TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

14de Jaargang.

AFL. 7—12.

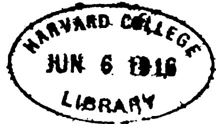
TWEEDE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL.
JOH. NOMAN en ZOON.
1852.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Bladz.

Achtste Aflevering.

Negende Aflevering.

Tiende Aflevering.

Elfde Aflevering.

Twaalfde Aflevering.

Opmerkingen van den Chinees ONG-HOE-HOË, gedurende zijn verblijf in den Indischen Archipel.

UIT HET CHINEESCH VERTAALD.

INLEIDING.

Reeds een twaalftal jaren geleden, plaatsten wij in dit Tijdschrift *) eene „chronologische geschiedenis van Batavia, door een Chinees beschreven." De heer W. H. MEDHURST, toen afgevaardigde van het Londensch Zendeling-Genootschap op Java, had het manuscript bij eenen Chinees te Batavia gevonden, en vervolgens uit het Chineesch vertaald; terwijl de heer Mr. P. MIJER en ik er eenige „losse aanteekeningen ter opheldering" hadden bijgevoegd. Gaarne werd aan dat stuk eene plaats in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* ingeruimd, vooral omdat het aantoonde, „uit welk een oogpunt de Chinezen de gebeurtenissen beschouwen, welke van tijd tot tijd in Indië voorvielen, welk een standpunt zij er, volgens hunne eigen meening, innemen, en hoe zij denken over de andere volkeren, waaronder zij er leven."

Een dergelijke beweegreden noopte ons, om gebruik te maken van de welwillende vergunning van den heer REIJNVAEN, om eene vertaling van het oorspronkelijke Chinesche geschrift, welks titel wij zoo even vermeldden, en waarmede hij ons bekend maakte, in dit maandwerk op te nemen. De heer REIJNVAEN heeft vele jaren in China doorgebragt, is er het slagtoffer geweest van meer dan eenen moorddadigen aanval, en keerde eenige maanden geleden naar het vaderland terug. Toen wij kennis genomen hadden van de door hem ons aangeboden opmerkingen van ONG-HOË-HOË, begrepen wij, dat zij voor onze lezers waarschijnlijk eene niet onaangename lektuur zouden opleveren, niet zoo zeer om de zaken die de schrijver verhaalt, maar als eene specimen van de wijze, waarop de Chinezen gewoon zijn te schrijven en te oordeelen. En bovendien schenen ze ons eene niet onbelangrijke bijdrage tot hetzelfde doel, waarmede wij de „chronologische geschiedenis van Batavia" in der tijd hebben gepubliceerd. Immers ook ONG-HOË-HOË verloochent het bekende karakter zijner landslieden niet. Bijna op elke bladzijde treedt de trots, de hoogmoed, de zelfverheffing te

*) Derde jaargang, zevende aflevering, bladz. 1 en volgenden.

voorschijn, die hun algemeen zoo eigen is. „De Europesche landen," zegt hij onder anderen, „behooren oorspronkelijk nog tot de uiterste grens der beschaving, en zoo zij zich thans vergelijken mogen bij de dorpen in het binnenland van China, is dit geheel toe te schrijven aan den heilzamen invloed van onze heilige regering!" Alleen deze zinsnede is reeds voldoende, om het standpunt aan te wijzen, waarop hij zich plaatst bij de beschouwing en beoordeeling der vreemde landen en volkeren, die hij beschrijft.

Voor het werk van ONG-HOË-HOË zijn vier verschillende voorberigten geplaatst; één van een der leeraren van het Hanluij-kollegie; de tweede van een stadgenoot van den schrijver, LEWEI genaamd; de derde van een oom van den schrijver, die eene zuster van zijnen vader gehuwd had, en LEN-HE-CHING heette; en eindelijk de vierde van hem zelven. Deze vier stukken leeren ons den schrijver in zijne betrekkingen, het doel zijner reizen en zijne werkzaamheden wat nader kennen. ONG-HOË-HOË werd in de laatste helft der vorige eeuw te Peking, de hoofdplaats van China, geboren. In zijne jeugd studeerde hij, ten einde eene letterkundige betrekking te verkrijgen. Reeds zeer vroeg had hij vorderingen in de beoefening der poëzij gemaakt. Hij bezat eenig vermogen, maar „door de slechte behandeling zijner ondergeschikten" verloor hij het. Toen hij zijne schuldeischers voldaan had, bleef hem zeer weinig over, zoodat hij in een afgelegen straat in armoede moest leven.

Nu deed hij, wat zoo vele arme Chinezen doen; hij verliet zijn vaderland en begaf zich naar den Indischen Archipel. Maar ofschoon hij met het lot had te worstelen, toch bleef zijne zucht voor de beoefening van letteren en poëzij hem bij. In 1783 vertrok hij uit China naar Batavia. „Onze landslieden," zoo schrijft zijn oom in diens voorberigt, „die door „den handel de landen van het westen hebben leeren kennen, denken er „slechts aan, om winsten natejagen, terwijl de kennis der boeken hun „onbekend is. Daarom hebben zij geen lust, om opmerkingen te maken; „en de kunde ontbreekt hen bovendien, om die optestellen."

Niet alzoo ONG-HOË-HOË. Hij schijnt in eene betrekking van onderwijzer in Indië werkzaam te zijn geweest; maar hij onderzocht bovendien alles wat hij zag, en maakte uitvoerige aanteekeningen van 't geen hem wetenswaardig voorkwam. Zijn oom getuigt van hem in hetzelfde voorberigt: „Hij maakte zich de oogenblikken, die niet voor zijne leerlingen be„steed behoefden te worden, ten nutte, om de zeden zijner tijdgenooten „te leeren kennen, tevens alles onderzoekende 't geen vreemd of verwon„derlijk is."

Tien jaren lang vertoefde hij in den Archipel. Eerst stapte hij te Batavia aan wal; van daar vertrok hij over Samarang naar Pakalongan, en eindelijk keerde hij naar Batavia terug. Zijn voorname verblijf schijnt Pakalongan geweest te zijn; althans hij verhaalt dit zelf, en ook de uitvoerigheid waarmede hij die plaats beschrijft, is er het bewijs van. In 1793 kwam hij weder in China. Welke zijne verdere lotgevallen geweest

zijn, en wanneer hij gestorven is, blijkt noch uit zijne eigen mededeelingen noch uit die zijner vrienden.

Wij hebben reeds 't een en ander gezegd van den aard van dit geschrift. Wij leggen het onzen lezers volstrekt niet voor, om hun eene bijdrage te leveren tot de kennis van den Indischen Archipel. De landgenooten van ONG-HOË-HOË hebben het als zoodanig beschouwd en bewonderd. Maar de vele bijgeloovige dwaasheden die er in voorkomen, gevoegd bij het gebrek aan alle kritiek, dat hem de grootste absurditeiten met eene onbegrijpelijke eenvoudigheid en naïviteit laat opdisschen, maken het voor ons tot eene soort van reis van Gulliver. Desniettemin komt er ook menige waarheid in voor, die Europesche lezers wel onaangenaam in de ooren klinkt, die ons, overheerschers van Indië, wel van schaamte moet doen blozen, maar die evenwel niet door ons ontkend kan worden. Daartoe behoort onder anderen 't geen van de opium en de speelhuizen gezegd wordt. Bovendien zijn sommige mededeelingen omtrent dieren, vruchten, bloemen, menschen enz. zeer getrouw. Maar wij hebben het niet noodig gerekend, de verdichtselen en fabelen naauwkeurig aan te wijzen, omdat ze zoo in 't oog loopend zijn, dat het ware van het valsche door elken lezer, al is hij ook met Indië niet bijzonder bekend, zeer gemakkelijk kan worden onderscheiden.

Beschrijving van den Indischen Archipel.

Batavia (Katlapa) *) is een uitgestrekt en zeer vruchtbaar land, gelegen Z. W. van het hemelsche rijk. Wij verlieten Amoi in eene jonk, zeilden de Paracels (zeven eilanden) voorbij, lieten Cochin China (Anlam) en Camboja (Kang-khao) regts van ons liggen, zoowel als de straat van Malaka (Miou-lak-kah), en Palembang (Koo-kang); stuurden door de straat van Banka (Snalak), naar het versterkte eiland Onrust, waarna wij spoedig het anker lieten vallen ter reede van Batavia.

De afstand van Amoi tot Batavia wordt op 14000 li berekend †).

De stad zelve is op het noorden gelegen en wordt ten zuiden door een keten van vuurspuwende bergen van den zuidelijken oceaan gescheiden.

Ter linkerzijde van Batavia is Bantam (Bantan) en ter regterzijde Cheribon (Chaïng-le-bun) gelegen, terwijl verschillende versterkte eilanden voor Batavia te vinden zijn. De poorten der stad zijn sterk, en hoog zijn hare muren; het terrein, waarop de stad gebouwd werd, is uitgestrekt, de straten zijn breed en koopmansgoederen menigvuldig. Al de vreemdelingen vereenigen zich aldaar. Het is inderdaad eene belangrijke plaats.

Intusschen is het terrein laag en het klimaat broeijend warm, en gedu-

*) De Chinesche namen dezer plaatsen en die welke later zullen voorkomen, zijn volgens de te Hokkeeën gebruikelijke uitspraak overgenomen.

†) Daar er 250 li op een graad gaan, zou dit alzoo 56 graden bedragen. Wij behoeven hier wel niet bij te voegen, dat dit geheel abusief is.

rende het geheele jaar is er de hitte zóó sterk als des zomers bij ons. Daarbij is de heete wind er zeer drukkend en veroorzaakt ziekten zoo men er zich aan blootstelt. Het water in de rivier is koel en verfrisschend; het veelvuldige baden is zeer gezond.

De regen-moesson is met onze lente te vergelijken, en hetgeen men er de drooge moesson noemt met den herfst bij ons. Hoewel de grond er zeer vruchtbaar is, levert hij den landman slechts eenmaal 's jaars oogst; ook is het ploegen en zaaijen er gemakkelijk en de rijst goedkoop; dit maakt den inlander wel gezeten en goed gevoed. Koopmanschappen worden er gewoonlijk van nabij gelegene plaatsen aangebragt, om aldaar verkocht te worden. Oorspronkelijke produkten heb ik er weinig gevonden.

De gewesten aan de regering van Batavia onderworpen zijn de volgende: Pakalongan (Pok-ka-long), Samarang (Sampalang), Grissee (Keetlek-seh), Soerabaja (Sao-le-bâ), Banjermassing (Masin), Makasser (Bangka-seh), Amboina (Ambon), Banda (Banlân), Ternate (Kan-a-te), Bantam (Bantan), Malaka (Mwa-lak-kah), en vele anderen; het geheel is zeer aanzienlijk.

De godsdienstige invloed, welken het Chinesche gouvernement heinde en verre uitoefent, wordt door alle vreemdelingen geëerbiedigd en nagevolgd, en daaraan moet men toeschrijven dat de handel voor de Chinezen vrij is. Het getal onzer landgenooten, welke de zeilen bijzetten, om het land hunner geboorte te verlaten en meestal van de Canton en Fokien gewesten afkomstig zijn, en reeds 400 jaren geleden begonnen naar Indië te vertrekken, zijnde in het begin der regering van BENG *), en die daarmede voortgegaan zijn tot nu toe, is steeds aanzienlijk geweest; daar ik bereken, dat niet minder dan honderd duizend Chinezen om en nabij Batavia gevestigd zijn, en waarschijnlijk de graven hunner vaderen niet terug zullen zien.

Het terrein, waarop Batavia gebouwd is, behoorde eenmaal aan de Javanen. De Hollanders, die door list en behendigheid zich van de inkomsten meester gemaakt hadden, begonnen de inboorlingen bevelen te geven, wetten daar te stellen, en nadat zij zich langs de geheele zeekust verspreid hadden, werden door hen regten geheven, paspoorten uitgereikt, waakten zij bij het in en uitgaan van schepen en vernietigden de bestaande roovers, zoodat de inlanders weldra aan de magt der Hollanders onderworpen werden.

De Hollanders hebben lange neuzen en rood haar; daarbij zijn zij bedachtzaam en achterhoudend, en daaraan moet men den invloed toeschrijven, welken zij over de inlanders behielden. Hun koningrijk werd 1800 jaar geleden opgerigt; de tusschengevoegde maan is bij hen onbekend; daarentegen hebben eenigen hunner maanden meer dan dertig dagen, waardoor het verschil in tijd hersteld wordt. Ieder jaar begint aldaar ongeveer 10 dagen na den kortsten dag.

Uit Europa worden aan al de ambtenaren bevelen gezonden, en de

---

*) De Chinezen tellen hunne jaren naar de verschillende vorsten, die den troon bezaten. BENG kwam 1400 jaren na CHRISTUS aan de regering. Die tijd wordt hier dus bedoeld.

Gouverneur durft het niet wagen zijnen wil te volgen, zoo die daarmede niet overeenstemt.

Men heeft te Batavia eenen Gouverneur (Toea-ong) en een Luitenant-Gouverneur (Jeöni), Staatsraden (Seangpaing) en Directeuren (Kai thaon); zoo mede Land- en Water-fiskalen (Besek-kab) en Binnen- en Buitenschouten (Tomonggong, Pampankong), Factoren (Poei-toes), Kommandanten (Kongpoetlang) en vele anderen. De verschillende distrikten worden door hen geregeld, en de al of niet uitgestrektheid dier distrikten bepaalt hunnen rang. Het hoofd der Javanen (Jasoea) houdt zijn verblijf in het binnenland en wel in een dalem (Lam-haë), zijnde het paleis van den Keizer te Solo. Men noemt hem Soesoehoenan (Soenlan), en zijn rang is gelijk aan dien van eenen der grooten (Seeni) der regering van Han of van Khan (Kohan) der Puring dinastie. De overige vorsten laten zich Sultan, (Soetan) door de inlanders noemen. Allen zonder onderscheid erkennen den Soesoehőenan als hun wettig opperhoofd. Om hunne bevelen uit te voeren hebben zij adipati's (Jepate), tomongong, pampankong en patis, welke weder, even als dit bij ons gebruikelijk is, onderhoorigen hebben, die onder hen werkzaam zijn. De Javasche vorsten worden door de Hollanders, waarvan zij geheel afhankelijk geworden zijn, en die hen in rang verhoogen of verlagen of ontslaan, geheel overheerd. Bedroevend is het te moeten vermelden, hoe diep dit volk gezonken is.

Reeds, als vermeld, sedert de regering van SWANTEK van de Beng-dinastie *), toen ONGSAMPO en TANGKO voor het eerst de in het westen gelegene landen bezochten, om aldaar kostbare goederen te verzamelen, hebben de Chinezen, met het doel om handel te drijven, voortdurend Java bezocht. In het laatst van December verlaten zij Amoi, en, na ongeveer 20 dagen op zee te zijn geweest, komen zij te Batavia aan, alwaar de straten met winkels voorzien en met barbaren vervuld zijn. Door aanzienlijken en geringen wordt er handel gedreven, en gerustelijk mag men zeggen, dat er groote winsten verkregen worden. Onze rijke handelaren en welgezetene kooplieden, na onnoemelijke schatten verkregen te hebben, geven aan de Hollanders kostbare geschenken, welke hen alsdan tot den rang van kapitein (kappittan), luitenant (luitinlan), boedelmeester (boetitbei), secretaris (sjookattat) enz. verheffen; allen nemen echter den titel van kapitein aan †).

Wanneer de Chinezen onder elkander twisten of verschil hebben, leggen zij hunne bezwaren voor het opperhoofd (kapitein der Chinezen) bloot, na voor hem eene diepe buiging, echter zonder te knielen, gemaakt te hebben en noemen zich „zijne jongere broeders." Alle twisten en bezwaren

*) Dat is 1430 onzer Christelijke jaartelling.

†) Toen de schrijver in den Archipel reisde, werden nog de ambten en bedieningen voor hooge sommen, die de Chinezen aan de ambtenaren der O. I. Kompagnie betaalden, verkregen. Dit was een misbruik, maar dat regel was geworden, en waarvoor de naam van „stille winsten" was uitgedacht. Thans is in deze verkeerde en verderfelijke gewoonte eene hervorming gekomen, zoodat dergelijke praktijken, wanneer ze aan den dag komen, worden vervolgd en gestraft.

worden onderzocht en oogenblikkelijk vereffend; de schuldige wordt of in de gevangenis geworpen of met roeden geslagen, en verder wordt er aan de zaak niet meer gedacht. Belangrijke zaken en zware misdaden moeten echter aan de Hollandsche ambtenaren onderworpen worden, welke ook de geboorten en sterfgevallen onder de Chinezen in hunne registers opnemen. Te land of te water in de bezittingen der Hollanders reizende, moet men zich van een paspoort voorzien, waardoor het komen en vertrekken behoorlijk geregeld wordt. Hierdoor kan men nagaan, hoe stiptelijk de Hollanders de door hen gemaakte wetten doen nakomen, daar de regten over alle goederen zonder oogluiking geheven worden.

Intusschen leven voor leven wordt van den naasten buurman niet gevorderd, even als dit bij ons het geval is. De vreemdelingen (Hollanders) daarentegen hechten groote waarde aan de door de opgeroepene getuigen afgelegde verklaringen, welke getuigen den gebruikelijken eed moeten doen *), alvorens hunne verklaringen te kunnen afleggen. Dit maakt, dat zoo er een lijk gevonden wordt, men het op straat laat liggen of in de rivier drijven. Ieder zwijgt, zoo zijne getuigenis niet geregtelijk opgevorderd wordt, en niemand, uit vrees van zich in onaangenaamheden te wikkelen, durft het wagen aan de policie er kennis van te geven. Helaas! hoe treurig is het, zoo men ziet, dat eene zoo belangrijke zaak als het leven van een mensch, zoo ligtvaardig behandeld wordt.

Wat nu de Hollanders betreft, zij gelijken den dief, die, toen hij eene schel stal, zich de ooren toestopte, om de klepel niet te hooren, meenende, dat het geluid alsdan ook door anderen niet vernomen kon worden †). Zoo men hen onzijdig beoordeelt, bezitten zij geene der vijf hoofddeugden §). De geringen worden door de meerderen onderdrukt, welke trotsch en inhalig zijn. Hun ontbreekt alzoo regtvaardigheid. Eene scheiding tusschen man en vrouw is niet alleen geoorloofd, maar wettigt een nieuw huwelijk van hen, welke zich voor immer verbonden hadden; naauwelijks is de man dood, of zijne weduwe kan zich des verkiezende in het huwelijk begeven, en wel eene maand na de begrafenis van den overledene. Behoorlijk te leven is hen alzoo vreemd. Het onderscheid tusschen aanzienlijken en geringen wordt zeer slecht in acht genomen. Mannen en vrouwen ziet men overal vereenigd; goede manieren moet men alzoo bij hen niet zoeken. Daaarbij zijn zij zeer buitensporig en verkwistend, en denken slechts aan

*) Die eed bestaat in het afsnijden van den kop van een haan, door hem die den eed aflegt.

†) Deze vergelijking is niet onaardig, en er is waarheid in, wanneer men haar toepast op een argument, wel eens tegen de vrijheid van drukpers ingebragt. Dat zou gevaarlijk zijn, zegt men, omdat de inboorlingen dan opmerkzaam zouden worden gemaakt op de verkeerdheden en het onregt van het bestuur enz. Ik vraag: doen zij, die zoo spreken, niet als de dief, die, toen hij een schel stal, zich de ooren toestopte, om de klepel niet te hooren, meenende, dat het geluid alsdan ook door anderen niet vernomen kon worden? Wij mogen hierbij de opmerking niet terughouden, dat het volk, waarvan er één deze verstandige vergelijking schreef, op Java vrijheid van drukpers geniet in eene taal, die geen enkele Europeaan aldaar verstaat.

§) Dezen worden in China geacht te zijn: de regtvaardigheid, wijsheid, waarheid, welwillendheid en wellevendheid.

zich zelven, dit maakt, dat zij spoedig sterven zonder aan hunne betrekkingen te denken, welke in armoede overblijven daar zij er nimmer aan denken, om gedurende hun leven iets voor hunne nabestaanden over te leggen; niemand zal dit verstandig noemen; wijsheid ontbreekt hun alzoo. De waarheid en voorzigtigheid is hun evenwel niet geheel vreemd.

Wat zal ik echter melden van de manieren der inlanders, geheel verschillend zijnde van hetgeen ik vroeger immer zag. Zonderling is hun uiterlijk voorkomen; zij leven in holle boomen en wonen in grotten. Hun haar is wollig, en hun ligchaam is beschilderd en beprikt, meermalen geheel naakt; ongekookt is hun voedsel; wie hoorde immer te voren van zulke ongehoorde monsterlijke zaken? Ik wil mij de moeite niet geven er een woord meer over te schrijven. De ligging van Batavia is laag en de huizen zijn er digt op elkander gebouwd. Na de stad echter verlaten te hebben, ziet men reeds spoedig de kampongs of liever de wijken, alwaar de Hollanders hunne villa's hebben, welke elkander opvolgen en zich mijlen ver uitstrekken. Men ziet aldaar hooge galerijen, koepels, bruggen en terrassen zoo heerlijk mooi, dat men zich niet genoeg verwonderen kan, dat de kunst zooveel daargesteld heeft. Geen pen is er in staat te beschrijven al het verwonderlijke door kunde en smaak aldaar vereenigd.

Op den achtsten dag houden zij eenen plegtigen dag, dien zij „de sabbath" noemen. Zij vereenigen zich alsdan van negen tot elf ure des morgens gezamenlijk in een gebouw, aan hunne godsdienst toegewijd. Aldaar bidden zij, en prevelen betooveringen; de aanwezigen laten het hoofd hangen en weenen; en hen zoo ziende zoude men zweren, dat zij zeer getroffen waren; maar, nadat men hen een uur lang het een en ander verteld heeft, mogen zij zich verwijderen, en daarna gaan zij naar hun huis, om lekker te eten en te drinken en zich verder te vermaken; aan werken of aan hunne zaken wordt den ganschen dag niet gedacht. Hoe zonderling is dit weder! Uit de kerk komende, ziet men hunne rijtuigen en paarden den weg bedekken, hetgeen een aangenaam en vrolijk gezigt oplevert.

Volgens mijn gevoelen, heeft het klimaat dezer landen iets, dat niet onaangenaam is. Echter vindt men er ook veel waarover men zich beklagen moet; het is er nimmer koud, en het geheele jaar is eenen voortdurenden zomer gelijk. Gedurende de vier saisoenen ziet men er de bloemen steeds in bloei. Wanneer het in China winter en voorjaar is, heeft men er des nachts aanhoudende regenbuijen en drooge heerlijke dagen; in waarheid, dit alles is betooverend en zeer aangenaam te noemen. De vreemdelingen trachten zich beleefd voor te doen en zich fatsoenlijk te kleeden. Wanneer zij hunne vrienden ontmoeten, houden zij zich als innig verheugd, en overladen elkander met pligtplegingen. Intusschen zoo iemand in armoede vervallen is, zullen zij hem niet verstooten, onverschillig of hij tot hunne familie behoort, of geheel vreemd zij; steeds zullen zij hem met welwillendheid ontvangen en helpen waar het doenlijk is. Wanneer de jeugdige vreemdeling eenen onbekenden ziet, begroet hij hem met eene beleefde buiging, terwijl de bedienden zich voor hunne meesters op de knieën wer-

pen; hierin worden de gebruiken en voorschriften onzer voorouders door hen gevolgd, hetwelk men prijzen moet.

De grond is rijk en vruchtbaar; de levensbehoeften zijn er niet alleen goedkoop, maar ook gemakkelijk verkrijgbaar. Eene hoeveelheid rijst kan men er voor eenige duiten koopen. Kippen en eenden zijn er goedkooper dan groenten, terwijl men zich eenen bediende voor eene geringe som aanschaft. Dit maakt het leven goedkoop en zeer aangenaam.

De schriften onzer wijsgeeren en dichters, waarmede men den tijd zoo aangenaam kan doorbrengen, zijn hier geheel onbekend en niet verkrijgbaar. Vrienden, welke mij begrepen en waarbij ik raad of troost had kunnen vinden, ontbraken mij. Hooge torens of diepe grotten, om in stille afzondering te leven, vond ik er niet. Is dit alles niet beklagenswaardig?

Na te Batavia bijna een jaar gewoond te hebben, begaf ik mij naar Samarang, en, na een kortstondig verblijf aldaar, naar Pakalongan, en om deze reden ben ik met de gebruiken en inwoners der eerstgenoemde stad slechts oppervlakkig bekend geworden. In deze regelen heb ik hierover slechts eenige losse gedachten ter neêr gesteld, welke echter aan deskundigen in het verzamelen hunner schriften tot leiding later nuttig kunnen zijn. Hoewel ik overtuigd ben, dat mijne opmerkingen weinig waarde hebben en geene aanspraak kunnen maken op eene grondige beschrijving der plaats, is het mogelijk dat zij mijnen vrienden in een ledig oogenblik welkom worden.

Samarang is eene plaats, die, hoewel aan Batavia onderworpen, zich echter beter voordoet en van meer belang is dan laatstgemelde plaats. Het terrein is uitgestrekter en de voortbrengselen zijn van meer belang. Koopvaardijschepen vereenigen zich op hare reede, en de aldaar gedreven handel is belangrijker dan die van andere plaatsen in het Z. W. gelegen. Pakalongan (Pok-ka-long) en Lassem (Lasom) liggen haar ter regter- en linkerzijde. Lassem strekt haar ter voorraadschuur en Japara (Jitpala) is de weg, die tot haar leidt. Het terrein, hetwelk tot de stad behoort, strekt zich honderden mijlen ver uit. De landen zijn er vruchtbaar en behoorlijk van water voorzien. De inlander is er rijk en welgezeten. Het is de kroon der omliggende landen. Wat nu het klimaat betreft, vond ik er de lucht helder en koel, alzoo mede boven Batavia te verkiezen. Ziekten onder de inboorlingen vindt men er zelden. Ook dáár zijn de levensbehoeften in ruime mate voorhanden en goedkoop. Sedert onnoemelijke jaren heeft men er geen hongersnood gekend. De gebruiken der inlanders zijn zoo onschuldig, dat zij hetgeen op den weg verloren en door hen gevonden wordt niet zullen oprapen; daarbij worden de wetten er zoo stiptelijk opgevolgd, dat men niet genoodzaakt is 's nachts de deur op het slot te doen. De Hollanders hebben alhier de volgende ambtenaren, welke met de regeling der openbare belangen belast zijn: Gouverneur (Gobanloet) zoomede eenen Resident (Pocitoet), eenen Sekretaris (Tocasea), een' Ont-

vanger (Tsaehoo) eenen Kommissaris (Singeon sjewne) enz. Ieder dezer ambtenaren zorgt voor de hem toevertrouwde belangen, en daar niemand zich met zaken bemoeit, welke hem niet aangaan, maakt dit, dat er geene verwarring of vermenging plaats vindt. Alvorens eenen Chinees tot de waardigheid van kapi:ein kan bevorderd worden, moet daarover naar Holland geschreven worden *). Nadat de toestemming verkregen is, kiest zich de nieuwbenoemde kapitein eenen gelukkigen dag uit, en vereenigt in zijn huis zijne vrienden, betrekkingen, zijne gasten en die zijner betrekkingen, zoomede zijne landgenooten, die uit nabij gelegen distrikten komen, om deel aan de plegtigheid te nemen.

Aanzienlijk alzoo is het getal der aanwezige gasten. Ter bestemder tijd komt een Hollander, brenger der benoeming; de kapitein en zijne vrienden treden buiten de deur om hem te ontvangen; de Hollander treedt binnen, begeeft zich naar het midden der zaal, neemt eene deftige houding aan, opent daarna de benoeming en leest ze met luider stemme den aanwezigen voor. Daarna wijst hij naar den hemel en de aarde en spreekt: „Deze „Chinees is beleefd, ervaren en met alle zaken wel bekend, en om die re- „den wordt hij tot kapitein benoemd. Gij, oudsten dezer vergadering, welk „is uw oordeel over deze benoeming?" een ieder antwoordt daarop: „Zeer goed! het is voortreffelijk!" De Hollander geeft aan ieder der aanwezigen de hand; en daar dit het einde der plegtigheid is, gaan de gasten weder zitten. Daarna neemt de vreemdeling den kapitein bij de hand, en gezamenlijk begeven zij zich in het midden der zaal, alwaar eenige trappen geplaatst zijn. Daar gekomen buigen zij zich wederkeerig, en op deze wijze raken onze landslieden in hunne netten gevangen.

Het gezag van den kapitein te Batavia is beperkt en de voordeelen, aan dien post verbonden, zijn onzeker; dit is het geval echter niet te Samarang, alwaar zijn gezag en zijne inkomsten behoorlijk geregeld zijn.

Het koken van zeewater ter verkrijging van zout, en eenige landelijke inkomsten behooren tot de voordeelen aan zijnen post verbonden. Natuurlijk is het alzoo, dat hij, die deze waardigheid bekleedt, zich groote rijkdommen verzamelen kan.

Volgens plaatselijke gebruiken onder onze landlieden, heeft men gaarne tot schoonzoon iemand, die kortelings het vaderland verliet, daar de Chinezen, welke in deze landen geboren zijn, weinig geacht kunnen worden. Het is om die reden, dat de nieuweling volstaan kan, om als huwelijks-

---

*) Opmerkenswaardig is het, dat in de *Chronologische geschiedenissen van Batavia, door eenen Chinees geschreven*, en waarvan wij in de inleiding gewag maakten, een dergelijk verhaal voorkomt. Immers wij lezen op blz. 12: „In het jaar 1620 zond de regering van Holland een schip met depêches naar Batavia; dewelke, geopend zijnde, bleken in te houden de benoeming van SO-BENG-KONG tot kapitein Chinees te Batavia. De Gouverneur gaf daarop aan SO-BENG-KONG een gouden ambtszegel." Het denkbeeld, dat voor elke benoeming van eenen kapitein Chinees vooraf de autorisatie van het opperbestuur in Nederland zou moeten gevraagd worden, zoowel als de aanstelling van den eersten kapitein Chinees mede onmiddellijk door datzelfde opperbestuur, schrijven wij toe aan het denkbeeld, dat beide schrijvers hunnen lezers trachten in te boezemen, van het groote gewigt der Chinesche natie in het oog der Hollanders.

gift een paar waskaarsen aan te bieden; dit is waarlijk niet kostbaar en eene voortreffelijke gewoonte.

De bedienden en slavinnen, hoewel hun getal zeer aanzienlijk is, hebben ieder hunne vaste bezigheden. De bediening is er altijd zeer geregeld. Het onderscheid tusschen den meester en zijne bedienden wordt er zeer stiptelijk onderhouden. Wanneer de laatsten in de tegenwoordigheid van hunnen meester verschijnen, knielen zij, en betuigen daardoor den eerbied dien zij voor hunne meerderen gevoelen. De vrouwen der Hollanders noemt men hier „niai" (goeai) of wel meesteres, en de mannen zijn er zeer bevreesd voor. De belangen van het huisgezin worden geheel door haar geregeld en de slavinnen moeten hare bevelen stiptelijk opvolgen. Alles wordt door haar weggesloten; hare jaloersheid is onuitstaanbaar. Vriendelijk en minzaam zijn zij echter voor hen die zij beminnen. Mannen en vrouwen ziet men daar hand aan hand wandelen, zittende raken zich hunne schouderen, en zoo weinig zijn zij met de gebruiken der wellevendheid en goede zeden bekend, dat men er niet zelden ziet, welke gearmd wandelen en den arm om het lijf der vrouw geslingerd houden. De slavinnen dragen parasols om hare meesteressen voor de zon te beschutten, waaijers (kipas) waarmede zij ze waaijen, of het kwispeldoor of de beteldoos; in een woord zij doen al hetgeen men van haar vordert. Daar echter die gebruiken in deze landen overal aangenomen zijn, verwondert men er zich niet over, na hier eenigen tijd te zijn verbleven. Zoo waar is het, dat men zich met de meest verwonderlijke zaken gemeenzaam kan maken.

Het eten en het slapen wordt in deze landen als hoogst belangrijk beschouwd. De meest dringende zaak zou een bediende aan den meester niet durven onderwerpen, zoo die slapende of aan tafel was; men laat den bezoeker alsdan wachten, tot dat de heer des huizes zigtbaar geworden is. De toren der kerk is zeer hoog en het geluid der daarin geplaatste klok wordt in de geheele stad vernomen. Des nachts wordt de klok even als over dag geluid. Na middernacht en na den middag rekenen de vreemdelingen het eerste uur, hetwelk tot twaalf doorloopt, om alsdan weder met één te beginnen. Na den middag, en wel om twee uur, sluiten alle inwoners hunne huizen en gaan naar bed; alsdan zijn de straten ledig; daarbij is de eene dag aan den volgenden — het eene jaar aan het andere gelijk.

Ik moet erkennen, dat de westelijke landen zeer aangenaam zijn, mits men in zijn vaderland geene betrekkingen achter liet, geen broeders, en daarbij geene familie-zorgen heeft; en dit alles zoo zijnde kan men hier een vrolijk en zorgeloos leven leiden. Echter in China vindt men, bij vele genietingen, algemeene welwillendheid en regtvaardigheid; dáár heerscht nog schaamte, en dit maakt, dat de genietingen niet durven misbruikt te worden. Dit is het geval niet met de in het westen gelegene landen; men denkt er slechts aan het leven te genieten; schaamte, regtvaardigheid en wellevendheid zijn er onbekend; dit maakt de men-

schen buitenmate buitensporig, en de hartstogten worden er teugelloos opgevolgd *).

„De lezing van deze vereeniging van aangename manieren en gunstige vooruitzigten, 't voortreffelijk klimaat en de steeds bloeijende natuur is zoo verrukkelijk, dat men zonde verlangen een genius te zijn, bij magte zijn leven in die landen te verplaatsen, maar alsdan moet men geene betrekkingen achter gelaten hebben en geene broeders bezittten; anders kan men de genoegens niet genieten.

„Men heeft mij verteld, dan ONG-HOË-HOË (de schrijver), toen hij te Samarang was, in het huis van den kapitein plegtig onthaald werd. Zijn voedsel en zijne kleeding waren kostbaar, en rijk; onnoemelijke slavinnen waren aan zijne dienst verbonden, echter verlangde hij niet bij die gelukkigen te verblijven, dewijl hij eene bejaarde moeder achtergelaten had, welke hij verlangde terug te zien. Om die reden, beschouwde hij alle die genoegens als eene schaduw der zuidelijke bosschen, deed zijn reisgewaad aan en ging naar huis terug, verliet het even onverschillig als men eene oude schoen weg werpt, en gaf de voorkeur aan de groenten van zijn dorp boven de lekkernijen, die het westen oplevert. Daarna vestigde hij zich in zijn dorp, en ploegde met zijne tong (schoolmeester), even als hij dit te voren gedaan had. Het was het gevoel van kinderlijke liefde, hetwelk hem noopte, om Samarang en hare vele genoegens te verlaten."

Het distrikt, dat den naam van Pakalongan (Pok-ka-long) draagt, is ten Z. O. van Batavia gelegen, en in aanzien slechts aan Samarang onderworpen. Het Chinesche kamp ligt aan de zee, en wordt door heuvels beschut. Het bestaat uit 50 of 60 woonhuizen. Ten noorden en ten zuiden wordt het door houten pallissaden beschermd. De Chinezen, welke zich aldaar vereenigd hebben, noemen de plaats „Patsjelan" of wel „'t Chinesche kamp." De huizen zijn naast elkander en met vele verdiepingen gebouwd. Ten westen ligt het huis van den kapitein, hetwelk regts eenen tuin heeft, ongeveer een morgen groot, en door hooge boomen beschaduwd, waarvan de bladeren zeer digt en aangenaam zijn. Men vindt in den tuin zelven een koepel, genaamd „die der drijvende wolken," alwaar de kapitein, zoo hij geene bezigheden heeft, zich vermaakt. Ten oosten van dezen koepel zijn alle mogelijke bloemen en planten vereenigd, steeds bloeijende en nimmer verwelkende. Zoude men niet zeggen in betooverde streken verplaatst te zijn? Weinige schreden ten zuiden van den tuin, ziet men eene beek, door treurwilligen beschaduwd, en in haar helder water vele visschen. Ten oosten van deze beek is een uitgestrekte groep oranjeboomen en de wijngaard, zorgvuldig over bamboewerk gelegen, geplant; terwijl zich achter den tuin het kerkhof bevindt, met vele kokosnootboomen. Hoog, regt en beneden zonder bladeren, heeft de stam van den kokosboom schier eene el in omtrek; de bladeren, welke de kroon vormen, zijn lang en spreiden zich als een waaijer uit; door den wind bewogen geven zij een treurig geluid, hetwelk de treurige oogenblikken, onafscheidbaar van het verlaten van dierbare vrienden of betrekkingen, voor den geest brengt. Ten noorden van het Chinesche kamp is een tempel, toegewijd aan de Godin, welke de zeeën beschermt.

---

*) 't Geen nu volgt, en met een kleine letter gedrukt is, is eene aanteekening van eenen vriend van onzen schrijver, LIM YEWFOW genaamd, die den datum van 1798 onzer jaartelling draagt.

Buiten het kamp is het tolhuis (Pokkien) gelegen, alwaar de in- en uitgaande regten geheven worden; terwijl er ten noorden der rivier, ongeveer het achtste gedeelte eener mijl, nog een ander tolhuis gelegen is, alwaar de regten op de goederen geheven worden, welke die aan het eerst genoemde tolhuis vergaten te voldoen. Een of twee mijlen van die plaats, wordt de oceaan zigtbaar, en ziet men het graf van eenen heilige, hetwelk hoogelijk vereerd wordt. Wanneer de bootslieden deze plaats voorbij varen, zullen zij nimmer nalaten door het offeren van reukwerk den eerbied te betuigen, welken zij voor deze plaats koesteren. Ten zuiden van Pakalongan vindt men den weg, die naar Bantam leidt, ongeveer tien mijlen van deze plaats verwijderd. Te Bantam waren vroeger twee suikermolens ten oosten en westen gelegen, nu echter in één geheel vereenigd. Roban (Loban), welke plaats rijk aan hout en bamboe is, ligt ongeveer 10 mijlen van Bantam verwijderd; vijftien mijlen verder gaande nadert men eene hooge schans (versterkte plaats) aan het strand gelegen. Wanneer ik deze plaats voorbij ga, overvalt mij immer een treurig huiverend gevoel, en onwillekeurig vloeijen mijne tranen, denkende aan den diepen, uitgestrekten, voor mij liggenden oceaan, waarvan het schuim der golven met de witte wolken van den horizon ineenvloeit. Zoo uitgestrekt toch is het uitspansel, en de reis, welke naar het vaderlijke huis voert, schijnt eindeloos. Welk mensch, hoezeer ook boven de ijdelheden der wereld verheven, heeft immer alle gevoel verloren?

Nadat men de versterking en het strand der zee verlaten heeft, nadert men het bosch, nabij de station van Taboean (Intouwan) gelegen. Dit distrikt schijnt als begraven in het midden van 100,000 heuvels, en is eenzaam en verlaten. Des daags hoort men er de apen schreeuwen, de tijgers brullen, de vogels zingen en de reigers krijschen. De reizigers, welke dit distrikt moeten voorbijgaan, zijn genoodzaakt zich van wapenen te voorzien en karavanen te vormen; deze voorzorgen moeten noodwendig genomen worden, zoo men deze wildernissen doorreist. Tien mijlen is de uitgestrektheid van het bosch. Nadat men het verlaten heeft, komt men over eene bamboesen brug, aan het station Jetek (Jittap) genaamd. Alle de door mij opgemerkte plaatsen behooren tot Pakalongan. Van Jetek tot Kandal, en van daar tot Samarang, is de afstand niet meer dan 30 mijlen.

Wanneer men van Pakalongan naar het westen gaat, moet men de rivier op een bamboezen vlot oversteken, waarna men te Wiradesa (Choot'aow-lei-sa) aankomt, alwaar een toemonggong zijne residentie houdt. Zes mijlen verder is Oeloejami (La-jamme) gelegen, hetwelk, zeer vruchtbaar en overvloedig van water voorzien zijnde, zeer bevolkt is, en de voorraadschuur van Samarang genoemd wordt. Van Oeloejami en Pamalang (Patmalang) doorreizende naar Cheribon (Chaing-le-bun) is de afstand ongeveer 150 mijlen, en van Cheribon gaat men naar Batavia, door alle dorpen en dessa's tusschen die plaatsen gelegen, welke aan het gezag van Batavia onderworpen zijn. Na een tiental dagen over land gereisd

te hebben, komt men van Cheribon te Batavia aan; de wegen zijn echter zeer moeijelijk en gevaarlijk. Intusschen zijn de koeli's of oppassers met de gevaren bekend, ontwijken die, en ondervindt men geene verhindering. De volgende ambtenaren zijn te Pakalongan gevestigd: de resident, direkteur van policie, de groote schrijver, (bijgenaamd Toea-seu), zoo mede de kontroleur ook klerk genaamd (Tsaë-hoo). Men vindt er ook eene versterking (Pau) en de soldaten welke er de dienst verrigten, worden djaga, (Jeak-ga) genaamd. De rivier scheidt het fort van het Chinesche kamp. Ten zuiden van het fort, door tuinen en plantsoenen omringd, is het residentie-huis met hooge en ruime galerijen gebouwd, alwaar de resident (poei-toet) woont. Batavia is de plaats alwaar zich de Chinezen en de vreemdelingen verzamelen; breed en regt worden aldaar de straten gelegd; daarbij zijn er de huizen schoon en ruim gebouwd. Dit is het geval niet met Pakalongan, hetwelk slechts een eenvoudig dorp is, zonder eenige verfraaijing door menschenhanden aangebragt. Intusschen bezit deze plaats eigenaardige gezigten, door hooge bergen en breede rivieren daargesteld. Onwillekeurig denkt men, wanneer men er de zon achter de heuvels ziet verdwijnen en de visschers hoort, welke uit zee naar huis gaan en elkander ontmoetende met vrolijke gezangen begroeten, aan de bekende rivier Tsoo. Hoewel niet diep zijnde, vindt men in haar bed geene rotsen en is zij met waterbloemen overdekt, en geheel gelijk aan hetgeen men te Soo-chow en Hang-chow bewondert, waarvan het gezigt niet alleen het oog streelt, maar tevens den geest in verrukking brengt. Intusschen kunnen slechts de verstandigen en wijzen het ware genot in zulke gezigten vinden en genieten.

Bantam werd vroeger het Toepoesche land genaamd, is ten westen van Batavia gelegen en wordt door Javanen bewoond. Uitgestrekt is het grondgebied, daar de velden er vruchtbaar en genoegzaam van water voorzien zijn. De inlander is welgezeten en men vindt er vele grondbezitters. Onder de voortbrengselen dezer plaats behooren veelkleurige matten, welke door de vreemdelingen op hoogen prijs gesteld worden. Het zijn de Hollanders, welke de inkomsten ontvangen en de aan zee gelegene landen in bezit genomen hebben, ten einde op de vele vreemdelingen, welke deze landen bezoeken om handel te drijven, een waakzaam oog te kunnen houden. Hoogst aanzienlijk is het getal der Javanen welke zich alhier vereenigen. Zij zijn even als hunne hoofden zeer voor de Hollanders bevreesd, welke zij groote eer bewijzen, er niet aan denkende, hen met minachting te behandelen. De sultan woont in het binnenland. Zijn paleis is fraai en sterk gebouwd. Nabij het paleis is een fort gelegen, alwaar 12 Hollanders en 100 inlandsche soldaten in bezetting liggen. Wel noemen zij zich de eerewacht van den sultan, maar om zijne gangen gade te slaan heeft men hen daar geplaatst. Zoo de sultan sterft, mag zijn zoon hem in zijne waardigheid niet opvolgen, alvorens het verlof van de Hollanders daartoe verkregen te hebben. Dom en ligtgeloovig zijn de Javanen, welke

zich inbeelden, dat de Hollanders hen vereeren en om die reden zich de moeite geven hunne inkomsten te verzamelen, en dat zij een fort gebouwd en eene lijfwacht opgerigt hebben slechts met het doel om hen van hunne gehechtheid te overtuigen. Deze Javanen zijn in alle deelen van het eiland verspreid. Van Batavia oostwaarts tot Cheribon, Pakalongan, Samarang, Lassem, Grissee (Keet-lek-sek), Soerabaja (Soole-bai), Balembangan (Givalam-ong) en westwaarts tot Djohor, Palembang (Kookang), Champa (Cheempe) Lampong (Lampong) en op vele andere plaatsen vindt men er bij duizenden daar vereenigd; hun getal zal millioenen bedragen. De Hollanders kunnen in getal niet een tegen duizend Javanen stellen. Daarbij zijn de vreemdelingen nog overal verspreid. Maar de Hollanders zijn moedig en listig, bekend met de middelen om den inlander te vangen. Eenmaal in hunne strikken verward, wordt hij door hunne magt, zoo mede door de hoop op winst, als verblind, tot dat hij geheel aan hen onderworpen is en eerbied noch gehoorzaamheid durft weigeren. Het is om die reden, dat de wijzen der oudheid, en te regt, aan wijsheid boven magt de voorkeur gaven.

Batavia is het vaderland der Javanen. De Hollanders welke het zeestrand bewonen, maken er geen tiende gedeelte der bevolking uit. Wel honderd malen is het getal Javanen grooter dan de aldaar zijnde Hollanders. De zeden der inlanders zijn eerlijk en eenvoudig, echter dom en onkundig. Vreesachtig en kruipend van natuur, zijn zij zeer bevreesd voor de vreemdelingen en maken eene diepe buiging, zoo zij hen slechts hooren noemen. Tusschen den bediende en den meester is het onderscheid behoorlijk bepaald. Wanneer de gemeene Javaan zijne meerderen ontmoet, buigt hij zich of knielt, te gelijkertijd de handen in een slaande; dit noemen zij gehoorzaamheid (cheempa) betoonen. Zij leven op heuvels, bergen en in dalen, en beploegen hunne velden, welke hen echter 's jaarlijks slechts éénen oogst opleveren. Nadat de regen-moesson over is, en hunne velden met water als overdekt zijn, wordt het zaad door hen gestrooid. Als van zelve schiet het op, zonder dat de spade of de ploeg door hen gebruikt wordt, en het onkruid vermengt er zich met de halmen. De korrel vormt zich gemakkelijk, en iedere aar bevat honderde korrels, en maakt een overvloedigen oogst, waardoor de prijs van de rijst in deze westelijke landen zoo gering is. Ook op de helling der bergen wordt de rijst hier geplant. Nadat de grond een weinig omgewerkt is, wordt het graan er in gezaaid, en wanneer dit ter regter tijd geschiedt, leveren weinige korrels eenen overvloedigen oogst op. Men gebruikt alhier geene molens, maar werpt de padi, die van het veld gebragt is, in ruime houten bakken. Aldaar wordt zij met zware stampers bewerkt. Nadat de steel er van af is geslagen, wordt het graan gezift en op nieuw in de bakken geworpen, om gebolsterd te worden. De Javasche rijst is lang van korrel, zacht, en veel beter dan de Chinesche.

De zaken der huishouding worden door de vrouwen behandeld; van

belang is het alzoo voor de ouders, zoo hun een dochter geboren wordt, want door haar huwelijk krijgt het huisgezin eenen schoonzoon. De geboorte van eenen zoon is bij hen minder welkom, want trouwende, verlaat hij de ouderlijke woning, om elders te gaan leven. Hunne woningen zijn aan kagchels gelijk, aan alle zijden geopend. Tafels noch stoelen worden door hen gebruikt, maar zij spreiden matten over den vloer waarop zij gaan zitten. Hunne kamers zijn met matten bedekt, en met tapijtwerk behangen; laag zijn hunne bedden, waarop zachte matrassen gelegen zijn, terwijl zij vele hoofdkussens gebruiken, die, opeengestapeld zijnde, eene pagode van zes of zeven verdiepingen hoog gelijken. Gewoonlijk zitten zij met de beenen kruiselings, buigen zich wanneer zij eenen gast ontvangen, en houden zich de handen vast. Dit is bij hen in gebruik. Algemeen houden zij veel van betelnoten en bieden ze den vreemdeling als eerbewijzing aan. De dozen, waarin de noot bewaard wordt, zijn bij de rijken van goud of zilver bij de armen van koper vervaardigd. Hunne kwispeldoren, welke het uitgeworpen sap der noot opvangen, zijn zoo groot als onze bloempotten en mede van koper of metaal gemaakt. Zonder aanstoot te geven, noch kwade vermoedens te veroorzaken, ziet men hier de mannen en vrouwen onderling vereenigd zitten. Wanneer zij eten, gebruiken zij geene stokjes, maar hunne vingers, om het voedsel naar den mond te brengen. Ossenvleesch wordt door hen hoogelijk geacht, terwijl het vleesch van honden en varkens niet door hen gebruikt wordt. De voeten der vrouwen worden er niet als in China gebonden. Blanketsel wordt door haar niet gebruikt. Het hoofd wordt door geene bloemen versierd; hare boordjes zijn zonder kragen, en in stede van broeken gebruiken zij rokken (sarongs); de rokken welke de mannen dragen hebben kragen; ter zijde van het hoofd dragen zij bloemen, en in stede van rokken maken zij van broeken gebruik. Hunne gewoonten zijn alzoo geheel van de Chinesche gebruiken onderscheiden.

In ieder jaargetijde ziet men er bloemen in groote hoeveelheid bloeijen. De vruchtboomen toonen het geheele jaar door afwisselend de bloem en de vrucht. De vruchten zijn fijner van smaak dan die welke wij te Canton of te Fokien hebben. Daar de grond intusschen veel verschilt is dit mede met de voortbrengselen het geval. Ananassen (onglaé) en watermeloenen (ongkwa), bij ons verhittend, worden in deze landen als verfrisschende geneesmiddelen aanbevolen. Zij, die door hitte en onvoldoende spijsvertering geplaagd worden, eten van deze vruchten en, hoe onverklaarbaar het ook schijne, worden spoedig beter. Gewone groenten zijn er duurder dan kippen of eenden; dewijl de rijst er zoo gemakkelijk verkrijgbaar is wil niemand zich de moeite geven om groenten te planten. In het distrikt, waarin Batavia ligt, beschouwt men het water als een geneesmiddel, daar de wind er als een booze geest geweerd wordt. Zij, die zich aan den wind hebben blootgesteld en daardoor koortsig geworden zijn, behoeven zich slechts te baden en zullen zich hersteld gevoelen.

De vrouwen, dadelijk na hare bevalling, en de jonge kinderen, aan de

pen en te verzamelen. Wel bereikten zij Bantam, maar zij gingen niet naar Batavia. Er bevond zich in de nabijheid van Samarang een hol, het hof van SAMPO genaamd, alwaar, volgens de algemeene gevoelens, groote wonderen gebeuren. Het was eene vaste gewoonte der Chinesche heeren en dames, om met iedere nieuwe of volle maan naar die plaats te gaan en er te offeren.

Nabij Cheribon en in zee gelegen ziet men een eiland, hetwelk vele mijlen in omtrek heeft en het slangen- of boompjes-eiland genaamd wordt. Nu wil men beweren, dat zekere groote slang eene kostbare parel had, welke haar door SAMPO ontnomen was, waarna de slang stierf en in een lang rotsachtig eiland veranderde, ten einde de menschen in het ongeluk te storten. Dit verhaal, hoewel vreemd en ongeloofelijk, wordt alhier bewaard en aan het oordeel der nieuwsgierigen onderworpen.

De toovenaar, beschermer der zee.

Deze beschermer der zee was LAK-KWAM genaamd; zijn voornaam was KOK; om handel te drijven begaf hij zich in vroegere jaren op zee. De gezagvoerder en de vreemde matrozen van het schip, waarop hij zich bevond, ziende dat hij eene rijke lading met zich voerde, begonnen slechte voornemens te koesteren. LAK-KWAN, die hunne gedachten kende, sprak tot hen: „gij slaven, om mijne rijkdommen te bezitten en daardoor in welstand te geraken is het onnoodig om mij te vermoorden; wacht tot dat ik mij gebaad heb. Vrijwillig zal ik geven waarnaar uw verlangen is." Nadat hij zich gebaad en zijne kleederen veranderd had, sprong hij uit het schip, wandelde op de zee, en verdween oogenblikkelijk.

Groot was de vrees der barbaren, toen een geweldige storm opstak, die het schip omverwierp, waardoor deze wreede menschen stierven. Overtuigd, dat de ongelukkige koopman in een onzigtbaar wezen veranderd was, noemden de Chinezen hem de beschermer van de zee en rigtten eene pagode hem ter eere op.

De vrouw van Soo.

In de stad Chang-chow, provincie Fokien, en wel buiten de Oosterpoort in het lage groene dorp, leefde een mensch, behoorende tot het geslacht van SOO, die om handel te drijven zich naar de westelijke landen begaf. Hij nam zich daar eene vrouw; maar daar hij in zaken niet voorspoedig was, ging hij, na verloop van eenige jaren, naar het vaderland terug, alwaar hij stierf. Zijne, in het westen geborene vrouw vernam het berigt van zijn sterven, en daar het haar bekend was, dat hare schoonouders zeer oud en arm, en hare in China zijnde kinderen nog te jong waren om hen op te passen, besloot zij geheel alleen den Oceaan over te steken, om het graf van haren echtgenoot te bezoeken en hare bejaarde schoonmoeder op te passen en te onderhouden. Niet alleen dat zij de pligten der kinderlijke liefde aldaar, zoo innig als dit slechts mogelijk was, vervulde, maar zij onderwees tevens hare kinderen tot dat die volwassen

waren. Helaas! vrouwelijke gehoorzaamheid en regtzinnigheid worden zelfs in het Hemelsche rijk gezocht, maar zelden gevonden. Hoe zoude men die deugden dan verwachten kunnen in wilde en onbeschaafde landen? In waarheid het verhaalde is genoeg, om den eerbied en bewondering van iederen weldenkende op te wekken. Het spijt ons, dat hare namen onbekend gebleven zijn, wij hadden die gaarne bekend gemaakt.

De vrouw van Be-tseet-kong.

Omstreeks den tijd van het oproer te Batavia (1740 na C.) leefde de vrouw van BE-TSEET-KONG, welke verwonderlijk schoon en door een rijk en magtig heer genomen was, die haar tot zijne vrouw begeerde. Deze vrouw scheen aan zijn verlangen te willen voldoen; verzocht hem echter haar toe te staan, naar de rivier te gaan om daar aan haren man te offeren; daarna zoude zij hare bruidskleederen aantrekken, en de plegtigheden van het huwelijk bijwonen. Echter, nadat zij het offer gebragt had, stortte zij zich in de rivier en verdronk.

Ne-bok-seng.

NE-BOK-SENG leefde aan de oevers van het kanaal, „het heilige graf" genaamd, in een pisang-huis. Hij scheidde zich aldaar van het gewoel der wereld af, en hield zich onledig met het overschrijven van boeken. Hij was een groot liefhebber van de fluit en viool, maakte verzen, speelde uitnemend schaak, en was een kundig en bekwaam mensch. Des zondags was zijne woning vervuld met vrienden, en hij had iets van den geest van onzen vermaarden POK HOË, te regt vereerd voor de wijze, waarop hij zijne gasten onderhield. Heerlijk groen waren de boomen die in zijnen tuin stonden; steeds bloeijende en vruchtdragende waren zijne bloemen en planten. De treurwilg beschaduwde de oevers der rivier, daar de sparren en ceders de kruinen ten hemel verhieven. Men zag daar eene gaanderij, „de maangaanderij" genaamd, en een brug, „de wassende boog" genaamd. Mede was er een bamboebosch en een vischvijver. Kronkelend en voor de hitte der zon beschut waren de lanen; het geheel leverde een heerlijk gezigt op. Afgetrokken en zachtaardig was BOK-SENG, aan de bloem Chrysanthé gelijk, terwijl in zijn binnenste de heerlijkste gedachten ontkiemden. In waarheid, men mag hem noemen en beschouwen als de afgezonderd levende wijsgeer onzer eeuw.

Tan-pak-heng.

TAN-PAK-HENG (zijn voornaam was LEK) bewoonde het schoone steenen dorp in het distrikt Chang-chow. Van nature geslepen, was hij met de menschen wel bekend. Hij was de neef van den kapitein-Chinees te Samarang, JANG genaamd. PAK-HENG verliet zijn land, om eenige berigten van zijnen neef te verkrijgen, en was weldra bij magte hem in zijne bezigheden behulpzaam te zijn. Na verloop van eenige jaren stierf JANG en PAK-HENG werd tot zijn opvolger benoemd. Spoedig verkreeg hij eene

groote hoeveelheid schepen, welke hij naar verschillende havens zond, en het geluk diende hem zoodanig, dat de door hem verzonden kapitalen steeds verdubbeld werden. Nog waren er slechts weinige jaren verloopen, en hij was de rijkste van het geheele land, waarna hij zangers in zijne dienst nam, en zijne danseressen vormde, een prachtige tafel hield en zich door honderde vrouwen liet bedienen. Toen ik het eerst te Samarang kwam, ontving PAK-HENG het bezoek van een inlandsch hoofd, den rang hebbende van toemonggong. Zijn gevolg bestond uit honderden prachtig uitgeruste ruiters. Toen zij aan de buitendeur gekomen waren, stapten zij van hunne paarden af, en binnen komende, wierpen zij zich op hunne knieën voor PAK-HENG, die hoog verheven gezeten was, en hen met eene ligte buiging begroette. Om zich tot zulk eene hoogte in een vreemd land te verheffen, is waarlijk verwonderlijk, en toont genoegzaam wat de bewoners van het Hemelsche Rijk kunnen doen.

In vroegere jaren bestond er te Batavia een uitgestrekt gebouw „de Samarangsche faktory" genaamd, alwaar de nieuwelingen, door Chinesche jonken aangebragt, wier bestemming Samarang was, hun intrek namen, tot dat zij eene gelegenheid vonden, om over zee hunne bestemming te bereiken. Aldaar aangekomen, werden allen ontvangen en opgenomen; hun geslacht, hunne goede of slechte aanbevelingen maakten hierin geene uitzondering; een ieder werd volgens zijne bekwaamheden gebruikt en verkreeg de plaats, welke voor hem het meest geschikt was. Vreemdelingen en Chinezen, allen zonder onderscheid, werden door PAK-HENG ondersteund. Ontelbaar waren zijne agenten en kooplieden. Onnoemelijke schepen bezochten de reede van Samarang; koopmansgoederen en produkten waren er in overvloed aanwezig, meer dan op andere plaatsen in deze westelijke landen. Toen echter onze held stierf, bleven de schepen ten anker liggen; verlaten was de ledige markt; eenzaam en verlaten waren de straten van Samarang. Hoe waar is het spreekwoord; „de man van talenten is de „ziel eener plaats."

K'hok-hong-leang.

K'HOK-HONG-LEANG werd in Cgeang-chew geboren, en werd tot kapitein Chinees te Batavia benoemd. Vrijzinnig in zijne gevoelens, was hij waarlijk vrijgevig. Er leefde ter dier tijde een man OH-HWA-SEKKONG genaamd, die in zijne woning opgenomen was en blijken zijner milddadigheid ontving. Van alle vruchten, die men te Chang-chew aantreft, wordt aan de bruine peer de voorkeur gegeven, doch zij is nimmer in groote hoeveelheden verkrijgbaar, zoodat bij aankomst der Chineesche jonken zij er slechts een of twee stuks van mede brengen. De grootste soort wordt er voor 100 tails verkocht (ongeveer ƒ 400), terwijl men er 20 tails voor eene kleine peer geeft. Zij worden door de rijken en aanzienlijken opgekocht, om aan den Gouverneur van Batavia te worden aangeboden. HONG-LEANG kocht een paar dezer vruchten en gaf die aan SEK-KONG in bewaring. Zijn voornemen was die den Gouverneur aan te bieden. SEK-KONG, die de

vrucht niet kende, zag ze voor gewone vruchten aan, schilde ze en bood ze zijnen meester aan. HONG-LEANG zeide daarop zeer gelaten: „deze vrucht is teregt het heerlijkste produkt onzer geboorteplaats en zeer moeijelijk verkrijgbaar; roep alzoo alle mijne gasten en huisgenooten bijeen en laten wij die gezamenlijk gebruiken."

Men stookt te Amboina uit nagelen eene soort van olie, welke gewoonlijk in kleine flesschen bewaard wordt, de grootste soort worden voor 100 tails verkocht. Toen HU SEK-KONG de tafel schoonmaakte, brak hij bij toeval een dezer flesschen, waarvan de reuk weldra het geheele huis vervulde en eene geheimhouding onmogelijk maakte. Hij ging en meldde zijnen meester hetgeen hij gedaan had, waarop HONG-LEANG slechts antwoordde: „het toeval regelt de instandhouding en de vernietiging van alle voorwerpen; het is alzoo onnoodig er meer over te spreken."

Wanneer men te Batavia gasten ontvangt, worden er kristallen schotels en karaffen gebruikt; de theekopjes zijn alsdan mede van kristal bewerkt; het stel dezer voorwerpen kost mede 100 of 200 tails. Toen hij op eenen dag verschillende gasten ontving, brak eene slavin door onvoorzigtigheid een geheel stel. Zij wierp zich ter aarde, en smeekte ter dood gebragt te worden; maar HONG-LEANG zeide: „Het is niets; bekommer u niet en zeg slechts aan uwe meesteres, dat ik de schuldige ben en het stel gebroken heb." Te Batavia is het de gewoonte om de slaven zeer wreed te behandelen; wel zijn er de slaven aan de meesters onderworpen, de slavinnen staan echter geheel onder de bevelen van de meesteres, en zoo HONG-LEANG dit voorwendsel niet gezocht had, zoude het leven der slavin in gevaar geweest zijn.

HONG-LEANG had de gewoonte van gaarne over de achtbaarheid van zijnen stam te spreken, waarvan de leden alle achting verdienden. Men vertelde hem echter, dat een der leden als daglooner werkzaam was. HONG-LEANG liet hem roepen en zeide tot hem: „Daar gij tot mijne familie behoort, had gij bij uwe komst te Batavia dadelijk uwe opwachting bij mij moeten maken; waarom in uw eigen licht te staan? (op eigene krachten vertrouwen)? De kapitein nam hem tot zich, en na weinige jaren werd hij een welgezeten man. Het zoude onmogelijk zijn, om alhier alle bijzonderheden te vermelden van de weldaden, welke hij onophoudelijk bewees.

Wang-cheng-kong.

WANG-CHEN-KONG werd te Cheang-phoo, in het distrikt Cheang-chew, provincie Fokien, geboren. Openhartig en rond waren zijne gevoelens en nimmer koesterde hij wrok over het hem aangedane onregt. Hij was in vroegere jaren kapitein Chinees te Samarang, en een groot liefhebber van wijn en dichtkunst; en daar hij zich in die genoegens niet bedwingen konde, werd hij, en teregt, daar over misprezen. Daarbij waren zijne rekeningen niet in orde en eindelijk werd hij in de gevangenis geworpen. Eenige zijner vrienden raadden hem, hen te vervolgen, die hem schuldig

waren, waardoor hij uit zijne ongelegenheid gered zoude worden. Maar CHENG-KONG zeide: „waarom zoude ik ten gevalle van een eenig mensch zoo vele mijner medemenschen in verlegenheid brengen? Liever wilde ik sterven, dan mijne toestemming tot zulke middelen geven." Er waren velen die zijne grootheid van geest bewonderden, zich als zijne borgen stelden en de noodige gelden bijeen bragten, om hem uit zijne verlegenheid te helpen.

Zijn oudste zoon BENG-KONG genaamd, welke te Batavia woonde, legde zich op den handel toe, verkreeg daardoor eenig vermogen en stelde zijnen vader voor, om zijn verblijf te Batavia te vestigen, alwaar hij hem digt bij eene beek een landhuis bouwde. Het was in deze stille afzondering, dat de oude heer met zijne vrienden den dag zingende en verzen opzeggende doorbragt. Zijne medeburgers beschouwden het als eene belooning voor hetgeen hij vroeger verrigt had.

De priester Fakpin.

FAKPIN was te Cheang-phoo, distrikt van Cheang-chew, geboren, en werd benoemd als priester in den tempel te Samarang. Hij was een kundig schrijver en had eene gladde tong; maar hij nam zich openlijk eene vrouw en bragt een aantal kinderen groot. Daarbij had hij eene menigte slaven en slavinnen in zijne dienst, zoodanig dat, als een vrouw hem bezocht, hij eene slavin riep om het water voor de thee te koken. Was dat in waarheid niet bespottelijk? Hoewel het in die landen gebruikelijk is, dat de priesters trouwen en zich wijven nemen, hetwelk er als iets zeer gewoons beschouwd wordt, konde ik niet nalaten, om de volgende regelen te schrijven, ten einde den priester FAKPIN ten toon te stellen:

Men heeft mij verteld, dat hier een kluizenaar woont,
Die zich met den wereldling vereenigt om volijk te leven,
Zijn priesterlijk gewaad werd door vrouwen versierd,
En om ons thee te bereiden, roept hij eene slavin.

Eenige bijzonderheden omtrent verschillende natiën en andere onderwerpen volgen thans.

Hollanders.

De Hollanders (Ho-lan-la) worden door de Chinezen „Holan" genaamd, en de gewone titel, dien men hun geeft, is „toean" of „meester." De Hollanders daarentegen noemen de Chinezen Chin, en geven hun den titel van „ké" (k'he) mijnheer. De Hollanders bewonen den noordwest gelegen hoek van den oceaan. Zij hebben hooge neuzen en rood haar, wit gelaat en grijze oogen. Net en zindelijk zijn hunne rokken, met korte lijven en enge panden. Gemakkelijk en vlug is hun gang. Met de Engelschen (Angmo), eene roodharige natie, en de Franschen (Holansai) beheerschen zij Europa. Magtig, maar arm, is de Engelsche natie, en daar hun land zeer gunstig gelegen is, vallen zij de andere natiën meermalen

aan. Nu ongeveer 1800 jaar geleden, werd de Hollandsche natie gevestigd, en het is nu ruim 200 jaar geleden, sedert zij zich meester van Batavia gemaakt heeft. Tegenwind bragt de Hollanders er het eerst; spoedig bemerkten zij, dat het grondgebied uitgestrekt was, en men er gevoegelijk eene vesting konde bouwen. Zij lieten het alzoo voorkomen, als of zij in de baai van Batavia zich slechts eene schuilplaats verkozen hadden, en zonden aan den Sultan (Soetan) een nederig verzoekschrift, door aanzienlijke geschenken vergezeld, waarin zij om de toestemming smeekten van eene plaats aan het strand gelegen te mogen huren, waar zij hunne zwaar beschadigde schepen zouden kunnen herstellen. Het was echter niet lang daarna, of er kwam eene nieuwe bede, door geschenken verzeld, aanzienlijker nog dan hetgeen zij vroeger hadden aangeboden, en wel dat het hun zoude vergund worden, om eenige pallissaden op te rigten, ten einde degenen, die binnen het kamp waren, te beschermen tegen hen (de inlanders) die er buiten gevestigd waren.

Dom, onnadenkend en tevens geen kwaad vermoedende, zijn de gevoelens der Javanen; daarbij verlangden zij naar het goud der vreemdelingen. Het gevolg was, dat Bantam spoedig in de magt der barbaren viel, en Batavia volgde niet lang daarna. Hierna sloten de Hollanders een traktaat met den Soesoehoenan (Soenlan), zijnde de Sultan van Solo, zich daarbij verbindende tot de betaling eener jaarlijksche schatting. Daardoor verkregen de Hollanders het gezag over de aan het strand gelegene landen. Naauwelijks waren zij zoo verre gekomen, of de versterkingen werden door hen opgerigt, en meer en meer breidden zij zich uit, gelijk de zijdeworm de bladeren van den moerbezieboom opeet. Nu hebben zij zich zoo in het land gewerkt, dat iedere poort door hen versterkt is. Hunne wachters zijn nacht en dag wakende en leggen de wapenen nimmer af, zoodat men gedurende het geheele jaar van geene ontvreemdingen hoort. Zij hebben een armenhuis (miskin) opgerigt, alwaar de zieken en behoeftigen ontvangen en verzorgd worden. Wanneer iemand, welke geen nabestaanden heeft, zich stervende gevoelt, laat hij eenen notaris (ne-ong-ta) roepen, die, volgens het verlangen van den stervende, zijne laatste bevelen ter neder schrijft. Dit stuk is vast als ijzer, zoodat er in niets van kan afgeweken worden. Dit testament wordt alsdan aan de Weeskamer (Besekken) overgeleverd, en moet aldaar berusten, tot dat de regthebbenden de nalatenschap opeischen. Alles, ontvangene gelden, de opbrengsten van huizen en landerijen, slaven en slavinnen, het bedrag der door de nalatenschap verschuldigde en vereffende gelden, alles behoorlijk zonder verwarring opgemaakt, waarbij de verschuldigde intrest gevoegd is, wordt door de Weeskamer ingediend. Het geringste verzuim, de minste fout zoude de schuldigen in de gevangenis brengen.

Ook is er een resident, welke met de regeling van alle plaatsen in het binnenland belast is. Zij hebben almede een ontvanger van regten, „shabandah" genaamd, die met alle zaken, welke de haven betreffen, zich bemoeit. Ook vindt men er buiten en binnenschouten, toenmonggong (Tam-

ponkong), welke met de regeling der zaken in de stad en de voorsteden belast zijn.

De Chinezen en al de andere vreemdelingen staan onder hunne eigene hoofden (Kapittan), welke onbelangrijke zaken, waarin hunne landslieden betrokken zijn, regelen. Alle misdaden en zware overtredingen moeten echter aan de Hollanders onderworpen en door hen gestraft worden.

De wetten en bepalingen worden met zorg opgemaakt en stiptelijk nagekomen, waardoor zij bestendig in stand blijven.

Volgens hetgeen de Hollanders zeggen, moet het zeer koud in hun land zijn. Reeds in de maand October valt er sneeuw en vorst, en vallen er de bladeren van de boomen af. Verder verzekeren zij, dat velen hunner landgenooten er den ouderdom van 100 jaren bereiken. Te Batavia is het klimaat echter zeer heet, en vallen in den herfst de bladeren niet af. Gedurende het geheele jaar kan men er zich baden. Door de zware hitte worden de krachten spoediger verzwakt; het is onmogelijk aldaar eenen hoogen ouderdom te bereiken; van vijftig tot zestig jaar is de gemiddelde ouderdom welken men er bereikt. De Hollanders, die te Batavia geboren worden, hebben geen rood haar, hunne oogen zijn tevens donker, hetwelk welligt aan den invloed van het klimaat toe te schrijven is.

De Angnoe, of het roodharige volk.

De Chinezen noemen de Engelschen (Eng-kitley) „het roodharige volk." Ook zij leven, als de Hollanders, in den noord-westelijk gelegen hoek van den Oceaan.

In hunne kleeding en gestalte hebben zij veel van de Hollanders, waarvan zij echter door hunne spraak en schrift te onderscheiden zijn. De Engelsche manufakturen zijn voortreffelijk, hunne lijnwaden, geweren, zoomede hunne instrumenten zijn beter dan die, welke in de andere noordwestelijk gelegen landen vervaardigd worden. De te Batavia zich gevestigd hebbende Engelschen wonen in huizen, en onderwerpen zich aan de door de Hollanders gemaakte bepalingen. Zij worden door de laatsten ontzien, welke met hen niet durven twisten. Ten westen van Malaka werd door hen in latere jaren eene nieuwe kolonie gevestigd, zijnde het eiland Pinang (Penlang) ten zuiden van Kwedah (Kittah) en tegenover het schiereiland Patanı́ (Tane) gelegen. De aldaar nieuw gemaakte bepalingen waren intusschen zoo willekeurig en gestreng, dat de aldaar gevestigde Chinezen, die niet kunnende opvolgen, genoodzaakt waren zich elders te vestigen.

De Franschen (Putlansay).

De Franschen (Putlansay) worden door de Chinezen „Holansai" genaamd. Ook deze wonen in het N. W. gedeelte van den Oceaan, nabij de Engelschen en Hollanders. In voorkomen, kleeding en meubelen zijn zij aan de Hollanders gelijk, terwijl hunne taal en schrift verschillend zijn. Hevig en onstuimig zijn hunne bewegingen; daarbij is hun land arm en

zijn er slechts weinige kooplieden, zoodat men hen zeldzaam te Batavia ziet. Wanneer de Hollanders door de Engelschen beleedigd worden, steunen zij op de hulp der Franschen. Het Fransche rijk, zeer uitgebreid en bevolkt zijnde, boezemt den Engelschen eenigzins ontzag in.

Manilla (Bannela).

De Spanjaarden (Sit-pan-gew) worden door de van Manilla komende Chinezen „Songa" genaamd; ook zij leven in den noord-westhoek van den Oceaan, en hun land wordt (Kan-se lay) genaamd.

Hunne trekken hebben eenige overeenkomst met die der Chinezen; hunne hoeden zijn hoog en hoekig; hunne rokken hebben ruime panden, van boven gesloten en van onderen ruim, terwijl hun voedsel en meubelen weinig van die der Hollanders verschillen. Hun land is zeer rijk en levert goud en zilver op. De Spaansche daalders („t ronde zilveren koekje") is met de gelijkenis van hunne Vorsten gestempeld. Men vindt dit geld in verschillende grootte; het wordt door de kooplieden van Canton en Fokien zeer geschikt gerekend om handel te drijven. De Spanjaarden zenden hunne schepen meermalen naar de kust van Coromandel (Kosittat), ter inkoop van Europesche goederen, welke door hen te Batavia verkocht worden. Zij zijn ruimschoots van kapitalen voorzien, waarvan de Chinezen en vreemdelingen gebruik maken.

De bewoners der kust (Kocha).

Verre ten westen van Batavia, ongeveer 2000 mijlen van Padang en Benkoelen verwijderd, is de kust van Coromandel gelegen.

De Chinezen noemen de bewoners dezer landen „Sayid Sa-yeh." Hoog in gestalte met zware baarden, heeft hun voorkomen iets hetwelk ontzag inboezemt. Hunne kleeding bestaat uit een gebloemd overkleed, geborduurde rokken, witte zijden broeken, terwijl zij hun hoofd met eenen witten zijden doek (tulband) omwonden hebben. In hunne handen dragen zij eenen rozenkrans. Hun land is rijk, en de door hen aangevoerde manufakturen bestaan uit fijne witte katoenen of mousseline (kaché), ook moris (molè) genaamd, waarvan ieder stuk 100 thails waardig is. Het is zoo fijn als de webben van spinnen, die men in 't najaar ziet; met bloemen rijk geborduurd, is het uitnemend fraai en net bewerkt.

De Javanen.

Dit ras is zeer talrijk en leeft over de geheele kust van Batavia, Bantam tot Cheribon, Pakalongan, Samarang, Lassem, Grissé, Soerabaja en Banjoewangi (Gwalem-ong). Ook vindt men hen te Dohor (Jeo-kwot), Palembang (Kookang), Tsiampa (Champe), Lampong (Lampoong). Algemeen erkennen zij den beheerscher van Samarang en Solo (Lamlai) als hunnen wettigen Vorst, of Soesoehoenan (Sumlan), terwijl de hoofden der andere plaatsen slechts sultan genoemd worden. De Javanen zijn dom en zoo eenvoudig, dat de beginselen der rede bij hen onbekend zijn. Daar-

entegen zijn zij niet wraakzuchtig en gemakkelijk te behandelen. Weinig acht wordt door hen op tijd en jaargetijdę geslagen; ieder jaar heeft bij hen 12 manen, terwijl de nieuwe maan begint, wanneer die bij hen het eerst zigtbaar wordt. Hun schrift is aan kruipende wormen gelijk, en hunne tongval verschilt op iedere plaats. Aan de Hollanders zijn zij alleen onderworpen, zij dienen hen als slaven en volgen hunne bevelen stiptelijk, zonder zich aan nalatigheid te durven schuldig maken.

De Islamieten (Sitlam).

Wanneer de Chinezen buiten 's lands, gedurende vele geslachten, verblijven, zonder naar de graven hunner voorouders terug te keeren, gebeurt het meermalen, dat zij de onderrigtingen en voorschriften der wijzen vergeten. Alsdan volgen zij in kleeding, voeding en spraak de inlanders na, en na de boeken der vreemdelingen te hebben gelezen, noemen zij zich Islamieten en maken er geene gewetenszaak van, om Javanen te worden.

Alsdan weigeren zij om varkensvleesch te eten, en nemen de zeden der inlanders aan. Na verloop van vele jaren is het getal dezer verdwaalden sterk aangegroeid, en hebben de Hollanders een hoofd (kapitein) benoemd, welke hun bevelen geeft.

De Maleijers (Boolaëjew).

Zeer talrijk is dat menschenras, hetwelk zich overal verspreid heeft. Malaka (Malakkak), Kwedah (Kittat), Padang (Patang), Benkoelen (Bangkooli), Bima (Lima), Timor (Tibon) en Pasir (Pasit).

Al deze plaatsen zijn door hen bevolkt. Van nature zijn zij verraderlijk en krachtig tevens; daarbij zijn zij beruchte zeeroovers, welke hunne schuilhoeken in de Karimons (Kittelon), Linga (Lungai) enz. hebben. Bij ons zouden wij hen boot- of rievierroovers noemen.

Moeijelijk is het te bepalen, wanneer men door hen aangevallen zal worden. Intusschen hebben de Cantonsche kooplieden, en die van Fokien komen, veel van hen te lijden. Van hunne spraak wordt door de Hollanders gebruik gemaakt, om zich niet door de inlanders en Chinezen te doen verstaan; 't is alzoo eene tusschenspraak, even als bij ons het Mandarijn-dialect is.

De Boeginezen (Boo-gitze).

Dit volk bewoont Malaka (Bangkakak), terwijl hunne voornaamste stad in het binnenland van Celebes gelegen is. „Radjah" is de naam, welke zij aan hunne vorsten geven, die met dien van soesoehoenan van Java overeenkomst heeft. Hunne vrouwen zijn zeer schoon en knap, en hebben een grondig inzigt in alle zaken, terwijl de geaardheid der mannen uiterst woest en wild is. Daarbij is het leven hun zoo onverschillig, dat eene wandeling naar huis of naar de geregtsplaats bij hen hetzelfde is. Wanneer zij roovers op zee ontmoeten, beschouwen zij hen met de groot-

ste minachting. Ook willen zij zich niet aan het Hollandsche gezag onderwerpen, zich tevens bereid toonende tot het sluiten van een verbond, om als vrienden en broeders met elkander te leven. Fijne katoenen en tripang levert hun land op, welke in Europa op hoogen prijs gesteld worden. Een Chinees, die TEKOW was genaamd, had onder zijne bedienden verscheiden Boeginezen, welke hem op eene reis naar Bantam vergezelden; op zee werden zij door roovers aangevallen, hetwelk zoowel TEKOUW als den Javaanschen gezagvoerder van het schip beangstigde. De Boeginezen stelden hen echter gerust door hen te verzekeren, dat zij tot een volk behoorden, hetwelk overal als moedig bekend was, en zij met verachting deze weekelingen beschouwden. Verder raadden zij TEKOUW, dat hij de Boeginezen voor de roovers verbergen zoude, die, in de meening dat het een Chineesch vaartuig was, het ongetwijfeld zouden enteren; ze bevalen de matrozen zich vreesachtig aan te stellen en geene maatregelen van tegenweer te nemen.

Toen de roovers nu digt genaderd waren, beschouwden zij het schip en zeiden tot elkander: „dit is zeker een Chineesch schip, komende van Batavia; zie toch, hoe bang ze zijn"; waarna zij op het dek sprongen, alwaar de Boeginesche bedienden hen moedig met het zwaard in de hand afwachtten. Dit ziende werden de roovers zeer bevreesd en zeiden: „wie zoude gedacht hebben alhier Boeginezen te vinden!" Ze wilden oogenblikkelijk de vlugt nemen, waarin zij echter door de Boeginezen verhinderd werden. Daarop bogen de roovers op het dek ter neder, en betuigden grovelijk gedwaald en den dood verdiend te hebben door het schip aan te randen. De bedienden vroegen hen naar hetgeen zij aan boord hadden, waarop de roovers hun zeiden, dat zij nog geen buit gemaakt hadden, dewijl hun krijgstogt zoo juist begonnen was. Om echter hunnen eerbied en achting te betuigen, boden zij hun verschillende levensmiddelen aan, maakten eene eerbiedige buiging door het hoofd tot op het dek te plaatsen en vertrokken dadelijk.

De Balinezen (Bali.)

De Balinezen bewonen een eiland ten oosten van Banjoewangi of Balamboeang (Gevalamong) gelegen. Zij hebben veel overeenkomst met de Javanen. De mannen zoowel als hunne vrouwen boren zich groote gaten in de ooren. De vrouwen zien er bevallig uit. Zuinig en naarstig zijn de Balinezen, welke zich aan de magt der Hollanders niet onderwerpen willen. Het land, hetwelk zij bewonen, ligt geheel ten oosten van Batavia, en, als reeds bemerkt is, wordt geheel door water omringd. Nabij is een groep eilanden gelegen, alwaar men vele spelonken aantreft. Dit land levert eetbare vogelnestjes, zeewier (agar agar), haaijenvinnen, tripang en paradijsvogels.

Papoes (Papa) of de inwoners van Nieuw-Guinea.

Deze menschen wonen ten oosten van Amboina en zijn zoo zwart dat

men denken zou, dat het geheele ligchaam geverwd is. Daarbij hebben zij wollig haar en zijn onuitstaanbaar leelijk. Met hunne vlugge leden beklimmen zij de boomen, als of zij vleugels hadden. Velen van hen leven in holle boomen en in spelonken. Zij koken hun voedsel niet. Hun bloed ziet er uit als verdikte inkt en ze houden veel van wijn. Een kapitein Chinees, KOKIN genaamd, had een slaaf, welke hij eenige dagen miste en daarom dacht dat hij weggeloopen was. In zijne arak-fabriek stond een vat met arak gevuld, hetwelk de zoldering bereikte en door eenige steenen pilaren ondersteund werd. Nu was de slaaf onder het vat gekropen, en, na er een gat in geboord te hebben, begon hij door middel van een strootje de spiritus er uit te drinken. Op deze wijze werd hij dronken, bleef dit zeven dagen lang, en toen men hem na dit tijdsverloop vond, was hij nog niet nuchter.

De Hollanders houden er veel van, om door deze menschen zich te laten bedienen, juist dewijl zij er zoo afschuwelijk uitzien. Hun land ligt nabij Ceram (Sitlang), en hunne zeden hebben eenige overeenkomst met de bewoners dezer laatstgenoemde plaats. Men noemt hen algemeen „de zwarte duivels." De voortbrengselen van hun land zijn eene bijzondere soort van tabak, drakenbloed, sandelhout, sapanhout, tripang en sago.

Ceram (Sailan).

Digt nabij Papoe ligt dit land, waarvan de inwoners mede „zwarte duivelen" genoemd worden. Wat nu hun gelaat betreft, hebben zij diep gezonken oogen, daar het onderste gedeelte vooruitstekend is; de mond is zoo breed, dat hij bijna de twee ooren vereenigt. Zwart van vel hebben zij wollig haar; zij nestelen in de boomen en gaan schier ongekleed; hunne kinderen dragen zij op de heupen en ze klimmen in de boomen naar boven en beneden zoo vlug als apen. Om hunne spijzen te bereiden maken zij van geen vuur gebruik; ze eten alle soorten van slangen, hagedissen, spinnen en andere insekten; hunne zeden zijn gelijk die der Papoes, daar hun land sandel- en sapanhout, vinnen van haaijen, schildpad en paradijsvogels oplevert.

Kering (Kitleng) op Ceram gelegen.

Het Kitlengsche volk leeft in de nabuurschap der Cerammers. Ook zij zijn zeer zwart en klein van gestalte. Het haar is bij hen niet krullend maar los en zwart, daar zij door hunne manieren groote overeenkomst hebben met de Papoeërs. Hun land brengt sandel- en sapanhout voort, tripang en amber.

Ik bezat eenmaal eene slavin van dat eiland afkomstig. Zij was wel gevormd, echter was zij afschuwelijk zwart van kleur. Wanneer de Europeanen eten, houden zij er veel van, om door zulke slavinnen omringd te zijn, welke hen bedienen. Maar wanneer *ik* haar zie, verzoek ik haar zich te verwijderen, waarop mijne vrouw mij dan altijd al lagchende ant-

woordt: „Deze vreemde schepsels zijn hier slechts om u genoegen te schenken, waarom die te verwijderen?”

Timor (Tebun).

Timor, hetwelk in het Maleisch „oosten” beteekent, ligt geheel in het oosten en om die reden heeft men dit eiland den naam gegeven. Niet verre van Bali gelegen, wordt het door Maleijers bewoond. Woest is er de grond en het volk is er barbaarsch. Het land is daarbij arm, echter niet aan de Hollanders onderworpen. Het levert sandelhout, nagelen, sapanhout, tripang en agar-agar op.

Pasir (Pasih) in Borneo.

Deze plaats ligt ten oosten van Banjermassin (Massin,) doch is in rijkdom niet met deze bezitting te vergelijken. De bewoners behooren tot het Maleische ras, hebben hunne eigene vorsten, zijn niet aan de Hollanders onderworpen, aan wie zij eene onbelangrijke jaarlijksche schatting opbrengen. Vogelnestjes, rotting en stofgoud levert deze plaats op, welke om deze voortbrengselen als een rijk land beschouwd wordt.

Seranis (Sek-ane) of Portugezen.

De Portugezen worden door Chinezen „zwarte duivelen” genaamd. Wie hunne voorvaderen waren is onbekend; zij behooren tot Batavia, alwaar zij eene kerk hebben. In hunne tijdberekening, zoowel als in taal en schrift, in kleeding, huisraad en woning, volgen zij de Hollanders na. De mannen zijn slank van gedaante, hunne vrouwen zeer schoon. De Hollanders, welke haar de voorkeur schijnen te geven, nemen haar tot vrouw. De mannen worden door hen als soldaten en klerken gebruikt, en daar zij van natuur zeer listig zijn, verhinderen de Hollanders hen, dat zij zich in hunne betrekkingen verheffen.

Biajoos (Lebajao) of Daijakkers.

Ten westen van Banjermassin leeft dit volk, hetwelk mede in het binnenland van genoemde plaats zich ophoudt. Zij staan onder geene bekende hoofden, maar zijn in naam aan den sultan van Banjermassin onderworpen. Hun voorkomen is niet ongelijk aan dat der Javanen, uitgezonderd zij zich over het geheele ligchaam beschilderd en groote gaten in de ooren geboord hebben, waarin zij dunne stukjes hout plaatsen, zoodat de ooren menigmaal hunne schouderen bereiken. Het land levert stofgoud, rottan en gedroogd vleesch op. De inwoners houden zich onledig met het verzamelen van rottan, het dooden van herten en het wasschen van stofgoud.

Banjermassin.

Zeer rijk is het grondgebied van Banjermassin. Op verschillende plaatsen wordt er goud gevonden; ook vindt men daar de diamant, welke zeer hard is en, gepolijst zijnde, uiterst glinsterend, de geringste stip terugkaat-

sende, en in het oog van den beschouwer als de stralen van de zon is; maar het vuur deert dit edelgesteente niet. Ongeschonden neemt men het er uit, en na eene geringe wrijving is het weer even schitterend als te voren. De grootste soort is onbetaalbaar; maar de kleinere steenen, ter grootte van eene rijstkorrel, waarvan 16 de zwaarte van eenen karaat (kat-lat) hebben, worden ongeveer voor 20 à 30 realen de karaat verkocht. Paarlen en edelgesteenten worden door de vreemdelingen niet op hoogen prijs gesteld, met uitzondering der diamanten, welke door hen hoogelijk gewaardeerd worden. Meermalen zijn hunne onderkleederen met deze steenen versierd; terwijl eenigen van hen beweren, dat het dragen van diamanten, over de 10 karaten wegende, het ongeluk afweert.

Bima (Lima) op Sumbawa.

Deze plaats ligt ten zuiden van Makasser en wordt door Maleijers bewoond, welke niet aan het Hollandsche gezag onderworpen zijn, en slechts zelden bezocht worden, daar de inwoners heerschzuchtig en inhalig zijn. Het levert echter goede paarden op, waarvan er eenige naar Batavia en wel als eene jaarlijksche schatting gezonden worden.

Amboina (Am-bun).

Amboina ligt ten oosten van Batavia, niet verre van Banda (Banlan) en Ternate (Kan-a-té). Men ziet aldaar eene gemengde bevolking, bestaande uit Portugezen of Sek-ané, Islamieten en Maleijers. De aan Amboina toebehoorende eilanden zijn: Saparoen (Saparoea), Ela (Eli) ten oosten van Ceram gelegen, Hariko (Aleko) op Boero, Lariko (Laleko) op Amboina zelve, Boero (Boalé) en Maripa (Banlepâ) tusschen Ceram en Boero gelegen. De voortbrengselen zijn tripang, nagelen, notenmuskaat, paradijsvogels, papegaaijen, noten-olie en honig.

Banda (Banlan).

Banda ligt ten oosten van Batavia, en vormt de grens ten oosten der bezittingen der Europeanen. Het wordt bewoond door een gemengd ras Islamieten, (Sitlams) en Maleijers. De voortbrengselen zijn: nagelen, notenmuskaat, tripang en schildpad. De aan Banda onderworpene plaatsen zijn: klein Timor (Kaini aiapi), Goram (Golang) en Timor laut (Tanlay boat).

Ternate (Stan-ate).

Ternate ligt geheel ten noordoosten van Batavia, digt nabij Soelok en Salibalo (Seukbao). Men wil dat van hier naar Amoi de afstand veel minder is dan van Batavia naar genoemde Chinesche plaats. Echter heeft geen onzer landslieden tot nu toe er de proef van genomen. De voortbrengselen zijn tripang, schildpad, stofgoud en paarlen. De tot dit eiland behoorende plaatsen zijn Tidore (Teylo), Kemar (Kima) op Celebes, Batsian (Baklang), Wai (Wakeen), Obi (Obe), Haele, Poko, Pooloe en Bankela.

De Kaap de Goede Hoop (Kap).

Deze plaats ligt aan de uiterste hoek van den zuidwestelijken Oceaan. Het is de gewoonte der Hollanders, om deze plaats aan te doen, wanneer zij jaarlijks uit Indië naar Europa terugkeeren, ten einde zich van levensmiddelen te voorzien en het scheepsvolk te verwisselen; waarna zij hunne reis vervolgen, waarvan de Kaap ongeveer het middenpunt is. De Chinezen van Batavia afkomstig, welke zich op hunne schepen als matrozen verhuurd hebben, worden, na aldaar te zijn aangekomen, voor Europeanen verwisseld; van waar zij, na een kortstondig verblijf, met andere schepen naar Batavia teruggezonden worden, daar het hun niet vergund is om naar Europa te gaan. Men rekent drie maanden benoodigd te zijn van Holland naar Batavia en vijf maanden van Batavia naar Holland, dewijl uitgaande de wind en stroom gunstig zijn, waardoor men slechts drie maanden behoeft om de reis af te leggen; terugkeerende vindt het tegendeel plaats en heeft men vijf maanden noodig om de reis te eindigen. Ook wil men, dat nabij het einde der reize de zee verdonkerd is, zoodat men er zon noch maan ziet. Na drie of vier dagen in die duisternis te hebben gezeild, worden zij weder zigtbaar. Daar zijn toch zeer wonderlijke dingen in de natuur, die wel niemand verklaren kan!

Mangalore (Lang).

In den noordwestelijken Oceaan ligt deze plaats, welke zeer uitgebreid is en met al de Europesche natiën handel drijft, zoodat men er voortdurend de schepen ziet komen en gaan, daar koopmansgoederen er overvloedig zijn. De vele honderden soorten van barbaren vereenigen zich hier in groote getalen en maken het tot een aanzienlijke handelplaats; echter hebben de Chinezen zich nog niet naar die plaats begeven.

Ceylon (Saylong).

Ligt in eenen hoek van den noordwestelijken Oceaan. Het is een uitgestrekt land, alwaar de Hollanders, Engelschen, Franschen en inboorlingen van Manilla vereenigd leven. De voortbrengselen zijn goud, zilver en edelgesteenten van alle soorten en kleuren, welke zoo schitterend zijn, dat de oogen er door verblind worden. Dit land is aan de magt der Hollanders onderworpen, welke er alle van Batavia verbannen misdadigers heen zenden.

Eenigen onzer Chinezen zijn mede naar die plaats verbannen; terwijl onze landslieden, welke niets misdaan hebben, er niet naar toe kunnen gaan.

Cochin (Kooching).

Ligt aan de stranden van den noordwestelijken Oceaan, niet ver verwijderd van Mangalore (Lang) en Ceylon (Saylong). Het terrein is uitgestrekt en werd door de Hollanders in bezit genomen. Men ziet aldaar eene sterke inlandsche bevolking, in getal aan de bevolking van Batavia nabij komende. De Chinezen hebben deze plaats echter nog niet bezocht.

Bengalen (Beng-ka-la.)

Deze plaats is gelegen ten noordwesten van Benkoelen, is zeer uitgebreid en wordt door Hollanders, Seranis (Sek-ane) of Portugezen en Engelschen bewoond, zoo mede door eene overgroote menigte inlanders, welke zich aldaar vereenigen om handel te drijven. Bij al deze volkeren voegen zich nog de bewoners van de kust van Coromandel, (Kocka) zoomede de inwoners van Padang, Benkoelen en eenige naburige, westelijk gelegene plaatsen. Alle soorten van koopmansgoederen zijn aldaar dan ook aanwezig, en men vindt er groote rijkdommen. De voortbrengselen zijn wollen goederen en polemieten. De Chinezen drijven er geenen handel.

Eenige bijgevoegde aanmerkingen.

De aan de Europeanen onderworpene landen zijn met elkander vereenigd en verbonden op zoo vele wijzen, dat men er door in verwarring gebragt wordt. Eenige dezer plaatsen zijn voor de schepen toegankelijk, en als dit het geval is worden zij beter bekend. Eenige zijn aan de Hollanders onderworpen, welke er het gezag uitoefenen. Onder de bewoners dezer landen zijn er velen, welke in holle boomen en spelonken wonen en het gebruik van het vuur niet kennen; nakend ziet men hen loopen of wel in verwonderlijke, ongehoorde kleederen. Het is dan ook onmogelijk, om hen grondig te leeren kennen, dewijl de middelen daartoe ontbreken. Men heeft ons gesproken over Engelschen (Engley), Pegu (Pok-gue) Bussorah (Butsch) zoo mede over Keytap en Eksum, maar het is ons ondoenlijk geweest, over hunne zeden en gebruiken de verlangde bijzonderheden te ontvangen.

Over het klimaat en de jaargetijden.

In de zuidwestelijke landen is het klimaat der jaargetijden verschillend; de lengte van dag en nacht, vloed en eb, zijn er het tegenovergestelde van hetgeen men bij ons in China ziet. In het voorjaar valt er veel regen; in den zomer heeft men er aanhoudend droogte, daar ieder jaar gelijk is. 's Morgens waait er de wind van 't zuiden, 's avonds heeft men dien geregeld uit het noorden, hetwelk voor de zeelieden zeer nuttig is. Men ziet er des nachts geene ster, welke ten noorden van den grooten beer gelegen is, terwijl die, welke in het zuidelijke halfrond liggen, er buitengewoon schitterend zijn. Op de nieuwe en volle maan wordt door de vreemdelingen geen acht geslagen, welke zich mede van geene ingevoegde maand voor hunne tijdrekening bedienen. De vier jaargetijden en acht bepalingen zijn alle te Batavia gelijk, daar men er het nieuwe jaar begint te rekenen 10 dagen na den kortsten dag. Hierin wordt door de vreemdelingen, al is het voor honderde of duizende jaren, geen onderscheid gemaakt.

De waterhoos, (de draak die water opzuigt).

Op den grooten oceaan ziet men meermalen in de schemering en met stormachtig weder eene lijn van donkere wolken, aan eene naald gelijk,

welke al lager en lager daalt, tot dat zij de oppervlakte van den oceaan bereikt heeft. Het water, daardoor in beweging gebragt, bruischt geweldig; aan de schepen welke zich op grooten afstand bevinden wordt geene schade gedaan. Echter, zoodra men dit natuurverschijnsel ziet aankomen, is het raadzaam, om kippenvederen te branden en voetzoekers af te steken, ten einde de hoos te verjagen. Daarbij moet men de monden der watervaten en bakken zorgvuldig met katoenen lappen sluiten. Zoo men dit verzuimde, zoude het water uit de vaten in de wolken gezogen worden.

De smaak van het zeewater is zoutachtig; in de wolken opgetrokken wordt het regen en zoet van smaak. Ook dit is een der ondoorgrondelijke middelen, waarvan de Godheid zich bedient, om het menschelijk leven te behouden.

De regenboog en 't blaauwe weêrlicht.

Wanneer men op zee is, doet zich de regenboog in de verte als een halve cirkel voor; daar komende ontdekt men echter, dat de boog geheel zonder breuk is. Toen men mij voor het eerst te Batavia vertelde, dat de bliksem niet verre van Karimon-Java niet alleen blaauw van kleur was, maar er niet in stralen schoot, kwam mij dit ongeloofiijk voor. Toen ik echter naar Banjermassin op reis, en nabij Karimon-Java genaderd was, bemerkte ik op een zekeren avond, dat het weerlicht niet rood maar donkerblaauw van kleur was. Daarbij spreidde het licht zich in de breedte uit zonder in stralen uit te schieten *). Wel zegt de dichter: „als gij wonderen wilt zien moet gij den oceaan bevaren.”

Over den zuidelijken oceaan.

De Hollanders, wenschende hunne bezittingen uit te breiden en hunne koloniën te vergrooten, rustten eenmaal vier schepen uit, welke voor drie jaar proviand aan boord ontvingen en naar den zuidelijken oceaan verzonden werden, om nieuwe landen te ontdekken. Deze schepen stevenden dan ook naar het zuiden, voeren de grenzen van alle bekende landen voorbij, totdat zij eindelijk geen land meer zagen. Na over het jaar op zee te zijn geweest, kwamen zij op eene zeer donkere plaats, alwaar eene zware mist het schip omhulde, zoodanig dat zij de zee niet meer van het uitspansel konden onderscheiden. Vergiftigde visschen en wonderlijke vogels kwamen toen in hunne nabijheid, zonder dat die beesten de geringste vrees deden blijken. Zon en maan gaven geen licht meer. De dagen duurden slechts vijf of zes uur, daar de nachten zich in gelijke verhouding verlengden. Hierdoor verschrikt en beangstigd gingen zij naar Batavia terug, alwaar slechts twee der vier verzondene schepen terugkwamen.

Mekka, 't welk mede de verblijfplaats van Boedha genoend wordt.

Het is op de stranden van den westelijken oceaan, dat het verblijf van

*) Op de zuidkust van Borneo wordt veel zwavelzuur gevonden, 't welk welligt de bliksem aantrekt, en het flikkerend roodachtig licht veroorzaakt, waarvan de schrijver melding maakt.

den waren BOEDHA gevonden wordt. Aldaar zijn de heuvelen zeer hoog, en de bodem schittert er door 't geele goud en de prachtige edelgesteenten, welke door honderd geesten bewaard worden, die hunne berooving verhinderen.

Het is aan de getrouwe beoefenaars der deugd vergund, om naar Mekka ter bedevaart te gaan, ten einde er den waren BOEDHA te vereeren. Na aldaar verscheiden jaren met vasten te hebben doorgebragt, komen zij terug met den verkregen graad van doekon (lo-kwang) of doktor. Zij zijn alsdan bij magte, om geesten aan zich te onderwerpen, monsters te temmen, bezweringen te verdrijven en duivels te onthoofden. Deze doekons dragen rozenkransen in hunne handen, en zijn zeer milddadig, zoodat elk die hen ziet, hunne braafheid erkent *)

Vulkanen of heuvelen, welke vuur en rook uitwerpen.

Deze vulkanen worden op eenige mijlen afstand, ten zuidwesten van Batavia, gevonden. Zeer hoog zijnde worden zij zeldzaam door menschen bezocht. De rook stijgt uit de kruinen, als uit eenen onmetelijken oven, dag en nacht zonder ophouden. Bij stil weder vermindert de rook, terwijl na het woeden van eenen storm de uitbarsting vermeerdert. Meermalen hoort men er het geluid als of er kanonnen afgeschoten werden, waarna een aschregen valt, waarvan de smaak zwavelachtig is. Eenigen beweren, dat de dampen van den zuidelijken oceaan zich hierdoor eenen uitweg banen. Wij maken echter slechts van deze onderstelling gewag, en laten aan het oordeel van den natuurkundigen wijsgeer er de beslissing van over.

De magneet-zee.

Ten oosten van Banjoewangi vindt men, in de valeijen en ravijnen, veel magneet of zeilsteen, welke de eigenschap heeft om het ijzer aan te trekken. De schepen, welke die plaats bezoeken, durven daarom geene ijzeren spijkers gebruiken, maar bedienen zich van bamboe-pennen. De schepen, welke deze plaatsen voorbij moeten, zetten veel zeil bij, om zich ver in zee te houden, daar die, welke door tegenwind overvallen worden, en daardoor ongelukkig te nabij het strand komen, door eene onzigtbare kracht aangetrokken worden, welke onwederstaanbaar is.

Over de spelonken, waarin de eetbare vogelnestjes gevonden worden.

Daar waar de stranden der zee steil zijn, zoo mede op rotsachtige en heuvelachtige plaatsen, worden vele spelonken gevonden, alwaar de zeezwaluwen zich bij honderden en duizenden verzamelen, om hunne nesten te bouwen. De eetbare vogelnestjes worden op de volgende plaatsen aangetroffen: Bantam, Batavia, Samarang, Grissee en Banjoewangi; zoomede te Banjermassin, Bali en Pasir enz. De meesten dezer spelonken behooren aan eenige

*) De geboorteplaats van MOHAMED wordt hier door den schrijver met het verblijf van BOEDHA verward. Hij schrijft natuurlijk ook hier onder den invloed van het bijgeloof.

rijke Hollanders, welke ze voor eene jaarlijksche som verhuren. De grootste soort brengt jaarlijks duizenden realen op; daar de kleinere spelonken voor eenige honderden realen 's jaarlijks verpacht worden. Onze aanzienlijke kooplieden en rijke handelaren betalen aanmerkelijke sommen ter verkrijging dezer nesten, welke door zwaluwen gebouwd worden, die op lijmig zeewier azen, waarvan het uitwerpsel het nest vormt. Des winters en in den zomer, alzoo twee malen des jaars, worden deze nesten vergaderd, en dan nog in geringe mate, daar even als het met de honig en was het geval is, eene zeer aanzienlijke wegname veel schade zou doen. Wanneer men de nesten vergaderen wil, bouwt men zich nabij de spelonk een bamboehuis, zoekt eenen gelukkigen dag uit, offert aan de goden, roept de ronggins (danseressen) bijeen, om de gelegenheid met zang en dans te vieren, waartoe de inwoners zich bij honderden vereenigen, voorzien van eene groote hoeveelheid bamboeladders, zoo mede van aan lange staken gebondene zakken. Zoo beginnen ze de nesten te verzamelen. Zoo het hun gelukt eene groote hoeveelheid te verkrijgen, is de winst onberekenbaar. Zoo het tegenvalt, legt de pachter er geld bij; welligt dat de bekwaamheid van den verzamelaar er veel toe bijdraagt.

De apenmarkt.

Ten zuiden van Grissee (Keet-lek-sek), en wel op eene plaats Sidajo genaamd, omringd door zware bosschen en diepe ravijnen, zijn de apen zeer talrijk. Daar ter plaatse wordt eene markt gevonden, alwaar de inlanders en de apen zich verzamelen, zonder vrees voor elkander te vertoonen. De apen bewonen twee spelonken, waarin de inwoners meermalen tegen elkander vechten. Iedere spelonk heeft een opperhoofd, die de grootte van een kleinen jongen heeft, en wanneer deze de spelonk verlaat, wordt hij door al de apen gevolgd; terwijl hij door hen allen omringd wordt zoo spoedig hij gaat zitten, alsof hij een aanzienlijk mensch was. Wanneer de apen eenige lekkere vruchten verkregen hebben, leggen zij die op den kop, en bieden ze zelve op die wijze zeer eerbiedig het opperhoofd aan, waarna zij zich terugtrekken. Hoe zonderling, dat zelfs door beesten het onderscheid, hetwelk tusschen aanzienlijken en geringen bestaat, niet slechts opgemerkt, maar ook gevolgd wordt.

Het zeepaard.

Dit beest wordt te Makassar gevonden, alwaar het in den paartijd de stranden bezoekt. De kleur van het haar, hetwelk zeer zacht is, is gitzwart, de staart is lang en sleept tot op den grond; gevangen zijnde kan men het gemakkelijk temmen. Het draaft op vasten grond gelijk het paard, en kan vele honderden mijlen in één etmaal afleggen. Men moet echter zorg dragen, het niet in de rivier te laten baden; naauwelijks toch ziet het water, of de oude natuur herleeft, het duikt in de rivier en is dadelijk uit het gezigt gezwommen, en daar zijne kracht groot is, kan men het niet terugvangen.

De zeeman.

De zeeman wordt aan de stranden van den zuidelijken Oceaan aangetroffen. Het ligchaam is ongeveer 1¾ à 2 ellen lang. Zijn voorkomen is niet ongelijk aan dat van een mensch; de kleur is geel en aan den navel heeft hij eenen wortel, welke verscheidene honderden voeten lang is, en waarmede hij zich aan de rotsen, welke zich op den bodem des Oceaans bevinden, vasthoudt. Men heeft hen nimmer dan paarsgewijze aangetroffen, zoodat men vermoedt, dat er zich onder hen geene afgezonderden bevinden. De Hollanders, welke zeer begeerig zijn om allerhande vreemdsoortige zaken te verzamelen, huren menschen om hen te vangen. Wanneer de wortel afgesneden is, dan sterven zij. Ze worden alsdan op spiritus gezet, en alzoo bewaard. Wanneer de Europeanen van eenig vreemd of bijzonder beest hooren, sparen zij geene kosten, om het magtig te worden en aan hunne nieuwsgierigheid te voldoen. Nadat hunne wenschen voldaan worden, plaatsen zij het in spiritus en in een zoogenaamd kabinet, alwaar zij allerlei soorten van vreemde en wonderlijke beesten verzamelen; leelijke visschen, vergiftige slangen ziet men er, zoo mede alle mogelijke zaken, die men zich kan voorstellen.

De inktaap.

Dit beest is zeer algemeen in de noordelijke streken en ongeveer vier of vijf duim lang. Het heeft een bijzonder instinct. Zijne oogen zijn gitzwart, zacht en glad is zijn haar. Hij is een groot liefhebber van verdikte Chinesche inkt; wanneer hij iemand ziet schrijven, wacht hij bedaard naast den schrijver, met gevouwen armen en de beenen kruiselings gezeten, tot dat het schrijven over is; daarna drinkt hij hetgeen van de inkt overbleef, op; dan gaat hij bedaard weder zitten, zonder onnoodige sprongen te maken.

Onghoë had apen. Een dezer zat steeds digt bij den inktsteen of wel in het midden der schrijfdoos.

De paradijsvogel.

Deze vogel wordt te Amboina niet ver van Banda gevonden. In voorkomen gelijkt hij de veelkleurige faizant. Steeds zweeft hij in de wolken; zijn voedsel zijn nevelen en dampen. De aarde betreedt hij nimmer, tot dat hij sterft en ter aarde valt. Zijne vederen zijn zeer ligt, los en zacht en buigzaam. Aan het einde der vleugels bevinden zich twee wonder schoone vederen, meer dan een voet lang. Zijn staart is niet ongelijk aan die eener zwaluw en wordt op eene sierlijke wijze door hem gedragen. Niets is schooner, dan dezen vogel door de lucht te zien zweven.

De casuaris of hertenvogel.

Hij wordt op de heuvelen van Amboina gevonden; in voorkomen gelijkt hij den ooijevaar, doch hij heeft de dubbele grootte van dezen vogel. Zijn vel is gelijk aan de huid van een hert; zijne staart is kort, daar hij geene

vleugels heeft. Hij maakt een geluid als een draak; de poot heeft drie toonen zonder sporen; zijn voedsel is eenvoudig en bestaat uit bladeren van boomen, vruchten, graan enz.

Boa constructor, (de slang die den olifant opligt).

In het distrikt van Palembang (Kang-k'aou) heeft men vele ten oorlog afgerigte olifanten. Een oude olifant werd eenmaal door eene slang gedood. De bewaker van den olifant volgde het spoor tot in de bosschen, vond het lijk aan eenen boom opgehangen, omwonden door verschillende bogten der slang. De bewaker trachtte toen met eenen sabel deze bogten door te hakken, maar konde daarmede niets uitrigten. Een oude boschbewoner aan wien men deze bijzonderheid verhaalde, zeide: „dit moet de slang zijn, die de olifanten optrekt. In het binnenland van Siam worden velen dezer slangen gevonden, welke ik echter niet dacht hier te zullen aantreffen." Voor zagen en bijlen hebben zij geene vrees, maar het vuur kunnen zij niet verdragen. Men maakte vuur aan, en na het onder de slang gebragt te hebben, viel zij in stukken en stierf; men verzamelde de stukken en na die te hebben gemeten, vondt men, dat het beest over de 100 voeten lang was geweest. ONG-TE-KOW, van velen verzeld, heeft eenmaal deze slang bezocht.

De rhinoceros.

De rhinoceros heeft wel eenige overeenkomst met den buffel, is echter veel grooter. De huid. is zoo ruw als de schil der lijche (eene soort van vrucht); iedere bult op die huid heeft de grootte van eenen koperen duit; op den rug ziet men een merk, eenigzins gelijkende naar het zadel van een paard, welk teeken alzoo de nek bedekt; de pooten zijn lomp en grof en aan die van den olifant gelijk. De kop is gelijk aan die van een rat, daar de bek met die van een schilpad groote gelijkenis heeft. Door de doornen boschjes te dringen is zijn grootste vermaak, terwijl zijne grootste lekkernij in spruiten van bamboezen bestaat. Op den rug der neus heeft hij een hoorn en niet zoo als men veelmalen ziet afgebeeld, met een hoorn op het voorhoofd. Dit is onjuist. Ik heb het beest met eigen oogen gezien. Wanneer hij zich in de bosschen terugtrekt, dan vallen alle boomen neer waartegen hij drukt, terwijl bij zijn aankomst alle vogelen en beesten de vlugt nemen.

Iguan (de viervoetige slang).

Zij heeft in voorkomen groote overeenkomst met de hagedis, terwijl de huid aan die der veelkleurige slang gelijk is. Wanneer zij een mensch ziet, vlugt zij dadelijk, zonder te trachten om kwaad te doen. De grootste soort heeft verschillende voeten lengte. Het beest is tweeslachtig, gelijk de otter, en wordt als tegengift, wanneer men vergiftigd is, zeer hoog geschat; om die reden wordt het, gevangen zijnde, voor de geneeskunde bewaard. De olie, welke men uit dat beest verkrijgt, is zeer heilzaam, zij

moet uitgebrand, gezuiverd en bewaard worden. Voor zweeren, puisten en gezwellen is het een heilzaam en afdoend geneesmiddel.

De gekko.

De gekko behoort tot het geslacht der hagedissen. Zij heeft eenen grooten kop en breeden staart; bijna een voet lang is zij groen van kleur met bruine strepen vermengd, en ronde stippen gesprikkeld. Dit beest, hetwelk zeer leelijk is, nestelt in de balken en daken van huizen, ook wel in oude, afgebrande of afgebrokene muren. 's Nachts verlaat het zijne schuilplaats, wordt door het licht aangetrokken, en verslindt vele aanwezig zijnde insekten. Wel wil men, dat zijne beet doodelijk is; echter heb ik nimmer gehoord, dat er iemand door gestorven is. Wanneer het schreeuwt, tellen de menschen het getal der geluiden, ten einde er hun geluk door te leeren kennen. 5, 7 en 9 geluiden worden dan als gelukkig 2, 4 en 6 als ongelukkig beschouwd. Hoe dwaas!

De kameleon.

De kameleon behoort mede tot de hagedissen. Dit beestje, de lengte van 5 of 6 duim hebbende, heeft over den rug eene hooge bogt loopen. De staart is lang, en de schubben zijn zeer klein, terwijl zijne bewegingen zeer vlug zijn. Wanneer men het op de bladeren ziet liggen, is het groen van kleur, terwijl die witachtig wordt wanneer het over asch loopt; valt het op houtskolen, dan neemt het dadelijk eene zwarte kleur aan. De kleur van het ligchaam wordt alzoo gewijzigd naar de kleur der stof waarop het rust. Dit is eene bijzondere eigenaardigheid, welke wij niet kunnen verklaren.

Kroonvogel (de nieuwe Chinesche hen).

Het uiterlijke van dezen heerlijken vogel is gelijk dat eener duif, en iets grooter dan de gewone hen. Het ligchaam is zes duim hoog en de kop is met een bundel vederen versierd, welke als zoovele stralen zich uitspreiden. De kleur is donker grijsachtig blaauw. Het gevederte is zeer zacht en glad, in schoonheid met de paauw wedijverende, en even als deze vogel, spreidt hij, iemand ziende, zijne vederen uit. Men wil, dat, getemd zijnde, het dier alle betooveringen verdrijft, de ramp van brand voorkomt en verder de witte mieren verteert. De Hollanders en de kapitein der Chinezen houden er veel van, om deze vogels in hunne parken en tuinen op te voeden.

Het schildpad.

Het uiterlijke van het beest, waarvan dit artikel verkregen wordt, is geheel gelijk aan den gewonen schildpad. Op den rug heeft het 12 platen, welke op de volgende wijze losgemaakt worden. De schildpad wordt met den kop benedenwaards opgehangen, de rug wordt met azijn besproeid, en alsdan aan het vuur blootgesteld, waarna de platen van het schild afvallen. De

platen, welke het eerst losgemaakt zijn, worden het meest gezocht en voor hoogen prijs verkocht. Wanneer men na de bewerking het beest naar zee terug laat gaan, zal men over een jaar het schild vernieuwd vinden; om dat te verkrijgen moet men het vorige middel op nieuw aanwenden. De op nieuw verkregen platen zijn ditmaal echter dunner en zachter, en worden tweede soort genoemd en voor mindere prijzen verkocht. De platen, waarop de zwarte plekken het zeldzaamst zijn, worden als de beste soort beschouwd, terwijl die, welke doorschijnend en wit zijn, groote waarde hebben. Deze laatsten zijn echter schaarsch en alzoo slechts zelden verkrijgbaar.

Tripang of Bêche-de-mer.

De tripang is eene langwerpige slak, welke in zee gevonden wordt. Versch gevangen heeft dit insekt de lengte van één voet en eenige duimen, en is zoo zacht als katoen. Het wordt daarna gekookt in aluin, en in de zon gedroogd, waarna het tot weinig duimen ingekrompen is. Het wordt in diep water tusschen de rotsen gevonden. In zeer diep water wordt de beste en de meeste tripang gevischt. Van tripang bestaan er vele soorten, door verschillende vormen en namen van elkander onderscheiden; de beste soorten zijn de doornachtige en tros-tripang.

De ring- of zuigvisch.

Hij heeft veel van de moddervisch, met een teeken op den voorkop, gelijk aan de snuit van het varken. Gevangen zijnde en aan boord gebragt, hecht hij zich met den voorkop aan de planken van het schip. Mogt hij zich aan de armen of beenen van iemand hechten, dan is het moeijelijk hem los te maken. De zuiger wordt meermalen afgesneden en bewaard, daar de menschen beweren, dat het in moeijelijke verlossingen een heilzaam middel is. Somwijlen ziet men nog twee kleine vischjes, welke zich aan de kieuwen van den zuigvisch vast houden en hem overal vergezellen, even als men andere visschen kent, welke steeds door garnalen vergezeld zijn. Als de groote visch gevangen is, laten de kleinen hem niet los, maar hechten zich oogenblikkelijk aan hem, hetgeen als een voorbeeld van getrouwheid onder het geslacht der visschen beschouwd mag worden.

De haai of zandvisch.

Men heeft ze in verschillende grootte; eenigen zijn groot, anderen klein. Wel verschillen zij eenigzins in gedaante; daar zij echter allen eene onevene zandachtige huid hebben, worden zij „zandvisch" genoemd, terwijl men die ook somwijlen „hondenvisch" noemt. Daar is eene soort met een breeden buik en eene holte nabij de navel, alwaar de jonge haaijen in- en uitzwemmen; men zoude zeggen, dat zij hun nest in de navel der moeder hadden. Is dit niet vreemd?

De vliegende visch of zwaluwvisch.

Hij heeft een zwart vel, en geene schubben, is echter van vinnen voor-

zien, welke zes duim lang zijn, daar de staart, even als die der zwaluwen, in tweeën verdeeld is. Deze visch is een voet lang, en kan over het water, echter niet zeer hoog, vliegen. Wanneer de wind en golven onstuimig zijn, vliegt zij tegen den wind op en zweeft over het water als een pijl.

De aligator.

Hij behoort tot het geslacht der hagedissen, maar heeft eene lengte van 10 tot 20 voeten. De kop is gelijk aan den snuit van het varken. Wel heeft hij eenen mond, maar geene tong; de rug is onregelmatig en de oogen zijn niet gelijkvormig gelegen. De staart loopt spits toe, terwijl de teenen zeer scherp zijn. Hij beklimt het strand, zonder het water te beroeren, en duikt in de rivier, zonder het geringste gerucht te maken. Wanneer hij vele menschen verslonden heeft, roepen de inlanders eenen priester of doekoen, welke bezweringen afleest. Daarna werpt deze eenige zijden draden in de rivier, waarvan hij de einden vast houdt. Spoedig raakt de aligator in de draden verward en wordt naar boven getrokken. Deze doekons of priesters schijnen waarlijk eene geheimzinnige magt te bezitten en zijn geene bedriegers.

Het vliegende hoofd, het wilde spook.

Dit spook wordt *seloban* genaamd. Men beweert, dat het te Amboina menigvuldig aangetroffen wordt; te Batavia wordt het nimmer gezien; wel hebben wij er meermalen over hooren spreken, zonder het immer ontmoet te hebben. Zij, die het gezien hebben, zeggen, dat het aan eene inlandsche vrouw gelijk is, welke echter niet tot de gemeene Maleijers behoort; het houdt zich in zware bosschen op. Het oog heeft geen appel en ziet in het donker; 's nachts vliegt het rond, slechts het hoofd is zigtbaar; na in huis te zijn gekomen, eet het de ingewanden der bewoners op. Zuren kan het niet verdragen, wanneer het daarmede in aanraking komt, kan het de oogen niet meer openen. De inlanders beweren, dat limoensap het onschadelijk maakt; zoo men het met dit sap besproeit durft het niet te naderen.

De stam, welke de tanden uittrekt.

Men heeft te Bandjermassin een stam, welker gewoonte het is om 's avonds tegen zons-ondergang te bidden en te offeren tot dat die geheel onder is.

Het vleesch van honden en varkens wordt door die menschen niet gegeten, en wanneer hunne vrienden sterven, trekken zij hun het haar en de tanden uit en ontkleeden hen; bewerende dat zij het regt niet hebben, deze dingen, welke zij niet in de wereld gebragt hebben, er uit te nemen. Dit is wel eene der dwaasheden van de valsche godsdienst.

De zeepriester.

't Is een zeldzaam verschijnsel, hetwelk op zee gezien wordt, en steeds

eene voorbode van storm is. Het ziet er uit als een mensch, met een mond die de twee ooren vereenigt. Menschen ziende begint het hard op te lagchen. Men noemt het „de zeepriester.” De zeelieden, welke hem ontmoet hebben, wetende dat het een slecht voorteeken is, bereiden zich op stormachtig weêr; ook beweren zij, dat de golven na zijne komst spoedig onstuimig worden en men ongelukken verwachten moet.

Wilden met staarten.

Er bestaat onder de Dajakkers een volksstam, die tusschen de heuvelen woont. Zij hebben lelijke gezigten, beschilderde ligchamen en eenen staart, die 5 of 6 duim lang is; en op het einde waarvan zich eenige borstels bevinden, die één of twee duim lang zijn. Deze wilden verhuren zich meermalen als matrozen en komen naar Batavia. Wanneer men hen verdenkt, loopen zij weg en verbergen zich. Intusschen, zoo iemand hen wil dwingen om zich te ontkleeden, worden zij boos en verdedigen zich manmoedig.

Orang-Oetang (de vreemdeling der bergen).

't Zijn wilde menschen, die tot het apengeslacht behooren, en in de zware bosschen gevonden worden. Hun gelaat komt met het menschelijke gezigt overeen; het lijf echter gelijkt dat van den aap; het haar waarmede zij bedekt zijn, is een of twee duim lang, terwijl zij twee of drie voet hoog zijn. De buik heeft veel van eenen trommel; zelden springen zij rond; wanneer zij de oogen naar boven of beneden slaan, raken zij hunnen buik aan, en wanneer zij menschen ontmoeten, bedekken zij zich even als of zij zich schamen. Is het niet zonderling, dat het gevoel van schaamte ook aan den orang-oetang niet vreemd is?

De vliegende vos.

De vleermuizen van den westelijken oceaan zijn allen groot; de vleugels zijn meerdere voeten lang, terwijl het ligchaam zelf over de 2 of 3 ponden weegt. Hunne oogen zijn des daags donker, en worden des nachts helder. Men ziet hen, in de schemering van den avond, gelijk roode vogels in groepen rondvliegen, want de vleugels zijn vleeschkleurig. In de lucht alzoo vliegende, doen zij zich rood voor. Meermalen nestelen zij zich in kokosboomen, waarvan zij de noten eten, terwijl zij groote liefhebbers van alle soorten van insekten zijn. De pooten zijn aan haken gelijk. Op den grond zijnde, kunnen zij niet opvliegen, maar zijn genoodzaakt tegen eenen boom op te klimmen. Zij laten zich dan vallen, waarna zij zich van hunne vleugels bedienen. Zij azen op de vruchten der tuinen, en het is om die reden, dat de inlanders, met staken gewapend, jagt op hen maken en hen de vleugels met bamboezen doorsteken, waarna zij op den grond vallen. Het ligchaam is gelijk aan eene groote rat. Gekookt en nadat de vleugelen en pooten afgesneden zijn, is de smaak gelijk aan die van een veldrat, echter veel fijner en vetter. Wel heeft men mij ver-

teld, dat na duizend jaar de kleur wit wordt, en wanneer men er alsdan van eet, men de onsterfelijkheid er door verkrijgt; echter heb ik zelven zoo iets niet gezien!

Over andere zaken, welke opmerkelijk zijn.

Wanneer de Europeanen den Oceaan bevaren, verlaten zij zich niet geheel op het kompas, maar om de hemelen te meten gebruiken zij de kwadrant, welke hun de plaats aantoont, waar zij zich bevinden. Ook weten zij, door het bezien der kaarten, welke zij aan boord hebben, welken grond zij onder zich hebben, en of die uit zand, rotsen of modder bestaat. De kwadrant heeft wel iets van eenen opengeslagen waaijer; hij heeft een horizontale en een schuinsche lijn; de eerste dezer lijnen is in graden en minuten verdeeld, waarop verder eenige Europesche letters geschreven zijn. Wanneer zij de hemelen willen meten, doen zij het juist op den middag. Wanneer de zon in den meridiaan is, alsdan blijft de horizontale lijn onbewegelijk, daar die schuinsch heen en weder geschoven wordt, waarna de afstand, welken zij afgezeild hebben, zoo mede de diepte van het water, hun bekend zijn. De berekening zelve is echter ingewikkeld. Eenige Chinezen hebben wel getracht deze wetenschap zich eigen te maken, maar zijn daarin niet geslaagd.

Barometer, of de buis welke het weder leert kennen.

Men heeft hiervan twee soorten; het eene instrument heeft de grootte van eene penneschacht, terwijl het andere verscheidene voeten lang is; het binnenste gedeelte is met kwikzilver gevuld, en de schacht zelve in hout gevat, waarop aan weêrszijden eenige Europesche letteren geschreven zijn. In de schacht daalt en rijst het kwikzilver. Gemeenlijk rijst de kwik met schoon weêr, daar zij met slecht weêr wederom valt. Door de teekenen, welke ter zijde gesteld zijn, is de juiste hoogte of laagte, zoo mede het vallen en rijzen na te gaan, waardoor men wind en regen, schoon en slecht weêr voorspellen kan. Eene dwaling in deze is zonder voorbeeld.

De Tijdwijzer.

Ieder etmaal, hetwelk twee Chinesche uren heeft, wordt door de Europeanen in 24 uren verdeeld. Het eerste uur na middernacht noemen zij „één uur;" tot 12 uur gaat hunne eerste telling door; dat uur wordt door hen „middag" genoemd; waarna zij weder van één af beginnen te tellen tot 12 uur des middernachts. Alzoo verdeelen zij dag en nacht in tweemaal twaalf uren. De tijdwijzers, ook klokken genaamd, zijn verschillend in grootte; eenigen zijn groot, anderen klein; de kleine klokken hebben slechts één duim in diameter; de grootste soort is verscheidene voeten hoog. Nadat de klok geslagen heeft, zijn er eenige kleine schellen of belletjes, die spelen en verschillende toonen aangeven, welke duidelijk te onderscheiden zijn; men noemt dit slaande uurwerken.

De luchtbal, of de hemelsche boot.

Klein en eng is deze boot; zij gelijkt een kleine overdekte rondvormige koepel, welke 10 menschen bevatten kan. Een 40tal blaasbalgen of windpompen, keurig bewerkt en balvormig, zijn daarin vastgehecht en worden door verschillende menschen, met aanwending van alle kracht, bewerkt. Spoedig verheft zich de boot zeer hoog, en wordt dan door de wolken voortgestuwd. Wanneer zij echter de boot eene bestemde rigting willen geven, hijschen zij eenige zeilen en maken gebruik van den kwadrant om den afstand te meten. Ter bestemder plaatse gekomen, worden de zeilen ingenomen en wordt de boot neërgelaten. Men beweert dat deze luchtballen door de stralen der zon verbrand en beschadigd zijn geworden; terwijl diegenen, welke zich daarin gewaagd hebben, geheel geblakerd werden. Om die reden zijn zij dan ook waarschijnlijk in onbruik geraakt.

Het luchtgeweer.

Het heeft veel overeenkomst met het gewone geweer; het heeft een handvatsel, hetwelk op en neêr geschoven wordt. Wanneer men het gebruiken wil, moet dit handvatsel verzet worden, waarna de kogel in het geweer gebragt wordt. Het geluid der uitpersing is niet sterk. Daar dit werktuig veel schade kan doen, wordt het gebruik er van door de Hollandsche wetten gestreng verboden. Zoo iemand zich blootstelt om deze wetten te overtreden, zou hij spoedig ontdekt worden; niemand waagt het alzoo deze geweren te koopen.

Het zeemans-kompas of het werktuig dat het Zuiden aantoont.

Op het zeemans-kompas, hetwelk men aan boord der Hollandsche schepen ziet, wordt van geen staal gebruik gemaakt. Het wordt er vervangen door een plat stuk staal, hetwelk breed in de midden zijnde aan beide zijden spits toeloopt en veel op een weversnaald gelijkt. In het midden van het stukje staal bevindt zich eene kleine holte, waarin zich de kop eener naald sluit, welke beneden vastgemaakt is. Het gelijkt alzoo op een regenscherm, welke ronddraait. Op het kompas zijn eenige Europesche letters geschreven, zoo mede 16 punten O. W. Z. N. genaamd, zoo mede Z.O.; N.O.; Z.W.; en N.W.; verder wordt er melding gemaakt van de regter- en linkerzijde van het Z.O., N.O., Z.W. en N.W, een volmaakt geheel vormende. Wanneer de Chinesche zeelieden naar eene bestemde plaats wenschen te gaan, moeten zij de letters, welke op het kompas zijn, in de rigting brengen der plaats waar het schip zich bevindt. De Europesche zeelieden, wanneer die naar hunne bestemming vertrekken, moeten het schip wenden. Wel is het beginsel hetzelfde, maar het instrument wordt anders ingerigt *).

Over de inlandsche danseressen (Bong-geang's).

De inlandsche komedianten worden rongging's (Bong-geang's) genaamd,

(*) Op het Chinesche kompas heeft de naald eene vrije speling, waardoor de Chinezen aanhoudend genoodzaakt zijn, het kompas volgens de speling der naald te wijzigen.

en er bevinden zich onder hen eenigen, welke er goed uitzien. Zij laten het haar los vallen, en dragen geborduurde kleederen, met gouden bloemen versierd. Het bovenste gedeelte van het ligchaam is echter naakt, ook gaan zij blootvoets. De papieren waaijer wordt door haar veelvuldig gebruikt. Zij zingen inlandsche liederen, vertoonen woeste dansen, schudden het hoofd, en zien woest om zich rond, staan dan als ooijevaars en wandelen als kraanvogels. Daarbij zingen en spelen zij en vertoonen balletten, waarin onvoegzame houdingen niet vreemd zijn. Somwijlen spelen twee vrouwen te zamen; terwijl een andermaal 3 of 4 danseressen hare bekwaamheden vertoonen. Wanneer het de toeschouwers behaagt, mogen zij met haar dansen. Dit noemt men „op Bong-geangs jagt maken." Als de dans over is, wordt aan de jonge vrouwen eenig geld ten geschenke gegeven. Wanneer men naar hare gezangen op zekeren afstand luistert, en de lucht helder is, doen zich de toonen treurig en slepend voor, het spreekwoord bevestigende, „dat de mensch van vreemde landen iemand in eene treurige stemming brengt." Wanneer de akteurs maskers voor hebben, noemt men hen „topeng's" (To-pengs). Hunne gezangen en sprongen, ofschoon eenige overeenkomst met die der rongging's hebbende, zijn echter onzediger en onwelvoegelijker. De inlanders maken veel werk van de laatsten, en laten hen dag en nacht spelen. Waar de Chinezen hun verblijf houden, mogen zij niet in hun kamp komen. Ook ziet men er poppen of ook wel marionetten, welke er lederen apen genoemd worden. Deze poppen worden met het leer van buffels overtrokken, welke moeten dienen om de fabelachtige betrekkingen der oude Javanen voor te stellen. Deze poppen, geesten moetende voor stellen, zijn zoo gemaakt, dat zij duikelen en vliegen kunnen. De overleveringen, welke melding van hen maken, zijn gelijk aan ingebeelde verhalen, leugenachtig en ongegrond. Bamboe-stokken worden meermalen aangevoerd, en de vertooning zelve is zoo gemeen en ruw, dat het der moeite niet waardig is er heen te gaan.

Europesche danspartijen, tandak (Taulak) genaamd.

Wanneer Europeanen eene partij geven, maken zij eene lange tafel gereed, waaraan vele menschen gaan zitten en dit wordt een feest (fest) genoemd. Daarna wordt er op strijkinstrumenten gespeeld en gaan de mannen en vrouwen tegen over elkander staan, en beginnen zij te dansen; dit wordt „tandak" (dansen) genaamd. Wanneer een meisje huwbaar is, heeft zij het regt, om zelve haren echtgenoot te kiezen, en wordt hij alsdan haar beminde of „soeka" (saokak) genaamd. Wanneer zij veel van elkander houden, dansen zij te zamen, waarmede de zaak gesloten is. Onder hunne muzijkinstrumenten zijn er eenigen aan onze guitars gelijk. Luide en helder is de klank. Anderen zijn zoo hoog als de man, die ze bespeelt en geven een breede, holle toon; terwijl weder anderen gelijk de harp gevormd zijn; aangenaam en trillend is het geluid dezer laatsten. Te zamen genomen geven zij welluidende toonen. De instrumenten zijn keurig bewerkt en met zorg voltooid. Een stel der beste instrumenten zal ongeveer 100 thails kosten.

Bamboe-vlotten.

Wanneer men in deze vreemde landen de rivier over wil steken, wordt er van geene ponten gebruik gemaakt, maar wel van vlotten, welke uit eene hoeveelheid gespleten bamboe aan elkander vastgehecht en zamengestrengeld zijn. Deze vlotten worden niet door riemen geroeid. Men neemt, om die voort te stuwen, eene rotting, vele honderden voeten lang, en legt die over de rivier, zoodat de beide oevers er door vereenigd worden. Hetzij aan palen hetzij aan de stammen van boomen wordt het einde der rotting bevestigd, waarna er verscheiden kleine rottingen aan het vlot bevestigd worden, en wel aan een ring, welke over de groote rotting heen en weder loopt. Wil men nu de rivier oversteken, dan houden verschillende personen de rotting vast, en werken zich zelven de rivier over.

Rotting-bruggen.

Wanneer zich eene rivier tusschen twee tegen over elkander gelegene heuvelen bevindt, en de stroom door hare sterkte en diepte het bouwen eener gewone brug onmogelijk maakt, en zoo de oevers aan beide zijden daarbij beplant zijn met hooge en ineengestrengelde boomen, dan vereenigen de inlanders de beide oevers door eene van bamboe stevig gemaakte bedding, welke zeven voet breed, en over de 100 voeten lang is. Beide zijden der brug worden door rottingen aan de takken der nabijstaande boomen bevestigd, waardoor de brug den vorm eener halve maan heeft. Zij zweeft alzoo in de lucht en is zeer beweegbaar. Wanneer iemand voor het eerst zulk eene brug ziet, wordt hij bevreesd. De inlanders betreden die echter, alsof zij op effen grond zich bevonden.

Toen ik van Samarang naar Pakalongan reisde, kwam ik voor eene rottingbrug, en daar mij geen ander middel overbleef, verliet ik mijn rijtuig en verzocht de inlanders, om niet te gelijker tijd met mij de brug over te trekken, waardoor de beweging nog erger zoude zijn. Behoedzaam en zeer voorzigtig begon ik de brug over te stappen. Intusschen naauwelijks was ik de helft over, en trachtte ik, niet naar beneden durvende zien, nog om voort te gaan, toen spoedig de beweging zoo sterk werd, dat ik bevreesd zijnde, ophield en ging zitten. De inlanders, ziende hoe bevreesd ik was, bereidden zich nu, om mij te komen helpen. Dit maakte mij echter nog bevreesder. Ik haastte mij nu hunne pogingen te stuiten. Na een weinig gerust te hebben, hield de beweging op, en bevende van angst bereikte ik de andere zijde. Gevaarlijk zijn de wegen in vreemde landen, waarvan dit een voorbeeld is.

Europesche schepen, (kapal).

Nabij den mond der rivier van Batavia ligt het schepen-eiland Onrust genaamd, alwaar de Hollanders hunne schepen herstellen. Algemeen genomen worden de Europesche schepen, na 25 jaren gediend te hebben, afgebroken; dit is een vastgestelde tijd. De inhouten, die nog gaaf zijn, worden op nieuw gebruikt, maar die, welke onbruikbaar zijn, worden

verbrand. Ook wordt er voor het ijzer en de spijkers zorg gedragen. De inhouten der raschepen hebben ongeveer de dikte van een voet. Over kruisselings liggende balken worden ijzeren platen gelegd, welke die aan weerszijden bevestigen. Koperen of zinkbladen worden aan de buitenzijde der planken vastgemaakt, en bedekken den geheelen bodem van het schip. De masten zijn uit drie stukken te zamen gesteld, en de zeilen zijn van linnen gemaakt. Men heeft er 48 in 't geheel en van verschillende grootte. Het want is aan beide zijden met ijzer en koper vastgemaakt. Dit maakt dan ook de schepen hecht en sterk, zoodat hun zelden ongelukken overkomen. De verschansingen van het schip hebben ongeveer de hoogte eener aarden borstwering. Daar langs staan eenige zware kanonnen. Groote schepen hebben twee rijen geschut, de kleinere hebben slechts eene rei. Ieder, die aan boord is, heeft eene taak, welke hem bijzonder is opgedragen; hunne pligten durven zij niet verzuimen, al is de nacht donker, al valt de regen bij stroomen en al huilt de wind door het want. Daarbij zijn de wetten aan boord der schepen uiterst streng. De dood wordt er oogenblikkelijk op zware misdrijven toegepast, en hangt geheel van de beslissing des kapiteins af. De roovers durven dan ook geene Europesche schepen aantasten. Zoo men daarbij onze van Amoi komende jonken vergelijkt, ligt gebouwd en met stroo verbonden, zoude men die voor het speeltuig van kinderen moeten aanzien; ook worden deze laatste meermalen door de zeeroovers genomen.

De Teleskoop, Spoo-le, versierde spiegel.

Dat men, met behulp van dit instrument, verwijderde zaken duidelijk ziet, is nog niet zoo zeer te verwonderen, maar zeer zonderling is, dat men er eenige heeft met kromme buizen, waardoor de hoeken en zijden van woningen, de meest verwijderde kamers, in een woord ieder verborgene hoek, zigtbaar wordt. 1000 thails is de prijs der beste van de laatst bewerkte teleskoopen. Men gebruikt die in oorlogen, daar, door hunne hulp, het kamp van den vijand duidelijk zigtbaar en zijne ligging kenbaar wordt. Daarmede dringt men tot binnen zijne verschansingen door, en achter de wallen kan men zien, of hij veel of weinig troepen heeft; dit alles kan men naauwkeurig opnemen. In waarheid, het is eene geslepene uitvinding der bovenaardsche magten.

Bommen of hemel raketten.

Wanneer de Europeanen hunne vijanden aanvallen, maken zij een veelvuldig gebruik van bommen; de Engelschen zijn in het werpen daarvan veel beter dan de Hollanders bedreven. Om deze bommen te werpen, gebruiken zij mortieren. De bekwaamheid van ieder mortier, tot het werpen der bommen op eenen bepaalden afstand, wordt door zijne lengte en diameter gewijzigd; hier omtrent bestaan vaste bepalingen. Gesteld eens, dat het vijandelijke kamp op zekeren afstand opgeslagen is. Het wordt dan door de kwadrant opgemeten en door de teleskoop opgenomen. Daarna

wordt de mortier gesteld en de plek naauwkeurig getroffen; geen voet, geen duim wijkt het schot af. De mortier wordt naar boven gesteld in de rigting van het te treffen doel. Daarna valt de bom al vallende en springende. Het schot van den hemel nedervallende noemt men luchtraketten.

De speeltafel.

De speeltafel staat te Batavia onder het beheer van den kapitein-Chinees, die er eene jaarlijksche schatting aan de Hollanders voor betaalt, welke een tiende der winst beloopt. Voor het speelhuis, en ten einde de spelers te lokken, worden gedurende het geheele jaar spelen vertoond. Ten dien einde koopt de kapitein-Chinees, met behulp van eenige rijke Chinezen, een aantal slavinnen, welke in de muzijk, door meesters uit Cheang-Chew ontboden, onderrigt worden. Die slavinnen leeren het mandarijnsche dialekt, waarin natuurlijk vele inlandsche woorden doorheen gevoegd worden, terwijl de muzijkinstrumenten en de kleeding uit China worden aangevoerd. Men ziet op de lantaarnen, welke voor het speelhuis opgehangen zijn, in groote letteren geschreven „'t nationaal regt." Daarbij staat er op het gordijn, 't welk om de speeltafel hangt: „van al de genoegens dezer wereld is er niets bij het spel te vergelijken," of wel „het ware genoegen wordt hier gevonden." Men heeft eenige menschen aangesteld, die over de speeltafels moeten waken; hun pligt is te zorgen, dat niets het net ontsnapt, zoodat het aan ouders en voogden, welke deze plaatsen bezoeken, niet geoorloofd is, hunne kinderen of betrekkingen te berispen. Wanneer zulks door de inspekteuren gehoord wordt, maken zij zich dadelijk van de overtreders meester en brengen hen voor den kapitein-Chinees. Deze zegt alsdan: „wanneer gij uwe jongere betrekkingen leeren wilt, kunt gij dit in uwe huizen doen, dit huis behoort tot de nationale schatting; hoe komt het in uwe gedachten zulke dwaze taal te voeren, menschen te misleiden, des menschen geest te verderven en de nationale schatting te kort te doen? hoe kan zulk een handelwijze vergeven worden?" Daarna wordt de schuldige dadelijk in de gevangenis geworpen.

In eene verwijderde kolonie, gelijk deze, ziet men vele voorbeelden van slechtheid en dwaling, waarover men in geene bijzonderheden kan treden. Het bovenstaande werd door mij geschreven, om de zaak zelve aan eene wettige berisping bloot te stellen.

Apenbezoar, of medicinale steen.

Wanneer apen door het staal of het vuur des jagers getroffen worden, weten zij, niet doodelijk gewond zijnde, de wond met behulp van planten te genezen. Medicijnen worden door hen geplukt en op de wond gelegd, en spoedig daarna is deze genezen en laat zij een lidteeken na. Daarna gevangen zijnde, laat zich uit het lidteeken eene steenachtige zelfstandigheid snijden; dit wordt de „Apen-bezoar" genoemd, is rond, helder, doorschijnend en effen. Het wordt als geneesmiddel gebruikt; daar het verkoelend is, wordt het als tegengift bij vergiftiging gebezigd.

De Bernarduskrap, of tafel schuimers.

Tusschen het zand en de steenen, welke men op het strand vindt, bevinden zich vele oude schelpen, zoomede vele soorten van krabben, welke, om zich te verbergen, in de schelpen kruipen. Na verloop van eenigen tijd vormt zich de staart naar den vorm der schelp, en dan ziet men hen rondloopen met de schelp, gelijk de gewone schelpvisschen doen. Neemt men die echter op, dan zal men door het vleesch der krabbe vinden, dat de krabbe en de schelp geheel verschillend zijn. Deze soort van krabben, hoewel merkwaardig ter beschouwing, zijn niet eetbaar; de gewone naam is de „tafelschuimer."

Over groote en kleine eijeren.

De zeegans (waarschijnlijk de struisvogel) is veel grooter dan de gewone gans. De eijeren van dezen vogel hebben 5 of 6 duim in diameter en wegen 2 of 3 pond. De schil is zoo hard, dat het ei, op den grond vallende, niet breekt. Eenige uit vreemde landen komende Chinezen bragten een tweetal dezer eijeren mede naar China, en beweerden, dat zij door eene merrie gelegd waren. Om de menschen te doen verbazen, waren de eijeren waarover ik hierboven melding maakte. Te Batavia legt de haan der gewone kippen soms eijeren, echter klein en gelijk aan konfituren. Opengebroken vertoonen zij een witachtig vocht zonder doijer. Men moet dit echter als eene afwijking van den gewonen loop der zaken en als een slecht voorteeken beschouwen, daar de huisgezinnen, welke zulk gevogelte houden, verzekerd zijn, dat spoedig een ongeluk kan treffen, waarvan vele voorbeelden bekend zijn.

Rijtuigen.

De rijtuigen op vier wielen worden door twee paarden, en die op twee wielen door een paard voortgetrokken. De voorwielen der groote rijtuigen zijn laag, terwijl de achterwielen hoog zijn. Zij worden van hout gemaakt en met ijzer beslagen. De vorm dezer rijtuigen heeft wel eenige overeenkomst met eenen koepel. Zij worden gebeeldhouwd, geschilderd en elk derzelven kost verscheidene 100 realen. Het rijtuig van den Gouverneur is verguld, terwijl de hooge ambtenaren zoomede de kapitein-Chinees van versierde rijtuigen gebruik maken. De burgers daarentegen rijden in gewone verlakte wagens. De zitplaatsen zijn met kussens voorzien, welke met fluweel of laken, zeer fraai en net bewerkt, overdekt zijn.

Verwonderlijke zaken.

Daaronder behooren wind- en water-zaagmolens, wind en water-molens, draaibruggen, kranen, welke 1000 ponden opheffen, mikroskopen of glazen om de geringste voorwerpen te kunnen zien, klokken en uurwerken, welke van zelve spelen, vogels en beesten, welke zich bewegen en zingen, automaten of houten voorwerpen, welke oogenschijnlijk levend zijn; zoo mede eene groote verscheidenheid van andere, welke men niet omschrijven kan.

Schrift (Toelis toele).

De inwoners zeggen, om het woord schrijven uit te drukken: „toelis." Wanneer de Hollanders schrijven willen, bedienen zij zich van een ganzenschacht, puntig en tot een pen gesneden. Deze doopen zij in de inkt, en schrijven dwars over het papier, van de linker naar de regter zijde, terwijl de Engelschen, Portugezen en andere Europesche natieën hetzelfde doen. De Maleijers, Javanen en Islamieten gebruiken stukjes riet, puntig en als een pen gesneden; ook zij schrijven dwars over het papier, van de linker naar de regter zijde. De Boeginezen, Balinezen, die welke van Borneo komen, zoomede de Daijakkers, hebben allen eene bijzondere wijze van schrijven. Ook heeft men ons verzekerd, dat er vreemdelingen zijn, welke van beneden naar boven schrijven. Daar die echter zeer zelden te Batavia komen, hebben wij er ons niet van kunnen overtuigen.

Een groote vischgraat.

Eenmaal door een inlandsch dorp wandelende, zag ik eenen grooten steenen vijzel, waarin ruim 5 pikols konden geborgen worden. Daar de zonderlinge vorm mij trof, vroeg ik om eenige bijzonderheden, waarop men mij zijde, dat het geen steenen vijzel was, zoo als ik vermeende, maar slechts het wervelbeen van een visch.

Hierover natuurlijk zeer verwonderd zijnde, riep ik uit: „een wervelbeen hetwelk de grootte van een mortier heeft! hoe lang en breed moet dan de visch wel geweest zijn!" Men zegt dat er visschen zijn, welke schepen kunnen inslikken. De grootte der aan mij vertoonde graat nagaande, zoude het mij niet verwonderen, dat zich in den grooten oceaan zulke beesten ophouden.

Vereenigingen (Kamkongs).

Kamkong is de naam, niet van eene plaats, maar van eene godsdienstige gezindheid of wel eener geheime sekte. Het doel is gelijk aan die der „witte waterlelie" of die der „vreemde rivier" *). Het is meermalen de gewoonte der Javanen, Maleijers en Daijakkers, om zich tot zulke vereenigingen te voegen. Alvorens tot lid aangenomen te kunnen worden, moeten zij bezweringen opzeggen en tooverijen leeren, waardoor zij onkwetsbaar worden, of, gelijk de Chinesche schrijvers het uitdrukken, ijzeren gebeente en metalen ligchamen verkrijgen, zoodat noch zwaard noch speer hen schaden kan. Intusschen zijn zij bevreesd voor honden en varkens, en het is om die reden, dat, zoo men hen aanvalt, men wel doet om zijne wapenen te besmeren met varkensvet en hondenbloed; deze voorzorgen nemende zal men hen kwetsbaar vinden.

De bewerking van 't vergif.

De onderscheidene volkeren, welke kousen noch schoenen dragen, de inlanders welke den Z. W. Oceaan bewonen, verstaan het bereiden van

*) Dit zijn de namen van Chinesche geheime genootschappen of vrijmetselaars-loges.

het vergif, hetwelk in eenzame plaatsen en in wildernissen geschiedt. Hiertoe maken zij gebruik van het vet der vergiftige slangen en schadelijke beesten, vermengd met verschillende kruiden, welk vergif zij op hunne lansen en speren smeren. Nadat het verouderd is wordt het zeer sterk, zoodat als een mensch of beest met een wapen gewond wordt, het zich met het bloed vereenigend vergif veroorzaakt dat hij sterven moet. Spoedig daarna is het vleesch geheel verrot en blijven slechts de beenderen over.

De rook van Nieuw-Guinea.

Uitgebreid en rijk in voortbrengselen is het land van Nieuw-Guinea; intusschen durven de schepen der vreemdelingen er niet naar toe gaan, om handel te drijven, dewijl de gewoonten van het volk zoo verraderlijk en slecht zijn, dat men hen als duivels en spoken beschouwen moet. Hetgeen men er het meest te vreezen heeft is de rook. Welke kruiden zij er toe gebruiken is ons onbekend; het is echter zeker, dat, zoo zij op eene verhevenheid een vuur aansteken, waarvan de rook door den wind naar de schepen gedreven wordt, ieder, die ze inademt, sterven moet. Het is daarom, dat de landelijke voortbrengselen weinig gezocht worden. De schepen gaan er zoo zelden heen, dat de inlanders genoodzaakt zijn om zelven hunne voortbrengselen uit te voeren.

Hollandsche Doktoren.

Ong-choo-seng kreeg eens eene zweer in den rug, welke in kanker ontaardde en hem op den rand des grafs bragt. In dien nood beval hem een vriend aan, om de hulp van eenen Hollandschen doktor in te roepen. Intusschen daar het choo-seng bekend was, dat die heeren de gewoonte hebben, om met het mes zeer pijnlijke proeven op hunne patiënten te nemen, was hij daarvoor bevreesd, en weigerde hij hunne hulp in te roepen. Zijne pijnen werden echter zoo hevig en zoo ondragelijk, dat hij genoodzaakt was, na door de Chinesche doktoren verlaten te zijn, daar hem geen ander middel overbleef, om eenen Europeschen geneeskundige te doen roepen. De doktor was naauwelijks binnen zijn huis gekomen, of zeide, na de zweer gezien te hebben: „deze zweer is zeer gevaarlijk; waarom mij niet eer doen roepen? uw leven is nu in groot gevaar." Daarna verzocht hij de aanwezigen, om hem een varken te bezorgen, hetwelk kort te voren gedood was, en zond hij zijnen bediende, om een kistje uit zijnen wagen te nemen. Hij nam daaruit een flesch met tinktuur, schonk daarvan in een glas en zeide: „drink dit, en gij zult geene pijn gevoelen." Daarna nam hij een zilveren mes en begon het kankerachtige gedeelte der zweer uit te snijden, ter grootte van een bord. Inmiddels was het varken in een zaal gebragt; de doktor nam van het vleesch zooveel er benoodigd was, om de wonde aan te vullen, vermengde het met eenige kruiden en lei het in de wonde. Na verloop van eenigen tijd stond hij toe, dat het vleesch, hetwelk geheel zwart en verschrik-

kelijk stinkende (het had al het venijn opgezogen) geworden was, weggenomen werd. Driemaal werd dezelfde bewerking herhaald. Toen zeide hij: „nu is het goed." Hij lei er eenige zalf op, en verlangde, dat de lijder zeer matig zou wezen en in eene geheele maand noch wijn noch vleesch mogt gebruiken. Nadat er drie dagen verloopen waren, was de lijder veel beter. Onze Chinesche doktoren zijn met zulke middelen niet bekend, en HOE-KO en PIEN-SEK (twee beroemde geneesheeren, uit vroegere tijden vermaard) overtroffen dezen Europeschen doktor niet.

Spaansche matten of het ronde zilveren koekjes-geld.

De vreemdelingen stempelen hun zilver in den vorm van kleine ronde koekjes. Men ziet op eenige soorten het beeld van eenen vreemden ruiter gestempeld, met een zwaard in de hand; men noemt die daarom „ruiter- en zwaardgeld," (dukatons). Men heeft er, die slechts de halve grootte hebben, welke men „klein ruiter- en zwaardgeld" noemt. Men heeft speciën, welke kleiner en dikker zijn, en waarop men Europesche letters ziet; men noemt die „mo-tun" (ropijen). De helft van deze worden halve ropijen genaamd. Zoomede heeft men er welke nog kleiner en dunner zijn, waarop een Europeesch schip gestempeld is en „tatle-talis" of kwart ropijen genoemd worden. Dan ziet men er ook, welke van geel goud vervaardigd zijn, waarop de gestalte van eenen vreemdeling in staande houding gestempeld is; men noemt die „de gouden fanams." Zoo ziet men van goud gemaakte heele en halve dukaten. Men berekent voor ieder ons goud een pond zilver, waardoor een gouden munt de waarde van 16 zilveren stukken heeft. Zoo heeft men ook van koper vervaardigde munten, waarop een kruipende tijger of leeuw gestempeld is; men noemt die „lui" (duiten) en ze worden als koperen specie uitgegeven. Daar de Engelsche natie armoedig is en hun land geene edele metalen voortbrengt, hebben zij geene munten. De Pruissen hebben eene ronde zilveren munt, waarop een dubbelde adelaar gestempeld is; men noemt die munt „de dubbelde arend specie." Van deze soort heeft men ook halve stukken. Dan bestaat er nog eene zeer kleine en dubbelde munt, waarop vreemde letters gesneden zijn, men noemt die „sang," (de fanam), waarvan er 10 op een ropij gaan. Zeer rijk is het land Spanje (kanrelap); men delft aldaar veel goud; ook daar wordt zilveren specie gestempeld met de beeldtenis des konings. Men noemt het „vreemd geld of dollars", waarvan men ook de halve dollars heeft, zoomede kwart dollars, achtsten en zestienden en twee-en-dertigsten, terwijl de waarde dezer stukken door de benaming aangeduid wordt. Op de laatsten, welke echter zeer zelden voorkomen, ziet men een kleine bloem. Ook zag ik eene kleine koperen munt „kwa" genaamd, waarop men een kruis ziet, hetwelk mede als betaalmiddel gebezigd wordt.

Over de krijgskunde.

In de zuid-westelijk gelegen landen worden alle de inlanders in krijgsoefeningen onderrigt. De Boeginezen, die de dapperheid in hooge mate

in waarde houden, worden, wanneer zij in het behandelen van de wapenen zeer ervaren zijn, door hunne betrekkingen geacht en door hunne dorpsgenooten geprezen, daar zij alsdan den titel verkrijgen van „goestie" (goo-sih-sey) dat is: heilig en eervol; en daar een ieder in die landen zich onderwerpt aan hem, die in de krijgskunde ervaren is, maken zich de jongens en meisjes, na hun 10de jaar bereikt te hebben, gemeenzaam met de behandeling van zwaard en lans, terwijl men hen onderrigt hoe men zijne vijanden bespringen en verrassen moet. Zij hebben meesters voor de behandeling van het zwaard en de lans, welke met geheime regelen bekend zijn. Verschillend zijn hunne namen. Zoo heeft men de wijze van den overgrootvader, de algemeen aangenomene; het apen-vuistgevecht, en de ooijevaarshouding; die onderrigtingen maken de bewoners van den westelijken oceaan zoo kundig in het behandelen der wapens.

Ik had eenmaal eene slavin, CHANG-SEE genaamd, welke mij op eene reize naar Bandjermassin vergezelde. Wij werden op reis door roovers overvallen, en ik verloor, zeer bevreesd zijnde, mijne tegenwoordigheid van geest. De matrozen zeiden: „weinigen zijn wij tegen velen; wat hier te doen!" De slavin zeide: „nu het eenmaal zoo ver gekomen is, moeten wij alle krachten inspannen." Intusschen ik wist waarlijk niet wat te doen. Toen wapende zich de slavin met eene speer, riep uit: „vrees niets," en zonder terug te wijken beklom zij de kampagne, waar zij wacht hield. Toen nu de roovers aan boord kwamen, sprongen zij naar achteren, waar de slavin de lans zoo vaardig gebruikte, dat velen van hen gewond werden. De roovers sprongen terug en zeiden: „hoe is het mogelijk, dat zij met der Boeginezen manier om de lans te voeren bekend is!" waarop de slavin uitriep: „ik ben een Boeginesche vrouw; komt toch nader en laat ons nog eenmaal te zamen dansen!" De roovers waren echter bevreesd en trokken beschaamd terug.

Over bloemen en vruchten.

Onder de *santan*-soorten ziet men er, welke donkerrood, terwijl anderen lichtrood en wit zijn. Deze laatste soort is eenigzins geurig. De takken der boomen zijn dun en vallen tot op den grond neder. De bladeren zijn buigzaam en als uitgesneden. Iedere soort bloeit in elk jaargetijde, zoodat de boom nimmer zonder bloemen is. Het was tegen het einde van het jaar, dat ik Amoi verliet, en in de eerste maand van het daarop volgende jaar kwam ik te Batavia, alwaar ik overal in alle tuinen de hibiscus en chrysanthemus, geranium, jasmijn, epidendrum, allen heerlijk bloeijende, aantrof. Dit voor het eerst ziende, was ik natuurlijk verwonderd en ondervroeg mijne aldaar zijnde vrienden, welke mij verzekerden, dat gedurende het geheele jaar deze bloemen zonder ophouden in vollen bloei waren.

De roos is hier wit en niet zoo geurig als ze in China voorkomen. In het geheel is de geur der bloemen op Java niet te vergelijken met die van onze bloemen in China. In China treft men in de geur der bloemen eene

frissche zuiverheid, daar ik in de bloemen van verwijderde landen een onaangename benaauwde lucht ontdekte; welk onderscheid door het verschil der aarde veroorzaakt wordt. Althans andere redenen zijn mij niet bekend.

De Gomphreus Globora of duizend dagroode bloem noemt men ook „de voortdurend bloeijende bloem," dewijl hare kleur slechts zelden verwelkt. In deze landen is hare kleur wit, even als bij ons, wanneer men de oranjes, welke ten zuiden der Gant-ze-keang bloeijen, naar het noordeu dezer rivier overplant; zij worden dan zuur van smaak, veroorzaakt door het verschil van het klimaat en der aarde. De bejaarde bewoners van Batavia verzekerden mij, dat van alle van China aangebragte zaden de bloemen, die wit moesten zijn, rood bloeijen; terwijl diegene, welke in China rood zijn, hier witte bloemen voortbrengen; het verschil der saizoenen en der aarde veroorzaakt dit zonderling verschijnsel.

De Oleander en de Amerikaansche Lawsonia. Hoewel de gewone bloem der Oleander rood is, worden er te Batavia enkele witte bloemen gevonden; daarentegen is de Amerikaansche Lawsonia in het algemeen wit van kleur, terwijl men er hier aantreft met eene roodachtige tint; dit zijn alzoo verschillende voorbeelden van afwijkingen in het plantenrijk. Onder de Lawsonia ziet men er, welke donkerrood, licht rood, donker geel en bont zijn; alzoo in het geheel 4 of 5 soorten eener bloem, welke gedurende de verschillende jaargetijden steeds in vollen bloei is.

De Hollanders maken van de *Camunium sinense* gebruik voor heggen rondom hunne tuinen en terrassen. Die heggen hebben de hoogte van twee voeten, en ongeveer een voet in de breedte, worden twee of drie malen in de maand gesnoeid, en daar zij volgens de bestaande gebruiken vereenigd en gevormd worden, en men op de zijden en hoeken geene onregelmatige plekken ziet, doen zij zich voor als muren, terwijl het groen zeer gevuld en schoon is.

De inlandsche bloemen, welke tot Batavia behooren, zijn de tjampaka (cheemchekak), Michelia champaka. De boom, welke deze bloem voortbrengt, heeft de grootte van de ficus indicus, en de vorm der ongeopende bloem heeft eenige overeenkomst met de houten penseelbloem; echter is zij minder groot; de kleur is geel; daarentegen is de geur zwaar en walgelijk. Dan heeft men nog eene andere, de Kwat-la-te (Malatti) genaamd. De boom, waarop deze bloem groeit, is aan den perenboom gelijk. De kleur is wit, de geur aangenaam. Van voren is zij niet ongelijk aan de ongeopende jasmijn. Kanangga, (kwan-lang-bang) is de naam eener bloem, welke op eenen regten en hoogen boom groeit; de kleur is geel en aan de magnolia pumila niet ongelijk, zij is echter langer, terwijl de geur eenigzins walgelijk is. Verder ziet men er de Tanjong (tomo) welke van Ceylon oorspronkelijk is, en „de welriekende Olea van Ceylon" genaamd wordt; de bloemen komen onder de bladeren te voorschijn en worden gewoonlijk aan diademen door de inlanders gestoken; aangenaam, en op eenigen afstand kenbaar, is de geur der bloem. Deze zijn de voornaamste bloemen, welke te Batavia gevonden worden.

De inlandsche naam voor *kokosnoot* is „kalapa" en de Chinezen, het groot getal dezer boomen te Batavia ziende, noemden die plaats „kalapa" (kat-lapa). De kokosnoot behoort tot de groote palmboomen; de bladeren gelijken aan die van den waaijerboom, maar zijn grooter. Zeer algemeen is het gebruik dezer noot; als voedsel kan men ze gebruiken tot alles; olie en wijn kan daarvan gemaakt worden. In elke noot vindt men, vooral groen zijnde, ongeveer een flesch water, waarvan de smaak met het vocht van het suikerriet groote overeenkomst heeft. Om de dorst te lesschen of de hittte te verminderen, is dit water zeer geschikt. De schil der noot, ligt maar sterk zijnde, is uitnemend tot het maken van lepels geschikt. Uit de bast, welke de hennep-palm gelijkt, wordt touwwerk bereid, terwijl men ze mede voor de zolen van schoenen gebruiken kan. In een woord, al wat tot dezen boom behoort is nuttig en behoeft niet weggenomen te worden.

De Mango. De inlanders noemen deze vrucht „mango," (Bang-ko). De mango, welke men te Batavia heeft, is veel beter dan die welke te Canton en Fokien groeit; zij is ongemeen zoet en geurig, niet zamentrekkend en heeft groote overeenkomst met de meloen. Van deze vrucht heeft men meer dan 10 soorten. Men heeft er die een halve voet lang zijn, anderen daarentegen zijn dun en lang; men ziet er ook die rond en dik zijn. Eenige soorten zijn langwerpig; anderen hebben de geur der papaja. Moeijelijk zoude het zijn de verschillende soorten te omschrijven.

Van de *pisang* heeft men eenige soorten, welke een voet lang zijn, anderen welke naauwelijks een duim lengte hebben; men heeft er die rond, ook die geheel vierkant zijn, weer anderen als een ei. De schil van eenige soorten is rood, van anderen wit; men vindt er, welke het zaad in de vrucht verbergen; er is eene soort die kort, klein en naauwelijks zoo groot als een vinger is, met eene dunne geelkleurige schil; men noemt die „de gouden pisang;" zij is zeer zoet en geurig, zoodat deze soort voor de beste van allen gehouden wordt. Men heeft tusschen de 20 en 30 soorten van pisang; moeijelijk zou het zijn allen op te noemen.

Groote en kleine *Oranjes*, zoo mede de pompelmoes, worden door de inlanders „djerok" (sit-lok) genaamd. De Chinezen, welke hun vaderland niet vergeten kunnen, noemen de verschillende soorten volgens de bij ons in gebruik zijnde namen. Zoo heeft men er de geurige, de zoete, de zure, de tijger-oranje. Men heeft er nog vele andere, mij echter onbekende soorten. In ieder der vier jaargetijden heeft men hier deze vrucht, waarvan de bloemen en vruchten steeds aan de boomen te zien zijn; dat bragt mij tot de volgende gedachte:

De roode Hebiscus zal nimmer kwijnen noch sterven,
En de tuin zal steeds rijkelijk Oranjes leveren.

Het *suikerriet* wordt door de inlanders „teboe" genaamd (tetboe). Men heeft er verschillende soorten, als: rood, wit, zwart en groen; ééne soort is gelijk de gestreepte bamboe geteekend. Gelijk het gewone riet, is de

bloem van dit produkt; en de met dit riet beplante velden leveren een even aangenaam als uitgestrekt gezigt op.

Djamboe (*Jemboo*) *of de roosappel* (*Eugenia*). De boom, welke de djamboe voortbrengt, heeft eenige overeenkomst met den moerbezieboom. Gedurende de maanden September en Oktober komen de vruchten tot rijpheid; de vorm der vrucht is gelijk aan een stuk hout, van boven gepunt en rond van onderen; aan het einde is eene holte welke hoekig is; eenigen hebben zaad en anderen niet. Men heeft er van de grootte eener perzik, anderen zijn niet grooter dan een boon. Men heeft er die donkerrood, weder anderen die lichtrood, zoo mede welke sneeuwwit zijn. Zuiver en zoet is de smaak dezer vrucht, welke onder de beste die het land oplevert behoort. Men heeft ook eene uit Europa aangevoerde soort, welke zuiver en eivormig is. In het geheel zijn er 20 of 30 soorten, die ons echter niet allen bekend zijn.

Van de *Ramboetan*, *(Ang-mo-tan)* is de vrucht zoo rood als eene versche Leitschi. Ofschoon men er ziet, die wit en geel zijn, is de smaak van allen aan die der Leitschi gelijk. Men heeft eenige soorten Atjin (Ackei) genaamd, de naam van een koningrijk nabij Kwedah (Kittah) gelegen; men noemt die alzoo, dewijl die soorten in vroegere jaren van die plaats aangevoerd werden. Het vleesch dezer laatste soort scheidt zich niet gemakkelijk van de kern af en is zeer smakelijk.

Men noemt de *Namnam* (Cynometra Cauliflora) gemeenlijk „poeki-andjing” (pooke-an-cheng). Zij groeit op den stam of de wortels van eenen hoogen boom. Deze vrucht is in vorm niet ongelijk aan de perzik; de smaak is echter geheel verschillend. Zij is veelkleurig geteekend, geel van kleur, en heeft eenen zuurachtigen smaak; zij is zeer geschikt om de gevolgen van den wijn te temperen. De vrouwen houden er veel van.

De boom, die de *Mangostan* voortbrengt, is schaduwrijk, daar de vrucht aan een granaatappel gelijk is. De schil is zwart en het vleesch wit, de smaak zoet en sappig en lescht de dorst. Men gebruikt de schil om er mede te verwen.

De boom, die *Sirikaja* (Silikae) voortbrengt, is gelijk aan de guara, en de vorm dezer vrucht is gelijk aan den appel van den pijn- of sparreboom. Het vleesch is wit en sappig, het zaad is gelijk aan zwarte boonen. Zoeter dan het gebak is de smaak van deze vrucht. Door de vreemdelingen wordt zij smakeloos beschouwd; zoo spoedig ik die echter proefde, vond ik de smaak voortreffelijk.

De *Salak*, welke kegelvormig is, groeit digt bij de wortels van den boom, die hoog is en waarvan de stam doornachtig is, in trossen van verschillende dozijnen. De vorm is niet ongelijk aan de perzik, de schil is echter donkerrood en schubachtig, gelijk de huid eener slang; het vleesch, waarin veel zaad is, heeft een gele kleur; daarbij is de smaak onaangenaam en grof. Echter houden de Hollanders er veel van.

De *Doerian* is eivormig en heeft daarbij de grootte van een pompelmoes. Wanneer zij geopend is, vindt men de vleezige cellen op regelmatigen afstand geplaatst. Deze cellen zijn mede eivormig, wit van kleur en hou-

den elk eene pit in. De lucht dezer vrucht is zeer sterk en walgelijk voor een ieder, die daaraan niet gewoon is. Intusschen houden de inlandsche vrouwen er bijzonder veel van. Men wil dat het vleesch zeer versterkend is. Meest alle Chinezen kunnen deze vrucht niet verdragen, en naauwelijks zien zij ze, of zij houden zich den neus digt en trachten zich te verwijderen.

De *Atap-boom* heeft groote overeenkomst met de arekapalm; de bloemen en vruchten vallen in groene trossen, gelijk de takken der wilgen, neder; de bladeren zijn gelijk aan die van den kokosboom, echter breeder, zoodat men daarmede de daken der huizen dekt, waartoe ze veelvuldig worden gebruikt. Wanneer men de vrucht opent zal men daarin eene kern vinden, welke, met suiker gekookt zijnde, een gelei vormt die aan de theetafel zeer gezocht is.

De *Areng-palm* heeft eenige overeenkomst met de kokosnoot. Het hart is aan de pisang gelijk, terwijl de bloemen nederhangen. Wanneer men ze afsnijdt en eene flesch er onder hangt, zal men die den volgenden morgen met sap gevuld vinden, hetwelk, tot suiker gekookt zijnde, gewoonlijk „Javasche suiker" genaamd wordt.

Van de *Doekoeboom* gelijkt de vorm der vrucht op die van eene pruim; zij is ongeveer van diezelfde grootte en geel van kleur, terwijl de smaak zoet is. Zij groeit in trossen als de druif en is zeer aangenaam. Men heeft een andere soort Lanseh (Langsat) genaamd, welke aan eenen gelijken boom groeit. De kleur van deze laatste vrucht is echter rood, en minder groot dan de doekoe; daarbij is de smaak zuur, zoodat een vreemdeling die niet in den mond kan houden. Zij is echter zeer goedkoop en de inlanders houden er veel van.

Eenige bijzonderheden over Manilla of Luzon *).

Manilla (Lemsong) is een van Spanje afhankelijke staat. In den noordwestelijken hoek van den Oceaan ligt Spanje. De oorsprong van dit land is ons geheel onbekend; ook weten wij niet wanneer dit rijk gegrondvest is, het levert veel goud en zilver en andere edele metalen op, en is in magt gelijk aan Holland, Frankrijk en Engeland. Algemeen wordt Manilla door de Chinezen „song-ä," door sommigen ook wel „Spanje" genoemd. Het voorkomen der inwoners heeft eenige overeenkomst met de Chinezen. Zij dragen hooge hoeden en naauwe mouwen; hun voedsel en meubelen hebben groote overeenkomst met hetgeen de Hollanders gebruiken, daar het zilveren koekjesgeld, hetwelk te Canton en Fokiën gangbaar is, met de beeldtenis van hunnen vorst gestempeld is.

Manilla is aan den Z. O. Oceaan gelegen, ongeveer 300 mijlen van China verwijderd. Ten oosten van dit eiland ligt de Banda-zee (Banlan) en Ternate, ten westen ligt de zee die de kusten van Canton en Fokiën bespoelt, ten zuiden wordt het door den Soeloe-archipel en ten noorden door den Oceaan, waarvan de golven steeds naar het oosten vloeijen, omgeven. Wij berekenen, dat de lengte van dit eiland 300 mijlen bedraagt. De ten noorden, ten westen, ten zuiden en oosten gelegene oevers zijn verschillende en 100 mijlen van het middenpunt van het eiland verwijderd. Gelijk reeds is opgemerkt, zullen de tegenover gelegene oevers ongeveer 300 mijlen er van af liggen. De hoofdstad is tegen het westen gebouwd en men

*) Dit artikel is geschreven door een anderen Chinees, WAING-GAI-HENG genaamd, en door onzen schrijver hier ingelascht, om zijn werk daardoor vollediger te maken. Hij deelt in de volgende paragraaf over dezen zelfden WAING-GAI-HENG eenige bijzonderheden mede.

treft er verschillende meeren aan, welke 30 mijlen in omtrek hebben; terwijl het getal der inboorlingen op niet minder dan 100,000 moet geschat worden. Meer dan de hier nabij gelegene landen is dit eiland rijk in de volgende voortbrengselen: goud, paarlen, schildpad, kamfer, eetbare vogelnesten, tripang, sapanhout en ebbenhout, zoo mede gezouten visch.

Het was gedurende de regering van BENG, dat de Spanjaarden zich van Manilla meester maakten en aldaar eene stad bouwden Koo-toë genaamd, nabij het buitenmeer (baai van Manilla) gelegen. Zij versterkten het eiland Kang-Yit ten westen der stad gelegen, ten einde al hetgeen nabij of verwijderd was, te kunnen bedwingen.

Het is hier het algemeen gebruik, om vreemde priesters groote eer te bewijzen, voor de padries (paleis) kloosters te bouwen, en den plegtigen dag (zondag) na te komen. Deze paleis zijn vreemde priesters. Het besprenkelen met water (het doopen) wordt door hen in hooge waarde gehouden, en in hunne plegtigheden wordt de dag in nacht veranderd. In ieder klooster wordt, om den tijd te bepalen, de klok geluid; des middags en middernachts beginnen zij de uren te tellen waarmede zij tot 12 voortgaan. Het kruis (koijit) wordt door hen vereerd; aan hunne voorouders wordt niet geofferd; geen ander geestelijk wezen dan Deus (Luikse) wordt door hen aangebeden. Echter is er iets hetwelk nog veel opmerkelijker is; de padrie (palei) vergeeft de zonden der menschen en wordt in hooge achting gehouden. De plegtigheid van den doop wordt als volgt toegediend; nadat het ligchaam van den opersten priester (Pa-ley-ong) tot eene zalf gekookt is, wordt deze zalf door eenen leeraar in bewaring genomen. Wanneer nu iemand verlangt, om hunne godsdienst aan te nemen, laten zij hem zweren, dat het geheele ligchaam van Deus afkomstig is. Daarna neemt de priester de zalf en water, en sprenkelt het op het hoofd, waarvan men dit „besprenkeling met water" noemt. De plegtigheid van het trouwen wordt door vasthouden der handen der belanghebbenden verrigt. Voeg hierbij dat de priester op den dag van het huwelijk een keten of wel sjerp om den hals van de bruid en van den bruidegom werpt. Eens in de week gaan zij naar de kerk om den priester te verzoeken, hunne zonden te vergeven; zij noemen dit naar de mis gaan. Door de bejaarden en door jonge menschen wordt hieraan geloof geslagen en worden deze plegtigheden nagekomen. Men ziet hier ook kloosters, waarin gelden ten algemeenen nutte der openbare godsdienst verzameld worden. Het vrouwenklooster wordt zeer stiptelijk gesloten; hierin wordt geen mannelijk wezen toegelaten. Hoog en ontzagwekkend is dit gebouw, de dagelijksche behoeften worden in manden over de muur geheschen, alle vrouwen, welke in het klooster verlangen te leven, om zich aan de beoefening der godsdienst te wijden worden er in toegelaten. Wanneer de opperpriester den abt ontmoet, is het ruiken (zoenen) der handen de gewone plegtigheid welke in acht genomen wordt, terwijl de gewone menschen (die geene priesters zijn) zijn voet kussen. Wat tot deze plegtigheid aanleiding gegeven heeft kan niet ontdekt worden.

De door de Spanjaarden gebouwde schepen zijn zeer groot, de zeilen en masten zijn bijzonder sterk, daarbij zijn de kanonnen en lansen steeds bij de hand, zoo dat de roovers hen niet durven aanvallen. Gedurende de reize van en naar Spanje, wordt door hen gebruik gemaakt van de kwadrant, zoomede van den spiegel, welke het water terug kaatst. Door de hulp van dit instrument worden rotsen en banken, diepten en ondiepten dadelijk kenbaar, daar de ontdekking welligt meer bewondering verdient, dan die van het zeemans-kompas. De te Manilla gevestigde Chinezen zijn met de snelheid dezer schepen zeer ingenomen, daar de geschiktheid der genomene maatregelen hoogelijk door hen goedgekeurd wordt. Ongeveer drie maanden hebben de Europesche schepen noodig om naar Manilla te komen; wanneer zij echter naar huis verlangen te gaan, zijn de stroomen ongunstig en alsdan zijn vijf maanden benoodigd, om de reis te volbrengen. Gedurende de vele honderde jaren zijn de Chinezen naar en van Manilla gegaan, ten einde handel te drijven. Gedurende de regering van den Keizer KEEN-LENG, van het tegenwoordige stamhuis, kwamen de roodharige Engelschen (een ras van vreemdelingen welke den N. W. hoek van den oceaan bewonen) plotseling met een twaalftal oorlogsschepen, en ondernamen eenen aanval tegen Manilla, welke plaats zij verlangden te bezitten. De inwoners, met de priesters vereenigd, boden hun eene aanzienlijke som aan, om van den vijandelijken aanval verschoond te blijven. De Engelschen vertrokken toen weder, en tot op dit oogenblik heerscht in de van de oevers der zee verwijderde provinciën eene ongestoorde rust, vrede en vreugde. Volgens ons gevoelen is het de voeding en

regelen, welke door onze heilige regering verspreid worden, die in de harten der vreemde eilanders ontzagwekkende verbazing inboezemt, welke, in hun vleesch wortel schietende, hun merg besproeijende, den meest verwijderde doet gehoorzamen. Daar ik zelve meermalen te Manilla was, ben ik in staat geweest dit opstel te schrijven.

Eenige bijzonderheden over Waing-Gai-Hieng.

GAY-HENG's betrekkingen woonden te Hoe-soe, residentie Cheang Chew, provincie Fokiën. Hij was een oudere broeder van den keizerlijken raadsheer LAP-YEM. Hij was een opregt naauwgezet mensch, zuinig en werkzaam; hij beval aan zijne zonen en neven de beoefening der gedichten en werken der oude schrijvers bijzonder aan, en in de zamenleving met zijne vrienden en kennissen won hij hun vertrouwen door zijne getrouwheid en eerlijkheid, terwijl hij in het dorp, alwaar hij geboren was, door een ieder geëerd werd. Na den ouderdom van 15 jaren bereikt te hebben vergezelde hij zijns vaders oom op zijne reize naar Bunloe. Daarna ging hij naar Siam (Seemlo), de Soeloesche archipel (Soelok), en Manilla of Luson (Lesong); waarna hij verscheiden jaren op Formosa (Toëwan) zijn verblijf hield. Van daar ging hij naar Amoi, alwaar hij verscheidene jaren bleef, zoo dat hij geene der verre van ons verwijderde hoofdplaatsen, zonder die naauwkeurig te onderzoeken, verliet. Gedurende geruimen tijd heeft hij zijne opmerkingen voortgezet, daar hij wat hij zag naauwkeurig opschreef. Het was in 1804, dat ik met zijnen oudsten zoon CHONG-TEAOU te Goebun zamen woonde, waardoor wij spoedig innige vrienden werden. Daar hij mijne opmerkingen gezien had, liet hij mij hetgeen hij over Manilla had zamengesteld zien, na de lezing daarvan werd ik van zijne groote kunde ten volle overtuigd, zoo mede van zijne geschiktheid om zijne gevoelens uit te drukken daar ik mij over mij zelf schaamde, er zoo veel zaken in te ontdekken welke mij geheel onbekend waren.

Eenige berigten over Formosa (Toëwan).

Toëwan werd in vroeger tijden „het land Pe-sea ga" genaamd, en werd bevolkt door een ras Daijakkers (Lebajoo), welke zich groote openingen in de ooren boorden, het geheele ligchaam beschilderden en in diepe bosschen leefden, zonder hun voedsel te koken. Men noemt hen gewoonlijk „de ruwe wilden", daar die, welke de vlakten bewonen en niet dan handel drijven, de „vreedzame vreemdelingen" genoemd worden. Eenmaal bezaten de Hollanders een aan het strand gelegen land, nabij de haven, Lokje genaamd, alwaar zij eene kleine stad bouwden, om aldaar te wonen. Dewijl het haar van dit volk rood is, werden zij de roodharige natie genoemd, daar men hunne stad de roodharige noemde. Maar in waarheid waren het Hollanders. Tegen het einde van het stamhuis BENG maakte de zeeroover TENG (Koning) de zee onveilig, de schepen der kooplieden plunderende. Daar de keizerlijke troepen een gedeelte dier roovers gevangen genomen en vernietigd hadden, ontbrak hun een vast verblijf, zoo dat de burgers te Cheang-chew en Chwan-chew in de provincie Fokien veel van

hunne strooperijen te lijden hadden. Hunne magt vermeerderde zich allengs zoodanig, dat zij verscheiden honderden rooversvaartuigen bijeen verzamelden, waarmede zij Cha-poo Tsing-ming plunderden. Daarna zeilden zij de Santze-keang binnen en maakten zich van Nankin meester. Echter werden zij aldaar door de keizerlijke troepen verslagen en genoodzaakt te vlugten. — Daar hun eene versterkte schuilplaats ontbrak, gingen zij naar Formosa en maakten zich van die plaats meester. De Hollanders, ofschoon in het behandelen van geschut ervaren, bezaten slechts eene afgelegene vesting zonder hulpmiddelen. Zij werden geslagen en gedwongen naar Batavia terug te keeren. Hun in Holland verblijfhoudende vorst werd daarover zoo verstoord, dat hij den generaal, die de vlugt genomen had, veroordeelde, om in een der torens van Batavia ter dood gebragt te worden. Het zijn de Hollanders, welke nu te Batavia zijn, die openlijk deze bijzonderheden mededeelen.

Het was gedurende de regering van KHANGHI van het tegenwoordige stamhuis, dat de roover overgehaald werd, om zich te onderwerpen, waardoor Formosa onder den keizerlijken scepter gebragt werd. Dit eiland werd alstoen bij het Chinesche keizerrijk ingelijfd, en in vier distrikten onder eenen prefect verdeeld. De naam der afdeeling is Toëwan; de vier distrikten worden genoemd als volgt: Toëwan, Hongsan, Chang-hean en Choolo, 't welk later Kayge genoemd werd. Sedert dien tijd zijn deze overzeesche bezittingen rustig en alzoo tevreden en gelukkig geweest. De barbaarsche menscheneters bestaan niet meer, en onder den genadigen invloed van onze heerlijke regering is het volk in Toëwan rijk en voorspoedig geworden.

Het werven van inlandsche soldaten in Indië.

Bij resolutie van 9 April l. l. heeft de Gouverneur-Generaal de volgende bepalingen, ten aanzien der werving van inlandsche soldaten voor het Indische leger, vastgesteld.

1°. Geene andere personen worden tot een engagement toegelaten, dan vrijwilligen, die wegens goed gedrag bekend staan, en de vereischte ligchamelijke eigenschappen bezitten.

2°. Kunstgrepen, welke ook, om den inlander tot een engagement te brengen, zijn verboden.

3°. De voorwaarden, onder welke een engagement wordt aangegaan, worden behoorlijk aan de bevolking bekend gemaakt.

4°. Op plaatsen, waar garnizoen ligt, geschiedt de werving door middel van geschikte inlandsche onder-officieren, wien schriftelijk vergunningen worden verleend, om zich buiten den militairen rayon te begeven.

5°. Elders zijn de hoofden der gewestelijke besturen met het toezigt over de werving belast. Zij bezigen voor het werven de kommandanten der djaijang segar's, de instructeurs der pradjoerits, dan wel andere personen.

Het geneeskundig onderzoek, waarvan de aanneming afhangt, wordt in de thans bedoelde gewesten bewerkstelligd door dengene, wien eene burgerlijke geneeskundige dienst is opgedragen. Hij volgt hierin de militaire voorschriften.

De door hem goedgekeurden worden dadelijk aangenomen en vervolgens naar het naaste garnizoen gebragt.

Derwaarts worden mede gebragt de rekruten, die, in het gewest waar zij zich aanmelden, niet geneeskundig onderzocht kunnen worden.

6°. De betaling van het handgeld heeft plaats terstond na de aanneming, en zulks, in de gewesten bij 5° bedoeld, door eenen ambtenaar namens het hoofd van het gewestelijk bestuur.

7°. Jaarlijks zendt het militair departement aan den Gouverneur-Generaal een uitvoerig en beredeneerd verslag over deze werving.

Aan dit besluit is verder geannexeerd een *kort overzigt van eenige personele verordeningen omtrent het inlandsch gedeelte van het Indische leger*, met bepaling, dat dit stuk in het laag Javaansch, Maleisch, Madureesch en Soendasch zal vertaald, en die vertalingen door het militair departement en de hoofden der gewestelijke besturen alom zullen verspreid worden, opdat aan de bepaling van bovengemeld besluit sub n°. 3 zou worden voldaan.

Zonder te treden in beoordeeling van dit besluit, doet het genoegen te zien, dat de aandacht van het Gouvernement in Indië op deze aangelegenheid gevestigd is. Zie hier hoe het toeging met de

§ 26. *Inlandsche werving op Java* *).

„Reeds is de opmerking gemaakt bij § 22 (over de pradjoerits), dat de Javaan afkeerig is van den militairen stand. Die afkeer wordt echter voor het oogenblik verdrongen door zijnen hartstogt voor spel en vrouwen. De werver rigt daarom eene loods op, in welke gedobbeld wordt, en de dansmeiden zich bewegen en zingen, alles onder de behagelijke muzijk van den gamelang. De inlander, die in de nabijheid komt van dit verblijf der hoogste onzedelijkheid, kan de verzoeking niet wederstaan. Hij treedt er binnen. Geld heeft hij niet, of niet genoeg. De werver leent hem geld, dat hij aanneemt terug te geven, voor hij de loods verlaat, of hij zal zich als soldaat verbinden. Hoop op gewin drijft hem aan het spel, maar de fortuin is hem ongunstig. Hij geraakt verward onder de liefkozingen der afgerigte dansmeiden en, zoo het noodig is, komt het bedwelmende heulsap te hulp, om hem te voeren in handen van den werver.

„Zijn geld is op. Het uur slaat, waarop de loods moet worden ontruimd. Het geleende kan hij niet teruggeven. Oogenblikkelijk wordt hem het lange hoofdhaar afgesneden, en hij wordt in de kazerne van het depôt gebragt: hij is soldaat.

„Worden nu zulke rekruten goede soldaten?

„Aanvankelijk trachten zij zich door desertie te bevrijden, en dit gelukt aan velen, en wel in die mate, als de politie minder waakzaam is. Desertie is groot onder de inlanders. De tijd onder de wapens doorgebragt, vermindert echter den afkeer van zijnen stand. Hij heeft weinig militaire waarde zoo lang hij in zijn eerste verband dient, maar in zijn reëngagement is hij bepaald goed. Zijn vrijwillig nieuw verband strekt ten bewijze, dat hij nu den militairen stand is toegedaan, en dien niet meer wil verlaten.

„Dat die manier om het leger van inlandsche soldaten te voorzien, door eene betere dient vervangen te worden, zal niemand ontkennen. Maar wat daarvoor in de plaats te stellen?

„Het ware te wenschen dat in Nederlandsch Indië de verpligtte militaire dienst onder de inlandsche bevolking wierd ingevoerd. Zonder dat zal het moeijelijk zijn, te eeniger tijd, en vroeg genoeg, het leger op voet van oorlog te brengen. Tegen die nieuwigheid verheffen de aanklevers van het „oude" hunne stem; legio bedenkingen zijn daartegen ingebragt, die vermoedelijk niet gemaakt zouden zijn, indien berekend ware geworden, van hoe luttel bezwaar het voor de bevolking wezen zoude; terwijl nog wordt aangemerkt, dat die verpligte dienst niet op de dessa's (landbouwers) maar op de kampongs, verblijven van lediggangers en andere nuttelooze menschen, behoeft te worden toegepast.

§ 27. *Nog iets over de werving.*

„Naar hetgeen reeds is opgemerkt, dient de inlandsche werving op Java

*) Extracten uit een werk: *Aanteekeningen over het leger van Nederlandsch Indië.*

te worden gestaakt en door verpligtte dienst vervangen te worden, aanvankelijk tot zamenstelling van de korpsen politie-infanterie en politie-kavallerie, om vervolgens in het leger te worden ingelijfd, in gewone tijden ter kompletering, en in buitengewone of oorlogstijden om het leger op voet van oorlog te brengen. Als men in aanmerking neemt de belangrijke som, die jaarlijks op de begrooting voor de werving op Java wordt uitgetrokken, dan wijst ons dit denkbeeld nog meer aan.

„De werving blijve bestaan in de Molukkos: de prikkel is sterk genoeg voor den Amboinees, zonder dat men tot middelen van corruptie behoeft toevlugt te nemen, indien wordt ingevoerd wat in de volgende § is aangewezen.

§ 28. *Amboinesche rekrutering.*

„De eigenlijke Amboinees schijnt steeds goed voor den militairen stand: geen landbouwer maar jager, en tot het avontuurlijke leven geneigd zijnde, moet zijne militaire geschiktheid daarin gezocht worden, geenszins in zijn Christelijke geloofsbelijdenis; vermits die volstrekt anti-soldaat is. Bovendien de meeste Molukkanen die in onze gelederen dienen zijn geen Christenen, en nemen er den schijn van aan, verzakende de Heidensche en Mahomedaansche godsdienst, om zich tot den Europeër te verheffen, dien zij nu als hunnen geloofsbroeder aanzien. Al hoewel niet ingelijfd, gaan zij trouw ter protestantsche kerk, laten hunne kinderen doopen en onthouden zich niet van varkenvleesch. Een militair engagement is voor den Molukkaan te gelijk eene bekeering zonder religieuse formaliteit. Hieruit vloeit voort, dat zij nu, uit een godsdienstig oogpunt beschouwd, tot den Javaan in eene vijandige verhouding staan, en niet fraterniseren dan met den Europeaan. Hovaardij maakt de voorname eigenschap uit van den Molukkaan in onze gelederen. Maar daaruit volgt ook, dat deze karaktertrek gevoed moet worden; hetgeen vereischt dat hij als de Europeër wordt behandeld, althans zoo veel zulks zonder het oogmerk te wederstreven niet kan worden nagelaten.

„Het is daar te boven waar, dat de Amboenees minder slechte hoedanigheden heeft dan vele andere Polynesische volken. Hij onderscheidt zich zelf ten dezen boven den Europeaan.

„Zijn mindere ondernemingsgeest en personeele moed, in vergelijking van den woesten Boeginees, wordt opgewogen door zijne gehoorzaamheid en lijdelijke onderwerping, en door een meer helder begrip.

„Van groot belang is het inderdaad de werving te Amboina op goede grondslagen te vestigen en wegteruimen wat daartoe kan hinderlijk zijn.

— — — — — — — — — — — — — — —

„Wenschelijk is de gelijkstelling van den Amboinees met den Europeaan ten opzigte van het engagement en reëngagement, en der verhoogde soldij.

„Er zou dienen opgeheven te worden, dat de Amboinees, om zich te engageren, een konsent van zijn negerhoofd noodig heeft, wiens eigenbelang mede brengt om hem dat te weigeren. Die opheffing zou openlijk moeten worden afgekondigd en het gouvernement in de Molukkos moeten waken tegen overtreding.

„De herstelling van het afgeschafte gebruik, dat de Amboinees, die de dienst heeft verlaten, als burger onafhankelijk van de negorij-hoofden in zijn land kan terug keeren, is verder aan te prijzen, echter niet algemeen en onvoorwaardelijk, maar bepaaldelijk voor een Amboinees, die versierd met de medaille voor trouwe dienst, den militairen stand, hetzij gepasporteerd of gegageerd, heeft verlaten en in zijn land terug keert. Daardoor zal het navolgende verkregen worden:

„1°. De man zal een getuigenis dragen van goed gedrag, zoodat de presumtie bestaat dat hij een rustig burger zal wezen.

„2°. De waarde der medaille, op de borst van den als soldaat gediend hebbenden Amboinees, zal er door stijgen, in de oogen zijner landslieden, en de zucht voor den militairen stand nog meer aanvuren.

„3°. Het zal strekken tot bevrediging voor de negorijhoofden, die, indien de toepassing algemeen werd, zich te regt of te onregt zouden beklagen over kwetsing van gebied, door ontvreemding van onderhoorigen.

„4°. Het zal (en dit is van veel belang voor het leger) het reëngageren bevorderen, want de medaille wordt, met uitzondering van den Europeaan, niet gegeven dan na 12 jaren werkelijke dienst. Werd het burgerregt toegekend aan elken gepasporteerden Amboinees, dan zou de maatregel voor het reëngageren nadeelig en met het doel dat beoogd wordt strijdig zijn. De Amboinees zou dan haken naar den tijd, waarop zijn eerste verband verstrijkt en zich haasten als vrij man naar zijn negorij terug te keeren. Als het herhaald reëngageren gevorderd wordt, om de medaille te erlangen, en deze noodig is om het vrije burgerregt te verkrijgen, dan zal deze maatregel den Amboinees voor een groot getal jaren in de gelederen doen verblijven.

„Mogt dit ingevoerd en te gelijk bepaald worden, dat onder den naam van „Amboinesche rekruut" mede kunnen worden aangenomen zij, die van de eilanden zijn, nabij Amboina gelegen, dan zal, vertrouwt men, de Amboinesche werving op goede grondslagen gevestigd zijn *)."

's Hage, 23 Junij 1852. * * *

*) Hetgeen hier is aangewezen met opzigt tot het burgerregt is later ingevoerd.

De gambier-kultuur en fabrikatie in de residentie Rio.

De groep eilanden, die het rijk van Rio en Linga uitmaken, heeft een zeer ongelijk terrein, hetwelk, met uitzondering van den grooten berg van Bintang en den piek van Linga, eer heuvel- dan bergachtig kan genoemd worden; hoewel er zich hier en daar nog al vrij aanmerkelijke hoogten bevinden. De grond schijnt echter in het algemeen goed te wezen, en vooral geschikt voor de gambier- en peper-kultures.

De gronden, welke voor de gambier en peper als de beste worden geacht, zijn roodachtig geel, gemengd min of meer met zwarte aarde. Bij de ontginning eener gambier-plantage verkiest men opzettelijk boschgronden, om daardoor geen gebrek aan brandhout te hebben en de plantage naar goedvinden te kunnen uitbreiden. Ieder gambier-plantage bestaat meestal uit ten minste 40,000, en ten hoogste 80,000 gambier-heesters, en bovendien nog eene hoeveelheid van 600 tot 1,200 peperranken, die in de nabijheid van iedere gambier-plantage gevonden worden. De bewerkers of arbeiders van de gambier-plantage's zijn in den regel Chinezen, die over Singapoera van Kanton te Rio aankomen, en door de opzigters der onderscheidene ladangs of gambier-aanplantingen voor dat werk worden ingehuurd.

Voor eene plantage van 40,000 heesters, heeft men eene uitgestrektheid van ongeveer 50 bouws grond, ieder van 500 □ roeden, noodig. Voor de ontginning daarvan worden 6 arbeiders gevorderd, die daaraan ongeveer 3 of 4 maanden arbeiden, en een loon genieten van *f* 6 tot *f* 7 's maands ieder, en bovendien rijst en voeding, zoodat ieder arbeider op *f* 13 recepis 's maands berekend kan worden, en ingeval de ontginning in 4 maanden afloopt, eene uitgaaf veroorzaakt van *f* 312 recepis. Na de ontginning van den grond gaat men gewoonlijk over tot de voorbereiding van eene ladang of gambier-plantage, en wel door een klein gedeelte van den ontgonnen grond voor zaadbeddingen in te rigten.

Het gambierzaad is zeer fijn of liever vezelachtig, en wordt bij voorkeur, bij het naderen van den regen-moesson, op lagen in de nabijheid van eene beek of bron, en dus zoo veel mogelijk op een vochtigen grond, gezaaid, waartoe men alleen noodig heeft, het zaad los op de aarde te strooijen, zonder dat het een vereischte is, het nader met aarde te dekken. De gambier kan niet anders worden voortgeplant, dan door middel

van zaaijen en dus niet door stekken. De zaadbeddingen zijn meestal voorzien van kleine afleidingen voor het regenwater; om daardoor voor te komen, dat het zaad hetwelk buitengemeen fijn is, niet wegspoelt. Op goede gronden ontkiemt het zaad binnen den tijd van 6 weken, en ongeveer twee maanden na de ontkieming hebben de plantjes of heesters eene hoogte van 4 of 5 duimen en zijn dan geschikt om overgeplant te worden.

Op de gronden, welke daartoe zijn voorbereid, worden de alzoo verkregene heesters overgeplant, en wel op 4 of 5 voeten vierkant van elkanderen, door middel van gaten in den grond te steken, ter diepte van ruim drie duimen, zoodat de jonge bladeren van de heesters zigtbaar blijven.

De overplanting geschiedt gewoonlijk in den vroegen morgenstond of na zons ondergang. Zij worden tegen de heete zonnestralen en den nachtdauw beschut, door ze na de verplanting wat toe te dekken met takjes, levende boombladeren, overgeblevene schors van verbrande boomen, of dergelijke, om de kruinen van het plantje vrij te houden, terwijl, om te voorkomen dat de regen de worteltjes bloot spoelt, de grond om het plantje een weinig wordt opgehoogd. Ongeveer 14 dagen na de verplanting heeft het inboeten plaats, ter vervanging der uitgestorvene plantjes; en ongeveer 5 of 6 maanden na de overplanting, hebben de heesters gewoonlijk eene hoogte van 2 of 3 voeten bereikt.

De stam, die dan nog week en buigzaam is, wordt nu min of meer vlak, gelijk met den grond, nedergedrukt, door er een stuk hout of eenige andere zwaarte op te leggen. Dit geschiedt met het doel, om de heesters te beletten van te veel in de hoogte te groeijen, en dus den groei van den stam te bevorderen, iets waardoor meerdere bladeren verkregen worden. Van daar dat de gambier plant, zelden hooger is dan 4 of 5 voeten. Zonder die nederdrukking van den heester zoude de gambierplant welligt eene hoogte van 10 of 12 voeten bereiken, maar zoude dan schraal, regt op, en zonder veel bladeren staan. Als de gambierplant eenmaal eenen zekeren wasdom verkregen heeft, behoeft hij geene beschutting meer, maar wordt hij, om den groei der bladeren te vermeerderen, van tijd tot tijd gesnoeid.

Nadat de heesters overgeplant zijn, begint men gewoonlijk met een „bangsal" of kookhuis, in de nabijheid der gambier plantages, op te rigten. Deze gebouwen zijn meestal vierkant, zamengesteld uit houten stijlen en gedekt met atap of bladeren van boomen, voorzien van 3 of 4 steenen fornuizen, en een gelijk getal „wadja's" of ijzeren pannen, die boven de fornuizen gemetseld zijn en dus geheel ingerigt tot het koken van het gambierblad. De overige instrumenten (gereedschappen), die men bij het koken van de gambier bezigt, zijn eenvoudig een paar houten vorken, waarmede de bladeren onder het koken omgeroerd worden; een van roggevel vervaardigde scheplepel, waarmede de gambier, na gekookt te zijn, in kleine tonnen wordt overgegoten; een van gevlochten bamboe vervaar-

digde zeef; een houten vorm, waarin men de gekookte gambier doet, alvorens ze gesneden wordt; een klein rond stukje hout, 't welk, na het koken van de gambier, tot het knijpen of omroeren van de gambier gebezigd wordt, om ze, zoo als men voorgeeft, lobberig of dikker te maken; en een uitgehold stuk van een boom, 't welk gewoonlijk gebruikt wordt om er de bladeren, die eenmaal gekookt zijn, op te leggen, zoodat de gomachtige deelen van die bladeren niet verloren gaan, maar in de kookpan terugvloeijen.

De kosten voor den opbouw van een „bangsal" of kookhuis worden berekend op . . . . *f* 200.00
inkoop van ijzeren pannen en andere gereedschappen . . . . - 100.00
te zamen . . . *f* 300.00

De kookhuizen zijn gewoonlijk zoodanig ingerigt, dat ze tevens voor een verblijfplaats der arbeiders, 5 of 6 in getal, kunnen dienen.

Als het kookhuis voltooid is kan men, na verloop van 15 of 18 maanden nadat de gambier-heester is overgeplant, eenen aanvang maken met ze te snijden, doch slechts weinig en met behoedzaamheid. Drie of vier maanden later snijdt men weder, acht men, dat de gambierplant niet meer kan verzwakken, en gaat men voort met ze acht maanden van het jaar bij tusschenpoozen te snijden, zoodat de plant vier maanden onaangeroerd gelaten wordt.

Hoezeer de gambierplant op goede gronden geplant, 20 of 25 jaren kan voortduren, zoo worden de plantagies gewoonlijk om de 10 of 12 jaren verlaten, hoogst waarschijnlijk uit gebrek aan het noodige brandhout, en zoekt men dan naar andere gronden en plaatsen, om eenen nieuwen aanplant aan te leggen, iets waardoor de oude aanplantingen wederom langzamerhand tot wildernis terugkeeren. Daarvan maakt men dan geen verder gebruik.

Het snijden van het blad of de gambierstekken geschiedt met een klein krom mes, vlug en zeer spoedig. Het afstroopen zou de heester schaden. Van daar, dat de gesnedene stekken in groote manden afgepakt naar het kookhuis worden overgevoerd, waar de afstrooping plaats vindt.

Voor de werkzaamheden van eene gambier plantage van 70 tot 80,000 gambier-heesters worden gewoonlijk 6 arbeiders vereischt, als:

Een hoofd, die tevens de gambier kookt, twee, die de bladeren snijden, twee, die de tuinen onderhouden en schoonmaken en een voor het kappen en dragen van het benoodigde brandhout.

Op kleine plantages van 35 tot 40,000 heesters behelpt men zich met 5 ook wel met 4 of 3 arbeiders, om het fabrikaat zoo min mogelijk met kosten te bezwaren, en die kosten in verhouding te brengen tot de lage prijzen, die thans voor de gambier betaald worden, namelijk *f* 3,50 per pikol.

De arbeidsloonen bepalen zich thans, afgescheiden van rijst, drooge visch en andere eetwaren, bij den minvermogenden Chinees gebruikelijk, tot 2

pikols gambier voor ieder arbeider in de maand, zoodat een arbeider, naar den tegenwoordigen lagen prijs van de gambier berekend, een inkomen heeft van ongeveer ƒ 6 of ƒ 7 's maands, buiten en behalve zijne voeding, die door den ondernemer of hoofd van de plantage bekostigd wordt.

Naarmate er genoegzame bladeren voorhanden zijn, wordt er in ieder kookhuis twee malen daags gekookt, en wordt de verkregen hoeveelheid gambier van ieder kooksel op 25 kattis berekend, of ieder dag 50 kattis. Van het gomachtige afkooksel der bladeren verkrijgt men de gambier. Nadat de bladeren van de takjes afgestroopt zijn, werpt men ze, zonder eenige andere voorafgaande omstandigheden, in eene groote ijzeren pan om verkookt te worden. Deze pan beslaat boven aan een omtrek van drie voeten in diameter en is op zich zelf een voet hoog; maar zij wordt opgehoogd of opgeboeid en omboord met boomschors („koelit kaijoe"), die de pan nog wel drie voeten hooger maakt, en waar het water niet doorheen kan, omdat alle openingen met kalk zorgvuldig digt gemaakt zijn. Tot die koking wordt een zeer groot vuur gebezigd, dat bijzonder veel brandhout verslindt. De pan staat op een soort van fornuis, dat daartoe opzettelijk van leemaarde vooraan in het kookhuis gemaakt is, waaronder een sterk vuur wordt aangehouden.

De koking geschiedt met eenvoudig zoet water, maar de min of meer goede hoedanigheid van de gambier hangt van onderscheidene omstandigheden af, namelijk: van het talent van den koker om den juisten tijd van het koken te beoordeelen, en de juiste grootte of hitte van het vuur, van de zuiverheid en helderheid van het water, dat daarvoor gebezigd wordt, van de kwaliteit der pan, naarmate zij oud of nieuw is; pannen, die lang in gebruik zijn geweest, verdienen de voorkeur, omdat de gambier, in nieuwe pannen gekookt, meestal zwart wordt; eindelijk van de kwaliteit van het blad en van de gesteldheid van het weder, 't zij het droog of vochtig is; onder den invloed van het eerste wordt de beste gambier verkregen.

Het koken duurt gewoonlijk ongeveer vijf uren lang; de bladeren blijven evenwel maar 1 of 1½ uur in de pan; het van de koking verkregen gomwater wordt gedurende den overigen tijd verkookt.

Als de bladeren uitgehaald zijn, worden ze op een uitgehold stuk van een boom geworpen, en in eene zoodanige schuinsche rigting geplaatst, dat het overblijvende gomvocht van zelf weder in de kookpan druipt. Daarna worden die bladeren voor eene tweede maal gekookt en gewasschen, om daardoor al de gomdeelen van het blad te verkrijgen en niets verloren te doen gaan.

Na het scheppen der bladeren laat men eene aan de zoldering hangende wijde zeef, van rotting vervaardigd, in de pan neder, om het opbruischen van het daarin zijnde kokende vocht te beletten. Tevens wordt daarin ook eene even eens hangende soort van lepel, meestal een klapper dop, neergelaten, die tot bijna aan den bodem reikt, en waarin zich de morsige deelen en kleine steeltjes van bladen van zelf door de koking verzamelen.

Nadat men de verkregen gomachtige deelen van de gambier-bladen 14 of 15 uren gekookt heeft, roert men ze met een stok, ook wel met een van roggevel vervaardigde lepel, zoo lang, dat ze lobberig worden en een bruinachtig aanzien verkrijgen, waarna het vocht in kleine tonnetjes overgeschept wordt, om het te koelen, tot dat men er even de hand in velen kan. Dan knijpt of roert men dat vocht langzaam met een klein rond houtje in de hand, tot dat het van zelf meer en meer stolt. Het gebruik van dat houtje, hoe zonderling en bijgeloovig ook, wordt bij de bereiding van de gambier als hoogst onontbeerlijk door de Chinezen opgegeven.

Door deze bereiding voorafgegaan, wordt het vocht in eenen vierkanten vorm overgegoten, waarin het 12 uren blijft, alvorens het eene vaste of genoegzame zelfstandigheid verkrijgt, om, even als de indigo, gesneden, in kleine koekjes verdeeld, en daarna op roosters gedroogd te worden, hetzij in de open lucht of in de zolder van het kookhuis. De duur van het droogen voor dat de gambier geschikt is, om afgepakt te worden, wordt ongeveer op 7 of 8 dagen berekend. Vervolgens wordt de gambier in zakken afgepakt, en naar de hoofdplaats overgevoerd, waar de sortering plaats vindt.

De koopers uit de eerste hand, die Chinesche handelaren zijn, gevestigd in de hoofdnegeri, droogen de uit de distrikten aangebragte gambier nog eens, en sorteren ze in drie soorten. De eerste soort ziet er roodachtig geel uit, de tweede zwartachtig rood en de derde zwart. Nadat de gambier alzoo gesorteerd en behoorlijk gedroogd is, wordt zij vervolgens, in manden van bamboe vervaardigd en met kadjang gevoerd, stevig ingepakt en op die wijze uitgevoerd naar Java, Makassar, Borneo of andere plaatsen.

Het gebruik, dat men van de gambier maakt, is genoegzaam bekend. Zij is een der ingrediënten, die de inboorlingen bij het sirihblad voegen, en die bovendien uit kalk, pinangnoot en somtijds een weinig tabak bestaan. In den laatsten tijd is echter de uitvoer naar Europa van de derde soort (de zwarte) zeer aanmerkelijk toegenomen, vooral van Singapoera. Men maakt er in Europa gebruik van in de leerlooijerijen.

D. L. BAUMGARDT.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Neêrlandsch Indië. — Tijdschrift van het koninklijk instituut voor de taal, land- en volkenkunde van Neêrlandsch Indië. No. 1, Augustus 1852.

De oprigting van een „koninklijk instituut voor taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië" is een van die verblijdende teekenen, welke de hoogere belangstelling van Nederland en zijne betere inzigten in de behoeften van Indië aankondigen. 't Is niet te ontkennen, dat in het laatste vijftiental jaren meer is gedaan, dan in eene eeuw te voren, om de kennis van Indië in 't Moederland te verspreiden en wetenschappelijken zin in Indië zelf aan te kweeken. Wij althans zullen de laatsten zijn die het ontkennen, omdat het in de menschelijke natuur ligt, gaarne te zien 't geen wij begeeren en dat het doel is van al ons werken en streven. Elke poging, die dezelfde strekking heeft, wordt daarom door ons met blijdschap en dankbaarheid erkend en toegejuicht, al komt zij ook van eene zijde, waar wij weinig sympathie ondervinden, ja die ons vijandig is. Dat de heeren J. C. BAUD, G. SIMONS en TACO ROORDA het plan der oprigting van het instituut ontwierpen, dat het hun gelukte dit plan ten uitvoer te leggen, en dat in het geschrift, hetwelk wij thans aankondigen, de eerste proeven van werkzaamheid worden aangeboden, hebben wij met uitstekend genoegen gezien. De naam van den man, die de Javaansche taal- en letterkunde zoodanig heeft bestudeerd en bewerkt, dat zij door hem eene waardige plaats in de rei der wetenschappen bekleedt, die voor hare beoefening den weg in Europa heeft gebaand, en die reeds vele uitstekende leerlingen heeft gevormd, — de naam TACO ROORDA zou alleen een voldoende waarborg zijn, dat dit instituut eene degelijke instelling zal worden.

Wij zullen trachten onze lezers met den inhoud van deze eerste aflevering der *Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Neêrlandsch Indië* bekend te maken. Ofschoon de sekretaris van het instituut, de heer J. PIJNAPPEL GZ., die met de redaktie van de Bijdragen belast is, zich door geene bepaling van het reglement gebonden zag, om op vaste tijden de nommers uit te geven, stelde hij het zich toch tot pligt, om nog voor het einde van het eerste instituutsjaar er althans één aan de leden te bezorgen. Na een voorwoord, waarin hij dit te kennen geeft; na een zeer kort verslag van de eerste algemeene vergadering van het instituut, den 4den

Junij te Delft gehouden en na een aantal *vragen*, waarop wij straks hopen terug te komen, lezen wij „de aanspraak tot opening" van diezelfde vergadering, door den heer J. C. BAUD. Dat stuk, hoe kort ook, is een merkwaardig stuk. Gedurende het achtjarig tijdvak, dat die staatsman als onverantwoordelijk minister de kolonie bestuurde, had hij weinig gedaan tot opwekking van wetenschappelijken zin in Indië zelf, had hij veel gedaan dat in 't algemeen wisseling van denkbeelden en openbaring van meeningen en gedachten moest tegenwerken en onmogelijk maken, en had hij in 't bijzonder de ambtenaren aldaar tot automaten veroordeeld, tot eene lijdelijke gehoorzaamheid, eene blinde goedkeuring van al wat ze zagen gedwongen, en aan een onderdrukken van alle eigen oordeel en zelfstandigheid gewend. *Nu* had hij eene instelling in 't leven geroepen, die uit de medewerking der ingezetenen en vooral van de ambtenaren in Indië hare beste levenssappen moet putten, eene instelling, die dus juist het tegenovergestelde moet beoogen van 't geen hij jaren lang gewild en gedaan had, eene instelling, die dáár moet opwekken om te denken en te oordeelen en te publiceren, waar hij kinderlijke volgzaamheid en een eerbiedig stilzwijgen verlangd had. De heer BAUD heeft zelf de moeijelijkheid zijner positie gevoeld, toen hij sprak over „de betrekkingen van het instituut tot de Regering en tot de ambtenaren van Nederlandsch Indië." Daaraan hebben wij al aanstonds de volgende opmerkelijke woorden te danken: „In eenen tijd, waarin met hevigheid gestreden wordt „vóór en tegen de beginselen door het bestuur van Nederlandsch Indië „gevolgd, — bij de daadzaak dat ambtenaren zich, hetzij openlijk, hetzij „bedektelijk, in dien strijd mengen, — en bij de omstandigheid, dat de „regering die inmenging beschouwt als een gevaarlijke inbreuk op de „eischen van het staatsbelang en als eene laakbare afwijking van onbe„twistbare pligten, kan het instituut niet nalaten, reeds bij zijne optreding „te doen blijken, dat zijne verhouding tot het bestuur van Nederlandsch „Indië een onderwerp is geweest van zijne overleggingen. Het instituut „behoort dit te minder na te laten, omdat daarvan zal afhangen de graad „van bijval, in Indië aan zijne bemoeijingen te schenken."

Wij betwijfelen, of de tegenwoordige regering inderdaad zulke anticonstitutionele denkbeelden aankleeft; wij betwijfelen het, omdat wij ambtenaren zich openlijk en ongestraft in den strijd hebben zien mengen (wij herinneren onder velen slechts de heeren VAN HERWERDEN, STEIJN PARVÉ, KRAAIJENBRINK, VAN NES enz.), en omdat eene hervorming en verbetering van veel verkeerds in Indië, die onder de verpligtingen van deze regering behoort, eene onmogelijkheid wordt, indien ook ambtenaren niet op eene bescheiden wijze hunne gedachten en meeningen mogen openbaren. De heer BAUD heeft zich hier dus meer dan waarschijnlijk aan een anachronisme schuldig gemaakt. 't Was zóó gedurende zijn bestuur. Toen werd het beschouwd „als eene laakbare afwijking van onbetwistbare pligten," wanneer de ambtenaren over belangrijke vraagstukken hunne stem lieten hooren. Thans worden ze door het instituut, waarvan de heer BAUD

voorzitter is, daartoe opgewekt. Immers hij zelf verklaart: „het doel, in den „oproepingsbrief van 3 Februarij 1851 aangewezen, is „„de bevordering „„van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, *in den uit-* „„*gestrektsten zin.*"" Dat ook de inlandsche *zeden en instellingen* daarin be„grepen zijn, zou, na die alles omvattende woorden, niet twijfelachtig zijn, „al was het ook niet in den aanvang des briefs uitdrukkelijk gezegd." Te regt begrijpt de heer BAUD, dat het niet mogelijk is, dat doel te bevorderen, zonder op politiek terrein te komen; maar hij vergist zich wanneer hij meent eenen uitweg uit dit dilemma gevonden te hebben. „Het instituut," zegt de heer BAUD, „moet geenerlei beoordeeling van regeringsdaden „bij anderen uitlokken noch zelf uitspreken; maar daarentegen zonder „schroom alle ethnographische en statistische vraagstukken helpen toelich„ten, *al staan die ook met regeringsdaden in verband.*" De schrijver dezer woorden is te scherpzinnig, dan dat hij niet zou inzien, hoe de laatste volzin de eerste vernietigt. Indien men *alle* ethnographische en statistische vraagstukken mag helpen toelichten, *al staan die ook met regeringsdaden in verband*, — dan vervalt men van zelf in het beoordeelen van regeringsdaden; al wordt die beoordeeling niet in bewoordingen uitgedrukt, toch wordt zij gegeven. Wilt gij 't bewijs? De heer BAUD zelf levert het u in de volgende zinsneden: „Gewigtig, om hier eenige voorbeelden op te noe„men, zal voor de bijdragen van het instituut zijn: een naauwkeurig over„zigt van de verschillende gebruiken en instellingen op Java ten aanzien „van de aan den vorst verschuldigde heerendiensten. In verband daarmede „zal hoogst belangrijk zijn: een, in alle gedeelten van Java ingesteld en „vervolgens te zamengevat, onderzoek omtrent de regten en verpligtingen „der bezitters of gebruikers van *sawah's*. Van evenveel gewigt zullen „zijn: naauwkeurige berekeningen, hoeveel, in elk distrikt, aan den land„bouwer overblijft, wanneer hij, bij een middelbaar rijstgewas, het snij„loon, de landrente en de kerkelijke tienden heeft gekweten." Kan aan dit verlangen van den heer BAUD voldaan worden, zonder te treden in de gewigtigste staatkundige vraagstukken, die aan de orde van den dag zijn?

Maar wij zullen den heer BAUD over deze, althans schijnbare, tegenstrijdigheid niet hard vallen; wij verheugen ons, dat hij thans aan de ambtenaren in Indië eene meer waardige bestemming wil geven, dat hij, door deze instelling, „den lust der ambtenaren tot het doen van statistische en wetenschappelijke onderzoekingen wil opwekken," dat hij inziet hoe „daardoor bij hen de geschiktheid zal toenemen voor hunne eigenlijke taak," dat hij zelf hun voortgaat op dezen koninklijken weg. Immers de twee eerste bijdragen, waarmede dit nommer geopend wordt, zijn van de hand van den heer BAUD. Onder den titel *Palembang in* 1811 *en* 1812, geeft hij eenige bescheiden, die een nieuw licht over de bloedige gebeurtenis verspreiden, welke in 1811 aldaar heeft plaats gehad. Sir TH. STAMFORD RAFFLES wordt daarin zeer bezwaard, en de oorzaak van den moord der gansche bezetting van het fort te Palembang, althans middelijkerwijze, aan hem toegeschreven. Wij moeten ons natuurlijk onthouden van eene beant-

woording der vraag, in hoe verre de gevolgtrekkingen, door den schrijver uit de door hem overgelegde bescheiden gemaakt, juist en naauwkeurig zijn; dat zou de grenzen, die wij voor eene aankondiging als deze gesteld hebben, verre te buiten gaan. Maar zeker is het, dat de heer BAUD daarbij met de meeste scherpzinnigheid is te werk gegaan, en op ons eenen indruk heeft gemaakt, die niet zeer geschikt is om onze hoogachting voor den uitstekenden Britschen staatsman te vermeerderen; ofschoon aan den anderen kant niet uit het oog moet worden verloren, dat het nimmer in de bedoelingen van RAFFLES *kan* gelegen hebben, om door de uitdrukkingen „er moet gehandeld worden" en het „uitwerpen en vernietigen van alle Hollanders *(boewang habiskan sekali-kali)* „een moordtooneel te kennen te geven als dat, 't welk de Sulthan van Palembang heeft aangerigt. Hij heeft dien vorst aangezet, om het juk der Hollanders af te werpen en hen uit zijn land te verdrijven, zoodat er geen enkele meer overbleef. Ook de heer BAUD komt tot die konklusie, maar hij voegt er bij: „nu kan men niet wel aannemen, dat RAFFLES, bekend, gelijk hij was, met de zeden en den aard der Maleijers, en wetende, dat het geven van kwartier in hunne oorlogen zeldzaam is, zich zal hebben voorgesteld, dat de Sulthan, het fort overweldigende, grootmoedig zou handelen met gevangenen, hem door RAFFLES bij herhaling afgeschilderd als zijne bitterste vijanden." Volkomen waar! En toch zou uit deze onvoorwaardelijke veroordeeling voortvloeijen, dat, wanneer twee Europesche magten in Indië oorlog voeren, geen hunner de hulp van inlandsche vorsten zou mogen inroepen, want wat men niet van den Sulthan van Palembang kon veronderstellen, dat kan men van niemand hunner verwachten.

De tweede bijdrage, waarmede de heer BAUD dit nommer verrijkt, is de korte mededeeling van eenige zinsneden uit oude oorkonden, waardoor de veronderstelling, dat het eiland Bliton rijk is aan tin, wordt bevestigd en geregtvaardigd.

De heer A. B. COHEN STUART, een leerling van den heer TACO ROORDA, die, nu reeds sedert eenige jaren, te Soerakarta de Javaansche taal- en letterkunde beoefent, en daarvan de eerste proeve heeft geleverd door de uitgave, met vertaling en aanmerkingen, van het Javaansch gedicht, getiteld *Baron Sakènder*, schonk aan dit nommer der bijdragen een zeer nuttig werk. Hij doet eene poging, om de Javaansche letterkunde, die tot dus verre doorgaans door den Europeschen lezer als dor en onbehagelijk wordt veroordeeld, voor zoo verre hij ze uit enkele vertaalde fragmenten van langdradige gedichten heeft leeren kennen, meer geacht en populair, de overtuiging meer algemeen te maken, dat die geschriften ook uit menig ander oogpunt van geschiedenis en overlevering, van land- en volkenkunde, van letterkundige en zedelijke schoonheid zelf, de aandacht in de hoogste mate waardig zijn. Hij wil daartoe het belangrijkste uit verschillende Javaansche gedichten bijeengaren, zonder het te versmelten of te verstikken onder het wigt van herhalingen, van langdradigheid en uitheemschen stijldwang, waarmede een naauwgezette vertaling onvermijdelijk beladen is. Dit

plan legt hij voor 't eerst ten uitvoer met het dichtwerk „Djaja Lengkara." Hij levert daarvan een overzigt, dat, den loop des oorspronkelijken werks op den voet volgende, niet alleen den zakelijken inhoud, de namen en lotgevallen der opgevoerde personen, beknoptelijk zamenvat, maar tevens in 't voorbijgaan bij elke schoone en merkwaardige plaats stilstaat, om die, naar eisch der omstandigheden, bij uittreksel of in haar geheel op te nemen, zonder zich ook dan in de knellende vormen eener taalkundig juiste overzetting te laten dringen. Wij gelooven, dat de geachte schrijver een nuttig werk is begonnen, en hopen, dat het hem moge gelukken, om voor de letterkunde van een volk, dat Neêrlands sympathie in zoo groote mate verdient, eenige warme deelneming op te wekken.

Met uitstekend veel genoegen lazen wij het vierde artikel van dit nommer der Bijdragen. Het is, onder den titel van „de Amboinees," eene verdediging van het karakter van dat volk tegen de overdreven beschuldigingen, waarmede men het zoo ruimschoots en onbarmhartig heeft gebrandmerkt. Zij is uit de pen gevloeid van eenen man, die geruimen tijd als ambtenaar in de Molukkos heeft gediend, van den heer H. C. VAN DER WIJCK, en wiens oordeel dus op eigen ondervinding en persoonlijke ervaring is gegrond. Over 't algemeen heeft men de inlandsche Christenen in Indië met zwarte kleuren geteekend, en daaruit zelfs argumenten geput tegen de uitbreiding van het Evangelie. Bekend zijn de woordenwisselingen, die daarover in de Tweede Kamer hebben plaats gehad, bekend is het, toen door den Minister van Koloniën uitgesproken oordeel over die inlandsche Christenen. Daarom verblijden wij ons, dat nu een bevoegd beoordeelaar, geen predikant of zendeling, maar een ambtenaar, de handschoen voor hen opneemt. Moeijelijk kunnen wij ons bedwingen, om het gansche artikel over te nemen, dat zoo geheel in onzen geest is gesteld. Nadat de schrijver de gebreken heeft opgenoemd, die, ook volgens zijne meening, den Amboinees ontsieren, wijst hij op zijne deugden, die men, bij de beoordeeling van dat miskende volk, meestal heeft over het hoofd gezien. Zelden maken, volgens hem, de Amboinezen zich aan werkelijke misdaden van diefstal, roof en moord schuldig. Geen volk in Indië heeft zoo veel van onze zeden en gewoonten, van onze wijze van denken en gevoelen overgenomen als de Christen-Amboinees. „Hij is van een openen, vrolijken inborst, vatbaar voor dankbaarheid en geestdrift, en weet dit zeer goed te uiten. Hij bezit veel zin voor muzijk en dichtkunst en heeft van deze laatste niet onbevallige proeven geleverd. Onder geen Indisch volk gevoelt de Europeaan zich zoo te huis, als onder de Amboinezen; hij kan zich zelfs met den gewonen inlander of burger gemeenzaam maken en met genoegen met hem verkeeren. De gewone Christen-inlander is dikwerf in staat, om onze redeneringen te begrijpen en laat zich overtuigen, zoo hij ongelijk heeft, hetgeen men elders in Indië en ook op Amboina bij den Mahomedaanschen inboorling, die toch voor een groot gedeelte tot denzelfden volksstam als de Christelijke behoort, wel bijkans altijd te vergeefs zal beproeven. Die Ambonsche Christen-bevolking is dan ook inderdaad

met de Europesche bevolking zoodanig ineengesmolten, dat het dikwerf niet kan worden beslist, of iemand van zuiver Ambonsche of van gemengd Europesche afkomst is. Er worden vele afstammelingen van Europeanen gevonden, die zich door taal, gewoonte, zeden of denkwijze geenzins van den gewonen Amboinees onderscheiden. Niet alleen onder de Ambonsche regenten vindt men mannen van veel bekwaamheid; ook gewone inlanders zijn soms in staat, om verzoekschriften of stukken voor den landraad op te maken, die eenen prokureur van beroep geen oneer zouden doen. Er zijn voorbeelden van Gouvernements-ambtenaren in hoogere betrekkingen, die evenzeer door hunne bekwaamheid, als door vele beminnelijke en achtenswaardige hoedanigheden uitblonken, en toch, hoewel eenen Europeschen naam dragende, in gelaatskleur en trekken weinig van den Ambonschen inlander verschilden, in wier aderen welligt meer Amboineesch, dan Europeesch bloed vloeide, en die op Amboina hunne opvoeding genoten en het eiland nimmer verlaten hadden."

Om de trouw van den Amboinees te bewijzen, herinnert de schrijver, hoeveel door de Ambonsche schutterij is bijgedragen tot demping van den in 1817 op Saparoea en Haroekoe uitgebroken opstand; hoe aan de trouw van diezelfde schutterij het behoud van Ambon in 1820 is te danken, toen op zekeren dag, des ochtends, door eenen in het geheim ingewijden Amboineschen soldaat, aan den militairen kommandant werd ontdekt, dat eene zamenzwering was gesmeed onder het, tot op weinige gebrekkige Europeanen na, geheel uit Saparoeëzen bestaande garnizoen, met het doel, om dien zelfden avond alle Europeanen, met uitzondering van den predikant en eenen bijzonder beminden kapitein, te vermoorden. Van buiten was hoegenaamd geen hulp te verwachten; de Ambonsche schutterij alleen heeft de Europeanen bewaard.

„Om eindelijk tot het belangrijkste punt te komen," zegt de schrijver; „men beweert, dat de Amboinees slechts in naam Christen is. Wij willen ons hieromtrent geene beslissing veroorloven; het is zoo moeijelijk, ook in Europa, de juiste lijn tusschen den waren en den schijn-christen te trekken, dat wij dit bij een Indisch volk nog veel minder willen beproeven, maar er ons slechts toe beperken, om te vragen, of het dan zoo geheel voor niets is te achten, dat de Amboinees trouw en met liefde de kerken bezoekt, dat hij zich gedurende de godsdienstoefening op eene wijze gedraagt, en, ten minste uiterlijk, eene aandacht vertoont zoo als dit in menige christelijke gemeente in Europa niet beter kan worden verlangd; dat hij dikwerf uit eigen beweging, wanneer hij zich alleen en onopgemerkt waant, uren lang in zijnen Maleischen bijbel leest? En aan wat anders, dan aan zijne godsdienst kan het verschil in verstandelijke ontwikkeling tusschen hem en den tot den zelfden volksstam behoorenden Mahomedaanschen bewoner van het eiland, waarvan wij hierboven gewaagden, worden geweten?"

Wij danken den heer VAN DER WIJCK voor deze hoogst belangrijke bijdrage. Wij willen met hem niet twisten over de mogelijkheid, dat door

meer vrijzinnige instellingen en regeringsbeginselen meer welvaart aan den goeden maar ongelukkigen Amboinees zal worden bezorgd; te minder, omdat hij zelf verklaart, er althans nog *iets* goeds van te verwachten; maar wij herhalen gaarne den wensch, waarmede hij eindigt: „Wij hopen, dat meer moge worden gedaan voor de godsdienstige en zedelijke ontwikkeling van den Christen-Amboinees, waarvoor hij getoond heeft zeer vatbaar te zijn!"

De „mededeelingen," waarmede dit nommer gesloten wordt, zijn twee in getal, de eene betreft de beroemde bouwvallen van Boro-Boedo, de andere de ontdekking van eenige tempelgrotten in Bagelen. Maar wij moeten terugkomen op een artikel, waarmede deze aflevering geopend wordt, en waarvan wij nog slechts in 't voorbijgaan hebben gewaagd. Eenige jaren geleden, heeft het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, in een opzettelijk daarvoor uitgegeven geschrift, opmerkzaam gemaakt op het gebrekkige onzer kennis van de talen, de geschiedenis, de zeden en gewoonten enz. van den Indischen archipel en het wenschelijke, dat allen, die daartoe in de gelegenheid zijn, hunne krachten inspannen tot aanvulling van dat gebrekkige. Om daartoe op te wekken en tevens den weg te banen, gaf het Genootschap eene menigte onderwerpen op, waarover het wenschte dat meer licht mogt worden verspreid, onder den titel van „desiderata," en noodigde iedereen uit, om, 't zij volledige 't zij partiëele, opgaven te doen omtrent datgene, 't welk het Genootschap verlangde te weten. Ook het Instituut heeft thans dit voorbeeld gevolgd, en daaraan hebben wij een reeks van vragen te danken, die met zeer veel kennis van de hoogte, waarop de wetenschap zich bevindt, zijn gesteld. Wij gelooven de bedoeling der direktie van het instituut in de hand te werken, door de bekendheid dier vragen zoo veel mogelijk te bevorderen, en zullen daarom dit artikel eindigen met ze hieronder te laten volgen.

Taalkunde.

1. Welke zijn de verschillende inheemsche talen en dialecten, op de eilanden buiten Java, behoorende tot het Nederlandsch gebied, in gebruik?

Men vraagt daarbij eene zoo veel mogelijk volledige aanwijzing der meerdere of mindere verwantschap tusschen die talen, en wenscht ook daarvan te ontvangen volledige woordenlijsten, naauwkeurig naar de Nederlandsche spelling en uitspraak geschreven, met vermelding der bijzonderheden, welke bij den inboorling in de uitspraak voorkomen.

Alle ophelderingen betreffende de regelen der spraakkunst zullen welkom zijn.

2. Door welke bijzonderheden onderscheidt zich de spreektaal in de onderscheidene residenties van Java (met uitzondering van de Soenda-landen) van de taal, zoo als die gesproken wordt in het Soerakartasche?

Al wat iemand, in de een of andere residentie wonende, daaromtrent kan mededeelen, hetzij veel of weinig, zal aangenaam zijn. Bijzonder aangenaam zal het zijn, behalve algemeene opmerkingen omtrent uitspraak, grammatica en spraakgebruik van woorden, daarvan eene proeve te ontvangen door het overschrift van eenige reeds uitgegevene Javaansche gesprekken of zamenspraken (zoo als die van den heer WINTER) met al die veranderingen, die het afwijkend spraakgebruik in zulk een andere residentie zou vorderen.

3. Welke taal is het Madureesch, zoo als dit *gesproken* wordt? — Elke bijdrage tot de

kennis van deze taal, hetzij dan meer of minder volledig, zal met genoegen ontvangen worden. Als proeve wenscht men eenige uitgegevene *Javaansche* gesprekken of zamenspraken in het *Madureesch* overgebragt te zien. Ook zal de mededeeling van allerlei Madureesche geschriften in proza, zoo als verhalen of legenden, brieven en dergelijke stukken, zeer aangenaam zijn.

Land- en volkenkunde.

4. Men verlangt te bezitten portretten van inlanders van alle mogelijke stammen in den Indischen archipel, in kleuren. — De portretten moeten zijn *en face* en *en profil*. Waar de geheele ligchaamsbouw de stammen karakteriseert, zal het van belang zijn, eene afbeelding ten voeten uit te ontvangen. Van de eilanden, waar de bevolking in berg- en strandbewoners onderscheiden is, verwacht men afbeeldingen van individus dier beide afdeelingen; en even zoo waar een verschil als 't ware in kasten, op een oorspronkelijk uitheemschen oorsprong van een gedeelte der bevolking schijnt te wijzen. De grootte der portretten moet niet minder zijn, dan $^1/_4$ der natuurlijke. Het is noodig, dat de afbeelding, behalve van de juiste aanwijzing der woonplaats van den individu, tevens van eene schriftelijke opgaaf der in hem voorgestelde tijpe vergezeld zij.

Men maakt van deze gelegenheid gebruik ter aanbeveling van het verzamelen van schedels. In de belangrijkste schedel-collectiën in ons vaderland zijn Oost-Indische schedels nog steeds eene zeldzaamheid.

Ten einde de grootste gapingen in onze geographische en ethnographische kennis van de Ned. Oost-Indische bezittingen aan te vullen, zijn in eene *eerste* plaats wenschelijk:

Van het eiland Sumatra:

5. Eene breedere beschrijving der Palembangsche bovenlanden en

6. van het zuidelijk gedeelte van het gouvernement van Sumatra's Westkust, om nog niet te spreken van eene opzettelijke beschrijving van dat geheele Gouvernement.

Van het eiland Borneo:

7. Eene meer uitvoerige beschrijving der Westkust, vooral van het zuidelijk gedeelte.

8. Eene van de westelijke helft der Zuidkust.

9. Van het zuidelijk gedeelte der Oostkust (Tanah Boemboe).

Van Celebes;

10. Eene van de Westkust.

11. In het algemeen van het geheele middengedeelte; maar vooral

12. van het Gouvernement van Makassar.

De beschrijvingen dienen zoo mogelijk geographisch en ethnographisch te zijn en van de noodige kaarten en afbeeldingen voorzien.

Bij de mindere bekendheid der streken bedoeld in n°. 8, 10 en 11 stelt men hier reeds bloote bijdragen op prijs.

13. Welke verandering heeft de kust van het eiland Java, gedurende een aan te nemen tijdvak, door aanwas of afspoeling van grond ondergaan; en van welken invloed is zulks op de scheepvaart, door de toe- of afgenomen bruikbaarheid der vaarwaters, baaijen of reeden geweest? Men deele voorts de erkende of waarschijnlijke oorzaken mede, aan welke deze gedaanteverandering der kust moet worden toegeschreven; dit laatste in verband met de omstandigheid, dat bedoelde aanwas van grond ook in eenige oorden dáár plaats grijpt, waar geene rivieren van eenig aanbelang in zee uitwateren, welke, zoo als wel elders, aanslibbing daarstellen.

14. Men vraagt eene beschrijving der op vele plaatsen verschillende gebruiken en feestelijkheden, die onder de inlandsche bevolking van het eiland Java bij besnijdenis, huwelijk, begrafenis en dergelijke, plaats hebben, en waarbij vooral het onderscheid der standen veel invloed uitoefent.

Ter vermijding van onnoodige herhaling herinnert men aan hetgeen in de verhandeling van den heer WINTER in het 1ste deel van den 5den jaargang van het Tijdschrift voor Ned. Indië, en in boeken, als bijv. de Beschrijving der Preanger-Regentschappen van den heer DE WILDE, daaromtrent reeds voorkomt.

15. Welke zijn de volksvermakelijkheden der Javanen, zoowel diegene, welke men overal

op Java, of althans in de meeste residentiën aantreft, als zulke, die slechts aan enkele districten eigen zijn? Hoe hebben zij plaats? Wat is haar waarschijnlijke oorsprong? In hoever kunnen zij geacht worden het eigendommelijke volkskarakter uit te drukken?

Feesten als bedoeld in Vr. 14, zijn hier uitgezonderd, en de *meest bekende* der in deze vraag bedoelde volksvermakelijkheden komen, daar zij reeds dikwijls beschreven werden, thans voor die beschrijving niet meer in eene eerste plaats in aanmerking.

16. Welke zijn die zeden en gewoonten en vooroordeelen der Javanen, wier kwetsing de Europeaan op Java in zijn' omgang met den Inlander niet alleen goedschiks kan, maar, ter bevordering der meest mogelijke goede verstandhouding met hem, ook daarenboven zorgvuldig behoort te vermijden?

17. Er wordt verlangd eene zoo veel mogelijk volledige beschrijving van het maatschappelijk leven in eene Javaansche dèsa of dorpgemeente. Onder anderen wordt gevraagd: Welk onderscheid in rang of in regten bestaat er tusschen de verschillende inwoners? Wie zijn de Sentana's? Welke zijn de vereischten van geboorte of anderzins, om het Bekelamt te kunnen bekleeden? Welke zijn de regten en verpligtingen van den Bekel? Hoe en naar welke regels geschiedt de verdeeling der sawah's en andere akkergronden? Zijn de akkergronden gemeentegronden, of heeft er ook partikuliere grondeigendom plaats? Waardoor is dit regt van eigendom dan verkregen? Waarin bestaat het partikulier eigendomsregt op het water tot bewatering der sawah's? Welke inwoners zijn tot het doen van heerediensten verpligt? Wie zijn daarvan uitgezonderd? Welk aandeel verkrijgen zij, die geen rijstvelden ter bearbeiding ontvangen hebben, in de rijstoogst? Welke regten hebben de inwoners op de onbebouwde of zoogenaamde woeste gronden, die tot hun dèsa behooren? Kan iemand door ontginning van een gedeelte daarvan zich eenig partikulier grondeigendom, of eenig ander voorregt, verwerven? Hoe en naar welke regels heeft de repartitie van de op te brengene padjeg of landrente plaats?

De beschrijving van deze en van alle andere merkwaardige bijzonderheden, die het maatschappelijk leven van een Javaansche dorpgemeente kunnen schetsen, verlangt men door een statistiek van een dèsa opgehelderd te zien, met opgave van de dèsa en het gewest, dat men bepaaldelijk op het oog heeft, en welke afwijkingen daarvan in andere gewesten of dèsas aan den beantwoorder bekend zijn.

18. Waarin bestaat de straf van tentoonstelling, die *kapentang*, dat is, *gekruist worden*, genoemd wordt, en volgens de *Angger-gedé* art. 20 en de *Angger-aroebiroe* art. 1, in de vorstenlanden van Soerakarta en Jokjokarta plaats heeft? Wordt met deze straf ook pijniging, of alleen schande, bedoeld? Is deze of dergelijke straf ook elders op Java of in Nederlandsch Indië in gebruik?

19. Waaraan schrijft men het toe, dat in de residentie Bagelen voor passardagen onze gewone dagen worden genomen, terwijl men daar anders een eigen week van 5 dagen voor heeft? Heeft dit ook elders op Java plaats?

20. Wordt gevraagd eene naauwkeurige omschrijving van *alle* zaken, die door de priesters volgens het Mohammedaansche regt worden beslist.

21. Uit welke priesters zijn de *priesterraden* zamengesteld, en welke vereischten moeten zij bezitten om tot leden van die raden te kunnen worden benoemd? met opgave hoe en waar dit in de verschillende streken van Java verschilt.

22. Wordt gevraagd eene beschrijving van de regterlijke inrigtingen of gebruiken van het rijk van Jokjokarta, voor zoo verre zij niet in strijd zijn met de bepalingen van het besluit van 11 Junij 1831, n°. 29.

23. Wordt er ergens op Java de bepaling ook in acht genomen, dat van landen door kunstmatige middelen bewaterd, $^{1}/_{20}$ der oogst wordt opgebragt, terwijl van die, waar dit aan de natuur overgelaten is, $^{1}/_{10}$ betaald wordt?

24. Onder de Javanen leefden weleer stammen, die dezelfde taal spraken, maar zich van hen onderscheidden door het betrachten van bijzondere plegtigheden bij huwelijken, geboorten en sterfgevallen. Men noemt ze *Kalang*, *Pinggir* en *Gadjah-mati*.

In de *Nawolo Pradoto* (art. 24) wordt van deze stammen genoeg gezegd tot opwekking, niet genoeg tot bevrediging der nieuwsgierigheid. Maar dit blijkt er althans uit, dat het onder de regering van PAKOE BOEWONO den 11^den, nog der moeite waardig werd geacht te

bepalen, dat het kind, onder de *Kalang's* den staat des vaders, onder de *Pingir's* en *Gadjah-mati's*, dien der moeder volgt.

De aanteekeningen van MOUNIER op dat Wetboek (Tijdschrift voor *N. I.* zesde jaargang, 1ste deel), herhalen eenige der reeds door RAFFLES, in zijne *History of Java*, ter nedergeschrevene overleveringen omtrent den oorsprong der Kalang's. Zij verspreiden niet veel licht over het onderwerp.

Tijdens de scheiding van het Mataramsche rijk, waren de Kalang's nog talrijk. De akte van verdeeling van het jaar 1755, wijst aan elk der beide vorsten een getal van 3000 *tjadja's* van den stam der Kalang's toe.

De tegenwoordige orde van zaken heeft de onmiskenbare strekking, om de ineensmelting der opgenoemde stammen met de overige Javanen te bespoedigen. Wil men derhalve omtrent de Kalang's, Pinggir's en Gadjah-mati's berigten opzamelen, geschikt om de bestaande duisterheid te doen ophouden, dan behoort het onderzoek niet te worden uitgesteld.

Het Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Neêrl. Indië vraagt:

a. Zijn heden nog onder de Javanen bekend de benamingen van *Kalang*, *Pinggir* en *Gadjah-mati?*

b. Hoe groot is hun aantal in de verschillende provinciën of distrikten op Java?

c. Wat is de oorsprong dier stammen, ook volgens hunne eigene overlevering?

d. Wat was hun toestand onder de oorspronkelijke vormen van het Javaansch bestuur, bij voorbeeld, onder de regering van den tweeden PAKOE BOEWONO? Leefden zij toen in afzonderlijke dessa's, onder eigene hoofden? Waren zij aan bijzondere lasten of dienstbaarheden onderworpen? Oefenden zij bepaalde beroepen uit en waren de overige hun verboden?

e. Welke bijzondere plegtigheden waren eertijds en nu nog bij hen in gebruik, en wat is de beteekenis van dezelve?

f. Wat is hun tegenwoordige toestand, zoo wel maatschappelijk als godsdienstig?

g. Zijn zij van de overige Javanen door ligchaamsbouw en gelaatstrekken onderscheiden? Zoo ja, dan zouden ophelderende teekeningen belangrijk zijn.

25. Men vraagt een vertoog over den toestand der *toonkunst* onder de inboorlingen der verschillende eilanden buiten Java, en zulks onder opgave der diverse gebruikelijke melodiën, hare verwantschap, tevens met eene beschrijving en afbeelding der muziekinstrumenten en van de wijze om ze te bespelen.

26. Men vraagt een beredeneerd vertoog over het algemeen *ruilmiddel* onder de volkeren der eilanden buiten Java, met opgave der uitgestrektheid van het gebruik, de waarde vergeleken tot eenig algemeen voorwerp, bij voorbeeld, tot de rijst, of het algemeen voedingsmiddel, en van de verhouding tot de in omloop zijnde Nederlandsche en andere munten.

27. Men wenscht te ontvangen, betreffende de *kleeding* der bevolking van de eilanden buiten Java, de beantwoording der volgende vragen:

Waarin bestaat de kleeding der hoofden en van de verschillende klassen der bevolking bij gewone en bij plegtige gelegenheden, en waarin die der vrouwen en kinderen?

Van waar worden de stoffen, daartoe gebezigd, verkregen?

Welke is de waarde der stoffen van elders aangevoerd, en welke soorten daarvan zijn het meest gezocht?

Hoe worden de inheemsche stoffen vervaardigd, en welke is hunne waarde?

Hoe lang worden beide gebruikt?

Hoeveel bedraagt het verbruik aan kleedingstukken voor eenen man, voor eene vrouw en voor een kind, van de diverse standen der bevolking, gemiddeld per jaar?

28. Men verlangt eene zooveel mogelijk volledige beschrijving van de tegenwoordige politieke en commerciëele toestand van het rijk van *Atjin* in Sumatra, strekkende tot en met het staatje Troemon; een en ander met aanwijzing der bronnen waaruit geput is.

29. Men wenscht te ontvangen een op goede gronden steunend vertoog over de afkomst der inheemsche bevolking van het eiland *Nias*.

30. Men vraagt een beredeneerd vertoog nopens hetgeen gebleken is van eene nederzetting, in oude tijden, van eene *boeddhistische volkplanting in Padang-lawas*, en in de vallei van Groot Mandheling op Sumatra, met aanwijzing van den invloed, welke die nederzetting op de

reeds gevestigde bevolking dier streken gehad heeft, welke, immers wat Mandheling betreft, onmiskenbaar schijnt.

31. Men verlangt eene naauwkeurige beschrijving der gewoonten en vooral van de taal der nog overgeblevene *Loeboes*, in het binnenland der Westkust van Sumatra.

32. Men vraagt eene zoo volledig mogelijke opgave der voorouderlijke wettelijke gebruiken, *hadat*, zoo als die bij de diverse bevolkingen in het gebied der Westkust van Sumatra bestaan, en wel met vermelding van de oorspronkelijke spreuken, waarin die *hadat* vervat is, in de landtaal.

33. Men verlangt eene omstandige beschrijving der verschillende bevolkingen, die den Archipel bezuiden de straat van Singapoera, en die van Lingga en bijhoorende eilanden bewonen, voornamelijk met vermelding hunner afkomst, taal en gebruiken.

34. Men wenscht een vertoog over de aangelegenheden van het *regt van eigendom en bezit op Borneo*.

35. Men vraagt naar een zooveel mogelijk juiste beschrijving van den handel, die plaats vindt voor Palo, aan de Westkust van Celebes, en Parigi, in de baai van Tamini.

36. Men wenscht te ontvangen eene topographische, ethnologische en klimatographische beschrijving van het noord-oostelijk deel van het eiland Ceram, van de post Wahaai af tot den oosthoek des eilands, en binnenlandsch tot het waterscheidend gebergte.

Oudheidkunde en geschiedenis.

37. Gelijk overal elders, zoo worden ook op Java, als overblijfsels van vroegere onbeschaafde of minder beschaafde bewoners, eene menigte uit verschillende steensoorten bewerkte voorwerpen gevonden, wier bestemming en gebruik als wapenen, werktuigen of gereedschappen, in eenen tijd waarop de bewerking van metalen nog niet bekend of algemeen ingevoerd was, als genoegzaam zeker kunnen worden aangenomen.

In den laatsten tijd is de aandacht ook op Java, meer dan vroeger, op dergelijke aldaar voorkomende overblijfsels gevestigd.

Als bouwstoffen en tot voorbereiding van een opzettelijk onderzoek omtrent dit onderwerp wenscht men te vernemen:

a. Wáár die steenen werktuigen, wapenen enz. op Java, Sumatra, Borneo en Bali, of ook op andere eilanden onzer Oost-Indische Bezittingen, *als overblijfsels eener vroegere bevolking of eerste beschaving* gevonden worden?

Wáár en in welke gedeelten vooral op Java? — Bevestigt zich daarbij de opmerking, dat zij niet, of zeer zelden, in het oostelijke gedeelte van Java, dat rijk is in prachtige steenen gebouwen en beelden, voorkomen, en daarentegen in groote menigte gevonden worden in de westelijke gedeelten, waar die oude overblijfsels van bouw- en beeldhouwkunst ontbreken? Zoo ja, welke redenen meent men hiervan te kunnen geven?

b. Welke zijn de vormen, afmetingen en steensoorten dier oude werktuigen enz.? Waarin onderscheiden zich die steenen voorwerpen (*wiggen, hamers, bijlen, messen, speer- en pijlpunten, net- en spinsteenen, enz. enz.*) van diergelijke die nog bij naburige wilde volken in gebruik zijn, — en waarin komen zij daarmede overeen?

c. Welke is de meening van de inwoners omtrent hunnen oorsprong en gebruik? Kennen zij aan die voorwerpen ook eenige heiligheid en kracht toe, of stellen zij hun bezit om andere redenen op eenige prijs? Zoo ja, welke zijn die redenen?

d. Onder welke omstandigheden en bijzonderheden, door behoorlijk gezag hebbende en vertrouwen verdienende opgaven gestaafd, werden zij gevonden? In welke lagen? op welke diepte? met welke andere voorwerpen? enz.

38. Ten einde later in staat te zijn om in zijn geheele uitgestrektheid den invloed te beoordeelen, die, waarschijnlijk door de uitgebreide magt van het vroegere Javaansche vorstendom Madjapait, de Hindoesche godsdienst ook op de andere eilanden van den Oost-Indischen Archipel gehad heeft, wenscht men vooreerst de aandacht te rigten op de godsdienstige monumenten van Hindoeschen oorsprong, welke op onderscheidene plaatsen buiten Java en Bali gevonden worden. Men zoude daarom gaarne iets naders te weten komen van:

a. De ruïne van een tempel in de binnenlanden van Djambi,

b. De menigte van dergelijke ruïnes in Kwantan,

c. Een vervallen tempel te Boetar, in Deli, op de Oostkust van Sumatra,

d. Hindoesche beelden in de binnenlanden van de Kapoeas,

e. Hindoesche oudheden te Margasari, aan de Bahan,

f. Eene begraafplaats te Lamoeroe, in 't Zuiden van Celebes;

en in 't algemeen alle berigten en beschrijvingen willen verzamelen van wat er reeds nu van zulke overblijfselen van Hindoesche bouw- en beeldhouwkunst bekend is en in 't vervolg nog bekend worden zal.

39. Men vraagt eene geschiedenis der Portugezen in den Oost-Indischen Archipel, waarin voornamelijk in het licht gesteld worden, de aard en de invloed hunner heerschappij in die streken, benevens de redenen van haar verval, en waarin al datgene wordt aangetoond, wat nog heden van dien invloed in taal, zeden en gewoonten overig is, en in eene eerste plaats ook dat gedeelte der bevolking wordt beschreven, dat nog steeds naar hen genoemd wordt. Alle belangrijke bijdragen ter beantwoording van deze vraag zullen welkom wezen.

40. Eene geschiedenis van den handel en het verbruik van opium in Nederlandsch Indië, verdeeld in vier tijdperken, als:

a. Het tijdvak waarin de Nederlanders geen invloed op den Indischen opiumhandel uitoefenen, eindigende met het jaar 1600.

b. Dat, waarin die invloed slechts op eene middellijke wijze bestond, en door geen uitgestrekt territoriaal bezit werd ondersteund, namelijk van A°. D°. 1600 tot het jaar 1740.

c. Het tijdvak waarin de Oost-Indische Compagnie haren opiumhandel door het verworven oppergezag onmiddellijk kon bevorderen, aanvangende met 1740.

d. Het tijdperk, aanvangende met de herstelling van het Nederlandsche gezag in 1816.

Landbouw.

41. Rijstkulture.

a. Kent men, in de gedeelten van Nederlandsch Indië, thans of vroeger, door u bewoond, soorten van rijst, die, *onder gelijke omstandigheden*, meer of minder tijd behoeven om tot volkomen ontwikkeling te komen, dan andere?

b. Zoo ja; dan vraagt men eene opgave van hare namen, in het district waartoe uwe opgaven betrekking hebben, met bijvoeging, voor elke soort, van den tijd, die gemeenlijk verloopt, van den dag der verplanting uit de zaaibedden, tot dien van den oogst?

(NB. De rijstsoorten die in kleine hoeveelheden en tot bijzondere einden worden geteeld, worden in deze vraag niet bedoeld, zoo als de roode, witte en zwarte kleverige rijst (oryza glutinosa — Jav. *ketan*. — mal. *poeloet.*)

c. Welke zijn de onderscheidende kenmerken der in de vorige vraag bedoelde soorten met opzigt tot de volgende bijzonderheden:

a. Uitwendigen vorm en kleur der korrels.

b. Gewone evenredigheid tusschen de gezaaide en geoogste korrels.

c. Gewigt van een bepaald getal, bij voorbeeld, van 5000 korrels.

d. Oordeel der Inlanders over de voedende eigenschappen van elke soort.

e. Geschiktheid van elke soort tot bewaring en verzending.

d. Weet de landman dadelijk te onderscheiden, of de korrel, die hij onder de oogen krijgt, vroeg of laat zal rijpen?

e. Wat bepaalt in het algemeen de beslissing des landmans, wanneer hij tusschen het zaaijen van een der bekende rijstsoorten, bepaaldelijk tusschen late en vroege rijst, te kiezen heeft?

f. Welke is in het algemeen de evenredigheid tusschen den tijd der ontwikkeling van bepaalde rijstsoorten, en de hoogte, boven de oppervlakte der zee, waarop zij geplant worden? Men wenscht dit door voorbeelden aangewezen te zien.

g. Waar zijn, in betrekking tot de hoogte boven de oppervlakte der zee, de grenzen der rijstkultuur?

h. In welke gevallen wordt, na het snijden der rijst, een tweede gewas, op hetzelfde veld, geplant, hetzij van rijst, hetzij van andere voorwerpen van kultuur? — Welke zijn die voorwerpen? — Wat bepaalt gewoonlijk de keuze des landmans in deze? en is het winnen van een tweede gewas algemeen?

i. Welke van die voorwerpen van tweede kultuur worden door de Inlanders beschouwd als

uitmergeleud, en welke als onschadelijk of nuttig voor den grond? Worden in het eerste geval meststoffen, en, zoo ja, welke, gebruikt?

k. Welk gewigt aan gezuiverde rijst wordt bij eenen middelbaren oogst in het distrikt over hetwelk uw antwoord loopt, opgeleverd door twee velden van 500 vierkante rijnl. roeden, en van nagenoeg gelijke vruchtbaarheid, beplant, het eene met de rijstsoort die het *vroegst*, en het andere met die welke het *laatst* tot rijpheid komt.

l. Wat was, gedurende het tijdvak over hetwelk uw antwoord loopt, de onderlinge verhouding der rijstvelden, met *late* en met *vroege* rijstsoorten beplant?

m. Was die verhouding dezelfde gedurende de laatste tien jaren? Zoo neen, hoedanig en wanneer is zij veranderd?

n. Wat is de *adat* omtrent de rijstkultuur?

o. Geeft de *adat* aan den rijstplanter volkomen vrijheid in zijn bedrijf, of is hij daarbij aan eenig toezigt onderworpen, hetzij als een waarborg tegen zorgeloosheid, hetzij in verband tot het gemeenschappelijk gebruik der waterwerken, bestemd tot bevochtiging der rijstvelden?

p. Is dat toezigt hetzelfde, daar, waar de rijstvelden gemeentegronden zijn, en daar, waar, zoo als in Westelijk Java, individuëele grondeigendom bestaat?

42. Is bemesting op Java bij den inlander in gebruik, en zoo ja, op welke wijze en in welke gevallen? In 't bijzonder wenscht men dit te weten ten opzigte van de suiker- en koffijkultuur. Heeft de bemesting daarbij plaats, op welke wijze geschiedt die dan; en zoo neen, door welke middelen wordt dan de vruchtbaarheid van den grond in koffij- en suikerplantaadjes bewaard?

VARIA.

Het vertrek van den vice-president van den raad van Nederlandsch Indië, den heer Mr. J. F. W. VAN NES, heeft eenige moeijelijkheden veroorzaakt, zoowel in den boezem van dien raad, als voor den Gouverneur-Generaal. De gezondheidstoestand van den heer VAN NES scheen het noodig te maken, dat hij Indië ten spoedigste verliet; althans hij deed dit met de mail, die in April l.l. van Batavia vertrok. Of hij reeds in 't vaderland is aangekomen is ons onbekend, alleen weten wij uit de nieuwspapieren, dat hij te Triëst, naar men zegt ernstig ongesteld, was achtergebleven. Een jaar verlof is hem toegestaan; op welk traktement zal in Nederland worden bepaald.

Toen de heer VAN NES tot president van den raad van Indië benoemd werd, passeerde hij den graaf VAN HOGENDORP, veel ouder lid van dien raad dan hij, en bovendien nog in funktie. De Minister van Koloniën gaf, door aan den Koning dit voorstel te doen, natuurlijk te kennen, zoowel dat hij met de door den heer VAN NES zoo luide gepredikte liberale regeringsbeginselen over 't algemeen instemde, als dat hij den heer VAN HOGENDORP ongeschikt rekende, om die gewigtige betrekking te bekleeden. Maar door het vertrek van den heer VAN NES valt zij nu toch, althans tijdelijk, aan den heer VAN HOGENDORP, als het oudste lid van den raad, te beurt, tenzij de Gouverneur-Generaal daaromtrent anders beschikke. Dit heeft echter geen plaats gehad; de heer VAN HOGENDORP neemt het praesidium waar, en dit schijnt tot groote ontevredenheid bij de overige leden van den raad aanleiding te hebben gegeven.

De moeijelijkheden, die het vertrek van den heer VAN NES voor den Gouverneur-Generaal heeft gebaard, zijn van groot gewigt. Immers het was het voornemen van den heer VAN TWIST, om eene reis over Java te doen, ten einde zich met eigen oogen zoo veel mogelijk van den staat van dat eiland te overtuigen, en bekend te worden met vele aangelegenheden en toestanden, die hij thans nog slechts door beschrijvingen kan kennen, maar van welke het onmogelijk is, eene duidelijke voorstelling en een goed begrip te hebben dan door eigen aanschouwing. Bovendien kan zulk eene reis hoogst nuttig wezen, wanneer ze zonder te veel pracht en praal en daardoor zwaren druk voor de bevolking geschiedt; zij kan strekken, om die bevolking eenen goeden dunk van den Gouverneur-Generaal te geven, en daardoor het bestuur populair en bemind te maken. Uithoofde van de ongesteldheid van den heer VAN NES, was die reis reeds voor twee maanden uitgesteld, maar nu heeft de heer VAN TWIST er finaal van afgezien, om ze dit jaar te aanvaarden. En daar men in den regel, en vooral een

Gouverneur-Generaal, zulk eenen togt niet voor het einde van den regentijd onderneemt, zal het wel April 1853 worden, eer men daaraan weder denkt. De slotsom van deze geheele zaak is alzoo, dat de heer VAN TWIST, gedurende de eerste twee jaren van zijn verblijf in Nederlandsch Indië, niet verder dan Buitenzorg zal geweest zijn.

Wij betreuren dit zeer, en de Minister van Koloniën zal het misschien nog meer betreuren dan wij. Immers bij de diskussiën over de staatsbegrooting voor 1852 heeft hij gezegd, dat, ofschoon in het aanbod van den heer J. C. BAUD, om op Java een plaatselijk onderzoek te doen naar de werking van het kultuurstelsel, niet kon worden getreden, — dat denkbeeld van een lokaal onderzoek daarom niet uit het oog is verloren. Immers ook de heer VAN TWIST was bekend met en doordrongen van hetgeen, vooral in den laatsten tijd, het kultuurstelsel is te laste gelegd. Hij had daarom „bepaaldelijk op zich genomen, om met de meest mogelijke zorg, en met al de middelen die hem ten dienste staan, of die hem nader, wanneer dit noodig is, ten dienste zullen worden gesteld, *een grondig en volledig onderzoek in te stellen*, omtrent hetgeen zal behooren te worden aangewend tot verbetering van het stelsel, tot wegruiming van de bestaande grieven, en tot tegengang en uitroeijing van de ingeslopen verkeerdheden en misbruiken." Dat *grondig* en *volledig* onderzoek zal thans natuurlijk moeten wachten tot dat de Gouverneur-Generaal zijne reis zal hebben gedaan; immers, — ofschoon hij daartoe verscheiden andere personen zal noodig hebben, en voorloopig vele punten zal laten nagaan en opnemen, gelijk wij vernemen, dat thans in Cheribon het geval is, — toch zal de Gouverneur-Generaal zelf een zelfstandig oordeel over de resultaten van het onderzoek moeten vellen, en hoe zal hij dat kunnen, zonder ooit iets van Java gezien te hebben noch op het terrein van het kultuurstelsel geweest te zijn? Zoo is de Minister van Koloniën, en wij met hem, bitter teleurgesteld door deze vertraging, als een gevolg van het vertrek van den heer VAN NES uit Indië.

Maar nu doet de vraag zich voor: had men dit niet kunnen voorkomen? De heer VAN TWIST schijnt geen vertrouwen genoeg te hebben, dat het dagelijksch bestuur genoegzaam zal verzekerd zijn en de loopende zaken behoorlijk zullen worden afgedaan, wanneer hij zich verre van de hoofdplaats, naar de binnenlanden van Java begeeft. Hij schijnt dus den heer VAN HOGENDORP niet met die gewigtige taak te durven belasten. Maar had men daarin dan niet moeten voorzien, toen het nog tijd was? Wij zullen niet beoordeelen, in hoe verre de meening van den Minister van Koloniën en van den heer VAN TWIST juist is, dat aan den graaf VAN HOGENDORP, ook zelfs niet tijdelijk, de teugels des bewinds kunnen worden toevertrouwd. Wij voor ons hebben zeer veel achting voor dien verdienstelijken Indischen ambtenaar, — maar dat doet thans niets ter zake. Wij nemen eenvoudig het feit aan, dat de regering hem niet zooveel vertrouwen schenkt, dat zij hem met eene taak durft belasten, die, krachtens de betrekking welke hij bekleedt, thans op zijne schouders behoorde te rusten.*

Moest, in dien toestand, de graaf niet reeds sedert lang zijn verwijderd? Vertrouwt gij hem niet genoeg, om hem *alle* de funktiën aan zijne positie verbonden te laten vervullen, welnu ontsla hem dan. Laat geene personen in bedieningen om andere konsideratiën, dan om het belang van den staat, niet om zijne familie en betrekkingen, niet om hem in de gelegenheid te stellen van zijne financiën te verbeteren. Thans ziet men, waartoe dat leidt. Eene hoogst gewigtige reis moet worden uitgesteld ten nadeele van de publieke zaak, omdat men de private zaak van éen individu heeft willen bevorderen. En men doet een der hoogst geplaatste Indische ambtenaren eene grievende beleediging en vernedering aan, om de publieke zaak niet te veel schade te doen lijden.

'tIs onbegrijpelijk, hoe men zich nog tegen eene gematigde vrijheid van drukpers in Indië kan verzetten. Al was het niet alleen om de redenen van nut en voordeel, die zijn bijgebragt, dan moest de onmogelijkheid, om een tegenovergesteld systeem te handhaven, de tegenstanders overtuigen, dat het te laat is hunne begrippen langer in praktijk te brengen; dan moesten ze toegeven, alleen om een grooter kwaad te voorkomen. Op dit oogenblik worden allerlei geschriften, die de vaderlandsche pers afwerpt, in Indië ingevoerd, en 't zal wel onmogelijk zijn dit te beletten. Maar bovendien heeft men eene vrije en aan Nederland vijandige pers als voor de poorten van Batavia, onder anderen twee dagbladen te Singapoera, die hunne kolommen openzetten voor alle mogelijke grieven, welke men goedvindt tegen het Nederlandsche Gouvernement of zijne ambtenaren in 't midden te brengen, en die in talrijke exemplaren over de gansche oppervlakte onzer kolonie worden verspreid. Is het nu beter, door die organen te laten publiceren, 't geen men met alle kracht, tegen de publieke opinie in, op zijn eigen grondgebied belet? Is het beter de verkeerdheden en fouten van zijn huisgezin aan anderen wereldkundig te maken, que de laver son linge en famille?

Deze gedachten kwamen ons op nieuw voor den geest, toen ons bij toeval de „Straits-times and Singapore journal of commerce" van den 10 Februarij l. l. n°. 570 in handen viel, en wij daarin een brief lazen van den heer scheepskapitein ESCHAUZIER aan den heer DE VEER, direkteur van produkten en civile magazijnen te Batavia. Wij zullen onze lezers in Nederland met een gedeelte van dien brief bekend maken, onze meeste Indische lezers hebben het geschrift waarschijnlijk reeds in de Straits-times gelezen; en wij zullen ons dan eenige aanmerkingen omtrent dien brief veroorloven.

BATAVIA, 27 Januarij 1852.

Aan den Uitgever van de *Straits-Times*,
te Singapoera.

Mijnheer de Uitgever!

Als „een vriend der verdrukten" zult gij ongetwijfeld de goedheid willen hebben, den vol-

genden, door mij aan den Direkteur der produkten en civiele magazijnen op Java gezonden brief, in de kolommen van uw geacht Dagblad op te nemen. Het zal uwe lezers eenig inzigt geven in de wijze waarop gezegde Direkteur vrachten betaalt, en het kan andere scheepskapiteins bewaren voor op dezelfde schaamtelooze wijze benadeeld te worden, als mij is te beurt gevallen.

Daar aan de Engelsche vlag thans dezelfde regten als aan de Nederlandsche toegekend zijn, en Menado eene vrijhaven is, zou de Resident, die gemagtigd is om schepen aan te nemen ter verzending van produkten naar Java, buiten zijne schuld een Engelsch schip kunnen aannemen, zonder te weten dat men op Java (*nadat de produkten in ontvang zijn genomen*), alle mogelijke middelen te baat neemt, om de betaling der vracht te ontgaan. Ten einde dit te voorkomen, en voor de eer der Nederlandsche regering, neem ik de vrijheid mijn verzoek te herhalen.

Ik heb de eer te zijn,

Mijnheer de Uitgever!

Uw Onderdanige Dienaar,
ESCHAUZIER.

Aan Mijnheer DE VEER, Direkteur der produkten en civile magazijnen.

Wanneer de hoog geplaatste dienaar van eene regering, de magt, waarmede hij ten algemeen welzijn bekleed is, alleen gebruikt om schade te veroorzaken aan een ieder die het ongeluk heeft iets met de onder zijn beheer gestelde tak van bestuur te doen te hebben; wanneer hij behagen schept in een langzaam verderven van personen, wier eenige fout het is, diensten aan de regering te hebben bewezen; — wanneer hij om aan zijne kwaadaardige neiging te voldoen, inlichtingen aan het hoofd van den staat geeft, geschikt tot het doen nemen van verkeerde besluiten, die de goede trouw der regering in discrediet brengen en de algemeene opinie tegen haar inneemt, dan wordt die man, in een vrij land door de drukpers voor de regtbank der publieke opinie gebragt, als een grief tegen de regering die hem gebruikt.

En die man. . . . .
. . . .

Het is niet voldoende in het openbaar eene aanklagt tegen iemand in te brengen; zij moet bewezen worden, en daar ik een van de slagtoffers uwer vriendelijke gezindheid ben, en gij altijd, wanneer ik het genoegen had u in uw bureau te zien, nadat gij mij uren lang onder uwe bedienden hadt doen wachten, mijne zaak geheel vergeten scheent te hebben, zal ik ze van den beginne af aan ophalen, hetgeen mij het drievoudige voordeel zal geven, te doen zien waarin mijne grieven tegen u bestaan, uw geheugen te hulp te komen, en anderen op hunne hoede te doen zijn, om zich in het vervolg onder uwe magt te stellen.

Op den 19ten Julij 1851, hebbende toen het bevel over het barkschip *Hoksoen*, kwam ik van de Molukko's te Batavia aan met eene lading koffij voor de regering, die door den resident van Menado in twee verschillende havens, Menado en Amoerang, was scheep gedaan.

Door eene ernstige ziekte genoodzaakt om dadelijk na mijne aankomst mijn schip te verlaten, werd het *twaalf dagen* lang op de reede gehouden, alvorens het van wege uw departement gelost werd.

Na het vertrek van het schip, overhandigde de magazijnmeester het bewijs van ontvangst der geloste koffij aan de agenten van het vaartuig, bij welk bewijs ik schuldenaar werd gemaakt voor 1,600 ponden koffij.

Dit kon ik niet begrijpen, daar hetgeen door storten was verloren gegaan, niet hooger da $^7/_8$ percent kwam, terwijl mij te Menado gezegd was dat daarvoor gewoonlijk een percent werd toegestaan.

Vernomen hebbende dat ik daarvoor aan het Gouvernement 417 guldens te betalen zou hebben, zond ik u in Augustus een verzoekschrift, om u aan te toonen onder welke omstandigheden ik die lading voor het Gouvernement had ingenomen.

Ik verklaarde, dat de resident van Menado die lading aan boord van mijn schip had doen brengen, ten einde in de magazijnen en partikuliere huizen (waarin de koffij opgeslagen was en die hij gehuurd had) ruimte te maken voor den nieuwen oogst.

Ik verklaarde, dat ik bepaaldelijk daarom alleen van Amboina naar Menado en Amoerang was gegaan.

Ik verklaarde, dat mij op beide plaatsen gezegd was, dat voor verlies door storting een percent was toegestaan, terwijl het slechts $^7/_8$ bedroeg.

Ik verklaarde u, dat het Gouvernement, zoomin te Menado als te Amoerang, booten had, om de koffij te doen scheep brengen; dat ik verpligt was geweest de lading met eigen booten en eigen volk in te nemen; behalve dat ik voor mijne rekening booten en koeli's had moeten huren, waardoor ik op 140 koijangs die in *de Hoksoen* waren ingeladen, het Gouvernement 280 gulden had doen besparen.

Ik verklaarde, dat de mij verschuldigde vracht van *f* 4,200 niet toereikend was, om de onkosten voor het schip, gedurende de reis, te dekken, na al het oponthoud dat ik te Menado en Batavia geleden had, hetwelk te zamen bijna 4 maanden bedroeg.

Ik verklaarde, dat de Gouvernements civiele ingenieur (nu te Samarang) als zijne opinie had te kennen gegeven, dat het te kort op Java nimmer door een percent zou kunnen gedekt worden.

Ik verklaarde, dat ik, door twee ernstige ongesteldheden *en* te Menado *en* te Batavia, belet was geworden persoonlijk bij de weging, het scheep brengen of lossen der lading tegenwoordig te zijn, en dat ik, bij gebrek aan een stuurman, genoodzaakt was geweest alles aan een jongen Gouvernements leerling, die ik aan boord had, toe te vertrouwen, van wien ik alleen vernam, dat al de ontvangen koffij was afgeleverd.

Om deze redenen verzocht ik u die vracht spoedig en zonder eenige korting aan mij te doen uitbetalen, daar ik reeds ernstig èn in gezondheid èn in mijne beurs, gedurende de reis geleden had.

Vijf en twintig dagen daarna antwoordet gij mij, zeggende: „dat er volstrekt geene sprake van kon zijn, dat gij, *op welke gronden ook*, ter dezer zake eenige konsideratie kondet gebruiken."

Ik dacht dat het hard was, juist omdat er een tekort bestond, ik onder die omstandigheden verpligt zou zijn, de koffij tegen den prijs van *f* 30 de pikol te betalen, terwijl zij der regering slechts *f* 12 kost; te meer omdat er dikwijls tekorten op de Menado-koffij plaats hebben, en het Gouvernement *altijd* de slechte wegen in het noorden van Celebes, den afstand van de magazijnen tot het strand en de moeijelijkheid van het scheep brengen in aanmerking neemt.

Doch dit was slechts het begin uwer vervolging tegen mij.

Intusschen zonden u de agenten van *de Hoksoen* de rekening over de betaling der vracht.

Deze rekening hieldt gij eene maand lang onder u, en toen antwoordet gij aan de agenten, *onder terugzending der rekening*, dat gij met hen niets te doen hadt, en dat de vracht verschuldigd was aan eenen Arabier, die noch bij de agenten, noch bij mij persoonlijk bekend was.

En dat besluit werd door u genomen, niettegenstaande de resident van Menado duidelijk in den ladingbrief verklaard had, dat de vracht *aan mij persoonlijk moest betaald worden*, — en dat besluit naamt gij, nadat gij de koffij reeds ontvangen hadt!

Is dat goede trouw?

Ik schreef u toen op nieuw over die zaak, waarop ik nimmer een schriftelijk antwoord ontving.

Ter zelfder tijd kwam de Arabier, aan wien de vracht verschuldigd was, gedurende den loop zijner bezigheden aan het kantoor van de agenten der *Hoksoen*, en zeide hun *„dat ik mijne vracht nimmer ontvangen zou."*

Ik beroep mij op de agenten ten aanzien van de waarheid dezer verklaring. Het is ook zonderling, dat diezelfde persoon mij eenigen tijd bevorens een aanbod had laten doen, dat, wanneer ik hem 7 gulden per koijan of eene ronde som van duizend gulden wilde geven, hij zou zorgen dat ik betaald werd.

Was dit niet zeer vreemd?

Ik ging menigmalen tot u in uw bureau, en verklaarde, dat het uitstellen van de betaling mijner vracht verderfelijk voor mij was; en toch liet ik mij van dag tot dag door u aan de sleur houden, waardoor ik mijn tijd en mijn schip verloor, in de ijdele hoop, dat gij betalen zoudt wat mij zoo wettig verschuldigd was.

In November laatstleden, daar ik duidelijk zag dat gij mij om den tuin leiddet, en dat wanneer gij

de vracht niet wildet betalen, ik niet kon voldoen wat ik aan derden voor *de Hoksoen* verschuldigd was, zijnde dat aanhoudende ter reede van Batavia liggen mij zeer nadeelig geworden, was ik genoodzaakt, mijn schip op te geven en mijne opwachting aan het paleis bij u te gaan maken in de hoop van eindelijk regt te verkrijgen.

Op den 11den December werd mij door u gezegd; dat, ten gevolge uwer inlichting, de rekenkamer mij mijne vracht betalen zou.

Wat hield dit besluit echter in? Het luidde:

„Dat de vracht aan mij uitbetaald zou worden, onder korting van 417 gulden voor ver-„schil door storting; maar daar het uit het rapport der „*commissie*" bleek, dat de te Me-„nado geladen koffij van eene geringere en gemengde kwaliteit, in vergelijking van de te „Amoerang scheep gebragte was, en dat er vermoeden bestond *dat zulks aan het schip was* „*toe te schrijven*, zoo werd het schip belast met het verschil in waarde der twee kwaliteiten."

Hetwelk eenvoudig beduidde:

Dat men een verschil in prijs tusschen de kwaliteiten moest maken, voldoende om de vracht te dekken, en, zoo als de Arabier voorzegd had — *om niets te betalen.*

Was dit nu eene zaak die mij betreffen kon?

Is een scheepsbevelhebber in het minst verantwoordelijk voor de kwaliteit der scheep gebragte koffij of andere produkten of goederen, wanneer de lading in goeden staat gelost is? Indien gij eenig vermoeden ten opzigte van het schip hadt, waarom zondt gij dan niet eene kommissie aan boord?

Men wist zeer goed in uwe magazijnen, dat ik ziek aan den wal lag, en dat er geen stuurman aan boord was; gij naamt 21 dagen tijd om het schip te lossen, zoodat gij naar hartelust schip, ekipage en lading hadt kunnen onderzoeken.

Waarom werd door u tot vier maanden en 22 dagen na de aankomst van het schip gewacht, om uw vermoeden bekend te maken?

Waarom zeidet gij in September in uwen brief aan de agenten, dat de vracht aan den Arabier verschuldigd was, *zonder in het minst van eenig vermoeden gewag te maken,* — en waarom kreegt gij in December *vermoedens*, toen het Gouvernement u beval, mij mijne vracht uit te betalen?

Wie noemt gij de *kommissie?*

Hebt gij ooit mij of de agenten van het schip opgeroepen, om bij het nazien der lading tegenwoordig te zijn?

Neen — dat deedt gij niet. Maar ik weet wie gij de *kommissie* noemt. Het zijn eenige arme duivels, die gij ieder vijf gulden betaalt voor ieder stuk papier dat zij onderteekenen; — menschen die gij gebruikt om koffij en laarzen, kaarsen en suiker, schoenen en indigo, ijzerwaren en kaneel enz. en de eindelooze menigte goederen van het civiele magazijn na te zien, en die, daar zij niets van de zaak verstaan, zeker even bekwaam zijn, om over het eene onderwerp eene uitspraak te doen, als over een ander.

En het is op een rapport van deze lieden, opgemaakt buiten de tegenwoordigheid van de agenten van het schip of van mij, dat gij het als eene bepaalde zaak beschouwt, dat het verschil *in kwaliteit* aan het schip is te wijten . . . .
. . . .

Mij werd op den 15 December de raad gegeven, mijne zaak den Gouverneur-Generaal voor te leggen. Dit deed ik op den 18den daaraanvolgende, maar met tegenzin, daar ik zeer wel wist, dat Zijne Excellentie, omringd als hij is door menschen, wier belang het mede brengt, hem onbekend te laten met hetgeen op Java omgaat, honderd gevallen van onregt te herstellen en daaraan een einde te maken hebbende, en geplaagd als hij moet zijn met petitiën en klagten, niet verondersteld kon worden van zulke geringe zaken, als Menado-vrachten en koffij, eene bijzondere studie te hebben gemaakt.

Het verzoekschrift werd u toegezonden om er op te berigten.

Waart gij bekwaam of er op voorbereid, om over de zaak berigt te geven?

Neen, dat waart gij niet; wat deedt gij?

Gij schreeft aan den resident van Batavia, dat gij het verschil wenschtet te kennen tusschen de onderscheiden kwaliteiten van koffij, die te Menado en Amoerang waren verscheept. De resident wist het niet.

Toen werd aan den magazijnmeester over hetzelfde onderwerp geschreven, die berigtte, dat „hij het niet wist," daar de kwaliteiten, waarover de vraag liep „reeds maanden geleden, door de maatschappij naar Holland waren verscheept."

En op wiens bevel, zoo niet op het uwe?

Toen schreeft gij aan de Maatschappij, die op den 30 December (nadat het maanden geleden was, dat de koffij naar Europa was gezonden) antwoordde: „dat zij het er voor hield, dat er een verschil van twee gulden per pikol tusschen de twee verschillende kwaliteiten bestond." Een verschil dat zeer begrijpelijk is, tusschen koffij op twee onderscheidene plaatsen gegroeid, daar dit dikwijls plaats heeft tusschen koffij, op dezelfde landen geteeld.

Nu bezwaart gij mij met het beweerde tekort op de Amoerang-koffij tegen 30 gulden per pikol. Ingevolge het rapport van de Maatschappij is de Menado inferieure kwaliteit twee gulden minder waard, waardoor zij twee gulden boven de marktprijs van goede koffij blijft, die slechts 26 gulden is.

Waaruit volgt, of dat gij het te kort op hooger prijs schat dan het waard is, of dat geringe kwaliteit meer waard is dan goede koffij.

Maar bewijst deze zelfde zaak niet uwe algeheele onwetenheid van hetgeen in uw departement omgaat?

Hoe kondt gij, de Direkteur der produkten, na zulke stellige vermoedens ten aanzien van eene door een schip aangebragte lading koffij te hebben, hoe kondt gij vergeten, dat de lading, zonder eenig onderzoek van uwe zijde, naar Europa was verzonden? en hoe kondt gij eerst inlichtingen beginnen in te winnen, toen gij u, vijf en een halve maand na de aankomst van het schip, verpligt zaagt over die zaak aan den Gouverneur-Generaal berigt te geven!

. . . .

Daar gij, na mijne klagt over eenige vordering te hebben te niet gedaan, niet aan zijne Excellentie durfdet aanbevelen, om mij twee gulden per pikol voor het brengen van koffij naar Java te laten betalen, steldet gij eenvoudig voor, *hetgeen op hetzelfde neêrkwam:*

„Dat mijne vracht zou uitbetaald worden, onder aftrek van de 417 gulden, die gij voor het beweerde tekort op de koffij eischtet, *na het stellen van goede borgtogt van mijne zijde, dat de te Menado geladen koffij van niet zoo goede kwaliteit was als die te Amoerang was scheep gebragt!!*

En Zijne Excellentie, waarschijnlijk denkende, dat dit een gewoon gebruik was, liet een daarmede overeenkomend besluit afgaan.

Wat, mijnheer, moet nu dit op uwe aanbeveling genomen besluit beteekenen?

Ik zal het u zeggen:

Gij weet zeer goed, dat ik niets te doen heb met de verschillende soorten van koffij, die ik nimmer noch te Menado, noch te Amoerang of Batavia opgeroepen ben na te zien, en die ik nimmer zag.

Gij weet, dat ik door uwe schuld mijne betrekking heb moeten laten varen; dat ik door uwe schuld tot nu toe niet in staat ben geweest de minste schuld, op mijn laatste schip *de Hoksoen* rustende, af te doen, en dat ik het alleen aan de overtuiging van de schuldeischers van het schip, dat mij door u onregt is aangedaan, te danken heb, dat ik mij nog niet voor schulden binnen de muren eener gevangenis bevind.

Gij weet, dat gij gedurende de laatste 10 maanden geweigerd hebt de vracht van de „*Anna Hendrina*" (een dergelijke zaak als de mijne) te betalen, en dat gij dit tot nu toe weigert.

Gij weet, dat gij op dezen oogenblik, 35,000 gulden, aan de Banka-kontraktanten verschuldigd, onder de meest belagchelijke voorwendsels onder u houdt.

Gij weet, dat iedereen, die eene vordering, door uw departement ten laste van de regering heeft, zijne kansen om betaling te verkrijgen, als zeer onzeker en van alle uwe luimen en willekeurigheden afhankelijk beschouwt, — en in mijne zaak, na mij van betrekking, schip, agenten, krediet en hulpmiddelen beroofd te hebben, en wetende dat, na ontvangst van het door de regering aan mij verschuldigde geld, ik het weder aan anderen moet betalen, vraagt gij mij *het stellen van borgtogt.*

Tot wat einde:

Om u in staat te stellen naar Menado te schrijven en onderzoek te doen of de opzigter of mandoor van het *partikuliere huis*, waarin de koffij was opgeslagen, goede koffij scheep bragt of niet.

In geval de persoon, aan wien de vraag gerigt is, antwoordde dat de koffij *goed* was, dan zou de borg (gesteld iemand ware onzinnig genoeg dat voor mij te zijn) verpligt zijn, de vracht aan het gouvernement terug te betalen.

Maar wanneer de gedachte opzigter of mandoor mogt antwoorden, dat de koffij van eene geringe soort was, dan zou hij dadelijk ontslagen worden; zoo als in zulke gevallen gebruikelijk is.

Men behoeft het kruid niet uitgevonden te hebben om te voorzien, welk een antwoord gegeven zal worden.

Wanneer eene regering handel drijft, staat zij volkomen gelijk met een koopman, indien niet bepaaldelijk het tegendeel is overeengekomen. In deze zaak maakte ik een eenvoudig kontrakt met het Gouvernement; ik voldeed daaraan; waarom hebt gij aan uwe verpligtingen niet voldaan?

Gij hebt mij reeds meer moeite, onkosten en angst veroorzaakt, dan het dubbel van de geheele zaak waard is, en ware ik ongelukkig het bedrag dezer vordering niet aan de krediteuren van *de Hoksoen* schuldig, ik zou reeds lang al de stukken, die er betrekking op hebben, in uwe tegenwoordigheid verscheurd hebben.

Uw rapport aan den Gouverneur-Generaal beduidde dan eenvoudig, dat gij mij niet wildet betalen.

Gij zijt voorzeker voor het Gouvernement een niet genoeg te waarderen raadgever. Hier zijn eenige staaltjes daarvan aanwezig.

Uit het werk, dat onlangs tegen u geschreven werd door een persoon van uw eigen departement, wien het u gelukt is uit de dienst te doen ontslaan, maar niet om het tegen bewijs te leveren, van het geen hij gezegd heeft, blijkt het:

Dat, wanneer schepen voor het Gouvernement door u geladen werden, en de kapiteins voorstelden om 30 ligdagen toe te staan, uwe gedachte was, dat zij die verzochten alleen om u te bedriegen en gij hun slechts 6 *dagen* wildet toestaan, *met een zwaar liggeld voor iederen dag meer*.

Een ander maal, het verschil tusschen planken en balken niet kennende, kontrakteerdet gij tegen een hoogen prijs voor het overbrengen van de eerste, gelijkstaande aan den prijs voor de laatste.

Aldus, door onwetenheid uwer dienstpligten, der regering groote onkosten veroorzakende.

. . . .

Ik zal u eene kleine schets geven van de voordeelen, welke deze zaak mij reeds opgeleverd heeft.

De reis, die met het oponthoud te Menado, Amoerang en 21 dagen te Batavia 3 maanden en 22 dagen lang is geweest, tegen eene onkost voor mij van 1,500 gulden 's maands, te zamen bedragende	*f* 5,600.00
Onkosten aan laden van het schip, aan koelies en overlast. } 31 dagen oponthoud van het schip te Batavia }	- 195.00
Dagen om u te bezoeken ten einde betaling der vracht te verkrijgen tegen 50 gulden per dag	- 1,700.00
47 malen wagenhuur betaald om tot het zelfde einde naar het paleis te gaan	- 141.00
6 maanden interest op de gevorderde vracht.	- 190.00
Verzoekschrift, vertaling en zegel.	- 52.00
Een loods om mijn schip naar Soerabaja te zenden.	- 150.00
Door u gevorderd tekort	- 417.00
Totaal der onkosten.	*f* 8,445.00
Bedrag der gevorderde vracht.	- 4,172,00
Verlies *ingeval* de vracht betaald wordt	*f* 4,273.00

Zoodat, ingeval gij de vracht betaalt, 4273 gulden, en zoo gij het niet doet, 8445 gulden door mij verloren worden, zonder nog te spreken over het verlies van mijne betrekking en van tijd aan den wal.

Welk eene aanmoediging om de regering ten dienste te staan!

Zult gij durven zeggen, dat gij als een Directeur gehandeld hebt, door zulke daden te verrigten en menschen te gronde te brengen?

Sints 1836 heb ik als burger van Java, als planter in Solo, en als scheepsbevelhebber, nimmer de minste reden tot klagten gegeven; ik ben in mijn leven steeds ongelukkig geweest, maar weinig dacht ik, als belooning voor een aan het Gouvernement bewezen dienst, niets dan eene harde vervolging van een hoog geplaatst ambtenaar te zullen ontvangen.

Welk regt hebt gij enz. . . , ... :

. . . . :

De aanmerkingen, die wij thans op dit stuk te maken hebben, zijn deze.

Het doet ons leed, dat zulke beschuldigingen tegen den heer DE VEER zijn ingebragt, te meer omdat wij, te oordeelen naar zijn gedrag in 1848, het er voor moeten houden, dat hij liberale regeringsbeginselen is toegedaan; immers toen was hij niet alleen tegenwoordig op de bekende vergadering van 22 Mei, maar nam ook het lidmaatschap der kommissie aan tot het stellen van een adres aan den koning, dat hem bij die gelegenheid werd opgedragen. Ofschoon wij hem alzoo onder onze staatkundige vrienden moeten tellen, gebiedt echter de billijkheid, om wanneer hij misdaan heeft, ook zijne handelingen af te keuren.

Wij veroordeelen hem echter nog niet, gedachtig aan het „audi et alteram partem." Maar wij verheugen ons, dat hij thans, door de aanklagt van den heer ESCHAUZIER, in de gelegenheid is gesteld om zich te verdedigen. Ook de hoogst geplaatste ambtenaar mag zich aan zulk eene verdediging niet onttrekken, wanneer het bepaalde feiten geldt, en die heeft de heer ESCHAUZIER in 't midden gebragt.

Verscheiden volzinnen en het gansche slot hebben wij achterwege gelaten, omdat daarin uitdrukkingen voorkomen, zeer te vergeven aan eenen man, die zich zoo verongelijkt gevoelt als de heer ESCHAUZIER, maar overigens beter onderdrukt. Indien de schrijver van dezen brief dien op Java had mogen laten drukken, dan had hij waarschijnlijk den vorm minder scherp, meer Hollandsch gemaakt. De harde uitdrukkingen die er in voorkomen heeft hij misschien oorbaar geacht, nu hij toch genoodzaakt werd, om zijne grieven door eene Engelsche pers aan de publieke opinie te onderwerpen. Een nieuw bewijs der schadelijke werking van het onderdrukken van alle publiciteit in Indië.

Met groot genoegen zagen wij de vermelding in de *Javasche Courant*, van den 20sten December 1851, n°. 102, overgenomen uit de *Singapore Freepress* van den 6den te voren, dat den heer L. WEBER, landhuurder in de residentie Buitenzorg, door de jurij der wereld-tentoonstelling te Londen, voor het inzenden van een monster vlas van „rame", de medaille is toegekend. Met groot genoegen, omdat wij in die onderscheiding, welke op Java aan niemand anders is te beurt gevallen, eene belooning zien voor den ijverigen en volhardenden man, die, in weêrwil van vele tegenspoeden, steeds dezelfde blijft en onvermoeid zijne pogingen aanwendt om der maatschappij tot nut te zijn. Hij, wien ze ten deel viel, is iemand zonder noemenswaardige geldelijke middelen, zonder wetenschappelijke op-

voeding, enkel geleid door zijn gezond verstand en een krachtigen geest, maar die nu de hoop mag koesteren, dat de algemeene aandacht zich zal vestigen op een artikel, hetwelk eenmaal in den handel en de nijverheid eene groote plaats zal kunnen innemen.

't Is waar, de bereiding van vlas uit „rame" is geene geheel nieuwe zaak en hier te lande niet zoo gansch onbekend; maar nimmer is zij tot die hoogte, tot die aan zijde gelijkende fijnheid gebragt, als het den bekroonden heeft mogen gelukken, ofschoon hij ook ruimschoots de waarheid ondervonden heeft, dat elke onderneming in haar begin met moeijelijkheden te kampen heeft. Maar dat heeft hem niet verhinderd om voorttegaan, en de aandacht van het Nederlandsch Indisch Gouvernement op dezen nieuwen tak van nijverheid in deze gewesten te vestigen. De „rame" toch is eene vlassoort, ligt en gemakkelijk te verbouwen. Dat de inlander haar nut kent, bewijst zoowel de menigte touw, die hij daarvan vervaardigt en die op elke bazar te verkrijgen is, als de groote uitvoer die van dit artikel van sommige buitenbezittingen, vooral van Palembang, naar Java plaats grijpt. Te verwonderen is dit geenzins, want is de plant eenmaal in den grond, dan kost het den inlander niet veel moeite, om er een rijken oogst van te trekken. Hare kultuur is zeker eene der gemakkelijkste, die hij daarom gaarne wil voortzetten. De nabijheid zijner woning, leent zich daartoe; zijne overige bezigheden lijden er niet onder, en het wakend oog zijner vrouw en kinderen zijn voldoende, om den groei der plant gade te slaan en te beschermen, terwijl ook hunne handen gevoegelijk de eerste bereiding van de ruwe stof kunnen bewerkstelligen.

De verbouwing van de „rame" kan alzoo op Java eens een volks-kultuur worden, die rijke vruchten afwerpen en der bevolking eene bron worden kan van ruime inkomsten, terwijl zij ook voor Nederland kan beschouwd worden als van het hoogste aanbelang. Onbekend is die vezelstof daar niet, zij is er zelfs gewild; het bewijs daarvan ligt in de omstandigheid, dat de maatschappij van nijverheid in der tijd hare eerste gouden medaille heeft geschonken aan de fabrikanten MEERBURG en C°. wegens de voortreffelijke hoedanigheid van het zeildoek, door hen van rame-vlas vervaardigd. 't Kan dus niet anders of, na die dubbele bekrooning, eens in het vaderland, eens in den vreemde, door eene op alle takken van nijverheid zoo ijverzuchtige natie, op de grootste tentoonstelling, die immer heeft plaats gevonden, moet dit artikel de aandacht van den handel tot zich trekken. Te meer dewijl het rame-vlas tot alle einden geschikt is, waartoe het gewone vlas gebezigd wordt, terwijl de afval een uitmuntenden overvloed oplevert voor zeildoek en touwwerk.

De heer WEBER heeft, gelijk wij zeiden, de aandacht van het Gouvernement op dit onderwerp gevestigd. Er zijn proeven genomen, die, den besten uitslag gehad hebben, maar die, uithoofde van den hoogen prijs, waarop de stof te staan kwam, geene voortzetting schijnen waardig gekeurd te zijn. Wij weten zelfs, dat het Gouvernement, in 1849, 650 pond rame-vlas, door den heer WEBER bereid, aan den Minister van Koloniën,

ter beoordeeling van deskundigen, naar Nederland heeft gezonden. Wij gelooven echter niet, dat daarop eenig antwoord is ingekomen. Moge de onderscheiding, door den heer WEBER nu genoten, ten prikkel strekken, om bij dat ministerie deze zaak op nieuw ter harte te nemen, en het publiek daarop opmerkzaam te maken. Dit toch is het eenige middel om nut te trekken van eene uitvinding, die zooveel goeds belooft, maar die nog alleen eene prijsvermindering hehoeft. Is het produkt eenmaal bekend en gewild, dan is die prijsvermindering gemakkelijk te vinden, want wanneer het op groote schaal wordt gekultiveerd en bereid, dan zullen de kosten natuurlijk veel geringer zijn, dan thans nu 't slechts proeven zijn, zeer in 't klein genomen. Moge het Gouvernement alzoo zijne roeping gevoelen van op te wekken en aan te moedigen, waar partikuliere krachten zich ontwikkelen, en moge de heer WEBER weldra niet alleen roem, gelijk hem nu is te beurt gevallen, maar ook geldelijk voordeel ondervinden.

BATAVIA, December 1851. R. L. W.

Wij hebben ons met de verkiezingen niet ingelaten, omdat wij meenen, dat dit niet op onzen weg ligt. Een periodiek geschrift als het onze is daartoe niet geschikt, al was het maar alleen omdat het slechts eens in de maand uitkomt. Thans zien wij ons echter genoopt, om op een voor Indië niet onbelangrijk incident opmerkzaam te maken.

De liberale beginselen van koloniale politiek, die dit Tijdschrift belijdt en verdedigt, zoolang het vrij en zonder censuur zijne meening mag openbaren, zijn algemeen bekend. Ze waren ook bekend aan de vrijzinnige kiezersvereeniging te Amsterdam, toen zij in 1850 aan den redakteur van dit Tijdschrift de kandidatuur tot lid der Tweede Kamer van de Staten-Generaal aanbood. Door dat aanbod verklaarde die vereeniging stilzwijgend, dat zij deze beginselen, althans wat de hoofdzaak betreft, goedkeurde en als de hare aannam. Ofschoon het haar niet is mogen gelukken, haren kandidaat verkozen te zien en zij hem slechts een zeshonderdtal stemmen kon bezorgen, is zij hem toch tot het laatste oogenblik getrouw gebleven, en heeft zij nimmer getoond, van hare eens door hare handelingen geopenbaarde beginselen te zijn terug gekomen.

Diezelfde vereeniging nu bood onlangs de kandidatuur tot lid der Tweede Kamer den heer J. J. ROCHUSSEN aan, die haar, blijkens eene advertentie van de direktie in de Amsterdamsche courant, almede heeft aangenomen. Ofschoon zij ook hem niet de benoeming, maar slechts een zeshondertal stemmen kon bezorgen, beschouwen wij toch dit feit niet zonder gewigt. Immers, indien men niet èn de vereeniging èn haren kandidaat van algeheele beginselloosheid wil verdenken, blijkt uit deze omstandigheden ten duidelijkste, dat de heer ROCHUSSEN thans eene geheel andere koloniale politiek zal voorstaan, dan waartoe hij, gedurende zijn bestuur als Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, door zijne instruktiën verpligt was. Iets anders te vermoeden, zou eene verdenking zijn van de vrijzinnige kie-

zersvereeniging, als of zij zich niet door beginselen maar door redenen van konveniëntie of persoonlijken aard liet leiden, eene verdenking van den heer ROCHUSSEN, als of hij alle middelen te baat nam, ook de meest laakbare, die van politieke meeningen te huichelen welke niet de zijne zijn, om maar tot lid der Tweede Kamer benoemd te worden. Wij hebben te veel achting èn voor de vereeniging èn voor den heer ROCHUSSEN, om beider zuiverheid van grondstellingen slechts een oogenblik te wantrouwen. Niet alleen verheugen wij ons alzoo over deze gebeurtenis, maar wij kunnen die schijnbare tegenstrijdigheid, tusschen hetgeen de heer ROCHUSSEN als landvoogd van Indië deed en nu zal doen, ook zeer goed begrijpen en oplossen. Wij behoeven daartoe niet eens de toevlugt te nemen tot de veronderstelling, dat hij met tegenzin menig voorschrift van den Minister van Koloniën zal hebben opgevolgd, en zijne betere natuur opkwam tegen vele maatregelen, die hij, door zijnen onverbiddelijken meester op het plein te 's Gravenhage gedwongen, verpligt was te nemen; wij behoeven niet eens te gelooven, dat een terugblik op zijn bestuur, en eene vergelijking van de resultaten zijner handelingen met de voortreffelijkheid zijner bedoelingen, hem eindelijk heeft doen twijfelen aan de verdere bruikbaarheid van het autokratisch stelsel; wij wijzen alleen op de omstandigheid, dat hij, na de teugels van het bewind te hebben neergelegd, eene langdurige en hoogst gewigtige reis in Britsch-Indië heeft gedaan, waar hij een geheel ander koloniaal stelsel in werking heeft gezien, dan het onze, waar hij de uitkomsten van onderwijs en opvoeding der inboorlingen, van vrijheid van drukpers en van zooveel meer, dat geheel in strijd is met het thans nog bestaande regeringssysteem, met eigen oogen heeft kunnen aanschouwen. Onbevooroordeeld heeft hij Neêrlandsch Indië met Britsch-Indië vergeleken, en zulke diepe indrukken heeft hij daar ontvangen, dat, toen eene kiezersvereeniging, die ook aan ons Indië een meer liberaal regeringsstelsel wil schenken, hem tot haren kandidaat koos, hij die kandidatuur aanvaardde en daardoor openlijk zich aan hen aansloot, die er sedert jaren voor strijden.

Mogen wij ons in deze oplossing van eene anders onverklaarbare tegenstrijdigheid en inkonsekwentie niet vergissen; mogen wij ons in onze verwachting niet bedrogen zien! De medewerking van den heer ROCHUSSEN is ons niet onverschillig, te meer nu, ofschoon te Amsterdam geslagen door den heer STOLTE, den kandidaat der behoudende partij, hij later te Alkmaar is gekozen, en dus in September aanstaande in de Tweede Kamer zitting zal nemen. Nimmer zullen wij hem vroegere handelingen, met een liberaal stelsel in strijd, verwijten, indien hij thans op eene loijale wijze aan de beginselen getrouw blijft, waaraan hij zich, in 't oog van ieder, die afkeer heeft van politieke beginselloosheid, heeft verbonden.

De Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST heeft sedert zijne komst in Indië reeds veelvuldige blijken gegeven, dat hij de teugels van het bewind met eene krachtige hand heeft aangevat, en geen aanzien van per-

soon in aanmerking neemt, wanneer er misslagen moeten worden gestraft. De opheffing der pacht op de bazars zou alleen voldoende zijn, om zijnen naam in eeuwigdurende zegening te doen blijven, bij die millioenen Javanen, die hij daardoor van eene even bittere als onregtvaardige afpersing heeft verlost. Terwijl de Gouverneur-Generaal eene misdadige bron van inkomsten voor het Gouvernement doet opdroogen, zoekt hij, als goed financier, daarvoor andere inkomsten in de plaats te stellen, zoo als de belasting op paarden en rijtuigen, die op het bedrijf enz., allen instellingen, die bij de meeste der beschaafde volken bestaan, en dus van geene onbillijkheid, nieuwe uitvinding enz. kunnen worden beschuldigd.

Aangaande de belasting op paarden en rijtuigen, vermeenen wij echter te mogen veronderstellen, dat de Gouverneur-Generaal niet behoorlijk met alle bijzonderheden is bekend gemaakt; want anders zouden wij in het reglement op die belasting wel bepalingen hebben gevonden, die beter met de zienswijze van dien opperlandvoogd strooken. Wij veroorloven ons daarom eenige aanmerkingen op dat stuk te maken.

Nadat in art. 2 (eerste lid) van het aangehaalde reglement bepaald wordt, door wie de belasting op paarden zal moeten worden voldaan, vinden wij bij art. 4 degenen vermeld, die van die belasting zijn vrijgesteld; en wel onder a.: „Alle militairen, voor zooveel paarden, als voor welken zij, overeenkomstig hunnen rang, van gouvernementswege fourage-gelden genieten, daaronder" enz.

Wij willen hier niet vragen, waarom officieren van gezondheid en betaalmeesters (?) fourage-gelden ontvangen, en burgerlijke ambtenaren, die bijna dagelijks te paard moeten, bij het doen van inspektiën, b. v. ambtenaren der kultures etc., niet?

Wij geven alleen in overweging, of menschen die voor elk hunner paarden, dat zij volgens hunnen rang mogen houden, *f* 120 's jaars aan fourage-gelden ontvangen, of die menschen daarvan geen *f* 6 zouden kunnen missen?

Van den anderen kant, komt het ons als billijk voor, dat sommigen der civiele beambten van die belasting worden ontheven. Kontroleurs b. v., die dagelijks koffijtuinen en wegen (wij spreken van Sumatra) moeten surveilleren, en daarvoor verpligt zijn minstens drie paarden te houden, — zouden die niet voor een zoodanig getal paarden van de belasting verschoond kunnen blijven? Wij hebben hier nog mindere beambten (posthouders), die met een traktement van *f* 75 's maands wel degelijk verpligt zijn een of twee paarden te houden, waarvan zij, in stede van tegemoetkoming te ontvangen, belasting moeten betalen. Sekretarissen, klerken en kommiezen behoeven niet van de belasting verschoond te worden, want dit zou even belagchelijk zijn, als men thans aan officieren, die nooit in dienst te paard behoeven te stijgen, fouragegelden verleent.

Te Batavia zouden de klerken van de belasting ontheven moeten worden. Het is bekend, dat dáár sommige arme inlandsche kinderen genoodzaakt zijn een paard te houden; dewijl zij zoo verre van de bureaux wo-

nen, dat zij òf te laat òf te zeer verhit op hunne werkplaats zouden komen, wanneer zij het trajekt te voet zouden moeten afleggen.

X. Z.

Eene hoogst belangrijke tijding brengt deze landmail naar Indië. Het ontwerp van wet tot regeling van het muntstelsel in Nederlandsch Indië is, na eene vijfdaagsche, zeer levendige en gewigtige diskussie in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, verworpen, met eene meerderheid van 38 tegen 22 stemmen; maar het beginsel, door de regering voorgegesteld, om de recepissen tegen 100 pCt. en niet tegen 90 pCt. in te wisselen, is met eene meerderheid van 36 tegen 24 stemmen aangenomen.

Beide deze uitkomsten zijn merkwaardig, en over beiden verheugen wij ons, want ze bewijzen, hoe bij de vertegenwoordiging eene levendige belangstelling in Nederlandsch Indië en de zucht, om niet langer het stelsel van uitputting der kolonie te huldigen, meer en meer zich begint te openbaren. In weerwil eener krachtige en met veel talent gevoerde oppositie, heeft de meerderheid begrepen, dat men aan eene eens aan de ingezetenen van Indië gedane belofte getrouw behoort te blijven, en dat, al mogt ook de schatkist daardoor met een paar millioenen gebaat worden, de kolonie regt heeft op de verpligting der regering van een papier, dat het gouvernement, als vertegenwoordigende den Nederlandsch Indischen standpenning, nu zes jaren geleden, had uitgegeven, niet tegen 10 pCt. minder dan de toen daaraan toegeschreven waarde mogt terugnemen. Maar daarbij heeft men tevens eene wet verworpen, die geene waarborgen opleverde, dat het Gouvernement niet binnen kort weder dezelfde misslagen zou begaan, dat het zilver thans in omloop gebragt in weinig tijds zou verdwijnen, en dat al de rampen dus weder over de kolonie zouden worden gebragt, die men, door de opoffering van ettelijke millioenen, wilde trachten te herstellen.

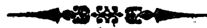
Bovenal opmerkelijk is de tegenstand geweest tegen het wetsontwerp, waarbij de middelen werden aangewezen, om de uitgaven tot herstel van het muntwezen te dekken; te meer, omdat die tegenstand tegen de tweede wet bij meer dan één lid een beweegreden te meer is geweest, om de eerste te verwerpen. Daarin werd onder anderen voorgesteld, om daartoe de millioenen te gebruiken, die in het vervolg *meer dan veertien en een half millioen* uit de Indische baten zullen worden verkregen. Reeds in het verslag der kommissie van rapporteurs wordt daaromtrent gezegd: „Eenige leden zouden het zeer moeten betreuren, indien het herstel van het Indisch muntstelsel niet anders te verkrijgen ware, dan op den hier omschreven voet, dat is: met behoud der afzondering voor de geldmiddelen van het moederland uit de koloniale inkomsten van 14½ millioen gulden, en dat wel gedurende een reeks van jaren. Dat hoog opvoeren van het koloniaal batig slot ten behoeve van het moederland heeft, volgens hen, voor onze koloniën reeds maar al te veel wrange vruchten gedragen, en tot het verwaarloozen en verachteren geleid van hetgeen voor het wezen-

lijk welzijn der kolonie gevorderd werd. Te meer moest het in aanmerking komen, om bij deze gelegenheid niet zulk een hoog maximum voor de koloniale bijdrage vast te stellen, omdat het hier gold de verbetering van het muntwezen, en men niet nalaten kon, zich daarbij te herinneren, aan welke oorzaken de muntverwarring in Nederlandsch Indië voornamelijk moet worden toegeschreven."

Wij weten zeker, dat menige stem tegen het wetsontwerp is uitgebragt voornamelijk op de volgende gronden; „Van de schromelijke muntverwarring, die sedert lang in Indië plaats heeft, is de regering oorzaak geweest, en de ingezetenen van Indië zijn er het slagtoffer van geworden. In het jaar 1843 had de Gouverneur-Generaal MERKUS den moed, om in dien chaos van verwarring een greep te willen doen, die welligt voor de toekomst tot goede uitkomsten zou geleid hebben. De Gouverneur-Generaal MERKUS stelde aan den Minister van Koloniën maatregelen voor tot herstel van het muntwezen. De Minister van Koloniën, die ons deze ontwerpen heeft voorgelegd, schijnt mij toe ze voornamelijk in denzelfden geest en op dezelfde wijze te hebben ingerigt, als die voorstellen van den heer MERKUS. Er is echter ééne groote afwijking in. De heer MERKUS stelde voor, in art. 7 van zijn voorstel, om het bestuur in Indië in staat te stellen, om dezen maatregel tot stand te brengen, door de uitzending van 20 millioen gulden aan gouden en zilveren specie, op te nemen door eene leening. De heer MERKUS wilde dus, dat de last, dien het herstel van het muntwezen zou ten gevolge hebben, niet zou worden getorscht door de Indische maatschappij, maar door het moederland. De Minister daarentegen wil dien ganschen last op nieuw doen drukken op Indië. Nadat men zelf de verwarring heeft gesticht uit een der onedelste drijfveren, uit hebzucht; nadat men zelf het kwaad heeft doen geboren worden, wil men thans nog het slagtoffer laten bloeden voor het herstel van het kwaad. Inderdaad het komt mij voor, dat dit de spreuk: „quidquid delirant reges plectuntur achivi", wat te ver is gedreven.

„Al wie zijne stem geeft aan het plan der regering, werkt mede, om de rampen, de verkeerdheden, de overdrijving van het kultuurstelsel, die in Indië bestaan, volgens het eenstemmig gevoelen van alle partijen bestaan, te bestendigen en te versterken."

De vertegenwoordiging wil dus de kolonie, die zoo veel voor het moederland gedaan heeft, eenige verademing schenken. Wel verre van háár nog een nieuwen last op te leggen, wil zij dat er een einde kome aan de uitpersingen, waarvan zij het voorwerp is geweest. Ook daarom heeft zij een wets-ontwerp verworpen, hetwelk op beginselen rustte, die met dit stelsel in strijd zijn.

Geschiedkundig onderzoek naar den oorsprong en den aard van het partikulier landbezit op Java.

Tweede artikel.

Het is reeds drie jaren geleden, dat wij, onder bovenstaand opschrift, een eerste artikel plaatsten, waarin de geschiedenis van dat landbezit, tot aan het Engelsche tusschenbestuur in 1811, werd uiteengezet. Eene verhandeling van wijlen den heer H. VEECKENS in 1815 geschreven, onder den titel van: „Verhandeling over de Bataviasche ommelanden," had ons daarbij tot leidraad gediend; wij hadden die op den voet gevolgd, met weglating van die bijzonderheden, welke ons van te ondergeschikt belang toeschenen en met wijziging van enkele voorstellingen, die ons minder juist voorkwamen. Wij eindigden dat artikel met de volgende woorden: „Met het Engelsche tusschenbestuur begint voor het landbezit eene nieuwe periode van ontwikkeling en uitbreiding. In een volgend artikel zullen wij daarop nader terug komen, onderzoeken wat sedert het jaar 1816 door de Nederlandsche regering is gedaan, en alzoo den toestand beschrijven, waarin zich het partikulier landbezit op Java tegenwoordig bevindt."

Te lang hebben wij deze belofte onvervuld gelaten. Het is toe te schrijven aan omstandigheden, geheel van ons onafhankelijk, vooral aan gebrek aan tijd, om de bouwstoffen uit te werken, die wij daartoe verzameld hadden. Maar in zeker opzigt verheugen wij ons over deze vertraging. Immers wij zijn lang, nadat wij ons eerste artikel plaatsten, bekend geworden met een hoogst belangrijk stuk, waarvan de stellers juist dat hebben gedaan, hetgeen wij het voornemen hadden te doen, en dat bovendien vele bijzonderheden en beschouwingen bevat, die ons gedeeltelijk nieuw zijn en hoogst opmerkelijk voorkomen. Wij bedoelen het rapport van eene gouvernements-commissie, den 15 Februarij 1835, aan de Indische regering ingediend, „over de wederkeerige regten en verpligtingen, welke er bestaan tusschen het Gouvernement en de bezitters van partikuliere gronden en landen in de Preanger-, Krawangsche-, Buitenzorgsche- en Bataviasche residentiën, alsmede tusschen deze bezitters en de opgezetenen van die gronden en landen."

Reeds bij resolutie van den 5 Maart 1831, n°. 16, werd aan de heeren J. VAN DER VINNE en G. F. MEYLAN een onderzoek naar die regten en verpligtingen opgedragen, hetwelk was voorgeschreven bij art. 26 van het

besluit van Kommissarissen-Generaal over Nederlandsch Indië van 3 Januarij 1839, n°. 1. Maar de heer MEYLAN werd door den verzwakten toestand, waarin hij zich bevond, verhinderd aan dien arbeid deel te nemen en kwam eerlang te overlijden; terwijl de heer VAN DER VINNE, door zijn spoedig daarop gevolgd vertrek naar Nederland, mede in het vervullen der hem opgedragen taak verhinderd werd. Bij kabinets-missive van 21 Julij 1833, n°. 58, en bij resolutie van 29 April 1834, n°. 5, werden toen de resident van Batavia en de heer A. J. BIK in hunne plaats benoemd. Het verslag, dat deze heeren aan het Gouvernement indienden, bevat eene volledige geschiedenis van het partikulier landbezit in het westelijk gedeelte van Java. Zij zijn, blijkens hunne eigen verklaring, met de verhandeling van den heer VEECKENS bekend geweest, maar bovendien konden ze nog over zeer veel gewigtige bronnen beschikken; want alle stukken over dat onderwerp, die in 's Gouvernements archief voorhanden waren, alle door de landeigenaren van tijd tot tijd ingediende memoriën, en eene verzameling van stukken betrekkelijk de, door een aantal inlanders, ingezetenen van het land Kampong-bahroe in het Buitenzorgsche, ingebragte klagten over de te hooge opbrengst van het padi-kontingent aan den eigenaar van dat land — in een woord, alles wat maar eenigzins kon geacht worden ter zake dienende te zijn, was ter hunner beschikking gesteld. Met de meeste ijver en onpartijdigheid hebben zij van die bouwstoffen gebruik gemaakt. Een gevolg daarvan is, dat hunne berigten omtrent het partikuliere landbezit over het tijdvak, 't welk in ons eerste artikel is behandeld, veel vollediger zijn dan onze mededeelingen en dat de periode, waarvan wij de beschrijving hebben beloofd, zoo naauwkeurig door hen is behandeld, dat de taak door hen reeds was vervuld, toen wij ze, nu drie jaren geleden, op ons namen.

Maar het verslag geeft nog veel meer, dan wij hadden beloofd. Om daarvan de overtuiging te geven, zal het genoeg zijn te zeggen, dat het een uitvoerig antwoord geeft op de volgende vijf vragen:

1°. Welke was de staat der wederkeerige regten en verpligtingen tusschen het Gouvernement en de opgezetenen der partikuliere landen, voor dat ze in het bezit van bijzondere landheeren gekomen zijn?

2°. Op welke voorwaarden zijn die gronden en landen aan bijzondere personen afgestaan, of in hun bezit gekomen?

3°. Welke algemeene of bijzondere wetten, verordeningen, besluiten of beschikkingen zijn, door de tijdelijke regeringen, in vroegere en latere tijden, omtrent deze landen of sommige er van genomen?

4°. Houden de tegenwoordige bezitters zich aan de gemaakte bepalingen, en voldoen zij dien overeenkomstig aan hunne verpligtingen jegens het Gouvernement, alsmede jegens de opgezetenen dier gronden en landen; of wijken zij daarvan af, en zoo ja, in hoe verre?

5°. Welke bepalingen zouden, ten aanzien van dat alles, voor den vervolge kunnen en dienen genomen te worden? en welke maatregelen zouden noodig zijn, om die bepalingen te doen opvolgen en nakomen; alles met

in acht neming van het belang van den lande en de bevordering van landbouw en handel?

Een kopij van het verslag der kommissie, waarin deze vijf belangrijke vragen zijn beantwoord, hebben wij te danken aan den hoogleeraar Mr. H. W. TIJDEMAN. Tot de studie van dien beroemden geleerde behoort ook de beoefening der geschiedenis van onze koloniën. Zoo schreef onder anderen een zijner leerlingen, de tegenwoordige raad van Indië Mr. P. MIJER, zijne dissertatie „*de commercio et internae administrationis forma possessionum Batavarum in India orientali*" onder zijne leiding. In de voorrede roemt hij de uitstekende raadgevingen en teregtwijzingen, die hij daarbij van zijnen leermeester en leidsman mogt ontvangen. De hoogleeraar TIJDEMAN kocht dit handschrift, met andere Indische stukken, op eene publieke auktie, nu tien of twaalf jaren geleden. Op ons verzoek stond hij het ons voor dit Tijdschrift welwillend af; hij maakte tegen het publiceren van het stuk geen de minste zwarigheid, „omdat het in alle geval buiten de befaamde publikatie van Mei 1844 valt, die toch ook in Nederland niet gelden zou, en ook in Indië geene overtredingen kan beletten, noch op den duur de waarheid bewimpelen en de geschiedkunde benevelen."

Wij laten thans dit belangrijk verslag, met slechts enkele verkortingen, in zijn geheel volgen. In dit artikel zullen wij de beantwoording der twee eerste vragen opnemen; in een volgend die der drie anderen; terwijl eindelijk een vierde artikel eene opgave zal bevatten van de maatregelen, die, gedeeltelijk ten gevolge der voorstellen der kommissie, sedert 1835 tot op dit oogenblik zijn genomen, en eenige mededeelingen omtrent de landen, welke gedurende en na het Engelsche tusschenbestuur aan partikulieren zijn afgestaan in andere gedeelten van Java, waarvan dit verslag geen melding maakt.

I.

Welke was de staat der regten en verpligtingen tusschen het Gouvernement en de opgezetenen der partikuliere landen, vóór ze in 't bezit van bijzondere landheeren gekomen zijn?

Het is genoegzaam bekend, dat het koninkrijk Jakatra in het jaar 1619 veroverd is op de Bantammers, die, na dat rijk slechts kort te voren op den koning of pangerang van Jakatra bemagtigd te hebben, nu op hunne beurt werden verslagen. Het grootste gedeelte der ingezetenen van dat gebied werd door de Nederlanders met zich gevoerd, terwijl de overigen naar het gebergte vlugtten. Daardoor werden de Jakatrasche landen geheel ontvolkt; en ze bleven langen tijd woest, dewijl het weder bevolkt worden werd tegengehouden, door de aanhoudende strooperijen der Bantammers, die zelfs in 1652 met een aanzienlijk leger tot in het gezigt der stad Batavia kwamen. Dit had ten gevolge, dat de Nederlanders hen den 7 Julij 1656 formeel den oorlog verklaarden. Eerst drie jaren later, en dus in 1659, werd de vrede hersteld, die aan deze landen eenige rust verschafte. Toen schijnen ze dan ook door onderscheidene, door de kom-

pagnie derwaarts gelokte, volkeren, weder bewoond te zijn geworden, echter niet zonder nu en dan weder door de strooperijen der Bantammers gekweld te worden, die het zelfs waagden om in 1680 tot onder de stad Batavia het platte land af te loopen.

Men mag het er alzoo voor houden, dat eerst na gemeld jaar eenige voortgang in de bebouwing der woeste gronden, in den omtrek van Batavia gelegen, is bespeurd geworden, gelijk men dan ook sedert dit tijdstip eenigzins meer met de binnen- en bovenlanden bekend geraakte. Immers ofschoon de bevolking van vele veraf gelegene landen nog zeer gering was en slechts traag aangroeide, vooral wegens de uitgestrektheid dier landen, gaf toch het meer en meer onder kultuur brengen daarvan aanleiding tot het oprigten op den 13 Julij 1680 van een „kollegie van heemraden," belast met het toezigt over de ommelanden van Batavia.

Het grootste gedeelte der veroverde Jakatrasche landen, waaronder de landschappen Tangerang, Tjandjor, Jampan, de negerien aan het Zuiderstrand, Tjiblagong, Kampong-bahroe, Kedong-nadak, Tjiliboet, Djatinagara, Tjitrap, Tjimapper, Tjikalong, Klappa-nongal, Tjilingsie, Sesiero, Denambo en Tjipamingkies, was gesteld onder het beheer van inlandsche regenten, onderdanen van de kompagnie, die bij hun afsterven meestal door een hunner naaste bloedverwanten, te benoemen door de hooge regering, vervangen werden, en die belast waren met de civiele en kriminele justitie in hunne regentschappen, in zoo verre, dat zij in het civiele tot arrest, en in het kriminele, met voorkennis of goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, tot kettingslag konden veroordeelen; terwijl misdadigers, die een zwaarder straf verdiend hadden, aan de gewone regtbanken werden overgegeven.

Hunne verpligting bestond in de levering aan de kompagnie van eene bepaalde hoeveelheid koffij, peper, katoenen garens, indigo, kurkuma enz. tegen zekere bepaalde prijzen, en in de opbrengst van de tienden der padie, welke naderhand, uit hoofde van het verminderde aandeel, hetwelk het gouvernement van dat produkt genoot, in eene bepaalde leverantie veranderd werd, tegen betaling van zekeren prijs. Voorts waren de regenten nog verpligt, om de wegen die over hunne landen liepen te onderhouden, 's gouvernements goederen te transporteren, en andere mindere werkzaamheden te verrigten.

Om den toestand van de inboorlingen onder deze regenten te leeren kennen, nemen wij letterlijk over, hetgeen de Gouverneur-Generaal MOSSEL daaromtrent aanvoert, in zijne bekende: Memorie over de Jakatrasche Preanger-landen van den 1 December 1751. Ieder andere autoriteit zou, bij den verbeterden toestand van de inboorlingen onder de partikuliere landeigenaren, thans verdacht, en welligt ongeloofiijk voorkomen. „Schoon „zij". zegt de schrijver „vrije menschen zijn, kunnen ze billijk met slaven „egaal geacht worden, alzoo de regenten, die van eenig vermogen en „wat snedig zijn, bij alle derzelve geld uitzetten, waarvan na hunne re„kening het kapitaal nooit ten volle inkomt; en dus blijven ze aan dezelve „verbonden voor de simpele kost, die ze voor hunnen arbeid hebben,

„ alzoo het overige maar toereiken kan, om de zware interest en een deel „ der schulden te verevenen, en tusschen de oogsttijden alweer geld of „ graan enz. moet opgenomen worden, tot vergrooting van schuld tegen het „ volgende gewas. En zoo van jaar tot jaar, terwijl ze ondertusschen voor „ hunne hoofden alle bedenkelijke heeren diensten moeten doen, hoofdgeld „ van een spaansche daalder voor een huisgezin betalen, ja zelfs van de „ katoene garens en indigo weinig of niets genieten, onder pretext dat het „ voor de compagnie is. En voor de koffij en peper worden ze ook maar „ matig beloond, terwijl ze van de padie omtrent de helft genieten, en „ van het beestiaal niets, al veel zijnde, als ze het pluim-vee dat ze op- „ brengen zelf mogen nuttigen of verkoopen, om daarvoor een kleedje „ om het lijf te krijgen, en wat zout enz. voor de keuken."

Nog andere landen, gelegen aan de oostzijde der groote rivier, en aan de westzijde der rivier Passangrahan, waren, reeds in het begin der vestiging van de Nederlanders te Batavia, in leen afgestaan aan de officieren der ooster- en wester-Javanen (dus genaamd naar de ligging der landen aan deze of gene zijde van de groote rivier) en aan andere kommandanten, allen aan hun hoofd hebbende een zeer in aanzien staanden inlandschen majoor. Dit in leen geven geschiedde niet alleen, om die hoofden een bestaan te verschaffen, maar ook en wel voornamelijk, om aan de ingezetenen der landen eenig bestuur te geven.

Deze inlandsche hoofden oefenden bij lange na zulk een uitgebreid gezag niet uit als de regenten. De op hen rustende verpligtingen bestonden, even als die der regenten, in het leveren van eene bepaalde hoeveelheid padi, het onderhoud der wegen en bruggen en verdere heerendiensten. Doch ten aanzien der produkten waren zij in zoo verre vrij, dat zij niet gehouden waren, voortbrengselen ten behoeve der kompagnie te verbouwen, maar alleen om die produkten, welke zij verkozen te kultiveren en waarvan het gouvernement het monopolie had, tegen bepaalde prijzen in 's kompagnies pakhuis te leveren.

De staat der bevolking onder deze regenten en officieren was, gelijk wij reeds hier boven, door eene aanhaling uit de memorie door den gouverneur MOSSEL hebben aangetoond, allerellendigst. Zij voldeden geenzins aan de op hen rustende verpligtingen, tot het kultiveren van de onder hun beheer zijnde landen. Zij kwelden en knevelden den armen inlander om het zeerst, en daar het gouvernement van die landen niet die voordeelen trok, welke men daarvan kon verwachten, werden ze achtereenvolgend, met uitzondering alleen van de Preanger-Regentschappen, aan partikulieren in eigendom afgestaan. Doch na dien tijd bleven ze nog altijd, voor zoo veel de politie betrof, onder de gemelde hoofden. De ingezetenen werden door de kommandanten van zoogenaamde hoofdbriefjes voorzien; bij huwelijken, echtscheidingen enz. hadden zij daartoe het verlof van de kommandanten noodig, en zonder de vergunning van dezen, van den landeigenaar of van den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander, onder wien de kommandanten sorteerden, konden zij niet verhuizen.

De erfboeken, waarin de voorwaarden van den eersten afstand dezer landerijen zouden kunnen worden nagespeurd, worden bij de akten van het voormalig gouvernement dezer gewesten vermist; en de besluiten der hooge regering, door welke de landerijen van tijd tot tijd zijn uitgegeven, maken gewoonlijk alleen melding van de prijzen dier landen zonder meer; zoodat daaruit geenszins kan worden nagegaan, welke de verpligtingen en regten waren tusschen het gouvernement en de ingezetenen, voordat de landerijen in partikulier eigendom zijn overgegaan.

Uit al het bovenstaande blijkt dus alleen, dat de voormalige Oost-Indische kompagnie alle deze landen in vollen eigendom heeft bezeten, en dat daar, waar geene bijzondere voorwaarden werden gemaakt, zoo als omtrent de levering van voortbrengselen van den grond tegen bepaalde prijzen en in zekere hoeveelheden, en van welke voorwaarden geene oorkonden of bescheiden voorhanden zijn, die landerijen dan ook met geene andere dan algemeene lasten, als daar zijn, het onderhoud van wegen en bruggen, het doen van heerendiensten door de opgezetenen, het doen van transporten, enz. zijn bezwaard geweest.

Ter beantwoording van de eerste vraag, *omtrent den staat der regten en verpligtingen tusschen het Gouvernement en de ingezetenen der gronden en landen, voor dat ze in bezit van bijzondere landheeren gekomen zijn*, volgt dus, bij resumé van al het boven door ons gezegde, het volgende.

De voormalige Oost-Indische Kompagnie, en daarna het Indisch Gouvernement, heeft al die landen in vollen en vrijen eigendom, eerst ten gevolge van behaalde overwinningen, en daarna uit kracht van aangegane overeenkomsten of verdragen met de inlandsche Vorsten, voortdurend bezeten. De lands ingezetenen waren niet de eigenlijke primitive ingezetenen van de veroverde of afgestane landen, maar vreemdelingen, die sedert het in bezit nemen der landen zich er op hadden nedergezet, terwijl de oorspronkelijke bewoners, die onder het juk der Bantammers leefden, tijdens de nederlaag van deze laatsten, grootendeels van hier verhuisd zijn. Die ingezetenen hadden geene andere regten dan die, welke zij, na de vestiging der Nederlanders in de veroverde landen, van het Nederlandsche Gouvernement ontleenden, daar zij zich geheel en al voorwaardelijk op die landen gevestigd hadden; terwijl ten aanzien der verdere voorwaarden van leen, uitgifte of bezit niets verder bekend is, dan dat de regenten of landbezitters gehouden waren, aan de kompagnie eenige bepaalde produkten in zekere bepaalde hoeveelheden voor niet te leveren, en de ingezetenen verpligt waren, eenige heerendiensten te verrigten, de bruggen en wegen te onderhouden en Gouvernements-transporten te doen.

II.

Op welke voorwaarden zijn die gronden en landen aan bijzondere personen afgestaan of in hun bezit gekomen?

Wij moeten hier aanvankelijk de aandacht weder inroepen op de oorpronkelijke uitgift der landen, ten einde men wete 1°. welke die landen

zijn, en 2°. onder welke kategorie, ten aanzien der tijdstippen van uitgifte, ze behooren. Wanneer wij daarbij chronologisch te werk gaan, vinden wij, dat al die landen thans voegzaam kunnen gerangschikt worden onder drie voorname tijdperken, ieder van welke, door de al of niet voorgeschreven voorwaarden van uitgifte, de meest duidelijke lijn van afscheiding aanbiedt; te weten:

1°. Landerijen door de Oost-Indische Kompagnie en het voormalig Hollandsche Gouvernement, eerst voor eenige derzelve met zekere restriktiën, en na het jaar 1746 geheel en al onvoorwaardelijk uitgegeven of verkocht.

2°. Landerijen door den Gouverneur-Generaal DAENDELS in het Buitenzorgsche en in de Bataviasche Ommelanden onder zekere voorwaarden vervreemd;

3°. Landerijen almede onder zekere voorwaarden, door het Britsche tusschenbestuur in 1813, in de Preanger en Krawangsche distrikten verkocht.

I. Ten aanzien der uitgifte der landerijen vallende in de eerste kategorie, dient voorloopig aangemerkt te worden, dat de allereerste afstand of uitgifte van land aan partikulieren, eerst na het eindigen van den Bantamschen oorlog in 1659, en wel nog maar voor enkele kleine stukken, heeft plaats gehad; daar, ten tijde van den Gouverneur MOSSEL in 1751, de meeste in de Jakatrasche en Preanger distrikten gelegene landerijen, nog behoorden tot de toenmaals nog bestaande inlandsche regentschappen; terwijl, gelijk nader blijken zal, de landen Depok en Serinsing, in 1705 afgestaan, beschouwd worden als de eerstelingen der ondernemingen in de bovenlanden van Batavia.

De landerijen, die aldus, hetzij in eigendom, hetzij in leen, werden afgestaan, bepaalden zich aanvankelijk tot den onmiddellijken omtrek van Batavia, terwijl men naderhand, meer dieper landwaarts in, gronden, tot het voormalige koningrijk Jakatra behoorende, en als veroverd land een vrij en onbezwaard eigendom der kompagnie, heeft afgestaan; gelijk blijkt uit de memorie van den Gouverneur-Generaal MOSSEL van den 1sten December 1751, en den 10den daaraanvolgende in Rade van Indië gepresenteerd, zoo mede uit de memorie d.d. 30 Junij 1705 van den Direkteur Generaal CHASTELAIN.

De in deze bedoelde landen kan men gevoegelijk weder in drie seriën verdeelen, te weten:

a. De, na de herstelde rust en vrede, daargestelde verdeeling van de Bataviasche en Preanger landen en regentschappen of provinciën, welke als toen bekend waren onder de namen van: regentschap Tangerang; regentschap der landen aan de Zuidzee (Wijnkoops-baai) tot aan Bantam en de rivier Tjimanderi; regentschap Djampan; regentschap Tjandjor; regentschap Kampong-bahroe; regentschap Gedong-badak; regentschap Tjiliboet; regentschap Tjimapper; regentschap Tjitrap; regentschap Tjikalong; regentschap Tjiblagong; regentschap Klappa-nongal; regentschap Tjilingsi; regentschap Tjiseroa; regentschap Tjipaminkis; regentschap Denambo; regentschap Djatie-nagara. Uitgenomen de regentschappen Djampan Tjandjor,

Tjiblagong en Tjikalong, en de landen aan de Zuidzee, welke steeds aan het Gouvernement zijn gebleven, zijn al de overige regentschappen, omdat de daarin liggende landen, door de geringe bevolking schier geene waarde hadden, of in vervolg van tijd en wel voor het grootste gedeelte eerst na 1751 bevolking erlangden, hetzij voor niet hetzij in leen uitgegeven; anderen weder zijn voor geringe diensten aan de inlandsche hoofden in eigendom geschonken, of ook wel voor de getakseerde waarde afgestaan.

b. Verscheiden landen, liggende meer in de nabijheid van Batavia aan de oostzijde van de groote rivier, en bewesten de rivier Pasangrahan, welke meestal in de eerste helft der 17e eeuw voor niet of in leen aan de inlandsche officieren der oost en west Javanen en eenige anderen, ook kommandanten genaamd, zijn afgestaan, ten einde daaruit hun onderhoud te vinden.

c. Eindelijk de, almede in het einde der 17e eeuw, in leen of bij taksatie of bij verkoop uitgegeven landen, gelegen aan de zeezijde tusschen Batavia en de rivier van Tangerang en van Batavia tot aan Krawang, en de landen langs de rivier de Ankee en de Bekassi gelegen.

Van alle deze afstanden of vervreemdingen oorspronkelijk door de Oost-Indische Kompagnie gedaan, gelijk reeds vroeger door ons is aangehaald, zijn geene erfpacht, eigendom of donatieboeken bekend.

Als eersteling der ondernemingen van Europeanen in den landbouw wordt door den heer HOOIJMAN, in zijne verhandeling over den landbouw (Zie verh. Bat. Genootschap 1e deel) genoemd: de aanleg van de landen Seringsing een gedeelte uitmakende van Tandjong-West en Depok in het jaar 1705, door den Direkteur-Generaal CHASTELAIN.

De afstand der landerijen, waarvan de waarde zeer gering, en, naarmate van den meerderen of minderen afstand van de hoofdplaats, zeer verschillend was, geschiedde sedert de eerste tijden door de Indische Regering, en voor zoo verre de landen betrof, die in eigendom of tegen zekere betaling werden afgestaan, volgens taksatie door het kollegie van Heemraden. Later geschiedde deze afstand veelal bij publieken verkoop. Het bewind in Nederland heeft niet altijd deze afstanden of vervreemdingen goedgekeurd, maar eenigen, vooral wanneer men meende, dat slechts partikuliere belangen ten nadeele van het algemeen belang hierdoor bevorderd werden, vernietigd.

Bij de retroacta van het Gouvernement vindt men omtrent den eersten afstand van landerijen in partikulieren eigendom, slechts de volgende aanteekeningen vermeld:

a. De reeds hierboven gemelde afstand van Seringsing en Depok aan den heer CHASTELAIN, welke reeds in 1705 daarvan eigenaar was; zijnde de resolutie der regering ten deze niet bekend.

b. De afstand van het land Buitenzorg aan den Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF bij resolutie van den 10den Augustus 1745; wordende hier de afstand van eenige stukken gronds in den jare 1729 aan den Gouverneur Generaal DURVEN en de raden van Indië BAEBBE en HENDRIKS niet genoemd, daar deze door het bewind in Nederland is vernietigd.

c. Het landgoed Matraman aan den burger JAN VAN 'T HOF, bij resolutie van den 6den Julij 1745.

d. Een stuk land tusschen de spruitjes Tjikias en Tjigoutseng aan den Gouverneur-Generaal van IMHOFF, bij resolutie van den 29sten Julij 1749.

e. Tjiliboet aan den luitenant der Wester Javanen WANGSA DIEPA, bij resolutie van den 22sten Maart 1752.

f. Djati-nagara aan den regent MAAS ACHMAT, mede bij resolutie van den 22sten Maart 1752.

g. Twee percelen in het distrikt Tangerang aan den boerenschout DESSCHAU, bij dezelfde resolutie.

h. Het land Kampong-bahroe aan zijnen regent radhen WIERA NATTA, bij resolutie van den 1sten Augustus 1752.

i. Het land Tjipaminkis aan den kapitein der Ooster Javanen SOETA WANGSA, bij resolutie van den 17den Maart 1753.

Daar de bovenvermelde landen de eerste geweest zijn, welke door de kompagnie zijn afgestaan, zoo hebben wij gemeend de datums der akten van afstand daarbij te moeten aanhalen, terwijl wij kortheidshalve ten aanzien der later uitgegeven landen dit achterwege zullen laten; vooral ook aangezien geene speciale voorwaarden of voorbehoudingen daarin aangetroffen worden, terwijl wij ook om dezelfde reden vermeenen, ons, bij de opnoeming der landen behoorende tot de eerste kategorie, tot de zoo even aangehaalde te kunnen bepalen.

Wat nu de *voorwaarden* betreft, waarop al de evengemelde landen, door de kompagnie zijn uitgegeven, vermeenen wij niet beter te kunnen doen, dan woordelijk over te nemen hetgeen dien aangaande door den Minister van Marine en Koloniën, in een zeer belangrijk rapport aan den Koning, gedateerd 18 Mei 1828, met zooveel kennis van zaken en waarheid is ter neder gesteld. „De voormalige Oost-Indische Kompagnie „verkocht de landerijen gewoonlijk onder de verpligting, om daarop „handelsprodukten, als koffij, peper, katoen, kardemon, enz. te teelen, „en ze aan haar tegen zeer lage prijzen te leveren. Op eenige landen „stond geen verpligte teelt; maar, zoo de eigenaars zekere produkten wil„den planten, moesten zij geleverd worden aan de kompagnie.

„Sommige landen moesten bij voorkomende gelegenheden arbeiders voor „de openbare werken of transportmiddelen voor 's kompagnies goederen, „anderen wederom moesten fourage voor de posterijen en het leger bezor„gen; en zoo waren er nog een aantal andere verpligtingen, waartoe „de plaatselijke gesteldheid van elk bijzonder landgoed en de behoefte van „het oogenblik had aanleiding gegeven.

„Langzamerhand zijn deze zoo onderscheiden voorwaarden, hetzij stil„zwijgend en uithoofde der veranderde omstandigheden, hetzij als een „gevolg van uitdrukkelijke bepalingen, in een gesmolten, zoodat men nu „veilig zeggen kan, dat al de landen door de voormalige Oost-Indische „Kompagnie en het voormalige Hollandsche Gouvernement verkocht, in „dezelfde verhouding staan tot het Gouvernement.

„ Alle zijn verpligt transportmiddelen en arbeiders voor de publieke we- „ gen te leveren; het Gouvernement eischt die hulp niet meer om niet, „ maar betaalt ze aan de Javanen, volgens de tarieven, die van tijd tot „ tijd zijn bepaald geworden.

„ Het teelen van produkten voor het Gouvernement wordt niet meer „ geeischt, en de eigenaar beschikt vrijelijk over zijne vruchten. Het ko- „ loniaal bestuur heeft echter, in de laatste tijden, meer dan eens beweerd, „ het regt te hebben, om op de oude verpligte leverantiën terug te komen.

„ Hoe zeer dan ook op deze wijze eene meerdere eenparigheid omtrent „ het bijzonder landeigendom is tot stand gekomen, is het er zeer ver af, „ dat de regten en verpligtingen der eigenaren thans met duidelijkheid aan- „ gewezen en bepaald zouden zijn.

„ Al de door de kompagnie verkochte of afgestane landen waren vrije „ *allodiale* goederen. De eigenaars van de voornaamste dezer goederen „ droegen den titel van *hoofd-ingelanden*, en waren leden van het kollegie „ van *heemraden*. Zij hadden, onder meer andere voorregten, ook die „ van de benoeming van eenige inlandsche hoofden. Zij waren bevoegd „ om, gedurende eenen nacht, misdadigers in verzekerde bewaring te ne- „ men, en zij oefenden eindelijk op hunne landerijen in vele opzigten „ die soort van gezag uit, hetwelk in vroeger jaren op heerlijke goederen „ bestond, met uitsluiting evenwel van eenig regtsgebied.

„ De Javaansche ingezetenen waren verpligt een dag in de week den „ landeigenaar ten dienste te staan. Zij moesten zijne tienden van het „ rijstgewas *om niet* stedewaarts voeren. Zij konden zich van het land, „ waarop zij gezeten waren, niet zonder verlof van den eigenaar verwijde- „ ren, op straffe van als landloopers te worden opgevat. Zij moesten zich „ eindelijk bij den landheer in eene zoogenaamde „ zielsbeschrijving" laten „ opteekenen, en tot bewijs daarvan steeds een hoofdbriefje, door hem „ afgegeven, bij zich hebben.

„ Langzamerhand zijn deze bepalingen in het onzekere geraakt, en heb- „ ben de pogingen der regering de strekking erlangd, om de landeigena- „ ren in magt en invloed te beperken."

II. Landerijen begrepen onder de tweede kategorie, of de zoodanigen als door den Gouverneur-Generaal DAENDELS zijn vervreemd.

De *eerste* door dezen Gouverneur-Generaal uitgegeven of vervreemde landerijen zijn geweest de navolgende; Gedong-badak, Denambo, Bakassie, Papiesangan, Doerian Seriboe, Bodjong-sair en Tjioeroek of Tjinanka, toenmaals nog in leen bezeten door de Inlandsche officieren of kommandanten, daar zij in het bezit-regt dier landen finaal bevestigd zijn geworden krachtens besluit der Indische regering van den 13den Mei 1755, terwijl die landen slechts in officio aan hen waren afgestaan. Deze bezitsverzekering geschiedde echter onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat zij die landerijen behoorlijk zouden kultiveren en niet achterlijk blijven in het leveren hunner kontingenten van padi aan de kompagnie. Herhaaldelijk moesten die kommandanten in de administratie hunner landen door het

Gouvernement tot hun pligt aangemaand worden; maar dit was te vergeefs; en de traagheid en ijverloosheid duurde voort tot aan de regering van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, die, op zijn voorstel, door de Hooge Regering bij besluit van den 22sten Maart 1808 deed bepalen, dat al de genoemde landen zouden verkocht worden; gelijk dan ook, bij een volgend besluit van den 9^{den} Augustus 1808, de konditiën van verkoop zijn gearresteerd, en de landen zelve op den 24sten en 28sten September 1808, krachtens besluit der Hooge Regering van den 13^{den} dierzelfde maand, door het kollegie van heemraden in het openbaar zijn opgeveild.

Die domeinen hebben als toen het volgende opgebragt. Gedong-badak, verkocht aan JAN VAN DEN BERG en J. WOLF, voor 84,500 rijksd., Denambo verkocht aan A. MICHIELS en L. MIERO, voor 57,500 rijksd. en Tjioeroek of Tjinanka verkocht aan kapitein COME voor 10,000 rijkds., terwijl de landen Doerian-seriboe, Bondjong-sarie opgehouden en de twee overige Bakassi en Papisangan op dien dag niet geveild zijn. Van de gemelde vier landen, met uitzondering evenwel van Bakassi, zijn later den 17^{den} December 1808, krachtens besluit der regering van den 3^{den} dierzelfde maand, verkocht geworden, en wel voor de navolgende sommen: Papisangan verkocht aan W. V. H. VAN RIEMSDIJK, voor . 20,000 rijksd.

Doerian-seriboe verkocht aan W. F. EERHARDT voor . 3,950 id.

En Bodjong-sarie verkocht aan ABDUL HAMIED voor . 5,550 id.

Zoodat de zoogenoemde Kommandants landen te zamen hebben gerendeerd . . . . 181,500 id.

Eindelijk is krachtens een besluit der Hooge Regering van den 7^{den} Februarij 1810 ook nog door schepenen verkocht geworden het land Doea-ratoes, aan N. ENGELGARDT voor . . . . 10,600 id.

makende met de evengemelde som . . . . 192,100 rijksd.

Welke moeite wij ons ook gegeven hebben, om, hetzij in het Gouvernements archief, hetzij uit partikuliere oorkonden, de hierboven vermelde konditiën van verkoop magtig te worden, zulks is ons, tot ons leedwezen, niet mogen gelukken; zoodat wij onkundig zijn, onder welke speciale voorwaarden die landen vervreemd zijn. Zij moeten echter geacht worden, ten aanzien der wederzijdsche regten en verpligtingen der eigenaren en ingezetenen, geene de minste bepalingen te hebben voorgeschreven, daar ons gebleken is, dat noch in de vendu-rol, noch in den primitiven koopbrief, van eenige andere konditien, dan van de verpligte overname van eenige inventaris-goederen wordt melding gemaakt, met uitzondering nogtans van het land Papisangan, omtrent hetwelk wij aangeteekend vinden, dat het is bezwaard met het servituut van al de pankallangs of ontlaad- en inscheep-plaatsen van de andere suikermolens, welke zich in den omtrek bevinden, met eenen ruimen en ongehinderden toegang.

In het voorbijgaan moeten wij ook hier nog vermelden, dat almede in 1808, en wel bij besluit der regering van 30 November, het landgoed Jasinga door het gouvernement in eigendom werd vereerd aan den Gou-

verneur-Generaal DAENDELS, in erkentenis der overwinningen behaald in den Bantamschen oorlog; maar dat, aangezien deze vervreemding van een lands domein in Nederland ten hoogste werd afgekeurd, dat land, volgens een nader besluit van 28 April 1810, weder aan het Gouvernement is teruggekomen.

De *tweede* partiele vervreemding van landen, welke op last van den Gouverneur-Generaal DAENDELS is geschied, heeft plaats gevonden in het jaar 1809, en bestond uit de navolgende domeinen.

a. Het land Doea-ratoes hetwelk, krachtens besluit der Hooge Regering van 7 Februarij 1809, door schepenen op den 25sten Februarij daaraanvolgende publiek is verkocht geworden, zonder vermelding van eenige voorwaarden, aan den heer N. ENGELHARDT voor . . . . 10,600 Rds.

b. De bazar van Weltevreden, met de daarbij behoorende opstallen, welke op den 29sten April 1809 door den stads architect in het openbaar is verkocht geworden aan den heer W. VAN HOESEN voor eene som van. . . . . . 170,00 id.
en zulks op de voorwaarden als in de vendurol vermeld staan, waarvan de voornaamste bepalingen zijn: dat de overtoom en beschoeijing zullen blijven ten kosten van den lande, doch de brug voor rekening van den eigenaar die ze zal kunnen afsluiten; dat de aldaar staande kapel niet begrepen is in den verkoop; dat aan den kooper gegarandeerd worden de voorregten en privilegien van alle andere bazars, en dat zoo lang zij in wezen is, geene andere bazar in de nabijheid zal opgerigt kunnen worden.

c. De kleine Maronde in de Beting-Malintang bij publieke vendutie op den 24sten Junij 1809 verkocht, zonder eenige voorwaarden, aan den heer J. O. CAULIER voor . . . . 6,100 id.

d. Het stukje land genaamd *de Qual*, krachtens besluit der regering van 6 Junij 1809 onvoorwaardelijk den 29sten Julij daaraanvolgende door den stads architekt in het publiek verkocht aan den Chinees TAN KOSEENG voor . . . . . 3,256 id.

Zoodat de verkoop der in 1809 vervreemde partiële landen heeft gerendeerd. . . . . 189,950 Rds.

In het jaar 1808 verkreeg de Gouverneur-Generaal DAENDELS voor zich zelven het bezit van het landgoed Buitenzorg. Het eigendom van dat landgoed is op verzoek van den Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF, bij resolutie der hooge regering van 10 Augustus 1745 aan dezen landvoogd afgestaan, onder bepaling, dat dit land steeds zoude bezeten worden door den tijdelijken Gouverneur-Generaal, met zoodanige privilegiën als aan heerlijke goederen in Nederland waren verbonden. De feodale bezitschenking heeft echter de goedkeuring van het bewind in Nederland niet weggedragen, en niet voor 18 September 1750 werd door den bewindhebber het landgoed Buitenzorg tegen eene billijke taksatie aan den Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF in eigendom geschonken, voor hem en zijne erfgena-

men; evenwel onder dezelfde voorwaarden, en op geene andere wijze, als aan andere partikulieren landerijen waren afgestaan, en met dezelfde verpligtingen, dat is dus zonder eenige heerlijke regten of jurisdiktie. Daar de gemelde Gouverneur-Generaal in het jaar 1750 reeds overleden was, en zijne erfgenamen meerderjarig en uitlandig waren, zoo werd bij be sluit der regering van 7 Junij 1751, het gemelde landgoed Buitenzorg, op dezelfde konditiën en tegen de getakseerde waarde, afgestaan aan den Gouverneur-Generaal MOSSEL en zijne erfgenamen.

Sedert is het landgoed Buitenzorg, ofschoon een partikulier eigendom, altoos door den aankomenden Gouverneur-Generaal van zijnen voorganger voor den eersten inkoopsprijs overgenomen, hetgeen zoo heeft voortgeduurd tot het jaar 1780. Dat gebruik is toen, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal ALTING, bij resolutie van 29 September van gedacht jaar, in eene wet veranderd; er werd bepaald, dat het landgoed steeds door ieder nieuwen Gouverneur-Generaal zou worden overgenomen tegen uitkering van zekere som in eens aan zijnen voorganger, ten einde daardoor de inkomsten van dien gezaghebber te vermeerderen. De uitkeering bedroeg voor den Gouverneur-Generaal DAENDELS 39,900 Rijksdaalders, en was geheel onevenredig aan de waarde dezer landen.

Die schikking is echter alweder onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal DAENDELS veranderd, uit kracht van het besluit der hooge regering van 29 Maart 1808, waarbij het landgoed Buitenzorg op nieuw in partikulier eigendom, als een vrij en allodiaal goed, is afgestaan aan dien Gouverneur-Generaal en zijne erven, welk besluit niet dan met veel moeite, en, gelijk de Minister zegt in het hierboven aangehaalde rapport aan den Koning, waarschijnlijk met eene niet zeer volledige zaakkennis in het Vaderland bekrachtigd is geworden.

De voorwaarden, waarop het landgoed Buitenzorg aan den Gouverneur-Generaal DAENDELS in partikulier eigendom is afgestaan geworden, zijn vervat in de gemelde resolutie van 29 Maart 1808. De voornaamste bepalingen, welke in die voorwaarden worden aangetroffen, zijn de volgende:

„Dat de koffij-leverantie zonder bemoeijenis van den eigenaar zal blijven op 8 of 10,000 pikols 's jaars.

„Dat het landgoed, zoo lang zulks noodig geoordeeld zal worden, als een regentschap zal worden beschouwd.

„Dat het zal ontheven worden van de lasten, waaraan het tot nog, als een gedeelte der benedenlanden aangemerkt, verbonden is geweest.

„De gemelde bepalingen zijn altijd in dezen zin door het Gouvernement begrepen geworden, dat het de bevoegdheid heeft behouden, om, buiten bemoeijenis van den eigenaar, 8 of 10,000 pikols koffij door de lands opgezetenen te doen teelen, ten voordeele van het Gouvernement; doch dat dit landgoed daarentegen ontheven is van de jaarlijksche belasting van ½ pCt., thans 1 pCt., van de waarde, welke van alle tot dien tijd vervreemde partikuliere gronden en huizen geheven werd."

De Gouverneur-Generaal DAENDELS, die zich het private eigendom van

het regentschap Buitenzorg alleen had doen schenken, met het voornemen om het weder tegen den hoogstmogelijken prijs te verkoopen, liet geene middelen onbeproefd, om zoo wel de revenuen van dat land als van de bazar te vermeerderen. Nadat de Gouverneur-Generaal DAENDELS de waarde van het regentschap Buitenzorg door allerhande middelen vermeerderd had, splitste hij dat landgoed in de perceelen: Tjomas, Tjitjoerok, Dermaga, Sindang-barang, Tjiawie, Pondok-gede, Kampong-bahroe, Tjiseroa en Buitenzorg, en verkocht onder 's hands de acht eerste, uitgenomen de lustplaats Pondok-gede (zijnde een gedeelte van het land van dien naam) in 1810 aan partikuliere personen; terwijl het laatstgenoemde perceel, waarop het lusthuis Buitenzorg gelegen is, weder door inkoop in het bezit van het Gouvernement geraakte, om door den tijdelijken Gouverneur-Generaal bezeten te worden, zonder uitkeering evenwel van eenige somme gelds aan den landvoogd die als zoodanig aftreedt. Dit is de vierde uitgifte van landen door den Gouverneur-Generaal DAENDELS geschied.

Wij achten het niet onbelangrijk hierbij aan te toonen, dat, door de vervreemding van het landschap Buitenzorg, de Gouverneur-Generaal DAENDELS zijne geldelijke belangen niet weinig verbeterd heeft, naardien hij voor de geringe som van 39,900 rijksdaalders papier, welke hij ingevolge de wet van den Gouverneur-Generaal ALTING aan den afgetreden Gouverneur-Generaal WIESE had uitgekeerd, terugkreeg het aanzienlijke kapitaal van 681,000 rijksdaalders papier en 70,000 rijksdaalders zilver; daar de bedoelde landerijen het volgende hebben opgebragt. Tjiawie, Pondok-gede en een gedeelte van Kampong-bahroe (Tjiseroa) verkocht aan de heeren

N. ENGELHARDT, W. J. CRANSSEN, P. ENGELHARDT en P. W. H. VAN RIEMSDIJK voor een bedrag van	250,000	Rds. papier
en Tjomas, Tjioerok, Dermaga en Sindang-barang verkocht aan de heeren N. ENGELHARDT, W. J. CRANSSEN en P. W. H. VAN RIEMSDIJK voor.	231,500	id.
Buitenzorg zelf of het land Bloeboer, de bazar en Panarangan aan het Gouvernement voor.	200,000	id.
of te zamen . . .	681,500	Rds. papier
terwijl het perceel Kampong-bahroe reeds vroeger in 1808, benevens de lustplaats Pondok-gede, aan den heer PERCY waren verkocht voor	70,000	„ zilver
of in het geheel voor . . .	751,500	Rijksd.

De voornaamste voorwaarden, waarop de verkoop deze landen heeft plaats gehad, bestaan in de navolgende:

a. Dat de koffij, welke de opgezetenen dier landen verpligt waren en bleven te kultiveren, ter konkurrentie van 8 of 10,000 pikols, tegen betaling van 4 rijksdaalders de pikol van 225 ponden, steeds bij uitsluiting aan het Gouvernement moest geleverd worden.

b. Dat de afgestane landen ook daarentegen bevrijd zouden blijven, gelijk zij dit op het huidige oogenblik nog zijn, van de belasting van het ½ pCt., thans verponding, berekend op 1 pCt. van de waarde.

c. Dat de eigenaren der landen Pondok-gede en Tjiawie niet zouden mogen verhinderen, dat de opgezetenen der andere Buitenzorgsche landen hunne koffijtuinen aan den berg Pangerango bleven bebouwen, en des noods aldaar nieuwe tuinen aanlegden.

d. Dat de eigenaren van het landhuis Buitenzorg op het land Bloeboer passage aan rijtuigen en buffelkarren zouden moeten geven.

e. Dat aan de waterleidingen, ter bevochtiging van de rijstvelden, te Bloeboer, Panaragan en Tjiliboet geen beletsel mogt worden toegebragt, en

f. dat de verkooper aan de koopers garandeerde alle verdere privilegiën, welke aan eigenaren van een vrij allodiaal goed toekomen, en voor zoo verre daarop, bij het besluit der primitive uitgifte van den 29sten Maart 1808, geene uitzondering was gemaakt.

Wij willen niet onopgemerkt laten, dat onder de voormelde voorwaarden die wegens de verpligte koffijteelt een last en beperking van eigendomsregt is, waartegen de eigenaren der landen reeds dikwerf zoowel hier als in het moederland de nadrukkelijkste vertoogen en bezwaren hebben ingebragt. Meermalen is ook door deze eigenaren de vraag geopperd, of zij ook voor eigen beschikking koffij kunnen planten, mits zulks geschiede buiten nadeel van het regt van het Gouvernement om op die landen immer 8 of 10,000 pikols koffij te oogsten. Ten aanzien van het eerst geopperde bezwaar, achten wij in geene verdere ontwikkeling, hetzij voor of tegen, te moeten treden, naardien de verpligte leverancie nog in Nederland door den Koning is gesanktioneerd, blijkens art. 111 van het reglement op het beleid der regering (Staatsblad 1830 n°. 10.) Op het *tweede* punt, of dat eener teelt van koffij voor eigen rekening, zullen wij alleen antwoorden, dat, naar ons inzien, indien al eens zoodanig verlangen is te kennen gegeven, zulks voorzeker nimmer regt gemeend is, naardien, indien het eene waarheid is, gelijk de Buitenzorgsche landeigenaren beweren, dat de teelt der 8 of 10,000 pikols koffij (het maximum is nog nimmer geleverd kunnen worden) reeds eene bijkans onoverkomelijke last en hinderpaal voor de rijstkultuur oplevert, het mitsdien ook onmogelijk zoude zijn, om nog meer dan 10,000 pikols koffij te teelen; zoodat wij vermeenen, ook dit punt te kunnen voorbijgaan.

De *derde* uitgifte en verkoop van domeinen, voorgevallen onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal DAENDELS in het jaar 1809, heeft bestaan in het regentschap Tangerang.

Dit regentschap werd door den aria van Tangerang zeer slecht geadministreerd, zoodat het, even als de hiervoor genoemde, vroeger onder de kommandanten gesorteerd hebbende, landerijen, in geenen deele voldeed aan zijne verpligte rijstkontingenten. De koffijkultuur, waarvan men toenmaals in die streken veel verwachting schijnt te hebben gekoesterd, nam van jaar tot jaar af; de gronden werden daarvoor te mager en ongeschikt bevonden. Om alle deze redenen werd, op het voorstel van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, door de hooge regering, bij resolutie van den 31sten Maart 1809, het regentschap Tangerang vernietigd, vereenigd met

de Ommelanden, en alzoo gebragt onder de jurisdiktie van schepenen; terwijl de daartoe behoorende landen, ter gemoetkoming van 's lands financiën, in het openbaar op den 29sten November 1809 verkocht werden op zoodanige voorwaarden, als te voren bekend waren gemaakt, en waarvan de voornaamste bepalingen de volgende waren:

1°. Dat de bazar van Tangerang, welke niet zoude mogen worden verlegd, met gelijke privilegiën als alle andere bazars, zonder de daarop staande huizen, werd verkocht, onder verpligting van de zijde der bewoners, van een jaarlijksche huishuur te betalen, terwijl de kooper de verpligting en het regt tot tolheffing aldaar behield.

2°. Dat op de landen Lengkong en Koeripan een zeker bepaald stuk grond in eigendom aan het Gouvernement zoude verblijven, ten einde op het eerstgenoemde land de aldaar opgerigte pakhuizen voor Buitenzorgsche koffij en op het laatstgenoemde land, het benoodigd terrein voor eene schoutswoning te behouden.

3°. Dat onder de koop der landen Grending en Lengkong niet begrepen waren, zoodanige stukken land, waarop olie- en suikermolens, gevestigd waren.

4°. Dat de kooper van het land Grending gehouden was de publieke wegen te onderhouden.

5°. Dat de koopers van al de verkochte perceelen zouden bezwaard zijn met alle de servituten, welke van oudsher op die landen gelegd waren, als daar zijn: het onbelemmerd laten van alle wegen en passages over gemelde landen, ten dienste van het algemeen, het doen toevloeijen van water aan de naburige landen, en meer soortgelijke lasten; en

6°. Dat de koopers zich zouden moeten houden aan de bekende en toenmaals bestaande scheidingen, zonder eenige aanspraak te kunnen maken op de bij de voorwaarden slechts kalkulatief opgegeven lengten en breedten.

De toen verkochte landen bestonden in de navolgende perceelen, en hebben zoodanige sommen gerendeerd als achter ieder genoteerd staat, te weten:

1°. De bazar van Tangerang, met den daarbij behoorenden grond en een gedeelte van het land Grending verkocht aan JOH. EKENHOLM voor	156,000 Rijksd.
2°. Een gedeelte van het land Grending, loopende van Tjienie tot aan de spruit Tjigronson en de Tjidani thans genaamd Lenkong-West, aan MOCHAMAT PRIDAN en den Chinees LIM TIANKEENG voor	48,000 id.
3°. Een ander gedeelte van het land Grending van de uitmonding der spruit Tjigronson tot aan die der Tjitampoang en de diepte tot aan de Mintjere, thans genaamd Romping aan Njei Radhen KIEJA, Njei Radhen BIEDJA en Njei Radhen AKIERA voor	34,500 id.
Transportere. .	238,500 Rijksd.

Per transport . .	238,500	Rijksd.
4°. Een vierde gedeelte van het land Grending van de uitmonding der Tjikampoang tot aan de scheiding van het land Sading, thans genaamd Tjidokkum, aan den aria SOETA DI LAGA, voor	14,700	id.
5°. Het restant gedeelte van het land Sading, hetwelk onder het regentschap Tangerang behoorde, thans genaamd Jamboe aan G. W. C. VAN MOTMAN voor	16,100	id.
6°. De om de Oost liggende landen Medang, Karangan, Kademangan, Tjilletrang of Sampora en Lenkong aan den Chinees JÖ TJOENKO voor	33,000	id.
7°. Jampang-Ilseer, Salabantar en Kaloerahan aan den aria SOETA DI LAGA voor	34,500	id.
8°. Panja, Brangan, Jampang-oedik en Koeripan aan PIETER TENCY voor	83,000	id.
Of te zamen bedragende	419,800	Rijksd.

De *vierde* uitgifte van landen door verkoop onder de regering van den Gouverneur-Generaal DAENDELS is geweest de vervreemding van het, bij besluit der regering van den 29sten Augustus 1809 met de Bataviasche ommelanden vereenigde, gedeelte van het regentschap Krawang, aan de linkerzijde der Tjitarem liggende, waarvan de publieke verkoop, krachtens besluit der regering van den 9den Januarij 1810, ten overstaan van den Administrateur-Generaal op den 19den Mei daaraanvolgende te Batavia heeft plaats gevonden, op de vooraf bekend gemaakte voorwaarden, waarvan wij de volgende als de voornaamste vermelden:

1°. Dat deze landen zijn en blijven bezwaard met de daarop liggende servituten ten laste van het Gouvernement, uitgezonderd de koffijteelt.

2°. Dat de koopers verpligt zullen zijn, om, tegen betaling, de noodige assistentie te verleenen aan de vaartuigen met Gouvernements produkten of goederen de rivieren passerende.

3°. Dat de rivieren onbelemmerd moeten worden gelaten en daarop geen tol zal mogen geheven worden.

4°. Dat de koopers gehouden zijn, de publieke wegen en bruggen te onderhouden, en dat de eigenaar van Tjibaroesa alleen den daar langs loopenden weg naar Tanjong-poera zal moeten onderhouden.

5°. Dat op Tjabang-boengien (naderhand weder veranderd in Oedjong Krawang) en op Tjibaroesa 100 □ roeden gronds zullen onverkocht blijven, voor het etablisseren van onderschouten en om bij het intrekken dier ambten weder aan den eigenaar te vervallen.

6°. Dat de in den grond gevonden wordende vuursteenen tegen billijke betaling aan het Gouvernement moeten worden geleverd.

7°. Dat indien het Gouvernement door gemelde landen een kanaal mogt verlangen te graven, de koopers zulks ten allen tijde zullen moeten gedoogen.

8°. Dat onder Oedjong Krawang en Tjabang-boengien mede zullen

worden verkocht het regt (voor den nog voortloopenden tijd) van verpachting der amfioen en der madat-kitten, der houtbosschen, der zoutpannen te Pakkies en der visscherijen.

9°. Dat het djati-hout, op gemelde landen gevonden wordende, ter dispositie van de koopers blijft, onder de nader vast te stellen voorwaarden en bepalingen.

10°. Dat, ook na expiratie van den termijn der nog voortloopende pacht der zoutpannen te Pakkis, de tijdelijke eigenaar van Tjabang-boengien verpligt zal zijn, de zoutpannen in wezen te laten; dat hij de aanmaak en verkoop van zout door de ingezetenen niet zal mogen beletten, en de handel daarin geheel en al vrij zal zijn, onder beding dat de eigenaar als landsinkomsten van al het aangemaakte zout 1/15 in natura, alsmede bij den uitvoer nog daarenboven 1/10 gedeelte, almede in natura, zal mogen heffen zonder meer, op straffe van 1000 Rijksdaalders boete.

De als toen verkochte perceelen lands waren de navolgende, en hebben bij verkoop zoodanige sommen gerendeerd, als achter ieder respectivelijk vermeld staat.

a. Oedjong Krawang, gelegen langs zee, aan den hoek van Krawang, verkocht aan H. HILLEBRINK voor	70,500	Rijksd.
b. Tjabang-boengien, gelegen in het Z. O. van het eerste perceel, verkocht aan L. Z. VEECKENS voor . . .	217,000	id.
c. Tjikorang, gelegen ten Z. van Tjabang-boengien, gekocht door N. ENGELHARDT en W. A. SENN VAN BASEL voor	39,500	id.
d. Tjibaroesa, gelegen ten Z. van Tjikarang, verkocht aan A. MICHIELS voor	141,000	id.
e. Soemadangan, gelegen ten O. van Tjibaroesa, verkocht aan A. ENGELHARDT, W. A. SENN VAN BASEL, P. ENGELHARDT, W. J. CRANSSEN en J. M. VAN BEUSECHEM voor	93,000	id.
En *f.* Waro, gelegen ten Z. van Tjibaroesa en Soemadangan, verkocht aan dezelfde koopers van het voorenstaande perceel, voor	230,000	id.
Dus de genoemde zes perceelen verkocht voor . . .	791,000	Rijksd.

Wij achten het noodzakelijk hierbij op te merken, dat het 2. perceel of het land Tjabang-boengien, waarin zich de zout aanmaak te Pakkies bevindt, en hetwelk dus om die reden alleen nimmer door het Gouvernement had behooren verkocht te zijn, naderhand in het jaar 1817, voor hetzelve weder van den heer VEECKENS is ingekocht geworden voor eene som van *f* 176,000.

De *vijfde* vervreemding van 's lands domeinen, welke onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal DAENDELS heeft plaats gegrepen, heeft bestaan in den verkoop der geconquestreerde Bantamsche landen. Deze landen waren, kort na het eindigen van den Bantamschen oorlog, als een landsdomein verklaard, ten gevolge van het besluit der Hooge Regering van den 4den November 1808, waarbij het oostelijk gedeelte van het Bantamsche rijk, afgescheiden door de rivier Tjidorian tot aan zee, met de Bataviasche

ommelanden was vereenigd. De verkoop van die landen is geschied krachtens een besluit der Hooge Regering van den 4den September 1810. De voornaamste konditiën van verkoop waren de navolgende:

1°. Dat de gekontrakteerde huren zullen moeten worden gestand gedaan.

2°. Gelijke behandeling van de lands opgezetenen volgens het besluit van 4 November 1808, in verband met dat van 24 Augustus 1809.

3°. Aan de op die landen opgerigte bazaars dezelfde regten gewaarborgd, als aan alle andere bazars in de ommelanden zijn gegund, en dat geen bazars in den omtrek zouden mogen worden opgerigt.

4°. Dat, ten aanzien der grondhuur voor de op die bazaars gevestigde huizen, de kooper zich met de eigenaars in billijkheid zal moeten verstaan.

3°. Dat op Jasinga en Katapang 100 □ roeden gronds, ter oprigting van schoutswoningen, zullen worden afgezonderd.

6. Dat de koopers zullen moeten onderhouden de publieke wegen en bruggen.

7°. Dat de landen bezwaard blijven met alle de daarop rustende servituten, ten voordeele van het Gouvernement.

En 8°. Dat in de nabuurschap van de bazar te Meester Cornelis geene warongs ten nadeele van dezelve mogen gehouden worden.

Zoowel in de bovenstaande koop-voorwaarden, als in die der Krawangsche landen, zijn de servituten ten behoeve van het Gouvernement, waaronder die landen bezwaard bleven, bepaald, hetgeen niet anders kan verstaan worden dan een matige heerendienst volgens aloud gebruik (adat).

De alstoen, op 1 April 1811, verkochte domeinen hebben bestaan in de navolgende landen en perceelen en hebben zoodanige sommen opgebragt als achter ieder derzelve vermeld staan.

1°. Jasinga met de daarop gevestigde bazar, met een gedeelte van Janlappa, gekocht door J. P. REYNST voor	156,000	Rijksd.
2°. Dago, Jaga Baya, Krekil, Jaga Bisa en Tjilelet, benevens de bazar te Parong Panjang, verkocht aan GOUW TJOUW SIEUW voor	56,000	id.
3°. Janlappa, Tjikopo Mayak en Janlappa, verkocht aan kapitein CONE voor	16,000	Id.
4°. Tjilelet, Antjol, Tjikadoe en Tjikoeja, benevens de bazar Tjikadoe, verkocht aan LIM TIANSEENG voor	66,000	id.
5°. Kadoeagan, Marba-pattie, Petjoen-bolan, Salear, Tjelabar, Tjerenang en Tjikanda, verkocht aan OEY GOANSOEY voor	47,000	id.
6°. Beton en Sampirang, verkocht aan den heer baron VON LUTZOW voor.	137,000	id.
7°. Patra-sana, Tjakong en Tjengate verkocht aan J. POLONIS voor	90,000	id.
8°. Onon, Karet, Sepatan, Ketor Kajap en Gandoe verkocht aan OEIJ GOANSOEIJ voor	160,000	id.
Transportere . .	728,000	Rijksd.

3°. Dat de bazars, *tolpoorten*, hoofdgelden, en andere in deze landerijen nog plaats hebbende *heffingen*, bij uitsluiting aan het Gouvernement zouden blijven, en dat alle deze en de vroeger verkochte landerijen onderworpen zouden blijven aan de algemeene wetten en koloniale bepalingen van het Gouvernement.

4°. Dat de wetten en bepalingen, onder het toen voormalig Gouvernement op de verkoop van djatie-hout gemaakt, van volle kracht zouden blijven.

5°. Dat de koffijteelt op de te verkoopen landen, onder de generale konditiën van verkoop, aan de keus der eigenaren werd overgelaten.

6°. Dat het zout, in de Krawangsche landen aangemaakt wordende, bij uitsluiting aan den pachter moet geleverd worden.

7°. Dat het Gouvernement de zes bruggen in het Krawangsche zoude onderhouden.

8°. Dat het jaarlijksch hoofdgeld van 24 stuivers, voor elk hoofd van een huisgezin bepaald, ten behoeve van het Gouvernement zoude worden ingevorderd.

De in het Batavische distrikt gelegen bazar's van Weltevreden en Meester Cornelis (La. *q*. en *r*.) werden op den 23sten Maart 1815 bij publieke vendutie verkocht, te weten:

q.	Het land Weltevreden, met het regt tot het houden van een bazar aan W. J. CRANSEN, voor Spaansche matten.	36,000 en
r.	De bazar te Meester Cornelis aan H. L. SENN VAN BAZEL, voor.	11,000
	te zamen Spaansche matten . . .	47,000

Zijnde die verkoop goedgekeurd bij resolutie dd. 29 Maart 1815. De voorwaarden van verkoop dezer bazar's, waarvan de laatste op den 8sten November 1815 op nieuw voor rekening en risico van den eersten kooper werd opgeveild, behelzen geene bepalingen, welke door ons behoeven opgenomen te worden. Doch alvorens van dezen verkoop af te stappen, meenen wij te moeten opmerken, dat alle de in de Preanger Regentschappen gelegen, onder het Britsch tusschenbestuur verkochte landerijen, sedert de weder inbezitneming dezer kolonie door het Nederlandsche Gouvernement, weder lands eigendom geworden zijn, zoodat thans in de Preanger regentschappen geene partikuliere landerijen worden aangetroffen.

Daar de oorspronkelijk door de Kompagnie uitgegeven landen, behalve de op eenigen rustende lasten van gedwongen leverantie, en het doen van eenige heerendiensten, voor het overige geheel en al onvoorwaardelijk bezeten worden, immers voor zooverre daarvan op dit oogenblik geene konditien bekend zijn, zoo is dit de oorzaak geweest, dat vele hebzuchtige landeigenaren, bij gemis van vaste bepalingen omtrent den aard en de hoeveelheid der aan hen veroorloofde heffingen of opbrengsten, deze naar willekeur regelden. Daardoor nam de nog altijd voortdurende wanorde, en het gebrek aan eene goede en geregelde politie, zoo niet toe, dan toch voorzeker niet af. Vele der opgezetenen werden er dikwerf door tot het uiterste gebragt, en, in hunne wettige of vermeende regten verkort, tot een zwervend leven aangemoedigd. Ze lieten geheele streken vruchtbaren

grond onbebouwd liggen, werden aan gebrek blootgesteld, en sloegen tot allerlei buitensporigheden en misdaden over. De ongeregeldheden bleven aldus voortduren, zonder dat daarin bij eenige wetsbepaling voorzien werd, tot onder de regering, van den Gouverneur-Generaal MOSSEL, die sedert den jare 1752 de eerste bepalingen omtrent het partikuliere landbezit daarstelde, ten doel hebbende voornamelijk om den landbouw aan te moedigen en te bevoordeelen. Doch ten aanzien van de hoegrootheid der landheffingen wordt daarbij niets vastgesteld, waarschijnlijk, dewijl toen ter tijd algemeen het gebruik bestond (welligt ook ten gevolge van vooronderlijke gewoonten, waarin men het ondoelmatig oordeelde veranderingen te maken), om als eene jaarlijksche kontributie van de in de nabijheid der stad gelegen landen het een vierde gedeelte der padie-oogst aan den landheer te betalen, en van de gene, die verder af en meer bergwaarts gelegen waren, het $^1/_{10}$ gedeelte. Wij kunnen hierbij voegen, dat van de vroegste tijden af, en toen de landerijen nog onder een feodaal sijstema, onder de drukkende en uitzuigende administratie der regenten waren, nimmer meer dan een tiende van het gewas van den planter is geheven geworden; en zulks op grond van een voorschrift van den koran. Ook volgens de aangehaalde memorie van den Gouverneur-Generaal MOSSEL bedroeg de landheffing destijds het opgegeven $^1/_4$ of $^1/_{10}$ gedeelte van den oogst, en waren de opgezetenen nog daarenboven verpligt een dag in iedere week voor den landeigenaar voor niet te werken en zijne produkten voor niet af te voeren. Dit is onder anderen ook voorgeschreven bij het plakaat van den 31sten December 1778, waarbij aan de opgezetenen en de landeigenaren beiden eenige regten en verpligtingen zijn toegekend en opgelegd, en wijders bepaald is, dat alle servituten van wat aard ook, ten laste van den Javaan strekkende, zouden worden afgeschaft, maar daarentegen bestaan blijven de van oudsher stand gehouden hebbende verpligting, om een dag in de week den eigenaar van het land ten dienste te zijn, alsmede des landheers produkten van *tienden* van padie voor niet stedewaarts te brengen. Ook in lateren tijd heeft men het niet noodig geacht, zoo het schijnt, ten deze vaste bepalingen te maken, daar, bij een besluit der hooge regering van den 27sten November 1807, uitdrukkelijk gezegd wordt „dat van de landeigenaren geen vast tarief voorhanden is, en het tot heden toe evenmin noodzakelijk geoordeeld is, daartoe een bepaald voorschrift te geven." Trouwens, dit was niet alleen het gevoelen der regering, maar ook, zoo het schijnt, van andere ervaren personen, welke misschien begrepen, dat de onzekerheid, waarin men toen omtrent het landeigendom verkeerde, het eenigzins gevaarlijk maakte, eenige bepaling ten aanzien der heffingen enz. vast te stellen; gelijk onder anderen de gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander PIETER ENGELHARDT, die in een wijdloopig rapport, wegens het weder invoeren van eenige in onbruik geraakte bepalingen, tot handhaving van de goede orde en policie enz. in de bovenlanden, wel melding maakte van de heffing, die de landeigenaar, zijns bedunkens, zoude vermogen te doen, ingevalle van een algemeen misge-

was, doch geenszins spreekt van de van oudsher gebruikelijke heffingen van het $^1/_{10}$ en $^1/_4$ gedeelte van het gewas. Verder is bij de evengenoemde publikatie onderanderen ook nog verboden, het verhuizen van de opgezetenen zonder voorloopige kennisgave aan de mandoors of landeigenaren, en het overloopen van het eene land naar het andere, het door den landheer eigendunkelijk toeeigenen van eene door den inlander aangelegde sawah, en het verjagen van de lands opgezetenen binnen den huurtijd. De tekst der wet bevat ten dien aanzien de navolgende zeer opmerkelijke woorden: „ten einde bij een heerschend misgewas de landeigenaren even„wel de gewone heffingen *niet* zullen blijven vorderen, en de volkeren, tot „het opbrengen daarvan buiten staat, daarvoor niet voor een volgend jaar „belast zullen worden, wordt vastgesteld dat alle heffingen en lasten zich „ieder jaar zullen moeten verrekenen; dat de aard der pretensiën van „landeigenaren op hunne huurders alleen door het Gouvernement kan „worden beoordeeld en daarop gedisponeerd; en dat, ingeval van misge„was, door den landheer de schade daarvan in dezelfde evenredigheid zal „gedragen worden, als de bepaalde landhuur, ingeval van volkomen sla„ging der velden, het zekere gedeelte der oogst uitmaakt." Bij die zelfde bepaling wordt nog uitdrukkelijk gezegd, „dat de landheeren zich te vreden „zullen moeten houden met den uitslag van het gewas, en, wanneer de „padie in het geheel niet slaagt, zij ook *niets* zullen kunnen vorderen."

Het eenige stuk, waaruit men bij analogie zoude kunnen besluiten, dat, ten aanzien der hoegrootheid der wettige landsheffingen, vroeger vaste bepalingen zouden hebben bestaan, zoude moeten zijn de publikatie van de hooge Indische regering van den 13den Maart 1809, waarbij *alle* bevorens gestelde orders en gemaakte bepalingen, volgens welke de onderscheiden landeigenaren in de Bataviasche Ommelanden gehouden waren, niet meer dan het $^1/_{10}$ gedeelte van de voortbrengselen hunner landen, bij pachthuur of rekognitie van hunne opgezetenen te *bedingen*, worden opgeheven en vernietigd, en mitsdien het regt van eigendom ten deze opzigte van alle restriktiën wordt bevrijd. Maar het zij ons vergund hier op te merken, dat deze publikatie wel aan eenige tegenspraak onderhevig is, niet alleen, omdat, ondanks alle nasporingen, geene enkele bepaling omtrent de heffing van het aandeel van den landeigenaar in de opbrengsten van den grond bekend is, gelijk blijkt uit het straks aangehaalde besluit van den 27sten November 1807, terwijl de plakaten van den 31sten December 1778 en van den 25sten Maart 1806, in dezen niet van toepassing kunnen zijn, — maar ook dewijl gemelde publikatie van den Gouverneur-Generaal DAENDELS niet in een volledig verband staat met de memorie van dienzelfden Gouverneur-Generaal, die tot het nemen dier publikatie aanleiding heeft gegeven en in substantie inhoudt, „dat hij, Gouverneur, de schaarschheid van rijst en de geringe „voortgang van den landbouw toeschreef aan de *wet* (zonder te vermelden „welke), waarbij aan de landeigenaren verboden was, meer dan $^1/_{10}$ ge„deelte van de voortbrengselen hunner landerijen van hunne opgezetenen „te bedingen; dat deze *wet* niet alleen inhield eene harde beperking van

„het regt van eigendom, maar ook voedsel gaf aan de aangeboren traagheid en ijverloosheid van den Javaan, voorts de algemeene industrie „verachtorde, en den landbouw in een staat van kwijning hield; dat eene „vermeerdering van belastingen, zoo lang zij niet te boven ging het vermogen der ingezetenen, tot opwekking strekte van alle takken van nijverheid, tot vermeerdering van de welvaart der partikulieren, van al „de prödukten van hunne vlijt en arbeid, en eindelijk van de inkomsten „van het Gouvernement; dat het belang der landeigenaren, om hunne ingezetenen niet te doen verhuizen, tot een waarborg strekte, dat zij het „vermogen der ingezetenen niet zouden te boven gaan, en dat de bedoelde „*wet* dus onstaatkundig was geweest, doch ook door vele landeigenaars „reeds, door onbruik, niet werd nagekomen; — stellende hij, Gouverneur-Generaal, zich in eene opheffing der voorschreven bepaling eenen voordeeligen invloed voor op den toen kort bevorens gedekreteerden verkoop „der Tangerangsche landen."

Wij voor ons gelooven, dat deze publikatie geen minder goeden invloed heeft gehad op den verkoop van het regentschap Buitenzorg, bij besluit der hooge regering van den 29sten Maart 1808, in vollen eigendom afgestaan aan den Gouverneur-Generaal DAENDELS, en door dezen naderhand, in 1810, in de volgende perceelen gesplitst, te weten: Tjomas, Tjitjorok, Dermaga, Sindanbarang, Tjawi, Pondok-gede, Kampong-bahroe, Tjiseroa en Buitenzorg, van de welke hij de acht eersten aan particulieren verkocht, terwijl het laatste, waarop het lusthuis Buitenzorg gelegen is, wederom in het bezit van het Gouvernement geraakte.

In het reeds genoemde rapport van den Minister van Marine en Koloniën aan den Koning, treffen wij ten aanzien van de bepalingen omtrent de lands heffingen de volgende, zeer veel opmerking verdienende bewoordingen aan:

„Wanneer men deze zaak (de heffingen) tot het voorwerp zijner overwegingen kiest, doet zich dadelijk de vraag voor, waarom de landeigenaar „als bezitter van den grond, niet even als in Europa zoodanige overeenkomsten wegens het gebruik van den grond kan sluiten, als waartoe hij „zijne pachters zal kunnen overhalen.

„Het antwoord is eenvoudig; men heeft op Java bij de eerste afstanden van landerijen niet slechts den grond verkocht, maar heeft den landeigenaar tevens gewapend met een feodale magt, die het zeer bedenkelijk „maakt, den eenvoudigen en onderdanigen Javaan zonder bescherming „in het worstelperk der belangen te laten treden met zijnen veel kundiger „landheer. Men heeft daarom dezen laatsten beperkt in de hoegrootheid „der pacht, die hij van de Javaansche bruikers van zijnen grond zoude „mogen heffen, wel wetende, dat eene geheel vrijwillige overeenkomst tusschen menschen, zoo ongelijk in beschaving, wetenschap en stand, bijna „niet denkbaar is; de pacht werd dus algemeen bepaald op een tiende van „het bruto rijstgewas."

Wij zien hieruit, dat, even als de Gouverneur DAENDELS, ook de Minis-

ter het hier en daar bestaande *gebruik* voor eene wets-*bepaling* aanziet, die, voor zoo verre de *retroacta* aanwezig zijn, niet te vinden is en ook waarschijnlijk nimmer bestaan heeft.

Gedurende het Engelsche tusschenbestuur zijn ten dezen opzigte, gelijk uit de voorwaarden der verkochte landen gebleken is, eenige bepalingen gemaakt, die wij als nu nader zullen ontwikkelen.

Wij houden ons overtuigd, dat de geest of de grondbeginselen, waarop, zoo wel door dit als het Britsch Gouvernement, het landelijk stelsel in het algemeen en de regten van grondeigendom of grondbezit der vroeger uitgegevene partikuliere landerijen in de Bataviasche en Preangerlanden gelegen, in het bijzonder, gegrond zijn (immers voor zoo verre deze gewigtige stoffe, na de weder overname dezer kolonie, onder de *drie* Kommissarissen-Generaal is behandeld) allerduidelijkst zijn vervat in de volgende woorden van den bekenden schrijver over Java, den heer STAMFORD RAFFLES. Ze worden door ons als zoodanig onbeschroomd aangehaald als werkelijk van autoriteit, zoo wel omdat dit de fundamenteele beginselen zijn, door het Britsche Gouvernement ten grondslag gelegd, als doordien diezelfde Britsche regulatiën, in de *retroacta* van ons tegenwoordig bestuur, dikwerf op nieuw worden voorgebragt en daaraan gerefereerd, en ook nog vele dier beginselen zijn afgeleid geworden uit oude gebruiken zoo als de vele publikatiën dit aantoonen.

De schrijver zegt in het eerste deel van zijn werk pag. 138 en volgende: „Op dit algemeen grondbeginsel der Javaansche wet en gewoonte, dat het „opperbestuur of de souverein de eenige landeigenaar is, zijn, gelijk ik „te voren heb gezegd, eenige uitzonderingen in sommige oorden des eilands. Deze hebben voornamelijk plaats in de distrikten, bewoond door „de Soendas, welke het bosch en het bergachtige land in het westelijk gedeelte des eilands bewonen. Onder hen is het privaat bezit van den grond „algemeen aangenomen; de landman kan zijn eigendom aan zijne kinderen „overlaten; tusschen dezen kan het verdeeld worden, zonder eenige tusschenkomst van eenige overigheid; de bezitter kan zijn aandeel er in aan anderen verkoopen, en het bij gift of overdragt overdoen. Hij betaalt aan „zijn hoofd of meester een zeker gedeelte van den opbrengst, op dezelfde „wijze als de andere inwoners van Java, omdat in een land, zonder handel of fabrieken, arbeid en voortbrengselen het eenig middel zijn, om in „de behoefte van het algemeen bestuur te voorzien. Zoolang hij deze belasting opbrengt, welke bestaat uit een *tiende* of *vijfde* gedeelte van den „geheele oogst, heeft hij een onafhankelijk regt tot bezit van zijn land, en „het volle genot van hetgeen hem voor zijn aandeel overblijft. De reden, „waarom het landelijk bezit in die oorden in zulk een belangrijk punt „verschilt van het veel uitgestrekter en belangrijker gedeelte van het eiland, „kan misschien uitgelegd worden uit de natuur der zaken, zonder toevlugt „te nemen tot eenig oorspronkelijk verschil in de wetten van eigendom, en „de beginselen van het Gouvernement. Waar de bevolking schaarsch is, „in verhouding tot de uitgestrektheid van den grond, en veel land onbe-

„arbeid blijft, zal de beste grond alleen het voorwerp van aanvraag en „toeëigening zijn. Deze heeft alleen waarde, omdat hij veel opbrengt met „weinig moeite, en daarom tot bearbeiding uitlokt, in spijt van vele arti- „ficiële bezwaren. Zoodanige grond alleen kan een genoegzaam overschot „opleveren, na goedmaking van de kosten van den handen-arbeid, welke „de vruchtbaarheid ontwikkelen moet, en doet derhalve ook de oppermagt „ontstaan, om het regt op dit overschot onvervreemd te behouden. Aan „den anderen kant, wanneer woeste grond gevraagd wordt, waar bosschen „en struiken weggeruimd of een dor en onvruchtbaar terrein bearbeid „moet worden, heeft het Gouvernement minder belang in het behoud van „het overschot, en is verpligt, om meer uitlokselen, als vrijdom, duur- „zaamheid of vrijstelling, aan te bieden, ten einde zoo doende tot die „bearbeiding uit te noodigen. Op deze wijze moet het bezit der landen, „in de Soendasche distrikten en op sommige gedeelten der kust, uitgelegd „worden.

„Men moet daaruit besluiten, dat vele van deze landen uit hunnen woes- „ten staat ontwikkeld zijn door de tegenwoordige gebruikers of hunne on- „middellijke voorgangers, en het regt tot bezit van dezen (hetgeen gelijk „is aan dat hetwelk de vinder of ontdekker van een onbezeten veld, bosch „of mijn, natuurlijk hebben zou, op zoo vele van de vruchten, als hij „door eigen arbeid zou kunnen voortbrengen), is door den Souverein niet „gekrenkt of belemmerd; eene onthouding, welke waarschijnlijk eerder aan „beweegredenen van voorzigtigheid dan aan wettelijke bepalingen is toe te „schrijven. Bijkans overeenkomstig met deze gevolgtrekking, is de ver- „onderstelling, dat vóór de invoering van het Mohamedanisme, en de aan- „matigingen van despotische vorsten, *al* de landen van dit eiland beschouwd „werden als het eigendom van hen die ze bearbeidden, maar dat, naar- „mate de waarde der vruchtbare gedeelten zigtbaar werd, nadat de arbeid „welke oorspronkelijk besteed was, om die te ontginnen, (waardoor het „regt tot oorspronkelijk bezit was daargesteld), trapsgewijze vergeten werd, „het oppergezag het uitlokkelijk en gemakkelijk vond, om zijne eischen te „vermeerderen. Op die wijze kwam het in het bezit van het regt van „sommigen door geweld, terwijl voor anderen het behoud van het regt „alle waarde verloor.

„De grondbezittingen van de Soendasche distrikten zouden, volgens deze „stelling, alleen de overblijfsels zijn van het algemeene vorige stelsel, en „alleen tegen zijne aanmatigingen gedekt zijn geweest, omdat zij de heb- „zucht niet zoo sterk uitlokten. Wat er ook zij van waarheid van deze „veronderstelling, is het eene uitgemaakte zaak, dat in de bergachtige en „minder vruchtbare oorden van Java, en op het eiland Bali, waar het „Mohamedanisme zich nog niet zoo volkomen heeft uitgestrekt, het indi- „viduëel grondeigendomsregt ten volle bevestigd is, terwijl in het gedeelte „van Java, waar de Mohamedaansche schepter het meest gevoeld wordt, „en waar het grondeigendomsregt de grootste waarde bezit, het alleen in „den Souverein uitsluitend berust.

„De stand van den landarbeider in de Soendasche distrikten, waar hij „grondbezitter is, is evenwel niet veel verkieslijk boven dien van hem, „die de grond maar in pacht van het bestuur ontvangen heeft. Hij mag, „wel is waar, zijne landen vervreemden of overdragen, maar zoo lang „als hij ze behoudt, is hij onderhevig aan omtrent even zoo groote be„lastingen, als hij maar dragen kan; en als hij ze overdraagt, kan hij maar „weinig verwachten in betaling van het voorregt, om zijne eigene vruch„ten te garen; hetgeen bij uitkomst het eenige loon zou zijn van den ar„beid aan een ander land besteed."

„De „revenu-regulations" van den 11[den] Februarij 1814, door het be„stuur tot rigtsnoer gegeven aan de autoriteiten, gesteld over de verschil„lende gewesten aan zijn gezag onderworpen, leggen daarvan het volgende „algemeene stelsel tot grondslag."

„„De natuur van het grondbezit, door dit gansche eiland heen, is nu „„voldoende bekend. Algemeen gesproken, is geen bezit of eigendoms„„regt op den grond, tusschen den dadelijken bearbeider en den Souverein „„bepaald. De middelklassen, welke voor eenen tijd de inkomsten van „„dorpen of distrikten mogten genoten hebben, worden alleen beschouwd „„als uitvoerende magt van het Gouvernement, die deze inkomsten te „„beschouwen hebben als eene vrijwillige gift van hunnen Souverein, „„en die alleen van zijnen wil afhangen, voor zoo verre den grond be„„treft. Van dit werkelijke grondeigendomsregt berust zonder twijfel de „„inbezitstelling of leengeving alleen in den Souverein, maar het is even „„zeker, dat de eerste ontginners van het land zich ter billijke belooning „„eene regtmatige aanspraak verworven hebben, tot zoodanig een wezen„„lijk bezit van den grond, (door hen als het ware opgedolven), dat, „„terwijl de verschuldigde opbrengst van een gedeelte van den oogst aan „„het algemeen bestuur toekomt voor de bescherming die het verschaft, „„het bestuur daarentegen gelijkelijk gehouden is, hen en hunne erfgena„„men in hun bezit niet te storen.

„„De beschikking over dit Gouvernements-aandeel was daarom het „„eenige, dat met billijkheid kon afhangen van den wil van het heer„„schend bestuur, en bijgevolg hebben de veelvuldige uitgiften van land, „„in onderscheiden tijden, door bijzonderen vorsten gedaan, in geenen „„deele de regten gekrenkt van de werkelijke bearbeiders. — Al wat het „„Gouvernement *vervreemden kon*, bestond alleen in zijne *inkomsten* of „„*aandeelen in den opbrengst*. Dit onderwerp is bediskussiëerd geworden, „„en het bovengemeld resultaat is ten opzigte van dit eiland geheel naar „„genoegen vastgesteld." "

„In eene volgende onder-afdeeling van de „Revenu-regulations," merkt „men op, „„dat het wel bekend is, dat op verscheidene plaatsen des eilands, „„giften voor altoos door den Souverein hebben plaats gehad, welke „„regelmatig erfelijk zijn, en waarvan de oorspronkelijke bewijsstukken „„bestaan. Sommigen zijn met godsdienstige oogmerken geschied, anderen „„tot belooning of te gemoetkoming voor bloedverwanten of hoogen adel,

„ „ enz. Deze vervreemdingen, voor zoo verre de geregtigheid en de magt „ „ des Souvereins was, om ze te kunnen doen, moeten zeker als *heilig* „ „ worden beschouwd; maar hare uitgestrektheid moet duidelijk bepaald „ „ worden, om de regten van anderen er niet aan op te offeren. Het „ „ aandeel des Gouvernements, eens afgestaan, moet niet terug geëischt, „ „ maar het regt der bearbeiders ook niet gekrenkt worden, door zulke „ „ uitgiften van land. Zulke *eigenaren* van *inkomsten*, gelijk men hen zou „ „ kunnen noemen, zullen binnen korten tijd verlof krijgen, om te handelen „ „ ten opzigte der bearbeiders van hunne landgoederen, even als het Gou- „ „ vernement doet, met die van zijne eigene landen, dat is: zij zullen een „ „ bepaald gedeelte van de opbrengsten ontvangen, maar als dat behoorlijk „ „ is voldaan, zullen zij niets meer vergen, noch eenig individu van hun „ „ land mogen ontzetten."

Het geheel landelijk stelsel is op deze grondstellingen gebouwd; tot heden toe hebben ze immers in geene publiek gemaakte stukken met voldoende redenen kunnen omverre geworpen worden. Zij hebben dus allezins kracht van wet, en deze gewigtige gevolgtrekking, ten aanzien der partikuliere landerijen, kan er uit gemaakt worden: dat door de vervreemding van Gouvernements-landen, of landen die vroeger aan de O. I. Kompagnie als Souverein toebehoorden, ten behoeve van partikulieren, deze laatsten wel is waar grond-eigenaars van de uitgegevene stukken, (of gelijk RAFFLES zeer eigenaardig zegt, *eigenaren van de wettige inkomsten*) zijn geworden, maar ten aanzien der hoegrootheid der inkomsten van den grond, eigenlijk gezegd, niet meer in bezit hebben gekregen, dan het aandeel hetwelk, of het gebruik, of de souverein heeft bepaald, dat door den bezitter in billijkheid zoude worden genoten. De onbepaalde handen-arbeid van de opgezetenen van zoodanige landen konde dus nimmer vervreemd of verkregen worden, en nog veel minder de dispositie over de individu's, welke, als eerste ontginners en inkomst-voortbrengers, een soort van eigendom, of liever gezegd leen-bezit, op den door hen geoccupeerden en gecultiveerd wordenden grond behouden; immers voor zoo lange het hoogste gezag (en geenzins de partikuliere land-eigenaar) geene redenen heeft, om aan den gebruiker dat bezit af te nemen, door hem het land te doen verlaten *).

Hieruit volgt dus al verder deze gewigtige waarheid, dat de in- en opgezetenen der thans in partikulier eigendom bezetene landen, onder welke voorwaarden ook verkocht, vervreemd of uitgegeven, zoo wel ten gevolge van den aard en wijze dier uitgifte of vervreemding, als uithoofde die, ten aanzien van dit punt, geheel en al onvoorwaardelijk is geschied, even goed onder het vroeger als tegenwoordige stelsel van landbezit op dit eiland, nimmer de vasallen of onderdanen van den grond-eigenaar, maar wel van den souverein zijn. Zoodanige grond-gebruikers of leenhouders moeten

*) Wij kunnen ons het genoegen niet onthouden, den lezer te verwijzen naar een in 1849 door ons uitgegeven geschrift, getiteld: *Bedenkingen tegen de mededeeling van den Minister van Koloniën aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, omtrent den verkoop van landen op Java*, waarin wij op blz. 22 en volgenden tot dezelfde resultaten zijn gekomen als de stellers van dit artikel. REDAKTIE.

dus gelijke bescherming der wetten met alle andere onderdanen genieten: en, even goed als deze, de volste aanspraak hebben op het regt van individuële vrijheid, en van onschendbaarheid van eigendom, behoudens echter de zoodanige wijzigingen en restriktiën, welke het opperbestuur dezer landen, van de vroegste tijden af, en in een lokaal belang, vermeend heeft voor het algemeen welzijn en de publieke veiligheid te moeten bepalen, en die bij 's lands wetten gevonden worden.

Bij de proklamatie van het Britsche tusschenbestuur van 15 October 1813, is het nieuwe liberale stelsel van territoriale revenu-administratie en inwendig bestuur op Java bepaaldelijk ingevoerd. De hoofd-bedoeling daarvan was, om aan iedere klasse der maatschappij een ongestoord genot van de vruchten van den arbeid en aan 's lands kas tevens aanzienlijke inkomsten te verzekeren. Of de uitkomst aan deze beide doeleinden geheel en al beantwoord heeft, wordt door velen in twijfel getrokken, en ofschoon het hier de plaats niet is, de al of niet bevestiging dier meening te onderzoeken, zoo zal het echter aan geene tegenspraak onderhevig zijn, dat wij voor als nog leven onder een systema, hetwelk, door het Britsche tusschenbestuur als wet geproklameerd, door het nieuwe Nederlandsche bestuur gesanktioneerd, en ten huidigen dage nog niet geabrogeerd is.

Daar het Gouvernement dus eenmaal tot zoodanige liberale beginselen gekomen is ten aanzien van zijne direkte grondhuurders of leenbezitters, is het, ongeacht al het reeds boven gezegde, onbetwistbaar, dat ook de partikuliere grondbezitters daaraan onderworpen zijn, des te eerder, naardien geene voorwaarden van verkoop of uitgifte hun op het behoud van een minder liberaal systema eenige regten of privilegiën toekennen. Evenwel mogen wij hier niet onopgemerkt laten, dat het Britsch Gouvernement, bij de invoering van dat stelsel, zich zeer voorzigtig, ten aanzien der Bataviasche en Preanger landen, eenige wijzigingen heeft voorbehouden, welke wij thans zullen onderzoeken, en die des te gewigtiger zijn, naardien verscheiden percelen lands daarop naderhand uitgegeven zijn geworden.

Bij het 3[de] artikel der genoemde proklamatie wordt duidelijk gezegd: „Het stelsel van leenregt (in den eigenlijken zin) en geforceerde leverantien, „is over het geheele eiland vernietigd, maar in de Bataviasche en Preanger „landen is eene zoodanige wijziging der hierboven vermelde bepalingen „ingevoerd geworden, als in de gegevene omstandigheden noodzakelijk „bevonden is."

Bij de „regulations" van den 11[den] Februarij 1814, werden door het zelfde bestuur, de meer gedetailleerde voorschriften of bepalingen omtrent het binnenlandsche bestuur en het stelsel van landelijke inkomsten vastgesteld. In die bepalingen worden alle de hierboven ontwikkelde liberale beginsels opgenomen. De bouwstoffen daartoe zijn door de kundigsten onzer eigene landgenooten, die door een langdurig verblijf in deze kolonie volkomene kennis van zaken hadden, ontworpen. Het Britsche bestuur is evenwel niet dan langzaam en geleidelijk vooruitgegaan. Zijne bezorgdheid en voorzigtigheid, bij de invoering van het nieuwe stelsel, is overal zigt-

baar. Tot een voorbeeld kan daarvan strekken art. 172 van de zoo even aangehaalde regulatie n°. 1. (Februarij 1814), waarbij nogmaals aan de residenten aanbevolen wordt, om niet op te houden zoodanige verbeteringen voortedragen, als hunne kennis van zaken, geschoeid op oude gebruiken en instellingen van het volk, raadzaam zoude oordeelen. Was aan dit zoo doelmatig als heilzaam bevel, door alle residenten met naauwkeurigheid en getrouwheid voldaan geworden, dan zoude voorzeker het tegenwoordig landelijk stelsel niet nog zoo veel te wenschen over laten, en meer bronnen van welvaart geopend hebben. Hoe dit ook zij, uit eene later door het Gouvernement verkregen verzameling van nieuwe bouwstoffen, is onder anderen geboren geworden, de regulatie van 22 Maart 1815, welke van zeer veel belang is, daar zij de brug heeft gelegd tot de onbepaalde en algemeene afschaffing van alle feodale diensten onder de opgezetenen van landerijen, door partikulieren bezeten wordende, naardien verreweg het grootste en aanzienlijkste gedeelte der partikuliere gronden, in de Preanger, Krawangsche en Bataviasche distrikten gelegen, onder die speciale voorwaarden in eigendom zijn verkregen; ofschoon dan ook, krachtens art. 1 der evengemelde regulatie, de ingezetenen der vroeger verkochte landen, niet zijn ontheven geworden van het doen van heeren diensten ten behoeve hunner inlandsche hoofden; eene omstandigheid, die aan de voorstanders van het oude systema, en voor zoo verre de landen betreft onder de O. I. kompagnie en door den Gouverneur Generaal DAENDELS uitgegeven, bij wege van uitzondering een vrij sterk wapen in de hand geeft. Dat wapen verrigt echter zijne kracht geheel en al door bij analogie te redeneren en af te dalen tot de verordeningen en grondbeginselen door Kommissarissen Generaal, in 1816 en 1817 uitgevaardigd en aangenomen.

Gelijk wij reeds hierboven hebben vermeld, vond het Engelsch Gouvernement goed, eenige zeer aanzienlijke domeinen op dit eiland te verkoopen. De konditiën van verkoop d.d. 5 en 26 November 1812 hielden een aantal bepalingen in, waaraan de koopers zich moesten onderwerpen, onder anderen zegt art. 4 met even zoo vele woorden: „Geene heerendiensten „zullen van de op deze landerijen wonende lieden mogen gevorderd, noch „eenige betalingen of inkomsten van het volk geheven worden, dan de „zoodanige, die uit de voortbrengselen van den grond, of wel van de „huur van huizen of gebouwen voortspruiten, en bestaanbaar zijn met „de wetten en gevestigde gebruiken des lands.” Deze bepaling, wel is waar, heeft alleen betrekking op *die* verkochte landen, maar zij wordt door ons aangehaald, omdat zij tot rigtsnoer der bepalingen van ons tegenwoordig Gouvernement heeft gediend. Nu hebben voorschreven konditiën van verkoop, en wel bepaaldelijk het even geciteerde art. 4, volkomen kracht van wet gekregen door het 5de art. der hierboven aangehaalde regulatie N°. 1 uitgevaardigd den 22sten Maart 1815. Wijders is in alle de verdere door het Britsche bestuur uitgegeven, reglementen en wetten, de bescherming van den inlander, en het vrije genot van zijner handen arbeid,

met verrigting van eenige weinige bepaalde diensten, mits tegen betaling, als eene der hoofdpunten van observantie der onderscheidene autoriteiten aanbevolen. Zoodanig was de stand van zaken bij de vestiging van het tegenwoordig Nederlandsch bestuur.

Maar, zal men zeggen, wat heeft dat alles betrekking op zoodanige landen, als welke voor dien tijd en op speciale voorwaarden zijn verkocht? Wij antwoorden daarop: zeer veel, naardien wij uit de beschouwing van het voorgaande afdalen tot de allezins belangrijke publikatie van den 11[den] Julij 1817, waaraan vele personen eene verkeerde interpretatie willen geven, ten einde ze daardoor op die landen als niet toepasselijk te kunnen beschouwen. De redaktie namelijk dier publikatie, gelijk hier onder nog nader zal blijken, doet het wel eenigzins twijfelachtig zijn, of zij alleen op de Preanger en Krawangsche distrikten, of almede op het Buitenzorgsche en misschien ook nog op de Bataviasche ommelanden toepasselijk zij, gelijk men dit laatste uit art. 1, zoude moeten afleiden, ofschoon daarentegen weder het eerste uit den aanhef der publikatie te veronderstellen zoude wezen. Dat echter in de meening van de toenmalige Kommissarissen-Generaal die publikatie van eene algemeene toepassing is beschouwd, moet uit den geest der redeneringen, die haar hebben voorafgegaan, afgeleid worden. Immers vindt men in een Gouvernements stuk van dien tijd (plaats en datum zijn ons geheugen ontsnapt) vermeld, „dat, wanneer „het in het algemeen zeker is, dat in eenen vrijen staat, en onder eene „beschermende wetgeving, waaronder wij hier en in het vaderland leven, „en waarnaar onze denkbeelden zich moeten rigten, elk en een iegelijk „het vrije genot, zonder eenige belemmering, moet worden verzekerd, het „ook juist dit groote beginsel *vrij genot* en *vrije beschikking over eigendom* „is, hetwelk hier het mogelijk, billijk en regelmatig maakt, om de onder„geschikte landeigenaren bijzondere konditiën en verpligtingen voor te „schrijven. Het vaderland toch is en blijft de groote, eenige en oorspron„kelijke eigenaar van deze kolonie, en het vrije genot en de vrije beschik„king over zijn eigendom kan aan hetzelve niet betwist, moeijelijk gemaakt „of in gevaar gebragt worden. Veroorloven zich nu de ondergeschikte, „en als het ware gesubstitueerde, landeigenaars daden, die het rustig „bezit van den oorspronkelijken eigenaar in gevaar brengen of storen, „dan worden de meest restriktive bepalingen billijk en regtmatig, en ieder „die het belang van zijn Vaderland en het algemeen ter harte gaat, ziet „met verlangen naar zulk eene wetsbepaling uit. De verwachting naar „den uitslag der kommissie, tot het onderzoek der regten en verpligtingen „der landeigenaren, moet daarom dan ook bij een ieder gespannen zijn."

Maar, om weder tot den oorsprong van de publikatie van den 11[den] Julij 1817 terug te komen, in den aanvang van datzelfde jaar brak een zeer ernstige opstand uit, onder de volkeren van de distrikten Pamanoekan, Tjassem, Indramajoe en Kandang Auwer. Het Gouvernement benoemde eene kommissie tot onderzoek der oorzaken van gemelden opstand, bestaande uit de heeren CHASSE, VEERIS en VAN ANGELBEECK. Deze ge-

kommitteerden boden den 7den Maart 1817 een zeer uitvoerig en naauwkeurig verslag aan van hun gehouden onderzoek, waaruit blijkt, dat die onlusten, voor een groot gedeelte, niet anders dan de gevolgen waren, van de harde behandeling der inwoners van de partikuliere Cheribonsche, toen Krawangsche, landen, door van hen 25, 30 en 35 pCt. der padi, buiten en behalve zeer kwellende en willekeurige werkzaamheden, te eischen, terwijl ook nog inlandsche hoofden hun gezag daarbij in zoo verre misbruikten, van den inlander geheel en al onder hunne willekeurigheden gebukt te doen gaan. De gekommitteerden stelden in hun rapport onder anderen voor: „De pacht van de padi-heffingen, daar en *alom*, even als in de „de Jakatrasche bovenlanden en Preanger-regentschappen, vast te stellen „op 20 ten honderd; te bepalen dat geene diensten, onder wat benaming „of van wat aard ook, dan tegen belooning met het volk overeen te ko„men, mogen gevergd worden, overeenkomstig den inhoud der voorwaarde „waarop alle de partikuliere landerijen onder het Engelsche Gouvernement „zijn verkocht, en welke door de „regulations" van dat Gouvernement „van 11 Februarij 1814 (de hierboven door ons aangehaalde) als wet zijn „bevestigd."

Men lette wel op, dat in het primitief voorstel het woord *alom* hier door de ontwerpers der wet zelve is gebezigd. Gekommitteerden zeggen zelven, tot de bepaling van twintig ten honderd gekomen te zijn, uit hoofde zoodanige heffingen vrij algemeen onder de landeigenaren van landen, in de Jakatrasche en Preanger-regentschappen gelegen, plaats vond, tot staving waarvan zij eenige voorbeelden aanhalen. Daarenboven vinden zij zoodanige pacht voor eigenaar en huurder zeer billijk en voordeelig.

De resultaten, door bovengenoemde kommissie voortgebragt, zijn het dan ook geweest, welke Kommissarissen-Generaal duidelijk de noodzakelijkheid hebben doen inzien, om ten spoedigste voorzieningen tot tegengang van diergelijke kwellende vorderingen der bevolking uit te vaardigen, en om daarentegen, „ingevolge de uitdrukkelijke bevelen van den Koning" (dit zijn de eigene woorden der praemisse van de publikatie van 11 Julij 1817), „te zorgen voor de bescherming van den gemeenen inlander," terwijl men in de konsiderans van de resolutie zelve, nog deze woorden aantreft: „dat tot de uitbreiding der oproerige bewegingen in de Krawangsche „landen grootendeels heeft toegebragt de ontevredenheid, welke bij som„mige ingezetenen in die distrikten heerschte, over de onregelmatige en „willekeurige handelingen, die hunne landeigenaren of rentmeesters en „gemagtigden, alsmede andere personen, zich ten hunnen opzigte veroor„loofden enz."

Kommissarissen-Generaal mitsdien, in dit alles doelmatig willende voorzien, hebben, na zeer vele beraadslagingen, uitgevaardigd de publikatie van 11 Julij 1817, waarbij zij, in overeenkomst met het voorstel der kommissie, onder anderen bevelen, „dat op geen der landerijen, waar ook gele„gen, meer dan twintig ten honderd (en dus 1/5) van de padi, van de „inlanders op dezelve wonende, zal mogen worden ingevorderd, noch door

„hen betaald; dat geene diensten zonder belooning zouden mogen gevor-
„derd worden; dat alle overeenkomsten tusschen de bezitters van lande-
„rijen en hunne opgezetenen, omtrent de opbrengsten en het verrigten
„van diensten, het doen van leveranciën enz., ten kantore van de residen-
„ten zouden moeten worden geregistreerd en aan het Gouvernement in-
„gezonden; en dat geene inlandsche hoofden eenige opbrengsten van de
„opgezetenen zouden mogen vorderen."

Vele eigenaren der vóór de Engelsche tusschen-regering verkochte landen trachten echter te beweren, dat deze publikatie niet op hunne landen zoude toepasselijk zijn, als meer en bepaaldelijk bedoelende landen onder het Britsche bestuur verkocht, en die welke gelegen zijn in de Preanger- en Krawanger distrikten. Maar deze uitlegging der wet verliest alle kracht, wanneer men voor eerst nagaat, de woorden van het voorstel der kommissie zelve, en vervolgens de aandacht vestigt op den titel, op het hoofd der publikatie, waar men duidelijk leest, „houdende eenige „bepalingen omtrent de behandeling van den inlander in de Krawanger, „Preanger en bijgelegene distrikten." Terwijl bij het 1e artikel der wet ook nog ten overvloede gezegd is „*landerijen waar ook gelegen.*"

Het is dus eene ongerijmdheid, te willen beweren, dat de bij die publikatie bepaalde hoegrootheid der pacht, welke gevorderd mag worden door den landheer, niet algemeen toepasselijk zoude wezen. Het tegendeel, namelijk dat alle landen zonder uitzondering wel degelijk daaronder zijn begrepen, is des te gemakkelijker te bewijzen, daar het Gouvernement zelf reeds sedert lang dusdanige uitlegging aan die publikatie heeft gegeven, vooreerst door bij besluit van den 12den Julij 1821 n°. 2 te bevelen, dat de eigenaren der landerijen in de residentie Buitenzorg zich, ten aanzien der lands heffingen, stiptelijk aan het bepaalde bij genoemde publikatie zullen hebben te gedragen, en ten tweede, door een besluit van den 14den Junij 1823, waarbij de gedachte publikatie andermaal is geïnhaereerd, en ook de heffing van 20 ten honderd van het gewas, als wettige inkomst, aan den landeigenaar van Kampong Bahroe is erkend en toegestaan geworden.

En indedaad moet deze bepaling van twintig ten honderd (of een vijfde) voor landheffing niet alleen als zeer billijk en ruim geschat beschouwd worden, wanneer men daardoor eene zeer hooge interest van de verbruikte kapitalen erlangt, gelijk de meest ervarene en mild denkende kultivateurs dit verklaren; maar men moet ook erkennen, dat door het Gouvernement ten dezen aanzien, zeer ruim en liberaal opzigtelijk de landeigenaars is gehandeld, naardien, zoo al eens, bij alle de vroegere wetten en retroakta van het Gouvernement, over de regten der landeigenaren handelende, eenig gewag gemaakt is van de hoegrootheid der lands inkomsten, als dan toch nog nimmer van grootere heffingen dan van een tiende (of tien ten honderd) wordt gesproken; welke bepaling echter wel is waar daarna weder en wel bij resolutie van 8 November 1746 kan beschouwd worden als te zijn ingetrokken.

Wij bekennen volgaarne dat na dien tijd geene vaste bepalingen, omtrent de hoeveelheid van landhuur, welke een landheer zoude mogen vorderen, gemaakt zijn, en kunnen ons geheel vereenigen met wijlen den sekretaris VEECKENS, in zijne belangrijke, en zooveel licht verspreidende *Verhandeling over de Bataviasche Ommelanden*, dat de wet waarvan de Maarschalk DAENDELS gewaagt in zijne publikatie van 13 Maart 1809 en die daarbij wordt ingetrokken, (dat namelijk de landeigenaars niet meer dan *een tiende* zouden mogen heffen) na het jaar 1746 nimmer eenig bestaan heeft gehad, dan in de verbeelding van dien Gouverneur. „Het plakaat" zegt de heer VEECKENS „van den 31sten September 1778, bevelende, dat de ingezetenen der lande- „rijen der landheeren tienden van padi voor niet moeten afbrengen, doelt „blijkbaar op het gebruikelijke aandeel van den landeigenaar in den oogst, „en daaruit kan op geenerlei wijze worden afgeleid een verbod om niet „meer dan de tiende te heffen. Ook het plakaat van den 25sten Maart „1806 (zie plakaatboek), hetgeen blootelijk inhoudt eenige bepalingen om- „trent misgewassen, waarover wij hiervoren reeds onze bedenkingen op- „gegeven hebben, heeft daartoe geene de minste strekking. Intusschen „zijn ons, bij de meeste nasporing, geene andere dan deze beide plakaten „voorgekomen, welke iets omtrent de onderhavige materie vaststellen. „Doch ten overvloede wordt alle twijfel deswegens op eens weggenomen, „door het besluit der hooge regering van den 27sten November 1807, uit- „drukkelijk verklarende, dat van de huur en renteheffingen der partikuliere „landerijen geen vast tarief voorhanden was, en dat tot heden evenmin „noodzakelijk was geoordeeld, daartoe een bepaald voorschrift te geven."

Maar niettegenstaande door de even aangehaalde Gouvernements bepalingen, het regt van eigendom ten opzigte van landhuur in het algemeen, van alle restriktiën in vroeger tijden stilzwijgend, en later door de wet was bevrijd, heeft de regering toch nimmer opgehouden zulke landheeren te vervolgen, welke bezwarende of kwellende opbrengsten van hunne opgezetenen vorderden; gelijk, tot een voorbeeld daarvan, onder vele anderen, kan dienen, het bevolen onderzoek in den jare 1807 wegens de drukkende vorderingen, welke zekere KUIPER, als eigenaar van het land Laanhof, de ingezetenen van dat land had opgelegd, waarover klagten waren ingekomen; een onderzoek, dat alleen door den dood van den eigenaar niet is vervolgd.

Een verzoek aan den heer VAN BLOMMESTEIN.

De heer VAN BLOMMESTEIN zegt op bladz. 10 van zijne brochure, getiteld „Vervolg van Java en de Javanen", dat mijne brochure zoo ontsierd wordt door *mijne onkunde* aangaande het kultuurstelsel en dat „van mijne redekavelingen *geen woord met de waarheid overeenkomt!*" En toch heb ik geraadpleegd alles wat over die aangelegenheid geschreven is en onder mijn bereik viel; en toch heb ik mij niet op eigene waarneming verlaten, maar ingewonnen de meening van onderscheiden kundige ambtenaren en mijne redekaveling gesteund op het gezag van den heer LAUNY, Direkteur-Generaal van Finantiën, die zegt: (rapport van 21 Aug. 1846, voorkomende in het Tijdschrift voor Ned. Indië 1851, zevende aflevering, bladz. 37 en 38): „Dat de bezitter der rijstvelden, waarop suiker wordt geplant, 19 of 20 maanden van het gebruik zijner velden voor *padi* verstoken blijft, dat hij ze eerst in November of December van het jaar, *volgende* op dat der beplanting, terug krijgt, terwijl er in de maanden Maart of April te voren reeds over eene *gelijke hoeveelheid velden* voor de kultuur van suiker beschikt wordt, en dat de inlander *daarom* zijne toevlugt neemt tot het planten van *padi genjah*," verder: „dat er meer dan een jaar noodig is voor den afloop *van den oogst* der indigo-velden; dat men dit meerdere tracht in te winnen door reeds met de verwisseling te beginnen voor dat de in gebruik zijnde velden aan den bezitter kunnen worden terug gegeven; dat deze dus, *minstens altoos* voor eenigen tijd, van zijne velden verstoken blijft, dat is van een gedeelte van hetgeen, waarover hij voor de padie-kultuur *behoorde te kunnen beschikken*."

Dit is toch wel zeer duidelijk? *) En deze verklaring is in een officiëel geschrift aan het Gouvernement gegeven door een man, die twintig jaren aan het hoofd van verschillende residentiën stond, en die in Indië voor een der kundigste hoofd-ambtenaren gehouden wordt! en wat blijkt hieruit? Dat er van den inlander dubbel zoo veel velden voor de kultuur genomen wordt als waarop het stelsel regt geeft! En evenwel zegt de heer V. B.: „dat daarvan geen woord met de waarheid overeenkomt." En welk bewijs voert hij voor dit beslissend oordeel tegen de autoriteit van den heer LAUNY aan? *Niets* dan zijn eigen *gezegde* „*het is onwaar.*" Ik weet niet of men de autoriteit van den heer V. B. boven die van den heer LAUNY zal schatten; maar in alle geval mag ik van de eerlijkheid van

*) Op bladz. 71 en 72, en 97 van mijn boekje, zal men mijne „redekavelingen" daarmede in volkomene overeenstemming vinden.

den heer v. b. verwachten, dat hij zal verklaren gedwaald te hebben, of, wanneer hij de dwaling van den heer LAUNY mogt kunnen bewijzen (?), te verklaren, dat het niet *mijne onkunde* maar die van genoemden hoofd-ambtenaar is, waardoor mijne brochure zoo ontsierd wordt! In dat geschrift heb ik gezegd, dat ik meende niet onfeilbaar te zijn. Gewoon de waarheid, ook bij mijne tegenstanders, te huldigen, erken ik gaarne de opmerking nopens de tabak-velden *als volkomen juist.* Het is mij eene onverklaarbare fout, waarbij de eenige troost is, dat zij slechts 1/39 der hoeveelheid velden voor de kultuur bestemd betreft, dat alzoo van geenen grooten invloed is op mijne „redekaveling.” Ik verzoek dengenen, die, na het oordeel van den heer v. b., mijne brochure toch nog mogt willen raadplegen, op deze rektificatie indachtig te willen zijn, daar ik er bovenal prijs op stel, de *zuivere* waarheid voor te staan.

De cijfers omtrent de hoeveelheid *van den geheelen rijstoogst* zijn, zoo als *ik gezegd heb*, uit het kultuur-verslag van 1844 getrokken. Zij zijn dus te verifiëren, en toch zegt de heer v. b. dat ik mij circa twee millioen pikols rijst zou vergist hebben, en wel omdat, zoo als *hij goedvindt te zeggen*, die cijfers met het 1/5 snijloon moeten verhoogd worden, niettegenstaande het aan ieder bekend is, dat, waar men van den *geheelen* oogst spreekt, zulks het bruto produkt betreft. Mogt de heer v. b. het tegendeel kunnen bewijzen, dan zal hij wel willen verklaren, dat de vergissing (!) niet aan *mijne onkunde* maar aan *die* van de verschillende direkteuren der kultures is toe te schrijven, die de verslagen van 1840—1844 hebben opgemaakt en daarin aan het gouvernement berigten, dat de oogst d. i. het geheele bruto bedrag der rijst-produktie, 9,75 pikols rijst voor ieder huisgezin heeft bedragen.

De landrente, wordt zoo als bekend is, *werkelijk* in geld opgebragt in rede van gemiddeld 1/5 van het produkt. Ik heb die in natura afgetrokken, om niet te vervallen in oneindige berekeningen van het verschil van marktprijs in onderscheidene residentiën. „Dat moogt gij niet doen,” zegt de heer v. b. Welnu, trekt men het equivalent in geld, *f* 5 de pikol = *f* 9.75, voor ieder huisgezin van de kultuur-verdiensten af, dan zal de uitkomst volkomen gelijk aan mijne berekening zijn; de inlander zal er niet meer of minder rijst voor zijne voeding door verkrijgen, aangezien hij dan zoo veel minder geld overhoudt om het te kort te kunnen aankoopen.

De heer v. b., die zoo veel jaren in de residentie Pakalongan gewoond heeft, zal het best kunnen oordeelen of het verslag over die residentie *waarheid* behelst. Het is te vinden in het Tijdschrift voo Ned. Indië, 10de jaargang, waar op bladz. 113 wordt gezegd, dat er in 1846 voor de rijstkultuur zijn gebezigd 39,990½ bouw, dat daarvan zijn geoogst (bruto) 284,787 pikols rijst, dat elke bouw sawah dooreen genomen alzoo *niet meer opbragt* dan *zeven* pikols rijst = 279,934 pikols van 39,990½ bouw sawah. Men ziet hieruit, hoezeer de heer v. b. *in het ongelijk is*, met te beweren, dat men onze cijfers met het 1/5 snijloon moet verhoogen.

Verder zegt de resident: „Dat, blijkens *meermalen* gedane opname, de

inlandsche bevolking der residentie is zamengesteld uit 59,542 huisgezinnen; gevolgelijk heeft de *geheele* oogst nog niet eens vijf pikols rijst voor ieder huisgezin opgeleverd. Elk huisgezin dooreen genomen 2½ katie rijst daags behoevende, zoo zou van dat voedsel jaarlijks voor de bevolking benoodigd zijn eene hoeveelheid van 535,878 pikols; waaruit volgt, dat het geoogste *rijst-produkt* van 1846 slechts toereikende zoude zijn geweest voor de voeding dier huisgezinnen, gedurende 190 dagen."

Bij zulke onwedersprekelijk duidelijke waarheden, vraagt men hoe de heer v. b. met dat verslag — waarop ik mij beroepen had — voor oogen, heeft durven beweren, dat de cijfers van den oogst met ⅕ snijloon moeten verhoogd worden en dat de inlander 11⅓ pikol rijst voor zijne voeding verkrijgt.

Indien de heer v. b. nu in staat was zulks met nog *betere* bewijzen, dan ik heb aangevoerd, te staven — wat wel onmogelijk zal blijven — dan zal hij wel willen erkennen, dat *zijne* beschuldiging, en van wie anders ook, in geen geval van *mijne onkunde* zou getuigen, maar noodzakelijk op diegenen zou vallen wier officiële rapporten ik heb overgenomen of aangehaald. Daarbij zal hij dan ook wel inzien, dat, indien ik, volgens zijnen raad (op bladz. 12), den *jongsten kontroleur* 3e *kl.* in konsult genomen had, in stede van mannen van rijpen leeftijd, erkend gezag en ervaring, gelijk die van den heer LAUNY, de direkteuren der kultures en den resident van Pakalongan, het mij vermoedelijk nog veel erger zou gegaan zijn dan thans, nu de heer v. b. op zulk eenen hoogen beslissenden toon over *hunne* gegevens — niet *de mijnen* — oordeel velt.

Indien de heer v. b. het nu zoo veel beter weet dan *mijne* autoriteiten en *bewijzen* kan, dat de inlander 1⅓ pikol rijst voor zijne voeding van den oogst verkrijgt, en dat het niet waar is — zoo als de resident in zijn verslag zegt — dat er te Pakalongan in 1846 maar voor 190 dagen rijst voor de voeding der bevolking geoogst is, dan is het wel jammer dat hij niet tegen dit verslag, dat zoo bepaald in strijd is met zijne gezegden, is opgekomen in het jaar 1848, toen het van de Indische pers ter zijner kennis kwam. Daardoor zouden ik en anderen, die zulke officiële stukken *vertrouwen* en raadplegen voor dwalingen (?) behoed en het publiek tegen *mystificatie* aangaande de Indische belangen gewaarborgd zijn. Wat mag van dit stilzwijgen *de reden zijn* geweest, bij iemand wiens belangen in dat verslag betrokken waren, dat volgens hem onwaarheden (?) behelsde, want op bladz. 115 leest men;

„Van 500 bouws riet, aangeplant voor H. VAN BLOMMESTEIN, zijn ver„kregen 6,203 pikols suiker." En nu verklaart de heer v. b. — na vier jaren er in berust te hebben — dat zijne velden van en met 1842 tot en met 1851 per bouw hebben afgeworpen 18 pikols suiker; terwijl ik, op het gezag van den resident van Pakalongan, de 500 bouws deelende in de verkregene 6,203 pikols suiker, tot uitkomst slechts 12,4 pikols verkreeg. Ik had dus ook hier weder regt te zeggen, dat er te Pakalongan suiker moest geteeld worden op gronden welke slecht 12 pik. opleverden.

Als openbare vijand van de uitbreiding des Christendoms, zegt de heer

v. b. ten slotte: „*Soyez honnête homme.*" Dit behoort vooral eene eigenschap te zijn van hem, die zich het oordeel over het geschrift eens anderen aanmatigt. *Hij* vooral dient niet alleen te overwegen *wat* gezegd is, maar tevens op *welke gronden*, *op wiens autoriteit* het steunt. Telkens heb ik mijn bronnen geciteerd en dus vraag ik of het „*honnête*" is van zulk een schrijver te zeggen, hetgeen de heer v. b. goedgevonden heeft ten mijnen aanzien te laten drukken?

Indien de heer van blommestein zijne bewering met *bewijzen*, gelijk *ik dat gedaan heb*, had kunnen staven, dan zou het, volgens het oordeel van ieder redelijk man, „*honnête*" geweest zijn te zeggen: „Dr. bosch heeft, zoo als ieder die een wetenschappelijk onderwerp behandelt het doet, zijne cijfers geput en zijne „redekavelingen" gegrond op verschillende autoriteiten, officiele verslagen en *pertinente* verklaringen van notabiliteiten onder de Indische ambtenaren; doch die bronnen door hem telkens aangehaald, deugen niets; ik alleen weet het beter; mij alleen moet gij gelooven. Dr. bosch is ter goeder trouw door de onkunde en de onwaarheden zijner autoriteiten deerlijk misleid; al die officiële stukken, door hem aangehaald, hebben niet de geringste waarde." Mij dunkt dat zou „honnête" en waarheidlievend tevens geweest zijn. Wij zullen nu zien, wat de heer v. b. doen zal; of hij zich in deze als een loyal en honnête man zal doen kennen.

Nog eene vraag.

Op. bladz. 130 van mijne brochure heb ik gezegd, dat ik het feit „niet zou durven verhalen, indien *ik het zelf niet* gezien *had.*" En nu zegt de heer van blommestein daarvan „dat die suikerfabrikant *mij wat wijs gemaakt heeft.*" Aan den ridder v. b. vraag ik, of dat ridderlijk gehandeld en „honnête", of dat onder fatsoenlijke lieden gebruikelijk is? En dat is gevloeid uit de pen van iemand, die zich op bladz. 5 en 6 tot driemalen toe beroept op zijne bescheidenheid jegens anderen, over wie hij zich beklaagt!

Tot zijne inlichting dient, dat ik op de fabriek van eenen *zijner* vrienden, waar men met beenzwart werkte, met *eigen oogen* gezien heb, dat men de mooiste blanke suiker met eene bruinere soort ondereen stampte, om ze op n°. 18 te brengen. Ik ben bereid hem den naam van dezen fabrikant te noemen. Omtrent mijne onkunde — volgens den heer v. b. — aangaande de suikerproduktie zal ik hier slechts aanteekenen, dat ik mij reeds in 1829 te Pasoeroean — toen niemand op Java daaraan nog dacht — heb bezig gehouden met proeven om het suikerriet-sap te ontkleuren door middel van beenzwart; en dat ik in 1831 reeds aan verschillende personen heb betoogd en voorgecijferd, welke aanzienlijke voordeelen *voor de ondernemers* de gedwongen suiker-kultuur *moest* opleveren. De bedoelde personen zijn nog in leven, en zullen zich een en ander ook wel herinneren.

Dr. w. bosch.

Het onderwijs in Nederlandsch Indië.

In het nummer van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië van Februarij 1851 komt, onder de *Varia*, eene wederlegging voor van eenige door den hr. WINTGENS in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het onderwijs in Nederlandsch Indië gesproken woorden. Op grond vooral van de motieven bij eene vroegere gelegenheid door den Direkteur en de docenten der koninklijke akademie te Delft aangevoerd, en steunende op het gezag van den hr. J. C. BAUD, toonde de hr. WINTGENS zich een warm voorstander van de Delftsche akademie, vooral van het voorschrift, dat niemand het radikaal van Indisch ambtenaar van de 1ste en 2de klasse zou kunnen erlangen, dan die te Delft zijne studiën volbragt, en zijne examens afgelegd had. De hr. VAN HOËVELL had den wensch geuit, dat er op Java eene kommissie zou worden benoemd, die dáár het examen zou afnemen, gevorderd om het radikaal van Indisch ambtenaar te verkrijgen. Het „groote argument" van den hr. BAUD en van de Delftsche docenten daartegen was: „dat, wanneer men jaar op jaar op Java de gelegenheid openstelde, om dat radikaal van ambtenaar te erlangen, voor jonge lieden, die nooit een voet in Nederland hadden gezet, daaruit dan vervreemding voor het moederland zou worden geboren." Deze woorden maakte de hr. WINTGENS geheel tot de zijne, en beweerde, dat „de woorden van waarheid, van gezond verstand," door de Delftsche docenten over hetzelfde onderwerp geuit, bij zijn weten, nimmer behoorlijk waren wederlegd.

De hr. VAN HOËVELL herinnert den hr. WINTGENS kortelijk aan de wederlegging, door hem reeds voor lang gegeven van de gronden in het bekende adres van de Delftsche docenten aangevoerd, waardoor hij de nadere wederlegging van het „groote argument" van den hr. BAUD alsnu onnoodig achtte. De hr. VAN HOËVELL had beweerd, dat voor die vervreemding van het moederland geene vrees bestond, zoodra slechts eenheid in kennis en belangen tusschen Nederland en Ned. Indië werd geboren, en aan Ned. Indië zulke wetten en instellingen werden gegeven, dat gehechtheid tusschen het moederland en de kolonie kon geboren worden, en beiden evenveel belang hadden bij den onderlingen band.

Hoe groote achting ik ook koestere voor een man als de hr. J. C. BAUD, en hoewel het oordeel van mannen als de Direkteur en docenten der Delftsche akademie bij mij zwaar weegt, zoo meen ik toch omtrent deze gewigtige aangelegenheid van hunne, door den hr. WINTGENS, en, zoo 't schijnt, door velen met hem, omhelsde meening te moeten verschillen.

De geachte Redakteur van het Tijdschrift voor Nederl. Indië zal mij wel eenige ruimte gelieven toe te staan, om beknoptelijk de redenen aan

te voeren, die mij in dit opzigt zooveel meer tot zijn gevoelen, dan tot dat zijner tegenstanders, doen overhellen.

Het is reeds meer dan een jaar geleden, dat ik het voornemen daartoe opvatte, waaraan toen ook een begin van uitvoering werd gegeven. Het stuk bleef echter onafgewerkt. De lezing in het Tijdschrift voor Nederl. Indië voor Mei 1852 van eene aanmerking, bij de vermelding van den aanvankelijken bloei der inrigting voor middelbaar onderwijs te Pondok-Gedeh, of namelijk ook op de daar opgevoeden de bepalingen van het radikaal steeds van toepassing zouden blijven? — deed het voornemen tot rijpheid komen, ook mijne gronden voor de meening van den heer VAN HOËVELL aan de lezers van het Tijdschrift mede te deelen.

Nieuwe gronden voor die meening zullen daarbij wel niet worden aangevoerd. Er zal slechts herhaald worden, wat door den heer VAN HOËVELL en anderen vroeger en beter is gezegd. Maar die herhaling kan mogelijk eenig nut hebben. Door telkens en onophoudelijk op de verwezenlijking eener meening aan te dringen, vindt zij ligt eindelijk ingang. Zoude die verwezenlijking inderdaad verderfelijk zijn, zoo wordt, bij de telkens aangeboden gelegenheid tot bestrijding, mogelijk te spoediger en duidelijker dat verderfelijke met afdoende kracht aangetoond.

Het zal mij wel vergund zijn, hier gebruik te maken, van het door mij over hetzelfde onderwerp in een ander Tijdschrift, reeds in Mei 1850 *) in het midden gebragte, bij gelegenheid der beoordeeling van het stukje van den heer WILKENS: „*Het inlandsch kind in Oost-Indië en iets over den Javaan.*" (Amsterdam 1849).

Eene behandeling van het geheele vraagstuk van het onderwijs in Nederlandsch Indië, van den toestand van dat onderwijs, de daaraan te geven uitbreiding, zou mijne krachten zeer ver te boven gaan, en ligt ook geheel niet in de bedoeling van dit schrijven. Ik wil slechts kortelijk enkele der gronden opgeven, die het mij wenschelijk doen achten, dat in Indië de gelegenheid worde geopend, dat daar de examens worden afgenomen, vereischt om tot eenige landsbetrekking te worden toegelaten, en mijne meening doen kennen door de wijze, waarop die examens zouden kunnen worden afgenomen.

Onderzoeken wij al dadelijk de kracht van het „groote argument" tegen de openstelling der gelegenheid in Ned. Indië, om dáár het radikaal van ambtenaar te erlangen zonder de verpligting eener Europesche opvoeding.

Is het waar dat daaruit vervreemding van het moederland zou worden geboren? Zou de inrigting van goede scholen voor middelbaar onderwijs in Indië, de gelegenheid aanbiedende om zich tot bijna alle maatschappelijke standen te bekwamen, spoediger dan anders het geval zoude zijn, de waar-

*) „*Algemeen Letterlievend maandschrift*" van Aug. 1850. Ik noem dien datum, omdat ik eerst later met het bijna soortgelijk plan van examens, als het door mij opgegevene, bekend raakte, zoo als de heeren VAN VLOTEN en VAN SWIETEN dit in hunne werkjes over het beleid der regering van Nederl. Indië ontwikkelden. Zonder nu eene buitengewoon hooge waarde aan eigen denkbeelden te hechten, wilde ik toch niet gaarne den schijn hebben, eens anders woorden slechts af te schrijven.

schijnlijkheid doen ontstaan van de verbreking van den band tusschen moederland en koloniën? Is er grond voor het bezwaar, dat, zoo de in Indië geborenen zich daar zoover kunnen bekwamen, dat zij de tot het bekleeden der meeste betrekkingen vereischte kundigheden daar kunnen opdoen, zeer weinigen hunner dan naar Nederland zullen komen, dat zij dan meer en meer van Nederland zullen vervreemden, minder en minder behoefte zullen gevoelen aan den band tusschen moederland en koloniën, ja, dezen weldra voor Ned. Indië noodeloos knellend en drukkend zullen achten?

Ik meen dat er voor dat bezwaar, voor die vrees geen grond bestaat. Voor dat een nader onderzoek mij tot die overtuiging had gebragt, gold dit bezwaar ook bij mij zeer zwaar. Ik hecht bijzonder veel aan het naauwer toehalen van den band tusschen moederland en koloniën. Ik acht het van groot belang, dat voortdurend velen van daar hier te lande hunne opvoeding komen ontvangen, minstens voleindigen, en dat velen, hier geboren en opgevoed, als ambtenaren of in partikuliere betrekkingen naar de koloniën gaan. Maar ik ben evenzeer overtuigd, dat het duidelijker en meer algemeen besef van de eenheid van belang van koloniën en moederland veel tot het naauwer toehalen van dien band zal bijbrengen; dat het moederland er zich wel bij zal bevinden, zoo het veel doet in het belang der koloniën; dat het wel begrepen eigenbelang van Nederland vordert, dat het tot heil der koloniën werkzaam zij, om met den bloei der koloniën gelijktijdig eigen bloei te bevorderen. Door vermeerdering van kennis en het betoonen van belangstelling moet men in de koloniën het bewustzijn, de overtuiging opwekken, dat haar belang medebrengt, den band met het moederland steeds naauwer toe te halen. Hoe meer Nederland bewijst het waarachtig welzijn der Nederlandsch-Indische burgers te willen behartigen, hoe minder beducht men behoeft te zijn, dat zij immer aan het opperbestuur eener andere Europesche mogendheid boven het onze zouden de voorkeur geven, of er aan zouden denken zich van Nederland onafhankelijk te verklaren. In het eerste geval zouden zij niets te winnen hebben. Voor het laatste bestaat gedurende de eerste eeuwen niet de minste gegronde vrees. Het getal Europeanen en hunne afstammelingen is, in vergelijking der vele millioenen inboorlingen, veel te gering, dan dat zij zich tegenover deze zouden kunnen staande houden, zonder ondersteuning uit Europa en zonder het *prestige* dat deze onbekende, verwijderde, zeer groot geachte en op den duur steeds onwederstaanbaar bevonden magt geeft.

De gehechtheid van de koloniën aan het moederland zal niet toenemen, zoolang men aan de koloniën veel onthoudt, waarop zij naar billijkheid meenen aanspraak te mogen maken. Daaronder bekleedt de verbetering van het onderwijs eene zeer voorname plaats.

Het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, de *Javasche Courant*, de laatste verslagen door de hoofd-commissie van onderwijs in Ned. Indië uitgebragt, leeren ons, dat in den laatsten tijd met ijver aan de uitbreiding en verbetering van het lager onderwijs is gearbeid. De voorzitter van de bedoelde

hoofd-kommissie, de heer CORNETS DE GROOT, heeft zich daaromtrent zeer verdienstelijk gemaakt. Maar aan goede middelbare scholen bestaat groote behoefte. Wel zijn er onderscheidene partikuliere kost- en dagscholen in Ned. Indië, waar het onderwijs zich verder uitstrekt, dan op de gouvernements lagere scholen: maar om aan de behoefte van goed middelbaar onderwijs te voldoen, ontbreekt aan die inrigtingen nog zeer veel.

Mijns inziens behooren er in Ned. Indië zulke scholen te worden opgerigt, dat er gelegenheid zij dáár de tot het bekleeden der meeste *) ambtsbetrekkingen, en tot het aanvangen der gewone industriële ondernemingen vereischte kundigheden zich te kunnen eigen maken.

Volgens het programma der inrigting voor opvoeding en onderwijs te Pondok-Gedek, was het bereiken van dit doel het oogmerk der oprigters. Hoewel in aanvankelijken bloei verkeerende, bestaat de inrigting nog te kort om te kunnen oordeelen of zij aan dat doel beantwoordt. De ondervinding zal moeten uitmaken of het raadzaam is dergelijke inrigting, zelfs zoo zij in andere opzigten voldoet en de vereischte kundigheden weet mede te deelen, geheel door partikulieren te doen beheeren en bekostigen, of zij daardoor niet eene vastheid van bestaan mist, die aan eene gouvernements-inrigting niet zou ontbreken.

Tot het bekleeden van ambtsbetrekkingen, zouden slechts zij in aanmerking behooren te komen, die na afgelegd staatsxamen voor eene daartoe benoemde kommissie, blijken der noodige kunde zouden hebben gegeven. De begeerte om zijne kinderen in regterlijke betrekkingen geplaatst te zien, om hun eene hoogere opleiding te geven, dan dit uit den aard der zaak immer, minstens in langen tijd, in Ned. Indië het geval zal kunnen zijn, de overtuiging van het nut zijne kinderen van nabij met de Europesche maatschappij en vooral met het moederland bekend te maken, waar toch bijna allen zich voorstellen zich weder te komen vestigen: dit alles zal steeds oorzaak zijn, dat vele ouders bij voortdurig hunne kinderen naar Europa ter opvoeding zullen zenden.

Maar de verpligting daartoe behoort op te houden. De altijd smartelijke, op gronden van zedelijkheid zoozeer te veroordeelen, zoo verderfelijke scheiding tusschen ouders en kinderen behoort niet meer verpligtend te zijn voor ieder, die zijn zoon niet den weg tot alle landsbetrekkingen wenscht te zien afgesloten. Bij het bestaan van goede inrigtingen van onderwijs in Indië, zal die scheiding, wanneer de ouders nog zullen meenen in 't belang der kinderen daartoe te moeten overgaan, eerst behoeven plaats te grijpen, wanneer de eerste, steeds zoo vele zorgen barende jeugd zal voorbij zijn; wanneer meer onder het oog der ouders reeds goede grondslagen kunnen gelegd zijn; wanneer zij meer over den aanleg der

---

*) „*Der meeste*," ik beken het met mij zelven nog niet geheel eens te zijn of het wenschelijk zijn zal, minstens in den aanvang, voor nog enkele andere der hoogste betrekkingen behalve de regterlijke (waarvoor het verkrijgen van den noodigen graad aan eene Nederlandsche hoogeschool wel een vereischte zal moeten blijven) eene opleiding in Europa te eischen. Ik hel echter meer tot het tegendeel over. Het schijnt notariëler slechts naar de mate der verkregen kundigheden onderzoek te doen, zonder te letten op de plaats waar men zich deze heeft eigen gemaakt.

kinderen voor een of ander vak zullen kunnen oordeelen, en op betere gronden zullen kunnen beslissen of er waarschijnlijkheid bestaat, dat eene Europesche opvoeding voor hen goede vruchten zal opleveren.

De scheiding zal ook van veel korter duur behoeven te zijn. Gewoonlijk zal men de kinderen slechts ter voltooijing hunner opvoeding naar Europa zenden.

Die latere scheiding zal het zeer hoog te waarderen gevolg hebben, dat de band tusschen ouders en kinderen niet worde verbroken. Ouders zullen hunne kinderen zien terugkeeren, en niet van hen geheel vervreemde wezens, die het gewigt en het genot van den band tusschen ouders en kinderen niet hebben leeren inzien.

Niemand zal ontkennen, dat het onderhouden van dien band van het grootste gewigt is, zoowel voor het huisselijk geluk als in een algemeen maatschappelijk belang. Het huisgezin, het familieleven maakt den grondslag uit van het maatschappelijk leven, van de maatschappelijke orde. Het onderhouden, het versterken van den familieband mag dus een der eerste pligten eener wijze regering worden geacht, daar zij krachtig kan bijdragen tot het handhaven der maatschappelijke orde.

Maar, zegt men, wanneer in Indië zoo groote uitbreiding aan het onderwijs wordt gegeven, wanneer men aan de dáár geborenen de gelegenheid verschaft zich tot velerlei betrekkingen te bekwamen, zonder naar Nederland te komen, dan zullen minder in Europa geboren en opgevoeden naar N. I. gaan.

Die vrees is, geloof ik, ijdel. Steeds heeft het Gouvernement behoefte aan uitbreiding van het ambtenaren-personeel. Steeds bestaat er zeer ruime gelegenheid tot het bezigen van een groot aantal personen in allerlei nijverheids-ondernemingen, gelegenheid die bijna onuitputtelijk is, zoodra bij onze natie meer algemeen het besef zal zijn ontwaakt, dat onze rijke Indische Archipel schatten aanbiedt aan iederen nijveren ondernemer, die gebruik zal maken van de eindelijk door het Gouvernement gegeven vergunning tot het aanvangen van ontginningen, zoodra het Gouvernement met der daad zal toonen aan de ontwakende ondernemingszucht geene beletselen in den weg te willen stellen door het opwerpen van allerlei bezwaren en moeijelijkheden, wanneer zijne toestemming tot het aanvangen van eenige onderneming wordt gevraagd, enz. Bij het toenemen der bevolking in Nederland, en bij het verminderen der kansen om hier te lande spoedig in ambtsbetrekkingen te worden geplaatst, zullen steeds zeer velen zich geroepen voelen te trachten in de koloniën vooruit te komen. De waarschijnlijkheid van spoediger bevordering en van ruimer bezoldiging zal ook voortdurend velen naar de koloniën lokken.

Een gewigtiger, maar toch ook niet onoverkomelijk bezwaar bieden, mijns bedunkens, de examens aan. Slechts zij behooren tot ambtsbetrekkingen te worden toegelaten, die blijken zullen hebben gegeven, dat zij zekere kundigheden bezitten. Billijkheidshalve zullen de kommissiën, die in de koloniën en in het moederland met het afnemen der examens zullen

worden belast, daarbij dezelfde voorschriften moeten volgen. Mogelijk brengen de hier over het algemeen betere inrigtingen voor onderwijs, betere zorg voor de opvoeding, het klimaat enz., mede, dat die gelijkheid eenige ongelijkheid daarstelt ten voordeele van de hier geborenen. Maar daar staat toch tegenover, dat men in de koloniën van de eerste jeugd af eene daarvoor geschikte opvoeding ontvangt, terwijl men hier veelal eerst op later leeftijd besluit naar de koloniën te zullen gaan, en dan eene zooveel moeijelijker taak te vervullen heeft; dat er steeds vele zwarigheden zijn te overwinnen en dikwijls groote onkosten aan te wenden, eer men er toe kan besluiten zich naar de koloniën te begeven.

De zamenstelling der kommissiën, door welke de examina zullen worden afgenomen, zal ook tot vele vragen aanleiding kunnen geven. Zal daartoe voor geheel N. I. slechts eene hoofd-kommissie te Batavia bestaan, die met dat doel een of twee malen 's jaars bijeenkomt? Zullen er kommissiën worden gevormd voor de drie hoofdplaatsen van Java en voor de voornaamste der buitenbezittingen, waaronder dan de naastbijgelegene gewesten zullen ressorteren? Zal elke residentie hare kommissie hebben? Het laatste zal vooreerst en bij het veelal nog zoo weinig talrijk Europeesch personeel, weinig waarborgen aanbieden voor de goede zamenstelling der kommissiën. Het tweede is misschien het doelmatigst, om de kostbaarheid van het reizen en de nog zoo ongenoegzame middelen van vervoer in N. I., en om den zoo grooten afstand, waarop Batavia van een zeer groot deel onzer bezittingen is gelegen. Het eerste biedt gewis de meeste waarborgen aan dat men eenheid van stelsel zal verkrijgen *) en schijnt, althans in den aanvang, het meest aanbevelingswaardig.

Uit welke personen zullen die kommissiën bestaan? Mij dunkt uit niet minder dan vijf en niet meer dan negen personen: te groote talrijkheid schaadt gewoonlijk aan de fiksche volbrenging der opgedragen taak; een te gering aantal doet soms den invloed van persoonlijke konsideratiën duchten. Om dit te voorkomen, behoort ook welligt de examinator niet tegenwoordig te zijn bij het examen zijner naaste betrekkingen. Leden der kommissie behoorden te zijn: eenige kundige hooge en mindere ambtenaren, de laatste vooral niet buiten te sluiten, — een fabrikant, planter, landbouwer, handelaar of ander zich met eenigen tak van nijverheid bezighoudend en van het Gouvernement meer onafhankelijk persoon, een onderwijzer enz. De leden zouden de taak van het examineren niet aan den onderwijzer alleen mogen overlaten, maar zich allen daarmede gelijkelijk behooren te belasten.

Eene kommissie, op deze en dergelijke wijze te zamengesteld, en naar fiksche, duidelijke voorschriften handelende, zou waarschijnlijk voldoende waarborgen aanbieden voor het afnemen van goede examina.

De zamenstelling eener gelijksoortige kommissie in Nederland, gedeeltelijk uit Oud-Indische ambtenaren en andere vroegere kolonie-bewoners bestaande, zou ook wel niet veel bezwaren in zich hebben. De vrees dat

*) Het wordt daarom ook door den heer VAN VLOTEN in zijn boven aangehaald werkje aanbevolen.

zij mogelijk partijdig zoude zijn voor de in Indië geborenen en opgevoeden, en dus van de anderen zwaarder eischen zoude doen, zou, zoo zij al eenigen grond heeft, toch grootendeels kunnen worden verijdeld, door de wijze waarop men de kommissie zamenstelde, door de personen welke men aan die oud-gasten toevoegde. Om te maken dat de examens, hier en in Ned. Indië af te nemen, zoo veel mogelijk gelijkvormig zijn, zou men er ook op kunnen letten dat hier, zoo mogelijk, steeds tot lid dier kommissie benoemd wierd iemand, aan wien die taak ook reeds in Indië ware opgedragen geweest.

Het zou ook een ieder moeten vrijstaan zich naar verkiezing hier te lande of in Ned. Indië aan het gevorderd examen te onderwerpen. Een Nederlander, in zeer jeugdigen leeftijd naar Indië gegaan zonder het examen te hebben afgelegd, moet niet, zoo hij zich daaraan later wenscht te onderwerpen, worden gedwongen, daartoe naar het vaderland terug te keeren. Men doe ook slechts onderzoek naar de verkregen kunde, zonder te letten op de wijze hoe, noch op de plaatsen waar de examinandus zich de vereischte kundigheden hebbe eigen gemaakt.

Men plaatse geene ambtenaren, dan die door een examen of op welke andere wijze men zal willen voorschrijven *), openlijke blijken van kunde zullen hebben gegeven. Maar men late het aan partikulieren vrij om, zoo zij zulks goedvinden, ook niet-geëxamineerden in hunne dienst te nemen. Doet men bij het examen geen onredelijke eischen, dan zullen alle jonge lieden zich daaraan onderwerpen, en zeer weinigen zullen dan niet-geëxamineerden in hunne dienst begeeren.

Ziedaar eenige gronden voor mijne meening, dat het wenschelijk is dat in Ned. Indië de gelegenheid worde opengesteld tot het afleggen van examens, vereischt om tot landsbetrekkingen te kunnen worden toegelaten, en over de wijze waarop die examens zouden kunnen worden afgenomen.

Ik zou de voorgenomen taak daarmede voleindigd kunnen achten. Maar dewijl aan dit artikel eenmaal den weidschen titel: Het *Onderwijs in Nederlandsch Indië* is gegeven, mag wel over iets anders dan het examineren worden gesproken.

Een enkel woord dus nog ten slotte over dat onderwijs in het algemeen, — over de school te Pondok-Gedeh, — en over de akademie te Delft.

Aan het onderzoek der vraag, of de akademie te Delft, in den zin van het tot nu toe door de regering voorgestaan stelsel, dat slechts een daar afgelegd examen het radikaal van Indisch ambtenaar kan doen verkrijgen, — kan worden geacht aan het doel harer oprigting te hebben beantwoord? wil en mag ik mij niet wagen: wel mag ik er op wijzen dat, volgens de,

*) *Op welke andere wijze men zal willen voorschrijven:* er moet namelijk immer voor het Gouvernement gelegenheid blijven bestaan, uitstekende personen die zich in hunne jeugd niet op de staatsdienst hebben toegelegd, daaraan later te kunnen verbinden. Het kan de bedoeling niet zijn zoo iemand, die zich door groote kundigheden heeft onderscheiden, door vele geschriften bekend gemaakt, aan het examen te onderwerpen, dat men regt heeft een jong mensch af te nemen. Maar zoo iets zal altijd tot de uitzonderingen behooren, — en bij het aangeven van in het algemeen geldende denkbeelden, behoeft men op de uitzonderingen zoo nauw niet te letten.

door bevoegde beoordeelaars nu en dan in het publiek geuite meening, die inrigting niet in allen deele voldoet. Eene wijziging dier inrigting in den zin zoo als reeds voor twee of drie jaren werd besproken, mag daarom voor hoogst wenschelijk worden gehouden. Het plan zou namelijk zijn ontworpen om het onderwijs in de Javaansche en Maleische talen enz., het klassieke onderwijs, om het zoo eens uit te drukken, wat in te krimpen, maar daarentegen groote uitbreiding te geven aan het technische gedeelte, dat men meer het industriëel onderwijs zou kunnen heeten. Van de akademie zoude nog meer eene polytechnische school worden gemaakt, waarbij het onderwijs zoude zijn ingerigt, zoowel voor aanstaande koloniale ambtenaren als voor hen die zich in de overzeesche bezittingen van den Staat op nijverheids-ondernemingen wenschen toe te leggen. Zoo iets zou gewis toejuiching verdienen. Ontginningen van allerlei aard, landbouwondernemingen van groote verscheidenheid, al dan niet met fabrijknijverheid vereenigd, kunnen in onzen geheelen archipel eene uitbreiding erlangen, waarvan in geene eeuwen de grenzen te bereiken zijn. Het gouvernement heeft in den laatsten tijd bewezen, dat het aan die uitbreiding der bijzondere nijverheid niet langer beletselen wil in den weg stellen. Het wordt dus meer en meer van het hoogste belang, zoowel voor partikulieren, die zulke ondernemingen wenschen aan te vangen, als voor de ambtenaren, die het gouvernement zal meenen daarbij te moeten plaatsen, dat er eene inrigting besta waar goed onderwijs wordt gegeven in de daartoe vereischte kundigheden.

Dergelijke inrigting behoort in Nederland, zoowel als in Nederlandsch Indië te bestaan. Ginds wordt het eenigzins te Herwijnen op Podok-Gedeh beoogd. Hier kon het, meer nog dan tot nu toe het geval is, een deel van de taak der Delftsche akademie zijn. Reeds nu worden er ambtenaren voor de dienst der mijnen in Nederlandsch Indië opgeleid. Maar ook zij, die zonder het in 's lands dienst treden te beoogen, zich hier te lande op het verkrijgen der vereischte kundigheden voor bijzondere nijverheidsondernemingen in Nederlandsch Indië zouden wenschen toe te leggen, zouden daartoe op soortgelijk instituut de gelegenheid moeten kunnen vinden.

Met dergelijke wijziging in de inrigting van het onderwijs aan de Delftsche akademie werd sedert eenigen tijd gewaagd, van het plan om de daar studerenden een minderen graad van onafhankelijkheid te doen genieten. Meestal komen zij te Delft aan op een leeftijd, dat een eenigzins naauwkeurig toezigt zeer nuttig voor hen is. De uitkomst schijnt te bewijzen, dat van de nu genoten vrijheid misbruik wordt gemaakt. Daarom zou voorgesteld zijn de studenten gedurende de twee eerste studiejaren onder opzigt bij elkander te doen wonen. De volgende jaren zouden zij op zich zelven wonen onder de voorwaarde echter dat het steeds van het bestuur der akademie zou afhangen hen weder aan de kazernering te onderwerpen, zoo hun gedrag bewees dat zij nog niet aan eigen leiding konden worden overgelaten. Men hoopte dat dit zou bijdragen om vooral de uit Indië hier heen ter opvoeding gezonden jongelieden de vruchten dier opvoeding te doen plukken.

Zulke kazernering of het wonen onder een bepaald opzigt, kan welligt veel goeds bewerken om aan tucht en orde te gewennen. Maar men verlieze niet uit het oog dat het doel van alle opvoeding moet zijn van het kind een zelfstandig, naar eigen wil en rede handelend mensch te maken. Men leide dus den jongeling daartoe op, en leere hem een redelijk gebruik zijner vrijheid maken, gewenne hem meer en meer op zich zelven te staan. Goede opleiding, de wetenschap dat misbruik zijner vrijheid eene beperking daarvan kan ten gevolge hebben, zal hem veelal van dat misbruik maken tegenhouden.

Volgens sommigen zou zulk plan van kazernering een der beletselen zijn tegen de, volgens velen zoo wenschelijke vereeniging der Delftsche akademie met eene onzer hooge scholen. Ik kan in die kazernering zulk een onoverkomelijk beletsel tegen zulke vereeniging dier beide inrigtingen, of tegen eene gedeeltelijke ineensmelting niet zien. Waarom zou men in eene akademiestad niet een of meerdere gebouwen kunnen hebben, waarin een geringer of grooter aantal jongelieden onder opzigt bij elkander woonden? Met evenveel grond als men voor die jongelieden op de verleidingen eener akademiestad zou wijzen, kan men voor de Delftsche school op de nabijheid van de residentie wijzen. Die vereeniging zou het groot voordeel hebben, dat de in de regten gepromoveerden, die naar Nederlandsch Indië wenschen te gaan, met eenige kans om daar eene betrekking te zullen krijgen, niet genoodzaakt zouden zijn, eerst nog aan eene andere akademie wederom voor een paar jaar student te worden, maar dat zij de gelegenheid zouden hebben zich te gelijkertijd en op ééne plaats de vereischte kundigheden eigen te maken, dat tot veel tijdbesparing zou kunnen leiden en ook voor minder bemiddelden van groot belang te achten is. Het zou ook enkelen, die zich niet bepaald ten doel stellen naar Indië te gaan, maar er toch belang in stellen met onze onschatbare overzeesche bezittingen eenigzins bekend te geraken, de gelegenheid daartoe geven. Bij het groot belang onzer koloniën en bij de toenemende belangstelling daarin, kan het niet anders dan nuttig zijn, dat men zooveel mogelijk in de gelegenheid zij deze te leeren kennen. Door die gelegenheid worden soms enkelen, die daartoe geen plan hadden, aangewakkerd er heen te gaan. De tijden zijn immers voor goed voorbij dat het Gouvernement meende, dat, behalve de noodige ambtenaren, zoo min mogelijk Europeanen in Indië moesten worden toegelaten? Het Gouvernement ziet nu immers gaarne, dat zich ijverige, kundige Europeanen in Indië vestigen, teregt overtuigd dat, terwijl deze hun eigen voordeel beoogen, hun welvaart de welvaart van het algemeen, en dus ook der schatkist bevordert, en dat het Gouvernement slechts heeft te waken dat den inlander geen overlast worde aangedaan?

Volgens het programma van de inrigting voor middelbaar onderwijs te Pondok-Gedeh, is het doel der oprigters om de tot nu toe verpligte Europesche opvoeding onnoodig te maken, door het middelbaar onderwijs op hunne school zoo in te rigten, dat de daar opgevoeden in staat worden gesteld de voor de meeste lands — en bijzondere betrekkingen in Indië

vereischte kundigheden zich daar eigen te maken. Boven is reeds de meening geuit dat Nederlandsch Indië aanspraak heeft op het bestaan van een of meer dergelijke inrigtingen. Een andere vraag is echter: Biedt het door bijzondere personen opgerigt en bekostigd instituut Herwijnen, aangenomen dat het daar gevolgde plan van onderwijs goed zij, genoegzaam waarborgen van duurzaamheid aan? Mag zulke inrigting geheel in handen van bijzondere personen worden gelaten? Moet het Gouvernement zich zulke inrigting aantrekken?

Ik geloof het laatste. Wel leerde mij de staathuishoudkunde, dat te groote inmenging van regeringswege in zaken, die even goed en beter door bijzondere personen kunnen worden verrigt, bijna immer een nadeel is. Wel geloof ik dat, in het algemeen gesproken, de taak der regering zich moet beperken tot het verschaffen van veiligheid van personen, van zekerheid van eigendommen, en dat men zooveel mogelijk de bevordering der bijzondere belangen aan de ondernemingszucht der bijzondere personen moet overlaten: maar ik ben evenzeer overtuigd, dat, zoo er één punt is, waarvoor de staat verpligt is te zorgen, waaromtrent hem minstens bemoeijing en een streng toezigt toekomt, zoowel in het belang van het algemeen, als in dat der partikulieren, zulks het onderwijs is. Ik verlang dus dat het Gouvernement in Nederl. Indië zorge voor de daarstelling van goede schoolinrigtingen, en dat het een voortdurend, waakzaam, verlicht en streng toezigt uitoefene over die inrigtingen, waarvan de vrije oprigting, volgens algemeen bekende, vooraf voorgeschreven bepalingen, zal worden toegestaan.

Ook de heeren VAN VLOTEN en VAN SWIETEN, die zich in hunne „proeven" over het Indisch regeringsbeleid als groote voorstanders eener in Nederl. Indië te voltooijen opvoeding doen kennen, zijn zeer voor Gouvernements-inrigtingen, ook om de groote kosten die eene polytechnische school, een atheneum, of hoe men dergelijke inrigting noemen wil, wil zij goed zijn, en waarborgen van duurzaamheid aanbieden, na zich moet slepen.

Een koloniaal oudgast, voorstander van dergelijke inrigting voor Indië, voorspelde aan het instituut Herwijnen naauwelijks zes jaren levens, juist om de groote kostbaarheid en de weinige waarborgen van duurzaamheid die het als bijzondere inrigting aanbiedt. Hij waarschuwde, dat Europeanen zelden lang in Indië zijn zonder ziek te worden; dat velen na een meerder of minder aantal jaren voor goed of voor een tijd lang moeten repatriëren; dat men dus voor een talrijk personeel, ook ter vervanging, zou moeten zorgen, dat moeijelijk te vinden en uiterst kostbaar is; dat de meesten, zelfs bij hooge bezoldiging, aan de Gouvernements-scholen de voorkeur zullen geven, omdat de onderwijzers daar, na wel volbragten diensttijd, zeker zijn pensioen te zullen erlangen. Zal de school te Pondok-Gedeh dit ook doen? Zal ze hooge bezoldigingen geven, om geschikte onderwijzers te weerhouden zich bij voorkeur aan de Gouvernements-scholen te verbinden? Zal zij de reizen naar Europa, gezondheidshalve ondernomen, bekostigen, en in dien tijd wachtgeld geven? Dan zal die inrigting uiterst kostbaar worden, dan zullen de te betalen schoolgelden zeer hoog moeten loopen, en zal de school haar oogmerk missen van te

dienen voor ieder die in Ned. Indië eene beschaafde opvoeding wenscht te erlangen. Die groote kostbaarheid zou maken dat velen hunne kinderen bij voortduring naar het moederland bleven zenden, om hen eene wezenlijk Europesche opvoeding te doen geven, en ruimer denkbeelden te doen krijgen.

Deze bezwaren zijn niet van gewigt ontbloot. Zij betreffen echter slechts de toepassing van het stelsel, niet het stelsel zelf. Zij schijnen ook niet onoverkomelijk, en behoeven niet tegen te houden het in werking brengen van het beginsel: dat de in Ned. Indië uit Europesche ouders geboren kinderen daar goed kunnen worden opgevoed. Die bezwaren spruiten ook gedeeltelijk voort uit eene te ver gedreven vaderlijke bezorgdheid, lang eigen aan ons Gouvernement, vooral wanneer het Indische belangen gold. Men sta de oprigting van die scholen toe, mits de oprigters en bestuurders zich onderwerpen aan het toezigt van het Gouvernement, aan de gestelde vereischten beantwoorden en de voorwaarden nakomen die hun in het publiek belang zullen worden voorgeschreven. Zoo er wezenlijk behoefte aan bestaat, zullen er van die scholen worden gevonden; de ondervinding zal middelen aanwijzen om ze in stand te doen blijven, steeds een goed onderwijzerspersoneel er voor aan te treffen, in dezer lot te voorzien enz.

Zoo de behoefte aan die scholen levendig wordt gevoeld, zullen zij druk worden bezocht, dus ruime inkomsten hebben, groote bezoldigingen kunnen geven. Even als met vele industriële en andere inrigtingen in Europa plaats heeft, zouden welligt de aan de school verbonden onderwijzers een fonds bijeen kunnen brengen, waaruit, ingeval van ziekte of langdurige dienst, wachtgeld of pensioen zou kunnen worden verleend.

Hoewel tot nu toe slechts over het onderwijs met betrekking tot de Europesche ingezetenen van Nederl. Indië en hunne afstammelingen werd gesproken, zal men ligt begrijpen, dat wij de taak des Gouvernements niet voor volbragt houden, zoo slechts daarvoor wordt gezorgd, zoo slechts het oprigten van scholen voor hen wordt toegelaten. Die zorg behoort zich tot het onderwijs in het algemeen, ook voor de inlanders uit te strekken. Ook voor de beschaving van deze moet gewaakt, ook voor een naar hunne behoeften ingerigt onderwijs moet gezorgd worden. Zoo wel de pligt van het Gouvernement als ons welbegrepen eigenbelang brengt zulks mede. Het is onmogelijk den stroom des tijds tegen te gaan. Door de zendelingscholen buiten Java, door den meer en meer toenemenden omgang met Europeanen vooral op Java, ontwaakt langzamerhand de zucht naar kennis, naar meerder beschaving, naar hooger ontwikkeling. Zelfs al mogt het Gouvernement zulks willen, zou het volstrekt onmogelijk zijn die zucht geheel te onderdrukken. Zou nu het eigenbelang des Gouvernements niet medebrengen de voldoening dier begeerte niet enkel aan bijzondere personen over te laten, maar die taak zelf op zich te nemen? Wij zeggen het den heer WILKENS na, dat het Gouvernement daardoor meer en meer van den inlander zal kunnen verwachten, dat deze daardoor meer en meer zal kunnen inzien, hoe zooveel, dat hij nu niet begrijpt of verkeerd beoordeelt, tot zijn wezenlijk heil strekt.

Wij zijn overtuigd, dat het Gouvernement, door de leiding van dat onderwijs op zich te nemen, door de inlanders langzamerhand te beschaven, voor hunne verstandelijke ontwikkeling te zorgen, daarbij hunne regtmatige grieven uit den weg te ruimen, en hen, terwijl zij onze schatkist helpen vullen, gelegenheid te geven zelf in maatschappelijke welvaart vooruit te gaan, die inlanders meer en meer aan zich zal verbinden. Het zal dan eenmaal inderdaad waarheid kunnen worden, dat onze hechtste vestingen, ter verdediging van onze schoone bezittingen tegen altijd mogelijk blijvenden aanval van buitenlandsche vijanden of tegen lagen van binnenlandsche woelzieken, gevonden zullen worden in de harten der inlanders. Dan zal het besef algemeen kunnen worden, dat nu reeds enkelen hebben: dat zij niets winnen zouden, door het Nederlandsch oppergezag voor dat eener andere Europesche mogendheid te ruilen; dat zij onder een, hunne belangen tegelijk met zijn eigenbelang, goed behartigend, hen niet drukkend Europeesch bestuur, gelukkiger zijn, veiliger de vruchten van hunnen arbeid kunnen genieten, meer wezenlijke vrijheid zullen bezitten, meer in vrede leven, dan onder het despotieke gezag hunner eigen hoofden.

Wij juichen het met den heer VAN HOËVELL toe, dat het Gouvernement tot de overtuiging is gekomen, dat aan die begeerte naar meer beschaving, naar verspreiding van volksonderwijs moet worden voldaan, en dat het Gouvernement de vervulling daarvan heeft op zich genomen. De bewijzen daarvan zien wij in het gedurig toenemend aantal scholen, waarvan de verslagen over het onderwijs in Nederl. Indië steeds getuigen, in de uitbreiding aan den werkkring van den heer PALMER VAN DEN BROEK door den tegenwoordigen minister van koloniën gegeven. Men herinnert zich uit het artikel: „Onderwijs op Java" in het nommer van dit tijdschrift van Augustus 1851, dat het doel der zending van den heer PALMER VAN DEN BROEK oorspronkelijk was, om aan het hoofd geplaatst te worden eener normaalschool ter vorming van inlandsche onderwijzers, die in de verschillende residentiën Javaansche ambtenaren zouden opleiden. Men herinnert zich ook, dat later begrepen werd, dat de zorg voor de opleiding van goede inlandsche ambtenaren, met die voor de opleiding van de inlandsche bevolking in het algemeen gepaard behoorde te gaan, en dat er, voornamelijk door de zorg van den hoogleeraar T. ROORDA, schoolboekjes werden zamengesteld, bestemd om op de op te rigten scholen te worden gebruikt, zoodat de heeren PALMER VAN DEN BROEK en VAN HAAGEN, in Junij 1851 naar Java vertrokken, terstond hunne taak, het opleiden van geschikte Javaansche onderwijzers, konden aanvangen.

Mogen deze pogingen goede vruchten dragen. Moge het Gouvernement gezegende vruchten plukken van zijn streven, om aan de de bewoners van Nederlandsch Indië, voor al de schatten die zij ons doen toevloeijen, beschaving en daardoor gelegenheid tot zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling in de plaats te schenken.

's Hage, Julij 1852. Z. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

Een woord aan den Minister van Koloniën
CH. F. PAHUD.

Met belangstelling zien wij dat, in den tegenwoordigen tijd, de regten van de bevolking dezer gewesten, door zoo vele kundige mannen in de Staten-Generaal worden voorgestaan. Wij wanhopen niet meer, of de waarheid zal van lieverlede boven drijven, en schitterend zal de voldoening dier volksvertegenwoordigers wezen, wanneer zij zullen zien, hoe noodzakelijk het is geweest, dat zij hunne krachtige stem lieten hooren, om duizenden menschen te redden van de ellende, waarin zij gedompeld zijn, door de slechte toepassing van het stelsel van kultuur, dat niet anders ingevoerd is, dan met het voortreffelijke doel, om land en volk te bevoordeelen en te beschaven.

De Minister van Koloniën zegge niet, dat hij ook Java doorreisd, dat hij ook veel van het land gezien heeft, zonder daarbij aan de vertegenwoordigers te verklaren, op hoedanige wijze hij die reizen heeft gedaan, — en een nieuw licht zal voor hen opgaan. Hij zat meestal in zijn rijtuig, sprak grootendeels alleen met residenten, die dikwijls huiverig waren voor de waarheid uit te komen. Welligt was het zijne roeping niet, maar hij had, om de zaken goed te kunnen beoordeelen, zich in de dessa's moeten begeven; aldaar moeten nagaan, hoe die dessa's vóór de invoering der kultures er uitzagen; naauwkeurig onderzoeken of zij toen beter en welvarender waren geweest. Had hij dat gedaan, dan had hij, toen men de ellende van Java en de Javanen beschreef, niet op eene onvergefelijke wijze den volksvertegenwoordigers toegeroepen. „Niet zelden zijn de medegedeelde „berigten van dien aard, dat men er niet veel aan hechten kan, *vooral* „*wanneer men de overtuiging heeft*, dat niet alles wat van of over Indië ge„schreven wordt, waarheid is." — Wij vragen u, Minister! hoe zou het dan komen dat *ettelijke* dessa's, bij de suiker-, indigo-, en tabakskultuur ingedeeld, ontvolkt zijn? waarom liggen zij thans *woest?* Wij zullen het u verklaren, wij die, vóór het stelsel van kultures, de dessa's van tijd tot tijd bezochten, opdat gij u niet meer bezondigt, door iets te beweren, dat in ons oog gelijk aan eene misdaad staat, dewijl van het oordeel des Ministers en van de Staten-Generaal de welvaart van Java voor de toekomst voor een groot deel afhankelijk is.

Overal waar het regt van eigendom niet geëerbiedigd wordt, zal de welvaart nooit te voorschijn treden. Het beheerschen van Java door ons Nederlanders mag en behoeft niet gepaard te gaan, met het willekeurig beschikken over den eigendom van zijne bewoners. Het gevolg daarvan zal

zijn, dat hetzelfde Gouvernement, 't welk zoo iets in den aanvang roekeloos duldt, later niet meer aan zijne verpligtingen zal kunnen voldoen en zelf de grootste schade lijdt.

Wij weten op het oogenblik geene andere voorbeelden aan te halen dan de residentiën Japara, Samarang en Tagal. De bevolking dier residentiën heeft daar, waar de suiker- en tabakskultuur ingevoerd is, zoodanig geleden, dat met de meeste inspanning gewerkt moet worden, om aan de door het Gouvernement met de kontraktanten aangegane overeenkomsten te voldoen. En waaruit ontsproot zulk een stand van zaken? Uit de hebzucht en de vrees van menig ambtenaar. *Hebzucht*, omdat zij, tot verkrijging van procenten en tot behaling van eer en rang, op vele plaatsen de kultures zoodanig uitbreidden, dat onmogelijk de bevolking lang zulk eenen stand van zaken kon onderhouden. Waar de bevolking geen tijd meer overgelaten wordt, om hare eigen velden met *goede* graansoorten en aardvruchten te beplanten, daar zal ontvolking plaats hebben. *Vrees*, omdat zij aan vele kontraktanten, uit angst van aangeklaagd te worden, in al hunne eischen, om van de bevolking diensten en materialen tegen lage prijzen te verkrijgen, het oor leenden.

Minister, gij hebt ook eigendommen? Gesteld eens dat men bij magte was u ze af te dwingen, dat gij ze zoudt *moeten* afgeven tegen verminderde prijzen, willekeurig door een' derde te bepalen; zoudt gij niet langzamerhand in armoede vervallen? en zoude u de moed niet ontzinken, om door vernieuwde krachtsinspanning uw welzijn te vermeerderen? Misken deze waarheden niet; wij kenden u toen gij nog op Java als ambtenaar diendet; gij waart bekend voor een edel mensch, die het regt zocht. Sta het regt nog met kracht voor, en gij zult, niet alleen als Minister, maar als mensch voldoening vinden. Wij zullen weder voorbeelden laten spreken, om aan te toonen, dat gij gerust het eigendomsregt kunt voorstaan, zonder het kultuurstelsel omver te werpen, 't welk wij, gezuiverd van de vele misbruiken, ook opregt voorstaan.

In 1847 kende de afgetreden Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN aan zijn' neef S'JACOB, luitenant ter zee 2de klasse, te Soerabaja een suiker-kontrakt toe. Fabriek en toebehooren werden opgerigt, even als met andere fabrieken vroeger en later het geval is geweest, door tusschenkomst van het bestuur; dat is: het bestuur moest den fabrikant, daar waar deze moeijelijkheden in het verkrijgen van materialen ondervond, in de hand werken en het werkvolk tegen twintig duiten daags verstrekken. De fabriek is tot stand gekomen en heeft vijf jaren gewerkt. Wat gebeurt er nu? Die fabriek is door den heer S'JACOB voor *f* 60,000 's jaars aan een' ander verhuurd, en hij gaat naar Nederland terug, om van die voordeelen het genot te hebben.

Verre zij het van ons, het geluk van dien heer te benijden. Wij wenschten hem het dubbele dier som toe, — maar wij zouden zoo gaarne zien, dat die som niet door toegevendheid des Gouvernements, *ten koste der arme bevolking, verkregen was geworden.* Wij vragen in gemoede den

Minister af, of het niet reeds mooi genoeg zou zijn geweest, wanneer die heer, na vijf jaren, met ƒ 30,000 huur voor zijne onderneming, ware henen gegaan? Voorwaar! hij had daarmede nog onder de door de fortuin zeer bevoorregten gerekend kunnen worden en de bevolking ware minder benadeeld geweest.

Voor dat wij eindigen, moeten wij tot voorlichting der volksvertegenwoordigers nog opmerken, hoe zonderling het gedrag des Gouvernements van Nederlandsch Indië in vele opzigten is. Terwijl nog op vele plaatsen voortgegaan wordt, om aan de fabrikanten werkvolk tegen door het bestuur bepaalde loonen te verschaffen, neemt het Gouvernement, bij verschillende besluiten, de strengste bepalingen, welke den ambtenaren bevelen, om Gouvernements werken, als: het opzetten van gebouwen, het tot stand brengen van verdedigingswerken enz., slechts door vrijwillige arbeiders te doen verrigten. Ten gevolge van deze zoo voortreffelijke maatregelen, waardoor de werken met meer bijval door de bevolking ten uitvoer worden gebragt, betaalt het Gouvernement op onderscheiden plaatsen de arbeiders van 25 tot 30 duiten daags. Hoe is dit nu overeen te brengen met de toegevendheid, die ten opzigte der fabrikanten nog in zwang is, zoo als zoo even werd opgemerkt. Met de eene hand, verschaft het Gouvernement der bevolking voordeelen, met de andere worden haar, door denzelfden invloed, andere voordeelen onthouden.

Het kultuurstelsel zal Java en zijne bewoners tot voordeel strekken, wanneer men het daar henen leidt, dat de onderscheiden kultures zoodanig worden onderhouden, dat de bevolking in haar eigen belang ook iets kan doen, dat is: naar behooren hare rijstvelden met *goede* graansoorten beplanten, zonder gedwongen te worden om tegen lage loonen diensten te verleenen, of wel, tegen verminderde prijzen, aan de fabrikanten materialen te bezorgen.

Wat betreft het eerste, daartoe kan het Gouvernement geraken, door zoodanige aanplantingen, die bij kontrakten als te groot en boven de krachten der bevolking zijn voorgeschreven, te verminderen, tegen het verleenen aan de kontraktanten eener verlenging van tijd der bestaande kontrakten; iets waartoe de kontraktanten voorzeker, in verband met beiderzijdsche bestendige voordeelen, gewillig zouden toetreden; terwijl aan het leveren van werkvolk en materialen een einde zoude gemaakt kunnen worden, omdat de meeste kontrakten zulks reeds voorschrijven, en alleen niet van de zijde der verschillende besturen worden nageleefd, dewijl men op eene onvergefelijke wijze, zoo als gezegd is, uit vrees, méér de belangen der kontraktanten, dan die der beklagenswaardige bevolking, in het oog houdt.

JAVA, Mei 1852. *Eene stem uit de binnenlanden van Java.*

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Memorie over den Indischen Archipel, in opzigt tot de belangen van Nederland en Nederlandsch Indië, nagelaten door JAN IZAÄK VAN SEVENHOVEN, kommandeur der orde van den Nederl. Leeuw, raad van Indië enz. enz. enz. Amst. 1852.

Wat aanleiding tot de uitgave dezer brochure gegeven heeft, en aan wien wij die uitgave eigenlijk te danken hebben, is ons onbekend. Maar wij verheugen er ons over. Wij hebben den man gekend, uit wiens pen dit geschrift is gevloeid; en, ofschoon opgevoed en groot geworden in de school der oudgasten, ofschoon misschien al te zeer toegevende aan indrukken en meeningen, die niet altoos den toets van eene onbevooroordeelde kritiek konden doorstaan, wist hij zich toch in vele opzigten boven de bekrompenheid en de vooroordeelen van zijnen tijd te verheffen. Ook dit geschrift draagt er de sporen van. Wij zullen niet onderzoeken, in hoeverre de schrijver juist ziet, wanneer hij meent, dat de Engelschen, „die zich, zoo niet geheel, dan toch voor een groot gedeelte meester willen maken van den handel in den Indischen Archipel, daarmede nog *iets anders* dan handelsvoordeel ten oogmerk hebben;" wij zullen alleen, als een bewijs voor zijne liberale beginselen, die de oudgasten vooral van zijnen tijd voor dwaasheden uitkreten, opmerkzaam maken op de middelen, die hij in dit geschrift aanwijst, „waardoor wij niet alleen een zeer ruim aandeel van den handel in den Indischen Archipel kunnen verkrijgen, maar waardoor wij tevens den invloed, dien onze voorvaderen bezaten, terug zullen erlangen, onze vasallen en bondgenooten in Indië vermeerderen, en ons bestaan aldaar meer en meer bevestigen." De middelen, die de waardige schrijver in 1840, toen deze memorie geschreven werd, aanwees, zijn de volgende. *Vooreerst*, het aanleggen van *vrijhavens* op Java, Sumatra en daar, waar zij meer noodig zullen zijn. *Ten tweede*, verandering in onze wetgeving op de inkomende en uitgaande regten en het havendepartement, die de strekking moet hebben, de belemmeringen en moeijelijkheden op te heffen, haar voor den inlandschen handelaar begrijpelijk te maken, en ze meer in overeenstemming te brengen met de wijze, waarop hij zijnen handel drijft. *Ten derde*, aanmoediging aan onze kooplieden, zoo hier als in Indië, tot het drijven van den bedoelden handel.

Inderdaad, indien in dien tijd de beginselen, waarop deze voorstellen rusten, algemeen waren geweest onder de ambtenaren; ja, ik ga verder, indien ze thans de plaats hadden ingenomen van den bekrompen geest van bureaukratie, die nog voorheerschende is, — dan zouden het Vaderland

en de Kolonie beter gediend zijn en dan zouden de belangen van beiden meer in overeenstemming zijn gebragt. Wij bevelen de lezing van dit geschrift dringend aan allen, die nog alleen in monopolie en uitsluiting de kracht van ons koloniale stelsel zoeken.

De oorzaken, die de heer VAN SEVENHOVEN opgeeft, waarom de reeds opgerigte vrijhaven te Rio niet aan de verwachting heeft beantwoord, zijn: 1°, dat onze op Java gevestigde kooplieden, toen alle produkten aan een vrijen handel waren overgelaten, op Java zelf te groote ressources vonden, dan dat zij zouden trachten door den meer moeijelijken handel in den Archipel voordeel te zoeken, 2°, dat de Chinezen en Arabieren liever, door het geven van voorschotten aan de landbouwers, het opkoopen van koffij en andere produkten, winsten wilden zoeken, dan zich op zee wagen, en 3°, dat de eigenaars van schepen, die op Java te huis behoorden, meestal genoegzame vrachten voor het Gouvernement vonden. 't Is mogelijk, dat dit alles voor Rio nadeelig gewerkt heeft; maar de voorname reden schijnt de heer VAN SEVENHOVEN niet gekend te hebben. Wij hebben ze bij eene vroegere gelegenheid breedvoerig uiteengezet. Rio is nimmer eene vrijhaven geweest. De handelaren en scheepvarenden waren er aan even groote en lastige formaliteiten onderworpen, als overal elders. De misbruiken, verkeerdheden en overtredingen der voortreffelijkste voorschriften van het Gouvernement, die in het uitgestrekte gebied van Nederlandsch Indië overal plaats hebben, omdat de publieke opinie zich niet mag doen hooren en de drukpers aan banden ligt, hebben ook al de schoone vooruitzigten der handelsvrijheid te Rio in rook doen verdwijnen.

Toen de heer VAN SEVENHOVEN deze brochure schreef, kon hij nog alleen op Singapoera wijzen, als een bewijs, dat de Engelsche invloed in Indië voor ons gevaarlijk wordt. Thans, twaalf jaren later, zijn wij reeds veel rijker in waarschuwende voorbeelden. Laboean, Serawak, Indragiri! Maar het krachtige middel, dat hij tegen dien invloed aanprees, prediken wij ook nu nog: „Geen wangunstige naijver, vooral geen verbodswetten voor vreemdelingen!" Maar wij moeten „tot krachtbetoon en inspanning ontwaken, in ijver ontbranden, of het wordt te laat!"

Varia.

Nadat het Gouvernement de looden hand, die op Indië drukte en alle maatschappelijke, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling onmogelijk maakte, een weinig had opgeligt, begon zich het gevoel van behoefte aan vooruitgang en beschaving met ongehoorde kracht te openbaren. Onder de verschillende bewijzen, die daarvan gegeven zijn, behoort vooral het gebeurde met de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Menig artikel in dit Tijdschrift, menige brochure van den heer J. MUNNICH en bovenal de voortreffelijke redevoering, waarmede de heer P. J. VETH de algemeene vergadering dier Maatschappij, den 13 Augustus 1850 te Amsterdam gehouden, heeft geopend, noopten het Hoofdbestuur, om in den loop van dat jaar de vroeger mislukte pogingen, om de Maatschappij ook in Indië te doen arbeiden, nog eens met nieuwe kracht in 't werk te stellen. „Zullen wij in Indië slagen," had de heer VETH gezegd, „dan moeten wij ons vooraf van de goedkeuring der regering hebben vergewist." Men verkreeg die goedkeuring; men verkreeg meer. De tegenwoordige Gouverneur-Generaal VAN TWIST gaf, door eene ondubbelzinnige verklaring en eene loijale geldelijke bijdrage, het treffend bewijs, dat hij iets meer wilde, dan de bestemming van Indië tot eene, voor het moederland vele schatten afwerpende, kolonie, dat hij die kolonie zelve wilde ontwikkelen in den geest der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. En toen hij dien wil op zulk eene schitterende wijze had geopenbaard, durfden ook zij niet achter blijven, die vroeger met een medelijdend schouder-ophalen op die zoogenaamde „hervormers en liberalen" hadden nedergezien. Ook de behouders en de reaktionnairen en de oudgasten sloten zich aan de beweging aan, en wedijverden met hen, die sedert jaren voor den maatschappelijken, zedelijken en godsdienstigen vooruitgang van Indië hadden gesproken, geschreven en gestreden. Te Batavia werd een departement opgerigt, dat binnen weinige dagen 150 leden telde. Te Samarang, te Banjoemas, te Djokdjokarta vestigden zich departementen, waartoe de aanzienlijkste ingezetenen dier plaatsen toetraden. Het departement Soerabaja, dat reeds sedert lang bestond maar kwijnde en niet werkte, verheugde zich in eene aanzienlijke uitbreiding en een nieuw leven.

't Kon echter niet anders, of de twee groote partijen, waaruit al die departementen, vooral dat van Batavia, zijn zamengesteld, — aan den eenen kant, voorstanders van het oude stelsel om de Indische bevolking in eenen stationairen toestand te houden, en, aan den anderen kant, zij, die haar willen ontwikkelen, onderwijzen en opvoeden, — moesten al dadelijk op de gansche rigting der werkzaamheden haren invloed trachten uit te oefenen. De laatsten stonden het liberale beginsel voor, om ook onder die inland-

sche bevolking de zegeningen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te brengen, en ook de meer ontwikkelden, de aanzienlijken en hoofden, als hare leden aan te nemen, ten einde hunne hulp en medewerking in te roepen, om dat doel te bereiken. Daar zij de groote meerderheid uitmaken, gelukte het hun, dit beginsel te doen zegevieren en in het huishoudelijk reglement, dat aan de goedkeuring van het Hoofdbestuur te Amsterdam onderworpen moest worden, opgenomen te zien. Ze deden dit door in art. 1 te zeggen: „De wetten der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen liggen tot grondslag „van de huishoudelijke wetten der Afdeeling Batavia, en worden door hare „leden *zooveel mogelijk* opgevolgd;" en in art. 5: „Ieder, onverschillig tot „welke godsdienst hij behoort, kan tot lidmaat worden aangenomen *).

De brief van de Bestuurders der Afdeeling Batavia aan het Hoofdbestuur te Amsterdam, die dit huishoudelijk reglement vergezelde, hield eene ontwikkeling der redenen in, waarom men deze wijziging der algemeene wet noodzakelijk had geoordeeld. Door den sekretaris, den heer MUNNICH, waren ze op eene meesterlijke en voor elken onpartijdigen, overtuigende wijze uiteengezet, en ze maakten althans dien indruk op het Hoofdbestuur, dat het aan het Departement Batavia het volgende schreef:

„*a.* Dat het Hoofdbestuur, na rijpe overweging van het medegedeelde, zich overtuigd houdt van het afdoende der gronden, voor de wijziging van art. 5 aangevoerd, en alzoo oordeelt, dat daarin ook voor de Javanen het lidmaatschap kan worden opengesteld, doch alleen onder voorwaarde, dat in het eerste artikel uitdrukkelijk worde verklaard, dat het doel der Maatschappij, gelijk het omschreven staat in art. 1 van de Algemeene Wetten, ook het doel is van het Departement Batavia, en dat alsdan tevens in het vijfde art. worde uitgedrukt dat: een iegelijk, *die bereid is, tot het alzoo omschreven doel mede te werken*, lid van het departement kan worden.

„*b.* Dat echter het hoofdbestuur dit zijn gevoelen, als betreffende eene wijziging van een algemeen wetsartikel, afhankelijk moet maken van het oordeel der algemeene vergadering, aan welke het, zoowel als de gevolgde handelwijze, ter goedkeuring zal worden voorgedragen."

In eene algemeene vergadering van het departement, den 21 Mei l. l. te Batavia gehouden, werd dit antwoord van het hoofdbestuur ter tafel gebragt en had er eene zeer levendige diskussie over plaats. Daar reeds den volgenden dag de landmail vertrok, zijn onze berigten over die vergadering zeer kort en onvolledig, en ook de brief, dien het hoofdbestuur te Amsterdam van de bestuurders te Batavia ontving, hield slechts de mededeeling in, dat het departement de voorstellen van het hoofdbestuur niet kon aannemen, omdat het daarin geen waarborg genoeg vond, dat ook Javanen, die geen Christenen zijn, als leden zouden mogen en kunnen wor-

*) Art. 1 der algemeene wetten van de Maatschappij luidt: „Het doel der Maatschappij is: door de bevorderiug van godsvrucht en goede zeden, overeenkomstig de beginselen van de christelijke godsdienst, en door het voortplanten van nuttige kundigheden, voornamelijk onder minvermogenden, algemeen volksgeluk te verspreiden." En Art. 5 is van den volgenden inhoud: „Elk, van wat rang in de burgerlijke maatschappij hij zij, of tot welk christelijk genootschap hij behoore, zal tot lid der Maatschappij kunnen worden aangenomen."

den aangenomen. Immers, wanneer „een iegelijk, die lid van het departement wil worden, bereid moet zijn, om mede te werken tot het doel" van namelijk „godsvrucht en goede zeden, *overeenkomstig de beginselen der christelijke godsdienst* te bevorderen," dan zou het eenen Javaan onmogelijk worden gemaakt, zulk eene verklaring te onderschrijven. Maar hoe weinig wij ook tot dus verre van die vergadering van 21 Mei l. l. in bijzonderheden weten, dit is ons bekend, dat de voorstanders van het oude stelsel, die de inboorlingen in hunnen tegenwoordigen weinig ontwikkelden toestand willen houden, eene totale nederlaag hebben geleden.

Den 10den en 11den Augustus l. l. werd de algemeene vergadering der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Amsterdam gehouden, en op den eersten dier beide dagen is deze belangrijke kwestie behandeld, en is door de afgevaardigden van de departementen, die in alle oorden des vaderlands verspreid zijn, daarover een oordeel uitgesproken. Ook ik had de eer die bijeenkomst bij te wonen als gedelegeerd afgevaardigde van het departement Soerabaja.

De indrukken, die ik ontvangen heb, waren van zeer gemengden aard. Er verhieven zich stemmen tegen het beginsel, om Mohamedanen als leden aan te nemen; er waren er, die volstrekt de bewoordingen van art. 1 der algemeene wet wilden behouden hebben, als of door eene andere redaktie dier wet ook het christelijk beginsel uit de maatschappij zou verbannen worden; ja, ik heb zelfs het departement van Batavia hooren laken en veroordeelen en „eene onwaardige dochter van eene voortreffelijke moeder" hooren noemen, — ik heb den raad vernomen, dat men alle gemeenschap hoe eer zoo liever moest afbreken met eene afdeeling, die de deur wilde openen voor Mohamedanen!

Toen kon ik mij niet langer bedwingen; toen heb ik het woord gevraagd, en mij met kracht verzet tegen dergelijke kleingeestige, bekrompen en *onchristelijke* denkbeelden. Ik heb de schoone woorden herinnerd, waarmede de hoogleeraar VETH, twee jaren geleden, de vergadering had opgewekt, om te trachten de weldaden, die de Maatschappij verspreidt, ook op Java, ook onder de Javanen te brengen. Ik heb aangetoond, hoe geheel in strijd het zou wezen met de beginselen, in die merkwaardige rede ontwikkeld en ook in talrijke exemplaren op Java gebragt, om nu, na de heerlijke uitkomst, waarmede de ingestelde pogingen bekroond zijn, na het verrijzen van departementen, in Indië, bij den goeden geest die er ontwaakt is, bij het vooruitzigt dat niet alleen Christenen, maar ook Javanen willen medewerken tot het verspreiden van verlichting en beschaving, — om nu dat alles te doen schipbreuk lijden op een *vooroordeel!* Ik heb herinnerd, hoe in 1842 de Mohamedaansche priesters te Cheribon kalk en steenen hebben aangeboden, als eene bijdrage tot het opbouwen eener Christenkerk aldaar, hoe ik dat aanbod niet heb afgewezen, en hoe desniettemin die kerk eene Christenkerk is gebleven. „Moge op die wijze" zoo eindigde ik, „deze Maatschappij, de hulp en medewerking van Javanen niet afwijzen; ze zal er vele vruchten van plukken, om haar doel te bereiken, en ze zal desniettemin eene Christelijke Maatschappij blijven".

Niet weinig tegenspraak heeft mijne rede uitgelokt; maar toch, ofschoon mijn wensch niet geheel is vervuld geworden, toch is het doel, dat ik mij voorstelde, voor een gedeelte bereikt. De vergadering heeft het huishoudelijk reglement van Batavia, wat de art. 1 en 5 betreft, zoo als het daar is liggende, niet aangenomen. De voorname reden daarvan is te zoeken in de zeer onbestemde uitdrukking „zoo veel mogelijk" van art. 1, die men meende dat nimmer in een wetsartikel mag voorkomen, omdat ze eigenlijk niets beteekent. Maar tevens heeft de vergadering met 316 tegen 108 stemmen het volgende besluit genomen: „De vergadering neemt als grond- „slag voor de vestiging van Departementen in Indië *de beginselen* aan, „vervat in de door het Hoofdbestuur voorgeslagene wijzigingen op het „reglement van Batavia, en wel, bij volstrekte en stellige handhaving van „haar doel, *het toelaten van Inlanders als leden*".

Ofschoon ik nu liever had gezien, dat het reglement van Batavia onveranderd was aangenomen, al moet ik ook erkennen dat de uitdrukking „zoo „veel mogelijk" in geene goede wet te huis behoort; toch verheugt het mij dat het beginsel is aangenomen, dat ook Inlanders, al dragen zij niet den naam van Christenen, als leden mogen worden toegelaten. Door het aannemen van dit beginsel hebben de liberale leden, zoo wel te Batavia als in Nederland, gezegevierd. Mogen het Hoofdbestuur en het Departement Batavia zich nu verstaan over *de redaktie* der beide artikelen, want daarop komt de geheele zaak thans neder! Moge het Hoofdbestuur vooral niet te zeer vasthouden aan zijne eens voorgestelde wijziging! Ik zou het zeer betreuren, indien de uitkomst zoodanig mogt wezen, dat daardoor de band tusschen de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in Nederland en in Indië verbroken werd. Ook van een politiek standpunt beschouwd, zou zulk eene gebeurtenis groote gevolgen kunnen hebben, die voor het Moederland vooral betreurenswaard zouden zijn. Eene vraag zij voldoende, om dit aantewijzen. Wat zal het zijn, wanneer nu eindelijk de beschaving, het onderwijs, de opvoeding van de Indische volkeren zich ontwikkelen, nadat die volkeren eeuwen lang in eenen stationairen toestand gehouden zijn, maar die ontwikkeling geschiedt zonder eenige leiding en medewerking van het Moederland, geheel afgescheiden van de Nederlandsche natie, zelfstandig en onafhankelijk?

Onlangs voerde de heer STOLTE als bewijs voor de welvaart der Javanen aan, „dat het verbruik van lijnwaden onder hen zoo zeer is toegenomen." 't Verwondert ons, dat niemand hem op de onhoudbaarheid van zijn argument gewezen heeft. Immers, om over de welvaart van een volk juist te oordeelen, is het niet genoeg aantevoeren, dat het van *één* artikel meer verbruikt dan vroeger, maar daartoe is noodig, dat men het *geheele* verbruik van zijne benoodigdheden in de schaal legt. Doen wij dat ten opzigte der Javanen, dan vinden wij, dat reeds in 18²²/₂₃, dus twee jaren achtereen, de algemeene invoer bedragen heeft eene waarde van ƒ 21,000,000

ropyen à 120 N. C. = *ƒ* 26,500,000 à 95 N. C. tegenwoordige waarde. In de jaren 1844—1848 heeft de invoer gemiddeld niet meer dan *ƒ* 25,000,000 bedragen *); dus *anderhalf millioen minder* dan voor dertig jaren, toen er een aanzienlijk getal verbruikers minder was. De geheele uit- en invoer bedroeg in 18²²/₂₃ ruim *ƒ* 45,000,000 ropyen à 120 N. C. = *ƒ* 57,000,000 à 95 N. C.; en in de jaren 1844—1848 heeft de geheele in- en uitvoer *ƒ* 86,000,000 bedragen, en dus 29 millioen meer. Wanneer men nu aanneemt, dat de bevolking in die 30 jaren ook slechts in rede van 1 : 1,50, dat is van 6 tot 9 millioen is toegenomen ('t geen zeer gering is), dan zou men, bij een *gelijk* verbruik en produktie van ieder man of huisgezin, *zonder* het kultuurstelsel tot *hetzelfde resultaat* zijn gekomen, namelijk een verbruik en produktie van *ƒ* 86,000,000, zonder dat het daarbij noodig zou geweest zijn, dat de Javanen sedert 1822 *eenigen vooruitgang* in hunne voortbrenging hadden gemaakt.

En nu vragen wij, na deze opmerking, wat er van het zoo fraai klinkende argument van den heer STOLTE overblijft?

BATAVIA, 18 Mei 1852. K.

Er geschiedt nog veel onregt in Indië, waarvan minder aan den Gouverneur-Generaal dan aan zijne raadgevers de schuld moet geweten worden. Een paar voorbeelden werden ons daarvan dezer dagen bekend, waarvan juist de tegenstelling de onregtvaardigheid nog meer doet in 't oog vallen, en die wij daarom aan den redakteur van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië bekend maken. Indien hij ze opneemt, dan zullen ze den heer VAN TWIST waarschijnlijk onder de oogen komen, en dat kan niet anders dan nuttig zijn.

De majoor BLONDEAU was op Java geboren, en droeg in eene bruine kleur daarvan het bewijs. In de oorlogen, die in de laatste jaren in Indië zijn gevoerd, vooral op Celebes en Java, heeft hij zich, als een verdienstelijk, kundig en dapper officier, bij menige gelegenheid doen kennen. Zijne heldenfeiten komen in de officiële rapporten meer dan eens voor — maar hij was in Indië geboren en hij was bruin — dat stond hem in zijne promotie in den weg. Reeds was hij zesmaal eervol vermeld, en nog was hij niet gedekoreerd. Eindelijk *kon* men hem de Militaire Willems-orde niet langer onthouden! Voor een paar jaren is hij gestorven, als kommandant der stad Batavia, eene betrekking, die gewoonlijk aan een gepensioneerd officier wordt opgedragen. Zijne weduwe en kinderen hebben geen pensioen, omdat hij huwde nadat hij gepensioneerd was, zonder toestemming en zonder te kunnen storten. Reeds tweemaal heeft de ongelukkige vrouw zich tot het Gouvernement gewend, om een kleinen onderstand, iets waartoe de Gouverneur-Generaal, volgens de bepalingen op de huwelijken der officieren, naar men ons verzekert, volkomen bevoegd moet zijn. Maar te vergeefs — zij is tweemaal afgewezen. Thans worden de weduwe en kinderen

*) Zie Dr. W. BOSCH, *De vermeerdering van Java's bevolking* blz. 111.

van den gedekoreerden hoofd-officier BLONDEAU, die meer dan eens zijn bloed voor Nederland heeft gestort, door aalmoezen sober onderhouden!

Niet zoo hardvochtig handelde men met den raad van Indië DU PUIJ. Hij ontving voor eenige maanden een pensioen van ƒ 9000 's jaars en bovendien een suikerkontrakt, dat hij dezer dagen moet verkocht hebben, vóór er nog een steen in den grond is, voor ƒ 25.000 's jaars, zoo lang het kontrakt duurt, dat is twintig jaren.

In 't laatste geval heeft men 't met de zorg voor de schatkist niet zoo naauw genomen als in 't eerste; maar beide feiten houden wij voor eene groote onregtvaardigheid. K.

Wij willen de partij niet trekken van den graaf VAN HOGENDORP. Wij kunnen dat niet, dewijl de werkzaamheden van den Raad van Indië niet publiek zijn, en wij alzoo slechts op gissingen en veronderstellingen en niet altijd even onpartijdige beoordeelingen van anderen zouden moeten afgaan. Maar zeker is het, dat hij altoos op zijn post is gebleven, terwijl anderen pleizierreisjes naar Holland maakten, of een hoog pensioen verteerden, of juist zóó lang hunne betrekking waarnamen, als noodig was, om dat pensioen te verkrijgen. De heer J. P. CORNETS DE GROOT, bij voorbeeld, bleef twee jaren als lid van den raad in Indië, en nam toen zijn pensioen. De heer Mr. J. F. W. VAN NES nam als lid van den raad zijn pensioen in 1847; en toen in 1850 zijne belangen medebragten om weder naar Indië te gaan, had hij het geluk, dat de Minister van Koloniën hem tot Vice-President van den raad aan den Koning voordroeg. En nu, na één jaar die betrekking te hebben vervuld, en na, gelijk de Couranten ons melden, zijne eigen zaken in Indië te hebben geregeld, keert hij naar Nederland terug, na, door zijne uitrusting, zijne reis en zijne ƒ 36,000 traktement, aan de schatkist veel meer dan een halve ton gouds gekost te hebben.

De heer VAN HOGENDORP steekt bij zulke voorbeelden althans gunstig af. Ofschoon in Augustus 1788 geboren, en dus thans reeds op 64 jarigen ouderdom, heeft hij nog geen enkelen dag wegens ongesteldheid zijne werkzaamheden moeten staken. „Ik vertrouw," zoo lazen wij onlangs uit eenen brief van zijne hand aan een zijner vrienden, „ik vertrouw zonder moeite „van den geneesheer, die sedert zeven jaren mijn huisdoctor is, een certi„ficaat te kunnen erlangen, dat ik al dien tijd geen enkelen dag zelfs kwar„tierziek geweest ben; een certificaat alzoo van geheel andere strekking, „dan die welke men voor de tweejarige verloven naar Nederland zoo gemak„kelijk afgeeft, en waarvan de houders, welstaanshalve, zich verpligt achten, „nog wat rond te reizen, alvorens zich in 't Vaderland te vertoonen, opdat „hun blakende welstand aldaar geen te groote verwondering bare!"

Wij hebben berigten ontvangen van Amboina van Maart l. l., waaruit ons onderen anderen gebleken is, dat de predikant KAM, een zoon van

wijlen den verdienstelijken zendeling van dien naam, toen juist van eene reis naar Saparoea, Hila, Haroekoe enz. was terug gekeerd. In geen zes jaren hadden de Christenen der verschillende negeriën, die hij bezocht, een predikant gezien; al dien tijd waren ze van alle geestelijke en herderlijke hulp en toespraak verstoken geweest; een zeer groot aantal kinderen waren door hem op dien togt gedoopt; hoedanig de toestand dier gemeenten moet wezen, laat zich gemakkelijk begrijpen. Aan de predikanten is dat niet toe te schrijven; zij doen wat zij kunnen. Maar als er niet meer hulp wordt verleend, dan is het aan die Protestantsche Christenen, misschien 60,000 of 70,000 in getal, waarvoor slechts vier predikanten bestemd zijn, wel niet te wijten, wanneer ze in zulk een beklagenswaardigen zedelijken en godsdienstigen toestand verkeeren, als de Minister van Koloniën onlangs in de Tweede Kamer beweerd heeft.

Beter zorg wordt er gedragen voor de Roomsch-Katholijken, in Indië in 't algemeen en in de Molukkos in 't bijzonder. Ofschoon er slechts een twintigtal personen, meest militairen, zijn, die tot deze kerk behooren, is onlangs van Batavia een geestelijke derwaarts gezonden.

Hoewel er thans weinig in Indië gebeurt, dat niet dadelijk naar het moederland overwaait, en daar partijdig en onpartijdig beoordeeld wordt, zoo zijn er toch nog altijd hoekjes in die gewesten, waar dingen geschieden, die men in Nederland niet gelooven zou, wanneer die zaken niet onomstootbaar bewezen konden worden.

Zoo werd, gedurende het vorige jaar, in een van die hoekjes, een geregtelijk vonnis geslagen, waarbij aan eene weduwe de voogdij harer kinderen werd ontnomen, uithoofde van haar onzedelijk gedrag. Dit was billijk en regtvaardig, zal men zeggen; doch wien werd de voogdij dezer weezen opgedragen? aan een man, die openlijk een der voorregten van MAHOMEDS volgelingen op zich zelven van toepassing bragt, en voor het oog van ieder met twee vrouwen leefde.

Wij gelooven gaarne, dat de regtbank, die dat vonnis velde, ter goeder trouw heeft gehandeld; maar had zij niet behooren onderzoek te doen naar het zedelijk gedrag van den man, aan wien zij het lot van die onnoozele kinderen toevertrouwde? X. Z.

In de „vereeniging, christelijke stemmen," voor Augustus 1852 lezen wij: „Men verneemt, tot groot leedwezen van velen, die belang stellen in de hervormde kerk, dat aan den heer BUDDINGH eene inspektie is opgedragen over de Protestantsche kerk en het schoolwezen in Indië. Wij hopen, dat de hervormde kerk eerlang uit eigen boezem mannen zal zenden, niet alleen om den deerlijk vervallen toestand dier kerk in Indië te onderzoeken, maar ook om dien op te beuren, en door vroomheid en christelijken wandel tot sieraad te verstrekken."

De geheele zending dan Dr. S. A. BUDDING is eene zeer mysterieuse zaak. Eerst deelden de dagbladen in Nederland met veel ophef mede: dat hij tot *Inspekteur-Generaal* van de Protestantsche kerk en het schoolwezen in Indië was benoemd. Later werd dit tegengesproken, en zou hij slechts eenen aanbevelingsbrief van den Minister van Koloniën aan den Gouverneur-Generaal hebben ontvangen, om hem eene inspektiereis op en buiten Java op te dragen. Nu schijnt dit laatste werkelijk het geval te zijn. Wij veroorloven ons enkele vragen:

1°. Aan wien zal het verslag van deze inspektie-reis der Protestantsche kerken worden ingezonden, aan het Gouvernement of aan de kerk?

2°. Kan het een *onpartijdig* verslag zijn, wanneer iemand, door het Gouvernement benoemd, dus een Gouvernements-ambtenaar, omtrent zijne inspektie der kerk berigt?

3°. Hoe is het in Indië met het jus in sacra?

Tot mijne verbazing lees ik in een der Javasche couranten van Junij l.l., zoo even ontvangen, de volgende advertentie van den kerkeraad der Euangelisch Luthersche gemeente te Batavia:

„Bij *Gouvernements besluit* van den 15 Mei 1852, n°. 14, de benoemde „predikant voor de dienst in Nederlandsch Indië, A. A. MOUNIER, belast „zijnde met de herderlijke dienst der Euangelisch Luthersche gemeente te „Batavia, zoo wordt daarvan bij deze aan die gemeente kennis gegeven."

De heer MOUNIER is *Hervormd* predikant. Bij *Gouvernements besluit* wordt bepaald, dat hij bij de *Luthersche* gemeente dienst zal doen — dus *Luthersch* predikant zal worden! Ziedaar een staaltje van autokratie, als zeker nog nergens ter wereld is vertoond. Wat zeggen de bestrijders van het staatsalvermogen van zulk een vermogen?

Wij herhalen de vraag: Hoe is het in Indië met het jus in sacra?

Geschiedkundig onderzoek naar den oorsprong en den aard van het partikulier landbezit op Java.

Derde artikel.

Het belangrijk rapport der kommissie, waarvan wij de eerste helft in ons vorig artikel mededeelden, bestond, gelijk onze lezers zich herinneren zullen, uit de beantwoording van vijf vragen. Vooral de tweede vraag, „op welke voorwaarden de gronden en landen door het Gouvernement aan bijzondere personen zijn afgestaan," is zeer uitvoerig en tot in de geringste bijzonderheden behandeld. Dat alles kwam hierop neder. Het Gouvernement heeft de gronden en landen, behoudens eenige weinige uitzonderingen voor zoo veel betreft de landerijen in het begin dezer eeuw, aan partikulieren afgestaan even onvoorwaardelijk en vrij van eenige lasten, maar tevens zonder eenige privilegiën, en op dezelfde wijze, als het Gouvernement ze zelf bezat. Mitsdien hebben zoo min de landeigenaren als de opgezetenen andere regten en verpligtingen, dan die hun volgens landsgebruik toekomen, of bij opvolgende besluiten zijn toegekend of opgelegd. Hierop maken alleen zoodanige landen eene uitzondering, die, gedurende het bestuur van den Gouverneur-Generaal DAENDELS en onder het Engelsche tusschenbestuur, op bijzondere voorwaarden zijn verkocht. Om nu die regten en verpligtingen naauwkeurig te leeren kennen, zal de beantwoording der derde vraag strekken.

III.

Welke algemeene of bijzondere wetten, verordeningen, besluiten of beschikkingen zijn, door de tijdelijke regeringen in vroegere en latere tijden, omtrent deze landen of sommigen er van genomen?

Ten gevolge van het slechte beheer door de leenbezitters van gronden, werd reeds in het jaar 1654, bij publikatie van 8 Mei, aan de houders der uitgegeven landerijen te kennen gegeven, dat zij ze zouden moeten kultiveren, met bedreiging dat ze anders door de kompagnie zouden worden genaast.

Ter bevordering van den landbouw werden de Chinesche pachters, landbouwers, enz. in den jare 1669 van do betaling van het hoofdgeld vrijgesteld.

De zoogenaamde Mookervaart werd in den jare 1677, onder de regering van den Gouverneur-Generaal MAATSUIKER, door den landdrost VAN MOOCK het eerst geopend, doch eerst in den jare 1780 en 1781 voltooid.

Omstreeks dien tijd schijnt men zich meer met ernst aan de kultuur in de Bataviasche Ommelanden, aan de veilige kommunikatie en aan de opgezetenen te hebben laten gelegen liggen. Misschien heeft de meerdere staat van rust, welke men toen ondervond, daartoe aanleiding gegeven, misschien ook de toenemende bloei van den landbouw, vermits onderscheiden verder afgelegene landerijen meer en meer onder de kultuur werden gebragt. Immers ofschoon reeds in den jare 1664 een kollegie van heemraden moet hebben bestaan, rigtte de regering, bij een breedvoerig berigtschrift van den 13den Julij 1680, andermaal een kollegie van heemraden op, belast met het toezigt over de ommelanden van Batavia, waarbij tevens werd afgeschaft het ambt van dijkgraaf, aan welke betrekking het opzigt over de wegen, bruggen en waterleidingen tot dien tijd was toebetrouwd geweest. Het schijnt echter, dat dit kollegie niet in werking is gekomen voor den 9den September 1682, vermits volgens de archieven toen de eerste vergadering wierd gehouden. Uit hoofde van de verregaande oneenigheden onder de leden werd het in 1684 ontbonden, en hervatte het eerst den 5den Mei 1685 weder voor de eerste keer zijne werkzaamheden.

Dat de staat van den landbouw in dien tijd intusschen niet zeer voordeelig was, kan daaruit worden afgeleid, dat in het laatst van het jaar 1681 twee heemraden, die gekommitteerd waren, om de gelegenheid en den grond nabij de aangevangen Mookervaart op te nemen, niet verder hadden kunnen komen, dan halverwege Tangerang, ofschoon zij vergezeld waren van een genoegzaam aantal arbeidslieden en van eenige militairen ter hunner bescherming. Hieruit blijkt tevens, dat in den aanvang slechts die landen gekultiveerd zijn geweest, welke zeer in de nabijheid der hoofdplaats Batavia gelegen waren. Van daar dan ook, dat de landerijen in die tijden zulk eene geringe waarde bezaten, dat, naar mate van den afstand en de deugd der gronden, voor ieder morgen land niet meer dan van 1/16 tot 3 rijksdaalders besteed werd, zoo als dit vermeld staat in de memorie van den Gouverneur-generaal MOSSEL van 1 December 1751. Zoo kan men ook uit de boven reeds aangehaalde memorie van den Direkteur-Generaal T. CHASTELAIN van 30 Junij 1705 ontwaren, dat de landen Seringsing, thans een gedeelte van Tanjong west en Depok, welke hem toen reeds toebehoorden, de eerste der in de bovenlanden gelegene, door Europeanen gekultiveerde, landen zijn geweest.

In 1723 vindt men weder blijken van het slecht opvolgen der verpligtingen, welke op de inlandsche hoofden als leen-bezitters van landen rustten. Bij eene resolutie van den 13den April 1723, namelijk, werd door de regering de gunstbrief ingetrokken, welke in der tijd was verleend aan den vaandrig NAIJA SOERA, uit hoofde zijner onwilligheid en die zijner opvolgers, om de tienden van zeker hem afgestaan stuk grond op te brengen, en werd het kollegie van heemraden gemagtigd, op eene andere wijze

over dat land te beschikken. Op denzelfden dag werd ook nog ingetrokken de leenbrief van zeker stuk grond van den Boegineschen kapitein BARAK PATNO, die onwillig was den weg langs de Mookervaart, waaraan dit land gelegen was, te onderhouden.

Ter bevordering van de zijdekultuur werden aan den Gouverneur-Generaal DURVEN, bij besluit van den 30sten Augustus 1729, eenige landen tegen de getaxeerde waarde afgestaan. Hetzelfde vond plaats, den 13den September daaraanvolgende, aan de raden van Indië BAERBE en HENDRIKS, doch heeren bewindhebberen in Nederland keurden dezen afstand niet goed, maar verlangden vooraf onderrigt te worden, van welke aangelegenheid die landen vroeger, ten aanzien van kultuur-voortbrengselen en inkomsten, waren geweest. Dit had tengevolge, dat de donatie-brieven, bij besluit der regering van den 24sten Junij 1732, werden ingetrokken; terwijl op denzelfden dag door de regering de afstand werd te niet gedaan, van zeker driehoekig stuk van 's kompagnies oesterbank, welke door heemraden op eigen gezag aan hunnen president DE WITTE VAN SCHOTEN was gedaan, ofschoon de regering dien afstand vroeger bij meerderheid van stemmen had gehomologeerd.

Bij resolutie van den 30sten Augustus 1735 werd aan den toenmaligen drossaart VINK toegestaan het leggen eener brug over de groote rivier tusschen zijne landerijen Weltevreden en Welgetroffen, het maken van eenen grooten weg over deze landerijen, en het oprigten van twee bazaars aldaar.

Bij eene resolutie der regering van den 30sten Maart 1736, vindt men geïnsereerd een zeer wijdloopig en belangrijk rapport van de heeren raden van Indië COIJET en VAN IMHOFF, omtrent een door hen bewerkstelligd onderzoek naar den staat der zijdekultuur, welke echter, ofschoon tot eene zekere hoogte gebragt, aan de verwachting niet beantwoord schijnt te hebben, vermits bij resolutie der regering van den 31sten Julij 1738 van deze kultuur werd afgezien. Hoewel met het graven van de Slokan of Kali-Bahroe, ingevolge resolutie der regering van den 20sten Maart 1739, omstreeks dien tijd een aanvang werd gemaakt, onder het opzigt van het inlandsche hoofd van Kampong-Bahroe MARTA WANGSA, zoo werd dat kanaal echter eerst tot Weltevreden voltooid in den jare 1753.

Kort daarna werd, bij resolutie van den 17den Mei 1745, aan den landdrost VINK toegestaan, om een kanaal te graven, door en ter opdrooging van moerassige gronden, genaamd Rawa-Lagoa, naar de Sontharsche rivier, waarvan het als een vervolg kan worden beschouwd. Dit kanaal heeft sinds dien tijd den naam van Vinkevaart behouden.

Weinig tijds na den afstand van het landgoed Matraman, bij resolutie der regering van den 6den Julij 1745 aan den burger JAN VAN 'T HOFF, deed de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF aanzoek om het land Buitenzorg te verkrijgen, met voornemen, om het door den tijdelijken Gouverneur-Generaal te doen bezitten, als eene heerlijkheid met hooge en lage jurisdiktie, en de verdere privilegiën aan diergelijke goederen in Nederland verbonden. De regering stond dit land aldus, bij resolutie van den 10den Augustus 1745, onder nadere goedkeuring van het bewind in Nederland,

aan gemelden Gouverneur-Generaal af, doch het bewind in Nederland keurde den afstand op die wijze niet goed, gelijk vroeger reeds is opgemerkt en nader zal blijken.

De oprigting der bazars te Bakassi en op het land Pondok-Gedeh is toegestaan bij resolutie van den 1sten Februarij 1746, waarbij tevens aan de eigenaren der landen Pondok-Gedeh en Seringsing vergund werd, aldaar blokhuizen te houden, ter opsluiting van wegloopers en kwaaddoeners.

Gelijk hierboven is ter nedergesteld, waren de regenten gehouden, behalve de verpligte leverantie van koffij, peper enz. ook nog de tienden der padi aan de kompagnie te voldoen, doch daar deze tienden hoe langer zoo minder werden, werden ze, bij besluit van den 8sten November 1746, afgeschaft, en vervangen door eene bepaalde leverantie van padie, geëvenredigd naar de meerdere of mindere uitgebreidheid en vruchtbaarheid der landerijen, tegen betaling echter (even als voor de andere verpligte leverantiën) van 20 rijksdaalders de tjaing van 200 bossen van 16 katies of 4000 pond.

Bij resolutie van den 29sten Julij 1749, werd zeker stuk land tusschen de spruitjes Tjikias en Tjigontrong, aan den oostkant der groote rivier gelegen, aan den Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF afgestaan.

Ofschoon het bewind in Nederland, gelijk straks reeds gezegd is, den door de regering dezer landen gedanen afstand van het landgoed Buitenzorg aan den Gouvernenr-Generaal VAN IMHOFF, zoodanig als die had plaats gevonden, afkeurde, zoo vond zij echter geene zwarigheid, dat land, tegen eene billijke taxatie der waarde, en op denzelfden voet als alle andere partikuliere erven, en met dezelfde verpligtingen, af te staan. Doch daar de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF intusschen overleden was, zoo werd gemeld land, bij besluit der regering van den 7den Junij 1751, aan den toemaligen Gouverneur-Generaal MOSSEL afgestaan.

Het landgoed Tjiliboet werd kort daarna, bij resolutie van den 22sten Maart 1752, aan den luitenant der Wester javanen WANGSA DIPA afgestaan; bij resolutie van denzelfden dag werden Djatinagara aan zijnen regent MAAS ACHMAT, en twee perceelen in het Tangerangsche gelegen, aan den boeren schout DESSCHOU afgestaan.

Het land Kampong Bahroe kwam, ingevolge resolutie van den 1sten Augustus 1752, alsmede aan zijnen regent Radhen WIRA NATA.

In hetzelfde jaar treffen wij, in eene publikatie van den Gouverneur-Generaal MOSSEL van 6 April 1752, behalve een aantal bepalingen aangaande de koffij- en peperkultuur, het verloop der landlieden, het slagten van wijfjes-buffels, de betaling van den 20sten penning bij aankoop van landerijen, de landmeters-ongelden bij taxatiën, de betaling van 's heeren geregtigheid, de overschrijving van onroerende goederen, de heffingen op de bazars en van de topbanen, de instelling van hoofd-ingelanden, het jagen en visschen op de landen, het oprigten van arakbranderijen, de aanbreng van Chinesche-nieuwelingen enz., ook nog eenige aan omtrent het landbezit der boeren, bestaande in militairen en zeevarenden, op hun verzoek tot den

landbouw gebezigd. Zij dienen onderscheiden te worden van de sedert den jare 1743 uit Nederland naar Java gezondene boeren, met oogmerk om daardoor met der tijd aldaar goede europesche landbouwers te verkrijgen, en de kolonie te bevolken met menschen, die, in tijd van nood, een deel van hare sterkte zouden kunnen uitmaken. Als ter loops, en omdat zulks minder tot dit onderwerp behoort, halen wij hier aan, dat de noodige gronden daarvoor beschikbaar waren gesteld, gedeeltelijk boven Tangerang tusschen de rivieren Tjidani en Ankee, gedeeltelijk in het distrikt Denambo, gedeeltelijk in het Sumadangsche en gedeeltelijk te Tjipanas. In lateren tijd vindt men er niets meer over vermeld, doch het is genoegzaam bekend, dat deze onderneming geheel te niet is geloopen, terwijl ook een gedeelte dezer boeren, in het Tangerangsche gevestigd, tijdens de Bantamsche onlusten van 1752 vermoord zijn geworden of vermist geraakt.

Wij hebben hierboven reeds gelegenheid gehad, melding te maken van de door den Gouverneur-Generaal MOSSEL in den jare 1751 aan de regering aangeboden memorie, welke, zoo het schijnt, ten gevolge heeft gehad, de resolutie of publikatie der regering van 6 April 1752, straks aangehaald, waarvan de bepalingen, voor zooveel de partikuliere landen betreft, hoofdzakelijk hierop neêrkomen:

1°. Dat, ter vermijding van de zware ongelden, bij erfenis of anderzins op de taxatie der landerijen vallende, wanneer gezworen taxateurs en landmeters zich opzettelijk derwaarts zouden moeten begeven, de waarde der landerijen zouden kunnen worden berekend naar den laatsten verkoop.

2°. Dat, in de berekening van 's heeren geregtigheid bij verkoop van suikermolens, altijd twee of drie duizend rijksdaalders, voor gereedschappen en verder toebehooren, van het rendement zouden worden gekort.

3°. Dat de voordeelen van markten, die tot dien tijd toe alleen op het gebruik gegrond waren, zich zouden regelen en geheven worden volgens de bij dat besluit voorgeschreven bepalingen en tarief.

4°. Dat de eigenaren van de voornaamste landen, als van Tjelingsi, aan de Maronde, Soekapoera, Poeloe gadong, Weltevreden, Tana-abang, Zoetendal, Matraman, Struijswijk, Tjilemba, Tanjong-oost, Drechterland (nu Tanjong-west), Noessa Kambangan, Buitenzorg, Kadauwon, Buikelenberg, Tekalangoes, Tanjong Priok, Selapadjang vereenigd met Kadauwon west, en alle andere voor 20000 rijksd. aan landerijen bezittende, mits van het mannelijk geslacht zijnde, vereerd zouden worden met den titel van „Hoofd-ingelanden", met den rang naast kommissarissen van huwelijks en kleine geregtszaken, en met de volgende prerogativen en bepalingen;

a. Dat niemand op hunne landen mogt jagen en visschen.

b. Dat degenen, die scholen op hunne landen hadden opgerigt, zelve de inlandsche leermeesters, uit de in dienst zijnde of uit anderen door den kerkenraad daartoe geëxamineerd en bekwaam bevonden, zouden kunnen verkiezen, en dat zoodanige leermeesters niet buiten hunne voorkennis mogten verplaatst worden.

c. Dat zij de beschikking zouden hebben over de liefdegiften, hetzij om die tot

gestichten of voor arme weduwen en weezen te bezigen, voorts de verkiezing van inlandsche officieren en sergeanten; en eindelijk dat zij, mits burgers en van Europeschen bloede zijnde, vóór alle anderen verkiesbaar zouden wezen tot de betrekking van burger-heemraden, met bepaling dat vier hoofd-ingelanden bij de heemraden zitting zouden hebben.

d. Dat deze privilegiën, als aan de landerijen en niet aan de personen verbonden, zouden ophouden, wanneer de bevoorregte personen hunne landerijen of een gedeelte daarvan verkochten, en daardoor voor minder dan 20,000 rijdsd. aan waarde overhielden, en

5°. Dat eigenaren van landerijen elkanders volk niet mogten afronselen of engageren.

Bij publikatie van den 9den Januarij 1753, is het onderhoud der wegen en bruggen in de Ommelanden, ofschoon toen reeds ten laste der landeigenaren, nader ten hunnen laste gebragt.

In dat jaar werd ook, bij resolutie van den 13den Maart, het land Tjipaminkies aan den kapitein der ooster Javanen verkocht.

Het plakaat van den Gouverneur-Generaal MOSSEL van den 13den December 1754 bevat onderscheidene bepalingen, op de verbetering van den staat der onderwerpelijke landen en van hunne kultuur betrekking hebbende, als:

1°. De leverantie en prijsbepaling der koffij, peper, katoenen garens indigo en kurkuma.

2°. Het ongeoorloofde aanhouden van inlanders uit het Cheribonsche en aangrenzende landen, welke zich op die landen wilden nederzetten.

3°. De gegraven vaart, de Slokan, en het gebruik van water daaruit, tot besproeijing der rijstvelden.

4°. De vermoedelijk mogelijke aanmaak van zout langs de stranden van het Krawangsche distrikt.

5°. Het fabriceren van kleedingstukken en lijnwaden.

6°. De administratie en kriminele justitie onder den inlander.

7°. De menigvuldige buffel-dieverijen en de straffen ter voorkoming daarvan.

8°. Het bijeenbrengen van alle civiele wetten en gewoonten, omtrent het regt van successie, de huwelijken enz., van de inlandsche natiën.

9°. Het aangaan van huwelijken zonder permissie van de inlandsche hoofden.

10°. Het besnijden en opvoeden in de Mahomedaansche godsdienst van slavenkinderen.

11°. Het aanhouden en verbergen van weggeloopen lijfeigenen.

12°. Het verleenen van hoofdbriefjes aan de vrije inlanders.

13°. De genomene proeven ter veredeling van het schapenras, door Engelsche schapen.

14°. Op de kwade praktijken en ongebondenheden der Chinezen, en de middelen om daarin te voorzien door het verleenen van meerdere magt aan de officieren dier natie.

Den 13den Mei van het volgende jaar, en dus ruim eene eeuw later dan het hier boven aangehaalde plakaat van den 28sten Mei 1654, nam de

regering een besluit, waarbij de inlandsche officieren in het bezit bevestigd werden der landen, welke achtereenvolgend in hunne betrekking aan hen waren afgestaan, mits ze behoorlijk kultiverende, en niet achterlijk blijvende in hunne quotas van padi. Bij een in dat besluit geïnsereerd berigt van den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander FREIJER, blijkt, dat men toen ter tijd geene andere heerendiensten aan de partikuliere landen ten laste legde, dan het gewone onderhoud der bruggen en wegen, terwijl alle overige diensten door de heemraden bekostigd, of door de volkeren van de lands-regenten verrigt werden. In dit jaar treft men ook aan het besluit der regering van den 26sten September 1755, omtrent den verkoop van suikermolens, welke gedurende een jaar en zes weken hebben stil gestaan.

Ten bewijze, dat de landerijen altijd zijn verkocht met dezelfde lasten en privilegiën als daarop oorspronkelijk gevestigd waren, kan strekken het besluit der hooge regering van den 24sten Februarij 1756, waarbij bepaald werd, dat alle de kompagnies-landen voortaan zouden worden verkocht met het speciaal voorbeding, dat daarop zouden blijven berusten alle de servituten, die daaraan, volgens de plakaten en besluiten vóór den verkoop waren verbonden, hetzij van heerendiensten, geregtigheden, leverantiën van producten, en wat dies meer zij.

Bij een besluit van den Gouverneur-Generaal MOSSEL van den 27sten September 1757 is verboden het maken van fidei-kommissaire dispositiën, ten voordeele van Chinezen, inlanders en verdere onchristenen, alsmede van vreemdelingen, geen onderdanen zijnde van de kompagnie, en van vrijgegeven slaven, en zulks met vernieuwing van het vroeger, bij publikatie van den 29sten Mei 1705, gedane verbod, omtrent het leggen van zulke fidei-kommissaire verbanden. Bij een later plakaat van den 21sten September 1759, waarbij de voorgaanden worden aangehaald, is de registratie der reeds met fidei-kommissair verband bezwaarde landerijen bevolen.

Daar de regering meer gunsten aan de hoofd-ingelanden wilde toestaan, werd, bij besluit van den 7den October 1760 bepaald, dat zij repatriërende in bagagie gelijk gesteld zouden worden met onderkooplieden.

Het verbod voorkomende bij publikaat van den 27sten Septemher 1757 omtrent de vermaking van fidei-kommissaire dispositiën, werd den 7den April 1761 beperkt tot vaste goederen alleen.

Het bleek der regering omtrent dezen tijd, dat er hoogere bazar-geregtigheden geheven werden, dan bij plakaat van den 6den April 1752 waren toegestaan. Om hierin te voorzien, werd bij resolutie van den 17den Junij 1773 bepaald dat het regt om markt te houden niet zoude overgaan, zonder vergunning van het Gouvernement, behalve voor die bazars, welke niet personeel aan de eigenaars waren toegestaan, maar bij den eersten verkoop aan de goederen waren gehecht.

Bij eene publikatie van den 5den April 1763 is 's heeren geregtigheid, bij overschrijving van vaste goederen, met 2½ pCt. verhoogd.

Bij een besluit der regering van den 24sten December 1773 werd bevo-

len, dat aan den majoor der inlanders (in de bovenlanden), bij het passeren der posten en wachten, de militaire honneurs zouden worden bewezen.

Het biljet van den 5den April 1774 bepaalt de rekognitie voor 's heeren geregtigheid van vaste goederen aan den sekretaris van schepenen op 2½ percent en die der losse goederen op ½ percent.

Omtrent het vernietigen der huurkontrakten van suikermolens, en de overname van het te veld staande gewas door den eigenaar, zijn, bij plakaat van den 10den April 1776, eenige bevelen daargesteld.

Om te voorzien in het gebrek aan buffels en brandhout werd, bij plakaat van den 23sten April 1776, door den Gouverneur-Generaal VAN RIEMSDIJK bij vernieuwing verboden, het slagten van wijfjes-buffels, welke nog tot de voortteeling bekwaam waren, en het maken van gaga's en tipars in de digt bij de suikermolens gelegene bosschen en op landen, die minder dan zes uren gaans van eenige suikermolen verwijderd waren. Bij dat plakaat zijn ook nog eenige bepalingen omtrent de bazars gemaakt.

Den 4den December 1777 ontmoet men een besluit der regering, om het met de leenlanden der inlandsche kommandanten, in de hoop dat zij beter zouden worden bebouwd, nog een paar jaren aan te zien, en dan nader te disponeren.

Het land Klappa Nongal is, volgens besluit der regering van den 27sten Februarij 1778, publiek verkocht, met geene andere servituten, dan dat de ingezetenen op het land zouden mogen blijven wonen, en dat de gewone hof- of heerendiensten als voorheen verrigt moesten worden. Uit een besluit der regering van den 27sten Februarij 1778 blijkt, dat de verpligting op de regenten en leenbezitters rustende tot de leverantie van padi op de partikuliere landeigenaren overgegaan was. Kort daarop is, bij een plakaat van den Gouverneur Generaal DE KLERK van 24 Maart 1778 vernieuwd en geamplieerd het vroegere plakaat van 13 December 1754, omtrent de gegraven slokan, de bandongan's, het werpen van vuilnis, enz. in de rivieren. Nog in hetzelfde jaar treffen wij aan het belangrijk plakaat van den Gouverneur Generaal DE KLERK van den 31sten December 1778, hetwelk verschillende bepalingen inhoudt omtrent de landeigenaren en opgezetenen. Zij komen kortelijk hierop neder:

1°. De afschaffing van alle servituten, hetzij door oude usantie of gewoonte, dan wel sub- en obrebtief ingevoerd, van wat aard en natuur zij ook mogten zijn, en die tot drukking van den inlander strekten. Daarvan was echter uitgezonderd de leverantie van padi aan de kompagnie, de verpligting, om een dag in de week den eigenaar van het land ten dienst te zijn; als mede, om des landheers produkten en tienden van padi voor niet stedewaarts te brengen. Maar daartegen werd uitdrukkelijk afgeschaft het geven van buffels en karren tot transport van goederen, de willekeurige oplegging van boeten, het nemen van geld van de voorbijgangers en het vergen van partikulier werk en diensten en wat dies meer zij.

2°. De vaststelling van het loon, dat aan den inlander betaald moet

worden, door een ieder die zijn dienst begeert, zoo voor karren en buffels als voor mansdragten, enz.

3°. De kontante betaling van alle diensten voor het Gouvernement.

4°. De voortduring van het servituut op het land Bekassie, ter bezorging van paarden en volk zonder betaling, om 's kompagnies-brieven naar Java en Cheribon over te brengen.

5°. De kontinuatie der aanwezige markten, met aanbeveling aan de eigenaars tot eene billijke behandeling van den inlander.

6°. Het verbod tot het houden van topbanen (speelbanken) en amfioenkitten langs de groote wegen.

7°. Het verbod tot het houden van rongingspelen op de landerijen, zonder voorkennis van den eigenaar.

8°. Verbod aan alle inlanders en Chinezen, om schietgeweer te houden, daarvan uitgezonderd de mandoors, opzieners en potia's (pachters van bazar's).

9°. Last aan een ieder, om de in hun bezit zijnde geweren tegen betaling aan de kompagnie over te geven.

10°. De verpligting voor de landeigenaren, om hunne lands-opgezetenen van hoofdbriefjes te voorzien, en om daarvan jaarlijks eene lijst of rol aan den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander over te geven.

11°. Bepaling dat de ingezetenen der landen boven Meester Cornelis Tangerang en de groote Maronde, alleen zouden sorteren onder hunne landeigenaren, en niet meer onder de kapiteins der Ooster en Wester Javanen, behoudens de bevoegdheid voor den gekommitteerde tot en over zaken van den inlander, om, volgens oude usantie, kennis te nemen van de verschillen tusschen den man en zijn naasten en die af te doen.

12°. Kwalifikatie aan de landeigenaren, om aan de potia's of mandoors, welke moordenaars of kwaadwilligen aanwijzen en aanbrengen, eene premie toe te leggen, en om diegenen hunner, welke niet kunnen aantoonen daartoe pogingen te hebben aangewend, eene boete op te leggen.

13°. Renovatie van het bepaalde bij plakaat van den 6den April 1752, omtrent het toelaten van overloopers van andere landen.

14°. Last aan de landeigenaren om 's heeren wegen te doen opkappen en verbreeden, en ze steeds in een behoorlijken staat te onderhouden.

15°. De afschaffing van het branden der runderen en buffels, en van het betalen der geregtigheid daarvoor, tot dus verre door de kompagnie boven de pacht op het slagten van vee genoten.

16°. Het openstellen, voor elk en een iegelijk, van den handel in buffels en rundvee, met vergunning die in de boven Preanger-landen op te koopen, zonder eenige belasting, op een pas door den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander gratis te verleenen.

17°. De aanbeveling van de landeigenaren, om hunne buffels zelve te doen branden, met vergunning aan dezulken, wier landen meer dan 20,000 rijksdaalders waard geschat werden, om een blok te mogen houden, waarin zij voor één nacht buffeldieven, drossers of weggeloopen slaven mogten seku-

reren, onder gehoudenis echter, deze personen daarin nimmer langer dan één nacht op te sluiten, en des daags daaraan onmiddellijk aan den officier van justitie af te zenden, eene vergunning, waartoe vroeger de speciale autorisatie der regering vereischt werd. — en

18°. Renovatie van de plakaten van 17 April 1730 en 13 December 1754 omtrent buffeldieven.

Uit art. 11 van gemeld plakaat zoude men kunnen afleiden, dat de opgezetenen van toen af niet meer onder het beheer der inlandsche kommandanten stonden, doch tot interpretatie van dat artikel werd daarom bij biljet van den 23sten Maart bepaald:

1°. Dat door „ingezetenen boven Tangerang, Meester Cornelis en de groote Maronde” altoos begrepen waren en nog moesten worden verstaan, de inlanders der landerijen, gelegen boven of zuidelijker dan Menting, Goenong Pasangrahan, Soedimara en Kakalonan (Koelongan) of Tjikokol; wijders bewesten de rivier Tjidani, zoo ver het grondgebied van de kompagnie zich uitstrekte; voorts, oostelijk van de veldschans Meester Cornelis, op alle landen gelegen boven of zuidelijker dan Pankallang, Djati, Tjihok en Pangilingan-tenga, aan de rivier Bekassi; en, in het oosten, die op de landerijen wonen gelegen aan de rivier Bekassi, tot daar waar deze zich boven de rivier der groote Maronde in zee ontlast.

2°. Dat deze inlanders, volgens het bepaalde bij gemeld plakaat, voortaan wel alleen zouden staan onder het op- en toezigt der eigenaren van de landerijen, welke zij bewoonden, en dus ongehouden om, op last van de kapiteins der onderscheiden kampongs, op de wacht te trekken, of eenige heerendiensten te verrigten, maar dat zij des niet te min verpligt zouden zijn en blijven, zich bij de kapiteins, waaronder zij tot nu toe hadden gesorteerd, te laten enroleren, en ook niet vermogten te trouwen of zich van hunne vrouwen te laten scheiden, zonder permissie van den kapitein.

3°. Dat de kapiteins der kampongs zich verder niet met de inlanders der landerijen, gelegen zuidelijker dan Meester Cornelis, westelijker dan Tangerang en oostelijker dan de groote Maronde, mogten bemoeijen, dan op uitdrukkelijk bevel van den Gouverneur Generaal met de zulken, die verzoek deden om te trouwen of tot echtscheiding enz.

Die bepalingen zijn echter niet voldoende bevonden, ter bewaring van rust en orde, en ter bescherming der regten van de landeigenaren en opgezetenen; dit blijkt uit een plakaat van den Gouverneur Generaal ALTING van den 15den December houdende, in zes artikelen, de volgende bepalingen:

Dat geen inlander en Chinees in de bovenlanden schietgeweer mag houden, met uitzondering van de mandoors en potia's, die daartoe vergunning hebben van hunne landheeren.

Dat de landheeren eene rol moeten houden van de kampongs, en der personen, die daarin en onder hen behooren.

Dat aan geen onbekende persoon huisvesting mag worden verleend, maar dat zij in tegendeel door de hoofden en de mandoors der landerijen moeten worden opgevat en overgegeven.

Dat de landeigenaren, tot het faciliteren in het straffen van bedreven misdaden, gekwalificeerd worden, om hunne klagten omtrent alle personen, die zij van moorden, rooverijen, of andere euveldaden verdacht houden, doch waarvoor geene voldoende bewijzen zijn, omstandig beschreven in gemoede en des noods onder presentatie van eede, met bijvoeging van de redenen der waarschijnlijkheid van hunne suspicie, op te geven aan het kollegie van schepenen, met last aan hetzelve om die klagten behoorlijk te onderzoeken, en wanneer de aangeklaagde niet overtuigd, echter ook niet onschuldig gehouden kan worden, hem ter verzending naar elders aan het Gouvernement voortedragen.

Het landgoed Buitenzorg, hetwelk sedert het besluit der regering van 7 Junij 1751, ofschoon een partikulier eigendom zijnde, altijd door den aankomenden Gouverneur van zijn voorganger was overgenomen voor de eerste inkoopsprijs, en waarvan dan enkel aanteekening werd gehouden bij de resolutiën der regering, geraakte den 29sten September 1780 in handen van den toen verkozen Gouverneur-Generaal ALTING. Toen ter tijd werd besloten, dat het op die wijze van den afgaanden op den aankomenden Gouverneur zoude overgaan.

In een tijdvak van ruim tien jaren treffen wij nu verder geene bepalingen, ten aanzien van de regten en verpligtingen der landeigenaren en opgezetenen, aan, daar het biljet van den 7den Mei 1790, het plakaat van den 21sten Mei 1790, het biljet van den 25sten Januarij 1791, en het besluit der regering van den 5den Maart 1798 enkel betrekking hadden op den verboden handel, de prijsbepaling der koffij enz., en eenen grooten aanplant van peper, welken de heer A. TEISSEIRE aanbood te ondernemen, doch waarvan niet schijnt gekomen te zijn; terwijl het plakaat van den 17den Februarij 1786 en 7den Januarij 1793 alleen eenige bepalingen daarstelt, omtrent den aanplant van boomen en bamboe-stoelen op landerijen, waarop suikermolens gevestigd zijn.

Uit het besluit der regering van den 1sten Junij 1761, waarbij aan den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander werd opgedragen, om te zorgen, dat door den aria van Tangerang aan zijne belofte tot bebouwing zijner landerijen werd voldaan, kan men zien, dat de inlandsche hoofden, niettegenstaande het geduld der regering, ten deze altijd achterlijk bleven.

In de publikatie van den 12den December 1791, zijn de 10, 12 en 13 artikels van het plakaat van den 31sten December 1778 gerenoveerd.

Het biljet van den 9den November 1792 behelst eenige bepalingen omtrent het losloopen en weiden van vee op 's heeren wegen, met referte aan de ordonnantiën van den 1sten November 1774, den 17den April 1770.

Bij een biljet van den 24sten September 1793, werd het besluit van den 23sten Maart 1779 in zijn geheel vernieuwd, doch, naar het schijnt, zonder goed gevolg, vermits de onrust en onveiligheid dermate voortduurden of toenamen, dat op den 6den Februarij 1795, bij publikatie van den

Gouverneur-Generaal ALTING, ten aanzien der partikuliere landen, de navolgende bepalingen werden gemaakt als:

1°. Last aan de landeigenaren, om eene naauwkeurige zielsbeschrijving op hunne landen te doen bewerkstelligen.

2°. Dat de gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander aan alle de lands-opgezetenen, zonder betaling, hoofdbriefjes zoude uitreiken.

3°. Het verevenen van de rollen der inlandsche kommandanten en hoofden, waaronder de inlanders van ouds gesorteerd hadden.

4°. Last tot het opmaken van naamlijsten der terugkeerende inlanders, welke vroeger rond gezworven hadden.

5°. Verbod aan de eigenaars van de landerijen, om inwoning toetestaan aan inlanders, die niet voorzien zijn van een hoofdbriefje.

6°. Last aan de landeigenaren, om de hoofdbriefjes der overledenen terug te nemen, en, bij verhuizing of andere veranderingen onder de inlanders, daarvan onmiddellijk kennis te geven aan de gekommitteerden over den inlander.

7°. Last, om jaarlijks aan dien ambtenaar eene nieuwe ziels-beschrijving inteleveren, sub poene van 100 dukatons boete.

8°. Bepalingen omtrent het sluiten van sommige amfioen- en dobbelkitten.

9°. Vergunning aan eigenaren van landerijen van 20,000 rijksdaalders waarde, om 20 of 25 geweren te houden, en aan andere landbezitters naar evenredigheid.

10°. Dat de ledigloopers, die door de landeigenaren voor schadelijk en als zoodanig aangehouden worden, in de ketting geklonken en voor een bepaalden tijd aan de publieke werken ten arbeid gesteld zullen worden.

11°. Dat de mandoors der landerijen verantwoordelijk zullen worden gehouden voor de naleving der hun door hunne landheeren gegevene bevelen.

Dat de mandoors der landerijen, de potia's, inlanders en Chinezen verpligt waren, op de eerste oproeping van den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander, voor hem te verschijnen, blijkt uit eene resolutie van den 18den Januarij 1798 en het biljet van den 30sten Januarij daaraanvolgende.

Op den 8sten Mei van dat zelfde jaar zijn, bij een biljet van dien datum, eenige bepalingen gemaakt, omtrent het spoedig overbrengen van alle Gouvernements-orders en brieven, en het gereed houden van postpaarden daartoe.

Bij besluit van den 11den Mei 1798, werd de vaart tusschen het landgoed Tjilintjing en de naast bij gelegen plaatsen Panaroekan, Tjassem, Pakies en Soengie Krawang opengesteld.

Omtrent het onderhoud der wegen en bruggen enz., kan men uit de resolutie van den 20sten Julij 1799 zien, dat de bepalingen, daaromtrent bij publikatie van den 9den Januarij 1753 genomen, gedeeltelijk ten gevolge van latere kontradiktoire bepalingen in onbruik waren geraakt, waarom, op het advies van heemraden, bij plakaat van den Gouverneur-Generaal VAN OVERSTRATEN van den 4den Februarij 1800, eenige nieuwe bevelen

werden uitgevaardigd, en dat onderhoud gedeeltelijk ten laste gebragt van het kollegie van heemraden.

Ten gevolge daarvan werd, bij gemeld plakaat, echter tevens eene belasting van een kwart procent als grondbelasting (verponding), van een procent op de overschrijving der landerijen, en van 5 procent op de bazars gelegd ten voordeele der heemraden-kas.

Bij eene publikatie van den 10den Februarij 1801 is verboden, het verleggen of verplaatsen van de bestaande afleidingen uit rivieren, spruiten of waterleidingen, alsmede het maken van nieuwe doorgravingen zonder speciale vergunning.

Ofschoon zulks niet direkt tot dit onderwerp betrekking heeft, mag toch, ter meerdere volledigheid, niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan, dat de gealtereerde instruktie nopens de burgerlijke zamenleving der Chinezen op den 29sten Julij 1802 is vastgesteld.

De besluiten der regering van den 14den Februarij 1801, den 26sten Mei 1801, den 8sten December 1801, den 25sten Maart 1803, den 9den December 1803, en den 16den December 1803, zijn alle betrekkelijk de verhuring van suikermolens, het plaatsen van madatkitten op dezelve, de rongings- en topping-spelen en de bazars en warongs en de op dezelve geoorloofde heffingen.

Omtrent het in gereedheid houden van postpaarden op de partikuliere landen, is, bij biljet van den 29sten November 1803, in zijn geheel gerenoveerd het deswege bepaalde bij vroeger biljet van den 8sten Mei 1798.

Uithoofde van het ontoereikende der fondsen van de kas van heemraden, is, bij publikatie van den 21sten Junij 1804, het ¼ als grondbelasting gebragt op ½ procent.

Ten aanzien van het onderhoud der brug van Toegoe en van den weg langs het zeestrand tot aan den hoek van Priok, zijn, bij resolutie van de regering van den 29sten Januarij 1805, eenige nieuwe bepalingen gemaakt.

Het biljet van den 22sten Augustus 1805 behelst eenige bepalingen omtrent het graven van afleidingen uit de Slokan, en de publikatie van den 29sten October daaraanvolgende bevat eenige bepalingen omtrent het bezit van schietgeweer op de landerijen.

Reeds in den jare 1797 was eene kommissie benoemd, om een verbeterd plan van policie voor de Ommelanden voortedragen; deze diende, den 30sten Maart 1801, een rapport in, waarbij werd aangetoond, dat sedert de afschaffing of beperking van het gezag der inlandsche kommandanten, waardoor de policie was overgelaten aan inlandsche mandoors of potias, die zonder aanzien waren, onbekwaam om eerbied en gezag aan de wetten bij te zetten, en nog in hoogeren graad dan de inlandsche kommandanten met dezelfde gebreken bezet, vele ongeregeldheden waren ontstaan, waarin behoorde te worden voorzien; en tevens, dat het regt over den inlander op een' te verren afstand van zijn woonplaats, en op een te omslagtige wijze werd geadministreerd. De door de kommissie voorgestelde middelen van redres, werden echter, uithoofde der toenmalige omstandigheden, voorloopig in

advies gehouden bij dispositie der regering van den 3[den] Julij 1801, en het was niet voor den 25[sten] Maart 1806, dat, bij een plakaat van den Gouverneur-Generaal WIESE, op het ingewonnen advies van den gekommitteerde tot de zaken van den inlander PIETER ENGELHARDT, de navolgende bepalingen werden vastgesteld, als:

1°. Vernieuwing van den aan de landeigenaren vroeger gegeven last tot de jaarlijksche opmaking en inzending van zielsbeschrijvingen.

2°. Vernieuwde last, om alle ingezetenen van hoofdbriefjes te voorzien.

3°. Kwalifikatie op de landeigenaren, om van zoodanige inlanders met of zonder huishouding, als welke geen sawah's of tuinen hebben, maar eenig ander beroep uitoefenen, en dus niets opbrengen, jaarlijks een rijksdaalder kopergeld te heffen.

4°. Uitnoodiging aan de landeigenaren, om de ingezetenen tot arbeidzaamheid aan te moedigen, zelfs door hen een paar jaren van de opbrengst van revenuen vrij te stellen.

5°. Uithoofde van het groot zedenbederf onder de inlandsche jongelingen, bepaling, om jongelieden van 13 jaren en daarboven, welke tot den arbeid geschikt zijn en geen broodwinning hebben, onder de ledigloopers te begrijpen en als zoodanig te straffen.

6°. Vernieuwing der vroeger gemaakte verordeningen omtrent het opvatten van verdachte personen bij plakaat van 15 December 1780.

7°. Onverminderd de aan den inlander toegekende vrijheid, om, na voorafgaande kennisgave aan zijn mandoor of landheer, te mogen verhuizen, bepaling dat de overloopers van landerijen, zonder die voorafgaande kennisgave, voor de eerste maal met eene gevoelige korrektie, en voor de tweede reis met kettingslag zouden worden gestraft.

8°. Vernieuwing van de vroeger aan de mandoors opgelegde verantwoordelijkheid voor de uitvoering der hun door hunne landheeren gegeven bevelen.

9°. Aanbeveling aan den gekommitteerde over den inlander, om zorg te dragen, dat de opgezetenen niet gekweld, en op eene onbetamelijke wijze door de landeigenaren behandeld worden, met bepaling dat aan die landeigenaren, die zich daaraan mogten schuldig maken, de kolonie zoude worden ontzegd, en hunne landen ten hunnen voordeele zouden worden verkocht.

10°. Bepaling, dat alle heffingen en lasten ieder jaar moeten verrekend, en dat alle schulden uithoofde van een misgewas zullen zijn nul, ten ware veroorzaakt door luiheid en achteloosheid.

11°. Vaststelling, op grond van eene voorafgegane berekening, dat van de sawah- en tipar-velden, na aftrek van het $^1/_5$ voor het snijden der padi, niet meer zou mogen worden geheven, dan van een sawah-veld van 400 bossen (of 320 bossen na aftrek van het gemeld een vijfde) 40 bossen voor den landheer of $^1/_8$ gedeelte, en van een dergelijk tipar-veld 30 bossen. Dat de landeigenaar, ingeval van misgewas, altijd zal geregtigd zijn, om, na het snijden van de padi, zijn aandeel in dezelfde evenredigheid te heffen van het geen ieder sawah of tipar aan den planter zal hebben afgewor-

pen, doch niets meer, ten ware bij blijkbare verwaarloozing; zullende hij, ingeval de padi in het geheel niet slaagt, ook *niets* kunnen vorderen; en gaande deze berekening ook niet over sawah's, die met behulp van gemetselde bandongans, of door andere kostbare middelen, worden gekultiveerd, als waarvan de heffing naar eene billijke evenredigheid mogt verhoogd worden.

12. Dat geen landeigenaar zich op eigen gezag mag meester maken van een sawah, die door den planter zelven is aangelegd, maar, bij overlijden van dezen, de preferentie daarop aan zijne familie zal moeten geven, onder voorwaarde echter, dat dusdanige sawah's als dan behoorlijk door die naastbestaanden worden bewerkt.

13°. Verbod aan de landeigenaren, om op eigen gezag Chinezen of inlanders, aan wie zij voor zekeren bepaalden tijd eenig terrein in huur hebben afgestaan, binnen den huurtijd te doen verhuizen, of ook iemand te verjagen, wiens produkt nog op het veld staat, onder bepaling, dat de opgezetenen de door hen aangegane huur tot dat einde bij den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander zouden moeten verifieren met een bewijs van den landeigenaar.

14°. Verbod aan alle in de benedenlanden wonende Chinezen, om zich, zonder het gewoon permissiebriefje, ingevolge plakaat van 6 April 1764, boven de posten Meester Cornelis, Tangerang en de Maronde te begeven.

15°. Inzending van de rollen der op de landerijen en suikermolens woonachtige Chinezen, door de officieren dier natie, aan den gekommitteerden tot en over de zaken van den inlander, en zulks met ampliatie mitsdien van het 3de artikel der instruktie op de Chinesche zamenleving van 29 Julij 1802; en eindelijk

16°. Dat de Chinezen, op de landerijen woonachtig, verpligt zouden zijn, hunne namen en die der bij hen inwonenden, op briefjes, aan de posten hunner voordeuren geplakt, bekend te stellen.

Bij een plakaat van 12 Junij 1807 werd, met alteratie van het deswege bepaalde bij vroeger plakaat van 11 December 1801, het houden van rongingspelen in de Ommelanden, behoudens eenige uitzonderingen, speciaal ten aanzien der bazars en suikermolens en bij plegtige gelegenheden enz., geheel verboden, en werden tevens eenige bepalingen gemaakt omtrent de topbanen en amfioenkitten.

Het plakaat van 10 Julij 1807 van den Gouverneur Generaal WIESE, behelst een algemeen en aaneengeschakeld zamenstel der tot dien tijd geëmaneerde orders omtrent de gegraven Slokan, alsmede eene instruktie voor den opziener van dat kanaal; zijnde daarbij tevens ingetrokken de tegenstrijdige bepalingen bij plakaten van 13 December 1754 en 24 Maart 1778 gemaakt.

Daar omtrent dezen tijd de vraag ontstaan was, of het niet doelmatig zoude wezen, den prijs der koffij te verhoogen, zoo werd zij door eene kommissie in overweging genomen, doch deze verhooging ondoelmatig gevonden, waarom daarvan, bij resolutie van 21 Julij 1807, werd afgezien.

Bij eene resolutie van 15 September 1807, stelde de regering, ter ge-

legenheid van eenige deswege gerezen geschillen, eenige nadere bepalingen vast, omtrent het openblijven van dwars- of binnen-wegen over partikuliere landen, het onderhoud der bruggen en het heffen van passagegelden.

Het stellen van fidei-kommissaire verbanden werd, bij plakaat van 5 October 1807, aan inlanders en Chinezen en verdere Onchristenen verboden, en den notarissen, zelfs op eene boete van 1000 rijksdaalders, het instellen bij notariële akten geïnterdiceerd. Alleen aan Europeanen werd de bevoegdheid daartoe, op goederen of gronden beneden de posten Antjol, Dwars-in-den-weg, Noordwijk, Rijswijk, de Ketting, Ankee en de Fluit gelegen, toegestaan. Uit de inleiding van dit plakaat is te zien, dat deze oude bepaling vernieuwd is, ter voorkoming van de vernietiging en verwaarloozing van partikuliere goederen onder het beheer van administrateurs, en van die, welke met fidei-kommissair verband bezwaard waren.

Omstreeks den zelfden tijd waren ook geschillen ontstaan tusschen de verkoopers en administrateurs van het land Laanhof en de koopers, omtrent het doen van heffingen en de verdere beschikkingen door laatstgenoemden genomen, terwijl de administrateurs wilden, dat de koopers zich schikken moesten naar zekere door hen ontworpen bepalingen. De regering, vermeenende hierin te moeten tusschen beide komen, verbood de administrateurs daarom, bij besluit van 27 November 1807, om den kooper onder eenige gehoudenis te brengen van huur of rentebetaling, waarvan geen vast tarief voorhanden was.

Het landgoed Buitenzorg, het welk tot dien tijd toe altoos van den eenen Gouverneur-Generaal op den anderen, zijnen opvolger, was overgegaan, werd, bij besluit van 29 Maart 1808, op nieuw in vollen partikulieren eigendom afgestaan aan den toenmaligen Gouverneur-Generaal DAENDELS.

Het bevaarbaar maken van de Slokan, bij besluit der regering van 19 April 1808 bevolen, is nimmer tot stand gebragt.

Bij een biljet der regering van 15 Maart 1808 is de geforceerde leverantie van indigo en katoenen garens afgeschaft.

Bij een plakaat van 17 Mei 1808 werden gepubliceerd de, bij besluit der regering van 15 Maart bevorens ingevoerde, maatregelen omtrent het beheer der policie onder den inlander, zoo door de aanstelling van drie Europesche schouten op onderscheidene plaatsen in de Ommelanden, sedert met nog een vierde en eenige onderschouten vermeerderd, als door het opdragen der civiele en krimineele justitie aan eenen drossaard, daartoe geassisteerd door twee landeigenaren, welke afwisselend als assessoren bij de te beleggen vierscharen zitting namen, en waardoor het gezag van den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander, en het nog aan de inlandsche kommandanten verbleven aandeel in het bestuur over de Ommelanden, als nu geheel kwam te vervallen.

Het besluit van den Gouverneur-Generaal DAENDELS van den 20sten Mei 1808 houdt eenige bepalingen in, omtrent de beleeningen van kapitalen, door het kollegie van weesmeesteren en de bank van leening op partikuliere landen gedaan.

Den 6[den] November 1808 werd besloten den landdrost van de Ommelanden bij zijne zittingen door permanente, en niet door afwisselende, landeigenaren te doen assisteren.

Het oostelijk gedeelte van het Bantamsche rijk, door de rivier Tjidoerian afgescheiden, werd, bij besluit van den 24[sten] November 1808, met de Bataviasche Ommelanden vereenigd.

Bij besluit der regering van den 30sten November 1808, werd het landgoed Jassinga in eigendom aan den Gouverneur-Generaal DAENDELS afgestaan, in erkentenis der behaalde overwinning op den Vorst van Bantam, doch daar het Gouvernement in Nederland dezen afstand afkeurde, werd die naderhand ingetrokken.

De kollegiën van heemraden en van schepenen werden, bij resolutie van den 7[den] Februarij 1809, vereenigd, en eene nieuwe instruktie voor dezelve vastgesteld, den 13[den] Maart daaraanvolgende.

Het biljet van den 14[den] Februarij 1809 bepaalt, met alteratie van het deswege vastgestelde bij plakaat van den 4[den] Februarij 1800, dat het maken en in orde houden van den grooten weg om de west van Tana-abang, tot daar waar hij in den grooten weg valt, weder ten laste zal komen van de lands opgezetenen, met last aan de landheeren, omdaartoe als van ouds het noodige volk te leveren.

Bij besluit der regering van den 3[den] Maart 1809 werd bepaald, dat het regentschap Tangerang, waar geene nieuwe gronden voor de koffijteelt voorhanden waren en waar die kultuur dus jaar aan jaar moest afnemen, zoude worden verkocht en met de Ommelanden vereenigd.

Hierop volgt nu, naar tijdsorde, het door de regering, op voorstel van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, op den 13[den] Maart 1809 geëmaneerde plakaat, reeds hier boven aangehaald, houdende de vernietiging van alle restriktiën omtrent de heffing van het $^1/_{10}$ gedeelte der opbrengsten van partikuliere landen, alsmede de op den 13[den] Maart 1809 gearresteerde, reeds boven vermelde, instruktie van het kollegie van schepenen, bij hetwelk als toen vereenigd zijn de werkzaamheden en attributen vroeger aan het kollegie van heemraden toegekend.

Het, bij plakaat van den 5[den] October 1807 gedaan, algemeen verbod omtrent het leggen van fidei-kommissaire verbanden, is, bij publikatie van den 18[den] April 1809, gedeeltelijk speciaal ten behoeve der Europeanen, weder opgeheven, doch ten aanzien van inlanders, Chinezen en andere onchristenen van volle kracht gebleven.

Bij biljet van den 9[den] Mei 1809 is het onderhoud van eenige buffelwegen aan het kollegie van schepenen opgedragen.

In de maand Mei 1809 werd verkocht, het met de Ommelanden vereenigde gedeelte van het regentschap Krawang, en zulks op de volgende voorwaarden, als:

1°. De voortduring van alle servituten, ten voordeele van het Gouvernement, met uitzondering der koffijkultuur.

2°. De verpligting, om 's Gouvernements vaartuigen, tegen zekere bepaalde belooningen, de vaarten op te trekken.

3°. Het verbod om op de rivieren eenigen tol te heffen.

4°. De gehoudenis tot het onderhoud van alle publieke wegen, bruggen en sasak's, onder bepaling, dat de weg naar Tanjong Poera, langs het noordelijk gedeelte van het perceel Tjibaroesa, door den eigenaar van dat perceel zoude moeten worden onderhouden.

5°. De reserve van 100 roeden vierkant gronds in de perceelen Oedjong-Krawang en Tjibaroesa, ten behoeve van het Gouvernement, ter opbouwing van onderschouts woningen aldaar.

6°. De verpligting, om de op deze landen gevonden wordende vuursteenen, tegen billijke betaling, aan het Gouvernement te leveren, met voorbehoud aan den lande, om die ook zelve te mogen graven en kappen.

7°. De verpligting voor de eigenaars, om het graven van kanalen door hunne landen te gedogen, en zonder benadeeling der zoutpannen.

Bij een besluit der regering van den 24sten Augustns 1809 werd bepaald, dat het onderscheid, 't welk er bestond tusschen de opgezetenen der van het Bantamsche rijk afgenomene, en bij de Ommelanden gevoegde landen, en welke verdeeld waren in eigenlijke Bantammers of rijksslaven, en de van de Ommelanden derwaarts verhuisde lieden, zoude ophouden te bestaan, en dat mitsdien ook vervallen zoude, de betaling van het vroeger, door de eigenlijke Bantammers aan den Vorst betaalde, hoofdgeld.

Bij resolutie der regering van den 29sten Agustus 1809 is het regentschap Krawang, niet alleen uithoofde van zijne geringe opbrengsten maar ook om zijne ongeschiktheid voor de koffij-kultuur, gesplitst, en het gedeelte, gelegen aan de linkerzijde van de rivier Tjitarum, met de Ommelanden vereenigd.

De vrachtloonen voor 's Gouvernements-transporten zijn, bij publikatie van den 14den September 1809, bepaaldelijk geregeld, terwijl kort te voren, bij publikatie van den 7den September 1809, eenige bepalingen gemaakt zijn omtrent het rijden der buffelkarren van Buitenzorg enz. naar Batavia, langs 's heeren wegen.

Bij besluit van den 6den Februarij 1810 werd het kollegie van schepenen ontheven van het onderhoud der wegen in zijne jurisdiktie, en zulks opgedragen aan het departement der genie.

Betreffende dat onderhoud werden, bij plakaat der regering van den 20sten Februarij 1810, weder eenige nieuwe bepalingen gemaakt, en werd tevens daarbij ingevoerd de belasting van het half percent der getaxeerde waarde der landerijen, in de Ommelanden gelegen. Nog drie besluiten van den 1sten April 1810 hebben betrekking op het onderhoud der wegen.

Daar het Gouvernement in Nederland den afstand van het landgoed Jassinga, gelijk hierboven reeds gezegd is, aan den Gouverneur-Generaal DAENDELS had afgekeurd, werd die afstand bij besluit van den 28sten April 1810 weder ingetrokken.

Als additionele konditiën van den verkoop der Krawangsche landen, welke in de maand Mei 1810 zoude plaats vinden, zijn, bij een biljet van den 5den Mei 1810, verscheiden bepalingen tot het in stand houden der zoutpannen te Pakkies, behoorende onder het perceel Tjabang Boengien, enz. daargesteld.

De besluiten van den 30sten Mei en 27sten Junij 1810 hebben betrekking op het onderhoud en toezigt over den ooster rijweg van Batavia naar Buitenzorg, gelijk dat van den 4den Augustus daaraanvolgende den grooten postweg ten onderwerp heeft.

Ten gevolge van het vervallen gezag der inlandsche kommandanten in de Ommelanden, werd, bij besluit van den 26sten Julij 1810, aan de schouten opgedragen, om de inlandsche opgezetenen te trouwen, en werden daarbij tevens nog eenige nadere bepalingen gemaakt, welke ook vervat zijn in de publikatie van den 4den September 1810, bij welke werd ingetrokken de vroeger voorgeschreven uitdeeling van hoofdbriefjes aan de ingezetenen in de Ommelanden, doch tevens bepaald, dat, bij de jaarlijksche in te dienen zielsbeschrijvingen, nog eenige opgaven, bij die publikatie vermeld, zouden moeten worden gevoegd.

Op denzelfden dag werd door de regering besloten, de veroverde Bantamsche landen (waaronder Jassinga, Bolang, Parang, Panjang, Janlappa, Tjikoija, Lenkong, Tjioeroek, Blaradja, Secere, Grending, Onong, Passar-Bahroe, Sepallang, Kramat, Karang-Serang, Katapang, Pasilian en eenige andere, als ook de bazar Mr. Cornelis, op de navolgende, naderhand bekend gemaakte, voorwaarden te verkoopen als:

1°. Gelijke behandeling van de ingezetenen, overeenkomstig het besluit van den 24sten November 1808.

2°. Aan de landen met bazars gelijke privilegiën gewaarborgd, als aan andere bazars in de Ommelanden gelegen.

3°. Reserve voor het Gouvernement op Jassinga en Katapang, van een terrein van 100 roeden vierkant, tot onderschouts woningen.

4°. Voortduring der bestaande servituten ten voordeele van het Gouvernement, en verpligting voor de landeigenaren tot het onderhoud van wegen en bruggen. Op die voorwaarden heeft de verkoop later op den 1sten April 1811 plaats gevonden.

Bij publikatie van den 11den September 1810 (nader eenigzins geampliëerd bij publikatie van den 5den Februarij 1811) is aan alle landeigenaren in de Ommelanden het vrij gebruik van djatihout, op hunne landen voorhanden, zoo voor den huis- en scheepsbouw als voor brand, toegestaan, doch op den verkoop van dat hout eene belasting van 10 pCt. gelegd ten behoeve van den lande.

De bij plakaat van den 4den Februarij 1800 ingevoerde belasting van ½ pCt. op den verkoopprijs der landerijen, werd, uithoofde der later ingestelde jaarlijksche belasting van ½ pCt., bij publikatie van den 1sten November 1810 weder ingetrokken.

Ten aanzien der jaarlijksche belasting op de bazars, op de landerijen, de suikermolens en andere fabrieken, zijn, bij besluit van den 20sten Januarij 1811, eenige nadere bepalingen gemaakt.

Bij alle de voormelde wettelijke bepalingen enz., welke grootendeels aangetroffen worden in de reeds bovenvermelde, partikuliere memorie van wijlen den sekretaris der regering H. VEECKENS, dienen nu nog gevoegd te

worden, degene welke gemaakt zijn gedurende het Engelsche tusschenbestuur van 1811 tot 1816 en sedert het weder in bezit nemen dezer kolonie door het Nederlandsch Gouvernement. Daarvan zijn de voornaamste:

1°. De, ingevolge besluit van den Britschen Luitenant Gouverneur-Generaal van den 4den Maart 1812, op den 5den en 26sten November 1812 opgemaakte advertissementen, omtrent den op den 25sten Januarij 1813 te houden verkoop van Gouvernementslanden in de nabijheid der hoofdsteden Batavia, Samarang en Soerabaja, op de voorwaarden daarbij omschreven, en waarvan vooral opmerking verdienen de navolgende art. 3: „All feudal services to the Government, and all forced deliveries at in adequate „rates are abolished on the lands now sold and, in lieu there of an annual quitrent of one ½ percent, is to be paid to Government on amount „of the original purchase; the proprietors will however be bound to keep „in good repair the public roads and bridges passing through the lands „and to furnish assistence at equitable rate as may be required for public transport" etc.

„Art. 4. No feudal services are to be exacted on these lands from the „persons residing thereon, nor are any payment or revenue to be raised „from the people, except such as are derived from the produce and culture of the soil or from the rent of the houses and buildings: these revenues are to be such as are consisting with law and with the established „usage of the country"; en art. 5: „the bazaars, tollgates and capitation „or other taxes now existing on these lands are to remain exclusively in „the hands of Government and the lands now sold, as well as all other „which have already been sold, are to be held subject of the general laws „and colonial regulations of Government."

2°. De additionele artikelen dier verkoop gearresteerd bij besluit van den 22sten Januarij 1813.

3°. Het besluit van den Britschen Luitenant Gouverneur-Generaal in rade dd. 28 Maart 1812, waarbij de bestaande bepalingen omtrent de verpligte leveranciën van produkten, op eenige weinige uitzonderingen na, zijn in stand gehouden.

4°. De publikatie van den 12den Januarij 1813, houdende verbod, om den grooten heerenweg van Buitenzorg naar Batavia met buffelkarren te berijden.

5°. De proklamatie van het Britsche bestuur van den 15den October 1813, waarbij het nieuwe stelsel van administratie en inwendig bestuur op Java bepaaldelijk is ingevoerd, en van welke proklamatie de navolgende woorden der inleiding voornamelijk opmerking verdienen: „Dat het Gouvernement noodzakelijk heeft geacht, om een nieuw stelsel van bestuur „over geheel Java in te voeren, met oogmerk om den staat van alle deszelfs ingezetenen te verbeteren, door aan de partikuliere nijverheid die „bescherming te verleenen, waardoor aan iedere klasse van de maatschappij „een billijk en ongestoord genot van de vruchten van haren arbeid verzekerd „konde worden" enz. En voorts art. 3 derzelve luidende: „Het stelsel

„van leenregt en geforceerde leveranciën is over het geheele eiland ver-„nietigd."

6°. De Engelsche regulatie van den 11den Februarij 1814 omtrent de heffingen der landrenten op het eiland Java.

7°. Het besluit van den 19den Augustus 1814, waarbij het verzoek van de landeigenaren van Goenong Parang (een der landerijen op den 25sten Januarij 1813 verkocht), om vrijelijk te mogen beschikken over de door hen op dat land gekultiveerde koffij, gewezen is van de hand.

8°. Twee besluiten van den 13den Maart 1815, waarbij onder anderen bepaald is, dat de koffij van de in 1813 verkochte landen zoude moeten geleverd worden, even als van alle andere partikuliere landen, voor 6 rijksdaalders de pikol van 140 ponden.

9°. De Engelsche regulatie van 22 Maart 1815 n°. 11, welke beschouwd kan worden, als de onbepaalde en algemeene afschaffing van alle heerendiensten onder het Engelsche bestuur ten gevolge gehad te hebben.

10°. De publikatie van den 21sten April 1815 omtrent het verblijf en de reizen van Europeanen op Java.

En voorts onder het Nederlandsche Gouvernement.

11°. Het reglement op het beleid der regering van den 8den Januarij 1815.

12°. Het besluit van den 21sten Februarij 1817 (Staatsblad n°. 11), houdende last aan al de residenten, om te zorgen, dat geene heffingen op eigen gezag door inlandsche hoofden worden gedaan.

13. De publikatie van heeren Kommissarissen-Generaal van den 11den Julij 1817 (Staatsblad n°. 43) houdende eenige bepalingen omtrent de behandeling van den inlander in de Krawanger-, Preanger- en nabij gelegen distrikten, en waarbij speciaal is vastgesteld in substantie:

a. Dat op geene der landerijen meer dan 20 ten 100 van de padioogst, van de inlanders op dezelve wonende, zal mogen worden ingevorderd, noch door hen betaald.

b. Dat alle eigenaren van landerijen, gedurende het Britsche tusschenbestuur verkocht, zich stiptelijk zullen houden aan de gemaakte voorwaarden, en alzoo geene diensten zonder behoorlijke betaling zullen vergen.

c. Dat alle kontrakten of overeenkomsten tusschen de landeigenaren en hunne opgezetenen, omtrent de opbrengst der landelijke voortbrengselen, het verrigten van eenige diensten of het doen van leveranciën enz., bij de respektieve residenten zullen moeten worden geregistreerd.

d. Dat geene der inlandsche hoofden eenige opbrengsten ten hunnen behoeve zullen mogen vorderen.

e. Dat het aan geene Mooren of Chinezen zal vrij staan aan de inlanders op eenig krediet te verkoopen, wordende alle zoodanige handelingen verklaard voor nietig en van onwaarde.

14°. De publikatie van den 28sten Augustus 1818 (Staatsblad n°. 60), waarbij onder anderen ook eenige bepalingen voorkomen omtrent het verblijf van personen op Java.

15°. Het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië,

dd. 22 December 1818 (Staatsblad n°. 87), van welke de art. 106, 107, 108, 109, 110 en 111 bijzonderlijk op dit onderwerp betrekking hebben.

16°. De publikatie van den 5den Januarij 1819 (Staatsblad n°. 10), houdende bepalingen nopens het aangaan van kontrakten met en tusschen de inlandsche bevolking, waaronder bijzonder opmerking verdient het 3de artikel, waarbij vastgesteld is, dat de kontrakten, loopende over zoodanige aanplantingen of leveranciën van op het veld staande produkten, die in één jaar kunnen afloopen, ook niet langer dan voor één jaar zullen kunnen worden aangegaan, doch dat, ingeval tot deze aanplantingen en leveranciën van produkten meer dan één jaar wordt vereischt, de kontrakten en overeenkomsten dan ook voor zoodanigen meerderen tijd mogen worden aangegaan.

17°. Het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën op Java, gearresteerd bij besluit van den 9den Januarij 1819 n°. 3 (Staatsblad n°. 16), waarvan de art. 12, 13 en 14 luiden als volgt:

Art. 12. De residenten zullen, in de oefening der policie, gebruik kunnen maken van de mandoors door de landeigenaren over hunne landen gesteld, indien die landeigenaren daartoe verzoek doen; de mandoors bekomen als dan ten dien einde eene aanstelling.

Art. 13. De ingezetenen op partikuliere landen zijn, even als anderen, aan het gezag van den resident onderworpen, en de eigenaars dier landerijen zijn, in de oefening der policie, aan den resident ondergeschikt.

Art. 14. De eigenaren zullen geene inlandsche priesters of andere inlandsche hoofden op hunne landen toelaten, dan na voorafgaande kennisgave aan den resident.

18°. Het reglement op de administratie der policie en de kriminele en civiele regtsvordering onder den inlander, gearresteerd bij besluit van Kommissarissen Generaal over Nederlandsch Indië van den 10den Januarij 1819 n°. 6, (Staatsblad n°. 20).

19°. De resolutie van den Gouverneur Generaal in rade van 13 April 1819 n°. 5 (Staatsblad n°. 37), houdende bepalingen ten aanzien der policie in de residentie Batavia, waarbij de grenzen der kwartieren en distrikten zijn vastgesteld, en bepaald is, dat de Ommelanden en mandoorschappen in wijken zouden worden verdeeld, en aan welke beambten de uitoefening der policie zoude zijn opgedragen. Voorts onder anderen ook, dat de hoofden der mandoorschappen en wijken in de Ommelanden, de funktiën zouden waarnemen, bij het reglement op de administratie der policie en op de regtsvordering onder den inlander aan de divisie-hoofden opgedragen, die echter geheel bepalende tot beambten van policie.

20°. Het besluit van den 21sten Julij 1821 n°. 2, waarbij bevolen is, dat de eigenaren van landerijen, in de residentie Buitenzorg gelegen, zich ten aanzien der landsheffingen stiptelijk hebben te gedragen aan het bepaalde bij publikatie van den 11den Julij 1817.

21°. De publikatie van den 24sten Julij 1821 n°. 8, (Staatsblad n°. 20) houdende renovatie der publikatiën van den 4den September 1810 en 5 Fe-

bruarij 1811 over de belasting van tien ten honderd aan den lande verschuldigd van het djati-hout op partikuliere landen.

22°. De publikatie van den 6den Mei 1823 (Staatsblad n°. 17), houdende bepalingen op het stuk van de verhuringen en verpachtingen van landerijen op het grondgebied der Javasche vorsten.

23°. Die van den 20sten Mei daaraanvolgende, (Staatsblad 1823 n° 20), houdende bepalingen omtrent het verblijf en landbezit op Java.

24°. Het besluit van den Gouverneur Generaal van den 14den Junij 1823 n°. 4, waarbij, naar aanleiding van de ter kennis van het gouvernement gekomene klagten omtrent de heffing op het padi-gewas op het landgoed Kampong-Bahroe, in substantie is te kennen gegeven, dat de door den landeigenaar van Kampong-Bahroe gedane opmeting der sawah-velden, en de daarop gevestigde berekening van den opbrengst hem kompeterende, in geenen deele kan worden erkend, en dat het kontingent niet anders konde geheven worden, dan op het wezenlijk en werkelijk gewas, hoogstens tot een bedrag van 20 pCt. van hetzelve, uitgezonderd alleen, indien eenigen door buitengewone en van wege den landeigenaar bekostigde waterwerken en leidingen mogten zijn gekultiveerd, in welk geval hetzelve eenigzins zoude kunnen worden verhoogd. Wijders dat indien de landeigenaar mogt kunnen bewijzen, dat eenig misgewas veroorzaakt is door luiheid of achteloosheid der planters, deze alsdan verpligt zullen zijn, het volle kontingent op te brengen, hetwelk anders van die velden zoude zijn te wachten geweest; en eindelijk, dat, alleen ingeval van vrijwillige schikking en overeenkomst tusschen den landeigenaar en de opgezetenen, een vast kontingent door den eersten zal kunnen worden gevorderd en geheven.

25°. De publikatie van den 23sten Augustus 1825 (Staatsblad n°. 34), houdende bepalingen tot wering van vagebondage, rondzwerving en lediggang.

26°. Het besluit van den Kommissaris Generaal van 27 Mei 1827 (Staatsblad n°. 53), houdende bepalingen omtrent het verblijf en landbezit op Java en de verhuring van landerijen in de Javasche vorstenlanden.

27°. Het reglement op het beleid der regering van het justitiewezen, de kultuur, en den handel in 's lands aziatische bezittingen, gearresteerd bij besluit van den Kommissaris Generaal van 30 Augustus 1827 n°. 19, (Staatsblad n°. 89), later weder vervallen, door

28°. De publikatie van den 19den Januarij 1830 (Staatsblad n°. 10), waarbij een nieuw reglement op het beleid der regering is bekend gemaakt, en waaruit eenige der belangrijkste bepalingen, luidende als volgt, behooren te worden overgenomen, als:

Art. 110. „Over het algemeen, en voor zoo ver daaromtrent bij dit „reglement geene uitzonderingen voorkomen, is het aan alle ingezetenen „van Nederlandsch Indië vrij, om op de gronden, door hen in eigendom, „huur, pacht of gebruik bezeten, zoodanige voortbrengselen te teelen als zij „verkiezen, en om daarover naar goedvinden te beschikken, nadat de „verschuldigde belasting gekweten en aan de voorwaarden der uitgifte van „den grond voldaan zal zijn.

Art. 111. „Alle de bijzondere landerijen op het eiland Java en Madura, „op welke de gehoudenis rust van eene verpligte teelt en de levering van „koffij, zullen bij voortduring, en tot zoo lang daaromtrent anders door „den koning zal zijn bevolen, aan die verpligting onderhevig zijn; de zoo- „danige daarentegen, op welke de koffijteelt aan de keuze der eigenaren is „overgelaten, onder gehoudenis evenwel om, koffij teelende, de vruchten te „moeten leveren aan het gouvernement, worden bij deze uitdrukkelijk van „die verpligte levering ontslagen.

„De regering is bevoegd, om, voor zoo verre de laatstgemelde landen „gelegen zijn in de nabijheid der distrikten alwaar de verpligte teelt en „leverancie bestaat, zoodanige maatregelen te nemen ter wering van slui- „king, als de belangen van het gouvernement zullen vorderen.

Art. 113. „De regering zorgt voor de goede behandeling der inlanders „op de landen aan Europeanen en anderen afgestaan, alsmede dat deze laat- „sten zich, met opzigt tot het afvorderen van diensten en opbrengsten, stip- „telijk houden aan de algemeene of bijzondere verordeningen. De regering „waakt aan den anderen, dat de inlandsche opgezetenen der bijzondere lan- „den, de op hen rustende verpligtingen behoorlijk nakomen.

Art. 114. „De inlandsche bevolking is verpligt, om, op de aanwijzing „van 's lands ambtenaren, de openbare wegen en bruggen te onderhouden, „als mede om, tegen de op hoog gezag geregelde betaling, de personen en „goederen van reizigers over land te vervoeren.

„Aan de ambtenaren is het vergen van andere diensten, dan door de „bestaande bepalingen gewettigd worden, stiptelijk verboden.

„Bijzondere reglementen, naar de aloude lands gebruiken geschoeid, bepalen „de diensten, welke de bevolking verpligt is aan hare hoofden te bewijzen.

Art. 115. „De bijzondere landeigenaren en landsbewoners zullen geene „diensten van de ingezetenen hunner landen mogen vorderen, welke niet „uitdrukkelijk bij de reeds bestaande of nader te maken bepalingen ge- „wettigd zijn.

Art. 116. „Het is aan geene ambtenaren, Europesche of inlandsche, „noch aan iemand anders geoorloofd, om aan anderen de beschikking „over de gronden en inwoners der dessas af te staan.

„Echter zal aan de ingezetenen gelegenheid worden gegoven, om, tot „voortzetting van nuttige ondernemingen, overeenkomsten aan te gaan met „de oudsten en voornaamsten der dessas, zoo wel tot het bebouwen van „gronden en het leveren van bijzondere voortbrengselen, als tot het ver- „leenen van persoonlijke diensten.

„De wijze waarop dit een en ander kan geschieden, wordt van tijd tot „tijd door den Gouverneur-Generaal in rade bepaald, naar het beginsel „om de inlandsche bevolking tegen alle willekeur te beschermen, doch „tevens om, in het algemeen belang, aan nuttige bedrijven de noodige „handen te verschaffen, tegen een matig loon."

En hiermede zouden wij nu voor beantwoord kunnen houden, het derde

punt „welke algemeene en bijzondere wetten, verordeningen, besluiten of beschikkingen, door de tijdelijke regeringen in vroegere en latere tijden omtrent deze landen of sommige daarvan genomen zijn," indien het, wegens de menigte derzelve, niet noodzakelijk was, de voornaamste der daaruit voortvloeijende regten en verpligtingen, voor zoo verre die tot dit onderwerp behooren, en onder bijvoeging der gebruiken en kostumen die men kan beschouwen kracht van wet te hebben, kortelijk op te sommen. Zij komen hoofdzakelijk hierop neder:

1°. Dat het Gouvernement de, zoo wel in vroegeren als lateren tijd, verkochte landerijen, wel is waar dan eens voorwaardelijk en dan weder onvoorwaardelijk, heeft afgestaan, maar daarom toch niet kan geheeten worden, te hebben afgezien van de souvereine regten, welke het als heer dier landen zich steeds heeft voorbehouden. Dien ten gevolge heeft het dan ook gedurig de noodige maatregelen genomen, ter bevordering van den landbouw, ter bescherming van den inlander, ter handhaving van de regten der landeigenaren en van de goede orde en policie. Mitsdien is het nog altijd bevoegd, zoodanige nadere bepalingen te maken, als welke daartoe voor den vervolge nuttig en dienstig of doelmatig zullen worden geacht; zoodat ook in geenen deele, door het in bezit verkrijgen van die landen, aan de eigenaren de willekeurige beschikking over de opgezetenen en heffingen van 's lands produkten is toegekend, maar integendeel, telken reize wanneer zulke willekeurigheden plaats vinden, het Gouvernement daarin kan en moet tusschenkomen, ten einde de noodige voorzieningen daar te stellen.

2°. Dat de achtereenvolgens verkochte of in leen afgestane landerijen, in de Buitenzorgsche, Krawangsche en Bataviasche distrikten gelegen, (ofschoon het, gelijk boven reeds is opgemerkt, nog altijd twijfelachtig blijft, of het besluit van 11 Julij 1817 n°. 29, alleen op de Preanger, Krawanger en nabijgelegene distrikten, waaronder ook Buitenzorg en Batavia, toepasselijk is, dan wel of het thans, nu de Preanger-Regentschappen, die sedert de wederaankoop van het vroeger partikuliere land Tjipoetrie, geheel aan het Gouvernement behooren, alleen op de Krawanger en nabijgelegene distrikten doelt) zijn vrije allodiale goederen, waaraan de volgende regten en verpligtingen verbonden zijn.

a. Dat de landheer van de opgezetenen mag vorderen ⅕ gedeelte van de padi-oogst, doch meer naar evenredigheid, wanneer de velden door kostbare waterleidingen en werken door den landeigenaar in staat van kulture zijn gebragt:

b. Dat deze heffingen op drieërlei wijze kunnen geschieden, hetzij als aanslag op kontingent, hetzij als tjoeké, hetzij als padjak.

Dat de heffing bij wijze van aanslag of kontingent, die is, welke jaarlijks plaats heeft, wanneer met den planter, in bijzijn van de oudsten of de hoofden des volks, bepaald wordt, welk gedeelte van den opbrengst van *zekere bepaalde uitgestrektheid gronds*, wanneer het gewas aan het rijpen is, voor één jaar zal opgebragt worden.

Dat de heffing bij wijze van *tjoeké* degene is, die plaats vindt, wanneer *bij het snijden van het gewas*, een zeker gedeelte van hetzelve, hetzij een $_2/^1{}_0$ of zooveel minder als naar lands gebruik de gewoonte is, geheven wordt.

En eindelijk dat de heffingen bij wijze van *padjak*, de zoodanige zijn, die, *na eene opmeting der sawah-velden*, *eens en voor altijd* plaats vinden, wanneer de eigenaar met den planter der sawah's in der minne overeenkomt, om van zekere bepaalde uitgestrektheid grond eene vaste hoeveelheid van den oogst als belasting te ontvangen; onder gehoudenis nogtans, van, bij misgewas zonder schuld of toedoen van den planter, aan dezen eene remissie naar evenredigheid te verleenen.

c. Dat de landheer geene overjarige schulden wegens misgewassen van de opgezetenen mag vorderen.

d. Dat de opgezetenen der landerijen nimmer van dezelve mogen verwijderd worden, zonder tusschenkomst der plaatselijke autoriteiten, en in geen geval binnen den huurtijd, of wanneer het produkt nog te velde staat.

e. Dat geen landeigenaar zich, op eigen gezag, de sawah's door een opgezeten zelven aangelegd mag toeëigenen, maar bij zijn overlijden de voorkeur daarop aan zijne naaste bloedverwanten moet laten.

f. Dat de landeigenaar van zoodanige opgezetenen, als welke geene sawah's of tuinen hebben, jaarlijks een rijksdaalder hoofdgeld mag vorderen.

g. Dat de opgezetenen den landheer één dag in iedere week moeten ten dienste staan.

h. Dat zij almede verpligt zijn des landheers produkten voor niet stedewaarts af te voeren.

i. Dat de opgezetenen niet verpligt zijn, zonder billijke belooning, eenige andere diensten ten behoeve van den landheer te verrigten dan de opgenoemde.

k. Dat de opgezetenen niet zonder voorkennis van den landeigenaar of van hunnen mandoor mogen verhuizen.

l. Dat het onderhoud der wegen, bruggen, rivieren en waterleidingen ten laste is der landeigenaren en van hunne opgezetenen, behoudens alleen de zoodanige, waarvan het Gouvernement, vroeger of later, het onderhoud heeft op zich genomen.

m. Dat de opgezetenen verpligt zijn, alle Gouvernements-transporten, tegen billijke betaling, over te brengen.

n. Dat geene bandongans, doorgravingen, spruiten, waterleidingen of rivieren, zonder vergunning van het Gouvernement, mogen worden verplaatst, verlegd of aangelegd.

Onze roeping op Borneo.

Reeds meermalen hebben wij gewezen op het gevaar, dat ons van den kant van Singapoera in den Indischen Archipel bedreigt, te grooter naar mate het meer in 't verborgen werkt en daardoor dikwijls wordt miskent. Men stelt niet zelden de Engelschen voor, alsof ze 't gemunt hadden op onze souvereiniteit in Indië, en maar op de eerste gelegenheid wachtten, om ons van Java en onze overige bezittingen gewapenderhand te verdrijven; men heeft millioonen schats opgeofferd, om zich, door vestingwerken, tegen zulk eenen gevreesden en verwachten aanval te verdedigen, en men heeft er nog meer millioenen voor ten beste, om die vestingwerken te voltooijen. Wij voor ons meenen, dat het gevaar van eenen anderen aard is, en niet door forteressen en kanonnen kan worden afgeweerd. De Engelschen hebben, van Singapoera uit, eenen veldtogt begonnen, die, zoo we niet met dezelfde wapenen strijden, langzamerhand ons zeker uit den Archipel zal verdrijven. Ze lokken de volkeren naar Singapoera door de meest liberale instellingen voor scheepvaart en handel. Ze zenden van Singapoera posten uit, om de volkeren te beschaven en te ontwikkelen; om hun te leeren, den vruchtbaren grond, dien ze bewonen, te ontginnen en te bebouwen, de schatten, die er in verborgen zijn, aan 't licht te brengen, en te woekeren met de rijke gaven, die de natuur hun geschonken heeft; om hun de zegeningen aan te brengen van onderwijs en opvoeding en Christendom. Borneo is het onafzienbare veld, waarop die posten het eerst zijn uitgezet. Serawak is het land, waar thans de inboorlingen eenen onwederstaanbaren prikkel tot arbeidzaamheid ondervinden, omdat ze, bij bescherming van personen en eigendommen, niet meer werken voor een ander, maar zelve de vruchten van hunnen vlijt genieten; waar ze door eenen levendigen handel behoeften leeren kennen en aan die behoeften door eigen krachtsinspanning kunnen voldoen; waar scholen verrijzen, kerken worden gebouwd, en woeste stammen langzamerhand in geregelde maatschappijen worden herschapen.

Dien veldtogt der Engelschen vreezen wij, niet op zich zelf, maar zoo lang wij den ouden weg volgen, en ons vergenoegen met op Borneo enkele versterkte posten in bezit te hebben, zonder ons met den maatschappelijken, zedelijken en godsdienstigen toestand der volkeren, die aan ons gebied onderworpen zijn, in te laten; zonder de zwakken te beschermen tegen hunne onderdrukkers, en de oorzaken weg te nemen, die thans elende en armoede teelen, waar geluk en welvaart konden zetelen. Dien veldtogt vreezen wij — en toch moeten wij, als menschen en Christenen, God danken, dat anderen datgene doen, waartoe wij eigenlijk bestemd zijn.

Wat hebben wij in den laatsten tijd op Borneo gedaan? In 1847 dacht ik, dat het oogenblik was gekomen, waarop dit te lang verwaarloosde gedeelte van ons uitgestrekte Indisch rijk eene betere toekomst zou te gemoet gaan. In 1847 nam de Gouverneur-Generaal een zeer uitvoerig besluit, waarbij eene territoriale indeeling van onze bezittingen werd vastgesteld; waarin de grenzen naauwkeurig werden aangegeven van het grondgebied, dat aan Nederland gezegd werd te behooren; waarin eene zeer rijke nomenklatuur voorkwam van al de landen, die aan onze souvereiniteit waren onderworpen; waarin een Gouverneur van Borneo werd benoemd, aan wien, met en benevens het hem toegevoegd personeel, aanzienlijke inkomsten werden toegelegd. Maar bovendien weten wij, dat in dien tijd door den Gouverneur-Generaal met de meeste belangstelling kennis werd genomen van de bevindingen en beschouwingen van een onzer verdienstelijkste zeeofficieren, die in November en December 1847 en Januarij 1848, met een van Z. M. oorlogschepen, eene reis had gedaan naar Pontianak en opwaarts de Kapoeas-rivier. Uit de berigten en beschouwingen van dien zeeofficier, die, gelijk bij zoo vele andere gelegenheden, ook nu weder toonde, dat hij een helderen blik wist te slaan in den toestand der volkeren die hij bezocht, en de wonden wist te peilen waaraan zij leden, — uit die berigten moest de Gouverneur-Generaal nog meer versterkt worden in de overtuiging, hoe onze pligt, onze eer, ons belang dringend vereischen, dat wij eindelijk eene krachtige werkzaamheid op Borneo ontwikkelen. Immers 't moest hem daaruit duidelijk worden, hoe de toestand van dat gedeelte van Borneo, 't welk die zeeofficier bezocht, ofschoon uiterlijk en voor den oppervlakkigen aanschouwer misschien vrij voldoende, eigenlijk aan de gepleisterde graven gelijk is. En wat hij hier van Pontianak en de Kapoeas vermeldde, dat is bijna op geheel Borneo toepasselijk. Men vergunne ons de droevige schilderij van dien toestand voor onze lezers op te hangen.

Onder den bedriegelijken schijn van rust, of liever van eene doodelijke stilte, spelen roof en plunderingen, knevelarij en moord, ongestoord een vreesselijken rol. Een denkbeeld zal men er zich van kunnen vormen, wanneer wij een blik vestigen op de vier elementen, waaruit de bewoners van het land zijn zamengesteld, namelijk: de Dajak, of de oorspronkelijke bewoners, de Chinesche handelaars, handwerkslieden en landbouwers, de Maleijers die voornamelijk de mondingen en oevers der rivieren bewonen, en eindelijk de Europeanen.

1°. *De Dajak.* Ze zijn een goedaardig, handelbaar, onnoozel, herbergzaam, in gezellige vreugde, sieraden en opschik behagen scheppend volk, niet afkeerig van den arbeid, en met eenvoudige zeden. De omgang tusschen de beide kunnen is onder de Dajak geheel anders, veel meer vertrouwelijk, dan bij andere Indische volkeren meestal het geval is. Zoo nemen, bij voorbeeld, op gezellige bijeenkometen, zelfs wanneer vreemdelingen of Europeanen tegenwoordig zijn, de vrouwen en meisjes een

levendig deel aan het vermaak, en weren zij den beker, ook wanneer die met goede Hollandsche jenever gevuld is, evenmin van zich, als de mannen en jongelingen. Europeanen, die, reizende in de binnenlanden, uithoofde van ongesteldheid in Dajaksche kampongs moesten vertoeven, werden soms door jonge meisjes aan hunne legerstede bezocht en verpleegd, zonder dat hieruit, gelijk hun bleek, het allerminste gevolg was te trekken; terwijl hij, die aan deze natuurlijke goedheid eene verkeerde uitlegging gaf, reden had zich te verwonderen over de natuurlijke kieschheid en welvoegelijkheid van deze, toch in vergelijking van Europeanen geheel onbeschaafde, natuurkinderen.

Dit goede en krachtige volk is geheel verstrikt geraakt in de slangenplooijen der Maleijers. Waarschijnlijk heeft een listig gebruik maken van tijdelijken nood daartoe den grondslag gelegd. Maar, waarom de Dajak het net van boosaardigheid en bedrog, waarin dat volk hen gevangen houdt, niet in een oogenblik van wrevel aan flarden scheurt, is onmogelijk te verklaren. De verdeeldheid in elkander weinig genegen, dikwijls vijandige stammen, is misschien de beste bondgenoot van den Maleijer, die daarom ook nimmer in gebreke blijft, den een tegen den ander op te ruijen. Anders schijnt de Dajak weinig tot oorlog geneigd. Veelal komen zij met hunne geschillen, die gewoonlijk gemakkelijk door eenen derde zouden zijn bijteleggen, bij hunne zoogenaamde Maleische heeren, die bijna altoos aanraden, het pleit met de wapenen te beslissen. In hunne oorlogen bevechten zij elkander zelden in massa; veelal leggen enkele personen zich in een hinderlaag, om den voorbijgaanden vijand te bespringen. De overwinnaar brengt, als een bewijs van zijnen zege, het hoofd van den overwonnenen, in zijne kampong, en bewaart dit als getuige van zijne behendigheid en van zijnen moed. Door de Dajaksche vrouwen worden deze deugden op hoogen prijs gesteld, en hij, die er de meeste getuigen van bezit, wint het gemakkelijkst hare genegenheid. Van daar het sprookje, dat de jongeling, door wien aanzoek wordt gedaan bij een meisje, vooraf eenige koppen snelt, om zijne schoone aan te bieden, en die dan om het even van vriend of vijand neemt.

Over het opruijen tot het oorlog voeren van de Maleijers beklagen zich zelfs de Dajak. Daarin is een sterk bewijs voor hunne zachtaardigheid gelegen. Zij zeggen, dat, in plaats van tusschen beide te komen, de Maleijer hun als wilde dieren tegen elkander jaagt. De heffingen, afpersingen mishandelingen en knevelarijen, die de Maleijers zich veroorloven jegens den Dajak, zijn menigvuldig. De nood van het ongelukkige volk, bij mislukte oogst of ander diergelijk ongeval, wordt meesterlijk te baat genomen, en het pandelingschap, een ander woord voor harde slavernij, is hier in volle werking.

De Dajak steken begeerig de handen uit naar eenig gezag, dat ernstig zou willen tusschen beide komen. Ze zullen dat met vreugd en dankbaar erkennen en er zich gaarne aan onderwerpen. Strookt het nu niet met ons belang, onze middelen of onzen wil, om hen los te maken uit de strikken, die hen nu bekneld houden, en tot wier verbreking zij zelven, uit bij-

geloof, uit trouw aan voorvaderlijke beloften en eeden, of wegens onderlinge verdeeldheid, misschien nog niet kunnen besluiten, — strookt het niet met onze vadsigheid en werkeloosheid, om een zachter juk, dan dat harde, over de schouders te leggen van hen, die er zich zelve toe aanbieden, en er om vragen, — gewis, dan zullen zij zich eens naar eenen anderen kant wenden, die thans reeds maar al te digt bij hen is en onder hun bereik zich bevindt. Zij zullen tot anderen zich keeren, die, door handelsbelang en welke drijfveeren dan ook aangespoord, nimmer nalieten en ook op Borneo niet verzuimen, hunnen invloed ten koste van den onzen uittebreiden, en wier uithangbord althans „bescherming tegen verdrukking" is. Ligt het buiten ons bereik, om gehoor te geven aan de stem, die nog tot ons gerigt is, maar die misschien niet lang meer tot ons gerigt zal wezen, — kunnen wij het werktuig ter verlossing en beschaving niet worden van een gedwee, tot landbouw en handel, althans zeker het eerste, geneigd volk, dat bovendien vatbaarheid aan den dag legt voor goede indrukken, — dan zullen de voordeelen, die, behalve eene schoone zelfvoldoening, uit zoodanige daden voor ons zouden voortvloeijen, voor ons verloren gaan en het deel van een ander worden.

Twee uitdrukkingen van Dajak, in der tijd medegedeeld door den baron VAN LIJNDEN, vroeger assistent-resident van Pontianak, zijn zoo opmerkelijk en verspreiden zoo veel licht over den toestand en de geaardheid van het volk, dat wij ze hier willen mededeelen.

„De Maleijers," zeide een hunner, „verdrukken en vertrappen ons. Een „hond zien zij aan, maar geen Dajak."

„Een onzer voorvaderen heeft een eed gezworen," zeide een ander, „dat, wanneer een Dajak ongelijk had, hij lijden zou, en wanneer de Ma„leijer ongelijk had, de Dajak evenwel zou lijden."

Ziedaar in weinige regels de geschiedenis van hunnen toestand en eenig denkbeeld tevens van de geaardheid van een volk, dat wij aan zijn lot overlaten, en dat in onze tegenwoordigheid vertreden wordt.

2°. *De Chinezen.* Ze zijn hier dezelfde nijvere lieden als overal, waar zij zich eene eenigzins houdbare positie weten te verschaffen. Alles verkrijgt onder hunne handen een ander en beter aanzien en gedaante. Aan de elders overal verdronken liggende boorden der Kapoeas, ontmoet men hier en daar lagchende plekken met suikerriet, djagon, siri, banaanboomen, enz. bedekt, door Chinezen aangelegd, en die ons aantoonen, wat wij hier te loor laten gaan. Zij zouden zich gaarne op diergelijke wijze ook in het binnenland willen vestigen, wanneer zij zulks, onder onze dadelijke bescherming en door ons gevrijwaard tegen de hindernissen door de Maleijers hun in den weg gelegd, konden doen. Het zijn menschen van ongemeen veel nut in eene volkplanting, misschien de beste en meest geschikte volkplanters ter wereld; maar ze moeten immer onder eene strenge tucht worden gehouden, waaraan zij zich ook gaarne onderwerpen, zoo die tucht maar tevens regtvaardig is, en daarbij hunne billijke middelen van bestaan onbekort blijven. Behalve dat zij handwerkslieden en landbouwers zijn, drijven zij handel met

het binnenland. Ditzelfde wordt gedaan door hier gevestigde Boeginezen. Gelijk de laatsten zijn zij echter onderworpen aan veel belemmeringen van den kant der Maleijers. Met de wankang's komen jaarlijks eenige Chinezen uit China zich hier nederzetten; en een ondernemer, die met Chinezen zou willen werken, zou, al wilde hij er ook duizenden hebben, ze zeer makkelijk kunnen verkrijgen.

3°. *De Maleijers.* Ze zijn lui en vadzig, zedelijk en ligchamelijk morsig en bedorven, verslaafd aan lediggang en spel, onverdraagzaam en dweepziek. Ze gronden hun bestaan op knevelarij, roof en plundering. Met den moed en de sluwheid van de kat, missen zij zelfs hetgeen in dat dier soms behaagt. Het is in een woord op Borneo een slecht en dubbelzinnig volk. 't Zou inderdaad in menig opzigt eene weldaad zijn, de Maleijers hier en elders, op dit eiland, zoo als ze zich thans daar gedragen, onschadelijk te maken. De regten, die zij vermeenen te hebben, maar die op gene of slechts zeer losse gronden rusten, zijn door hen reeds lang verbeurd, wegens het hemeltergende misbruik, dat zij van hun gezag gemaakt hebben en nog maken; zoodat wanneer hun dit gezag ontnomen werd, en hun de gelegenheid werd gelaten, om door eigen arbeid een eerlijk bestaan te vinden, hunne straf uiterst ligt te noemen zou zijn. En 't zou niet de geringste moeite kosten, zulk eenen gewenschten ommekeer tot stand te brengen. Eene eenvoudige aanzegging, dat het Maleische gezag had opgehouden te bestaan en door ons was overgenomen, en dat het gouvernement rekende op de dankbaarheid van de Maleijers voor deze schikking, die hen waarborgde tegen de bloedige terugwerking, welke van den Daijakschen kant hun vroeg of laat te wachten staat, zou ongetwijfeld genoeg zijn. Nu toch reeds geniet de regerende sulthan van Pontianak een vast inkomen van ons bestuur; dáár zou bij voortduring een diergelijk persoon onder denzelfden titel kunnen gehouden worden, tot behandeling van huishoudelijke zaken onder de Maleijers, ongeveer als een kapitein-chinees onder de Chinezen Er zou aan geen verzet tegen den heilzamen maatregel gedacht worden, maar zij zouden er ook niet toe in staat zijn. Zoo lang de Maleijer in den tegenwoordigen toestand geduld wordt, zal hij de hinderpaal blijven tegen allen vooruitgang, alle verbetering en ontwikkeling. Zijn tegenstand vloeit voort uit zijne godsdienstige begrippen, die een diep bedorven islamismus ten grondslag hebben. Zijn geweten zegt hem, dat hij niet verdient langer geduld te worden, en hij miskent en legt 's gouvernements langmoedigheid geheel verkeerd uit. Men leest het op zijn gelaat, dat tegen over ons hij zich maar half op zijn gemak gevoelt, en in die oogenblikken zelfs, dat onze autoriteiten hem ambtshalve met onderscheiding bejegenen.

4°. *Europeanen.* Ze zijn te Pontianak niet, wanneer men de ambtenaren en de manschappen van het garnizoen uitzondert, die men wel niet als inwoners, maar als tijdelijk verblijvenden, moet beschouwen. Twee zendelingen hebben er eene woning, waar zij nu en dan komen uitrusten, van hunne vermoeijende, maar schoone en geheel niet nuttelooze werkzaamheden en togten naar de binnenlanden, en van hun verblijf onder den Dajak.

En nu vragen wij, weder met het oog op de Engelschen en hunnen veld winnenden invloed, met het oog op Serawak en den heer BROOKE, kunnen wij niet dezelfde handelwijze, als wij daar bij hen aanschouwen, in de nog onmiddellijk onder onzen invloed en onder ons gezag staande streken, aan hen tegen over stellen? Wanneer wij den aan ons gezag gewoon geraakten inlander geven, 't geen door BROOKE hem toegezegd en reeds gedeeltelijk geschonken is, dan zijn de kansen geheel in ons voordeel; en de invloed, door hem reeds gevestigd, zal beperkt en bepaald blijven tot dat gedeelte van Borneo, waaraan wij ons toch nimmer iets hebben laten gelegen liggen, ofschoon het niet het slechtste gedeelte is en de diepste rivieren heeft, 't welk wij zelfs eenmaal, toen het ons door den vorst van Borneo-proper in eigendom werd aangeboden, van de hand hebben gewezen *). Het is aangenaam en streelend te hooren, hoe, zelfs in het verre binnenland, eene soort van genegenheid bestaat voor de Hollanders; hoe zou die instinktmatige gezindheid niet te ontwikkelen zijn, wanneer wij den Maleischen invloed, die, waar hij bestaat, drukkend, ja doodend is, wegnamen, en onze bescherming en beschaving daar voor in plaats stelden. Kunnen of willen wij zulks niet, dan zijn de gevolgen gemakkelijk te berekenen. Niets zal onbeproefd gelaten worden, om ons in Borneo gehaat te maken en te verdringen; daarvoor ontbreken nu reeds de bewijzen niet. Nog kunnen wij dit voorkomen, door ons geheel in de plaats van den Maleijer te zetten, en onzen invloed, gesteund op eenige militaire posten, over het binnenland uit te breiden. Dan kunnen de ondernemingen in Sarawak voor ons geen nadeel hebben. Hebben deze met een goed doel plaats, dan zullen zij onze handelingen eerder in de hand werken, en de ondernemer aldaar zal door ons eerder als eenen bondgenoot dan als een tegenstander kunnen worden beschouwd. Alleen wanneer wij geheel stil blijven zitten, kunnen die ondernemingen ons nadeelig worden; want dan zullen zij eindelijk noodwendig den inboorling geheel van ons vervreemden.

Wanneer wij tot een ommekeer van zaken besloten, dan zouden wij billijkerwijze, tegen over de weldaad van tot een beter lot te zijn gebragt, den Dajak eenige verpligting jegens het Gouvernement kunnen opleggen. Daar zouden kultures kunnen worden ingevoerd, of iets dergelijks strookende met zeden en gewoonten. Borneo is rijk in verschillende kostbare voortbrengselen; de grond, een aangeslibde, is vatbaar en geschikt tot het voortbrengen van alles wat in Guijana wordt voortgebragt. Wijd en zijd doorsneden van de schoonste waterwegen, diepe rivieren en kreeken, zou, door de verbinding van sommigen dezer door middel van kanalen, hier „antasan" geheeten en door de inlanders in het klein reeds in menigte gemaakt, de uitgebreidste gemeenschap kunnen worden daargesteld. Handen zouden welligt niet ontbreken, wanneer de Dajak tot werken werd gebragt; en ze zouden ongetwijfeld sterker vermenigvuldigen in eenen verbe-

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* jaargang 1849 1ste deel, blz. 68.

terden maatschappelijken toestand. Ondernemers, waaraan het evenmin ontbreken zou, zouden zeer goed en met billijk uitzigt op winst, met Chinesche arbeiders, daartoe opzettelijk uit China ontboden, kunnen werken. Aan alle voorwaarden tot het produktief maken van een land vindt men dus hier voldaan, en alle of althans de voornaamste beginselen zijn daartoe aanwezig.

Dit alles gevoegd bij de sierlijke en forsche wendingen van den Kapoeas, vooral op de hoogte van Soekalanting; de schikking der hoeken dier rivier zoo gunstig tot verdedigbare punten; de gemeenschap langs dien stroom met het verre binnenland, en met de zee door de Kwala Pontianak, door Koeboe en voornamelijk door de Kwala Kambang, zijn zoo vele aanleidingen, om dit gedeelte van Borneo als een hoogst belangrijk te beschouwen. Tastbaar zweeft er de voorspelling over, dat het eenmaal eene zetelplaats van handel en nijverheid zal worden. Misschien eerst na verloop van eeuwen, wanneer de beurt van beschaving aan de thans nog in den natuurstaat levende Dajaksche stammen zal gekomen zijn; misschien vroeger, wanneer eenig reeds beschaafd, tot ondernemingen magtig en geneigd volk tot het begrip zal zijn gekomen van de waarde van het, in verschillende voortbrengselen zoo rijke, eiland Borneo, en van de kneedbaarheid van zijne natuurlijke bewoners. Onweerstaanbaar vervult deze gedachte den reiziger langs Borneo's schoone waterwegen, en hunne groene en bloemrijke hoewel nog woeste oevers.

Zulke denkbeelden, als wij hier hebben ontvouwd, en die zoo geheel met onze eigen inzigten overeenstemmen, werden aan de regering in 't begin van 1848 medegedeeld. Ze moesten, dunkt mij, ieder overtuigen, dat, willen wij onze roeping niet miskennen, ja onze geheele toekomst niet op het spel zetten, de tijd van handelen voor ons reeds lang gekomen was. En wat is er sedert dien tijd gedaan? Letterlijk, niets. Naauwelijks was de Gouverneur van Borneo benoemd, toen hem reeds andere werkzaamheden werden opgedragen, die zijn aanwezen nu eens in de Molukkos, dan weder te Batavia, dan weder elders noodzakelijk maakten. Te regt zegt de schrijver eener brochure *Het bestuur van den afgetreden Gouverneur Generaal* J. J. ROCHUSSEN, op blz. 39, dat het bestuur van Borneo onder zulk een Gouverneur *in partibus*, geheel denkbeeldig was. Maar waarom, werd dan zulk een veel gerucht makend, maar weinig beteekenend besluit genomen? Waarom werden al die fraaije bepalingen en veel schijnende vertooningen gemaakt? De stemmen, die in het vaderland gehoord werden over de verwaarloozing onzer belangen in den archipel, en de herhaalde interpellatiën in de tweede kamer der Staten-Generaal, over het gebeurde met Laboean en Serawak, hadden noodig gemaakt, dat men ten minste den schijn van werkzaamheid aannam. Zoo moesten die stemmen tot zwijgen worden gebragt. En naauwelijks meende men dit doel bereikt te hebben, of reeds verscheen een tweede gouvernementsbesluit, maar van geheel anderen aard. Bij besluit van 27 Augustus 1849 (Staatsblad n°.

40), werd weder eene andere territoriale verdeeling afgekondigd, maar gelijktijdig bepaald, „dat de betrekking van Gouverneur van Borneo en „onderhoorigheden onvervuld zou blijzen, tot tijd en wijle de gesteldheid „van land en volk eene centrale vestiging van dien ambtenaar op het „eiland Borneo mogelijk en noodig zou doen zijn." Opmerkelijk is hetgeen in de zoo even aangehaalde brochure over dit besluit gezegd wordt. „Was toen" zoo heet het daar „onze toestand op Borneo, onze verhouding tot Engeland in den tijd van weinig maanden zoo veranderd, dat dezelfde ambtenaar, dien men met veel ophef heeft aangesteld, onverwacht onmogelijk en onnoodig was geworden? Hetgeen zeker is, bestaat hierin, dat Borneo tot zijnen vroegeren staat van verwaarloozing is terug gekeerd." En wij voegen er bij: de „gesteldheid van land en volk" zullen niet veranderen, tenzij wij daaraan met kracht arbeiden, of eene andere natie die taak op zich neemt. Met andere woorden, wordt dus in dit besluit de vestiging van eenen Gouverneur op Borneo uitgesteld ad kalendas Graecas — of tot den tijd, dat de Engelschen of wie ook onder de bevolking van Borneo eene hervorming zal hebben gebragt.

Wij betreuren het dat het Gouvernement niet den weg vervolgd heeft, dien het in 1847 scheen te willen inslaan. Behalven dien geduchten mededinger in het noorden, heeft sedert dien tijd nog een andere tegenstander, een andere vijand van ons gezag, eene tot dus verre ongekende kracht geopenbaard. De Chinesche kongsies of kleine republieken, onder ons oog en met onze toelating, gedurende de laatste tachtig jaren gevestigd, hebben eenen oorlog tegen ons gevoerd, die geëindigd is met met eene stilzwijgende erkenning van onze zijde, dat ze eene nieuwe magt zijn in onze bezittingen, waarmede Nederland verdragen en vrede sluit. Ook bij die gelegenheid is onze magteloosheid en onze zucht, om de zaken in statu quo te laten, op nieuw gebleken. Wij betreuren het, dat hoe langer zoo meer onze schoone roeping op Borneo door de regering wordt miskend.

Maar dat dan de natie handele! Zijn er bij ons geene mannen als BROOKE, die zich op Borneo een werkkring durven scheppen? Zijn er geen kapitalisten, die met hun geld op Borneo ondernemingen willen helpen tot stand brengen, om de rijke mijnen van ijzer, steenkolen, en wat niet al meer te exploiteren, om den landbouw te drijven, om handel en scheepvaart te doen bloeijen? Zijn er geen onderwijzers, geen zendelingen, die de Dajak willen onderwijzen, opvoeden en beschaven? Is het antwoord op die vraag ontkennend; blijven wij aan vreemdelingen overlaten, 't geen wij behoorden te doen, dat wij ons dan niet beklagen, wanneer wij langzamerhand van Borneo verdreven worden, niet door de wapenen, maar door den onweerstaanbaren zedelijken invloed van hen, die er de roeping vervullen, waartoe de Voorzienigheid ons bestemd had.

Posthouders, civiele gezaghebbers en de marine in den Indischen Archipel.

Wanneer gij het jaarboekje van Neerlandsch Indië opslaat, dan vindt gij daarin, op vele plaatsen van den Indischen Archipel, een „civielen gezaghebber" of „posthouder" van het Nederlandsche Gouvernement vermeld. Overal, waar wij vreezen dat andere natiën zich zullen nederzetten, indien wij niet toonen prijs te stellen op het bezit van het land, maar waar het ons tevens aan de noodige magt ontbreekt, om te regeren en onzen invloed te doen gelden, daar plaatsen wij een „civielen gezaghebben" of een „posthouder." Ik zou ze u bij dozijnen kunnen opnoemen, maar alleen om u een denkbeeld te geven, wat zulk een post eigenlijk is en welk figuur wij in 't oog van andere natiën en van de inboorlingen er mede maken, verzoek ik u, met mij een oogenblik u te verplaatsen naar Soekatanah, de hoofdplaats van het landschap van dien naam, op de kust van Borneo, 't geen aan het Gouvernement in eigendom behoort. Wij hebben die hoofdplaats met den weidschen naam van „Nieuw Brussel" herdoopt. 't Is een Nederlandsch établissement. Twijfelt gij er aan, omdat gij niets meent te zien, dat van leven en nijverheid en beschaving getuigt, werp dan uwe blikken op dat armoedige en vervallen woonhuis, van bamboe vervaardigd, en dat ieder oogenblik dreigt in te storten. Daar woont de vertegenwoordiger van het Nederlandsche Gouvernement, de „posthouder." Gelooft gij het niet, omdat zulk eene representatie u eene beschaafde natie onwaardig schijnt, hef dan uwe oogen omhoog; daar ziet gij het bewijs in de driekleurige vlag, die van een lange paal voor het woonhuis wappert. En meen niet, dat die vlag onbeschermd is. Dáár ziet gij twee, met hunne vermolmde rolpaarden half in het zand weggezakte, ijzeren drieponders. Glimlach niet om deze vertooning van magt; schat haar niet gering, omdat ze zonder levensgevaar niet meer zijn te gebruiken; twijfel niet aan het groote nut van dit geschut, dewijl, toen onlangs eenige Soeloesche zeeroovers onzen vlaggestok schenen te willen aanvallen, een derde stukje geschut van 't zelfde kaliber bij 't afschieten aan stukken sprong. Maar 't is ook verkeerd, om met dit geschut te willen schieten; dat is er de bestemming niet van; het dient alleen om door zijne „zedelijke kracht" invloed op de bevolking uit te oefenen. Voeg nu bij dit alles het personeel, dat uit twee Europeanen, den posthouder zelven en een sergeant, bestaat, — en gij zult moeten erkennen, dat Nederland te Soekatanah, indien dan al niet op eene waardige, toch op eene allerzonderlingste wijze vertegenwoordigd is.

Maar zoo bijzonder is dat ook al weder niet, want gij ziet hier een

tijpe van de menigvuldige postjes, die door den geheelen Archipel verspreid zijn. Waartoe dienen ze eigenlijk? Niemand weet het u regt duidelijk te maken. Wij voor ons antwoorden: tot niets anders, dan tot kwelling en hindernis van de inboorlingen, en bij gevolg om hem ontevredenheid en afkeer van ons in te boezemen, en tot voor ons gezag niet altoos gunstige aanrakingen. Ze moeten dienen, om ons gezag te handhaven, maar de uitkomst is, dat ons gezag er door geknakt wordt. Ze moeten dienen, om andere Europesche natiën af te schrikken zich in het land neder te zetten, maar ze kunnen niet anders dan de spotlust opwekken van allen, die ze zien. Ze moeten dienen, om er ons regt van bezit of onzen meestal opgedrongen invloed geldig te houden, maar ze missen dat doel, ze kosten geld, dat letterlijk nutteloos wordt uitgegeven, en ze geven dikwerf tot verwikkelingen aanleiding, die de tusschenkomst van kostbare kommissarissen vorderen en eindelijk van expeditiën. Nu hebben wij de gewoonte niet, om ons gaarne opofferingen te getroosten, en daarom trachten wij in den regel die onkosten van de inboorlingen terug te verkrijgen. Zoo worden dan van de inlanders hoofdgelden, heerediensten, schadelijke leveringen van hout en andere materialen gevergd; worden in- en uitgaande regten geheven, die de vrije beweging belemmeren; worden zout-, bazar- en amfioenpachten ingevoerd en andere kwellende praktijken aangewend: alles om de kosten te vergoeden, die het ten toon spreiden onzer magt op zulk een afgelegen post veroorzaakt. Ondertusschen reikt die magt niet ver genoeg, om de eenigzins van haar middenpunt verwijderd wonende inboorlingen te dwingen de belastingen op te brengen, die van hen gevorderd worden. De bevolen diensten en leveringen worden niet of slechts in schijn gedaan. En toch houdt men er zich maar mede te vreden, omdat men geen dwangmiddelen bezit en niet bij magte is, de bevelen, die men zelf heeft uitgevaardigd, te handhaven. Zoo wordt aan den eenen kant ons gezag ondermijnd en aan den anderen kant veracht en gehaat in de oogen der inboorlingen, die er slechts het drukkende en onregtvaardige van gevoelen. Vloeide uit onze tegenwoordigheid bescherming der bevolking voort, waren wij, overal waar onze vlag waait, de verdedigers der ingezetenen tegen plunderaars en roovers, tegen vrijbuiters en overweldigers, dan zou ze ten minste iets hebben, dat haar van eene voordeelige zijde leerde kennen. Maar ook hierin schieten wij te kort. Het gebeurde op het eiland Bawean is nog in ieders geheugen, toen plundering en moord door eene rooversexpeditie onder eene bevolking werd gebragt, die aan ons geregeld hare niet geringe belastingen opbrengt, waarvoor ze althans beveiliging en verdediging tegen dergelijke aanvallen moest ontvangen. Zoo geschieden gruwelen om en onder onze vlaggestokken, die het teeken moesten zijn van krachtige bescherming. De inboorlingen gevoelen dikwerf de kracht van onzen arm, maar 't is meestal eene straffende en wrekende, zeer zelden een reddende en beschermende. De volgende gebeurtenis, die ons door den overste der marine BERGHUIS is verhaald, moge eene nieuwe bijdrage wezen, om de waarheid onzer beschouwingen te bevestigen.

Op eenigen afstand langs Sumatra's westkust, verheffen zich talrijke grootere en kleinere eilanden, die eene meestal slechts door naauwe straten afgebroken reeks vormen, bijna parallel loopende met de Sumatrasche kust. Tot die reeks behooren de Batoe-eilanden, een en vijftig in getal, van zeer verschillende grootte, en die in dezelfde hoofdrigting in eene ondiepe en met koraalbanken en riffen bezaaide zee verstrooid liggen. Zij hebben eene bevolking van ongeveer 3000 zielen, die bijna geheel afkomstig is van het eiland Nias, ten noorden van de Batoe-groep gelegen, en waarover wij straks nader zullen spreken. Ook thans vestigen er zich van tijd tot tijd Niassers, gelijk Batoeërs naar Nias overgaan. Omtrent 170 Maleijers, 50 Boegis en 50 Chinezen hebben zich in lateren tijd op deze eilanden neergezet. Tot de eersten behoorde nu weinige jaren geleden, gedurende het bestuur van den gouverneur van Sumatra's Westkust MICHIELS, zekere PATA GEHO. Hij woonde op Poelo Tello, op verre na niet het grootste, maar voor ons het voornaamste dier eilanden, want alleen dáár wappert de Nederlandsche vlag, en is het Nederlandsche Gouvernement vertegenwoordigd door zulk eenen „posthouder" of „civielen gezaghebber," als waarvan wij zoo even gesproken hebben. Achter eene vierzijdige palisadering woont hij, en ofschoon het uiterlijk voorkomen der geheele inrigting iets beter mag zijn dan die te Soekatanah, welke wij u als een algemeen model hebben voorgesteld, zij is echter verre beneden hetgeen wij voor de waardigheid van het Gouvernement noodig achten, en de aard van het gezag, dat die posthouder uitoefent is geheel overeenkomstig hetgeen wij daarvan gezegd hebben. Het vervolg van dit verhaal zal het bewijzen.

PATA GEHO, op Poeloe Tello gevestigd, behoorde tot de Maleijers, die door handel, maar vooral door knevelarij, woeker en dergelijke inlandsche praktijken, rijk trachten te worden. Hij had zich langs dien weg reeds een vrij aanzienlijk vermogen verworven. Maar dewijl hij juist op de plaats woonde, waar de vertegenwoordiger van ons Gouvernement almede gevestigd was, had hij die vrijheid niet, om aan zijne luimen en lusten bot te vieren, welke zijne landgenooten in meer van daar verwijderde streken ook op de Batoe-eilanden in ruime mate bezitten. Of het nu aan een regtmatig misnoegen van den posthouder over de verkeerde handelingen van PATA GEHO moet worden toegeschreven, dat deze bij dien vertegenwoordiger van het Nederlandsche Gouvernement in ongenade viel, is ons onbekend. Alleen kunnen wij het feit verzekeren, en er bijvoegen, dat de verhalen van verschillende hoofden en andere personen daarin overeenstemmen, dat het gedrag van dien vertegenwoordiger allerzonderlingst was, en dat menigeen, die zich bij hem aangenaam wist te maken, al vrij wat kon verrigten, vóór hij van den posthouder eenige waarschuwing veel min eenig bewijs van ontevredenheid ondervond; terwijl daarentegen anderen, bij het minste vergrijp, het onmiddellijk moesten boeten.

Tot deze laatsten behoorde PATA GEHO. Hij haalde zich den toorn van den posthouder op den hals, en die toorn had voor hem de vreesselijkste gevolgen. Er werd door dezen een bevel uitgevaardigd, om hem gevangen te nemen, maar toen men hem uit zijne woning wilde halen bleek het

dat hij ontvlugt was. Nu werd hij overal gezocht. Oppassers van den posthouder en eilanders, die daartoe door dezen waren opgeroepen, werden uitgezonden. Ze kwamen hem op het spoor; ze vervolgden hem 't geheele eiland door als een wild dier; maar altijd wist hij het te ontkomen, en nog lang zou hij aan die nasporingen en vervolgingen ontsnapt zijn, indien niet een zijner bedienden, mede een Maleijer, in wien hij zijn volle vertrouwen had gesteld, hem verraden had. De verrader wist tevens waar de schatten van zijnen meester verborgen waren. Hij eigende zich die toe, en leverde PATA GEHO aan den posthouder over. Tot belooning werd de Maleijer in dienst van het Gouvernement aangenomen, en ontving, door bewerking van den posthouder, eene goede betrekking.

Ondertusschen werd PATA GEHO gevankelijk naar Padang overgebragt. 't Schijnt, dat men daar van zijne schuld overtuigd is geworden, althans hij werd veroordeeld tot verbanning naar Aijer-bangis. Maar de veroordeelde was een man van een krachtigen wil, van een sluw karakter en van een onverzoenlijken haat. Na eenigen tijd te Aijer-bangis zich rustig gedragen te hebben, zoodat men hem minder oplettend gadesloeg, maar na tevens zijne plannen beraamd en tot rijpheid te hebben gebragt, wist hij te ontvlugten.

Ten noorden van de Batoe-groep ligt het eiland Nias. 't Heeft eene bevolking van 170,000 zielen, goede, weinig ontwikkelde, grootendeels nog in den natuurstaat levende menschen. Maar gelijk op Borneo voor de Daijak, zijn hier voor de inboorlingen de Maleijers, en vooral ook de Atjinezen, de onderdrukkers en knevelaars, de bedriegers en bloedzuigers. Door hunne meerdere sluwheid en ondervinding, want beschaving durf ik het bijna niet noemen, hebben ze eenen overwegenden invloed op den eenvoudigen Niasser. Ze trachten de verschillende dorpen en stammen, waarin de bevolking verdeeld is, in eenen gedurigen oorlog te houden, want dat is het element, waarin ze zich den meesten rijkdom weten te verschaffen. En de voorname middelen waardoor ze dien verkrijgen, de koopwaar, welke ze er voor bezigen, zijn de arme Niassers zelven. De Atjinezen en Maleijers voeren Niassers als pandelingen (een andere vorm van slavernij) zoowel naar Sumatra's westkust als naar Atjin en elders uit. Zij, die voor deze of gene misdaad, of voor die hunne familie, of wegens schulden, veroordeeld worden, om als pandeling te worden verkocht, zijn slechts in gering aantal, dat niet voldoende zou zijn. Daarom moeten er onophoudelijk oorlogen gevoerd worden, die in tallooze krijgsgevangenen even zoo veel pandelingen opleveren.

Op dit eiland zette PATA GEHO zich neder, en deze zelfde middelen bezigde hij, om zich in korten tijd een aanzienlijk vermogen te verwerven. Hij was in het zuidelijk gedeelte van Nias gevestigd. Aan den oostelijken kant van het eiland hebben wij te Goenoeng Sitoli eene bezetting, wel met eenen „civielen gezaghebber" aan het hoofd, maar die althans voor het uiterlijke iets meer is dan dergelijke etablissementen gewoonlijk zijn. Immers er is een niet onaardig fortje, waarin gewoonlijk meer dan vijftig soldaten garnizoen houden. Maar overigens is de werkkring van dezen gezaghebber van denzelfden aard, als die van al de overigen. Zijne magt strekt zich weinig verder uit, dan in de onmiddellijke nabijheid van Goe-

noeng Sitoli; en zoo kon het gebeuren, dat een banneling van Aijer-bangis ontsnapt, zich op Nias nederzet en aldaar handel drijft, zonder dat de vertegenwoordiger van ons Gouvernement er notitie van neemt, ja, er zelfs, in den aanvang althans, iets van schijnt te hebben geweten.

Maar PATA GEHO wilde meer dan handel drijven en rijk worden; hij wilde zich wreken. Hij wist langzamerhand, door zijne sluwheid en zijnen rijkdom, invloed onder de bevolking te verkrijgen. Hij vormde zich eenen aanzienlijken aanhang. Hij versterkte zich in zijne woonplaats, en had zich weldra zoodanig genesteld, dat hij meende een begin te kunnen maken met zijne wraakoefeningen. Ze waren tegen de Batoe-eilanden gerigt. Hij eischte de uitlevering van den Maleijer, die vroeger in zijne dienst was geweest en die hem had verraden en bestolen. Hij dreigde, dat, zoo men niet aan zijne vordering voldeed, hij met eene anzienlijke magt zich derwaarts zou begeven, om door plundering en roof aan zijne eischen kracht bij te zetten. Men voldeed natuurlijk niet aan zijn verlangen, al was 't alleen omdat de bewuste Maleijer zich niet meer onder hun bereik bevond. Toen voldeed hij aan zijne bedreiging. Met een aantal gewapende inlandsche vaartuigen verliet hij de zuidkust van Nias, begaf zich naar den daar tegenover liggenden Batoe-archipel, en bragt verwoesting en moord overal waar hij zich vertoonde. Op een dier strooptogten verbrandde hij onder anderen een kampong en nam acht der inwoners gevankelijk met zich mede. Zoo hield hij niet op, schrik en angst te verspreiden op eilanden, die, door de Nederlandsche vlag die wapperde van de vlaggestok op Poelo Tello, regt hadden om van ons bescherming tegen deze wreedheden te verwachten; hij, die op een eiland woonde, waar het Nederlandsche fort te Sitoli het onmogelijk moest maken, dat een door het Nederlandsche Gouvernement tot bannissement veroordeelde zich een onafhankelijke magt wist te verwerven. Hoe langer zoo meer werd die magt verontrustend en gevaarlijk, en zoo besloot de Gouverneur van Padang, toen hij met deze gebeurtenissen was bekend gemaakt, eindelijk tot eene expeditie.

De kolonel VAN DER HART werd met 150 man onder zijne bevelen naar Nias gezonden; maar, ofschoon met beleid aangevoerd en dapperheid volgehouden, had de expeditie niet het gewenschte resultaat. Zij keerde naar Sumatra terug, maar liet PATA GEHO in zijn versterkte kampong. Nu zag men van verdere expedities af. Maar dat door dien mislukten togt, de stoutheid van den misdadige slechts is versterkt, en hij in zijne vermetelheid en onbeschaamdheid geen mindere eischen heeft gedaan, zal ieder beseffen en is door de uitkomst maar al te zeer bevestigd. Toen men later door onderhandelingen hem er toe trachtte te bewegen, om de geroofde menschen terug te geven, weigerde hij op onbeschofte wijze den kommandant van Z. M. schoener *de Argo* te woord te staan. Hij liet eenvoudig weten, dat zoo lang zijn Maleische bediende, die hem bestolen en verraden had, niet aan hem was uitgeleverd, hij ook niet het voornemen had zijnen roof af te geven, en dat, zoo soms van die geroofde menschen, die hij onder zich had, mogten komen te sterven, hij, bij de uitlevering, voor elken gestorvene een varken zou in de plaats geven.

Wanneer wij deze gebeurtenissen ons nu in hare ware gedaante voor oogen stellen, dan zien wij een misdadiger, onderdaan van het Nederlandsche Gouvernement, die door een onzer regtbanken tot verbanning wordt veroordeeld. Hij ontvlugt uit zijne ballingschap, en zet zich op een eiland neder, dat onder ons gezag staat, waar onze vlag wappert, waar wij een fort en bezetting hebben. Hij verschanst zich in een versterkte kampong en brengt van daar uit al de verschrikkingen van een vrijbuiter over onze onderdanen. Eene belangrijke expeditie wordt tegen hem ondernomen, maar keert onverrigter zake terug. Nu beproeft men het zonderlinge middel van onderhandeling tegen eenen veroordeelde, maar nu zet tevens de balling de kroon op zijne vermetelheid, door een onbeschoft antwoord aan den kommandant van een tegen hem afgezonden koninklijk vaartuig. Vergeefs smeken de bewoners der eilanden, waar zijne vernielende praauwen kruisen, om hulp en bescherming tegen den wreeden aanrander, aan wiens bloedige aanvallen zij elken nacht zijn blootgesteld. Vergeefs zien zij om uitkomst uit naar de Nederlandsche vlag, die daar wappert boven het fort te Sitoli.

En wat leiden wij nu af uit deze gebeurtenis, die helaas! niet eenig is, maar waarvan nog menig ander dergelijk voorbeeld kan worden bijgebragt? Vooreerst, dat wij geen punt in den archipel moeten bezetten, of wij moeten het goed bezetten. Wij moeten er kunnen zorgen, dat het gezag, 't welk wij op ons nemen geëerbiedigd, dat de vlag, die wij hijschen, niet beschimpt worde. Trek liever die posten in, die gij niet kunt of niet wilt handhaven in uwe regten; trek ze in, opdat ze niet tot schande verstrekken van het Nederlandsche Gouvernement, dat ze vertegenwoordigen. Maar, aan den anderen kant, breid uwe magt, vooral uwe marine, in Indië aanzienlijk uit. Ik weet wel, dat men eene zeer schoone schilderij kan ophangen van de vaartuigen die wij in den archipel bezitten, om het voldoende daarvan aan te toonen; ik weet wel, dat zulk eene schilderij onder anderen door den heer J. C. BAUD, bij de diskussiën der begrooting voor 1852, werkelijk is opgehangen; maar ik weet ook, dat dit eene hopelooze poging is geweest, om de onvergevelijke misslagen van vroeger tijd te bedekken en vergoelijken, eene poging die niemand heeft doen wankelen in de algemeen gevestigde overtuiging, dat onze magt in Indië, vooral onze zeemagt, veel te gering is. Zoo hadden wij onder anderen, op de westkust van Sumatra, eene uitgestrektheid van nagenoeg 70 Duitsche mijlen, langs een moeijelijk te bevaren kust, met een zeer groot aantal belangrijke, onder ons gezag staande, eilanden, waartoe onder anderen ook Nias- en de Batoe-eilanden behooren, het tooneel der buitensporigheden van PATA GEHO, dat wij zoo even beschreven, — zoo hadden wij vele maanden lang aldaar niets anders dan één ellendige adviesbrik, gewapend met 12 ligte karonnades en bemand met 50 koppen, benevens twee of drie kruisbooten. Inderdaad het is niet te verwonderen, dat, in zulk een toestand, zulke betreurenswaardige gebeurtenissen plaats grijpen, als wij zoo even herinnerden. En zulke gebeurtenissen zijn de gevaarlijkste vijanden van onze souvereiniteit in den Indischen archipel; ze ondermijnen haar, even langzaam als zeker. Daarom hopen wij, dat eindelijk de tijd mag ge-

komen zijn, waarin eene krachtige hand aan 't werk wordt geslagen. Er is eene kommissie benoemd tot bevordering der belangen van de marine. Zijn wij wel onderrigt, dan zijn hare werkzaamheden reeds geëindigd in een belangrijk rapport aan den Minister van Marine, 't welk voorstellen bevat, waarin aan den eenen kant eene stelselmatige uiteenzetting voorkomt van 't geen wij noodig hebben, om, op de verschillende zeeën van den aard bol, onzen handel te beschermen en onze vlag te doen eerbiedigen, om, in de Indische wateren, onze heerschappij over den archipel waardig en krachtig te handhaven, maar waarin, aan den anderen kant, te rade is gegaan met de financiële krachten der natie. Wij hopen, dat de Minister spoedig dat rapport ter kennisse van het publiek mag brengen, maar bovenal, dat hij eerlang, met hetzelfde doel voor oogen dat de kommissie heeft gevolgd, voorstellen aan de volksvertegenwoordiging zal doen, om onze zeemagt te verheffen uit haren gezonken toestand. Zoo zal hij de beginselen leggen van eene toekomst, waarin dergelijke gebeurtenissen als van PATA GEHO niet meer zullen te betreuren zijn.

Wij eindigen met de schoone woorden, uit een opstel over de marine, onder den titel van „Eenige beschouwingen over de Nederlandsche zeemagt," voorkomende in *de Gids* voor September 1852. „Aan onze regering is eene grootsche verhevene taak voorbehouden; volbrengt zij die, dan kan onze volksgeest zich krachtig ontwikkelen, dan kunnen wij ons, in Europa en in Indië, weer doen eerbiedigen en ontzien, dan kunnen wij weer worden, wat wij in de dagen van DE WITT en DE RUIJTER waren; verwaarloost zij die taak, dan worden wij eene ontzenuwde natie, waar alles verkwijnt, waar alles verdooft, en die gekrenkt en gesmaad wordt door wie haar maar krenken en smaden wil.

„Ik weet daar komt een dag dat Ilium zal vallen,"

roept de Trojaansche held in de bitterheid zijner smart uit, wanneer hij met profetischen blik den nabijzijnden val van zijn vaderland inziet. Die woorden zijn eene voorspelling van het lot, dat onfeilbaar ieder land, ieder volk wacht; bestendig niets, en zeker is het dus, dat ook Nederland eenmaal zal vergaan en uit de rij der volkeren verdwijnen. Maar niet minder zeker is het ook, dat verstand en vaderlandsliefde en volksdeugd vermogend zijn, om die laatste oogenblikken eener natie tot in eene verre toekomst te verschuiven; terwijl de ondergang dier natie bespoedigd wordt, wanneer zij noch wijsheid, noch geestkracht meer betoont. Hoofden en regeerders van het Nederlandsche volk! herinnert u die waarheid en de zware verantwoordelijkheid, welke zij op u doet rusten; bedenkt, dat het uwe taak is, om moed en heldengeest in dat volk op te wekken; dat dit het beste middel is, om ons een lang en roemvol volksbestaan te verzekeren, of een glorievol uiteinde, onze vroegere geschiedenis waardig. „Het is beter te vergaan als Saguntum, dan als Venetie" — die woorden van een vrijen Zwitser moeten de zinspreuk zijn van iederen Hollander, voor wien roem en vaderlandsliefde nog geene ijdele klanken zijn geworden.

Het onderwijs der Javanen.

'T Is nu een jaar geleden, dat wij onze lezers bekend maakten met de hoogst gewigtige zending van de heeren Dr. W. PALMER VAN DEN BROEK en J. VAN HAAGEN naar Java, om aldaar geplaatst te worden aan het hoofd eener normaalschool voor Javaansche onderwijzers *). Wij hebben toen medegedeeld, hoe zij in de maand Julij 1851 het vaderland verlieten; hoe, voornamelijk door de zorg van den hoogleeraar TACO ROORDA, elementairboeken voor het onderwijs der normaalschool waren vervaardigd; en hoe het doel van het onderwijs bij het Gouvernement niet meer in het vormen van een geschikt personeel van inlandsche ambtenaren bestaat, maar de onderneming die eerste bekrompenheid, die haar bij hare geboorte ontsierde, grootendeels heeft afgelegd, en thans het onderwijzen der Javanen in 't algemeen op het oog heeft.

Wij zijn nu in de gelegenheid, onzen lezers eenige hoogst belangrijke berigten omtrent hetzelfde onderwerp mede te deelen. Maar vóór wij daartoe overgaan, zien wij ons genoopt op een verschijnsel het oog te vestigen, dat reeds vroeger onze aandacht had tot zich getrokken, maar dat vooral thans opmerkelijk is, omdat daardoor de beweegredenen van hen, die alle ontwikkeling en opleiding der Javanen bestrijden, helder aan het licht zijn gebragt. Men schrijft ons uit Java, en ziedaar reeds het eerste, dat wij te berigten hebben: „Behalve de redeneringen vol wanklank „van 't groote aantal napraters, die, gelijk de vervelende babbelaar uit de „*binnenlanden van Java* (schrijver van *eene waarschuwende stem*), in de nor„maalschool van Javaansche onderwijzers slechts schade voor 't Gouverne„ment zien, ontbreekt het die schoone zaak niet aan aanmoediging en be„langstelling." Onze geachte berigtgever doelt hier klaarblijkelijk op de volgende plaatsen uit het geschrift, dat, onder den door hem genoemden titel, voor eenige maanden in 't licht is gegeven. Nadat de schrijver eenige bladzijden heeft gewijd aan eene heftige bestrijding van de verkondiging van het Evangelie op Java, gaat hij aldus voort †): „Ook het „daarmede in een zoo naauw verband staande plan tot beschaving en ver„lichting van den Javaan kan den toets der gezonde staatkunde niet door„staan. ...... Bestond bij de Indische bevolking eene beslissende neiging „naar het genot der weldaden van het christendom, der voorregten van „beschaving en verligting, pligt en belang zouden gelijk der Indische re„gering den weg van vooruitgang aanwijzen. Men zou zich moeten stellen

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 13de jaargang, 2de deel, blz. 120 en volgenden.
†) Zie blz. 42 der brochure.

„„à la tête du mouvement"", als het eenige middel, om te trachten die „beweging eenigzins te leiden naar de belangen van Nederland; want be„paalde volksneigingen kunnen op den duur niet onderdrukt worden."

Het is ons een waar genoegen de Indische regering, die, gelijk uit onze vorige berigten reeds gebleken is en nog nader zal blijken, de zaak der normaalschool met kracht voorstaat en bevordert, te kunnen verdeedigen tegen dit onverdiend en hoogst onhandig verwijt. En wij doen dat met te meer genoegen, omdat wij een argument hebben, 't welk de schrijver dezer bestrijding van de handelingen der regering zelf als alles afdoend zal moeten erkennen. Vooreerst herinneren wij hem, dat vele Javaansche hoofden, overal waar daartoe gelegenheid bestond, reeds sedert lang hunne kinderen naar eene Nederduitsche school zonden; dat het advies van alle hoofden, die over het plan van het oprigten van Javaansche scholen geraadpleegd zijn, niet alleen zeer gunstig was, maar dat sommigen zelfs aanboden, om de kosten uit hunne eigen inkomsten te dekken; dat sommige regenten aan hunne kinderen en die van hunne vrienden onderwijs laten geven, door een Europeschen onderwijzer daarvoor in dienst te nemen; en dat overal, waar reeds scholen, met de gebrekkige middelen die men had, geopend zijn, gelijk onder anderen te Pasoeroean, die scholen weldra te klein waren om aan het verlangen van allen te voldoen. Wij zouden nog meer kunnen doen; wij zouden op menig verschijnsel onder de geringere standen op Java, in de kampong's en dessa's kunnen wijzen, waaruit blijkt, dat inderdaad bij de Javanen „een beslissende neiging bestaat naar het genot der voorregten van beschaving en verlichting;" maar wij gelooven, dat deze herinnering, gevoegd bij 't berigt dat ons thans is medegedeeld en wij onmiddellijk laten volgen, voldoende zal zijn, om, zoo niet den schrijver van *Eene waarschuwende stem uit de Binnenlanden van Java*, dan toch elken onbevooroordeelde te overtuigen, dat het Gouvernement wel doet, door zich eindelijk te stellen „à la tête du mouvement."

Dat berigt is, behalve over den ijver en de leerlust der leerlingen, 't geen wij beter later zullen vermelden, in de volgende woorden vervat: „De re„sident van Soerakarta had aan het Gouvernement berigt, dat de 15 kwee„kelingen, die tot onderwijzers zullen worden gevormd, den 15den April „l.l. in het daarvoor op te rigten gebouw konden ontvangen worden. Nu „werden reeds in het laatst van Maart 15 kweekelingen benoemd, name„lijk: één van Bantam, Pakalongan, Banjoemas, Bagelen, Tegal, Kadoe, „Soerakarta, Patjitan, Japara, Rembang, Soerabaja, Pasoeroean en Ba„zoeki, en twee uit Djokdjokarta. De meesten dezer benoemden hebben „den titel van „radhen mas." Ook heeft het Gouvernement magtiging ver„leend tot het oprigten eener school te Toeban, iets waartoe de regent „van Toeban voor eenigen tijd een verzoek had ingediend, zoodat er dus „reeds ééne plaats vakant is voor den eersten kweekeling, dien de nor„maalschool zal afleveren. Van onderscheiden kanten ontvangt de heer „PALMER VAN DEN BROEK aanzoeken, om jongelieden van Soerakarta als „kweekelingen der normaalschool op te nemen, maar hij kan dat niet toe-

„staan, omdat het door 't Gouvernement geweigerd wordt en 't bepaalde „getal van 15 vol is." Hebben wij nu nog meer noodig, om te bewijzen, dat wij de eischen des tijds in Indië niet vooruitloopen en, tegen de neigingen der Oosterlingen aan, onze zeden en gewoonten niet onder de Indische volkeren trachten te verspreiden, maar dat wij niets anders doen dan eene bij de Javanen bestaande „beslissende neiging naar het genot der weldaden van beschaving en verlichting" opvolgen?

In eene tweede plaats, valt de schrijver der brochure, die wij op het oog hebben *), den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, den heer DUIJMAER VAN TWIST, hard, dat hij reeds „aanvankelijk eenigzins den weg van 'vooruitgang heeft ingeslagen." Dat behoort niet; alles moet in eenen stationairen toestand blijven; de Indische volkeren moeten niet worden opgeleid tot iets beters en edelers dan ze nu zijn, anders is de kolonie voor Nederland verloren. En toch heeft de heer VAN TWIST, in een, „reeds onder het vorig bestuur voorbereid besluit, den eer„sten beslissenden stap gedaan tot verlichting en beschaving der Javasche „bevolking. Niet alleen zal te Soerakarta worden opgerigt eene kweek„school voor onderwijzers onder den inlander op Java, en worden ook „in andere residentiën gelden te goed gedaan voor het geven van onder„wijs tot vorming van inlandsshe ambtenaren, maar voor den inlander „op Java worden ook algemeen verkrijgbaar gesteld boeken in het laag „Javaansch en in het Soendaasch, tot dat einde in Nederland vervaardigd, „bevattende vertalingen van leerzame verhalen, op de scholen in Neder„land algemeen in gebruik, anekdoten en verhandelingen uit de beschaafde „Europesche wereld. *Naar ons begrip is deze maatregel de eerste stap tot „emancipatie der inlanders*, want de leerzame verhalen van E. SCHMID, mo„gen door een letterkundig verdienstelijk man, bij overbrenging in ngoko „of de lage Javaansche taal, zoo als het heet, zijn gewijzigd naar de „behoefte van den Javaan, het zijn au fond de leerzame verhalen van „SCHMID, *die spreekt tot de beschaafde Europesche jeugd*, die, bij de kin„deren in Nederland, ontwikkelt het gevoel van zelfstandigheid en eigen„waarde, te gelijk met het besef hunner verpligtingen niet slechts als „mensch maar ook als Christen, ten einde hen op die wijze voorteberei„den tot de vorming van waardige staatsburgers. Zulke begrippen en „indrukken bij den inlander op Java te ontwikkelen, is voor ons koloni„aal gezag in Indië „„le commencement de la fin." "

Ik geloof niet, dat de heer VAN TWIST zich door dergelijke redeneringen zal laten terugbrengen van den goeden weg dien hij heeft ingeslagen. Ik beschouw dit geschrijf eigenlijk als de schoonste hulde, die aan zijn kortstondig bestuur kan worden gebragt. En de heer WINTER, die de schoone vertaling van het werkje van SCHMID heeft vervaardigd, en de hoogleeraar TACO ROORDA, die er de uitgave van heeft bezorgd, hebben tegen zulk eene dwaze taal mijne verdediging noodig. Ik wil er alleen op antwoor-

*) Zie bladz. 57 der brochure.

den, dat mij uit eene goede en zekere bron bekend is, hoe de heer PALMER VAN DEN BROEK nu reeds de ondervinding heeft verkregen, dat de elementairboeken die zijn vervaardigd, in eenen veel te kinderlijken geest gesteld en al te eenvoudig zijn, en dat de Javanen, die aan zijne zorg zijn toevertrouwd, ofschoon tot dusverre verstoken van alle hulpmiddelen, die zelfs de dorpsjeugd in de kleinste plaats van Nederland bezit, toen ze onder zijne leiding kwamen op een veel hoogeren trap van ontwikkeling stonden, dan men zich had voorgesteld. Maar, zal de schrijver der brochure zeggen, dan wordt het hoog tijd, te onderzoeken, wat hiervan de oorzaak is, ten einde die oorzaak zoo mogelijk bij tijds weg te nemen; dan moet er gezorgd worden', dat die hulpmiddelen om wat te leeren, die de Javaan zich op eene klandestine wijze weet te verschaffen, ten spoedigste worden onderdrukt; want niets is verfelijker en gevaarlijk voor ons gezag in Indië, dan dat „de Javanen hunne verpligtingen leeren kennen, niet slechts als mensch maar ook als Christen, en op die wijze worden gevormd tot waardige staatsburgers."

Maar reeds te lang hebben wij ons bij deze dwaasheden opgehouden, die in Europa tot de middeleeuwen behooren en in Indië tot den tijd der „oudgasten", dien wij thans langzamerhand beginnen te ontwassen. Wij gaan onmiddellijk over tot het geregelde verhaal van 't geen er, sedert ons laatste artikel, met de normaalschool op Java gebeurd is.

Onze lezers zullen zich herinneren, dat men het toen omtrent eene zeer gewigtige zaak nog niet eens was. Men was nog in 't onzekere omtrent de plaats waar de normaalschool moest gevestigd worden. Er waren er, die Soerakarta aanprezen, terwijl anderen juist die plaats ten sterkste afrieden. Uit de vorige regelen blijkt reeds, dat deze belangrijke kwestie nu beslist is en wel ten voordeele van Soerakarta. Dit heeft plaats gehad in eene resolutie, onder dagteekening van den 30sten Augustus 1851, die ten aanzien van het onderwijs der Javanen in het algemeen hoogst belangrijk is. Wij zullen er hier den korten inhoud van opnemen.

Ten einde, in afwachting der aankomst van den hoofd-onderwijzer den heer PALMER VAN DEN BROEK, het noodige voor te bereiden, ter oprigting van eene kweekschool voor onderwijzrrs onder den inlander op Java, en opdat het onderwijs aldaar, na de aankomst van den hoofd-onderwijzer, onverwijld een aanvang zal kunnen nemen, bepaalt de Gouverneur-Generaal, dat deze kweekschool zal gevestigd zijn op de hoofdplaats Soerakarta, en gesteld onder het toezigt van den resident aldaar, die over de aangelegenheden der school *regtstreeks* briefwisseling voert met den Gouverneur-Generaal. Er zullen *vooreerst* vijftien kweekelingen worden opgeleid, die uit 's lands kas eene tegemoetkoming zullen genieten van tien gulden 's maands, welke bij goede vorderingen zal verhoogd worden tot vijftien gulden 's maands. *Vooreerst* zullen geene andere kweekelingen worden opgenomen, dan Javanen van den fatsoenlijken stand; ze moeten den ouderdom van vijftien jaren bereikt hebben, en zullen benoemd worden door den Gouverneur-Generaal, op voordragt van de hoofden der gewestelijke

besturen. Voorts werd de resident van Soerakarta aangeschreven, om voorstellen te doen ter aanschaffing van een gebouw voor de kweekschool en van de eerste benoodigdheden, in acht nemende het beginsel van eenvoudigheid, hetwelk in de oorspronkelijke plannen ten dien aanzien is voorgeschreven. Bovendien werden de hoofden der gewestelijke besturen aangeschreven, om aan den Gouverneur-Generaal, vóór 31 December 1851, de personen voor te dragen, die door gebleken aanleg en het bezit van de overige vereischten, het meest in aanmerking komen, om op de kweekschool te Soerakarta tot het onderwijzers-ambt te worden opgeleid; en om nopens de redenen, op grond van welke de voor te dragen personen daartoe geschikt beschouwd worden, zooveel mogelijk in bijzonderheden te treden; opdat de Gouverneur-Generaal uit de verscheiden kandidaten eene goede keuze doen kan.

Men zal erkennen, dat dit besluit eenen geest inademt van hooge ingenomenheid met het onderwerp en diepe overtuiging der verpligting, die op Nederland rust, om eindelijk, na door de Javanen zoo veel gedaan te hebben tot het kultiveren van den grond, ook eens iets te doen voor de Javanen tot het kultiveren van hunnen geest. Wij hebben niet onopgemerkt gelaten, dat de heer VAN TWIST nog slechts eenige voorloopige bepalingen maakt en daarom grenzen stelt, met het kennelijke doel, om ze, zoodra daartoe mogelijkheid bestaat, aanzienlijk uit te breiden. Maar bovenal roemen wij de wijsheid en het doorzigt, waarmede hij niet alleen de Javanen leert om het onderwijs op hoogen prijs te stellen, maar den onderwijzer die aanzienlijke plaats in de maatschappij aanwijst, waarop hij in ieder beschaafd land aanspraak heeft. Vooreerst zullen geene andere kweekelingen benoemd worden, dan Javanen van den fatsoenlijken stand; later wel, maar vooreerst niet, opdat de Javaansche bevolking doordrongen worde van het besef, dat het ambt van onderwijzer eene zeer gewigtige en eerbiedwaardige betrekking is, zóó zelfs, dat hij zijne benoeming ontvangt onmiddellijk van den Gouverneur-Generaal! Ieder, met de javaansche begrippen bekend, zal moeten erkennen, dat hier een goede weg is ingeslagen, om het doel te bereiken.

Nog meer blijken van eene lofwaardige zucht voor de ontwikkeling en beschaving van het Javaansche volk, legt de heer VAN TWIST in deze resolutie aan den dag. 't Geen zijn voorganger reeds verrigt en voorbereid had, om toch, ofschoon met gebrekkige hulpmiddelen, al aanstonds aan de Javanen zooveel mogelijk de weldaden van het onderwijs te schenken, tot dat de onderwijzers, die op de normaalschool gevormd moeten worden, hunne taak zullen kunnen aanvaarden, wordt door hem in dit besluit bevestigd en verder ontwikkeld. Hij verklaart daarin uitdrukkelijk, dat de nu door hem genomene beschikkingen ten opzigte der normaalschool geen de minste verandering maken in dat gedeelte van het besluit van 7 Mei 1849 n°. 27, dat betrekking heeft tot de genegenheid der regering, om, op daartoe strekkende aanvragen, eenige fondsen ter beschikking van de hoofden der gewestelijke besturen te stellen voor het onderwijs en de opleiding van

inlandsche ambtenaren, mits dit uitvoerbaar zij zonder te hinderen aan de verwezenlijking der voornemens der regering, ten opzigte eener *algemeene regeling* van het onderwijs. Een bewijs, dat het der regering ernst is met deze verklaring, wordt in 't zelfde besluit gevonden; want er volgt onmiddelijk eene magtiging op van den resident van Bazoeki, die daartoe het verzoek had gedaan, om voor het geven van onderwijs aan de zonen van inlandsche ambtenaren, voorloopig en in afwachting der oprigting van gouvernements scholen, te beschikken over eene zekere som gelds. Al verder wordt de vergunning, om inlanders op de scholen voor Europeanen bestemd op te nemen, vooreerst gehandhaafd. Voorts beveelt de Gouverneur-Generaal, dat van al de inlandsche scholen, onverschillig of ze subsidie uit 's lands kas hebben of niet, door de betrokkene hoofden van gewestelijk bestuur, jaarlijks vóór den laatsten Junij van elk jaar, een uitvoerig verslag onder dagteekening van den laatsten December des vorigen jaars, aan den Gouverneur-Generaal zal worden ingezonden, omtrent het getal, de afkomst, den ouderdom en de vorderingen der leerlingen, den gang van het onderwijs, het gedrag en de geschiktheid der onderwijzers, en wat verder belangrijk mogt geacht worden.

Nog eene bijzonderheid, in dit belangrijk besluit voorkomende, mogen wij niet onvermeld laten, dat, namelijk, aan den heer J. A. WILKENS, die zich, èn voor het onderwijs der Javaansche taal aan de akademie te Delft, èn voor de beoefening der Javaansche taal- en letterkunde in 't algemeen, reeds uitstekende verdiensten heeft verworven, thans wordt opgedragen, om zich met andere beoefenaren der inlandsche talen te verstaan, opdat, zoo spoedig mogelijk, nog de volgende lees- en schoolboeken ten behoeve der inlanders op Java worden vervaardigd, als: handboeken voor de grondbeginselen der Maleische, Javaansche, Soendasche en Maduresche spraakleer; een Madureesch spel en leesboekje; Maleische, Soendasche en Maduresche leesboeken voor gevorderden; een leerboek over de aardrijkskunde van Java en omliggende landen, een leerboek voor de landmeetkunde en een leerboek voor de rekenkunde.

Toen de heeren PALMER VAN DEN BROEK en VAN HAAGEN den 15den November daaraanvolgende te Batavia aankwamen, en zij van dit besluit kennis namen, werd hun ijver, lust en moed, om de schoone maar moeijelijke taak te aanvaarden, daardoor ongetwijfeld niet weinig aangewakkerd. Daarbij vonden ze nog een tweede gouvernements-besluit, waarbij bevelen werden gegeven tot het oprigten van lokalen op een daartoe te koopen stuk grond te Soerakarta. Het terrein moest met een gracht omgeven en door een digte heg omringd worden. Voorts moesten er gebouwd worden acht woningen, elk met twee kamers, dus voor twee leerlingen, een gebouw voor een hulponderwijzer en een hoofdgebouw voor schoollokaal. Nadat, gedurende hun verblijf te Batavia, nog 't een en ander geregeld was, vertrokken de heeren PALMER VAN DEN BROEK en VAN HAAGEN naar Soerakarta, en bevonden zich den 24sten Januarij 1852 op deze plaats hunner bestemming. Reeds had de resident van Soerakarta aan het bevel van den Gouverneur-

Generaal voldaan. Er was een terrein gekocht, uitmuntend gelegen en in alle opzigten geschikt voor het doel, waartoe het bestemd was. Al wie te Soerakarta bekend is, zal het zich voor den geest kunnen plaatsen, wanneer wij zeggen, dat het dezelfde plek gronds is, waar de heer DEZENTJE vroeger een burgt heeft willen oprigten; doch met die burgt is het toen niet verder gekomen dan de fundamenten, omdat de voltooijing van Gouvernementswege werd verboden, wegens de nabijheid van het fort en de kraton van den Soesoehoenan. Thans hebben die fundamenten eene andere en vrij wat betere bestemming ontvangen; ze zullen dienen voor het hoofdgebouw, en dat is van zeer veel belang, want nu zal het schoollokaal beveiligd wezen tegen de overstroomingen. Immers Soerakarta ligt, gelijk bekend is, zeer laag en heeft in de west-moeson veel van de bandjirs te lijden. Zoo was in den laatsten regentijd, behalve het Chinesche kamp, misschien geen enkele plek gronds tegen het water beschut. Gelukkig, dat men toen met het werk nog geen aanvang had gemaakt, anders was misschien alles aan 't drijven geraakt. Ondertusschen is hierdoor het bouwen der woningen zeer vertraagd; maar bovenal schijnt de opziener van den waterstaat op de voltooijing veel gunstiger te kunnen werken dan thans het geval is. In Junij l.l. waren gereed: een gebouw voor den hulponderwijzer met zijne familie en twee bijgebouwen tot diezelfde woning behoorende, en acht woningen voor 16 kweekelingen. Men was toen bezig met het hoofdgebouw, dat een lokaal voor de school, eene eetzaal en twee kamers zou bevatten voor de heeren PALMER VAN DEN BROEK en VAN HAAGEN. Voorts werd, door het aanleggen van een tuin op het erf en het planten van boomen, heesters en bloemen, aan het geheel een vriendelijk en lagchend voorkomen gegeven.

Wij hebben reeds verhaald, dat in het laatst der maand Maart l. l. 15 kweekelingen benoemd zijn, maar wij hebben nog niet gemeld, dat van deze vijftien in de maand Junij l. l. reeds elf waren aangekomen. Daar de lokalen nog niet gereed zijn, moeten de heeren PALMER VAN DEN BROEK en VAN HAAGEN zich voor het geven van hun onderwijs, behelpen in het huis, dat door den hulponderwijzer, over wien straks nader, bewoond wordt. Een gevolg van deze omstandigheden is natuurlijk, dat het onderwijs nog geen geregelden gang heeft, dat de leerlingen nog in geen klassen kunnen verdeeld worden, en dat verscheiden onderwerpen van het onderwijs nog niet behoorlijk kunnen worden behandeld. En in weerwil hiervan, is het getuigenis van den heer PALMER VAN DEN BROEK over zijne leerlingen en de vorderingen, die ze maken, bij uitstek gunstig. Hij verklaart, dat er zijn (hun getal is meer dan de helft) wier ijver hij bijna wel zou willen matigen.

De werkzaamheden der jongelieden bestaan thans alleen in:

1°. Oefeningen in 't Javaansche schrift. De meesten schrijven reeds uitmuntend; allen gaan zigtbaar vooruit.

2°. Oefeningen in 't Maleische schrift met Latijnsche karakters. Er

zijn er, die meesterlijk schrijven, verreweg de meesten zeer goed, slechts twee of drie tamelijk.

3°. Oefeningen in 't rekenen. Een Maleisch rekenboekje, door wijlen den zendeling AKERSLOOT uitgegeven, en door den direkteur van produkten (ook van letterkundige produkten?) ten gebruike aanbevolen, hebben vijf van de kweekelingen, in minder dan ééne maand tijds, reeds uitgewerkt. Het bevat de vier hoofdregelen. Thans liet de heer PALMER VAN DEN BROEK hen overschrijven een, op last van 't Gouvernement, door den heer WILKENS vervaardigd, Javaansch rekenboekje, 't geen weldra zal gedrukt worden, iets, dat te meer wenschelijk is, omdat het werkje van AKERSLOOT onnaauwkeurig in uitdrukkingen, arm aan voorbeelden, en in een niet op Java algemeen verstaanbaar Maleisch geschreven is. De heer VAN DEN BROEK heeft het voornemen om het boekje van den heer WILKENS geheel met hen door te gaan; als ze de praktijk der regels goed kennen, leert hij hun de theorie meer opzettelijk en uitvoerig, daarna de tiendeelige en gewone breuken en evenredigheden. De meesten toonen voor het rekenen eenen uitmuntenden aanleg.

4°. Oefeningen in 't vertalen van 't Javaansch in 't Maleisch en omgekeerd. De heer VAN DEN BROEK verklaart (en wien zal 't verwonderen?), dat hij in beide deze talen nog niet zoodanig ervaren is, dat hij veel over den stijl kan oordeelen. Hij let vooreerst maar op het korrekt schrijven van beide talen, iets dat in den beginne wel wat te wenschen overliet, maar thans beter wordt. Daar de heer VAN HAAGEN hierbij nog niet veel hulp kan bewijzen, omdat hij in 't Maleisch en Javaansch nog niet ver genoeg is, vooral dewijl de eigenaardige wijze van schrijven, in ieder residentie verschillende, voor den mingeoefende nieuwe bezwaren oplevert, gaat hiermede nog al veel tijd verloren.

5°. Om de jongelieden in hunne ledige uren bezig te houden, zullen hun domino-spelen, dam- en schaakspelen, kegelspelen en waarschijnlijk ook les in het teekenen gegeven worden.

Wij hebben reeds uitgewijd in den lof der Javaansche leerlingen, aanstaande onderwijzers; maar wij kunnen ons niet onthouden, nog de volgende verklaring van den heer PALMER VAN DEN BROEK mede te deelen, voor wier echtheid wij kunnen instaan.

„De blaam van domheid" zoo schrijft hij aan een zijner vrienden, „die „op den Oosterling in 't algemeen en op den Javaan in 't bijzonder rust, „zal, hoop ik, door de resultaten der school verdwijnen, want ijver en „leerzaamheid zijn aan de meeste kweekelingen in die mate eigen, dat ze „in Holland op de dorpen niet overtroffen worden. Meer dan eens sta „ik verbaasd over hunne vragen. Die verdenking van domheid kan al len „bestaan bij hem, die de Javanen niet kent."

Het is ons een waar genoegen, te kunnen melden, dat ook het plaatselijk bestuur te Soerakarta zeer veel belangstelling en zorg voor deze schoone onderneming aan den dag legt. De resident doet al wat hij kan, om haar bevorderlijk te zijn. Zoo heeft hij onder anderen een zeer goed reglement

ontworpen, dat door het Gouvernement bekrachtigd is, en 't welk, met zeer veel kennis gesteld, de strekking heeft, om die eenvoudigheid, netheid en orde te bevorderen, die in zulk eene inrigting volstrekt noodzakelijk zijn, en waarin het ijverig besteden van den tijd bijzonder wordt aanbevolen. Naar dit reglement oefent onder anderen ook de hulponderwijzer, waarover wij reeds spraken, zijn ambt uit. Daartoe is aangesteld een zoon van den beroemden beoefenaar der Javaansche taal- en letterkunde den heer C. F. WINTER. Hij is alleen met het opzigt en de zorg voor de kweekelingen buiten de school belast, voor hunne voeding, huisvesting enz.

Ziedaar den toestand, waarin zich thans de schoone onderneming bevindt, in wier aanvankelijken voorspoed allen zich zullen verblijden, die de Javanen voor iets anders houden, dan voor machines om, door 't planten van produkten, aan Nederland schatten te bezorgen. De heer VAN TWIST heeft zijn bestuur nu reeds door twee schoone handelingen gekenmerkt: de bevordering der materiële welvaart op Java, door het afschaffen der bazarpachten, en de bevordering der zedelijke en hoogere belangen der Javaansche bevolking, door haar scholen en onderwijzers te schenken. Ziedaar twee verschijnselen, die wij hopen, dat niet op zich zelven zullen blijven, maar door geheel zijn bestuur zullen bewezen worden de uitvloeisels te zijn van één beginsel, 't welk wij altoos hebben voorgestaan en niet ophouden te verdedigen, dat, namelijk, de koloniën bestemd zijn, om door den moederstaat ontwikkeld, beschaafd en tot zelfstandigheid gebragt te worden. Blijft hij aan dat beginsel getrouw, dan zal hij den grondslag leggen tot eene koloniale politiek, die aan Nederland het bezit zijner schoone overzeesche gewesten langer zal waarborgen, dan de staatkunde van beheerschen, onderdrukken en geweld uitoefenen, die gedurig tot opstand en oproer en eindelijk tot eene botsing leidt, rampzalig voor die kolonie zelve, maar bovenal voor 't moederland. Nederland heeft eene schoone roeping; volbrengt het die getrouw, dan zal het zijn wel begrepen eigenbelang beter bevorderen, dan thans door de batige saldo's, die met zoo veel onheil en ellende der Indische bevolking gepaard gaan.

Twee Indische kinderen in Indië opgevoed.

't Is bekend, dat onder de redenen, voor eene verpligte opvoeding in Nederland van Indische kinderen, die ambtenaren willen worden, ook deze behoort, dat het hun aan den noodigen aanleg ontbreekt, om immer een ambt van eenig aanzien te bekleeden en er van hen, ook met de beste hulpmiddelen, in Indië niets te maken is. „De ondervinding heeft ons geleerd" zoo redeneert men, „dat aan velen dier jonge menschen (jongelieden, die in Oost-Indië zijn geboren) de noodige aanleg of ontwikkeling ontbreekt en zij ten eenenmale ongeschikt zijn, om immer een ambt van eenig aanzien te bekleeden."

Wij, die het ons tot taak hebben gesteld, om voor de regten onzer Indische broeders te strijden, welke eene bekrompen en kortzigtige staatkunde hun maar al te lang heeft onthouden, wij zullen ook niet vertragen in den kamp tegen zulk een jammerlijk vooroordeel, dat men in die aangelegenheid als een argument wil doen gelden. Wij hebben reeds zoo dikwijls gezegd, en wij houden niet op het te herhalen, dat jongelieden in Indië geboren, al hadden zij ook eene Javaansche of andere inlandsche moeder, al verraadt hunne kleur ook hunne verwantschap met de inboorlingen, in den regel eenen zeer goeden en somtijds eenen voortreffelijken aanleg bezitten. Alleen de omstandigheden, waaronder ze opgroeijen, alleen hunne omgeving en 't gemis van onderwijs en opvoeding zijn oorzaak, dat die aanleg niet of verkeerd ontwikkeld wordt, en de eigenschappen des geestes, die de Voorzienigheid ook in hen heeft gelegd, worden bedorven of verstikt. Men heeft mij, om dit te bestrijden, reeds meer dan eens op de omstandigheid gewezen, dat jongelieden, die op jeugdigen leeftijd naar Nederland worden gezonden, aan goede onderwijzers worden toevertrouwd, naderhand het uitmuntende onderwijs der Delftsche akademie bijwonen, in een woord aan wier vorming geene kosten worden gespaard, toch zeer dikwijls mislukken en naar ziel en ligchaam bedorven onder het ouderlijke dak in Indië terugkeeren. Ik moet helaas! dit feit wel erkennen, maar ik ontken, dat er eenig argument tegen mijn beweren in gelegen is. Waarom mislukken die jongelingen? Juist, omdat ze naar Nederland onder vreemden worden gezonden, in eenen leeftijd, dat in den regel de ouderlijke liefde een onmisbaar element der opvoeding daarstelt, volstrekt niet, omdat hun aanleg niet deugt en het hun aan geestvermogens ontbreekt. Bleven ze in Indië onder het opzigt en de zorg hunner ouders; werden ze dáár aan eene goede leiding toevertrouwd; viel hun een goed onderwijs in hun geboorteland te beurt, de uitkomsten van dat onderwijs zouden bij die van Nederlandsche jongelieden in Nederland niet achter staan.

Voor deze stelling heb ik een krachtig bewijs in 't geen nu reeds in Indië, gedurende den tijd dat het onderwijs er op eenen zeer lagen trap stond, meer dan eens gebeurd is. In die allerongunstigste omstandigheden, hebben zich vele Indische kinderen tot voortreffelijke mannen en nuttige staatsburgers gevormd. Bij meer dan eene gelegenheid heb ik er reeds verscheiden opgenoemd.

Het verheugt mij te zien, dat mijne overtuiging door velen in Indië gedeeld wordt. Zoo ontving ik dezer dagen een brief van den heer ONDAATJE, laatst resident ter Zuid- en Oost-kust van Borneo, waarvan ik den inhoud hier, op verzoek van den schrijver, laat volgen.

„Sedert uw Tijdschrift het licht ziet, behoor ik tot zijne bestendige lezers. Van 1816 ben ik in deze gewesten. Ik beschouw ze als mijn tweede vaderland, en daarom doet het mij genoegen, in uw Maandwerk zoo vele nuttige wenken aan te treffen, allen strekkende tot den vooruitgang, den bloei en de welvaart van deze, voor ons dierbaar Nederland zoo onmisbare, kolonie.

„Hetgeen in uwe geschriften onder anderen voorkomt omtrent het onderwijs, en uw beweren, dat de geestvermogens der jongelieden zich hier zeer goed kunnen ontwikkelen, draagt geheel en al mijne goedkeuring en toestemming weg. 't Wordt door u duidelijk bewezen in een artikel, onder den titel van „Opvoeding van Indische kinderen in Indië", voorkomende in het Tijdschrift, jaargang 1851 2de deel blz. 271 en volgenden.

„Onder de mannen, als voorbeelden eener gelukkig geslaagde opvoeding in Indië door u aldaar opgenoemd, komt ook voor wijlen mijn broeder, de majoor der genie P. P. C. O. ONDAATJE, te vroeg, helaas! aan zijnen nuttigen werkkring en betrekkingen ontrukt. In de Javasche Courant van 22 December 1841, n°. 102, vindt men eene korte levensschets van dien hoofdofficier. Daar echter die Courant door weinigen wordt bewaard, en uw Tijdschrift bij voortduring, als een klassiek werk, in de Indische bibliotheken zal blijven, zoo neem ik de vrijheid, eene kopij van die levensschets u bij dezen aan te bieden, met beleefd verzoek, om, ter nagedachtenis van mijnen broeder, daarvan in uw Tijdschrift melding te maken. Daaruit zal men zien, dat het verzengend klimaat aan de ontwikkeling van den geest niet in den weg staat. Te Soerabaja is, voor de citadel „Prins HENDRIK," door de officieren der genie een monument voor hem opgerigt. Zijn zoon, nu sedert twee jaren in dienst als vrijwilliger bij het Indische leger, is thans fourier en heeft zich, op vijftienjarigen leeftijd, reeds door moed onderscheiden."

Ik aarzel niet aan dit verzoek te voldoen. Maar ik ben in de gelegenheid gesteld meer te doen. Behalve de levensschets van dezen verdienstelijken overledene, zal ik het genoegen hebben, mijne lezers nog op eenen levende opmerkzaam te maken, wiens verdiensten wel niet schitteren door wapenfeiten, maar die op een ander terrein, op dat der Javaansche taal- en letterkunde, onvergankelijke lauweren heeft verworven, al is hij dan ook op Java geboren, en al heeft hij Europa nimmer gezien. Ik begin met de mededeeling der mij toegezonden levensschets van

P. P. C. O. Ondaatje.

De majoor der genie PIETER PHILIP CHRISTIAAN OORTMAN ONDAATJE is, op den zesden November 1841, te Soerabaja overleden. Hevige koortsen maakten spoedig een einde aan zijn nuttig en werkzaam leven.

Gedurende zijne militaire loopbaan aan vele belangrijke ondernemingen deel genomen hebbende, was hij bij alle oudgediende leden van het leger gunstig bekend, en door zijne menigvuldige goede hoedanigheden algemeen geacht en bemind.

Zijne loopbaan met korte woorden te schetsen, zijne uitmuntende hoedanigheden aan te stippen, zal voorzeker aan een iegelijk welgevallig zijn; en deze geringe hulde, aan een verdienstelijken burger van den staat toegebragt, zal jonge dienaren kunnen aansporen, om denzelfden weg te bewandelen en zich onderscheidingen, als de overledene genoten heeft, waardig te maken.

Den 18[den] Januarij 1804 te Utrecht geboren, bragt hij een gedeelte zijner jeugd in Frankrijk door, en genoot daar zijne allereerste opvoeding. In 1816 met zijne ouders naar Indië vertrokken, kwam hij den 3[den] September van dat jaar met Zr. Ms. oorlogschip „Nassau" te Batavia aan.

Den militairen stand toegedaan, werd hij den 20sten December 1816 als kadet bij het 19de bataillon infanterie geplaatst, den 10[den] Maart 1818 overgeplaatst op de provisionele kadetten-school, en den 10[den] Augustus daaraanvolgende aangesteld als élève op de militaire school te Samarang. Hier maakte hij zulke goede vorderingen, dat hij, bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 1 Maart 1819 tot kadet korporaal bevorderd, en na het eerst gehouden examen, bij besluit van 30 October 1819, tot werkelijk kadet der genie aangesteld werd.

Na nog eenigen tijd de lessen op de militaire school te hebben bijgewoond, werd hij, de jaren om officier te kunnen worden nog niet bereikt hebbende, bij het wapen der genie ingedeeld en aan den eerst aanwezend genie-officier der 2de groote militaire afdeeling toegevoegd, en daarna, bij besluit van 9 Februarij 1821, tot 2[den] luitenant der genie bevorderd.

Van toen af ontwikkelde zich meer bijzonder zijn dienstijver; aanhoudend met belangrijke werkzaamheden en kommissiën belast, wist hij zich de achting en vriendschap van zijnen toenmaligen chef, den kapitein der genie BOR, te verwerven.

In 1823 als eerst aanwezend genie-officier naar Banda overgeplaatst geworden zijnde, bewees hij daar, door zijne bereidwilligheid om het bestuur behulpzaam te zijn en met zijne bekwaamheid in de bouwkunde, zeer goede diensten, door het herstellen der na de aardbevingen van 1818 en 1819 sterk beschadigde gouvernements gebouwen en werken, en werd door hem een militair kampement voltooid, waarin thans nog de bezetting gehuisvest is.

Na het uitbarsten der onlusten op Java in 1826 van Banda teruggekeerd, werd hij dadelijk bij het leger te velde geplaatst, en was van dat oogenblik, tot het einde van den Javaschen oorlog, bij dat leger werkzaam, waarbij hij door verkenningen en opnamen, den bouw van

kleine versterkingen, en uitmuntende diensten bij verschillende mobiele kolonnes bewezen, meer algemeen bekend werd en zich de achting en welwillendheid zijner chefs waardig maakte en verwierf; zoodat hij dan ook, ter belooning zijner goede diensten, bij Z. M. besluit van 22 November, tot Ridder der Militaire Willemsorde benoemd werd, na reeds bij besluit van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal dd. 3 Januarij 1828, tot 1sten luitenant der genie te zijn bevorderd.

De oorlog geëindigd zijnde, werden hem dadelijk belangrijke werkzaamheden opgedragen t. w. het bouwen van het kampement te Salatiga, en later het oprigten van blokhuizen voor de militaire bezettingen te Madioen en Kediri, waar tevens de civiele woningen, onder zijn toezigt, werden daargesteld. De vele werkzaamheden, verbonden aan den bouw van deze verschillende etablissementen, op verre afstanden van elkanderen verwijderd, met zeer bekrompene middelen en geheel onbekwame werklieden, namen niet weg, dat hij nog tijd wist te vinden tot het doen van vele opnamen en verkenningen, en het daarstellen van eene kaart van de residentie Madioen, welke veel heeft bijgedragen tot de kennis van die afdeeling, en met vrucht gebruikt is bij het zamenstellen eener algemeene kaart van Java.

Bij besluit van den 17[den] December 1832 werd hij tot kapitein der genie bevorderd.

Toen in 1833 en 1834 de projekten en begrootingen gemaakt werden voor de vestingen en versterkingen, ter verdediging van Java ontworpen, was de kapitein ONDAATJE mede hier aan werkzaam, en speciaal met eenige moeijelijke en uitgebreide begrootingen belast, en in April 1835 werd hem de bouw van een fort bij Samarang opgedragen („Prins van Oranje"), waarvan hij, met een buitengewonen spoed en ten genoege van zijnen chef, het hei- en roosterwerk van het reduit heeft gelegd, en een gedeelte der aardewerken opgeworpen.

Te midden dezer werkzaamheden werd hij door den Generaal-Majoor kommandant van het leger, wien zijne menigvuldige verdiensten en bijzondere bekwaamheid voor de dienst te velde bekend waren, gekozen om de nieuwe expeditie, afgezonden naar Sumatra's westkust, bij te wonen, waar hij al wat betrekking op de genie-dienst had, voor den aanval tegen Bonjol voorbereidde, en zich als chef der genie, bij dien aanval zelven en de inname van de plaats, bijzonder onderscheidde, en door onvermoeiden ijver, moed en voortvarendheid uitblonk, voor welke belangrijke diensten hij dan ook, bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 3 October 1837, boven de organisatie tot majoor der genie bevorderd werd.

Na het vervaardigen van een projekt en begrooting voor het aanleggen eener versterking te Padang, en andere belangrijke werkzaamheden tot regeling van de dienst der genie op Sumatra's westkust, kwam hij in Mei 1838 op Java terug, en werd hem de bouw der verdedigings-werken te Soerabaja, en de dienst der genie in de voormalige 3[de] groote militaire afdeeling opgedragen. — Hier was het, dat zijne uitgebreide kundigheden,

praktische ondervinding en bijzondere begaafheid, om dienstijver en werklust bij zijne minderen op te wekken en aan te wakkeren, glansrijk voor den dag kwamen. — Een werk (de citadel „Prins HENDRIK") dat tot zijne komst, door verschillende omstandigheden, niet met den gewenschten spoed was voortgezet, ging met reuzenschreden vooruit. Alle moeijelijkheden wist hij uit den weg te ruimen en hetgeen ontbrak, door goede verstandhouding met de betrokkene autoriteiten, te bekomen. Hetgeen hij, van 1838 tot en met 1841, aan dit belangrijk werk verrigt heeft, staat hecht en sterk daar, als een blijvend bewijs zijner kunde en voortvarendheid. Ook de versterking om de stad werd met weinige middelen doch voortdurend voortgezet, en nagenoeg een vierde gedeelte van het aardewerk daarvan werd door hem voltooid.

Eene artesische putboring werd onder zijn beding tot 115,22 ellen (367 Rhijnl. voeten) diepte gebragt. Vele moeijelijkheden bij deze boring ondervonden door de zeer ongunstige grondsoort (zeer zware te zamenhangende leem en klei), de nog gebrekkige instrumenten voor groote diepten, en de aanhoudende zorg die vereischt werd, om mislukking van het werk voor te komen, hadden hem, die alles wat hem opgedragen was, met de meeste naauwgezetheid behartigde, in den laatsten tijd zijns levens wel eens zeer onaangename oogenblikken bezorgd.

Door zijne chefs naar waarde geschat, werd hij reeds spoedig, nadat de voortgang, dien hij aan de werken te Soerabaja wist te geven, bespeurd was, en tevens ook uit aanmerking der menigvuldige en goede diensten in den oorlog op Sumatra bewezen, tot Ridder der Militaire Willems orde 3de klasse voorgedragen, en als zoodanig bij Z^r^. M^s^. besluit van den 28sten Februarij 1840 benoemd.

Altoos bereidwillig om ieder te helpen en bij te staan, waar hem zulks mogelijk was, goed kameraad, vereerd door zijne minderen, geacht en bemind door zijne chefs, wordt hij zeker door allen die hem gekend hebben betreurd, en voor hen, die in zijne vriendschap mogten deelen, is het een onherstelbaar verlies. Weinigen bezaten zijne begaafdheid, om met menschen om te gaan, hunne goede hoedanigheden op den voorgrond te brengen, en dezelve tot algemeene nut aan te wenden; weinigen zoo vele wezenlijke praktische bekwaamheid in den hun aangewezen werkkring; overal was hij op zijne plaats, zoo te velde als bij rustiger werkzaamheden in vredestijd. Als achtenswaardig echtgenoot, huisvader en bloedverwant diep betreurd door zijne gade en betrekkingen, zal hij bij zijne menigvuldige vrienden in gunstig aandenken blijven, en nog lang ten voorbeeld kunnen strekken aan allen, die door dienstijver en bekwaamheid willen trachten, den lande en hunne medeburgers nuttig te zijn.

C. F. WINTER.

Indien gij achting hebt voor den man, die, door eigene krachtsontwikkeling, in weerwil van de ongunstigste omstandigheden, zich eene eervolle plaats in de maatschappij weet te scheppen, en die, zonder eenige zelfver-

heffing, zonder praalzucht en ijdelheid, nuttig tracht te zijn en zich verdienstelijk maakt, werp dan een welwillenden blik op de beeldtenis van CAREL FREDERIK WINTER, die bij deze korte levensschets is gevoegd. Zijn leven was kalm en rustig, niet rijk aan afwisselingen en buitengewone gebeurtenissen en zonderlinge lotgevallen. Het kan in weinige regelen verhaald worden.

Hij werd den 5den Julij 1799 te Djokdjokarta geboren. Zijne ouders waren JOHANNES WILHELMUS WINTER en CHRISTINA LOUIZA KARNATZ, die in 1806 hunne woonplaats Djodjokarta met Soerakarta verwisselden, omdat zijn vader aldaar was aangesteld tot translateur der Javaansche taal. Hun zoon werd, toen hij acht jaar oud was, aan het onderwijs toevertrouwd van eenen partikulieren onderwijzer te Soerakarta, SCHOLTEN genaamd, een Nederlander van geboorte, en eenigen tijd later aan het onderwijs van eenen anderen onderwijzer, Duitscher van geboorte en BESTELMEIJER genaamd. Maar noch bij den eersten, noch bij den laatsten maakte hij eenige noemenswaardige vorderingen, zoodat zijn vader hem in 1811 weder van de school nam, en zelf zoo goed hij kon zijnen zoon leerde lezen, schrijven en rekenen en vooral hem trachtte te oefenen in de kennis der Nederduitsche taal. Hij had daartoe den noodigen tijd, omdat hij in datzelfde jaar, toen Java door de Engelschen veroverd was, zijn ontslag uit de dienst nam en dus zonder betrekking en bepaalde werkzaamheden was. Daarbij liet hij den knaap al vroeg onderwijs geven in 't Maleisch en Javaansch, niet zoo zeer om deze talen te leeren spreken, want dat had hij al spelende en ongemerkt van zijne eerste jeugd af reeds geleerd, maar om ze te schrijven en zijne gedachten er in uit te drukken over onderwerpen, die in het dagelijksche leven en de omgeving, waarin de knaap verkeerde, niet zoo algemeen voorkwamen. De rigting, die alzoo aan zijne opvoeding werd gegeven, had kennelijk tot doel, om hem tot eenen dergelijken werkkring op te leiden, als waarin zijn vader van 1806 tot 1811 was geplaatst geweest. Maar wij zullen den lezer wel niet opmerkzaam behoeven te maken op de gebrekkige hulpmiddelen, waarover men daartoe in dien tijd kon beschikken. Voor 't Maleisch bestonden eenige elementair-boeken; wij behoeven slechts het voortreffelijke werk van WERNDLIJ te herinneren; ofschoon 't ons onbekend is, of, bij het onderwijs dat de knaap ontving, van deze hulpmiddelen wel gebruik werd gemaakt. Maar voor 't Javaansch bestond in alle geval volstrekt niets. Dat was eene door Europeanen nog niet beoefende taal. Ofschoon wij twee eeuwen op Java waren geweest, was de kennis van de taal, die er gesproken werd, ons nog geheel onbekend. Wilt gij 't bewijs, lees dan de schrale en onnaauwkeurige berigten van VALENTIJN over dat onderwerp, en bedenk er bij, dat die berigten de eenige waren die, ten tijde dat WINTER werd opgevoed, ooit waren te boek gesteld. Wij mogen alzoo met het meeste regt beweren, dat de jeugdige knaap alzoo door eigen oefening zich de beginselen van de Maleische en Javaansche talen heeft eigen gemaakt, en dat de gebrekkige teregtwijzingen van zijnen vader daarbij zijne eenige hulpmiddelen geweest zijn.

Toen Java in 1816 door de Engelschen aan zijne regtmatige bezitters was teruggeven en de Nederlandsche vlag er weder wapperde, trad de vader van onzen WINTER op nieuw in dienst als translateur voor de Javaansche taal. Zijn zoon was hem daarbij reeds nu en dan behulpzaam, vooral om zich in die taal te oefenen, maar ook omdat de werkzaamheden aan die betrekking verbonden nog al veelvuldig waren; en toen nu de jongeling den ouderdom van 19 jaren bereikt had, werd hij in 1818 benoemd tot adjunkt-translateur voor de Javaansche taal.

Ziedaar de eerste schrede gezet in eene loopbaan, waarin hij zich groote verdiensten heeft verworven. Met onvermoeiden ijver vervulde hij de pligten aan zijne betrekking verbonden, maar bovendien ging hij voort met zich verder te oefenen in de kennis der moeijelijke maar schoone taal, waaraan hij zich had toegewijd. Reeds in 1819 werden hem nog belangrijker werkzaamheden opgedragen. Daar zijn vader te Samarang dezelfde betrekking verkreeg, welke hij te Soerakarta tot dusverre vervuld had, werd de zoon belast met het waarnemen van al diens funktien op laatstgenoemde plaats, zoodat nu de gansche arbeid op hem rustte. Maar, ofschoon nog slechts twintig jaren oud, kweet hij zich van deze verpligtingen op eene voortreffelijke wijze, zoodat hij in 1825 werd benoemd tot translateur der Javaansche taal te Soerakarta op een maandelijksch traktement van ƒ200,00, terwijl hem tevens de waarneming van het notarisambt werd opgedragen.

Kort na deze benoeming barstte de Javasche oorlog uit. 't Zal wel geen betoog behoeven, dat, in dien veel bewogen tijd, de werkzaamheden der betrekking die WINTER bekleedde buitengewoon talrijk en moeijelijk moesten zijn. Maar nooit waren ze hem te veel of te zwaar. In eenen onbegrijpelijk korten tijd was hij gereed met hetgeen hem opgedragen werd, en altijd was zijn werk goed en onberispelijk. 't Strekt hem tot eer, dat in dien tijd het Gouvernement zijne werkzaamheden erkende en op prijs stelde, iets waarvan het hem een schoon bewijs gaf, door hem, als eene belooning voor bewezene buitengewone diensten, eene vermeerdering van bezoldiging toe te leggen.

Zoodanig bleef zijn leven tot 1834. Er kwam geene verandering in, dan dat in 1827, toen voor 't eerst de instelling van den zoo genaamden „burgerlijken stand," in navolging van 't geen in Nederland bestaat, ook in Indië werd ingevoerd, en hem, bij de betrekking die hij reeds bekleedde, ook nog de funktiën van „ambtenaar van den burgerlijken stand" werden opgedragen. Maar in ditzelfde tijdvak ging hij voort met de studie der Javaansche taal- en letterkunde, nu niet meer met het doel om zich bekwaam te maken voor de werkzaamheden aan zijne betrekking verbonden, maar om al dieper in den aard en den geest eener wetenschap door te dringen, die tot dien tijd maar al te zeer door de beheerschers van Java was verwaarloosd. Ondertusschen begon het Gouvernement al meer en meer behoefte te gevoelen aan ambtenaren, die 't Javaansch konden spreken en schrijven, vooral toen in 1831 door den Gouverneur-generaal VAN DEN BOSCH het zoogenaamde kultuurstelsel was ingevoerd, waardoor

eene geheele hervorming en omwenteling zoowel in de Javaansche maatschappij als in de verhouding tusschen deze en het Nederlandsche bestuur geboren werd. Terwijl wij ons vroeger niet of althans zeer weinig met de inwendige huishouding dier maatschappij inlieten, terwijl de regenten bijna de eenige personen waren, die onmiddellijk met het Europesche bestuur in aanraking kwamen, en al de bevelen genoegzaam alleen door hunne tusschenkomst werden ten uitvoer gelegd, werden wij, door het stelsel van kultures, wel genoodzaakt, om dieper door te dringen en zelf te regelen, waarvan vroeger de regeling aan het inlandsche bestuur was overgelaten. Dat daartoe vele ambtenaren vereischt werden, die Javaansch verstonden, behoeft wel geen betoog, en dat ze bijna niet gevonden werden, zal men uit het voorgaande gemakkelijk kunnen afleiden.

Aan deze omstandigheden had het „instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta" zijne geboorte te danken. Reeds het eerste artikel van het reglement, dat, bij Gouvernements resolutie van 26 Mei 1832 n°. 1, (Staatsblad n°. 26) werd vastgesteld, bewijst het. Immers wij lezen daar uitdrukkelijk, dat „het instituut voor de Javaansche taal zou dienen, om jongelingen in de gelegenheid te stellen, zoowel tot verkrijging van grondige kennis in gemelde taal, als om met de inlandsche grooten en mindere Javanen te kunnen omgaan, en om hunne denkbeelden in die taal duidelijk te uiten en in schrift te stellen." 't Ligt niet in onze bedoeling, om hier eene geschiedenis van deze inrigting te geven, noch van hare verdiensten, noch van hare gebreken, noch van haar einde. Wij hebben alleen van hare oprigting en strekking gewag gemaakt, om al dadelijk te doen uitkomen, dat een man als WINTER voor haar onmisbaar was. Dat begreep ook het Gouvernement, en daarom werd hij in 1834, onder genot eener geldelijke toelage, belast met het geven van onderwijs in het praktische gedeelte der Javaansche taal op dat instituut, met verpligting, om alle werkzaamheden als Gouvernements translateur te blijven waarnemen. Tot 1843 kweet hij zich van deze dubbelde betrekking, en toen in dat jaar het instituut werd vernietigd, werd hij op wachtgeld gesteld.

't Is bekend, dat het intrekken van het instituut te Soerakarta in verband stond met de oprigting der koninklijke akademie te Delft. Was het mislukt, om te Soerakarta zulke ambtenaren te vormen voor het binnenlandsch bestuur op Java als men noodig had, men wilde nu beproeven, dit te Delft te doen. Een onzer beroemdste geleerden de heer TACO ROORDA, hoogleeraar aan het Amsterdamsche athenaeum, had zich reeds sedert eenigen tijd aan de beoefening der Javaansche taal- en letterkunde toegewijd. Het tijdelijk verblijf in Nederland van den heer GUERICKE, die door het Nederlandsche Bijbelgenootschap naar Java was afgevaardigd, om daar eene Javaansche Bijbelvertaling tot stand te brengen, had hiertoe aanleiding gegeven. De heer ROORDA had zijne eerste hulpmiddelen van den heer GUERICKE ontvangen en het daarmede zoover gebragt, dat hij, als hoogleeraar aan de akademie te Delft, het onderwijs in 't Javaansch kon op zich nemen. Maar niemand dan hij zelf gevoelde beter, hoe veel er nog toe noodig

was, om dat onderwijs tot eenigen trap van volmaaktheid te brengen, en hoe de hulp van den heer WINTER, die meer dan iemand tot de kennis dier taal, in al haren rijkdom, eigenaardigheden en verscheidenheden, was doorgedrongen, daartoe onmisbaar was. Wij zullen ons niet vermeten, aan te wijzen wat de kennis der Javaansche taal- en letterkunde, op de hoogte waarop zij zich thans bevindt, aan den heer WINTER te danken heeft. Niemand is daartoe beter in staat dan de hoogleeraar ROORDA zelf, die naauwkeuriger dan iemand daarmede bekend is, en die misschien ter eeniger tijd opgewektheid zal gevoelen, om dit zelf te doen. Dit alleen durven wij er van zeggen. Heeft de hoogleeraar de wetenschap, in betrekkelijk zeer korten tijd, tot eene verbazende hoogte gebragt, de heer WINTER heeft hem grootendeels daartoe in staat gesteld, door op Java zelf de schatten op te sporen, die bewerkt moesten worden en de bronnen te openen, die thans in Nederland rijkelijk vloeijen.

Zoowel uit eigen beweging, als op uitnoodiging van den hoogleeraar ROORDA, heeft de heer WINTER sedert 1843 de volgende Javaansche werken vervaardigd.

1°. Eene proza-omwerking van eene poëtische Javaansche konceptie, getiteld „Hadji-Soko."

2°. Eene proza-omwerking van eene poëtische konceptie, getiteld „Damar-woelan."

3°. Eene proza-vertaling uit het Engelsch van het „Rama-jana door WILLIAM CAREY en JOSHUA HARSHMAN, in drie deelen.

4°. Eene proza-vertaling van de twee eerste deelen van de „Duizend en één nacht, Arabische vertellingen."

5°. Eene poëtische vertaling van de vijf eerste deelen van de „Duizend en één nacht, Arabische vertellingen."

6°. Eene proza-vertaling van een 58tal anekdoten uit het Nederduitsch en Engelsch.

7°. Eene proza-vertaling van een 556tal anekdoten uit het Nederduitsch en Engelsch.

8°. Eene proza-vertaling van de drie eerste stukken der Bijbelsche Geschiedenis door WESTER.

9°. Eene proza-vertaling van een 200tal leerzame verhalen door C. SCHMID.

10°. Eene proza-vertaling van een honderdtal leerzame verhalen door J. DE VLETTER.

11°. Eene proza- en poëtische vertaling van de levensschets van sulthan IBRAHIM.

12°. Eene proza-vertaling van den laatsten veldtogt van NAPOLEON.

13°. Een korte inhoud in proza van de heldendichten „Hardjoeno Sosrobahoe," „Romo" en Brotojoedo."

14°. Javaansche gesprekken over verschillende onderwerpen.

15°. Eene verzameling van nagenoeg 1700 Javaansche spreekwoorden in gesprekken.

Al deze werken, met uitzondering van die, welke onder de nummers 5,

8 en 12 zijn opgenoemd, bevinden zich thans in 't bezit der Delftsche akademie. Daarvan zijn door den druk reeds in het licht gegeven de werken onder de nommers 4, 6, 13 en 14 vermeld, het eerste gedeelte van n°. 5, alsmede het eerste honderdtal van n°. 9. De werken, vermeld onder n°. 5, 8 en en 12 zijn door den heer WINTER aan Z. H. den Soesoehoenan van Soerakarta en den pangeran adipati MANGKOE NEGORO aangeboden, die ze met de meeste belangstelling aangenomen en gelezen hebben.

Maar dit zijn niet de eenige vruchten van zijne verbazende kennis en rusteloozen ijver. Behalve menig belangrijk opstel, onder anderen over de zeden en gewoonten, over de regtspleging enz. der Javanen, dat in vroegere jaargangen van dit Tijdschrift voorkomt, werd in 1844 aan hem, in vereeniging met den heer A. J. WILKENS, door het Gouvernement de vervaardiging opgedragen van een zeer uitgebreid etymologisch Javaansch Nederduitsch woordenboek, waarvan de eerste proeve in dit Tijdschrift is uitgegeven. In 1846 werd hij door het Gouvernement ter beschikking gesteld van het lid van den raad van Indië, den heer J. F. W. VAN NES, toen Gouvernements-kommissaris voor de vorstenlanden, ten einde dien hoofd-ambtenaar in de uitoefening van zijne zending ten dienste te staan. En in het volgende jaar werd hem de moeijelijke en veelomvattende taak opgedragen, van een gedeelte der nieuwe Indische wetgeving in het Javaansch te vertalen, een werk dat reeds geheel gereed en afgedrukt is.

Niet alleen door zijne talrijke geschriften heeft hij de kennis der Javaansche taal onder Europeanen met reuzenschreden doen vooruitgaan; ook door mondeling onderrigt trachtte hij ze te bevorderen. Behalve de elêves van het voormalig Instituut der Javaansche taal te Soerakarta, ontvingen van hem onderwijs de heeren VAN HERWERDEN, WORMER, LLOIJD, PALM, VAN DEN HAM, VAN DER VLIS, MOUNIER, COHEN STUART enz.

Ik houd mij overtuigd, dat mijne lezers verbaasd zijn over den omvang der werkzaamheden en de resultaten van den arbeid van dezen merkwaardigen man. Voeg daarbij, dat hij de nederigheid en belangloosheid zelve is. Voor zijn onderwijs ontving hij nimmer betaling, hij deed het louter uit vriendschap en uit liefde voor de wetenschap. Hij is eigenlijk de voedende Javaansche bron der koninklijke akademie te Delft, die er nog altoos voor blijft werken — en hij heeft er nimmer eenige beloning voor ontvangen, zelfs nimmer eenige vergoeding der kosten van 't afschrijven van zijn handschrift. Heeft zulk een man geene eervolle onderscheiding verdiend? Gij zult mij antwoorden: „hij onderscheidt zich zelven; de eenvoudige mededeeling der feiten, die gij vermeldt hebt, zijn veel schooner eereteeken, dan het prachtigste ridderkruis, dat men hem kan aanbieden." 't Is waar. Zoo denkt ieder er over, die verdiensten weet op prijs te stellen, al worden ze door anderen miskend. Ook de heer WINTER zal zich daarmede troosten en te vrede stellen. Maar toch — ik wenschte wel, dat de Minister van Koloniën er eindelijk toe kon besluiten, om den heer WINTER aan den Koning voor te dragen tot ridder van den Nederlandschen leeuw. Aan dergelijke onderscheidingen hecht ik weinig — maar in dit geval zou 't mij genoegen doen,

omdat de Javaansche vorsten en hoofden, die de talenten en werkzaamheden van den heer WINTER kennen en hem eene bijzondere hoogachting toedragen dan, zouden zien, dat ons Gouvernement, ook bij inlandsche kinderen en inboorlingen, waarachtige verdiensten weet te erkennen en waardeeren. Indien ik wel onderrigt ben, dan zou het den hoogleeraar TACO ROORDA hoogst aangenaam zijn, indien deze welverdiende hulde den man wierd toegebragt, aan wiens hulp hij zelf zoo veel te danken heeft, en dan moet hij, zoo wel als de afgetreden resident van Soerakarta, de heer baron DE GEER, daartoe reeds pogingen hebben in 't werk gesteld, die echter tot dus verre nog met geen gewenschten uitslag zijn bekroond.

Het portret van WINTER, dat wij hierbij onzen lezers aanbieden, is geteekend door zijnen vriend den heer A. J. WILKENS. De teekenaar is zeer gelukkig geweest in het treffen der gelijkenis, maar, naar 't mij voorkomt, laat de lythographische uitvoering wel iets te wenschen over. Wij hebben daarom het voornemen, om het advies van den heer WILKENS, die de goedheid had ons de teekening te zenden, daaromtrent in te roepen; en dan naar zijne aanwijzing eene nieuwe lythographie te laten vervaardigen. Moge dan op de borst van WINTER het ridderkruis prijken, 't welk hij reeds zoo lang verdiend heeft!

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

J. C. NEURDENBURG. Voorlezing over den toestand van het schoolonderwijs in Nederlandsch Oost-Indiën, bepaaldelijk bij de Europeesch Christelijke bevolking, (voorkomende in de *Unie*, Tijdschrift der algemeene onderwijzers-vereeniging in het 8ste schooldistrict van Zuid-Holland) 8vo, 54 blz. en bijl. p. 55—102.

Deze voorlezing werd in eene vergadering van onderwijzers uit Zuid-Holland 22 Julij 1850 hoofdzakelijk gehouden, gelijk wij ze in druk ontvangen; alleenlijk heeft de schrijver dezelve op een paar plaatsen een weinig uitgebreid en van *zes* bijlagen voorzien. Zijn doel is, om zijne mede-onderwijzers den toestand van het onderwijs onder de Europesche bevolking onzer O. I. bezittingen te doen kennen en de verbeteringen, die hem wenschelijk voorkomen, aan te wijzen.

In de *inleiding* (p. 1—5) wijst hij op den vooruitgang, waardoor zich onze eeuw kenschetst inzonderheid door meerdere belangstelling in de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling der menschen. Wel was in vorigen tijd „hier en daar de ijver groot om Heidenen tot Christenen te *doopen*, kerken, ja zelfs scholen te stichten; — maar wat het zegt, verstand en hart te vormen, door beschaving de volken te veredelen, het Christendom in het leven te doen intreden en levende leden voor CHRISTUS Koningrijk te winnen, — daarvan had men geen denkbeeld *). En hoe kon dit anders, daar de Christenen die behoefte voor zich zelven naauwelijks gevoelden?" †) Ons vaderland heeft veel gedaan, „om door een verbeterd onderwijs de harmonische ontwikkeling van het individu te bevorderen," maar wij hebben nog eene groote schuld af te doen. Wij zijn verpligt de *inlandsche* bevolking onzer O. I. koloniën, die ons zoovele stoffelijke voordeelen bezorgd heeft en nog verschaft, van den overvloed onzer kennis *iets* mede te deelen; anders eindigen wij met den vloek op ons te laden van natiën, die thans nog in het stof voor Europeërs buigen. Maar de *inlandsche* bevolking kunnen wij niet beschaven, indien wij niet eerst het onderwijs der Europesche bevolking en van hunne afstammelingen verbeteren. Hieruit vloeit het belangrijke van ons tegenwoordig onderwerp voort.

I. *Eerst* schetsen wij den toestand van het onderwijs onder de Europesche bevolking onzer O. I. bezittingen. (p. 6—22).

De *bronnen*, waaruit wij onze kennis aangaande dit punt moeten putten zijn: de resolutiën en reglementen der regering, de verslagen van *regeringswege;* het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië (dat dikwijls belangrijke me-

*) Dat zou den onderwijzer aan het Zendelings-Instituut zwaar te bewijzen staan.
†) Dit is, in allen ootmoed, nog al forsch gesproken! *Ref.*

dedeelingen bevat) en enkele reisbeschrijvingen en vlugschriften. Van de teruggekeerde onderwijzers heeft, zooveel mij bekend is, nooit één de pen opgevat, om ons het onderwijs in Indië te doen kennen.

Onder het bestuur der O. I. Compagnie gaven enkele partikulieren en voorts krankbezoekers hier en daar zeer gebrekkig onderwijs. Het Engelsche bestuur deed niets; zelfs werd toen de eenige goede inrigting, die nog bestond, de marine-school te Samarang, opgeheven. Onder den Gouverneur-Generaal v. d. capellen deed de heer reinwardt (— 1822), na hem de heer j. v. d. vinne, veel tot verbetering van het middelbaar en lager onderwijs. In 1826 werd de betrekking van inspekteur van het middelbaar en lager onderwijs ingetrokken en sedert dien tijd voert eene hoofdkommissie van onderwijs het bestuur over hetzelve. — Hierop volgt een uittreksel uit het verslag dier hoofd-kommissie tot 31 Dec. 1845. Het betreft de indeeling in gouvernements- en partikuliere scholen, welke laatste ook somtijds subsidie genieten. Destijds waren 45 scholen op Java en 12 buiten Java met 2700 leerlingen; en het onderwijzend personeel bedroeg 105. Voorts de organisatie der hoofd- en sub-kommissiën; derzelver werkzaamheden, waartoe ook 't examineren van onderwijzers, in O. I. gevormd, behoort; de openbare examens en prijsuitdeelingen; het handhaven der schoolreglementen enz. De hoofd-kommissie trachtte in 1839 door eene cirkulaire ouders en voogden op te wekken, om hunne kinderen beter ter school te zenden: onder bedreiging, dat een kind, 't welk meer dan 10 malen in een half jaar zonder kennisgeving en wettige redenen achterbleef van de scholen zou worden verwijderd. De *methode* van onderrigt wordt vrijgelaten. — Van onderwijzers-gezelschappen blijkt niets. De betaling geschiedt volgens klassificatie. De vakken van onderwijs zijn: lezen, schrijven, rekenen, de Ned. taal, aardrijkskunde, Nederlandsche, Ned. Indische en alg. geschiedenis en zangkunst. De hoofd-kommissie was er in 1843 tegen om 't schrijven van de Javaansche en Maleische talen en Arabische karakters onder de leervakken op te nemen. Na nog eenige cijfers uit het verslag te hebben medegedeeld over de hulpmiddelen voor 't onderwijs, de lokalen en onkosten, komt de schrijver tot dit besluit: Blijkbaar heeft de regering sedert 1815 getracht het schoolwezen in Nederlandsch Indië aan dat in het moederland te doen beantwoorden. Reeds dit streven achten wij belangrijk en van vooruitgang getuigende.

Naauwelijks zijn in 1816 Kommissarissen-Generaal in Indjë aangekomen, of in 1817 volgt reeds een provisioneel school-reglement en in 1818 eene algemeene schoolorde, die in 1829 vervangen is. De vervanging van schoolopzieners door eene hoofd- en subcommissiën was een wel doordachte maatregel: dezelve had even goed kunnen werken als de plaatselijke schoolcommissiën in ons land, als 't publiek denzelven op prijs gesteld had. In 1818 werd eene militaire school te Samarang, in 1835 eene school voor de zeevaart te Soerabaja opgerigt, en het in 1832 gevestigde instituut voor de Javaansche talen te Soerakarta is in 1843 opgeheven, ten einde het doel van hetzelve beter te bereiken door eene Akademie te Delft.

Niet allen echter zijn met den schrijver overtuigd, dat de regering voor het onderwijs in Indië gedaan heeft, wat zij konde. Om die reden wijdt hij zijn 2de deel aan

II. Eene beschouwing van eenige der klagten, die in den laatsten tijd tegen het onderwijs in Oost-Indië zijn opgegaan.

De heer VAN HOËVELL legt (volgens den S.) wel eens aan de regering ten laste, wat haar minstens niet uitsluitend kan geweten worden; hij verlangt maatregelen, die eerst in het vervolg van andere (sic?) zouden behooren op te treden *en* verliest het „haast u langzaam" uit het oog. — p. 23—43. Om deze beschuldigingen te bewijzen, beroept de S. zich op het Tijdschr. v. Ned. Ind. 1850 p. 61, en op „de Beschuldiging en Veroordeeling in Indië p. 5—10" *). De ontijdige maatregel welken hij bedoelt, is de oprigting van een Gymnasium, terwijl zelfs het instituut van J. OLIVIER te Batavia in 1840 niet eens stand konde houden en men de lagere scholen niet eens van onderwijzers kon voorzien. — Dat „de jonge lieden niet gevormd worden tot verstandige, helderdenkende en christelijk gevoelende menschen, maar tot machines, die eenige vaardigheid verkrijgen in het werktuigelijk lezen, schrijven en rekenen en overigens onverschillig blijven voor al, wat zich eenigzins boven het alledaagsche en voor het dierlijk leven hoogst noodige, verheft" — is volgens v. N. niet te wijten aan de onderwijzers maar aan het schromelijk materialisme, waaraan de Indische maatschappij lijdt. Als bezwaar wordt verder in 't midden gebragt, dat de onderwijzers zijn ambtenaren van 't Gouvernement en zich dientengevolge minder vrij bewegen, dat zij gedurig verplaatst worden en de vacaturen somtijds niet dan na jaren worden vervuld; de oneenigheden der onderwijzers onder elkander werken ook nadeelig; dit zijn even zoo vele bezwaren, waarvan de Schr. het gewigt niet geheel durft te ontkennen. Openbare examens keurt hij wel niet goed, maar hij behoort ook niet tot de onbepaalde tegenstanders. *Zijne* hoofdbedenking, tegen 't lager onderwijs in 't algemeen en tegen dat in Indië in 't bijzonder, is, dat men aan hetzelve te groote uitbreiding geeft, omdat de taalkunde, aardrijkskunde en geschiedenis volgens hem niet even zeer tot hetzelve behooren als lezen, schrijven en rekenen †).

III. Wat is er te doen, om het onderwijs in Indië meer aan zijne bestemming te doen beantwoorden, om het tot krachtiger vooruitgang te brengen. p. 43—54.

1.) De maatschappij in Indië moet eene hervorming ondergaan, de huiselijke (?) opvoeding verbeteren. Iedereen moet het zijne toebrengen om meer Christelijk leven in Indië op te wekken. Inmiddels moeten er bewaarscholen gesticht worden. 2.) De onderwijzers in Nederland moeten, door werk te maken van de aardrijkskunde onzer O. I. bezittingen, deze bij ons volk meer bekend maken, ten einde de sympathie voor dezelve worde

*) In drie bladz. p. 29—32 wordt hier een geval verhaald, waarin de heer V. HOËVELL, beter ingelicht, zelf erkende de regering verkeerd beoordeeld te hebben.

†) Nogtans maken volg. het verslag van 1849 de leerlingen der hoogste klasse op de 2de Gouv. lagere school te Weltevreden in deze vakken *opmerkelijke* vorderingen. Zie ald. p. 96.

opgewekt. 3.) Verdienstelijke mannen moeten zich aan de taak der opvoeding in Indië willen wijden. 4.) De inrigtingen in Indië mogen aan Nederland ontleend zijn, maar zij mogen die slechts in geest, niet in vorm noch in stof, gelijken. Het onderwijs moet in Indië vooral *aanschouwelijk* zijn, geschikt om godsdienstzin op te wekken, voortgezet worden op ambachts- en herhalingscholen. Op de gymnasiën daar, moest men liever de Oostersche dialecten leeren verstaan dan de oude talen onderwijzen. Javaansch en Maleisch zijn veel nuttiger voor den toekomstigen handelaar, ambtenaar of geleerde in Indië, dan Latijn en Grieksch. *) 5.) Particuliere inrigtingen, zoo als goede Fransche scholen en kostscholen, zouden tegenwoordig in Indië veel nut kunnen stichten.

Wij hebben getracht den hoofdinhoud van deze voorlezing weder te geven zóó getrouw wij konden, hoewel wij doorgaans kortheidshalve des schrijvers denkbeelden op eenen minder weifelenden en meer stelligen toon hebben opgegeven. Want in alle zaken is ligt iets vóór en iets tegen te zeggen, en de lezer weet graag, wat een schrijver wil. — Van tusschengevoegde aanmerkingen hebben wij ons tot hiertoe zorgvuldig onthouden.

Het eerste deel is, gelijk het bezwaarlijk anders zijn kon, een uittreksel van de verslagen van regeringswege gegeven. Had de heer v. N. ook dat van 1849 kunnen gebruiken, dan zouden de opgaven van den laatsten tijd naauwkeuriger en voor het publiek, dat in deze dingen belang stelt, gewigtiger zijn. Tot aanvulling zijner berigten diene, dat in 1845 waren 24 Gouvernements-scholen. In 1849 werden er nieuwe opgerigt te Magelan, Poerworedjo, Serang, Banjermassin, Buitenzorg, Kediri, Probolingo en Patti en verscheidene andere voorbereid; zoodat men veilig stellen mag, dat sedert December 1848 het getal Gouvernements scholen met *tien* vermeerderd is, die allen in 1850 in werking zouden zijn. Ook omtrent de kosten, door het Rijk aan 't onderwijs besteed, zal men in dat latere verslag uitvoerige narigten vinden.

Het is eene poging, die lof verdient, om de onderwijzers in Nederland met den toestand van 't onderwijs in onze O. I. Koloniën bekend te maken, en ook langs dien weg de banden te versterken, die het moederland en de koloniën verbinden. Ook de aanwijzing van 't ongegronde van sommige klagten is hier op zijne plaats. Maar waartoe het dient, dat een man, die zich meer dan eens weinig bevoegd verklaart, om te beoordeelen, wat in de overzeesche gewesten geschiedt, aldus, gelijk hier geschiedt, in het strijdperk treedt tegen den heer v. HOËVELL, kunnen wij niet begrijpen. Dit kon, naar 't ons toeschijnt, zijnen hoorders bijzonder weinig belang inboezemen. De heer v. HOËVELL is toch volgens v. N. zelven „een man, die, door zijn ambt geroepen, door zijne neiging aangespoord, de beschaving, de godsdienstige en zedelijke ontwikkeling van de velerlei bewoners van den Indischen Archipel, met warmte zich aantrok." Elders noemt hij

*) Maar men wil immers daar de kweekelingen ook voor Nederl. Universiteiten voorbereiden, en om mr. in de beide regten te worden, helpt het Maleisch niet veel!

hem: „een' dubbel bevoegd getuige, omdat hij zelf lid was van de Hoofdcommissie van onderwijs." En wat wil hij ons dan bewijzen? Dat de Indische regering *al* gedaan heeft, wat zij konde, om onderwijs en beschaving in de koloniën te verspreiden? Die dit wilde beweren, moest niet weten, hoe jaren lang de zucht om het batige saldo te vermeerderen allerlei goede instellingen in Indië in den weg stond. In vele jaren heeft geene inspectie der scholen buiten Java plaats gehad; het partikulier onderwijs is te veel aan zich zelf overgelaten. (Zie verslag 1849, pag. 65). Maar met terzijde stelling van alle andere argumenten, die betreffende dit punt zijn aangevoerd, vragen wij den heer v. n., of het niet een hoogst opmerkelijk verschijnsel is, dat, terwijl in een tijdvak van *elf* jaren (1844—45) slechts *vijf* nieuwe Gouvernements-scholen zijn gesticht, het getal derzelve in den loop van 1849 (en dus *nadat* de heer v. hoëvell zijne bezwaren had ingebragt) met *tien* is vermeerderd *). Wanneer men de flaauwheid nagaat, waarmede de heilige zaak van 't onderwijs in het tijdperk van 1835—47 is behartigd (want wat is er toen gedaan, behalve de oprigting van het Parapatan weeshuis door eenen *Engelschen* zendeling?), dan kunnen wij 't ons verklaren, dat een lid der kommissie, *geroepen* om deze overdierbare belangen van zoo vele verwaarloosde kinderen te behartigen, in Profetischen ijver ontstak, en welligt heeft de heer v. n. wel eens in zijn onderwijs oude Profeten geroemd, wier ijver met vrij wat minder gematigdheid gepaard ging dan die van den heer v. h. in deze zaak. Wij hebben geene bedoeling om den schrijver, die het goede schijnt te beoogen, te kwetsen; maar in eenen tijd, waarin velen hunne ijverloosheid bedekken door anderen van *overdrijving* te beschuldigen, waarin zij, die van de beschaving des volks in den grond geene voorstanders zijn, de zaak in eenen persoon bestrijden — daar behooren de vrienden van christendom en deugd, die, onzes inziens, ook hunne armste natuurgenooten de edelste gaven der kennis en der wetenschap gaarne gunnen, elkanderen de hand te reiken en om 't groote doel klein verschil van meeningen voorbij te zien.

Zouden er geene Gymnasiën in O. I. kunnen stand houden?! — Dat een aantal *geletterde* personen zich aanzienlijke opofferingen getroost hebben, om er op partikuliere kosten een te stichten, bewijst toch, dat men er in Indië anders over denkt. Al is het lagere onderwijs in *'t algemeen* niet voldoende, dan zijn er toch vele *wel onderwezenen*, vooral uit die gezinnen, waar huisselijk onderwijs het onderwijs op de scholen ondersteunt en aanvult. (zie alg. versl. tot 31 Dec. 1849 p. 9 r. 2 v. o.) Voor dezulken zou het Gymnasium zeer nuttig kunnen wezen; want dat vroegere pogingen mislukt zijn is niet vreemd, als men overweegt, hoe dat onderwijs ingerigt was. †).

---

*) Dat in 1849 aan de regering is voorgesteld om *f* 25000 's jaars toe te staan voor het schoolwezen der *inlandsche* Christenen is ook opmerkelijk, maar wij hebben het hier over de Europ. bevolking.

†) Zie v. n. Bijl. 4. Volgens Prof. p. hofstede was in het Mallabaarsche-Seminarium te Naloer *de tweedragt* te gelijk rector, binnen-vader en schoolmeester. Dat de inlanders niet alleen voor memorie-werk, maar ook voor studiën, waar 't oordeel bij te pas komt, geschikt

Zonderling klinkt het, wanneer men onzen schrijver, die aan anderen al te stoute wenschen toeschrijft en het „haast u langzaam!" herinnert, als eerste middel ter verbetering hoort opgeven: „dat de maatschappij in Indië eene hervorming onderga." Het verband wijst aan, dat hij geene hervorming bedoelt, die door omstandigheden buiten den mensch moet bewerkt en dus *afgewacht* moet worden: maar hij spreekt in zijn 3e deel van 't geen door menschen gedaan moet worden. En dan stooten wij daar nog op eene uitdrukking, welke wij van iemand, die over onderwijs meent te mogen oordeelen, niet zouden verwacht hebben. „Waar de eer van den gekruisigden en verheerlijkten Christus in de gemoederen doordringt (??) — daar oefent zij die onweerstaanbare kracht uit."

Aanvankelijk wordt datgene, wat de heer VAN NEURDENBURG wenschelijk acht, reeds verwezenlijkt. Men kent de poging tot oprigting van Bewaarscholen en de lezenswaardige circulaire desaangaande van de hoofd-kommissie, uit het Tijdschrift v. N. I. 1850, p. 73. De ambachtsschool te Soerabaja en de geweermakerij te Mr. Cornelis verdienen vermelding. Het departement van Soerabaja heeft ook een zeer heilzaam denkbeeld aan de hand gegeven, te weten, eene naai- en breischool voor meisjes uit den burgerstand, welke scholen in Nederland eene menigte dochters opleveren, die beloven betere huismoeders te zullen worden, dan die waren, uit welke zij zijn voortgesproten en waaronder er wel te vinden zouden zijn, die in O. I. het bestuur over eene bewaarschool zouden kunnen voeren.

D. C. PLEIJTE.

zijn, hebben de berigten in den laatsten tijd aangaande hunne *uitstekende* vorderingen in de *geneeskunde* geleerd. Indien men van de verstandelijke ontwikkeling der Indiërs altijd daarom afzag, omdat de pogingen, daartoe aangewend, niet aanstonds met den gewenschten uitslag werden bekroond, dan zou het Ned. Zendeling-genootschap niet zooveel vrucht op zijnen arbeid hebben gezien, als wij uit deszelfs berigten van den tegenwoordigen tijd bespeuren.

De mededinging tusschen de beetwortel- en rietsuiker-produktie met betrekking tot het eiland Java.

De heer E. A. VAN VLOTEN, te Maastricht, heeft onlangs, onder opgenoemden titel een, in vele opzigten zeer belangrijk geschrift uitgegeven, dat in den handel niet verkrijgbaar is. Deze omstandigheid, gevoegd aan het gewigt der onderwerpen, hier behandeld, maakt het ons tot een aangename taak daarvan onze lezers, een eenigzins uitvoerig verslag te geven. In de voorrede zegt de geachte schrijver, dat hij zijn geschrift aan de welwillende aandacht *van sommigen* aanbiedt. Wij hebben de eer tot die „sommigen" te behooren; wij zijn zeer erkentelijk voor die onderscheiding, en wij hopen, dat de heer VAN VLOTEN het ons ten goede zal houden, wanneer wij in het genoegen, dat ons de lezing van zijn voortreffelijk geschrift heeft geschonken, voor een gedeelte althans ook anderen laten deelen. In zeker opzigt rekenen wij ons dit zelfs tot pligt, omdat wij het met hem geheel eens zijn, dat de suikerkwestie voor Java en Nederland eene levens-

15*

vraag is, waaraan, naar 't ons voorkomt, de regering zich te weinig laat gelegen zijn. Moge 't ook niet met dit onderwerp als met zoo vele anderen gaan! Door een onbegrijpelijk optimisme in slaap gewiegd, door de tijdelijke schitterende resultaten verblind, ziet men de wolken niet, die zich zamenpakken — tot dat het onweder losbarst en het te laat is. Misschien zal de korte inhoud van dit geschrift de slapenden wakker schudden.

De schr. laat, *als inleiding*, twee artikels vooraf gaan, die door de *N. Rotterd. Ct.* van 29 en 31 December 1851 uit *The Economist* waren overgenomen. Deze artikels, waarvan het eene tot opschrift draagt: *De mededinging tusschen de beetwortel- en rietsuiker*, en het andere: *De voortgang en de tegenwoordige toestand van de beetwortel suiker-cultuur in Europa*, worden door den schrijver beschouwd als uit te maken den grondslag zijns arbeids, wegens het vertrouwen, dat de opgaven en de cijfers daarin voorkomende verdienen. Wij, die van des schr. arbeid wenschen verslag te doen, zullen alzoo wel genoodzaakt zijn, ook van deze twee artikelen van *the Economist* met enkele regels te gewagen.

In het eerste artikel: *de mededinging tusschen de beetwortel en rietsuiker* komt de *Economist* tot de navolgende slotsommen: 1°. dat de produktie der beetwortelsuiker in Frankrijk zoo zeer toegenomen is, dat zij nu ruim de helft van de geheele suiker-konsumtie levert, en dat zelfs thans de produktie buitengewoon winstgevend blijft en snel toeneemt. 2°. Dat in België, gedurende 1850, de 22 beetwortelsuiker-fabrieken in de helft van de geheele suiker-konsumtie voorzagen; doch, dat in den loop van 1851, het aantal dier fabrijken tot 40 is geklommen, welke ten minste, al werken zij gedeeltelijk, voor $^{5}/_{7}$ in de geheele consumtie van $18^{51}/_{52}$ zullen voorzien, hetwelk waarschijnlijk nog zal vermeerderen. 3°. Dat in Duitschland de produktie der beetwortelsuiker, in 1851 tot 40,000 ton is geklommen, terwijl de konsumtie van de rietsuiker tot 45,000 ton in 1851 afgenomen is. Dat bovendien van eene konsumtie in dit jaar van 88,000 ton, niet minder dan 43,000 ton uit beetwortelsuiker bestaan, terwijl er thans groote toebereidselen worden gemaakt, om de bereiding van den beetwortel op eene nog grootere schaal uit te breiden. 4°. Dat in Rusland de geheele konsumtie 85,000 ton suiker bedraagt, waarvan 35,000 ton uit beetwortelsuiker bestaat. 5°. Dat in Oostenrijk de produktie van beetwortelsuiker thans tot 15,000 ton gestegen is terwijl gedurende de drie laatste jaren, de konsumtie der rietsuiker van 32,000 tot 25,000 ton is afgenomen. 6°. Dat alleen in die landen, gedurende de drie laatste jaren, door de produktie van de beetwortelsuiker, de consumtie der rietsuiker verminderd is met minstens 45,000 ton jaarlijks, en zulk eene vermindering van de rietsuiker-konsumtie moet toenemen, zoolang de bestaande oorzaken daarop werken. 7°. Dat, als een gevolg van de verdringing uit de konsumtie van zoo veel vreemde rietsuiker op het vaste land, door de spoedige vermeerdering der produktie van den beetwortel, de regtstreeksche aanvoer van de rietsuiker uit de plaatsen van produktie: Cuba, Brazilië, enz. in de eerste 9 maanden van 1851, in het vereenigd koningrijk aan geraffineerde en ongeraffineerde suiker 50,450 ton meer heeft bedragen,

dan in 1850, terwijl de Engelsche weder-uitvoeren uit entrepôt gedurende denzelfden tijd, vergeleken met 1850, met 9,738 ton, en vergeleken met 1849, met 19,374 ton verminderd zijn. 8°. Dat, terwijl de geheele suikerkonsumtie in Engeland, gedurende de eerste 9 maanden van 1851, aan verschillende soorten 7,373 ton meer bedraagt dan in een gelijk tijdsverloop in 1850, en 25,883 ton meer dan in 1849, die der vreemde suiker met 35,248 ton in vergelijk met 1850, en met 50,059 in vergelijk met 1849, is toegenomen. Dien ten gevolge heeft, terwijl in 1851 de geheele konsumtie van suiker met 7,373 ton is vermeerderd, die der koloniale suiker 27,875 ton minder dan in 1850, en 26,177 ton minder dan in 1849 bedragen, terwijl de invoeren uit de Engelsche koloniën in 1851 iets grooter waren dan in 1850, en ongeveer gelijk stonden met die van 1849. 9°. Dat de voorraad van suiker, in de eerste hand, den 31 October 1851 44,050 ton meer dan op dien dag in 1850, en 23,650 ton meer dan op denzelfden dag in 1849 beliep.

Het tweede artikel van *de Economist: De voortgang en de tegenwoordige toestand van de beetwortelsuikerkultuur in Europa* begint, na wederopsomming van al de resultaten verkregen door de beschouwing in het eerste artikel, met aan te wijzen, dat op 31 October 1851 de voorraad van suiker 32,900 ton koloniale en 11,150 ton vreemde *meer* bedroeg dan op gelijk tijdstip in 1850. Vervolgens betoogt het, dat de zeer gedrukte toestand der suikermarkt en de groote prijsvermindering, welke zich nog meer op de vreemde dan op de koloniale suiker heeft doen gevoelen, regtstreeks aan de vermeerderde produktie der beetwortelsuiker op het vaste land en de verdringing in gelijke verhouding van de rietsuiker te wijten zijn. Dat betoog wordt op de volgende wijze geleverd. — De bereiding van de beetwortelsuiker is in Europa eerst in de laatste jaren belangrijk toegenomen. In 1828 bedroeg zij niet meer dan 7000 ton; Frankrijk leverde daarvan 4000 ton; hetgeen alleen te wijten was aan de groote bescherming, die daarvan werd verleend, zoowel tegenover de fransche koloniale als de vreemde suiker. In 1839 steeg de produktie door de bescherming tot 39,000 ton; in 1840 was zij nog grooter. In 1840 werd een tarief van regten vastgesteld, 't welk van jaar tot jaar werd opgevoerd, tot dat het in 1848 tusschen fransche koloniale en beetwortelsuiker gelijk stond. De produktie der beetwortelsuiker daalde dien ten gevolge in 1841 tot 26,000 ton; doch zoodra was de eerste schok, door de verandering van het tarief te weeg gebragt, niet voorbij, of er werden groote verbeteringen in de wijze van bereiding der beetwortelsuiker ingevoerd: de produktie steeg, ondanks de trapswijze vermindering der bescherming, zoodat zij in 1848, toen het tarief van beide soorten gelijk was, 56,200 ton bedroeg, en reeds nu tot 60,000 ton is geklommen. Ten gevolge van de verbeteringen in de bereiding van de beetwortelsuiker gebragt, wordt deze handel thans als de meest lukratieve in Frankrijk beschouwd, zoodat in 1851 eene wet werd uitgevaardigd, die op 1 Januarij 1852 in werking is getreden, en waarbij de beetwortelsuiker hooger dan de fransche koloniale suiker belast wordt. Volgens deze

nieuwe wet zal het regt op de beetwortelsuiker 50 c. per 100 kilos meer bedragen dan thans; en krijgt de fransche West-Indische suiker daardoor eene premie van 5 fr. 50 c. en de Bourbon boven de laatste nog eene premie van 2 fr. per 100 kilos. Daar alzoo de nieuwe wet de produktie van de beetwortelsuiker niet ontmoedigt, is het zeer waarschijnlijk, dat de toenemende produktie van beide soorten in de geheele komsumtie in Frankrijk's belang, zal voorzien, en dat de geringe hoeveelheid vreemde suiker, nu daar nog verbruikt, niet langer zal benoodigd zijn. — In Pruissen neemt de produktie van beetwortelsuiker snel toe; in Rusland en Oostenrijk is het even zoo gesteld. De beetwortelsuiker vervangt daar reeds, onder hoog beschermende regten, de rietsuiker en zal dit waarschijnlijk nog verder doen. — België is, wat betreft de bereiding van beetwortelsuiker, het meest regtstreeks in mededinging met vreemde rietsuiker. Terwijl daar een regt van 46 fr. per 100 kilos van de rietsuiker geheven wordt, of 18 sh. per cwt., geniet de beetwortelsuiker slechts een beschermend regt van 2 sh. 10 d. per cwt. De produktie neemt er echter zóó toe, dat er de rietsuiker weldra geheel schijnt te zullen worden verdrongen. Wanneer men den beetwortel op den gemiddelden prijs van 15 fr. de 1000 kilos of 12 sh. de ton stelt, dan kost in België de goed geraffineerde broodsuiker 52 fr. de 100 kilos of 29 sh. 9 d. per cwt., doch na 5 Julij 1854 zal het tot 13 sh. 4 d. dalen, waardoor de kostprijs van ingevoerde geraffineerde beetwortelsuiker (behalve de vracht en de kosten) 34 sh. 1 d. per cwt. zal bedragen. Die groote mindering in den prijs werd te weeggebragt door belangrijke chemische en vooral mechanische verbeteringen in de bereidingswijze. In 1842 was de grootste hoeveelheid zuivere suiker uit den beetwortel verkregen 3 pCt.; thans wordt er in België ruim 6 pCt. gewonnen, en indien de accijns-wetten de koolstofzuur-bereiding veroorloofden (hetgeen men wachtende is) dan zou de produktie tot 7½ pCt. stijgen, zoodat dan ongeveer 13½ ton beetwortel 1 ton geraffineerde suiker zouden opleveren. Tot dus ver konden de beetwortelsuiker-fabrieken slechts 5 maanden in het jaar werken; thans bewaart men den beetwortel gedurende het geheele jaar in gezonden staat, zoodat eene fabriek thans het geheele jaar door kan werken. Uit de melassen, vroeger alleen tot voeding van vee geschikt of tot het distilleren van gemeene dranken, wordt thans uitmuntende jenever, even goed als uit graan gestookt, verkregen. Dezelfde volmaakte wijs van bereiding heeft thans plaats in Frankrijk, in de streken nabij Keulen, in Maagdenburg en Silezie. En ofschoon het nu eene daadzaak is, dat tot dusver in geen land de beetwortel-jeneverbereiding tot op eenigzins ruime schaal geklommen is, zonder beschermende regten tegen de rietsuiker van Cuba, Brazilië en Java, gelooft evenwel *the Economist*, dat de goede uitslag der produktie niet meer zoo zeer afhankelijk is van de beschermende regten, als tot dusver het geval was; maar dat, integendeel, in den tegenwoordigen betrekkelijken toestand van de bereiding der riet- en beetwortelsuiker, de laatste met de eerste op gelijken voet met goed gevolg kan konkurreren. De *Economist* vraagt vervolgens, of nu ook de verschillende

verbeteringen, in de bereidingswijze in Europa aangebragt, in de Engelsche koloniën en de andere rietsuiker-producerende landen, zullen aangenomen worden? Het Engelsche tijdschrift verwacht het en dringt er ten sterkste op aan.

Tot dusver *de Economist*. De heer VAN VLOTEN stelt nu, als uitmakende de quintessens van het onderwerp dat hij behandelt, de vraag: „*In hoe-* „*verre is de mededinging tusschen de beetwortel- en de rietsuiker op de markten* „*van Europa, voor de suikerproduktie op het eiland Java te duchten?*" De beantwoording dezer vraag acht de schr. dringend noodzakelijk, omdat de beetwortelsuiker-industrie beschouwd wordt als van *facticen* aard zijnde. Teregt zegt evenwel de schr. „Met uitdrukkingen van diergelijke onbepaalde betee- „kenis worden echter geen stelsels of daadzaken omver geworpen, en, woor- „den tegenover woorden stellende, is het welligt meer rationeel zich af te „vragen, of in en door Europa de benaming van „factice industrie" niet „eerder aan die der rietsuiker, dan aan die der beetwortelsuiker zal behoo- „ren gegeven te worden." De schr. dringt er op aan, dat, wil men het strijdperk der mededinging met gerustheid binnentreden, het meer dan tijd wordt, om de krachtigste pogingen aan te wenden, die tot vermeerdering en verbetering van het suikerriet-produkt kunnen leiden *). Na dit aangevoerde, en alvorens in een onderzoek omtrent het onderwerp in questie te treden, merkt de schr. te regt op: 1°. dat in zijn geschrift slechts sprake zijn kan van den strijd, die tusschen de riet- en beetwortelsuiker-industrie gevoerd wordt, met betrekking tot het verbruik der suikerstof in Europa; want, alhoewel het niet tot de onmogelijkheid behoort, dat de beetwortelsuiker zich op de markten der tropische gewesten zal wagen, ligt dit buiten zijne tegenwoordige beschouwing. 2°. dat de strijd der Java-suiker, hoezeer gerigt tegen den beetwortel, als zijnde deze de oorzaak der algemeene daling der rietsuikerprijzen, eigenlijk en voor alsnog hoofdzakelijk zal gevoerd worden tusschen de rietsuiker-producerende landen; omdat er, zoolang geene overproduktie plaats vond, tusschen hen geene ernstige konkurrentie was te vreezen, welke toestand echter nu door de irruptie van de beetwortelsuiker geheel veranderd is.

De elementen, die den prijs van de twee konkurrerende produkten uitmaken, zijn van technischen en economischen, andersdeels van een staatkundigen aard; zij zijn dus werkelijk van elkander onderscheiden. De eersten kunnen, door middel van getallen, tot eene bepaalde slotsom leiden, terwijl de andere, vooral uithoofde van gebrek aan statistieke gegevens, daartoe minder geschikt zijn. Door deze laatste evenwel wederkeerig gelijk te onderstellen, wordt eene oplossing van het vraagstuk in het wezen der zaak

*) De schr. treedt in berekeningen om te bewijzen, dat zij, die meenen, dat eene onbepaalde uitbreiding der beetwortelkultuur voor suiker *moet* gestuit worden door de meer dringende behoefte aan granen, *dwalen*. Uit die berekeningen blijkt, dat, bij een verbruik van 10 Ned. ponden suiker per hoofd over de geheele bevolking van Europa, van deze slechts 2% zich met andere levensmiddelen dan granen, zouden behoeven te voeden, om het evenwigt te herstellen, en dit nog alleen, wanneer men geene nieuwe gronden ontginnen of geene vorderingen maken zou in den landbouw, omstandigheden die, volgens verklaring van alle deskundigen, juist door de kultuur van den beetwortel zoo zeer bevorderd worden.

mogelijk, en het is dus ook hoofdzakelijk deze, welke de schrijver in dit geschrift tracht te vinden. Om nu daartoe te geraken heeft de schrijver noodig geoordeeld, om den lezer bekend te maken met eenige bijzonderheden omtrent de kultuur, de fabrikatie, enz. der respektieve grondstoffen, en die gegevens op te sporen welke aanleiding tot vergelijking kunnen geven.

Het allereerst beschouwt de schr.

DE BEETWORTEL-KULTUUR EN FABRIKATIE.

De beetwortel is eene tweejarige plant, en behoort tot de familie der *Chenopodeën* en tot de klasse der *Pentandria Digynia.* De plant wordt door zaaijing verkregen, hetgeen in Frankrijk en in België gewoonlijk in de maand April geschiedt, terwijl de oogst van de maanden September tot November, en de fabrikatie van September tot Februarij plaats heeft. De bestanddeelen van den beetwortel zijn in gewigt (gemiddeld): water 83.5; suiker 10.5; vezelstof 0.8; albumen, caseïne en andere stikstofhoudende deelen 1.5; een aantal zouten van allerlei aard 3.7; te zamen : 100. Het suikergehalte van den beetwortel stijgt soms tot 12 pCt. De kostende prijs (1849) van beetwortelen op één bunder goeden grond beloopt *f* 198.40, waarvan het gewigt tusschen 35 à 45 tonnen geraamd wordt. Naar dien maatstaf varieerde de kostende prijs van een ton tusschen *f* 4,48 en *f* 5.67 *). De verkregen hoeveelheid suiker per 100 Nederl. pond beetwortel, in 1848, in Frankrijk en in België, wordt op een gemiddeld van 6½ pCt. gerekend, terwijl sommige fabrikanten 7½ en enkele tot 8 pCt., van de aanwezige hoeveelheid, suiker erlangd hebben. De kostende prijs van 1000 N. ℔ beetwortel-suiker is thans tot *f* 212 gedaald, zoodat hij van 1836 tot 1850 op de helft is gereduceerd, zonder dat het blijkt, dat de winsten der produktie in die zelfde mate zijn afgenomen. In 1836 werden die winsten geraamd in Hessen Darmstadt op 37 pCt., in Silezië op 57 pCt., in Pruissen op 61 pCt.; in Frankrijk leveren zij nu nog 20 à 25 pCt. op.

Uit een paar extrakten van fabriekatie-rekeningen van beetwortelsuiker, over de jaren 1836 en 1849, van établissementen in Frankrijk, door den schrijver medegedeeld, blijkt, over dat tijdperk: 1°. dat de prijs der beetwortelen buiten de fabriek gedaald is van *f* 7,56 tot *f* 6,14 per ton = 100: 80; maar, neemt men in aanmerking de hoogere waarde van den *afval,* die gedurende dien tijd van 17 pCt. tot 36 pCt. van den prijs der beetwortel steeg, dan is werkelijk de prijs dier grondstof over de suiker gedaald van 6,25 tot *f* 3,95 = 100 : 63. 2°. Dat de fabrikatie-kosten per ton *beetwortel* in 1836 bedroegen = *f* 10,27; in 1849 *f* 8,81 en dus gedaald zijn = 100: 86. 3°. Dat tot de produktie van *een ton* suiker gevorderd werd: in 1836 voor grondstof *f* 125,21 (38 pCt.), voor fabrikatie *f* 205,53 (62 pCt.) te zamen *f* 330,75 (100 pCt.); in 1849 voor grondstof *f* 65,20 (31 pCt), voor fabrikatie *f* 147,42 (69 pCt.) te zamen *f* 212,62 (100 pCt.), en dat der-

*) De *kostende prijs* beteekent overal: alle de onkosten van fabrikaat of van kultuur zonder de winsten of de renumeratie van den ondernemer.

halve de reduktie in kosten geweest is: voor de grondstof als 100 : 52, voor de fabrikatie-kosten als 100: 71,7 en voor de kostende prijs als 100: 64,3 per ton suiker. 4°. Dat in 1836 tot de produktie van 1 ton suiker benoodigd waren 20 ton beetwortelen en in 1849 slechts 16. 5°. Dat in 1836 noodig zijn geweest 3600 werkdagen om 1000 tonnen beetwortelen tot 50 tonnen suiker te verwerken, hetgeen is op een fabrikatietijd van 100 dagen 3,6 arbeider per ton beetwortel, tegen eene produktie van 1,4 ton suiker per hoofd. In 1849 bedroeg het 2.8 arbeider per ton beetwortelen en 2.14 ton suiker per hoofd. — 6°. Dat de vermindering in de kosten ven kalk, beenzwart enz. bedroeg als 100: 74, als een gevolg van de vorderingen in de kunst, om de kracht van het beenzwart te herstellen. — 7°. Dat er in 1849 tegen over 1836 is eene opmerkelijke vermindering in de hoeveelheid verkregene melassen of stroopen, nagenoeg als 100: 50 tegenover eene verbazende vermeerdering in de waarde, = 100: 600, hetgeen alleen aan de grootere volkomenheid der fabrikatie is toe te schrijven. — 8°. Dat de verhouding van de kosten der grondstof tot die der fabrikatie per ton beetwortelen was in 1836 als: *f* 6,25: *f* 10,27 = 100: 164, in 1849 als *f* 3,95 : *f* 8,81 = 100 : 224. — 9°. Dat alzoo de vooruitgang is geweest in de zamengestelde rede van een grooter produkt uit dezelfde hoeveelheid grondstof, *en* van de vermindering in de kostende prijs, namelijk in de regte rede van de eerste, en in de omgekeerde rede van de laatste, nadat de produktie van 1836 tot die van 1849 is = 5,35: 6,25 = 100: 155. — Eindelijk blijkt nog uit dezelfde rekeningen, dat de winsten van *f* 40 tot *f* 60 per ton geproduceerde suiker geraamd mogen worden.

DE SUIKERRIET-KULTUUR EN FABRIKATIE.

Dit neemt bij den schrijver eene grootere plaats in zijn geschrift in; en ook wij willen dat gedeelte van den verdienstelijken arbeid des schrijvers wat uitvoeriger in oogenschouw nemen.

Het suikerriet is eene rietsoort, die, tot de gramineën behoorende, door poting van stekken wordt voortgeteeld; ofschoon bloem en zaad schietende, is de bewering van enkelen nog niet kunnen bevestigd worden, dat die plant ergens door zaad zou gewonnen zijn. Wat de vruchtbaarheid der gronden betreft, staat Java ten achteren bij de eilanden Cuba, Mauritius, Guadeloupe, Jamaica en de kust van Guyana, en wel zoodanig, dat in de West-Indië om de 3 of 7 jaren, naarmate de vruchtbaarheid, op nieuw geplant moet worden, terwijl op Java daarentegen dit *telken jare* moet gedaan worden, waarbij nog, wil men beduidende resultaten verkrijgen, verwisseling van gronden moet plaats grijpen. Zelfs een tweede gewas kan, in de vruchtbaarste gedeelten van het eiland, slechts ten koste van eene geringe produktie verkregen worden. Dat dit een onbetwistbaar nadeel is en blijft, spreekt van zelf; want daarmede is eene besparing van niet minder dan de helft van den suiker-kultuur-arbeid over geheel Java gemoeid. Jaarlijks toch worden tot bereiding der gronden voor de nieuwe aanplanting gemiddeld

3 maanden gevorderd, van April tot Junij. Van dat oogenblik af een rond jaar tot de rijpwording, vervolgens 4 maanden voor den oogst; zoodat de grond gedurende 20 maanden voor *één* oogst suikerriet dienstbaar blijft. De schr. geeft aan het Gouvernement hier in bedenking, om de aanleidende oorzaken dezer betrekkelijke vruchtbaarheid naauwkeurig te doen onderzoeken.

Het suikerriet houdt meer suiker in en minder vreemde bestanddeelen, dan eenige suikerhoudende plant; gewoonlijk bevat het 90% sap, dat 8° à 14° van den Areometer van Beaumé en dus een gehalte van 13 à 25% suiker aanwijst, en overige is 10% vezelstof. Als bazis van vergelijking kan men in ronde getallen aannemen, dat op Java 100 N. ℔ suikerriet bevatten: water 76 N. ℔; suiker 14, vezeldeelen 10 Nederl. ponden. Omtrent het gewigt per eenheid van oppervlakte bestaat nog grootere onzekerheid, dan omtrent het gemiddelde suikergehalte van het riet over geheel Java. Intusschen mag men het gemiddeld gewigt suikerriet tusschen de 50 en 60 tonnen van 1000 N. ℔ per Nederl. bunder stellen, hetgeen gelijk staat met 6 à 800 pik. per bau. Java behoort alzoo ook in dit opzigt tot de minst bevoorregte suikerlanden. Eene raming alzoo van 60 tonnen suikerriet per Nederl. bunder of 42,5 tonnen per bau van 500 □ roeden is voor Java niet te laag te beschouwen; en dientengevolge zou de gemiddelde hoeveelheid aanwezige suiker per Nederl. bunder voor Java zijn te stellen op 14% van 60 tonnen, of 8,4 tonnen suiker van 1000 Nederl. ℔ = 6 tonnen per bau = 97,2 pikols.

Om nu de kosten van het suikerriet in sommige tropische gewesten te leeren kennen, geeft de schr. een kort overzigt van de hoeveelheid arbeid, dien deze kultuur vordert, in verband met de loonen, die daarvoor betaald worden. De arbeid voor de kultuur der grondstof is minder dan voor de fabrikatie van het produkt, in diervoege, dat, wanneer voor de produktie van 1000 tonnen rietsuiker, de jaarlijksche arbeid van 1000 arbeiders wordt gevorderd, alsdan 450 arbeiders voor de kultuur en 550 voor de fabrikatie en het produkt noodig zijn. De luitenant-generaal VAN DEN BOSCH stelde (6 Maart 1829) den arbeid van een neger op Suriname op vijfmalen van dien van een Javaan; ten gevolge echter van de sedert gemaakte vorderingen in de verdeeling van den arbeid op Java, is die verhouding thans tot op 2½ maal gedaald. Tegenwoordig kan op Java de jaarlijksche produktie van ongeveer 1000 Nederl. ponden, of een ton per hoofd gesteld worden, gerekend voor het aantal werkdagen der genen, welke voor die kultuur en fabrikatie afgezonderd zijn. *)

De kostende prijs van eene ton suikerriet is zeer uiteenloopend, dus ook voor Java; nogtans kan hij binnen zekere limieten bepaald worden. VAN DEN BOSCH schatte de kosten van een neger te Suriname op ƒ 110 's jaars, en aangezien slechts ⅓ der slavenmagt gerekend wordt te velde te gaan, komt de produktie van 3300 N. ℔ ongekleide suiker, ofschoon door

*) Dit is af te leiden uit de berekening, voorkomende in het *Verslag van den Minister van Koloniën* 1852, bl. 189.

den arbeid van één man tot stand gebragt, op *f* 330. Volgens dezen maatstaf zou het totale arbeidsloon per ton gekleide suiker te schatten zijn, voor Suriname op *f* 150, voor Cuba op *f* 65; de grondstof noodig voor het produceren van eene ton suiker voor de kosten op Suriname *f* 70; op Cuba *f* 30. Daar nu op Java, ingevolge het stelsel van kultuur, bepaald is, dat gedurende 90 dagen in het jaar 4 man per bau, om den vierden dag een arbeidende, voor de werkzaamheden der suikerriet-kultuur afgezonderd worden, komt dit neder op den dagelijkschen arbeid van een man per bau het geheele jaar door. Er wordt *f* 3 Nederl. voor ieder voortgebragte pikol suiker aan den planter van het riet betaald, uit welke regeling volgt, dat de prijs van het suikerriet op Java voor geene standvastige schatting vatbaar is. Werd al de aanwezige suikerstof uit het suikerriet getrokken, dan zou de planter ontvangen *f* 3×97,2 pikol per bau = ongeveer *f* 300. Bij eene gemiddelde produktie, zoo als thans, van 33 pik. of 2 tonnen suiker per bau, wordt dus door den fabrikant nagenoeg betaald *f* 100 Ned. Ct. per bau. De *grondstof* komt derhalve in dit geval te staan op ongeveer *f* 50 Ned. Ct. per ton geproduceerde suiker, hetgeen gelijk zou zijn aan 5/7 van het kostende te Suriname en 1 2/3 meer dan op Cuba.

Gelijke onbepaaldheid bestaat met betrekking tot het ter plaatse kostende van de gefabriceerde rietsuiker. Op Suriname zou de gekleide suiker per ton komen te staan op *f* 230, op Cuba *f* 136; op Java op *f* 120 Ned. ct., in welke *f* 57 voor de grondstof en *f* 63 aan kosten van fabrikatie begrepen zijn. Er zijn 21 tonnen suikerriet noodig tot eene ton suiker; het suikerriet zelf werpt 4,7 pCt. suiker af, niettegenstaande het 14 pCt. inhoudt. De gemiddelde winsten der fabrikanten, die hun produkt aan het Gouvernement moeten leveren (en dit is het geval met de meesten), bedragen *f* 1.40 per pikol of *f* 22.68 per ton. Wanneer men nu alles te zamen trekt, dan komt de schrijver tot de volgende resultaten *per Nederlandschen bunder*: 1°.) dat de opbrengst is 60 tonnen suikerriet, waarin 14 pCt of 8,4 tonnen suiker aanwezig zijn; 2°.) dat daarvan niet meer verkregen worden dan 2,8 tonnen suiker, en 3°.) dat de kosten van het suikerriet thans bedragen *f* 2.35 per ton op het veld en *f* 2.80 aan de fabriek geleverd, hetgeen uitmaakt over 60 tonnen *f* 141 op het veld of *f* 168 aan de fabriek.

De stroopen, op Java niet gewild zijnde, worden voor het grootste gedeelte weggeworpen; voor het gedeelte, dat verkocht wordt, kan men eene korting aannemen van 5 pCt. op den prijs van het suikerriet, die alsdan *f* 2.66 wordt in plaats van *f* 2.80. Voorts blijkt nog uit al het hierboven aangevoerde: *a* dat in den kostenden prijs van een ton rietsuiker, thans bedragende *f* 120, nagenoeg 47 pCt. of *f* 57 aan grondstof en 53 pCt. of *f* 63 aan fabrikatiekosten begrepen zijn; *b* dat de winsten voor de fabrikanten, die suiker aan het Gouvernement leveren; *f* 22.28 per ton bedragen; *c* dat naar aanleiding van de tegenwoordige produktie — dat is 2 tonnen suiker per bau — de grondstof of een ton suikerriet, aan

3 maanden gevorderd, van April tot Junij. per ieder ton suikerriet
jaar tot de rijpwording, vervolgens 4 = f5.64 of f120 de ton,
grond gedurende 20 maanden vo f2.98 = 100, 112. Al deze
De schr. geeft aan het Gouve den schrijver in drie tafeltjes, tabel
oorzaken dezer betrekkeli
zoeken. schr. de intrinsieke waarde, afgeschei-

Het suikerriet ho de kosten van extraktie, en hij bepaalt, dat, in
dan eenige suiker en kosten de waarde van het suikerriet op Java staat tot die
14° van den Are in Europa in de enkele rede van het gehalte; het
aanwijst, en beetwortel in als grondstof voor suiker 1/3 meer volstrekte waarde
in ronde bezit alzoo Wanneer men nu de vroeger opgegeven prijzen van
water 7 beetwortel en van den ton rietsuiker met elkander vergelijkt,
gewig de beetwortelen neemt, dat de laatste 1/3 meer suikerstof bevat dan de
om van beetwortelen en in aanmerking zou de prijs van de grondstof op Java, in verhouding
t beetwortel, dan van hare intrinsieke waarde, thans nog de helft goedkooper zijn dan die in Europa. De prijs van de ton suikerriet is evenwel niet standvastig, en hoe meer volkomen de bereidingswijze kan worden, hoe meer suikerstof alzoo uit het riet verkregen wordt, hoe hooger ook de prijs zal stijgen, zoodat — werd al de suikerstof uit dat riet gehaald — de ton suikerriet aan den fabriekant op f1 zou komen te staan, in plaats van f2.66, en alzoo bijna het dubbele van hetgeen voor de ton beetwortelen betaald wordt. In 9,5 ton beetwortel is *een* ton suiker aanwezig: zij kosten f37.62. In 7,14 ton suikerriet is *een* ton suiker *aanwezig*: zij kosten, ingevolge de bestaande verordeningen, f48.60, hetgeen duidelijk doet zien dat de bazis valsch is, waarop de betaling van het riet steunt. De betaling toch van den grondstof, door den landbouwer voortgebragt, in verhouding te stellen tot 't geen de fabrikant daaruit al dan niet trekt, is een inbreuk op het beginsel van verdeeling van den arbeid. De ijver van den planter behoort aangeprikkeld te worden in verhouding van eene grootere voortbrengst grondstof in gewigt per eenheid van oppervlakte, en niet door eene betaling, die gegrond is op het meer of mindere groote gewigt suiker, door den fabrikant uit het suikerriet te trekken; want daardoor komt de planter of in het genot van een gedeelte, dat alleen het resultaat is van den meerderen ijver, inspanning en uitgaven van den fabrikant, en waarop hij volstrekt geene aanspraak heeft, of hij wordt benadeeld door de onvolkomenheid of zorgeloosheid der fabrikatie, en het hoofddoel, de vooruitgang in den suikerriet-bouw, wordt er ten eenemale door gemist.

De konkurrentie tusschen de beide soorten suiker springt duidelijk in het oog, als men overweegt: 1°.) dat de hoeveelheid arbeid en kosten, om 4,2 ton suiker uit beetwortelen te krijgen, veel geringer is, dan die welke tot de voortbrenging van 8,4 ton suiker in den vorm van suikerriet gevorderd wordt; 2°.) dat de kultuur en oogst van den beetwortel 6 á 7 maanden tijds vereischen, terwijl het dubbele van dien tijd voor het suikerriet vereischt wordt: 3°.) dat de beetwortel telken jare een oogst *kan* afwerpen; dezelfde grond kan echter op Java slechts om de twee jaren *een* oogst op-

Daarom is eene doorgaande daling in den prijs van de beet-
rschijnlijk, omdat zij in verband staat met de vorderingen
n van landbouw, de veeteelt, enz.; terwijl daarentegen de
prijs van het suikerriet op Java nagenoeg stellig en zeker
st wegens den valschen grondslag van betaling, ten tweede om-
..ts de knevelarijen der inlandsche hoofden schijnt te kunnen tegen gaan.

De 38.000 bau, die op Java voor de suiker-kultuur door het Gouvernement werden afgezonderd en door gedwongen arbeid bewerkt, leveren — zegt de schr. — jaarlijks een gewigt op van 226.000 ton suiker (ruim 3.66 millioen pik.) in den vorm van suikerriet. Daarvan werden slechts 76.000 ton (1.22 millioen pik.) geoogst, zoodat jaarlijks 150.000 ton = 2.4 millioen pik. *verloren gaan.* Deze verloren waarde kan veilig geschat worden op 37.5 millioen guldens 's jaars en dus in 20 jaren 750 millioen guldens of $^{3}/_{4}$ van de Nationale Schuld. De schr. doet dan met veel waarheid opmerken, hoe het inderdaad tijd wordt om de middelen te beramen, waardoor deze waarde-vernietiging zou kunnen worden tegengegaan.

Het grenst gewis aan 't onmogelijke, om fabriekmatig *al* de suiker te erlangen, die jaarlijks in eene zekere oppervlakte gronds wordt voortgebragt; maar er is geene enkele reden te vinden, waarom van de 105 ℔ suiker, die gemiddeld in 1000 ℔ beetwortelen aanwezig zijn, 70 ℔ verkregen worden (er ontsnappen dus nog 35 ℔), — terwijl van de 140 ℔ aanwezige suiker in 1000 ℔ suikerriet *slechts* 47 ℔ *suiker verkregen worden!!* Terwijl alzoo op de 1000 ℔ beetwortelen 35 ℔ suiker verloren gaan, verliezen 1000 ℔ suikerriet (die zelfs 35 ℔ suiker *meer* inhouden) tegenwoordig *drie en negentig ponden!* En evenwel is, uit een chemisch oogpunt beschouwd, het suikerriet als grondstof, zelfs het meerdere suikergehalte daargelaten, ver boven den beetwortel te verkiezen. Het niet uitpersen van al het aanwezige sap in het suikerriet heeft alzoo, op Java alléén, eene jaarlijksche waarde-vernietiging van 18 millioen guldens ten gevolge. Hoe komt dat? *Het uitgeperste riet, waarin $^{1}/_{3}$ van de totale hoeveelheid suiker achterblijft, wordt gebezigd, om het suikersap te kooken!!* Met hoeveel waarheid zegt de schr. omtrent dit punt: „Er zijn godsdienstige, „juridische, historische, financiële, maar ook industriële ketterijen, en on„der deze bekleedt de barbaarsche gewoonte van suiker te verbranden om „evenveel suiker te erlangen eene zeer gedistingueerde plaats." Oorspronkelijk had die verbranding eene reden: men had behoefte aan hout voor brandstof; de bereidingswijze was zoo gebrekkig, dat men toch geen sap meer uit het riet kon persen, en men gebruikte het om suiker te stooken. Maar wat vroeger *verdienste* was is nu een *gebrek* geworden: bij de goedkoopte van de steenkolen, bij de betere middelen die er zijn, om veel meer suiker uit het riet te persen, is het verbranden van het suikerriet eene industriële ketterij geworden. Hoe verderfelijk die ketterij is, bewijst de schr. door welsprekende cijfers. Op Java wordt $^{55}/_{90}$ of $^{11}/_{18}$ van het

gewigt suikerriet aan suiker verkregen, zoodat $^{7}/_{18}$ of ruim *een derde* van het sap niet tot suiker verkookt wordt. Van de 150.000 ton suiker, die jaarlijks op Java verloren gaan, zijn er dus reeds 87.888 ton gevonden, die op de markt van Nederland à *ƒ* 250 de ton eene waarde zouden hebben vertegenwoordigd van ongeveer 22 millioen guldens. En welk is nu het lot dier suiker van eene waarde van 22 millioen geweest? Zij is door de schoorsteenen gegaan! En wat heeft de verbranding opgeleverd? 19 millioenen gulden aan suiker! De 38.000 bau, door het Gouvernement voor de suiker-kultuur op Java afgezonderd, tegen 42.5 tonnen suikerriet per bau, geven jaarlijks 1.615.000 ton. Deze, 90 pCt. sap inhoudende, leveren 1.453.500 ton suikersap. In die suikersap zijn 226.000 ton suiker en 1.227.000 ton water. Hoeveel ton steenkolen zijn er nu noodig om 1.227.000 ton water te verdampen? 245.000 tonnen, die uit Europa, aangevoerd, tegen *ƒ* 20 de ton, 5 millioen zouden kosten. Door steenkolen te gebruiken, zou men alzoo een verlies van 22 millioenen dadelijk kunnen reduceren tot 5 millioen. Hier zou men echter weder op eene andere moeijelijkheid stuiten, namelijk op den valschen maatstaf van betaling van het riet. Door steenkolen te gebruiken en meer suiker uit te persen, zou door dien valschen maatstaf ook meer aan den planter voor het riet moeten betaald worden!

Wij zagen straks, dat er $^{11}/_{18}$, zijnde 138.112 tonnen, overschoten. Van dit getal aftrekkende de 76.000 ton werkelijk verkregen suiker, blijven nog over 62.112 ton, die verantwoord moeten worden. Het lot van deze hoeveelheid, uitmakende ongeveer 82 pCt. van het verkregen produkt en 27½ pCt. van de hoeveelheid suiker in 38,000 bau jaarlijks aanwezig, is geweest, om in de stroop, anders gezegd in melasse, over te gaan. Wij hebben reeds vroeger gezegd, dat de melassen niet algemeen op Java gewild zijn, en wanneer men de ruim 3000 ton, die daarvan verkocht worden, en de 8000 ton, die gebruikt worden tot het stoken van 10,000 leggers arak, aftrekt van de afwezige hoeveelheid, dan verkrijgt men eene hoeveelheid van 50,000 ton melassen, *die jaarlijks in de rivier geworpen worden!* De jaarlijksche veilingen te zamen trekkende heeft men:

87,888 ton suiker (waarde 22 millioen gulden) in het vuur } geworpen.
50,000 „ „ („ 12½ „ „) „ „ water }
137,888 „ „ „ 34½ millioen vernietigd, om 76,000 ton suiker, hebbende eene waarde van 19 millioen guldens, te verkrijgen! „Dit is," zegt de schr.: „den spot drijven met de gaven en geschenken der Voorzienigheid!" Deze cijfers zijn dan ook welsprekend genoeg, om nog nader op de radikale hervorming van het tegenwoordig stelsel van fabrikatie aan te dringen.

De schrijver gaat nu over tot de behandeling der vraag: „Hoe zal het mogelijk zijn, onder de tegenwoordige strekking der Indische Regering, door welke het kultuurstelsel ondermijnd wordt, om de suiker-produktie van Java

op de hoogte der wetenschap en der mededinging tegen de beetwortelsuiker-industrie te brengen?"

Na de beantwoording van twee *questions préalables*, dat, namelijk, de regering zich nimmer, ten aanzien van Java, aan de mededinging der beetwortelsuiker gelegen liet liggen, en dat er inderdaad *termen zijn* tot mededinging, betoogt de schrijver ter oplossing zijner opgemelde vraag: 1°. „*dat eene radikale hervorming van het tegenwoordig stelsel van fabrikatie op Java eene noodwendige voorwaarde is, om de mededinging tegen de beetwortelsuiker-industrie met goed gevolg vol te houden;*" en 2°. „*dat, onder de gegevene omstandigheden, het niet in het belang is der ondernemers daartoe over te gaan.*"

De schrijver bewijst ad 1mum (bl. 62—64), dat alleen dan, wanneer *en* al het sap uit het riet getrokken wordt, *en* dus de rietsuiker-industrie even volkomen is als die uit de beetwortelen, de beide produkten geacht kunnen worden onder gelijke omstandigheden van mededinging te verkeeren. Deze slotsom wijst dan ook duidelijk den weg aan, die behoort ingeslagen te worden. Men moet het riet volkomener uitpersen, en de bereidingswijze der rietsuiker verbeteren.

Ad 2um bewijst de schrijver, dat het verlaten van het tegenwoordige stelsel van fabrikatie tegen meer rationale bereidingswijzen voor het grootste gedeelte der suikerfabrikanten op Java *nadeelig*, voor een gedeelte *onverschillig*, en slechts voor enkelen *voordeelig* kan zijn (bl. 67—74). De schrijver levert dit bewijs, door den lezer aanschouwelijk voor te stellen de werking van drie fabrieken A, B en C; waarvan, naar aanleiding der respektive kontrakten, A zijn geheel produkt, B ²/₃ daarvan en C slechts ¹/₃ tegen de vastgestelde prijzen aan het Gouvernement moet leveren. De kontrakten loopen nog 20 jaren en de fabrikatie geschiedt volgens de oude of zoogenaamde Chinesche wijze. Om nu deze laatste door de moderne toestellen te veranderen, zijn minstens *ƒ* 100,000 voor elke fabriek noodig. Daarentegen zouden deze verbeteringen, doelmatig aangewend, eene vermeerdering van 50 pCt. in de hoeveelheid van produkt daarstellen. De schrijver gaat nu, zeer uitvoerig, de rekeningen na van deze drie fabrieken, die op zoodanige nieuwe wijze, vergeleken met de oude, zouden werken, en verkrijgt dan tot slotsom, dat A in de eerste tien jaren in plaats van *ƒ* 21,000, die hij nu wint, slechts winnen zou *ƒ* 6500, en *na* de 10 jaren juist zoo veel als toen er geene verbetering in de fabrikatie was aangewend; dat B, die nu *ƒ* 50,000 wint, in de eerste tien jaren evenveel zou verdienen, waarna de winst met *ƒ* 15,000 en dus tot *ƒ* 65,000 klimmen zou, hetgeen niet veel beteekent, als men in aanmerking neemt, dat men eerst tien jaren daarna in het bezit er van geraakt; en eindelijk, dat C alleen dadelijk belang heeft bij de verbetering van fabrikatie, daar hij kans heeft onmiddellijk *ƒ* 5000 's jaars meer te winnen, en *na* de tien jaren *ƒ* 80,000 's jaars in plaats van *ƒ* 60,000. De schr. herhaalt alzoo zijn gevoelen, dat er geene kans bestaat, dat er eenige beduidende verbeteringen op eene groote schaal tot stand zullen komen, en dat dit nog minder het geval zal zijn met het vervoeren der steenkolen als brandstof, hoezeer het de uitdrukkelijke voorwaarde

eener mogelijke mededinging uitmaakt. Ook dit laatste punt wordt door den schrijver, met het oog op de drie fabrieken A, B en C, breedvoerig uiteengezet, waarna hij tot het algemeen resultaat komt (bl. 72): „dat, zoo het al in het belang van enkele suikerfabrikanten op Java mogt zijn, om door belangrijke uitgaven de suiker-extraktie uit het suikersap tot den graad van volkomenheid te brengen, als waarop dit bij de beetwortel-suiker-fabrikatie plaats heeft, en waardoor eene vermeerdering van 50 pCt. van het suikerprodukt te verkrijgen is, het in het belang van niemand hunner is om het ⅓ sap, dat steeds aan de fabrikatie ontsnapt, te benuttigen, en zonder welk, zoo als reeds betoogd is, *de mededinging van de Java-suiker tegen den beetwortel, in eene niet verwijderde toekomst, onmogelijk wordt.*"

De schrijver geeft de navolgende slotsommen zijner overwegingen op als zijne

EINDBESCHOUWING.

De vraag, in den aanhef van het geschrift geschied, kan als beantwoord beschouwd worden, doordien de schrijver heeft bewezen, dat eene radikale hervorming in het stelsel van suikerfabrikatie op Java noodwendig is, om de mededinging tegen de beetwortelsuiker vol te houden; en dat het onder de gegevene omstandigheden niet in het belang der suikerfabrikanten is, daartoe over te gaan.

Als de voornaamste middelen, die tot het voorgestelde doel kunnen leiden, geeft de schr. op:

a. Exploitatie der steenkolenmijnen in N. Indië op eene uitgebreide schaal;

b. Wijziging in de bepalingen van het kultuurstelsel en der suikerkontrakten;

c. Vermindering van vrachtpenningen en onkosten op het zenden en den verkoop van het produkt in Nederland.

Ad. *a.* Wordt niet alleen bedoeld eene hoeveelheid van 300,000 tonnen, die de jaarlijksche behoefte der suiker-fabrikatie op Java uitmaakt, maar nog van 100,000 tonnen daarenboven voor de steeds toenemende behoeften der stoomvaart, het fabriekwezen en tot andere mijnontginningen. Deze hoeveelheid van 400,000 tonnen, waarvan het debiet zoo goed als verzekerd is, kan tot eene partikuliere onderneming een voordeelig uitzigt opleveren, en de verwezenlijking daarvan hangt alleen van den ernstigen wil der regering af.

Ad. *b.* Somt de schrijver de volgende wijzigingen op:

1°. Om voortaan geene grootere fabrieken dan hoogstens van 400 bau, en geene meer dan *een* per distrikt, toe te laten.

2°. Om voortaan tot grondslag der noodige bevolking voor de suikerkultuur te stellen 9 man per bau, om den 4den dag een werkende, dan wel 7 man om den 3den dag.

3°. Om de betaling van het plantloon te regelen in verhouding van het gewigt geproduceerd riet, vast te stellen b. v. om de 5 jaren, in aanmerking van de beetwortel-prijzen.

4°. De vrije beschikking van het geheele produkt aan de suikerfabri-

kanten over te laten, die gehouden zijn het plantloon in geld in 's lands kas te storten, en onder beding, om al de geproduceerde suiker naar Nederland met Nederlandsche schepen *zelven* te doen afladen.

5°. De wijze van remises door het Indische Gouvernement (voor zoo verre het suikerprodukt daartoe bijdragen moet) te regelen, door een gedeelte der bij 's lands kas beschikbare gelden aan de suikerfabrikanten te verstrekken, tegen rente en konsignatie van het produkt aan de N. H. M. of andere agenten *in* Nederland.

6°. De plantende bevolking te ontheffen van de betaling der landrenten der suikerrietvelden, en deze ten laste te brengen van de suikerfabrikanten.

7°. Eene storting in 's lands kas, onder de eene of andere benaming door de suikerfabrikanten te bewerkstelligen, bijv. *f* 100 per bau, bij het erlangen of hernieuwen van een suikerkontrakt.

8°. Het stelsel van vrije arbeiders op de fabrieken van lieverlede trachten in te voeren, door die arbeiders volkomen en geheel van alle heerediensten vrij te stellen.

9°. Het vormen van een hernieuwd personeel voor de suiker-kultuur onder leiding en toezigt van den agrikultuur-chimist; het aanmoedigen van de inlandsche bevolking tot het gebruik van betere gereedschappen en vooral van vervoermiddelen.

10°. Het doorschrappen van alle niets afdoende, en sommige kwetsende bepalingen in de suikerkontrakten, die onder den schijn van klem aan de nakoming bij te zetten, geene andere strekking hebben, dan om den Europeschen *partikulier* in het oog van de inlandsche grooten te vernederen, zonder daarom meer luister op de Indische regering en hare ambtenaren af te werpen.

Ad. *c*. Merkt de schrijver op, dat men nimmer moet vergeten, dat als algemeene voorwaarde tot eene gelukkige mededinging tegen de beetwortelsuiker gerekend wordt, dat de kostende prijs der suiker aan de fabrieken van Java, *plus* de kosten van vervoer naar eene der havens van Nederland te zamen genomen, niet overschrijden moet den kostenden prijs van de beetwortelsuiker in de fabrieken in Europa. Daar die kosten van vervoer thans (ruw gerekend) $^1/_3$ *van den suikerprijs aan boord* uitmaken, zoo oefent elke vermindering in die kosten slechts een invloed uit van $^1/_3$. Er zullen dus successivelijk belangrijke reduktie moeten verkregen worden, waartoe de suikervrachten naar Java het geschiktste middel zouden zijn en tot welke ook veel kan bijdragen de daarstelling en verbetering der comunikatie- en afladingsmiddelen op Java, die over het algemeen in een deerniswaardigen toestand verkeeren, en vele niet altijd in het oog loopende uitgaven veroorzaken.

Volgens den schrijver zouden, werden zijne wenken opgevolgd, de gevolgen zijn:

1°. Dat de mededinging tegen de beetwortelsuiker en tegen alle andere suikers, op een rationelen grondslag gevestigd zijnde, steeds voortdurend mogelijk zoude blijven.

2°. Dat, zonder dat het noodig zij de suikerkultuur op Java vooreerst

uit te breiden, waartegen welligt gegronde bedenkingen bestaan, eene produktie van dubbele hoeveelheid binnen weinige jaren tot stand zoude komen: zegge 40,000 lasten meer.

3°. Dat het belang der suikerfabrikanten op Java een waarborg zoude opleveren voor de produktie van de meest ter markt gewilde kwaliteiten, die in voortreffelijkheid alles zouden evenaren, wat van dien aard geproduceerd werd, en door welke regeling *en* de Indische regering *en* de N. H. M. voor altijd ontslagen zouden zijn van die lastige en tot zoo vele verwikkelingen aanleiding gevende taxatiën, keuringen, enz., enz.

4°. Dat, door het geheele produkt onder zekere bedingen ter beschikking van den fabrikant te stellen, gerust aan den partikulieren ondernemingsgeest overgelaten zou kunnen worden, om, zonder de minste hulp van 's lands schatkist, de belangrijke veranderingen in het fabrikatiestelsel tot stand te brengen, waarmede een twaalftal millioen guldens gemoeid is.

5°. Dat het grootste gedeelte van die aanzienlijke sommen, bestemd tot aanschaffing van stoomwerktuigen en suikertoestellen, niet onbeduidend tot den voortdurenden bloei van die etablissementen in Nederland zoude kunnen bijdragen.

6°. Dat meer overeenkomstig met de billijkheid, de plantende bevolking eene evenredige betaling en belooning naar werk zoude genieten, zonder onze eigene krachten aan mededinging te verzwakken.

7°. Dat, de winsten van de ondernemers over eene dubbele produktie slechts de helft behoevende te zijn, om alles gelijk te doen blijven, het vermogen der mededinging daardoor aanmerkelijk versterkt zoude worden.

8°. Dat, onverminderd de aandeelen verknocht aan eene jaarlijksche beschikking van 40,000 lasten meer, voor de scheepvaart en den handel in Nederland, door de exploitatie der steenkolen op eene breede schaal, in Nederlandsch Indië een nieuw middel tot opwekking van den ondernemingsgeest en tot herleving der Indische kustvaart zoude gevonden zijn, waarvan *en* de gevolgen *en* de onmiddellijke weldadige invloed onberekenbaar zijn.

De schrijver eindigt zijn geschrift met eene belangrijke

NOTA.

Over den arbeid en het arbeidsloon met betrekking tot de suikerproduktie op Java,

Eene der meest te bejammeren feilen van het stelsel van kultures in 1832 ontstond uit de misschatting der suikerproduktie, althans voor zooverre die tot basis strekte van de regeling van die kultuurinrigtingen.

De aanleidende oorzaak heeft waarschijnlijk minder gelegen in de onbekendheid met het produktief vermogen van den grond, dan in de te geringe verwachtingen, door den voortreffelijken ontwerper gekoesterd, omtrent den voortgang der suikerfabrikatie, welligt ook in het oordeelkundig besef, dat tot den schijn toe van overdrevene ramingen behoorde vermeden te worden daar, waar zulk een heftige tegenstand geboden werd aan alle zijne plannen en inzigten. Het kan intusschen niet genoeg bejammerd worden, dat de Luitenant-Generaal VAN DEN BOSCH niet later in de gelegenheid is gesteld geworden, om de leemten en gebreken van zijn stelsel, die door de erva-

ring aan den dag kwamen, zelf te herstellen. Zijne ondergeschikten en opvolgers bleven, op enkele uitzonderingen na, verre beneden die taak, en berustten er in, dat een der vernuftigste gewrochten, bestemd om Java en Nederland tot een ongehoorden voorspoed te voeren, van lieverlede in de grondslagen ondermijnd, verminkt en verbasterd werd, zoodat het niet te bevreemden is, dat de juistheid van het stelsel, door opeengestapelde gebreken onkenbaar geworden, thans betwist wordt, en dat zulks aanleiding geeft om naar iets anders om te zien.

Dit laatste zal dan ook weldra onvermijdelijk worden, ten ware zonder verder te dralen tot het afgevaren punt teruggekeerd werd, en in de deduktie der oorspronkelijke beginselen de middelen gezocht werden, om het onvolledige en gebrekkige te herstellen, dat door eene ervaring van 20 jaren is aangewezen.

Doch ter zake:

In eene bijlage B, behoorende bij het besluit van 28 Maart 1834 van den Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH, worden aangetroffen de beginselen, die bij de invoering van de suikerkultuur behooren gevolgd te worden, van den navolgenden inhoud:

„BEGINSELEN, *die bij de volgende invoeringen van de suikerkultuur, voor zooverre „de plaatselijke omstandigheden daarin geene wijzigingen vorderen, zullen worden „gevolgd, en waarnaar de reeds bestaande, voor zooverre in die inrigting belangrijke „gebreken zijn opgemerkt, zullen worden gewijzigd.*"

„Art. 1. Het riet zal geteeld worden op rijstvelden, zoo dit met toestemming van den Javaan „geschieden kan, anders, zoo veel mogelijk, op hooge gronden, die bewaterd kunnen worden."

„Art. 2. Voor ieder bouw suikerriet zullen vier huisgezinnen worden afgezonderd, alleen „met het teelen van het riet belast.

„Deze zullen mitsdien vrijgesteld worden van de landrente, voor zooverre zij hunnen pligt „bij de teelt van het riet betrachten."

„Art. 3. Buiten hooge noodzakelijkheid, zal niet meer dan *één man* van de *vier* dagelijks „tot den arbeid worden opgeroepen met een span buffels."

„Art. 4. Het ploegen en planten zal onder direktie van eenen Chineschen mandoor ge„schieden, door het Gouvernement te bezoldigen."

„Art. 5. De planters zullen geacht worden hunne taak volbragt te hebben, als het riet „tot rijpheid gebragt en vatbaar is om gesneden te worden.

„Art. 6. Voor het snijden van het riet zullen de noodige dessa's worden afgezonderd en „deze worden vrijgesteld van landrente."

„Ieder man wordt gerekend, dagelijks te kunnen snijden 550 stokken, zoodat voor iede„ren pikol suiker, die de molen dagelijks oplevert, *vier man* noodig zijn en *zestien man* van „landrente moeten worden vrijgesteld, ten einde nimmer meer dan de vierde man tot den „arbeid behoeft geroepen te worden.

„Art. 7. Het snijden van het riet geschiedt onder opzigt van eenen Chineschen mandoor „door het Gouvernement te bezoldigen."

„Het transport zal in het vervolg en ook nu bij de reeds bestaande suikermolens, waar dit „bedongen kan worden, door de buffels en karren der fabrieken plaats hebben; het benoodigde volk „daartoe zal hun geleverd worden, tegen betaling van 12 cents daags; of wel, men zal de noo„dige dessa's afzonderen, en deze vrijstellen van landrenten en den vierden man doen leveren."

„Art. 8. Het volk, op de suikermolens arbeidende, zal, op de thans gebruikelijke wijze, „worden geleverd en naar billijkheid betaald."

„Op deze wijze zal het teelen, snijden en transporteren van het riet aan geene bijzondere „bezwaren onderworpen zijn, en de kosten zullen bedragen als volgt:

„4 man, vrijstelling van landrenten, per bouw, tegen . . . . *f* 7.50
„geeft voor de teelt van de bouw, *f* 30

„ of voor de kosten van het riet, tegen 15 pikols de bouw, per pikol . . . . . ƒ 2.00

„ Het snijden van het riet, gesteld, dat er 20 pikols daags suiker gemaakt wordt, „ vordert 80 man, of vrijstelling van landrenten aan 320 man, die gezamenlijk aan „ landrenten zouden moeten opbrengen ƒ 2400.

„ Daarvoor zullen in 9 maanden geleverd worden 4500 pikols. Het snijden kost „ dus per pikol 45

Transport van het riet.

„ Bij iedere buffelkar een man; 6 karren zijn benoodigd per pikol suiker; daartoe „ echter kunnen gerekend worden gemiddeld twee vrachten daags, geeft dus per pikol „ drie man, of. 36

„ Twee Chineesche mandoors, berekend tegen ƒ 30 ieder 's maands, kosten in het „ jaar ƒ 750 of, over 5400 pikols suiker, nagenoeg per pikol. 14

Te zamen . . ƒ 2.95

„ Het suikerriet zal dus aan den planter kunnen geleverd worden tegen ƒ 2.95 in plaats „ van ƒ 3.50 en deze 55 eents zullen strekken ter vergoeding der buffels en karren, die jaar- „ lijks wel niet hooger dan ƒ 2500 zullen komen te staan.

„ Ingeval het suikerriet in massa meer mogt opleveren dan 14 pikols per bouw, zal 1/3 „ daarvan komen ten voordeele van het Gouvernement, 1/3 ten voordeele der Chineesche man- „ doors, en 1/3 ten voordeele van den planter."

Wat leerde nu de ondervinding van eenige jaren?

§ 1°. Dat de produktie, die gegrond was op 15 à 16 pikols = 1 ton per bau, weldra voor vele fabrieken het dubbele bedroeg en dit thans gemiddeld over geheel Java oplevert.

§ 2° Dat de arbeid van 4 man per bau, om den vierden dag een werkende, in andere woorden, dat 365 werkdagen voldoende zijn tot eene behoorlijke aanplanting en verzorging van het suikerriet op eene bau, mits dat diegene, welke tot de werkzaamheden zijn afgezonderd, tot geen anderen arbeid door het plaatselijk bestuur verpligt worden, zoo als dikwerf plaats heeft.

§ 3°. Dat het overblijvende getal van 2,1 arbeiders per bau, almede gehouden een van de 4 dagen te werken, en dus 189 werkdagen vertegenwoordigende voor alle de werkzaamheden van transport en fabrikatie, naauwelijks toereikende te achten was voor eene produktie van 15 à 16 pik. per bau, maar ten eenenmaal onvoldoende bevonden werd voor eene dubbele produktie, die niet in de gemaakte regelingen voorzien was geworden.

§ 4°. Dat, als een gevolg van het bovenstaande in de vorige §, het zeer natuurlijk was bij de stijgende suikerproduktie, dat dit gebrekkige van den grondslag, waarop de verstrekking van arbeiders geregeld was, al meer en meer aanleiding gaf en moest geven tot menigvuldige verwikkelingen, waarvan het einde niet is te voorzien.

§ 5°. Dat tot grondslag van de bepaling der oppervlakte, voor de suikerkultuur hier en daar af te zonderen, *in de eerste plaats* het aantal der bevolking, en niet de oppervlakte der rijstvelden, in acht had behooren genomen te worden.

De onberekenbare nadeelen, voortgevloeid uit eene te groote koncentratie van suiker-etablissementen op enkele punten, kunnen daarvan onder anderen tot bewijs strekken, en zullen bij eene stijgende produktie nog meer in het oog loopen.

§ 6°. Dat het bepaalde loon voor de suikerriet-planters als voldoende aan te merken is, zoodra de produktie niet minder is dan 30 pik. per bau, zoo als thans het geval is. Dit vordert eenigzins breedvoeriger aangetoond te worden.

In het advies van den Luitenant-Generaal VAN DEN BOSCH over het stelsel van kolonisatie in dato 6 Maart 1829, komt onder anderen voor het volgende over het loon van den Javaanschen arbeider, dat nog op den huidigen dag van toepassing is:

„Een Javaansch arbeider daarentegen heeft maandelijks noodig 20 Nederlandsche ponden „schoon gemaakte rijst, of wel jaarlijks voor . . . . ƒ 12.00
„Tot aankoop van visch, zout, betel, 's maands ƒ 1.50, dus in het jaar . . . 18.00
„Kleeding in het jaar 6.00
Totaal . . . ƒ 36 00

„Dit voorzeker is het minste, waarvoor een slaaf op Java met mogelijkheid kan worden on„derhouden, bedragende niet meer dan twee stuivers daags. Zoo nu een Javaan voor dien „prijs te bekomen was, dan zou het onderhoud eens negers, zoo als het zoo even opgegeven „is, slechts driemaal zoo veel bedragen; doch daar de laatste vijfmaal zoo veel arbeid verrigt „als de Javaan, door zijn lastvee ondersteund, zou de door hem verrigte arbeid aanmerkelijk „minder in prijs komen te staan."

„Dan het is er verre van af, dat naar dezen maatstaf het arbeidsloon zou kunnen worden „berekend. De planter (eigenaar) is in het eene geval niet alleen belast met de kosten van „het onderhoud des arbeidenden negers, maar tevens ook met twee andere slaven die in den „arbeid niet deelen, daar, gelijk opgegeven is, slechts een derde der slavenmagt kan te veld „gaan, en derhalve moet de arbeid van den werkenden neger op ƒ 324 gesteld worden."

„De Javaan, in het ander geval, kan niet arbeiden voor een loon, dat slechts in zijn „eigen onderhoud voorziet. De verdiensten van iedere soort van arbeid moeten toelaten, dat „het geslacht des arbeidenden in stand blijve; hij moet dus daaruit een huisgezin, zamenge„steld uit eene vrouw en drie kinderen, kunnen onderhouden. Het zegt niets, dat in deze „of gene bijzondere omstandigheid een arbeider zich met een loon vergenoegd heeft, alleen „voor zijn eigen onderhoud toereikende, om daaruit te willen besluiten, tot wat prijs de „arbeid in het algemeen verkrijgbaar is. *Bij een stelsel van algemeene industrie, op vrij„willigen arbeid gegrond*, moet het loon ontegensprekelijk geëvenredigd zijn aan het kostende „van een huisgezin, en zoo men nu slechts stelt, dat het onderhoud van de vrouw met de „drie kinderen $1^1/_2$ maal meer kost dan dat van den Javaan alleen, dan kunnen ook zijne „verdiensten niet minder dan 5 stuivers daags of ƒ 91 jaarlijks beloopen."

Tot dus verre hetgeen in het advies van genoemden Luitenant-Generaal voorkomt, omtrent het loon *van vrijwilligen arbeid*. Gaat men nu over tot de beschouwing zijner beginselen, omtrent het loon des *verpligten arbeids*, dan wordt in de meergemelde zakelijke extrakten van Maart 1834 de bewering aangetroffen, dat een daggeld van 12 cents daags als voldoende is aan te merken, hoezeer daarop onmiddellijk volgt:

„Het is er echter ver af, dat dit daggeld de geheele verdienste zou zijn van eenen Javaan, „aan de suikerteelt dienstbaar.

„Hij bevrijdt zich daardoor van de betaling der landrente en geniet het onverdeeld bezit „van de geheele opbrengst zijner rijstvelden.

„Is hij een geërfde of tjatja en bezit hij, bij voorbeeld, vier bouw sawa's, dan kan hij een „van de vier daaraan verbondene woewoens of afhangelingen aan het suiker-etablissement doen „arbeiden, en door de drie overige het veld van dezen doen bearbeiden, aan dezelve daarvoor „afstaande diens aandeel in den oogst, dat is het halve produkt, terwijl de overige helft geno„ten wordt door den man aan het suiker-etablissement werkzaam.

„Op die wijze bespaart de geërfde 3/4 der belasting, welke hij anders verpligt was van „zijne rijstvelden te betalen.

„Een man, die slechts één bouw rijstveld bezit, bevrijdt zich van de landrente door eenen

„ arbeid, gelijkstaande aan 1/5 van hetgeen hij voor het volle bedrag derzelve verrigten moet, „ waarvoor hij anders verpligt is 2/5 van zijn veld te bewerken.

„ Men neme aan, dat de suiker geteeld wordt op rijstvelden, en dat ieder het 1/5 van zij- „ nen grond daartoe hebbe afgestaan, dan blijft nog 1/5 over, dat anders ter kwijting der „ landrente moest worden bearbeid. Verondersteld nu, dat dat gedeelte aan een ander ter „ bebouwing wordt afgegeven, dan geniet de eigenaar de helft van den oogst, en in dat ge- „ val, zal hij dus aan het overschietende 3/5 denzelfden arbeid te besteden hebben, als of hij „ de landrente betaalde. Een vijfde gelijke arbeid zal gevorderd worden aan de suikerfabriek, „ die hij anders aan 1/5 zijner rijstvelden besteedt, te zamen uitmakende 4/5 van den arbeid, „ welken hij anders te verrigten had, en bovendien geniet hij 1/5 van den oogst van het ove- „ rig 1/5 aan den bearbeider afgestaan, zoodat de Javaan met minderen arbeid, dan waartoe „ hij anders verpligt was, meer dan eene gelijke winst geniet. Zoo hij nu zelf 4/5 van zijn „ veld bearbeidt, en het overige 1/5 met suikerriet beplant wordt, dan zal hij niet meer ar- „ beid te verrigten hebben, dan waartoe hij anders verpligt was, en 1/5 meer van zijnen grond „ trekken, waaruit dus blijkt, dat het oogmerk om den Javaan met minderen arbeid een ge- „ lijk voordeel, of met gelijken arbeid ruimere winst te verschaffen, door het nieuwe stelsel „ volkomen is bereikt geworden.”

Nu is het niet tegen te spreken, dat, bijaldien de uitvoering steeds overeenkomstig aan de gestelde beginselen ware geweest, en de heffing der landrenten steeds overal binnen redelijke grenzen bepaald was gebleven, of het gestelde loon der suikerrietplanters had in verhouding van behoefte en verdiensten geacht kunnen worden, ten minste van het oogenblik af dat de produktie tot 30 pikols per bau gestegen was; maar behalve dat dit laatste slechts sedert weinige jaren heeft plaats gegrepen, is het er verre af geweest, dat de planter ooit erlangd heeft al hetgeen, waarop hij volgens de bestaande bepalingen regt en aanspraak had.

Er is reeds aangetoond, dat, bij eene produktie van 32 pik. of 2 tonnen per bau, door den fabrikant *f* 100 N. Ct. betaald wordt voor plantloon; maar wat ontvangt nu de planter?

In aanmerking nemende, dat, behalve zijn eigenlijk werk, nog een aantal kleine diensten en uitgaven van hem gevorderd worden om niet, en ten behoeve van de rietaanplanting, en welke redelijk betaald op *f* 20 's jaars per bau te begrooten zijn, dan moeten die vooreerst van de *f* 100 afgetrokken worden.

Vervolgens worden van de overblijvende *f* 80, die door het plaatselijk bestuur behoorden uitgekeerd te worden, nog onder allerlei benamingen een aantal kortingen gedaan, waarvan te vergeefs een enkel voorschrift of bepaling in het Indisch Staatsblad gezocht wordt. De voornaamste van deze geschiedt echter met medeweten van de regering, en deze is: de opgelegde betaling der landrenten voor die gronden, welke voor de suikerkultuur afgezonderd zijn zoodat hij eigenlijk (althans gedeeltelijk) tweemaal hetzelfde betalen moet. Volgens de regeringsbepalingen is hij van de betaling van *alle* landrente verschoond, mits hij 1/5 zijner rijstvelden afzondert voor de teelt van een gewas voor de markt van Europa geschikt, — nu laat men hem bovendien van dat 1/5 landrente betalen! Deze korting, bedragende gemiddeld *f* 10 N. Ct. per bau, waarbij gevoegd nog eenige anderen van plaatselijken aard, doch van minder bedrag, zoo wordt het definitief resultaat op *f* 68 teruggebragt, welke, onder de 4 man verdeeld per bau voor de kultuur afgezonderd, eene hoofdsom van *f* 17 's jaars of een daggeld van 18 ct. daarstellen, terwijl

bij eene produktie van 32 pik. per bau, en naar aanleiding van hetgeen de fabrikant daarvoor betaalt, 27 cent aan den planter moest uitbetaald worden!!

§ 7. Dat de totale hoeveelheid arbeid, dien de suikerproduktie in haren geheelen omvang op een suiker-etablissement van Java vordert, geraamd en vertegenwoordigd kan worden door den arbeid van 2,25 man per bau, het geheele jaar door.

In andere woorden, dat het produkt van ieder bau suikerriet vereischt den arbeid van 2,25 man × 365 dagen of 821 werkdagen, welke arbeid globaal te verdeelen is, als volgt:

	WERKDAGEN.	
	Per bau.	Per ton suikerriet gerekend op eene produktie van 40 à 45 tonnen per bau.
Voor de kultuur	365	8.5
Voor alles wat tot de fabrikatie betrekking heeft	456 (a)	10.5
TOTAAL	821	19.0
Het getal onder (a) is voor de volgende globale onderverdeeling vatbaar:		
Voor alle transporten	137	3
Voor de eigenlijke fabrikatie binnen de kookhuizen, pakhuizen en molenhuizen	137	3
Voor de vervaardiging van alle benoodigdheden en behoeften.	137	3
Voor het doorloopend werk tot instandhouding der fabrieken enz.	45	1.5
TOTAAL	456	10.5 *)

Dit is in eenen volstrekten zin genomen de totale hoeveelheid arbeid, die door de tegenwoordige suikerproduktie op Java *gevorderd wordt*, onverschilligt of die door vrijwilligen dan door verpligten arbeid verrigt worde. De raming daarvan is gegrond, zoowel op de kennis der werkzaamheden, als op die van het arbeidsvermogen der Javanen, en kan ingevolge dien aangemerkt worden als de resultante van alle de krachten, die onder de gegevene omstandigheden noodig zijn om suiker te produceren.

De werkzaamheid der arbeiders loopt even zoo goed uiteen op Java als elders; eene betere verdeeling van arbeid, min of meer beleid, worden daar even als hier in verschillende mate aangetroffen, zoodat het niet bevreemden kan, dat welligt niet onbelangrijke verschillen met de opgegevene cijfers hier en daar aantewijzen zullen zijn, maar dit kan geen belangrijken invloed op de bepaling van het normale getal uitoefenen. Bij gebrek aan de strekking om gereedschappen en werktuigen te gebruiken, waardoor duizende handen bespaard zouden kunnen worden, geeft de treffende gelijkvôrmigheid van den handenarbeid, in al wat tot de suikerproduktie over geheel Java noodig is en in betrekking staat, het middel aan

*) Naar aanleiding van eene produktie van 2 tonnen suiker per bau, wordt het getal gevorderde werkdagen per ton suiker, voor de kultuur 182
Voor alles tot de fabrikatie betrekkelijk 228
TOTAAL . . . 410

de hand, om zich van de juistheid der gestelde gegevens te overtuigen.

De voorgaande beschouwing allen betrekking hebbende tot de volstrekte hoeveelheid arbeid, dien de suikerproduktie vordert, kan daaruit alleen niet afgeleid worden het noodige aantal arbeiders aan dit of geen etablissement te verstrekken. Naarmate van den meer of minder ontwikkelden toestand der industrie in de verschillende residentiën, wordt een meer of min groot gedeelte der werkzaamheden door vrijwilligen arbeid bij aanneming en buiten de fabriek verrigt, de benoodigdheden en behoeften kunnen in sommige streken aangekocht worden enz., enz., en waar dit geschiedt, wordt in verhouding het aantal arbeiders binnen de grenzen van het suiker-etablissement steeds kleiner; maar dit neemt daarom niet weg, dat de gevorderde arbeid, om b. v. eene ton suiker te produceren, als nagenoeg dezelfde over geheel Java aan te merken is, hetzij die geheel of gedeeltelijk, binnen of buiten de fabriek, door vrijwilligen of door verpligten arbeid verrigt worde. Deze belangrijke overwegingen, die bij de toenemende produktie steeds als grondslag voor de regeling der verstrekking van arbeiders had moeten strekken, hebben nooit meer de aandacht der Indische regering getrokken, sedert de primitieve instellingen van den Luit[t].-Generaal VAN DEN BOSCH.

Naar den maatstaf hierboven gegeven, en krachtens de voorgeschrevene regeling om slechts één dag van de 4 te laten arbeiden, behoorden 9 huisgezinnen in plaats van 6,1 voor ieder bau der suikerkultuur afgezonderd te worden. Daardoor zoude 1°. het evenwigt hersteld kunnen worden tusschen de regeringsbepalingen en hetgeen de werkelijkheid vordert; 2°. de eerste niet meer als eene doode letter aangezien worden, en 3°. een der hoofdaanleidende oorzaken van verwikkelingen tusschen de plaatselijke besturen en de ondernemers weggenomen worden.

§ 8. In aanmerking nemende, dat de prijs der eerste levensbehoeften en wel voornamelijk van de rijst gestegen is, sedert de sluiting der nog niet afgeloopene kontrakten, en in welke een dagloon van 12 à 15 ct koper voor den Javaan is bedongen, zoo is te dien opzigte eene verhooging als wenschelijk te achten, ofschoon volstrekt niet uit het oog mag verloren worden;

1°. Dat ingevolge de *beginselen van het kultuurstelsel*, naar aanleiding van welke de kontrakten tusschen de Indische regering en de ondernemers gesloten zijn geworden, dit lage dagloon niet zoo zeer aangemerkt moet worden als eene evenredige betaling van gepresteerde diensten ten behoeve van den fabrikant, als wel eene te gemoetkoming] in de redevantie der bevolking jegens de regering.

2°. Dat zelfs in sommige gevallen dit lage bedrag van arbeidsloon door de fabrikatie is bedongen geworden als eene koncessie tegenover onereuse kontrakt-bepalingen, die van de zijde der regering op die der fabrikanten zijn overgegaan.

3°. Dat volgens de beginselen van het kultuurstelsel dit lage dagloon, slechts op 90 dagen van het jaar toepasselijk, niet op zichzelf staande, maar in verband beschouwd moet worden met vrijstelling van landrenten der rijstvelden, waarin de verstrekte arbeiders geacht worden deelgenoot

te zijn, en dat overigens allen, die tot het presteren van arbeid op de suikerfabrieken door het plaatselijk bestuur worden verwezen, uit dien hoofde en krachtens dien gedwongen arbeid, regtens van alle verdere heerendiensten verschoond behoorden te zijn, hetgeen door de plaatselijke besturen niet in acht genomen wordende, aan den eersten het volle regt geeft om over het geringe dagloon van 12 tot 15 duiten te klagen, zonder aan de Indische Regering het regt te geven zich deswegens op de fabrikanten te verhalen.

4°. Dat het eene algemeen erkende daadzaak is, dat de meeste fabrikanten op Java, uit eigene beweging en naar omstandigheden, een hooger loon aan de arbeiders betaald hebben, hetzij in geld of wel door rijstverstrekking, en alzoo steeds ongevraagd in de behoeften der bevolking zijn te gemoet gekomen, daar waar het dubbel pligt van de Indische Regering geweest was daarvoor te zorgen, aangezien zij door haar tot gedwongen arbeid verpligt werd.

Ten slotte. Er is reeds in dit geschrift een woord gezegd, over de noodlottige strekking der Indische regering sedert 1845, om eene verhooging van dagloonen door en ten koste der suikerfabrikanten tot stand te brengen: de uitwerking zoude daarvan niet zijn, dat de Javaansche arbeider daarom meer behouden zoude, om dezelfde reden, *dat er geen meer vocht in eenen trechter achterblijft*, *door de opening grooter te maken.*

Eenmaal de bepaling der arbeidsloonen overgelaten aan den vrijen wil en eigendunk van eene bevolking gelijk die van Java, welke *rust boven geld verkiest*, maar *van* of *door* welke de souverein inmiddels geld wil trekken, zal de autokratische magt der Indische regering, hoe onbegrensd die ook nog zijn moge, na korten tijd niet meer in staat zijn, om de eischen, die zich van lieverlede over het geheele veld van verpligten arbeid zullen uitstrekken, binnen grenzen te beperken. De successivelijke ondergang der suikerfabrikanten moge daarvan het eerste gevolg zijn, maar zeer zeker niet het laatste en het gewigtigste.

De Nederlandsche schatkist zal ten slotte het zwaarste offer aan die onzinnige socialistische dwaling brengen.

Dat de Javaan een behoorlijk dagloon evenredig aan zijne behoeften en verdiensten ontvange, wie zal het betwisten? Dit geschiedt in den regel, en vrij algemeen op Java, wat men er ook van zeggen moge.

MAAR WAT BEHOUDT HIJ?

Ziedaar de vraag, daar ligt het ingekankerde kwaad, en de poel van ongeregtigheid, welke men niet wil, niet durft peilen, wel wetende, dat die alleen te dempen zoude zijn met een gedeelte der batige saldo's, die het moederland noch voortdurend noch tijdelijk wil ontberen.

Maar is dan dit laatste de conditio sine quâ non van ons bestaan?

Zoo ja, men breke de middelen niet af die er toe leiden.

Zoo niet, men vange zoo spoedig mogelijk aan met dit offer aan de zedelijkheid te brengen, een offer dat, hoe zwaar en pijklijk ook, daarom nog geene *perte sèshe* behoeft te zijn.

Er is geen middelweg tusschen dit dilemma te bewandelen.

Varia.

Het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië heeft de vorige maand aan eenen aanval bloot gestaan, die den redakteur de verpligting heeft opgelegd, om in hetzelfde blad, waarin de bestrijding voorkwam, een antwoord daarop te plaatsen. Desniettemin rekenen wij het noodig, om dat antwoord ook in dit Maandwerk op te nemen. Het is van den volgenden inhoud:

Aan den heer Mr. R. A. EEKHOUT, *lid in den raad van justitie te Batavia.*

Mijnheer!

In een open brief, door u geplaatst in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 31 Augustus l.l., geeft gij eenige teregtwijzigingen aan een artikel, opgenomen in de aflevering van April l.l. van mijn *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*. Neen, ik vergis mij. Naar aanleiding van dat artikel, ontziet gij u niet, om de grofste beleedigingen, de hatelijkste aantijgingen en de afschuwelijkste veronderstellingen en gevolgtrekkingen mij voor de voeten te werpen. Ik heb mij afgevraagd, of ik op zulk geschrijf behoor te antwoorden; immers, het onteert alleen hem, uit wiens pen het is gevloeid, niet hem, aan wien het gerigt is. Maar ik ben tot de slotsom gekomen, dat misschien eenige regelen, *in eenen geheel anderen toon geschreven*, den jeugdigen steller van dien brief tot nadenken zouden kunnen brengen.

Ik wil niet met u twisten, of inderdaad de vier onnaauwkeurigheden, die gij in uw stijl „onwaarheden" noemt, in het bewuste artikel voorkomen. Ik wil dat niet, omdat gij zelf zeer te regt de opmerking maakt, dat ik de bouwstoffen voor dat artikel van een ander moet ontvangen hebben. Als die bouwstoffen niet juist, of, volgens u, „onwaar" zijn, dan is dit natuurlijk niet aan mij te wijten. Ik moet alzoo afwachten, wat mijn berigtgever op uwen brief zal antwoorden. Maar uwe beschuldigingen zijn van dien aard, dat ik de door u bijgebragte bewijzen voor *twee* van die zoogenaamde „onwaarheden" reeds dadelijk kan ontzenuwen. Ik heb daartoe niets anders te doen als te wijzen op de onjuistheid van een paar door u gemaakte gevolgtrekkingen.

Vooreerst verwijt gij mij, „dat ik onwaarheid spreek, wanneer ik te kennen geef, dat de zelfmoord van den verdachte het gevolg is geweest van zijn langdurig buiten toegang gesteld verblijf in de stadsgevangenis." Ik heb dat niet gezegd. Ik stel er prijs op, dat men mijne woorden teruggeve, zooals ik ze geschreven heb. Zoo straks zal ik ze aanhalen. Maar al had ik het gezegd, dan is er nog geen zweem van bewijs, dat ik onwaarheid zou gesproken hebben, in 't geen gij daarvoor bijbrengt en dat aldus luidt: „In den brief, welken de jongeling heeft achtergelaten, zegt hij, dat hij van het eerste oogenblik dat hij in den kerker „gebragt werd, reeds het voornemen opgevat had, zich van kant te maken, en dit voorne„men alleen had uitgesteld, omdat hij vooraf zijne bloedverwanten nog wenschte te zien." Is dat niet zeer goed te rijmen met de opgave van mijn berigtgever, dat in dien kerker, door al hetgeen hij leed, door zijne eenzaamheid en zijne krankte, dat voornemen tot rijpheid en tot uitvoering kwam? Is hetgeen gij aanvoert een bewijs, dat de volgende woorden, die in mijn artikel voorkomen, „onwaarheid" behelzen. „In een treurig, klein vertrek, omgeven van hooge muren, opgesloten; geheel aan zich zelven overgelaten, zonder iemand hoegenaamd te mogen spreken; de verpeste lucht inademende van de stadsgevangenis waarin niemand het lang kan uithouden, of hij is eene prooi van den dood; neêrgedrukt door de verdenking, die op hem kleefde, werd hij ziek. Maar nog altoos kwam er geene verandering in zijn lot. Niemand verscheen om den armen knaap te bemoedigen en te troosten. Is het wonder, dat hij,

terwijl de koorts in zijne aderen brandde, tot moedeloosheid, tot wanhoop, tot vertwijfeling werd gebragt? Hij was nog slechts achttien jaren!"

In de tweede plaats verwijt gij mij onwaarheid te spreken, wanneer ik zeg: „dat de verdachte de verpeste lucht inademde van de stadsgevangenis, waarin geen beschuldigde het „lang kan uithouden, of hij is een prooi van den dood." Omdat (het zijn uwe eigen woorden) „die oude stadsgevangenis, *waarop gij doelt*, niet meer bestaat." Hoe weet gij, dat ik op die oude stadsgevangenis, waar, volgens u, de sterfte 400 pCt. (zegge *vier honderd percent!*) meer zou geweest zijn dan in de tegenwoordige stadsgevangenis — hoe weet gij, dat ik daarop *gedoeld* heb? Maar wij zullen straks zien, dat de groote kracht van uwe beschuldigingen in *bedoelingen* gelegen is, die gij mij toeschrijft. Ik heb gesproken van de stadsgevangenis, in tegenoverstelling van de gevangenis op Weltevreden, waar gewoonlijk zulke beschuldigden, als waarvan thans sprake is, worden gevangen gezet, juist omdat voor hunne gezondheid die stadsgevangenis nadeelig is. Nu zegt gij, dat die kerker niet ongezond is, omdat er de sterfte *vier honderd percent* minder is dan in de vorige? Welk een vreeselijk feit brengt gij hier aan 't licht, zonder eenig bewijs tegen mij te leveren! Al sterven er nu *vier honderd percent* van de gevangenen minder (eene uitdrukking, die wel niet zeer juist zal zijn om uw denkbeeld te kennen te geven), toont dat dan aan, dat de gevangenis voor hen, die aan de ongezonde stadslucht niet gewoon zijn, gezond en voor hun leven niet gevaarlijk is?

Of de ongelukkige, na zijnen zelfmoord, al of niet grijze hairen had, gelijk *ooggetuigen* hebben verklaard, zal ik thans niet onderzoeken. Gij schrijft in het bezit te zijn van eene, onder aanbod van eede afgelegde, verklaring van den eersten stadsgeneesheer, van den onderschout bij de policie en van den cipier der gevangenis, die het lijk geschouwd hebben, waaruit blijkt, dat hij geene grijze hairen had. Ik doe u opmerken, dat deze verklaringen vijf maanden later zijn afgelegd door personen, die bij de schouwing op het feit niet opmerkzaam waren gemaakt, en er waarschijnlijk ook geen onderzoek naar gedaan hebben. Mijne getuigenis steunt op de verklaring van hen, die, onmiddellijk nadat zij den afgestorvene gezien hadden, die getuigenis hebben afgelegd.

Of al verder de regter-commissaris den beschuldigde voor schuldig hield; of de jongeling niet zulk een innemend voorkomen had, als men mij had gemeld, zal ik niet met u bepleiten. Ik weet niet wie regter-commissaris geweest is; den armen achttienjarigen knaap heb ik nimmer gezien. Maar als nu inderdaad mijn berigtgever, die (daar durf ik u bijna wel voor instaan) niet in gebreke zal blijven u te antwoorden, zal moeten erkennen, dat hij in die twee punten gedwaald heeft, 't geen hij volmondig doen zal als het zoo is, maar 't geen ik voor 's hands, in weerwil van al uw geschrijf, nog niet geloof, — verdiende dan het artikel zulk een brief als gij aan mij hebt geschreven? Ik beschouw dien brief als beneden de waardigheid 1o. van een fatsoenlijk man, 2o. van een waarheidlievend man, 3o. van een gemoedelijk en onbevoordeeld regter.

1o. *Van een fatsoenlijk man.* Ik kan volstaan met ieder, die in deze cathegorie valt, te verzoeken, uw ganschen brief nog eens over te lezen. Slechts enkele uitdrukkingen zal ik hier herinneren. „Uw beweren, enz. bewijst alleen reeds, dat gij dit ter neêr geschreven hebt om eene nieuwe bijdrage tot de chronique scandaleuse van Indië te leveren, indachtig aan het gezegde van den Franschen staatsman: „*Calomniez, calomniez toujours, il en reste quelque chose!*" Zijn dat woorden van een fatsoenlijk man? en toch hebt gij ze geschreven. „Gij hebt in uw tijdschrift een zamenraapsel van *drieste logen* en *kwaadaardige aantijgingen* ter neêrgesteld." — „Het verhaal is kennelijk van uwe hand; het is uw stijl, men herkent u aan de romantische inkleeding, maar vooral aan het godsdienstig vernisje, dat er over ligt; dezelfde lage geest van *opzettelijke verdraaijing* der waarheid, van *stelselmatige opruijing* tegen de hier bestaande orde van zaken, welke *overal* in uw tijdschrift spreekt, heeft ook hier uwe pen bestuurd; als gewoonlijk hebt gij haar vooraf *in venijn gedoopt*" enz. enz. Schrijven zoo fatsoenlijke lieden? en toch hebt gij u die taal veroorloofd. Gij zegt dat ik voortga met „de *grofste onwaarheden* in mijn tijdschrift te publiceren, gij spreekt van „de *monsterachtige logentaal*, die ik aan mijne lezers opdisch." Zijn dat woorden, die uit de pen van een fatsoenlijk man kunnen vloeijen? is dat geen schelden en razen? Gij karakteriseert mijn stijl als romantisch met een godsdienstig vernisje — de uwe zal ik niet kwalificeren — alleen durf ik er van zeggen: 't is geen fatsoenlijke stijl.

2o. *Van een waarheidlievend man.* Is het waarheidsliefde iemand *bedoelingen* toe te schrijven, die hij niet heeft kenbaar gemaakt? En uwe gansche redenering steunt op zulk eene veronderstelling van *bedoelingen*. Gij geeft eerst zeer behendig eene paraphrase van 't geen ik geschreven heb. Gij deelt in het kort mijne woorden mede, maar gij laat er onmiddellijk op volgen, hetgeen ik, volgens u, wel niet gezegd heb, maar eigenlijk heb *willen* zeggen. Dan laat gij de paraphrase nog eene tweede kunstbewerking ondergaan, waardoor het u gelukt, mij voor te stellen, als „den Raad van Justitie te Batavia eigenlijk te hebben „*willen* beschuldigen van aan den rampzaligen jongeling een geregtelijken moord te hebben „gepleegd." Er is in uw brief geen einde aan de *bedoelingen*, die gij mij toeschrijft. Daar valt mijn oog op eene andere plaats: „Gij *tracht*„ zoo lees ik daar, „door uw artikel een „geheel collegie van ter goeder naam en faam staande ambtenaren te schandvlekken en het „publiek tegen hen in het harnas te jagen."

Ook u zou ik, op dezelfde wijze en met dezelfde taktiek, *bedoelingen* kunnen toeschrijven. Ik zou b. v. kunnen zeggen: de heer EEKHOUT weet zeer goed, dat velen van hen, die invloed op zijne promotie hebben, hem volstrekt niet ten kwade duiden, dat hij den heer VAN HOËVELL tracht te hoonen en te beschimpen. Zijne bedoeling met het schrijven van dien brief is derhalve geene andere geweest, dan om zich aangenaam te maken bij hen, die het bestaande in Indië willen behouden en den heer VAN HOËVELL haten, omdat hij voor hervorming strijdt. Indien ik u zulk eene bedoeling toeschreef, zoudt gij mijne waarheidsliefde ongetwijfeld hard vallen — maar ik vraag u: hebt gij niet op dergelijke wijze mij *bedoelingen* toegeschreven? en is dat niet beneden de waardigheid van een waarheidlievend man?

Er is meer. Gij schrijft: „Nu reeds haalt het publiek de schouders op, wanneer het u hoort „uitvaren tegen de discretionnaire magt van den Gouverneur-Generaal, om, in zekere bepaalde „gevallen, een, voor de rust van Indië gevaarlijk, individu uit de kolonie te verwijderen, „omdat een iegelijk weet, hoe naauw gij aan die uitzetting in 1848 ontsnapt zijt, terwijl men „hier nimmer die magt hoort misbillijken, nog voor het misbruik daarvan vrees aan den „dag legt."

Ik stuit hier op twee onnaauwkeurigheden, volgens uw stijl „onwaarheden," die gij zelf beter weet.

Vooreerst. Uit mijne brochure: *De beschuldiging en veroordeeling in Indië en de regtvaardiging in Nederland van* Dr. W. R. VAN HOËVELL, in 1850 uitgegeven, blijkt, dat er, in hetgeen met mij in 1848 te Batavia is voorgevallen, geen sprake is geweest van eene uitzetting uit de kolonie; dat ik, mij bezwaard gevoelende met een Gouvernementsbesluit van afkeuring over mijn gedrag op den 22sten Mei 1848, mijn eervol ontslag heb verzocht en verkregen; en dat het opperbestuur, in Nederland, mij volkomen genoegdoening heeft verleend, juist als ik ze had verlangd, dat is: als een bewijs van 's Konings tevredenheid over mijne gansche loopbaan in Indië, op nieuw eene benoeming tot predikant te Batavia, met onbepaald verlof in Nederland, zoodat ik naar Indië kon terug keeren, wanneer ik verkoos. Is het dan niet beneden de waardigheid van een waarheidlievend man, te zeggen: „dat ik in „1848 ter naauwernood aan eene uitzetting ontsnapt ben?" 't Is mogelijk, dat gij zinspeelt op een gerucht, dat er reeds een Gouvernements-besluit gereed was, waarbij ik, zonder gehoord te zijn, uit de kolonie werd gebannen, maar hetwelk geene uitvoering erlangde, dewijl ik door een enkel woord *luce clarius* bewees, dat de *beëedigde verklaringen*, door den resident van Batavia verkregen, en waarop dat besluit genomen was, geheel *valsch* waren. Mogt gij daarop het oog hebben, en dat gerucht waar zijn, dan hebt gij een nieuw bewijs geleverd voor het gevaarlijke en verderfelijke der discretionnaire magt van den Gouverneur-Generaal, waarmede zoo ligtvaardig is te werk gegaan, maar die gij in bescherming neemt. Overigens hoop ik, dat men nimmer *beëedigde verklaringen*, die *valsch* zijn, tegen u op dergelijke wijze zal bezigen, maar tevens dat gij, als regter, met verklaringen, *al zijn ze ook beëedigd*, toch altoos voorzigtig zult wezen in een land, waar heeft plaats gehad, hetgeen met mij gebeurd is.

Ten tweede. Iedereen weet, dat in Indië de gevoelens in tweeën zijn verdeeld over het al of niet nuttige en noodzakelijke van de discretionnaire magt van den Gouverneur-Generaal, om individuën uit de kolonie te verwijderen. Aan de eene zijde staan met u de voorstanders van het oude en ook van deze instelling. Aan den anderen kant staan de bestrijders, die haar met mij voor een zeer gevaarlijk en verderfelijk overblijfsel houden van de willekeur,

die vroeger, meer nog dan thans, in onze koloniën op den troon zat. Ook bij de schrijvers over Indië van den laatsten tijd bestaat op dit punt hetzelfde verschil. En toch durft gij zeggen: „dat men te Batavia die magt van den gouverneur-generaal nimmer hoort misbillijken, noch voor het misbruik daarvan vrees aan den dag legt." Is dat niet beneden de waardigheid van een waarheidlievend man?

Eindelijk om niet alles op te noemen; gij zegt, dat een lage geest van *opzettelijke verdraaijing* der waarheid en van *stelselmatige opruijing* tegen de in Indië bestaande orde van zaken *overal* uit mijn tijdschrift spreekt. Vergun mij, dat ik hier eenige regels afschrijf uit een voortreffelijk opstel *over de Nederlandsche Zeemagt*, dat ik zoo even in *de Gids* voor September 1852 gelezen heb. „Daar, waar iemand als kampvechter voor het goede optrad en duidelijk en overtuigend aanwees, dat, wat men bij het bestuur verrigtte, slecht was, bestreed men hem met dat onedele wapen, dat, tot schande onzer natie, bij ons zoo dikwijls gebezigd wordt; men wederlegde niet redeneringen, die moeijelijk te wederleggen waren; maar men viel het persoonlijk karakter des schrijvers aan; men weet aan gekrenkte eerzucht, aan misnoegen, aan haat, aan de laagste drijfveeren, wat niet anders dan uit zucht voor het algemeene welzijn geschiedde." Deze aanhaling zij het eenige antwoord op de beschuldiging, die gij daar zoo klakkeloos op mij en al de verdienstelijke mannen hebt geworpen, die mij in mijn Tijdschrift hunne medewerking schenken; maar duid mij tevens de herhaling van de vraag niet ten kwade: is die beschuldiging niet beneden de waardigheid van een waarheidlievend man?

3o. *Van een gemoedelijk en onpartijdig regter.* Gij hebt dien brief, blijkens de onderteekening, aan mij geschreven in uwe kwaliteit als lid van den raad van justitie te Batavia. Het doet mij leed, dat een man, aan wien in jeugdigen leeftijd het gewigtig ambt van regter, van regter over leven en dood is opgedragen, aan zijne drift en hartstogt en toorn zoodanig den teugel heeft gevierd, als gij in uw schrijven aan mij. Hoe zou 't mij toch gaan, als *ik* eens voor uwe regtbank stond en gij vonnis over *mij* moest vellen? Zoudt gij mij *dan* ook vonnissen wegens bedoelingen? Zoudt gij dan ook zeggen: „dit hebt gij gedaan, maar dat hebt gij *willen* doen, dit hebt gij gesproken, maar dat hebt gij *willen* spreken — daarom veroordeel ik u?" Omdat er in een artikel onnaauwkeurigheden voorkomen, is het gansche artikel „een zamenraapsel van driesten logen en kwaadaardige aantijgingen." Omdat één artikel zoo door u wordt gekwalificeerd, worden in het geheele Tijdschrift niet anders als de grofste onwaarheden gepubliceerd, heerscht er een lage geest in van opzettelijke verdraaijing der waarheid, van stelselmatige opruijing, enz. En omdat het Tijdschrift op die wijze door u wordt voorgesteld, behoor ik zelf tot de „*hommes sans coeur, sans conviction et sans foi.*" Inderdaad, ik zou de arme beschuldigden, waarover gij regt moet spreken, beklagen, indien gij op hen deze méthode toepastet.

Ik heb voor de regterlijke magt in Indië eene zeer hooge achting, omdat zij, in weerwil van de afhankelijke positie, waarin zij zich bevindt, door het onafhankelijke karakter en de onkreukbaarheid van vele harer leden, een sieraad is der Indische maatschappij. Maar daarom betreur ik het te meer, dat gij, die de eer hebt tot haar te behooren, een brief hebt kunnen schrijven, waarin hartstogt en toorn de plaats innemen van die kalme bezadigdheid en dat onbevangen oordeel, dat wij gewoon zijn in den Indischen regter te bewonderen. Gij hebt den handschoen opgenomen voor eene vermeende beleediging, den raad van justitie te Batavia aangedaan; maar ik vrees, dat, in het oog van elken onbevooroordeelde, uw brief voor den roem van dat achtbaar kollegie veel nadeeliger zal zijn, dan het artikel, waartegen gij te velde trekt. Indien gij mijne geschriften, die gij met zulke fraaije epitheta bestempelt, beter kendet, dan zoudt gij weten, dat het koloniale stelsel, hetwelk ik voorsta, aan de regterlijke magt eene veel belangrijker plaats wil schenken, dan ze thans inneemt, dat het haar wil releveren en veel van de magt, die thans aan de willekeur van den autokraat is overgelaten, aan hare jurisdictie wil onderwerpen. Zoo verlangen wij onder anderen, dat de discretionnaire magt van den Gouverneur-generaal, om individuën uit de kolonie te verwijderen, worde vervangen door eene uitspraak van den regter. Maar indien vele leden van de regterlijke magt op die wijze hun karakter verloochenden, als gij in uw brief, dan zou het langzamerhand een krachtig argument voor onze bestrijders worden, als zij, ons wijzende op dat verschijnsel, vroegen „cui bono?" Ook daarom moet ieder onpartijdige het betreuren, dat gij mij dien brief hebt geschreven.

Mijnheer de regter! ieder mensch is feilbaar, ook de redakteur van een tijdschrift. Meent gij dus weder onnaauwkeurigheden, fouten, verkeerde voorstellingen, ja zelfs onwaarheden in mijn maandwerk op te merken, dan is het pligt die opmerkingen niet achter te houden; gij zult daardoor met mij medewerken om de waarheid aan het licht te brengen. Maar tevens raad ik u, zoowel in het belang dier waarheid, als voor de eer van den eerbiedwaardigen stand, dien gij bekleedt, schrijf op eene wijze, die niet is beneden de waardigheid van een fatsoenlijk man, van een waarheidlievend man en van een gemoedelijk en onpartijdig regter. 't Is immers niet onbescheiden? (overbodig is het althans zeker niet), u ten slotte de schoone spreuk te herinneren, die, voor de geregtszaal in onzer beider vaderstad Groningen, den regter dagelijks voor oogen staat: „*Quisquis hancce curiam ingrederis senator, privatos affectus omnes, iram, odium, amicitiam abjicito, nam ut aliis aequus aut iniquus fueris, ita quoque Dei judicium sustinebis.*"

Onlangs bij het doorbladeren der papieren, behoorende tot het archief van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, vielen ons de volgende regelen in handen, die ons reeds in 1843 waren toegezonden, maar door eene toevallige omstandigheid niet zijn geplaatst. Wij rekenen de bijzonderheid, die er in gemeld wordt, belangrijk genoeg, om ze nu nog mede te deelen.

„De ingezetenen van Mauritius, thans Isle de France, noemen de piek van dat eiland „Piter-bot", zonder echter te weten, van waar die barbaarsche benaming haren oorsprong heeft. De vóór eenigen tijd overleden majoor-ingenieur RAOUL, die Mauritius bezocht, is, na eenige jaren op Java doorgebragt en zich met de geschiedenis van Nederlandsch Indië bekend gemaakt te hebben, tot het vermoeden gekomen, dat „Piter-bot" niet anders zou wezen, dan de naam van den eersten Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië. In dat vermoeden is hij later, door voortgezette navorschingen, meer en meer bevestigd."

Men heeft ons reeds van meer dan eene zijde gevraagd, waarom onder onze rubriek „Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde", zekere brochure, getiteld: *Eene waarschuwende stem uit de binnenlanden van Java*, nog niet behandeld is.

Wij antwoorden, dat sommige geschriften niet geschikt zijn, om onder die rubriek eene plaats te vinden. Wanneer elke bladzijde eene refutatie behoeft, dan is het beter in een afzonderlijk boek die taak te vervullen. Alleen de uitvoerigheid zou dit noodzakelijk maken. Maar desniettemin zal het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië de noodige eer aan die brochure bewijzen. In de eerstvolgende nommers zullen wij ons eenige aanmerkingen op enkele redeneringen en beweringen, die daarin voorkomen, verorlooven.

De schrijver van de *Waarschuwende stem* zegt, op blz. 16. „Men wil u doen gelooven, dat het stelsel van kultures droevige gevolgen hebben moet, want dat de grondslagen daarvan verderfelijk zijn, dat Java stelselmatig wordt uitgeput. Doch geen enkel bewijs daarvan is tot nog

toe geleverd. Wel heeft men dit willen betoogen in eene onlangs verschenen brochure over de vermindering van Java's bevolking; doch niet dan met veel omzigtigheid mag men aannemen de opgaven en conclusiën van eenen man, bekend door zijn enthousiasme voor zeer liberale beginselen en die, welligt onder den invloed van geliefkoosde begrippen, zijne redeneringen en beschouwingen heeft gegrond op zamentrekkingen en statistieke dokumenten, die, de vorming van zulke bescheiden op Java in aanmerking nemende, in vele opzigten te mistrouwen zijn."

't Blijkt, dat de brochure van Dr. BOSCH zeer belemmerend is voor de voorstanders van het tegenwoordige koloniale stelsel.

Daarom maken zij er zich van af door den schrijver als „een enthousiast" te brandmerken, de vreesselijkste beschuldiging in de ooren van eenen deftigen en bedaarden Hollander, en zijne cijfers en berekeningen voor valsch te verklaren.

Maar die cijfers zijn *de officiële bescheiden* van het Gouvernement — die berekeningen steunen op *bescheiden, die in de bureaux der ambtenaren zelve zijn opgemaakt.*

Maar die schrijver is Dr. BOSCH, en hij, die zijn persoon en karakter beoordeelt, *schuilt in 't verborgene.*

Het Gouvernement is in Indië niet alleen Gouvernement — het is bovendien bijna de eenige landbouwer, industriële, mijnontginner, koopman enz. Al die takken van menschelijk bedrijf, waartoe het verstand, het beleid, het genie en de ijver van duizenden en duizenden partikulieren in andere landen geroepen worden, rusten in Indië genoegzaam alleen op de schouders van het Gouvernement.

In 't vorige jaar werd er eene wereldtentoonstelling te Londen gehouden, waarop alle landen het voortreffelijkste, dat ze in al die vakken voortbrengen, voor de oogen der verbaasde menigte plaatsten. In dit jaar werd te Arnhem eene tentoonstelling gehouden van voortbrengselen der nijverheid van 't Vaderland en zijne Overzeesche bezittingen. Op de eerste was bijna niets te vinden uit Nederlandsch Indië. Op de laatste werd ieder bezoeker door een pijnlijk gevoel aangedaan, wanneer hij, in het afgelegen hoekje, voor de koloniën afgezonderd, de weinige en weinig beduidende voorwerpen ontdekte.

In het tegenovergestelde geval, zou de eer aan het Gouvernement zijn te beurt gevallen; nu moet het de schande dragen.

Maar in beide gevallen zeggen wij met de *Edinburgh review:* „Wij protesteren tegen de bevoegdheid van het Gouvernement, om een zwaard in de éene hand te houden en een koopmans-journaal in de andere, om te gelijk als souverein en als handelaar op te treden!"

De graaf VAN DEN BOSCH verlangde, „dat het suikerriet zou geteeld

worden op rijstvelden, *zoo dit met toestemming van den Javaan geschieden kan*" maar bijna nooit wordt de toestemming van den Javaan meer gevraagd.

De graaf VAN DEN BOSCH verlangde, „dat voor ieder bouw suikerriet vier huisgezinnen zouden worden afgezonderd, alleen met het teelen van riet belast" — maar die afgezonderde huisgezinnen deelen bovendien in de zware heerendiensten.

De graaf VAN DEN BOSCH verlangde, dat men zich streng zou houden aan het beginsel, *dat de bearbeiding van $^1/_5$ der gronden met gewassen voor de markt van Europa geschikt, den Javaan vrij kent van de verschuldigde landrente*" — maar nu moet hij niet alleen landrente betalen, maar ook van dat $^1/_5$ gedeelte, dat hem ontnomen is voor de kultures der Europeesche markt.

De graaf VAN DEN BOSCH verlangde, „dat eene dessa slechts $^1/_5$ harer gronden zou behoeven af te staan voor de teelt van gewassen voor de markt van Europa" — en er zijn vele dessa's, die *al* hare gronden hebben moeten missen, en aan wie, op vele palen afstands andere gronden zijn aangewezen voor de padikultuur.

Zoo heeft men, in deze en nog vele andere beginselen, den geest in de voorschriften van den schepper van het kultuurstelsel verloochend en misvormd — en toch durft men nog altoos spreken van „het kultuurstelsel van den graaf VAN DEN BOSCH, dat thans op Java in werking is."

Bijdrage tot de kennis van de zeden en gewoonten der Javanen.

Onder de stukken, die in 's Gouvernements archief te Batavia aan den vernielenden tand des tijds zijn prijs gegeven, maar waarvan de inhoud zoo gewigtig is, dat zij voor de wetenschap en het nageslacht verdienen bewaard te blijven, behoort vooral ook het verslag, dat in 1822 de toenmalige resident van Grissé, de heer A. D. CORNETS DE GROOT, van zijne residentie vervaardigde en der regering aanbood. Aan de welwillendheid van wijlen den heer F. G. VALCK, in leven resident van Djokdjokarta, hebben wij menig belangrijk dokument te danken, en zoo ook een afschrift van dat belangrijk verslag. Wij gelooven onzen lezers eene aangename en nuttige lektuur te verschaffen, door hun eenige uittreksels uit dezen voortreffelijken arbeid van den heer CORNETS DE GROOT mede te deelen. Wij rekenen ons echter verpligt, vooraf hunne opmerkzaamheid te vestigen op het feit, dat de schrijver resident was van Grissé, 't welk toen eene afzonderlijke residentie uitmaakte en thans slechts een der afdeelingen van de residentie Soerabaja vormt. Zijne beschrijving is dus in de eerste plaats toepasselijk op dat gedeelte van Java, ofschoon in 't algemeen, al mogen er afwijkingen in bijzonderheden gevonden worden, het karakter en de zeden en gewoonten van den Javaan, zoo als ze hier beschreven zijn, overal zullen herkend worden. Bekend is de voortreffelijke verhandeling van den heer C. F. WINTER, getiteld: *Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta*, en geplaatst in den *vijfden* jaargang van dit Tijdschrift I, 459 enz. Men zal hier en daar wel eenige afwijkingen vinden ten opzigte van sommige onderwerpen, door beide schrijvers behandeld, zoo als onder anderen: de huwelijken, begrafenissen, enz. Maar gelijk de voortreffelijkheid der verhandeling van den heer WINTER bestaat in de groote juistheid van 't geen hij mededeelt ten opzigte van Soerakarta, zoo mag die zelfde verklaring omtrent het opstel, dat wij thans onzen lezers aanbieden, ten opzigte van Grissé en de omstreken van dat landschap worden afgelegd *).

Wij beginnen met den Javaan te volgen van het oogenblik zijner geboorte, in de onderscheiden tijdperken van zijn leven, tot zijnen dood.

*) Aan het slot dezer bijdrage zullen eenige aanteekeningen gevoegd worden, betreffende sommige hier vermelde gebruiken, en de beteekenis en spelling van Javaansche woorden.

De geboorte van een kind heeft bij vele Javanen, en vooral bij de hoofden, onder veel vreugde en gejuich plaats. Als het van eenen boepati afstamt, wordt de geboorte gevierd met 11 of 12 kanonschoten en het tweemaal spelen van de gamelan senen. Deze eerbewijzen mogen echter geen plaats hebben, dan met goedkeuring en toestemming van den regent, die het gezag uitoefent.

Bij het afvallen van den navelstreng, worden 's avonds alle bejaarde bloedverwanten door den vader vereenigd. Dan leest men de geschiedenis van den profeet JOESOOP voor, tot waar hij de waardigheid van vorst ontvangt. Gedurende dit voorlezen, moet het kind op den schoot van eene der meest bejaarde vrouwelijke bloedverwanten liggen. Als dit geëindigd is, worden de vrienden op een maal rijst genoodigd, en dan eerst mag het kind op eene andere plaats gelegd worden. Er ligt in deze plegtigheid of gewoonte eene zinnebeeldige beteekenis; zij geeft den wensch te kennen, dat het kind, wanneer rampen en wederwaardigheden het treffen, daaruit gered en naderhand weder gelukkig worde, gelijk de profeet JOESOOP, die door de haat zijner broeders, het dierbaarste zijner kinderen verloor, maar 't geen, volgens de overlevering, aanleiding gaf, dat de profeet JOESOOP daarna tot vorst verheven werd. Bij deze zelfde gelegenheid geeft de vader aan het kind een naam, waarbij de tegenwoordig zijnde personen als getuigen dienen. Wanneer het kind echter tot het geslacht van een boepati behoort, geeft deze des verkiezende er den naam aan. Hierbij wordt in acht genomen, dat de eerste naam altoos zeer gering is, maar dat de eerste letter van dien eersten naam met dien van den naam van een der voorouders moet overeenkomen, omdat hierdoor vele tegenspoeden van het kind zullen worden afgeweerd. Op mannelijken leeftijd gekomen zijnde, wordt deze naam veranderd, en dit wordt herhaald bij elke vordering van rang of titel, wanneer ook de naam met dien van een meer verheven beteekenis wordt verwisseld. De namen, die men in de hoogste standen gebruikt, zijn altoos van eene zeer verhevene beteekenis, maar dezen zouden bij de mindere volksklassen niet dan onder de grootste bespotting kunnen worden gegeven. Bij den gemeenen man is het gebruikelijk, somtijds den vader te noemen met den naam van zijn oudste kind *).

Als het kind acht dagen oud is, geeft men weder een maal van rijst, vleesch en groente; zoo 't een meisje is, steekt men het dan gaten in de ooren met een draad en naald, welke eerste men er in laat, opdat de opening zich niet weder vereenige.

Als het kind 40 dagen oud is, wordt het hoofd geschoren, en worden de bloedverwanten andermaal op een maaltijd genoodigd. Heeft het zeven of acht maanden bereikt, dan begeeft de Javaan zich met zijn kind naar eene gewijde plaats, waar overblijfselen van groote personen, welke lang geleefd hebben, te vinden zijn. Hier zet men het kind het eerst op de

*) Dat wil zeggen, dat men hem noemt: de vader van zijn oudsten zoon. Als de oudste zoon b. v. KENTJONG heet, dan noemt men den vader: „Bapa KENTJONG," dat is: „de vader van KENTJONG."

aarde, daar het tot dezen tijd altoos gedragen is geweest, zoodat het nu voor 't eerst de aarde aanraakt. Indien het personen van aanzien zijn, wordt het kind gewogen tegen snoeperijen en geld, en het bedrag daarvan gebruikt, om een maal te geven waarmede de wensch wordt aangeduid, dat het lang en gelukkig mag leven!

De besnijdenis der kinderen van het mannelijk geslacht, heeft bij den Javaan op een ouderdom van tusschen de zeven en tien jaren plaats, en geschiedt door een priester of iemand met de gebruiken der Mohammedaansche godsdienst bekend, voorafgegaan en gevolgd van gebeden, die door eenige priesters worden aangeheven. Het bovengedeelte van de opperhuid wordt in bamboezen beknepen; dan doet men, na het gebruikelijke gebed, de snede; iets dat echter nimmer mag verrigt worden door iemand, die eene andere godsdienst belijdt. De vrouwen worden besneden op den ouderdom van tusschen de 5 en 7 jaren; de plegtigheid wordt uitgeoefend door eene vrouw van de Mohammedaansche godsdienst, en gaat vergezeld van de gebeden, welke ook bij de mannen plaats hebben. De besnijdenis bestaat in eene kleine snede, welke slechts eene kleine bloeding te weeg brengt. Daarna wordt door de meeste Javanen een feest gegeven, waarbij men bidt voor de spoedige herstelling.

In den ouderdom van 14 of 16 jaren, worden de tanden gevijld, 't welk in den loop van het leven eenige malen herhaald wordt. Alle oude bloedverwanten worden daartoe bijeengeroepen. Zij geven hunnen zegen aan het kind en men herhaalt de lezing van de geschiedenis van den profeet JOESOOP. Het vijlen dient, om zoo mogelijk te bewerken, dat het kind veel voorspoed en zegen van dezen profeet mag erlangen en dat vele menschen het mogen beminnen en er aan gehecht zijn. Een maal, bestaande in nasigoreng, wordt bij deze gelegenheid gegeven, waarvan het zinnebeeld al weder een wensch voor voorspoed en geluk is. Na deze plegtigheid wordt de Javaan als man of meerderjarige beschouwd; hij kan dan kontrakten aangaan of getuigenis der waarheid afleggen.

De huwelijken worden bij de Javanen door de wederzijdsche ouders bepaald, waarbij in acht wordt genomen dat voor de huwelijksplegtigheid de jongeling de huwbare jaren moet bereikt hebben, 't geen „balig" genaamd wordt en niet voor de 15 of 16 jaren kan plaats hebben. De jonge dochter daarentegen wordt op haar negende jaar en dus veel jonger uitgehuwd, maar de vereeniging wordt uitgesteld tot dat het meisje op huwbare jaren gekomen is. Met weezen en kinderen die geene familie hebben, kan dit echter geen plaats hebben, daar deze nooit voor hunne huwbare jaren mogen uitgehuwd worden. Als een meisje geen vader heeft, wordt zijne plaats vervangen door den oudste van hare familie, en bij ontstentenis van dezen, vertegenwoordigt de penghoeloe haar vader, 't welk genaamd wordt „walie hakim." Ook wanneer de vader, bij het voltrekken van het huwelijk, verder dan een dag en een nacht reizens, van huis verwijderd is, vertegenwoordigt de penghoeloe hem bij het trouwen.

Als de wederzijdsche ouders het huwelijk hunner kinderen besloten hebben,

dan zendt de vader van den bruidegom eenige pisangvruchten aan de bruid, 't welk een bevestigend teeken is van hunne overeenkomst. Vervolgens rekenen zij een gelukkige maand en dag uit, en bepalen, na deze gevonden te hebben, de huwelijksplegtigheid. Acht of tien dagen voor dien plegtigen dag, zendt de vader van den bruidegom een of meer karbouwen, aan wier horens gouden of zilveren puntjes gemaakt worden, en die voorts versierd zijn met eenige lijnwaden, linnen of zijden stoffen, vergezeld van eenige kokosnoten, rijst en snoeperijen, en van eenige kontante penningen, al naar mate van 's mans bezittingen. Dit wordt genaamd „sasrahan ngelamar" of „paniengset." Bij de geringe volksklasse, die deze uitgave niet kan bekostigen, bestaan deze giften slechts uit een weinig geld en vruchten.

Drie of vier dagen voor het voltrekken van het huwelijk, wordt door wederzijdsche ouders aan bloedverwanten en vrienden van het aanstaande huwelijk kennis gegeven, door toezending van snoeperijen, bestaande in: vleesch, gebak enz.; deze geschenken worden „nondjok" genaamd. Tevens worden die vrienden dan uitgenoodigd, om de huwelijksplegtigheid bij te wonen („andjung-andjungan"). Nu wordt aan de ouderlijke huizen des avonds en 's morgens gamelan gespeeld, en worden, ter eere van het aanstaande huwelijk, kanonschoten gelost; deze festiviteiten noemt men „gantang." Ieder, die bij deze plegtigheid wordt uitgenoodigd, is verpligt eenige geschenken aan de ouders van de bruid en den bruidegom te doen, die men „boewoe" of „persoembang" noemt. Ze kunnen, naar verkiezing, in geld, rijst, buffels, vruchten of lijnwaden bestaan. Indien de ouders echter onbemiddelde lieden zijn, of tot de geringe volksklasse behooren, wordt door hen geen „nondjok" tot kennisgeving van het huwelijk gegeven, en alleen verwittigd, wanneer de huwelijksplegtigheid zal plaats hebben, waarop de gemelde „boewoe" gezonden wordt. Daarvan wordt in dat geval aanteekening gehouden, om bij een voorkomend tegenhuwelijk de waarde van het ontvangene terug te geven. Indien de bruid of bruidegom tot de familie van een regent behoort en het uitgenoodigd gezelschap vereenigd is, begeeft men zich in statie ten huize van dien regent, waar het huwelijk door den penghoeloe bevestigd wordt. Dan geeft namelijk de vader van de bruid, in bijzijn van den bruidegom, kennis van hun voornemen aan den penghoeloe, en verzoekt hem zijne dochter met den bruidegom in den echt te verbinden; de bruidegom verbindt zich hierop, om zijne vrouw een stuk goud of zilver te geven van 2 Sp. matten waarde: de penghoeloe doet dan aanroepingen aan God en Mohammed en zegt daarna, dat de bruidegom de genoemde bruid tot zijne vrouw kan erlangen, 't geen de vader van de bruid bevestigt. Voorts wordt overeengekomen, dat de bruidegom het bovengemelde huwelijkspand van goud of zilver aan de bruid schuldig blijft, 't geen de bruidegom bevestigt door te antwoorden „koela trima", ik neem het aan. De penghoeloe doet vervolgens een gebed, en daarmede is het huwelijk voltrokken. De gamelan wordt nu gespeeld en het geschut gelost en de „salwat-kawin" aan de priesters uitgereikt,

terwijl aan het aanwezig gezelschap eenige pisang en lijnwaden ten geschenke worden aangeboden.

De bruidegom is alsdan in zijn dodot (paradekleed) gekleed, heeft zijn haar met bloemen versierd, zonder hoofddoek, maar gedekt met een „koelook" (zeker soort van parademuts), wordt te paard of met rijtuig derwaarts gebragt en door alle aanwezigen vergezeld. Hij heeft tot gevolg eenige groot-mantries, demang's, piekeniers en het gamelanspel. Onder de geringere volksklasse wordt de bruidegom dadelijk naar den tempel gebragt; indien hij een geestelijke is, wordt hij door een aantal priesters, onder het aanheffen van gebeden, vergezeld; gaat doorgaans te voet en is gekleed met een geestelijk gewaad genaamd „djoebah" (zeer wijde kabaai) en „dastar" (hoofddoek); is hij geen geestelijke dan wordt hij te paard, vergezeld door zijne bloedverwanten, naar den tempel gebragt.

De dessa-bewoners worden bij zulk eene gelegenheid door eenige piekeniers en het gamelan-seroenenspel gevolgd, terwijl zij overigens in het hier boven gemelde gewaad, echter minder kostbaar, uitgedost zijn. Bij dezen optogt worden door eenige inboorlingen kleine geschenken gegeven aan den regent, bestaande in rijst, lijnwaden, garens enz. Daarna wordt de bruidegom, met dezelfde eerbewijzen, naar zijne woning terug gebragt, waar een maal gegeven wordt genaamd „roewahan." Des namiddags omstreeks half vier uren plaatst men den bruidegom in een „groedo" en wordt hij naar de woning van de bruid gebragt, waar de bruid mede in gemelde groedo geplaatst wordt, ten einde de verschuldigde eerbewijzen aan den regent te betoonen. De optogt naar de aloon-aloon (paseban) neemt dan in volle statie een aanvang, vergezeld door eenige der naaste vrouwelijke bloedverwanten, groot-mantri's en een aanzienlijk getal piekeniers, onder het aanhoudend lossen van geschut, of, bij gebrek daarvan, van geweerschoten. Op de aloon-aloon gekomen zijnde, moet de bruidegom, tot eerbewijs aan den regent, drie malen in vollen optogt den aloon-aloon rondtrekken, 't welk genaamd wordt „bara kebajang" of „bajang korook." Vervolgens worden ze naar de woning van de bruid terug gebragt, en aldaar op een soort van troon geplaatst, waarbij alle vrouwelijke bloedverwanten en vrienden zich zetten en geen mannen toegelaten worden, die zich onderling ten huize van de bruid vermaken.

De nacht wordt op deze wijze al zittende doorgebragt, tot den daaraan volgenden dag des namiddags, wanneer de hierboven beschreven optogt naar den aloon-aloon herhaald wordt, genaamd „oendooh mantoe," en bruid en bruidegom wijders naar de naaste bloedverwanten gebragt worden om dezen „oedjoeng" (gelukwenschen) te geven, van wie zij bij deze gelegenheid eenige geschenken in geld of lijnwaden ontvangen. Vervolgens worden ze naar de woning van 's bruidegoms vader gebragt, waar zij, gelijk boven beschreven is, andermaal plaats nemen, en den avond op dezelfde wijze doorbrengen. Tegen middernacht verwijdert het gezelschap zich dan en worden de jonggetrouwden tot elkanderen gelaten. In vroegere tijden werd hiermede tot den vierden of vijfden nacht getoefd; eenigen wachten thans

nog tot den derden nacht, maar de meesten voltrekken het huwelijk in het tweede etmaal.

In de afdeeling Sidajoe, waar de Maduresche gewoonten veel gevolgd worden, heeft de voltrekking van het huwelijk in den derden nacht plaats, ten overstaan van twee vrouwelijke getuigen, die, zoodra bevonden is dat de bruid maagd was, hiervan met luider stemme aan het gezelschap kennis geven. Dan wordt het geschut gelost en alweder de geschiedenis van den profeet JOESOOP gelezen. Indien de bruid bevonden wordt geene maagd te zijn, zendt de jonggetrouwde man zijn kris aan de ouders van de bruid, 't welk een teeken is, dat hij zich als van zijne vrouw gescheiden beschouwt.

In de echtscheiding bepalen de Javaansche gebruiken, dat een man ten allen tijde naar verkiezing, zonder wettige reden, zijne vrouw kan verlaten, maar dat hij driemalen zijn wensch moet uiten, om van zijne vrouw te scheiden; dit heet „talak." 't Kan in eens en ook in driemalen geschieden. Wanneer een man dezen wensch tweemalen heeft geopenbaard, kan hij dien binnen den tijd van drie maanden nog intrekken en zich weder met zijn vrouw vereenigen; doch na drie malen is hij verpligt te scheiden en kan hij zich niet weder met zijne vrouw vereenigen, voordat zijne vrouw met een ander gehuwd is geweest. Dan wordt hij genoodzaakt, zijne schuld, bij het huwelijk bepaald, aan zijne vrouw te voldoen. De vrouw mag niet dan na verloop van drie maanden hertrouwen, 't welk aan haar eigen keus wordt overgelaten; hare ouders kunnen haar nu niet meer dwingen om met iemand in het tweede huwelijk te treden. Dit heeft mede plaats wanneer eene jonge dochter, als bij toeval, de bijslaap van een man heeft genoten. De man, die gescheiden is, kan daarentegen dadelijk hertrouwen.

Indien eene vrouw wettige redenen vermeent te hebben, om van haar man te scheiden, dan begeeft zij zich naar den penghoeloe en verzoekt gesepareerd te worden. Wanneer de priester bevindt, dat de man mannelijke gebreken heeft of van zijne verstandelijke vermogens beroofd of niet besneden is, of geen middelen tot onderhoud bezit, of zijne vrouw de „sri-kawin" niet kan geven of gegeven heeft, dan wordt zulk een huwelijk ontbonden en „pasah" genaamd, maar 't kan, bij goedvinding van beiden, weder vereenigd worden.

Als een man volgens de wet reeds vier vrouwen gehuwd heeft en door omstandigheden zich verpligt rekent nog eene jonge dochter te huwen, b. v. omdat zij bij hem zwanger is, zoo verwijdert hij een zijner huisvrouwen (dit heet „oelook") en hertrouwt hij met dat meisje. Dit is echter slechts een tijdelijke verwijdering, waarbij de man het regt behoudt, om haar, na verloop van eenigen tijd, te kunnen terug nemen.

Volgens de wet hebben alle gehuwde vrouwen hetzelfde voorregt, namelijk van hare bijzondere woning, kost en onderhoud genaamd „adiel." Ook is de man verpligt, de huwelijkspligten op een gelijken voet te volbrengen, daar hem alleen bij de voltrekking van een nieuw

huwelijk vergund wordt, met de jong getrouwde, indien zij maagd is, zeven, en zoo niet, slechts vijf etmalen vereenigd te blijven; dit wordt „rănda" of „walandjar" genaamd. Als de man hieraan niet voldoet of eenige voorkeur in zijne wettige vrouwen maakt, dan heeft de vrouw het regt, om te kunnen scheiden. Dit ziet men echter weinig gebeuren, daar de Javaansche gebruiken zelden aan deze bepaling voldoen, en voornamelijk niet in de eerste standen, waarin de eerste wettige vrouw doorgaans van denzelfden geboorte-stand is, en de overigen zoodanige bijvrouwen („goendik",) zijn, die, wanneer zij zwanger worden, in den echten stand worden opgenomen. Van daar dat de echte vrouw gewoonlijk in het huis van den echtgenoot („ roemah gedong,") woonachtig is en vele voorregten in kleeding en onderhoud geniet. De overige vrouwen hebben ieder hare afzonderlijke woning; zelden zijn zij te zamen woonachtig; en de man vereenigt zich slechts acht dagen met zijne eerste en vijf dagen met zijne andere vrouwen.

Als een man op reis gaat of zich zonder voorkennis van zijne vrouwen verwijdert en geen onderhoud aan zijne gehuwde vrouw of vrouwen nalaat, is de priester verpligt, zoodanige vrouwen uit hare verbindtenis te ontslaan, en het huwelijk te ontbinden, en wanneer de man zich vier jaren afwezig houdt, heeft de vrouw het regt, om, des begeerende, te hertrouwen.

Veel opmerkzaamheid en achting hebben de Javanen voor een vrouw wanneer zij in zwangeren staat is. Zeer weinig arbeid wordt van haar in deze maanden gevorderd. Zij geniet in vele opzigten voorregten boven anderen.

De jonggehuwde vrouw wordt, den dag voor de vereeniging met haar echtgenoot, als zij des morgens ontwaakt, met „poepoor" (blanketsel), vermengd met bedwelmende vruchten, als gadoong, katjoeboeng of genjoe, op het hoofd versierd, 't welk men haar in een papieren doosje, als eene bloem gevouwen, aanbiedt. Daarmede wordt te kennen gegeven, dat men wenscht, dat het kind schoon mag worden als eene bruid en dat zijne manieren betooverend of bedwelmend mogen zijn. De jonge vrouw wordt vervolgens gewasschen in water, waarin bloemen en welriekende olie zijn gestort. Na het baden wordt zij gekleed en verzocht „tjĕngkir gading" (jonge klapper) te eten, op de eene waarvan gegraveerd is het beeld van den pandji KOEDOE WANING PATI, en op de andere het beeld van de dewi SEKAR TADJI. Dit duidt den wensch aan, dat het kind, een jongen zijnde, schoon als die pandji, en als het een meisje is, schoon als die dewi mag worden. De ouders van de bruid kunnen bij deze gelegenheid volstaan met eenige snoeperijen te geven. Als eene vrouw drie maanden zwanger is, wordt door de ouders van den bruidegom een maaltijd gegeven, bestaande in „nasi gorreng," van onder geel en van boven wit, genaamd „moenari;" dit woord beteekent, dat de deelen van den man en de vrouw vereenigd in de gedaante van een kind gevormd zijn. Wanneer de vrouw de zevende maand van haren zwangeren staat bereikt heeft, geven de ouders weder een maal,

genaamd „ngroedjaki," bestaande in vruchten tot sterke en zoete „wedjak" gemaakt, duidende dit zinnebeeldig aan den wensch, dat het kind sterk van aanblik en zoet van gelaat mag worden. De vrouw draagt bij deze gelegenheid een „slindang palie," (een zijden borstdoek met gouden of geele en groene strepen), waardoor men veronderstelt, dat de verlossing bevorderd wordt. Ook draagt de vrouw in haren zwangeren staat bij voorkeur de kĕmbĕn of borstdoek, genaamd „telang mimi" en „telang wahal." De eerste is van zijde en de ander van gewoon garen bereid; de „telang mimi" dient, om een ontijdige verlossing voor te komen, zinspelende op de visch „mimi," die zijn kuit zelden verliest, en de „telang wahal" dient om het kind zoo weinig mogelijk te doen bewegen, dewijl de moeder hierdoor zou lijden, 't welk het woord „wahal" in den volsten zin beteekent.

Als eene vrouw bevallen is, leggen de inlandsche gebruiken haar de verpligting op, zich onmiddellijk te baden, en, na verloop van 40 dagen, hare godsdienst in den tempel uit te oefenen. In deze veertig dagen wordt van haar geen de minste arbeid vereischt; eene tijdruimte, die door eenigen, en voornamelijk in de eerste standen, tot drie maanden verlengd wordt. Bij hare bevalling, worden aan haar door de bloedverwanten toegezonden eenige wortelen van boomen, vergezeld van adai-vruchten, plutaolie, roode uijen, en een weinig bast van den „poelăsariboom." Daarmede wordt de wensch te kennen gegeven, dat de kraamvrouw als ze ziek is, door deze medicijnen herstellen mag. Wanneer de geboorte op Woensdag plaats heeft, en de passar „pon" op een Zondag valt en de geborene een jongen is, dan wordt hem, op den vijfden dag na de geboorte, (onder de geringe volksklasse) een vrouwelijk teeken gegeven, bestaande in een opening in het linkeroor, om een oorring te kunnen dragen, dewijl zij stellen, dat deze dag een gelukkige geboortedag voor het vrouwelijk geslacht is; daarom moet aan den jongen een vrouwelijk teeken gegeven worden.

Eene vrouw wordt in geen onreinen staat in den tempel toegelaten. Na de maandelijksche zuivering laat zij een helder water over haar hoofd loopen „mandikeel" genaamd, waarbij zij een godsdienstig gebed uitspreekt, dat haar reeds in hare jeugd in 't geheugen werd geprent, den wensch aanduidende, dat zij weder geheel rein mag geworden zijn. Ook als zij des morgens ontwaakt, na de liefde van haar man genoten te hebben, wordt haar van de jeugd af onderrigt, dat zij zich moet baden „djinabat", waarbij in acht wordt genomen, dat alle deelen gezuiverd worden.

De zieken worden met de meeste oplettendheid door de voornaamste bloedverwanten verzorgd en opgepast, zoodat de kranke nimmer alleen is, opdat bijtijds de vereischte plegtigheid plaats hebbe, wanneer de zieke buiten kennis geraakt, of eenig teeken van den naderenden dood geeft. Zoodra de omstanders dezen toestand ontwaren (hetgeen door hen „sekarat" genaamd wordt), dan heffen al de daarbij tegenwoordige personen luid aanroepingen aan, gerigt aan het Opperwezen en den profeet MOHAMMED, opdat de zieke,

als hij weder bij kennis kwam, niet dan godsdienstige stemmen zoude hooren, „want," zeggen zij, „indien de stervende andere geluiden hoorde, zoude hij in de laatste oogenblikken zijns levens van alle godsdienstige gedachten afgetrokken worden en hierdoor van de opregte bekeering verstoken zijn." Dat beschouwen zij als een der grootste rampen. Ook worden bij eenigen priesters geroepen, ten einde een gedeelte van de Koran, genaamd „djassien" te lezen, waarvan de inhoud voornamelijk bevat, dat, indien de zieke sterven moet, het als dan het Opperwezen behagen moge, een spoedig einde aan zijn lijden te maken, dan wel hem zijne vorige krachten te hergeven. Zoodra de zieke overleden is, wordt zijn aangezigt en het gansche ligchaam met lijnwaad overdekt, opdat men zijn gelaat niet kan zien, dewijl zij stellen, dat het niet goed is, dat de kinderen, ouders of verdere verwanten van den overledenen zijn aangezigt aanschouwen; daarna worden eenige priesters geroepen, om het lijk de laatste eer te bewijzen. Zij wasschen het voor de eerste maal met zuiver water en plaatsen het op een slaapbank (balébalé), met het hoofd naar het oosten gerigt, ten einde het gezigt naar het westen of de begraafplaats van den Profeet MOHAMMED te hebben. Gedurende het wasschen zeggen de priesters aanhoudend gebeden op, tot God gerigt. Na de eerste zuivering van het lijk wordt het weder gewasschen met landa-water (water gemengd met gebrande padiestelen) en citroensap of tamarindewater. Geene welriekende oliën kunnen tot dit eerste gebezigd worden. Het lijk wordt vervolgens weder met zuiver water afgespoeld en door den priester met heilig of gezegend water overgoten, op dezelfde wijze als de Javaan gewoon is te wasschen. Het lijk wordt daarop enkel, dubbeld, ook wel drie maal in wit linnen gewikkeld. De meer bemiddelde Javaan beweert, dat de beste manier is, het lijk zeven maal in te wikkelen. Men legt het daarna op een draagbank, met het hoofd naar het noorden gekeerd. De priesters heffen dan voor den overledene gebeden aan, en eindelijk wordt het lijk binnen 24 uren door de aanverwanten, of, bij afwezigheid van dezen, door de geestelijkheid ter aarde gebragt.

Bij den optogt van de begrafenis, die volgens geboorte en stand met meer of minder plegtigheid plaats heeft, en altijd vergezeld is van een of meer priesters, die aanhoudend gebeden uitspreken, wordt in acht genomen, dat alle eerbewijzingen, welke den overledene tijdens zijn leven toekwamen, ook aan het lijk als de laatste eer worden toegekend, en voornamelijk dat het gevolg, zijne voormalige statie uitmakende, als piekeniers, oepatjara (waaronder de pajong, sirih-doos enz. begrepen zijn), fraaije paarden en dergelijken het lijk vergezellen.

Op de begraafplaats gekomen, wordt het lijk zes voeten diep met het hoofd naar het noorden en met het aangezigt naar het westen in de aarde geplaatst, en met een djati-houten plank, of, bij gebrek van deze, met bamboe gedekt, in eene schuinsche, hellende, westelijke rigting. De plank of bamboe wordt voorts met aarde opgevuld, en daarop worden weder vier planken in de gedaante van een kist zonder bodem geplaatst. Sommi-

gen, vooral hoofden en grooten, plaatsen daarop, na verloop van eenigen tijd, steenen graftombes en gedenksteenen „pasěkaran" genaamd; er is aan die monumenten altoos een kenteeken „maisan" genaamd, waaraan men kan zien of het voor een man of voor eene vrouw is; voor den eersten bestaat het uit twee puntige, en voor de laatste uit twee vierkante plankjes of steenen, die de hoogte hebben van een voet, en opstaande regt over elkander op het uiteinde der graven geplaatst worden.

De priesters doen hunne gebeden bij het graf. Wanneer de overledene een man is, plaatsen zij zich om te bidden ten westen van het graf, met het aangezigt naar het oosten, doch zoo het een vrouw is, aan den oostkant met het aangezigt naar het westen, omdat eene vrouw door geen man mag worden aangezien. Bij deze gebeden worden God en de profeet MOHAMMED aangeroepen, om de zonden en misdrijven van den overledenen en de overtredingen van Gods of MOHAMMEDS bevelen gedurende zijn leven te willen vergeven.

Na de begrafenis wordt door de aanverwanten een maal gegeven, onder den naam van „noesaal tanah," aan diegenen, die bij het afsterven zijn tegenwoordig geweest en het lijk hebben begraven. Na drie dagen is er nög een maal, hetwelk op den 7en, 40en, 100en en den 1000en dag na het overlijden herhaald wordt. Op deze maaltijden wordt gebruikt rijst met vleesch en zekere soort van rijst-brood genaamd „apum," welk laatste dient tot een bewijs, dat het een maal ter eere van een afgestorvene is.

De inlandsche kerkhoven worden gewoonlijk op hooge en droog gelegen gronden aangelegd en met zorg onderhouden, en de Javaan is er bijzonder op gesteld, dat zijne overblijfselen rusten bij die zijner voorouders. De kerkhoven worden beplant met semloop en kamoenig-boomen, welke beide zeer welriekende bladeren en bloemen hebben. Zij meenen, dat de onaangename reuk van de opstijgende dampen daardoor verdreven wordt, en dat zij op die wijze des vrijdags middags van 1 tot 4 uren, zonder door deze dampen gehinderd te worden, er op kunnen blijven, om aldaar te kunnen bidden en de graven hunner voorvaderen met takjes en bloemen van de selasseeg-plant te versieren. Daarmede wordt een blijk van hunne verknochtheid te kennen gegeven, hetwelk het woord „selasseeg" aanduidt, als wordende hierdoor verstaan 't zelfde als in 't Maleisch „pertjienta-an", dat is: liefde.

Tot kenteeken van den dalem (regentswoning) wordt een vierkant groot plein, „aloon-aloon" genaamd, voor het huis aangelegd, in welks midden een zeer fraaije bladrijke boom geplant wordt, bekend onder den naam van „koeroang". Deze boom, wanneer hij in het midden van de aloon-aloon geplant is, dient tot aanduiding van de woonplaats van eenen magthebbenden of eersten persoon, die daartoe door de voormalige soesoehoenan's (keizers) de vergunning bekomen hebben. Bij het planten van dezen boom wordt in acht genomen, dat hij vier takken of armen moet hebben, zinnebeeldige aanduiding van de strekking der hoofdwinden, en waarin

tot bedoeling de wensch ligt, dat de ingezetenen aan die verwijderde punten des landschaps hetzelfde geluk mogen genieten, als zij, die ter eeniger tijd onder de schaduw van dezen boom zullen nederzitten. Het sterven van dezen boom of het verlies van al zijne takken wordt voor den regent als een zeer ongunstig voorteeken beschouwd. Ten einde dan de ramp, die hem bedreigt, en die hij als zijn toekomstige val beschouwd, voor te komen, worden door hem aalmoezen en maaltijden gegeven, en gelast hij aan al zijne priesters, om gebeden aan het Opperwezen en den profeet MOHAMMED te rigten. Indien de boom een tak verliest, heeft de bevolking ditzelfde bijgeloof ten opzigte van den kant, waar de tak afgevallen is, in de zekere veronderstelling, dat onweder of andere onheilen hen treffen zullen. Om het te voorkomen, worden dezelfde middelen aangewend.

De „waringinboom" werd, in voormalige tijden, op last van de boepati's geplant op de bazar's, aan het zeestrand, aan de publieke wegen en op de hoeken van de aloon-aloon, of in de nabijheid van de regentswoning. De waringinboomen op de bazar's werden tot gerief van den marktganger geplant, om zijne produkten onder de aangename schaduw van dezen boom te verkoopen; ze worden genaamd „waringin-soekosami", 't welk „zucht naar vereeniging" beteekent. De waringinboom aan zeestrand werd „wandiro" genaamd en diende tot kenteeken van het „bandar" (tolhuis), waar de heffingen voor de boepati's van de inkomende en uitgaande goederen plaats hadden. De waringinboomen zijn tot schuilplaatsen op de publieke wegen geplant en ontleenen daarvan den naam van „waringin siri menganten"; en op grond nu dat het woord „siri" *goed* en „menganten" *wachten* beteekend, zijn vele inboorlingen van gevoelen, dat, indien men iemand op den weg wachten moet, zulks onder dezen boom moet plaats hebben, omdat men daaronder door geen onheilen kan getroffen worden. Geene vreemdelingen werden in voormalige tijden in den dalem van den regent gelaten. Om nu eene geschikte plaats te hebben, waar dezen of het gevolg van den beambte voor den dalem konden wachten, werden in de nabijheid waringinboomen geplant, waaronder zo in de schaduw plaats konden nemen; van daar heeft deze boom den naam bekomen van „soeko djembar." De waringinboomen, die men in de wildernissen of bosschen aantreft, worden „goerdo" genaamd; dit woord „goerdo" beteekend *schrikverwekkend*, *boos*. De toepassing van dit woord op de waringin ontleent zijnen oorsprong van de meening, waarin de Javaan verkeert, dat boosdoeners („kampak"), roovers, verslindend gedierte enz. zich bij verkiezing onder deze boomen in de wildernissen ophouden.

Alle inlanders van geboorte wonen bij voorkeur in de nabijheid van den aloon-aloon. Maar omtrent de plaatsing hunner woningen worden de volgende regels in acht genomen. De missigiet of tempel wordt ten westen van den aloon-aloon, met het front naar het oosten, geplaatst. De dalem of het huis van den boepati ten zuiden of ten noorden. Voor het huis een pandåpå, en daarvoor een „lendjik" (kleine pandåpå). Ter regter-

hand van de lindjik een poort, waar buiten een pondopo staat, met name „pamagangan" bestemd voor de plaats, waar 't gevolg van iemand, die bij den regent komt, zich ophoudt. Hierna volgt nog een poort zonder deuren, genaamd „glediggan," waar buiten men, regts een kleine paséban (vergaderplaats) heeft, en links de plaats waar het groot gamlang-spel staat, dat bij het tournooijen wordt geslagen. De poort „glediggan, de gamelan en vergaderplaats mag niemand hebben, behalve de boepati en hij, die hem vermoedelijk zal opvolgen, waartoe zij vergunning van den soesoehoenan hebben. Bij het plaatsen der gemelde poorten wordt over 't algemeen in acht genomen, dat zij niet regt voor het huis, maar in eene schuinsche of zijdelingsche rigting gesteld worden. Wanneer de poorten regt over elkander geplaatst zijn voor den dalem, wordt dit genaamd „nago mowangso"; het woord „nago" beteekent in het Javaansch een gevaarlijke groote *slang*, en „mowangso" *verslinden*. Daarmede willen ze te kennen geven, dat allen die binnen komen, door de slang verslonden worden, of zich in de magt van de slang begeven, 't welk bij de geringe volksklasse veel vrees veroorzaakt. Indien de poorten regts en links voor den dalem geplaatst zijn, wordt zulks „nogo koepoelier" genaamd. Door het woord „koepoelier" wordt verstaan: 't geen *verdraaid* is; waarmede zinnebeeldig wordt aangeduid, dat de kop van de slang verdraaid is, zoodat men zich gerust naar binnen kan begeven.

Het huis van den djakso wordt links van den boepati geplaatst met een „pondopo lendjik" en twee poorten, en vervolgens aan de linkerzijde van dezen de woningen van den kliwon en njoko, welke beide ééne poort en pondopo mogen hebben. Het huis van den zoon van den regent, die hem waarschijnlijk zal opvolgen, is ten oosten van den aloon-aloon, en voorzien van twee poorten, een kleine paséban (vergaderplaats) en met een „pondopo lindjik." De aria en ngabehi en de overige zonen van den boepati wonen in de nabijheid van den aloon-aloon met één pondopo en twee poorten. De inlanders van andere rangen kunnen naar verkiezing wonen en eene pondopo gebruiken maar geene lindjik of twee poorten.

Als een Javaan een huis op zeker hof wil plaatsen, verdeelt hij zoodanig stuk grond in zestien deelen en ziet dan, op welken afstand van de pagger (omheining) hij, volgens de wet van den profeet MOHAMMED, naar zijnen rang wonen moet. Voorts plaatst hij de deur op een der plekken, welke hem het gunstigste voorkomt. Vele soorten van pisang vruchten worden door den Javaan niet in de nabijheid van zijne woning geplant, dewijl hij veronderstelt, dat deze onderscheiden rampen veroorzaken; andere soorten worden daarentegen bij voorkeur op de erven hunner huizen geteeld, daar zij meenen hierdoor zegen en geluk te erlangen. Onder de eerst gemelden telt men de „pisang-maas" „massam," „oesoek" en „bajook." Door het planten van de „pisang-maas" meenen zij, spoedig te zullen sterven; ze leiden dit af van het woord „maas" hetwelk *een lijk* beteekent. De „pisang massam" wordt door hen ongaarne geplant, dewijl het woord „massam" *de dood* beteekent; zij veronderstellen

daarom weldra den dood te zullen ondergaan door deze vrucht in hunne nabijheid voort te teelen. De „pisang oesoek," niet, omdat het woord „oesoek" beteekent *verbannen* of *weggeworpen;* om nu niet verbannen te worden, planten zij deze vrucht zeer zelden op hunne erven. Het woord „baijook" beteekent in het Javaansch *vernederen*, *afvallen;* ten einde nu niet vernederd te worden, planten zij de „pisang baijook" niet. De pisangvruchten, die zij daar en tegen beschouwen, dat geluk en voorspoed aanbrengen, worden genaamd „pisang-radja," „klaeto," „poelaat," „sabo taon" en „Sabo gadja." Ze hebben in het Javaansch de navolgende beteekenis. De „pisang radja" wordt door den inlander bij voorkeur van alle anderen geplant, daar zij eenen vorstelijken naam heeft, waardoor zij niet dan voorspoed bevorderen kan; en daar de smaak van deze, in vergelijk van anderen, de aangenaamste is, beschouwen zij zulks nog bovendien als een bevestigend teeken. De „pisang klaeto" bevat vele pitten en krijgt vele jonge spruiten, 't welk op den voorspoed tot het bekomen van veel kinderen toepasselijk wordt gemaakt. Het woord „poelaat," beteekent *aankleven* of *aanhang.* Daarom wordt er veel „pisang poelaat" geteeld, in het vertrouwen, dat het geluk zich daardoor aan den planter zal *hechten* en hij zich een grooten *aanhang* van menschen en vrienden zal maken. De pisangboom, waaraan de inlander den naam van „sabo-taon" hecht, wordt door hem geplant in de hoop van, gelijk deze, lang te zullen leven. Het woord „sabo" beteekent *verkrijgen* en „gadja" *zwaar*, *dik*, *vet*, en van daar *rijkdom*, *schatten.* Om deze te verkrijgen planten zij de „pisang sabo gadja." De zoo aangename soort van druiven, in het Javaansch genaamd „nganger," wordt mede om dergelijk bijgeloof niet geteeld; het woord „nganger" beteekent bij den Javaan van de hoogste standen *ophouding van bediening* en bij de lagere klasse des volks *strafbekoming;* daar zij nu stellen, dat, door het planten van zulk een druiven-wijngaard, dergelijke rampen bevorderd worden, zijn zij bevreesd ze te teelen.

Indien de Javanen van de geringe volksklasse in de nabijheid van kerkhoven, oude woonplaatsen of bij uitmondingen van rivieren, kruiswegen of beken, door ziekte overvallen worden, veronderstellen zij, dat zulks door toedoen van den duivel geschiedt, of dat zij door hem zelven bezeten zijn, omdat zij in het zekere vertrouwen verkeeren, dat deze zijne geliefkoosde plaatsen zijn. Zoodra zij zich alzoo ziek gevoelen, steken zij vuren aan en verzoeken den duivel, door hen „setan" of „djin" genaamd, dat hij hen verlaten mag; wanneer zij hier in verhoord worden, dan verkiezen zij dergelijke plaatsen bij voorkeur voor hunne woonplaatsen.

Bijaldien onder de geringe volksklasse diefstallen gepleegd worden, waarbij goederen verloren gaan, begeeft de eigenaar zich, bij zonsop- of ondergang, des middernachts of des middags, naar de plaats, waar de goederen ontvreemd zijn geworden, doet aldaar eenige aanroepingen aan den duivel, dat hij den misdadiger niet langer verleiden moge en hem tot het goede doe terug keeren, terwijl hij een weinig fijn gekaauwde roode

wijen voor de deur of de hoeken van het huis met den mond weg werpt, („Semboor"), onder het bewegen en heen en weder slaan van drie rietjes uit een bezem van klapperstelen zamengesteld. Indien de boosdoener ontwaart, dat de persoon, wien hij bestolen heeft, tot terugbekoming van zijne goederen, de voorschreven „Semboor" heeft aangewend, heeft de ondervinding in vele gevallen doen zien, dat de dief ongemerkt de gestolene goederen aan den eigenaar terug brengt in de veronderstelling dat de duivel, die hem heeft bijgestaan, aan dit verzoek gehoor zal verleenen en hem bekend maken. Bij ziekten of andere gevallen, waarin zij van gevoelen zijn, dat de duivel zijn rol speelt, worden dergelijke bijgeloovigheden mede uitgeoefend. Tot afwering van huisbraak of slecht volk, wordt door vele Javanen de kop van een tijger of krokodil (in Indië over het algemeen „Kaaiman" genaamd) voor den ingang van het huis onder den grond bedolven. Ook wordt door eenigen de niet geslaagde klappernoot, genaamd „klapa balak," en het blad, bekend onder den naam van „apa apa" of een weinig alang-alang-biezen voor de deuren opgehangen; dit noemen ze „toelak" of „tjegag;" zij vermeenen, dat de duivel zich in deze voorwerpen ophoudt en aldus hunne woningen bewaakt, op wier gezigt een boosdoener zich met schrik verwijdert.

Het huisselijk leven van den Javaan is zeer eenvoudig, daar hij, met eenige noodwendige meubels, welke hem de milde natuur alleen schenkt, en het bezit zijner kinderen, welke hij tot aanbiddens toe lief heeft, ten hoogste gelukkig is; en hoezeer hij weinig gehechtheid aan zijne vrouwen betoont, acht en vereert hij toch den ouderdom in den dagelijkschen omgang in den hoogsten graad. Des morgens met zons-opgang ontwakende, is zijn eerste werk zich met zijne familie in de naastbijgelegen rivier of beek te baden, 't welk twee of drie malen daags herhaald wordt. Vervolgens voorziet hij zich in een der warong's van eten, waarvan het huisgezin een smakelijk gebruik maakt. De vrouwen begeven zich hierna onmiddellijk naar de rijstvelden, of bazar's (markten), en de vlijtige man naar zijnen arbeid, terwijl zij vooraf hunne kinderen, om onderwijs te erlangen, naar een der geestelijken zenden „roemaijo goeroe". Des voormiddags ten elf ure vereenigt zich het huisgezin, en vergenoegt zich met eenen zeer eenvoudigen maaltijd uit rijst, visch of een weinig buffelvleesch en groente bestaande, met welke toebereiding de oudste vrouw van den huize zich belast. Daarna neemt het huisgezin tot één of drie uren zijn middagrust, op welk tijdstip de vrouwen en man zich andermaal tot 's avonds 6 uur aan den arbeid begeven. Na het avondmaal wordt de avond door de meeste mannen (en zelfs door velen ook de dag) in ledigheid doorgebragt; daarentegen houden vele vrouwen tot laat in den avond zich met handenarbeid bezig.

Volgens 's lands gebruik heeft ieder Javaan twee of meer krissen en pieken in zijne woning, ten einde tot statie te dienen, wanneer hij zijn huis verlaat of tot zijne hoofden geroepen wordt. De reden, waarom hij altoos in het bezit van twee of meer krissen en pieken moet zijn, is daarin gelegen, dat er onderscheidene soorten van krissen en pieken bestaan, en

hij met de kris, welke hij dagelijks gebruikt, geene plegtigheden, als huwelijksfeesten en hoogtijden, kan bijwonen. 't Zelfde is het geval met de pieken, welke voornamelijk des nachts gebruikt worden, wanneer zij tot hunne hoofden gaan of de wacht houden; de piek, waarmede zij hunne hoofden vergezellen, wordt door hen niet dagelijks gebruikt.

De Javaan volgt in het huisselijk leven slechts weinig van de gebruiken op, welke hem de Koran voorschrijft. De hoofdpunten van de Mohammedaansche godsdienst, welke door velen worden uitgeoefend, zijn de sahadat, de sembajang, de poeasa, (vasten) de dzakat, pietra en hadjie.

De sahadat wordt door de meesten nagekomen en in de woning, s'avonds na 6 uur, uitgeoefend. Slechts weinigen zijn er, die zich tot de volbrenging van hun godsdienst naar den tempel begeven. De „sahadat" of „doewa kaliwa" bevat eenige gebeden of aanspraken aan het Opperwezen, inhoudende de verzekering, dat zij Hem voor den eenigen en waren God erkennen en den profeet MOHAMMED als zijn zendeling beschouwen.

De sembajang wordt door eenigen, maar slechts zeer weinigen, op de bepaalde hoofd-waktoe's (zoo als die in de verdeeling van den dag vermeld zijn) gehouden, waarbij door velen wordt in acht genomen, dat zij zich vooraf baden, en zuivere kleederen aantrekken, die door geene onreine beesten of goederen besmet zijn, als honden, varkens enz., noch door sterke dranken, welke velen echter zeer smakelijk vinden en gebruiken. Voor den tempel nemen zij een weinig water, genaamd „banjoe woeloe," waarmede zij het aangezigt bevochtigen, en reinigen voorts de handen, de kruin van het hoofd, de ooren en voeten met hetzelfde water, hetwelk in een koela (waterbak) voor den tempel gevonden wordt, die de diepte en breedte heeft van twee of drie voeten, indien het geen loopend wel- of rivierwater is. Vóór in den tempel te treden, wordt door velen in de deur een gebed gedaan „salam" geheeten, dienende tot eerbetuiging aan den tempel, welke door hen als eene zeer heilige plaats beschouwd wordt. Voorts nemen zij op de gewone inlandsche wijze plaats met het aangezigt naar het westen gekeerd; dan heft de aanwezige priester de gebeden aan, welke door hen worden nagesproken, zonder dat zij ze begrijpen of verstaan. De priester neemt dan den naam aan van Imam, dat is: de voorste van alle aanwezigen, die de godsdienst uitoefenen. Hij is gekleed in een lange zeer wijde witte kabaai, genaamd „kabai djoeba," met een hoofddoek „sorban" of „doster" geheeten, benevens een (sab) omslagdoek om den hals, en een tasbei (rozekrans) uit meer dan honderd koralen bestaande, welke hij zonder te bidden telt, in de hand; daarbij wordt in acht genomen, dat alle kleederen, van zijden stoffen bereid, heiligschennend zijn.

De „poeasa's" (vasten) bestaan in eene onthouding van spijs en drank, en van alles, wat tot ververseling dienen kan, van 's morgens 5 uur tot zonsondergang. De vasten gaat op den eersten van de maand „poeasa" in. Daarbij neemt men in acht, dat de maan gezien moet zijn, zoodat dikwijls vele distrikten in den tijd van aanvang van de poeasa verschillen. Dertig achtereenvolgende dagen duurt zij, en zij wordt door de meeste

bezet, benevens den buikband „èpak" van goud passement, en pantalon, gelijk bij de huwelijksplegtigheden plaats heeft. De regent en zijne familie onderscheiden zich door hun „sodor" (tournooi-lans) met bloemen en groote versieringen, genaamd „wegik", en door hunne paarden uit te dosschen met een fraai met goud gemonteerd zadel en chabrak, „abah abah tjarangan" genaamd; terwijl de mantri's slechts een eenvoudig zadel en chabrak mogen gebruiken, door hen geheeten „abah abah tjarangan."

Des maandags wordt in den ochtendstond ongeveer ten zeven uren, op den aloon-aloon, tot aankondiging van het feest tweemaal „gamelan senèn" geslagen, hetwelk, indien het spel zal plaats hebben in den namiddag, ten half vier ure herhaald wordt, en tot kenteeken strekt, dat alle groot- en klein-mantri's zich tot het spelen in gereedheid moeten maken. Tot vereeniging wordt, na verloop van eenige oogenblikken, het slaan op de gamelan herhaald, en hierop begeeft ieder zich naar de aloon-aloon, alwaar de vereeniging op de paseban van den regent plaats heeft; elk vleit zich naar zijnen rang of geboorte, met zijn gevolg, achter den regent neder.

De statie, waarop bij het „senèn" of tournooi-spel in het bijzonder wordt acht gegeven, en die door den soesoehoenan van Kartå-Soerå aan de boepati's was toegestaan, toen van wegen het Gouvernement hieromtrent nog geene bepaling gemaakt was, bestond uit het navolgende:

Een boepati had: 1 pajoeng bawat, 1 kandågå (doos), 3 panoeroeng (pieken), 1 èpok (kassette), waarin tevens de sirih is, 1 lantee, 1 pajoeng, 1 gendèr of sernamboe, 1 kendi (gorgelet), 4 aween pieken, 1 agem piek, 1 kwispeldoor (païdoon), 1 keteltje, 1 sodor (tournooilans), 4 fraaije paarden.

De patih, zoon of broeder van een boepati alsmede ngabei's hadden: 1 pajoeng (als de boepati dit toestaat): 1 èpok, 1 matje, 2 awinan's (bedienden).

De groot-mantrie's, djekså en ranggå hadden: 1 pajoeng, 1 èpok, 1 matje.

En de klein-mantri's en demang's hadden: 1 èpok, en 1 matje.

Wanneer voor de derde maal de gamelan senèn geslagen wordt, stijgt ieder te paard en stelt zich naar rang, in orde van bataille. Wanneer de wijze van „lågandjoor" op de gamelan gespeeld wordt, neemt de optogt een aanvang. Onder het aanhoudend spelen van de gamelan wordt de aloon-aloon drie achtereen volgende keeren in 't rond gereden. Daarbij wordt in acht genomen, dat, wanneer de regent zich aan het hoofd bevindt, al zijne onderdanen de lansen regt ophouden, 't welk hij echter naar verkiezing doet. Als deze optogt volbragt is, plaatsen zich de ruiters andermaal in orde van bataille. De regent, of die hem in rang opvolgt, doet dan de uitdaging tot den strijd, waarna beurtelings twee ruiters met hunne lansen ten strijde trekken. Het oogmerk van hunne schermutseling is, om zoo mogelijk den vijand uit het zadel te ligten. Hij, die met de meeste behendigheid de aanvallen van zijnen vijand weet af te keeren, wordt voor den besten tournooispeler gehouden, waarin een bijzondere eer gesteld wordt.

Als nu ieder zijn talent in dezen strijd getoond heeft, wordt dezelfde optogt andermaal drie keeren herhaald, en daarna plaatsen zich de ruiters op de reeds beschreven wijs achter den regent, die bij deze gelegenheid zijne rapporten inwint en de noodige bevelen uitvaardigt. Na het rapport wordt enkele malen, en voornamelijk op nieuwjaar of andere plegtige dagen, dit spel te voet uitgeoefend.

Voorts hebben zij in de poeasa (vastendagen) en in de westmoesson, eenige worstelspelen „gloekan en „djagoeran" genaamd. Het „gloekanspel" wordt in de poeasa des avonds in de maneschijn door vele kampongbewoners uitgeoefend. Ieder kampong stelt zich in eene afdeeling, en de menigte vormt in het midden van den aloon-aloon een ronden kring, in welks midden zich twee uitdagers plaatsen, die de sterkte der partijen oppervlakkig beoordeelen. Daarna neemt de worsteling een aanvang en wordt tot twee malen herhaald, ten einde met zekerheid den roem aan den overwinnaar toe te kennen. Het „djagoeran-spel" wordt meer door kinderen op den middag gespeeld, en bestaat uit twee partijen, waarvan twee tot de worsteling tegen elkander optrekken en de zwakste onmiddellijk door een ander van zijn partij vervangen wordt. Beide deze worstelingen worden met de meeste geestdrift gespeeld en veroorzaken eene groote vreugde onder de geringe volksklassen.

Onder de voornaamste spelen van vermaak telt men de „wajang tòpeng," „wajang kroetjil," „ròngeng" en „terbang," benevens eenige gezangen in de kawi en hedendaagsche taal. Voorts het domino, schaak, matjanan en het tjoekee, dakon, damspel, hetwelk door vrouwen gespeeld wordt.

Men heeft twee differente soorten van wajang, namelijk „wajang poerwa" en „wajang gĕdog." Door beide worden de geschiedenissen van Java of van overzeesche landen voorgesteld, op gelijke wijs als de Chinesche schimmen. De poppen zijn van karbouwleer vervaardigd en fraai verguld en geschilderd. Bij aanzienlijke Javanen wordt tweemaal in een week gespeeld door personen, die in de geschiedenissen ervaren zijn en ze daarbij opzeggen onder de gamelanmuziek.

De overleveringen of geschiedenissen, door de „wajang poerwa" vertoond, heeten: „Watoe Goenoeng, Ardjoena Widjaja, Bima Soetji, Bomantaka, Pendawa Djaja en Parikĕsit; die der wajang gĕdog: dandang welis, koedanarawangsa, angrene, angron akoong, magat-koong, prijĕmbada, prowelas maroe, moerdaning koong, Djaja koesoema, kalmendang kadang dewa en wahoe djaja." De tòpeng of maskarades zijn spelen, waarin door gemaskerde mannen dezelfde geschiedenissen, die in de „wajang gĕdog" voorkomen, worden voorgesteld; de soorten van maskers komen overeen met de poppen van de „wajang gĕdog." De „wajang kroetjil" wordt gespeeld met houten poppen of beelden.

Het „tandak" of „róngeng" spel is een inlandsche dans, die, gepaard met zang en op de maat van de gamelanmuziek, door een of meer jonge vrouwen, bij trouwfeesten, besnijdenissen, veranderingen van naam of an-

dere plegtigheden, tegen eene geringe betaling, uitgeoefend wordt. Die vrouwen zijn gewoonlijk uit de armoedigste volksklasse, of werden door slecht gedrag tot dezen stand gebragt. Zij wonen op zich zelve, of worden, bij getallen van twee of meer, gehuisvest door anderen, die haar, meestal tegen twee vijfde van hare verdiensten, voeden en kleeden, terwijl zij voorts nog een vijfde aan den eigenaar van het gamelanspel en een vijfde aan de muzikanten moeten afgeven, waardoor zij slechts een vijfde voor zich behouden.

Men onderscheidt vier soorten van róngeng-spelen, als; „tandak, laedraek of badoet" en „andong." Het tandak is de deuntste en meest eenvoudige dans, bestaande in bewegingen en trekkingen van de onderscheiden leden des ligchaams, gewijzigd naar de maat der muziek, door een of meer vrouwen gedanst. Somwijlen doen sommige dit op geene onaangename wijze voor den aanschouwer. Die dans wordt het meest bij de inlandsche hoofden gespeeld en verzeld van de muziekstukken „laras" en „gandung." Bij deze gelegenheid worden enkele keeren door alle aanwezende mannen gedanst, dat men „madjoe" of „beksa" noemt, als wanneer de vrouwen de wijze „ngudang" zingen. De vrouwen worden door den danser overgebragt aan dengenen, die hem in rang opvolgt; een ieder is verpligt bij deze gelegenheid eenig geld aan de róngeng te betalen. Den naam van „laedraek" of „badoet" verkrijgt deze dans, wanneer er twee arlekijns of potsemakers bij zijn, waarvan er een in vrouwekleederen vermomd is, en welke beide geestige verhalen moeten leveren en daarbij allerlei gebaren voegen. De „tandak bebarang", is een ambulante troep, die met een gamelanspel des avonds en in den loop van den dag in de kampong's rondtrekken, om bij hen, die dit verkiezen, hunne kunst ten toon te stellen voor eene geringe betaling van eenige stuivers.

De „tandak andong" is een troep, die zich des nachts op publieke plaatsen stelt, waar zij voor de gaande en komende man speelt. Ieder die wil, heeft bij deze gelegenheid het regt, om te dansen met welke vrouw hij verkiest, en bovendien om de keus van het muziekstuk te doen; als de dans afgeloopen is, omhelst de vrouw haar danser, volgt hem en geeft hem sirih te eten, waarvoor zij eenige stuivers tot belooning ontvangt.

Het spel „terbang of anders genaamd „rabana" is het voorstellen van Arabische geschiedenissen „rengonis", „praloe raro", en „baktie djamal", gepaard met de muziek van de rinkelbom of tamboerin. Ze worden op twee onderscheiden wijzen vertoond, als door armoedige verminkte of blinde personen, die in de kampong's rondtrekken en dan de zoo evengenoemde muziek vergezeld doen gaan van de gamelan, die bij deze gelegenheid slechts uit de instrumenten kellaak, kenong, kendang, gambang en rabab is zamengesteld. Die geschiedenissen worden voorgesteld bij gelegenheid van trouwen, bij priesters of op publieke plaatsen. De muziek wordt voornamelijk in de poeasa gebruikt, tot accompagnement bij het lezen van den Salawak. Eenige armoedige priesters of andere menschen zenden hunne kinderen ook wel des donderdags met het rabana (tambourin) muziek

naar de kampong, om aldaar de Salawak tegen geld en spijs voor te lezen.

Onder de spelen, welke bij de Javanen om prijzen geschieden, kunnen voornamelijk het hanenvechten, het kemphaantjes-vechten, het djangkriks-vechten en „lawanan ajam" gerekend worden. Een haan, welken men wil laten vechten, moet een geruimen tijd opgevoed worden, en in een kooi bewaard zijn. Elken morgen en na den middag worden de pooten met een klapperbast gewreven, ten einde het ruwe vel los te maken, waarmede hij zijnen vijand wondt. De eigenaar wrijft den bek met de hand, om dien scherp te doen worden. Als kemphaantjes vechten, zijn dit wijfjesvogels „booroong gĕmak" genaamd, die de gedaante en grootte hebben van de kwartel en in de bosschen gevangen worden. Ze worden in kooijen bewaard en elken morgen en avond met sprinkhanen gevoerd. Men neemt den vogel van tijd tot tijd in de hand om hem tam te maken. De bek wordt met dauw gewreven, om hem hard te doen worden, ten einde zijne tegenpartij te kunnen wonden. Zoo dra de vogel tam en vurig is, laat men hem onder een gevlochten kooi vechten, hetwelk deze kleine beestjes met zulk eene woede doen, dat zij dikwijls de snavels van de bekjes verliezen. Wat het djangkriks-vechten betreft, er zijn, die men dadelijk na de vangst uit de bosschen doet vechten; anderen worden eerst bewaard en opgevoed, waartoe men ze in het water legt; — wanneer de djangkrik half dood is, neemt men hem er weder uit en hangt hem aan een touw op aan de post gedurende 2 of 3 uren, waarna men hem te eten geeft groene katjang met notemuskaat en een weing katjoeboengpitjes; na dit 8 of 10 dagen herhaald te hebben, kan men ze laten vechten. Tot „lawanan ajam" kiest men jonge hoenders, die lange vederen hebben en gevolgelijk het best kunnen vliegen; die het verste vliegt heeft gewonnen.

Ook zijn de Javanen bijzondere liefhebbers van hazardspelen, de voornaamste dezer zijn: met de Chinesche kaart, „kartå tjinå," „limå Sampi" en „lòwak," benevens de spelen „pedek," „ketjik," „adoe klåpå," „adoe kemirie gandring," „gimĕr," „gangsal ganep," „tjeplèk," „lobang," „kempyang," „dadoe" en „bentangan."

Het spel „pedek" bestaat in twee sawoe-pitten, die op elkander stuk gedrukt worden; twee personen werpen ze weg; hij, wiens pit plat op den grond blijft liggen, heeft de eerste drukking, en wiens pit breekt, verliest zijn geld.

Het spel „ketjik," wordt met vier personen gespeeld, die onderling een nummer van een tot vier aannemen, waarvan drie personen naar verkiezing geld stellen; de vierde neemt een handvol steentjes of sawoe-pitten, telt ze bij vieren uit, en het overblijvende getal doet het voorgezette geld aan dengene winnen, die tot nummer het overblijvende getal heeft.

Bij het „adoe klåpå" nemen twee personen ieder een klappernoot, slaan die tegen elkander stuk, en hij, wiens noot breekt, verliest.

Bij het „adoe kemirie gandring," worden twee kemirie vruchten tegen elkander geworpen. Wanneer een daarvan breekt, verliest hij aan wien deze behoort.

Het spel „gimĕr" is een eenvoudig kruis- en muntspel onder de hand.

Bij het spel „gangsal ganep," werpt men met acht koperen duiten naar een voorwerp, en wanneer men een effen getal daarop werpt, wordt het spel gewonnen, een oneffen getal doet verliezen.

Bij het spel „ tjëplèk," plaatst men twee koperen duiten met gaatjes met de muntzijde op elkanderen. Men werpt ze ter aarde, en wanneer ze met gelijk kruis of munt nedervallen, wint men het spel.

Het spel „ lobang" geschiedt door duiten op een zekeren afstand in een gat te werpen; hier niet in slagende, worden de uitgeworpen duiten in een cirkel om het gat gelegd, en wordt naar de voorste geworpen; als u dit gelukt hebt gij het spel gewonnen, maar wanneer gij een verkeerde duit raakt, betaalt gij een boete.

Het spel „kempjong" wordt met vier koperen duiten met gaatjes gespeeld, welke allen met de kruis- of muntzijde op de hand gelegd worden; het doel daarvan is om dezelve allen omgekeerd op den grond te doen nedervallen.

Het spel „dadoe" wordt gespeeld met twee dobbelsteenen; het getal personen, onverschillig hoeveel, zet eenig geld in twee kopjes, en werpt beurtelings met de steenen; de 6, 5, 3 doet beide de kopjes winnen en de 5 en 6 doet het voorste kopje alleen winnen, de 4 en 2 doet verliezen, terwijl de overige onevene getallen eene verwisseling veroorzaken; de winnende partij heeft het regt van voor een tweede maal te werpen.

In het spel „bentangan," wordt een onbepaald getal jawoepitten op een klein verheven voorwerp bij elkander op een hoopje gelegd. Men werpt dan beurtelings een daarvan met kracht in dat hoopje, waardoor er eenigen van het voorschreven voorwerp afvallen; de overblijvende worden met vieren uitgeteld, en wanneer dezen een oneven getal uitmaken, wint hij die geworpen heeft.

De wijze van tellen en rekenen, welke bij de Javanen sedert onheugelijke jaren bestaat en thans nog in volkomen werking is, is de navolgende:

1 genaamd sauk.
10 „ sadåså.
100 „ satoes.
1000 „ sèwoe.
10,000 „ saleksâ.
100,000 „ saketi.
1000,000 „ sajoetâ.
10,000,000 „ babårå; boven deze som hebben zij geen termen meer, maar ze noemen die bij getallen.

„ Wendaran " beteekent een onbepaald getal.

„ Saper tanang" beteekent gelijk aan de zandkorrels.

„ Jingellan " beteekent hetgeen met geen cijfers uit te drukken is.

„ Gaelmanassan " beteekent onnoembaar.

Indien door hen geldsommen berekend worden, gebruiken zij de navolgende getallen als:

5 halve duiten of $^{5}/_{8}$ stuiver saogs.

10	halve	duiten	of		$1^1/_4$	stuiver	sa-iting.
25	„	„	„		$3^1/_8$	„	selawe.
50	„	„	„		$6^1/_4$	„	samee.
60	„	„	„		$7^1/_2$	„	sawidak.
75	„	„	„		$9^3/_8$	„	saoeang domo.
150	„	„	„		$18^3/_4$	„	satali pitjis.
175	„	„	„		$21^7/_8$	„	labak satak.
200	„	„	„		25	„	satak.
300	„	„	„	1 gul.	$7^1/_2$	„	sakae pitjis.
400	„	„	„	1 „	20	„	samas.
500	„	„	„	2 „	$2^1/_2$	„	lumang koepang.
600	„	„	„	2 „	15	„	sadjampel pitjis.
800	„	„	„	3 „	10	„	domas.
1200	„	„	„	5 „		„	sereaal pitjis.

De maten en gewigten, welke bij de Javanen gebruikelijk zijn, zijn bekend onder de navolgende onderdeelen. Schalen en gewigten bij ponden zijn bij hen onbekend. Alle voorwerpen, welke bij gewigt verkocht worden, worden bij kati's (een en een kwart pond) gewogen, met een datjin, dat is: een van sawoehout vervaardigde stok, welke op drie onderscheiden plaatsen, naarmate van het gewigt, aan een touw wordt opgehangen. Men hecht een haak met een touwtje voor aan de punt van den stok, ten einde het voorwerp dat men wegen wil, daar aan te hangen. De stok wordt verdeeld in kati's en tails', wordende een kati bij de inlanders gerekend op de zwaarte van 16 tails' en een tail op $^3/_8$ spmt. Voorts plaatst men een gewigt, genaamd tjanteel, op het merk van de vereischte hoeveelheid, en wanneer de tjanteel met het voorwerp balanceert, heeft men het verlangde gewigt. Bij voorbeeld: de stok van een datjin, waarmede men tot 24 kati's kan wegen, heeft de lengte van 32 duimen, en wordt op $9^1/_4$ duim opgehangen voor alle gewigten beneden het kati, op vier duimen boven de een tot tien, en op $1^1/_4$ duimen voor boven de tien kati's, terwijl de enteel $1^7/_8$ katie: (voor de voorschreven afmeting) zwaarte moet hebben.

De inlanders hebben geen goud- of zilver-gewigten. Hunne schalen komen echter met de onze overeen. Tot gewigten gebruiken zij sogo-boontjes of zilveren spaansche matten; 10 tail wordt voor een kati ($1^1/_4$ ℔) gehouden, en heeft de navolgende onderdeelen, als: een tail wordt gehouden de zwaarte te hebben van twee zilveren spaansche matten of 200 sogo-boontjes; het zilver heeft echter slechts 190 boontjes gewigt.

Een	reaal	heeft	100	sogo	boontjes.
„	sedjampel	„	50	„	„
„	sesoekoe	„	25	„	„
„	setali	„	$12^1/_2$	„	„
„	saoewang	„	$6^1/_4$	„	„
„	sesogo	„	1	„	„
„	satjilluk	„	$^1/_2$	„	„

Juweelen en edele gesteenten worden door hen bij tails gewogen, daar zij echter de gewigten niet hebben, gebruiken zij de versch gepelde rijstkorrel, die nog niet gestampt en van eene middelmatige grootte is. Een karaat wordt gehouden de zwaarte te hebben van acht der voorschreven rijstkorrels op Java en elf te Bandjermasin of op andere plaatsen van de overwal.

De kapas en tabak wordt tegen zilver-geld en koperen duiten gewogen, het kati wordt gehouden de zwaarte te hebben van 22 Sp. matten zilver of 19 oewang en acht duiten kopergeld, zijnde 198 stuks duiten van het jaar 1751 of 1789; het kati wordt voorts verdeeld in de onderdeelen van $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_8$, $^1/_{16}$ kati.

De padi wordt zelden gewogen, en het meest bij bossen berekend.

Een	amat	is	20 gedings	of	200	kati's.
„	oewo	„	10 „	„	100	„
„	geding	„	$^1/_{10}$ „	„	10	„
„	agem	„	$^1/_2$ geding	„	5	„
„	tjanggap	„	$^1/_2$ agem			
„	rientjie	„	$^1/_4$ tjanggap			
„	radjeck	„	$^1/_4$ rientjie			

De rijst wordt aan de stranden gewogen, maar in de binnenlanden door de inlanders altoos bij de „takkar-maat" verkocht, een kojang of gantang; de gantang wordt gerekend op 5 kati's, hetwelk in eenige dessa's met de pitrah verschilt, daar deze dikwijls 6 en 7 bevat; de pitrah wordt echter over het algemeen gebruikt.

Wanneer een kojang wordt gewogen heeft hij 30 pikols.

Een pikol heeft 20 gantangs of 100 kati's.
„ badjak is $^1/_2$ pikol „ 10 gantangs.
„ pitrah of gantang is $^1/_{10}$ badjak.
„ etter of battak is een $^1/_2$ pietrah of gantang.
„ battak of eenteek is een $^1/_4$ pietrah.

De onderscheiden soorten van oliën worden door den inlander bij maten verkocht; een parah is 40 boijang of 115 kati's voor klapper en katjang olie, en van djarak-olie 125 kati's, daar deze soort van olie zwaarder is. Een boijang is $^1/_{40}$ parah.

De onderscheidene soorten van aardvruchten, „pala widja" genaamd, en visch worden bij maten, door den inlander „parah" geheeten, verkocht, waarvan de grootte niet te bepalen is, als verschillende in alle dessa's.

De ongebluschte kalk wordt mede bij de maat verkocht; men onderscheidt drie soorten van maten, als de „parah bezaar" of „takernja kapoer boeboek" van 28 kati's, tellende 70 parah op een kojang van 1060 kati's.

De „parah sedeng" van 9 kati's tellende 60 parah op een kojang van 540 kati's en de „parah ketjil" van 4 kati's tellende 100 parah op een kojang van 400 kat'is.

(Wordt vervolgd.)

De Edinburgh Review over de koloniale politiek van Nederland.

De *Edinburgh Review* behoort teregt, om het talent en de waardigheid waarmede zijne meeste artikels worden geschreven, tot de meest geachte en meest invloedrijke tijdschriften der wereld. In vele opzigten zal waar bevonden worden, wat een Fransch schrijver in het *Journal des Economistes* er van zeide: „Très souvent quand le *Edinburgh Review* a parlé, on peut „dire que l'opinion publique en Angleterre s'est prononcée."

Enkele malen echter wordt dat uitstekend tijdschrift ontsierd door de heftigheid waarmede in sommige artikels eenig volk of persoon wordt aangevallen, en de onjuiste wijze, waarop eene gebeurtenis of omstandigheid wordt voorgesteld en beoordeeld.

Het meest treft dit, wanneer er sprake is van iets, waarmede Groot-Brittannie's eigenbelang in het spel is, en de schrijver behoort tot de klasse van diegenen (gelukkig in aantal en invloed, naar wij meenen, afnemende), die schier alles geoorloofd achten, wanneer Engelands magt en invloed slechts zou kunnen toenemen.

Een treffend voorbeeld daarvan biedt het laatste nummer der *Review*, dat van Julij 1852, aan. Onder den titel van: *Dutch Diplomacy and Indian piracy* wordt daar op voor Nederland beleedigenden toon beweerd dat wij het bezit van Nederlandsch Indië onwaardig zijn, dat onze despotische overheersching, die slechts het dienstbaar maken der inlandsche bevolking aan onze geldelijke belangen beoogt, gepaard met de zoo algemeene, allen handel doodende zeerooverij, die wij niet in staat zijn te keer te gaan, — de vloek is van deze schoone gewesten. Met het grofste cynisme wordt beweerd dat Castlereagh Engelands belangen geheel uit het oog verloor, toen hij zijne handteekening plaatste onder de Weenertraktaten, waarbij Nederland zijne meeste koloniën terug erlangde, die, door de Engelsche wapens veroverd, voor Engeland van zoo onschatbaar belang zouden zijn geweest. Op gelijke wijze wordt CANNING scherp veroordeeld, omdat hij bij het traktaat van 17 Maart 1824 zich eenigzins door FALCK en FAGEL zoude hebben laten verschalken *), door, aan onze eischen toegevende, ons regten in Indië toe te kennen, waarop wij geen regtmagtige aanspraak hadden, en door Engelands belangen niet genoegzaam in het oog te houden.

Als of die teruggave der koloniën niet in verband stond met het bij de Weenertraktaten beoogde stelsel van het Europeesch evenwigt, dat de alleenheerschappij van Engeland in Indië niet toestond; met het bij die

*) De schrijver zegt dit niet wel bepaald, maar geeft het toch genoeg te kennen.

traktaten blijkbaar zooveel doenlijk in het oog gehouden beginsel om alles zooveel mogelijk op den ouden voet te herstellen; als of die teruggave bovenal niet werd gevorderd door regt en billijkheid, daar Engeland, toen het zich van onze vloten en koloniën meester maakte, dit deed onder het voorwendsel deze te zullen bewaren voor den Prins-stadhouder en de republiek der Vereenigde Nederlanden, maar voorgaf niet te kunnen toelaten dat zij in handen der Franschen vielen; als of het verdrag van 1824 niet het gevolg was van vele moeijelijkheden, die door het Britsch-Indisch bestuur, vooral door sir STAMFORD RAFFLES (wiens heldere blik zoo geheel en al de belangrijkheid onzer zoo schoone bezittingen doorzag en deze zoo noode voor zijn vaderland zag te loor gaan), aan die eenmaal bepaalde teruggave en aan de volledige en eerlijke uitlegging van de Weener traktaten en de Londensche conventie werden in den weg gelegd.

Met sluwheid wordt gebruik gemaakt van de, ook in het Engelsch vertaalde en door het Britsch gouvernement aan het parlement voorgelegde nota over de zeerooverij in de Indische wateren door den heer CORNETS DE GROOT, destijds secretaris-generaal bij het depart. van koloniën, in 1846 opgesteld, om ook uit dat officieel stuk te bewijzen tot welke geduchte hoogte die ramp is gestegen. Maar zeer zorgvuldig wordt gezwegen van alles wat door het Nederlandsch-Indisch gouvernement tot het te keer gaan dier zeerooverij is gedaan. Hoog daarentegen wordt opgegeven van al wat in de laatste jaren, vooral ten gevolge van de bemoeijingen van den in Engeland hoog gevierden sir JAMES BROOKE, door Engelsche wapens en Engelschen invloed tot het verminderen dier zeerooverij is verrigt. Een zoo met de literatuur over Indië bekend persoon, als de schrijver in de *Edinburgh Review* den schijn aanneemt te zijn, had, ware hij ter goeder trouw geweest, daarbij ook melding moeten maken van enkele der verschillende geschriften, waarin aangetoond wordt, niet alleen wat door ons Gouvernement tegen die zeerooverij is verrigt, maar tevens hoe weinig daartoe, tot welligt voor zeer korten tijd, door het Britsch-Indisch gouvernement is bijgedragen, en hoe herhaaldelijk die medewerking door ons te vergeefs is ingeroepen. Behalve op de nota van den heer CORNETS DE GROOT, zij het voldoende daartoe op een der beste stukken van den te vroeg overleden „Moniteur des Indes" te wijzen.

Moge dit weinige genoegzaam zijn, om nog meer de aandacht op het artikel der *Edinburgh Review* te vestigen dan reeds geschied is door de gedeeltelijke mededeeling er van in *de Economist* van Julij jl. en in *de Indiër*, *) maar vooral moge het iets bijdragen tot vestiging der overtui-

*) Door die mededeeling schijnt breedvoeriger vermelding hier onnoodig te mogen worden geacht. Ter herinnering schijnt het echter niet overbodig hier des schrijvers hoofdstellingen, zijn thema, te laten volgen. Wij nemen daartoe het volgende uit *de Economist* over, waarmede wij eerst na het schrijven van ons artikel bekend werden:

„De schrijver betoogt de volgende stellingen: De welvaart van de bewoners der Ind. eilanden wordt voornamelijk door twee oorzaken tegengehouden: de zeerooverij en de staatkunde door Nederland in Indië gevolgd. Die staatkunde is een stelsel van onderdrukking der inlanders en van wangunstige uitsluiting van andere volken, tegen den geest en de bedoeling der tratakten voortgezet. Door deze twee oorzaken blijven de inlanders verstoken van de voor-

ging, dat het stuk eene spoedige en fiksche wederlegging volstrekt vereischt. Mogt dit schrijven iets bijdragen tot het opwekken van een bevoegde, een deskundige, een man, die met volledige zaakkennis toegerust, met een warm vaderlandsch gevoel en met verontwaardiging over den tegen ons aangenomen toon, met talent en met waardigheid dat stuk wederlegde.

Zoo mijne bekendheid met onze koloniale politiek en met de in Indië in de laatste 30 of 40 jaren voorgevallen feiten, maar eenigzins mijn lust evenaarde om den schrijver van dat artikel, zoo als men zegt, eens fiksch op zijn plaats te zetten, zoo zou ik niet aarzelen terstond tot die wederlegging handen aan het werk te slaan, daar mijn gevoel mij zegt, dat zulk een artikel wederlegd MOET worden. Hoewel toch in 't minst geen bewonderaar quand même zijnde van onze koloniale politiek, (ik meen te mogen zeggen zulks genoegzaam te hebben bewezen), gevoelde ik mij bij het lezen van de *Edinburgh Review* toch te veel Nederlander om niet verontwaardigd te worden over den toon in dat tijdschrift tegen ons gouvernement aangeslagen, en over het cynisme waarmede de teruggave dier bezittingen wordt betreurd.

Maar mijne overtuiging dat eene wederlegging van dat stuk allernoodzakelijkst is, juist uit hoofde van de hooge positie van het tijdschrift waarin het is opgenomen, en niet minder om de onmiskenbare bekwaamheid waarmede het artikel is gesteld, is niet minder sterk dan de overtuiging dat die wederlegging slechts aan zeer bevoegde handen moet worden toevertrouwd. Eene niet volledige, niet op genoegzaam afdoende gronden rustende, niet genoeg krachtige wederlegging liep toch gevaar meer kwaad dan goed te doen. Werd er toch op gelet, zoo zou het alleen zijn om het zwakke der wederlegging te doen uitkomen, en daaruit nieuwe argumenten te putten voor het eerst voorgedragene.

Het zij mij vergund beknoptelijk mijne bescheiden meening mede te deelen omtrent de wijze, waarop, mijns inziens, die wederlegging zou kunnen ingerigt zijn, om het oogmerk: uitwissching van den indruk door het artikel der *Edinburgh Review* gemaakt, — te bereiken. Ik deel die meening met eenigen schroom mede: maar na de straks afgelegde gulle bekentenis dat ik mij tot die wederlegging volstrekt niet in staat gevoel, zal het toch wel niet uiterst onbescheiden zijn zoo ik zeg wel eene meening te hebben omtrent de wijze, hoe die wederlegging zou kunnen worden ingerigt. Zij wordt ook aan niemand opgedrongen, maar hij die kracht en lust tot dat werk gevoelt, vindt hierin mogelijk iets van zijne gading.

---

deelen, welke een ruimer handelsverkeer, zoowel met Europesche volken als onderling, hun zoude aanbrengen. Engeland behoort aan die beide oorzaken perk te zetten: 1o. Omdat een volk aan het hoofd der beschaving zooveel mogelijk de zwakkere volken in de weldaden van beschaving en handel moet doen deelen. 2o. Omdat het handelsbelang van Engeland zulks gebiedend vordert. Engeland is tot dergelijke inmenging geregtigd op den duidelijken grond der traktaten. Om die redenen wordt gekonkludeerd tot meerdere vestiging der Engelschen op Borneo en elders, — tot uitoefening van meerderen invloed op den inwendigen toestand der Indische volken, — tot vermeerdering der Engelsche zeemagt op die plaatsen: — in één woord, tot uitbreiding van den Engelschen invloed in den Indischen archipel."

Bovenaan staat de noodzakelijkheid tot het bezigen der Engelsche, minstens der Fransche taal. Overal waar de *Edinburgh Review* wordt gelezen, moet ook de wederlegging kunnen worden gelezen. Koos men de Hollandsche taal, dan ware het weinig beter als of men niet tegenschreef. Voor ons land is de wederlegging schier onnoodig, voor het buitenland, vooral voor Engeland zelf, allernoodzakelijkst.

Het geheele, of bijna geheele stuk der *Edinburgh Review* zou in de wederlegging moeten worden opgenomen. Dat eischt de voorzigtigheid, om niet den kans te loopen later door een schrijver, zoo sluw en zoo ter kwader trouw als die der *Review*, beticht te worden zijne gezegden uit hun verband gerukt, niet juist wedergegeven te hebben. Het is ook noodzakelijk, omdat er schier niet één is van het veertigtal bladzijden, die het artikel telt, welke niet meerdere zinsneden bevat, die voor tegenspraak vatbaar zijn.

De bewerking zou moeten doen zien, of het wenschelijker is de *Review* zin voor zin tegen te spreken, telkens zijn gezegde door de tegenspraak te doen volgen, zijne argumenten in de wederlegging op te nemen (zoo als b. v. de gewoonte is bij de handelingen tusschen de regering en de Staten-Generaal), dan wel om als 't ware een tegenhanger van zijn stuk te leveren. Het eerste heeft zeker voor, dat, zoo de wederlegging juist en krachtig is, telkens de verkeerde indruk wordt vernietigd, maar het doet ligt de eenheid, het geheel uit het oog verliezen, dat bij het laatste beter wordt behouden. In elk geval zou men niet spaarzaam moeten zijn met het aanhalen van autoriteiten en bronnen, waaruit de onjuistheid van 's schrijvers voorstelling zou kunnen blijken.

Tegen een tijdschriftartikel zou op die wijze welligt een boekdeel worden geschreven, dat o. a. ook het gevolg zou kunnen hebben dat de wederlegging wat lang uitbleef. Dat ware gewis een ongerief, daar een spoedig te keer gaan van den gemaakten indruk zeer wenschelijk is; doch goed werk is ongetwijfeld beter dan spoedig werk. Het oogmerk: een spoedig te keer gaan van den gemaakten indruk, zou welligt ook eenigzins kunnen worden bereikt, door reeds terstond een kort en krachtig artikel in een der Engelsche dagbladen te doen plaatsen, waarin de Edinburgh Review reeds aanvankelijk werd tegengesproken, en aangekondigd dat men zich voorstelde hem breedvoerig te wederleggen. Dat zou ook het voordeel hebben dat reeds voorloopig de aandacht op het werk werd gevestigd, en de verschijning dus waarschijnlijk terstond meer indruk zou maken.

Het zien ontstaan van een boek, uitgebreider dan de schrijver zich aanvankelijk voorstelde, zou hem ook niet van de uitgifte moeten weêrhouden. Het zal belangrijk genoeg kunnen worden, om in en buiten Nederland, in Nederlandsch zoowel als in Britsch Indië een groot aantal lezers te zullen vinden.

De wederlegging zou steeds met volledige zaakkennis en met waardigheid moeten zijn gesteld. Tegenover 's schrijvers gezegden omtrent onze blinde veroveringzucht en veronachtzaming en wreedaardige behandeling der inlandsche bevolking, zou een enkel goed gekozen voorbeeld uit de koloniale

geschiedenis van Engeland moeten worden overgezet, niet omdat zulks ons zou verontschuldigen, waar wij ons wezenlijk daaraan schuldig maakten, maar om aan te toonen hoe weinig het een land, dat zich daaromtrent zooveel te verwijten heeft, past aan een ander daarvoor den steen toe te werpen. Overigens zou slechts als bij uitzondering en niet meer dan volstrekt noodig, op de Engelsche koloniale politiek moeten worden gewezen, omdat dit den schijn zoude kunnen hebben als of wij onze bedrijven wilden trachten te vergoelijken door op de hunne te wijzen

Maar wie zal nu die m. i. even noodzakelijke als weinig gemakkelijke taak der wederlegging van den schrijver in de Edinburgh Review op zich nemen? Noodzakelijk, om den gemaakten indruk tegen te gaan; niet gemakkelijk, omdat de wederlegging overtuigend moet zijn, voor geen gegronde tegenspraak vatbaar.

Ware het voldoende daartoe slechts eenige kennis van koloniale aangelegenheden te bezitten, dan zouden zeer velen daartoe in staat zijn. Dan ware het genoegzaam zoo met die halve kennis slechts eenig gevoel van verontwaardiging over den jegens ons aangenomen toon gepaard ging om den Britschen schrijver te doen zien, dat de Nederlanders niet gewoon zijn, aangedanen hoon stilzwijgend te verduren.

Maar, gelijk gezegd is, die wederlegging zou zoo volledig, zoo overtuigend mogelijk, voor geene gegronde tegenspraak vatbaar moeten zijn. Om den gewenschten indruk te maken, zou het verkiesselijk zijn zoo zij uitging van een persoon van erkend gezag in koloniale aangelegenheden. Hij zou vooral volledig bekend moeten zijn met de geheele geschiedenis van het traktaat van 17 Maart 1824, en met al hetgeen daaraan voorafgegaan en daarop gevolgd is. Hij zou ook goed moeten kunnen aantoonen hoe Groot-Brittannië eigenlijk na de afscheiding van België naar regt en billijkheid, naar den geest der traktaten, verpligt zoude kunnen worden geacht om Ceylon, de Kaap de Goede Hoop, Essequebo, Berbice terug te geven, eerder dan dat Engeland zou kunnen worden gezegd met buitengewone edelmoedigheid te hebben gehandeld door niet al het vermeesterde te houden. Hij zou goed moeten kunnen aantoonen hoe nog in de laatste jaren de Engelschen steeds zijn voortgegaan inbreuk te maken op het traktaat van 1824, door op Sumatra telkens te trachten politieken invloed te verkrijgen; hoe de vestiging van JAMES BROOKE op Borneo, zoo al niet met de letter, zeker met den geest van dat traktaat strijdt, dat juist beoogde „alle aanleiding tot misverstand tusschen de agenten der beide Soevereinen" uit den weg te ruimen, en daarom tegen hunne gelijktijdige vestiging in hetzelfde land waakte, door ruiling en afstand van grondgebied, waar die anders het geval zou zijn geweest of in vervolg van tijd hebben kunnen worden. Men zou er op moeten wijzen dat Engeland met evenveel grond ons zou verwijten den geest van dat traktaat te schenden, zoo wij ons op eenig niet in dat stuk genoemd en nog niet door Engeland bezet punt van het vaste land van Indië vestigden, als wij het nu doen over BROOKE's vestiging op Borneo.

Bij den schrijver zou dus bovenal eene volledige bekendheid met alle diplomatieke onderhandelingen betreffende Nederlandsch-Indië, van de Londensche conventie van 13 Augustus 1814 af, moeten worden vereischt, om met algeheele kennis van zaken en met de noodige kracht zijne beschouwingen tegenover die van de Edinburgh Review te kunnen stellen.

Tellen wij vele mannen met die volledige kennis toegerust, geheel ingewijd in al de diplomatieke onderhandelingen van die tijden? Ik geloof het niet. Maar, wanneer naar zoo iemand wordt omgezien, wijst toch een ieder op den oud-minister van Koloniën, op den oud- Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, den vroegeren secretaris van het Indisch bestuur, den man die als 't ware vereenzelvigd is met al wat in de laatste 35 jaren omtrent onze koloniën voorviel, den man dien, wat sommigen ook van zijne politieke denkwijze en onverzettelijkheid mogen zeggen, door niemand groote bekendheid met, groote belangstelling in de koloniën zal worden ontzegd. Dan zegt een ieder: de heer J. C. BAUD is de man van wien de wederlegging van den aanval van den Britschen schrijver moest uitgaan. Niemand is daartoe zoo goed in staat als hij. Nu FALCK, ELOUT, VAN DER CAPELLEN, VAN DEN BOSCH en zoovele anderen dood zijn, is BAUD nog schier de eenige man die daaromtrent met volledige zaakkennis kan spreken. Hij kan het te meer, omdat hij later zoo vele jaren aan het hoofd van het departement van koloniën stond, en het gedurende die jaren niet ontbrak aan gelegenheden dat het traktaat van 1824 werd ter sprake gebragt. Hij is ook als 't ware tot die taak geroepen, én omdat hij door zijn stelsel van bestuur anderen niet toeliet volledige inzage in onze koloniale aangelegenheden te krijgen en vooral anderer bemoeijingen uit zulke diplomatieke onderhandelingen weerde *), — én omdat zijne eigen eer er ook mede gemoeid is. Hoewel toch zijn naam niet eenmaal in de Edinb. Review wordt genoemd, wordt toch zoozeer gesmaald op het destijds door de Nederlandsche regering verrigte, dat het toenmalig hoofd van het Depart. v. Koloniën, daarover moeijelijk schijnt te kunnen zwijgen.

Mogt de heer BAUD beseffen dat men regt heeft zoo iets van hem te verwachten! Mogt hij geneigdheid gevoelen aan die roepstem, die ik zoo gaarne den algemeenen roep heette, te voldoen! Mogt hij spoedig toonen dat het niet alleen is in de vergaderzaal van 's lands vertegenwoordiging, dat hij over koloniale aangelegenheden het woord voert; dat het niet alleen is uit een wetenschappelijk of geschiedkundig belang dat hij daarvoor de pen opvat, gelijk toen hij onlangs in de Bijdragen van het Instituut voor land-, taal- en volkenkunde van Nederlandsch Indië wees op het aandeel van RAFFLES aan den moord der Nederlanders te Palembang in 1811; maar mogt hij weldra ook bewijzen dat hij het gedrag der Nederlandsche regering, en dus casu het zijne, ook voor het oog van Europa weet te verdedigen, wanneer dit op zoo fellen toon

*) Men herinnere zich bv., uit de Inleiding van den hoogleeraar VETH tot het werk van den generaal DE STUERS over Sumatra, de beraadslagingen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, toen het verlaten onzer bezettingen op de Oostkust van Sumatra, waarschijnlijk op aandrang van Engeland, ter sprake kwam.

wordt aangevallen; dat hij den blaam van het Nederlandsche volkskarakter weet af te wrijven, wanneer het door een vreemdeling wordt voorgesteld als boven andere volken in zijne koloniale politiek in barbaarschheid en baatzucht uitmuntende; dat hij het cynisme en de verkrachting van regt en billijkheid weet te doen uitkomen, waarmede een Engelschman er voor durft uitkomen, dat Engelands regering Engelands belang voorbij zag, en *acted improvidently*, toen zij het geroofde aan den wezenlijken eigenaar, den regthebbende, terug gaf.

De heer BAUD duide het niet ten kwade, dat zoo zonder omwegen op hem wordt gewezen, dat hij zoo regtstreeks als 't ware tot schrijven wordt opgeroepen. Hij houde het ten goede om de beweegreden daartoe: de overtuiging dat het belang van het vaderland de wederlegging van het artikel in de *Edinburgh Review* hoogst wenschelijk maakt; de overtuiging dat hij een der zeer weinigen is van wie eene goede, krachtige, fiksche wederlegging kan worden verwacht.

Men wane niet, omdat dit stuk mogelijk met eenige warmte is geschreven, en sterk op de wederlegging van den Engelschen schrijver wordt aangedrongen, dat daardoor als mijne meening wordt te kennen gegeven dat *al* 's schrijvers beschouwingen onjuist zijn, dat er in mijn oog geene gegronde aanmerkingen te maken zijn op de wijze waarop ons geheel koloniaal beheer wordt gevoerd, waarop ons vroeger en tegenwoordig koloniaal bestuur de inlandsche bevolking dier schoone gewesten behandelt en haar aan Nederlands belangen cijnsbaar maakt, waarop wij ons van onzen pligt als souverein kwijten om die bevolking en den handel in 't algemeen te verlossen van de ramp der zoo vreesselijk uitgebreide zeerooverij.

Voor hen die de moeite namen eenige mijner artikelen over koloniale aangelegenheden te lezen, zal het mogelijk overbodig zijn te herinneren dat dit niet geheel het geval is. Tot zoo vele anderen zij gezegd: dat ik met velen meen dat het: „*It is an Englishman's right to grumble*," ook geheel op den Nederlander toepasselijk is; dat ik er rond vooruitkom sedert lang (mogelijk wel eenigzins ten gevolge mijner opleiding aan de Leidsche hoogeschool, onder hoogleeraren waarvan vooral een, de meest gevolgde, niet juist altijd gewoon was alles goed te keuren wat in den staat voorviel) gewoon te zijn over veel — mogelijk zeer verwaand! — een afkeurend oordeel te uiten, niet zoo zeer omdat het voor onvoorwaardelijk verkeerd wordt gehouden, of zoo veel slechter dan in andere landen, maar uit gemoedelijke overtuiging dat het verkeerde zeer vatbaar is voor verbetering, en dat wij nog ver af zijn van het *modelstaatje* waartoe zeker hoogleeraar voor eenige jaren meende dat Nederland zeer goed zou kunnen worden verheven.

Maar hoewel meenende dat er veel, zeer veel op ons koloniaal beheer is aan te merken, en overtuigd dat ieder Nederlander, die in gemoede en als eerlijk man, zonder door bijoogmerken geleid te zijn, meent daarover gegronde aanmerkingen te kunnen maken, en wenken ter verbetering mede te deelen, daartoe verpligt is, zoo meen ik toch ook dat geen Nederlander

het onopgemerkt mag laten voorbijgaan, wanneer een vreemdeling dit doet op een voor de natie, voor de regering beleedigenden toon. Is er waarheid in de in het buitenland over ons gemaakte aanmerkingen, men lette er op, en trachte den grond tot die aanmerkingen weg te nemen; maar men toone zich gevoelig over den toon waarin zij worden gemaakt, wanneer die toon iets beleedigends bevat. Vooral eene kleine natie moet toonen dat zij zich zelve acht, om te meer aanspraak te maken dat ook anderen haar achten. Een Nederlander make zijne aanmerkingen op zijn regering en volk in Nederland, maar in het buitenland en jegens buitenlanders toone hij zich trotsch Nederlander te zijn, en verdedige zijn volk en regering, wanneer die worden aangevallen. Hij verdient verachting wanneer hij zich verlaagt tot het deelnemen in dien aanval. Hij toont lafheid, wanneer hij op die aanvallen zwijgt.

En mitsdien herhaal ik nogmaals als mijn: *attamen delenda Carthago:* Ik meen dat er volstrekte behoefte bestaat aan eene goede en spoedige wederlegging van het artikel in de *Edinburgh review: Dutch diplomacy and Indian piracy.*

's Hage, Sept. 1852. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

Kapitein NOLTE onder de zeeroovers.

De morgen van den 19den Maart 1822, was een dier heerlijke oogenblikken, welke alleen de tropische gewesten kunnen aanbieden. Nadat den vorigen avond een frissche regenbui was gevallen, en een heldere nacht den dampkring had verkoeld, verspreidden nu de eerste stralen der ochtendzon hunnen purperen gloed boven de oosterkimmen, en langzamerhand werd de onafzienbare vlakte van de Java-zee ontbloot voor het oog der schepelingen van de brik „Anna-Maria." Dat vaartuig had vijf dagen vroeger de reede van Samarang verlaten, en stevende, voortgestuwd door een vriendelijk landbriesje, dat van de kust van Krawang woei, naar Batavia. Alles voorspelde een gelukkige en voorspoedige reis. De gezagvoerder was H. C. NOLTE, een jong mensch van 22 jaren, een dier paria's in Indië, die met den naam van „Inlandsche kinderen" bestempeld worden, maar die van zijne vroegste jeugd reeds aan boord was geweest, den Archipel in alle rigtingen had rondgezwalkt, en bereids in dezen jeugdigen leeftijd een ervaren, aan ondervinding rijke zeeman kon genoemd worden. Hij stond achter op het halfdek, en had, met een verrekijker gewapend, zijne blikken onafgebroken op de kust gerigt; uit de opmerkzaamheid, waarmede hij de, voor het bloote oog nog niet te onderscheiden, voorwerpen beschouwde, en de bezorgdheid, die zich op zijn gelaat teekende en met ieder oogenblik vermeerderde, kon men opmaken, dat hij iets buitengewoons meende te bespeuren. De matrozen, allen inboorlingen van den Archipel, en verreweg de meesten Javanen, keerden, de een voor de ander na, eveneens hunne blikken naar dienzelfden kant, en weldra zagen ze duidelijk verscheiden groote praauwen van onder den wal op het schip aanhouden.

— „Mannen," riep de gezagvoerder, „dat zijn ongetwijfeld batak's (zeeroovers); houdt u gereed voor het gevecht, laadt de stukken, dat ieder zijn pligt doe! Want als die schelmen denken, dat wij ons zonder slag of stoot zullen overgeven, dan vergissen zij zich."

Er is geen gevecht mogelijk, waarin de moed meer wordt opgewekt, of liever de wanhoop krachtiger tot kloeke daden aanzet, dan bij een aanval van zeeroovers in den Indischen Archipel; want ieder schepeling weet, dat, zoo hij overwonnen wordt, zijn lot òf de dood is, òf, nog vreesselijker dan de dood, eene harde en afschuwelijke slavernij. Daarom ijlde, aan boord van de „Anna-Maria," alles wat handen had naar het geschut, op het bevel van den kapitein, en in één oogenblik was het schip tot een geduchten tegenstand gereed. Maar er kunnen omstandigheden zijn, waarin ook het grootste en best bemande vaartuig niets vermag tegen eene overmagt van lange smalle praauwen, door talrijke roeijers met lange riemen, pijlsnel

voortgedreven, met lilla's gewapend, en met een overmagt van manschappen aan boord, die alles op het spel zetten, omdat zij, zonder te overwinnen, alles verliezen. Naauwelijks was het bevel van den kapitein uitgesproken, of de geheele ekipage stond gereed, om dood en verwoesting uit zes kanonnen te braken. De kapitein wilde zich vergewissen, dat hij zich niet vergist had, en de praauwen, die op hen aanhielden inderdaad met een vijandig doel hem naderden. Daarom liet hij een der stukken in hunne rigting lossen. Maar toen het schot had weërgalmd, werd het onmiddellijk van vijf dier vaartuigen beantwoord. Er was alzoo geen twijfel aan; het waren zeeroovers, die pijlsnel de spiegelgladde zee doorkliefden en de „Anna-Maria" met een aanval bedreigden.

— „Aan bakboord vuur!" donderde op nieuw het bevel, en bijna even snel flikkerde het kruid op de zinkgaten en werden drie stukken gelost. Ook de praauwen bleven niet in gebreke te antwoorden, en zoo was het gevecht reeds begonnen, toen de omstandigheden voor het schip zoo ongunstig mogelijk werden. De weinige wind, die er nog was, had plaats gemaakt voor doodstilte. De zeilen hingen slap en magteloos aan de ra's en sloegen tegen de masten en touwen, naarmate het schip door de deining werd bewogen en geschokt. Geen briesje, hoe gering ook, bragt eenig leven meer in den wimpel; geen zuchtje, hoe flaauw en zwak, bewoog de door de zon gestoofde atmospheer. Daar lag het schip weêrloos, zonder zich te kunnen wenden of keeren, beroofd van het vermogen, om zelfs de geringste beweging te doen — en dáár naderden de praauwen, die het met den ondergang dreigden. Ze vuurden onophoudelijk uit hunne lange lilla's — en wat deed de „Anna-Maria?" Ofschoon goed gewapend, kon ze slechts van één harer stukken gebruik maken; want de roovers, die door hunne lange roeiriemen elke beweging in hunne magt hadden, hielden zich allen eerst in het kielwater van het schip, later, toen het doodstil was geworden, achter den spiegel, zoodat slechts één kanon, achteruit gebragt, tegen hen gerigt en gebruikt kon worden. En toch hield de dappere kapitein NOLTE hen, drie uren lang, met dat ééne stuk, op eenen eerbiedigen afstand; maar toen schenen ze nieuwen moed te scheppen, toen roeiden ze op en bevonden zich bliksemsnel aan stuur- en bakboordzijde van het tot ondergang gedoemde schip, gereed om te enteren.

Behalve de kapitein, was er aan boord nog een tweede zoogenaamd „Inlandsch kind," de stuurman, een oude zeerob, grijs geworden op de golven. Hij heette JAN PIETERS, en ofschoon NOLTE zoo veel jonger was, gehoorzaamde hij echter met de stiptste naauwkeurigheid de bevelen van zijnen kapitein; hij was een type van dien bedaarden moed, en die koelbloedige verachting van 't gevaar, waarvan de verhalen van kapitein MARRYAT zulke treffende schilderingen bevatten.

— „Wapen het volk!" had NOLTE hem toegeroepen, zoodra hij het doel der roovers had bespeurd, en onmiddellijk had JAN PIETERS de sabels en pieken uit de kajuit gehaald en aan elk der matrozen er een ter hand gesteld. Nu begon een kort maar vreesselijk gevecht. Uit de vijf praau-

wen, die het schip omsingelden, trachtten weldra meer dan honderd forsche en goed gewapende Maleijers de verschansing te beklimmen, en ofschoon menigeen, getroffen door een lanssteek of een sabelhouw der trouwe Javanen, in plaats van het schip den bodem der zee bereikte, toch was weldra het dek der „Anna-Maria" opgevuld van die bloeddorstige, razende en afschuwelijke gestalten, die, door hunne overmagt alles voor zich deden bukken en nedersabelden al wat tegenstand bood.

De kapitein en de stuurman hadden als leeuwen gevochten; maar wie kan aan een stortvloed weêrstand bieden, en als eén stortvloed hadden de roovers van alle kanten het schip geënterd. Velen van zijne matrozen waren reeds aan zijne zijde gevallen, hij zelf was gewond. Zou hij zich overgeven? Maar dan wachtte hem immers een lot, veel erger dan de dood, — de slavernij in de magt van ruwe barbaren en ontmenschte beulen! Bliksemsnel schiet eene gedachte hem door het hoofd; hij grijpt twee brandende lonten, die bij de stukken zijn nedergeworpen; hij ijlt naar de kruidkamer; hij wil er den brand in steken; hij wil zich zelven en de zijnen, door een plotselingen dood, aan een gruwzaam lijden ontrukken, en tevens zijnen vijanden een laatsten verschrikkelijken slag toebrengen. Maar in de kruidkamer waren alleen patronen en kardoezen, geen los kruid. Hij trachtte ze vuur te doen vatten, maar de roovers, door de vonken, die daardoor van de brandende lonten vlogen, opmerkzaam geworden, ontdekten zijn voornemen. Ze snelden mede naar de kruidkamer; een hunner trof den kapitein door een lanssteek in den hals, en de tweede steek, die hij hem wilde toebrengen, zou doodelijk zijn geweest, indien het NOLTE niet gelukt was, dien te ontduiken. Nu grepen de andere roovers hem aan, sleurden hem naar boven op het dek en wierpen hem neder bij den stuurman en de Javanen, die nog over waren.

Wie is in staat, het getal ongelukkigen op te geven, dat jaarlijks in den Indischen Archipel in de magt der zeeroovers geraakt? Wij zullen er ons niet aan wagen er eene berekening van te maken, want de gegevens daartoe ontbreken geheel en al. Maar wanneer wij nagaan, dat de vermetelheid dier vrijbuiters gedurig toeneemt; dat zij zich niet ontzien om plaatsen, waar de Nederlandsche vlag wappert en, althans in naam, ons gezag wordt uitgeoefend, aan te vallen, uit te plunderen en de inwoners in slavernij weg te voeren; dat zij, als de gelegenheid gunstig is, zoo als met de „Anna-Maria" het geval was, zelfs raschepen durven enteren en afloopen, en de ekipage in boeijen slaan, dan kan men zich een denkbeeld vormen van 't geen moet plaats grijpen op die eilanden, die geheel weerloos aan zich zelven zijn overgelaten, en wat het lot moet zijn van die tallooze inlandsche vaartuigen, die, zonder krachtige verdedigingsmiddelen, de zeeën van den Archipel bevaren. Wij overdrijven voorzeker niet, wanneer wij zeggen, dat duizenden en duizenden op die wijze jaarlijks een prooi dier barbaren worden. En weet gij wat hun lot is? In 't vervolg van het verhaal, waarmede wij een aanvang maakten, willen wij er u een voorbeeld van voorstellen. Het is geen roman, die wij mededeelen, er komen zelfs geene versieringen en verfraaijingen in

voor; 't is de eenvoudige waarheid, zoo als wij haar geboekt vonden in eene nota, door ons in het Gouvernements-archief te Batavia aangetroffen, en die tot opschrift draagt: „Verhaal van H. C. NOLTE, den gewezen gezag- „voerder van de brik „Anna-Maria", gezeild van Samarang, 14 Maart „1822, gedestineerd naar Batavia, geladen met rijst, omtrent alle plaats „gehad hebbende omstandigheden bij de ontmoeting der zeerooversvaartui- „gen, het rooven van zijn schip en lading, zijne verkregen wonden, zijn „gevangenschap en die van zijn stuurman, en hunne toevallige redding, „toen ze op het punt stonden van vermoord te worden." De gebeurtenissen, die er in verhaald worden, zijn zonderling en vreesselijk genoeg, om de aandacht van den lezer gaande te houden, zonder dat wij trachten ze door onze phantasie meer aantrekkelijk en boeijend te maken. Het eenige wat wij ons mogen toeëigenen is de vorm, waarin de lezer het verhaal gekneed vindt.

Daar lagen de ongelukkigen op het dek, de kapitein, de stuurman en nog enkele matrozen. De roovers hadden bezit van het schip genomen, en de bemanning was in eenige, grootendeels gewonde, deerniswaardige slaven veranderd. Wat zou hun lot worden? NOLTE en JAN PIETERS behoefden niet lang op het antwoord te wachten. Een paar roovers grepen hen meedoogenloos aan, trokken hen al de kleederen van het lijf, en joegen hen vooruit, om, ofschoon nog bloedende uit de niet verbonden, gapende wonden, in het rijstblok rijst te stampen. Maar ze verstonden dien arbeid niet; ze braken de korrels en bedierven de rijst. Woedend greep men hun de stampers uit de hand, schopte hen van het rijstblok weg, en joeg hen weder naar achteren. Daar beval men hun het schip schoon te maken en werden ze gesteld onder het bijzonder opzigt van een der ruwsten en wreedsten van de geheele bende. 't Was een zware arbeid, want vooral door de laatste gebeurtenissen zag het schip er zeer morsig en ontredderd uit, en toch moesten de kapitein en de stuurman, ofschoon verzwakt door bloedverlies, en terwijl hen de tong van een brandende dorst aan 't verhemelte kleefde, geheel alleen die taak verrigten. Hun onbarmhartige opzigter dreigde onophoudelijk nu eens door scheldwoorden en gebaarden, dan weder met een zwaar eind touw, dat hij in de hand had, en dat hij hun meermalen met kracht op de naakte en uitgeputte ligchamen sloeg, zoodat ze ineenkrompen van pijn en ieder oogenblik meenden te bezwijken. En weet gij wie die boosaardige beul was? Eenigen tijd te voren werd een vaartuig, onder bevel van den luitenant ter zee WIJCHGAL, door zijne bemanning afgeloopen. Daarop was een Javaan van Soerabaja in dienst als mandoor — en diezelfde man was nu een der hoofden van de roovers, die de „Anna-Maria" enterden, penglima (gezagvoerder) van een der praauwen, die haar aanvielen, en de beul van den kapitein en den stuurman.

De ongelukkigen bezweken niet onder zijne slagen. 't Gelukte hun den zwaren arbeid ten einde te brengen — maar geen oogenblik verpoozing, geen enkele minuut rust werd hun gelaten. 't Staande en loopend wand

had door het vuur der rooverspraauwen veel geleden, en het tuig was voor een gedeelte reddeloos geschoten. Onmiddellijk werden NOLTE en JAN PIETERS met de Javanen, die nog aan boord waren, zes in getal, aan 't werk gezet, om te splitsen en te knoopen en de schade te herstellen. Zonder dat hun eenige verkwikking aangeboden, eenig voedsel gegeven, eenige verademing geschonken werd, viel reeds de avond, toen ze nog aan dien arbeid waren; en naauwelijks was het duister geworden, of hun bewaker bragt hen om laag, bond hun de handen vast, en liet hen verder aan hun lot over.

Maar ook de nacht bragt den ongelukkigen geen rust. Toen de hemel met een donker wolkenfloers bedekt werd, en buijen van hevigen wind, zware stortregens, donder en bliksem het noodzakelijk maakten, om de zeilen te bergen, wisten de roovers, ofschoon stoute zeelieden op hunne praauwen maar onbedreven met de manoeuvres aan boord van raschepen, daarmede geen raad. De gevangenen, door den slaap voor een oogenblik aan het bewustzijn hunner ellende ontrukt, werden gewekt, en de zwarte gestalte van den hardvochtigen Soerabajaschen mandoor stond op nieuw voor hen en beval hun op het dek te komen. Ze moesten den arbeid verrigten, waartoe de roovers ongeschikt waren; ze moesten de zeilen bergen, iets dat hun slechts met moeite en de inspanning van al hunne krachten gelukte, omdat het touwwerk, door de verwarring die het gevecht veroorzaakt had en later door de baldadigheid der roovers, niet op zijn plaats en zeer in wanorde lag. Toen de buijen geëindigd waren, moesten ze de zeilen weder losmaken, en toen de dag was aangebroken, werden ze op nieuw aan het herstellen van wand en zeilen gesteld.

Vier dagen lang bleef deze toestand voor de arme gevangenen dezelfde. Zeer karig werd hun het voedsel toegediend, en alleen zoo veel, als volstrekt noodig was, om hen in 't leven te behouden. Van kleederen waren ze geheel beroofd; over dag brandden de heete zonnestralen hen op het naakte ligchaam; de koele nachten, die ze op het dek moesten doorbrengen, om bij de vaart van het schip en het bijzetten en bergen der zeilen behulpzaam te zijn, deden hen, in het ruwe weder der kentering, van koude rillen.

Op den vierden dag naderde de „Anna-Maria", altoos vergezeld van de rooverspraauwen, die het schip genomen hadden, de Boompjes-eilanden. Ze liggen, gelijk bekend is, ten noorden van den hoek van Indramajo, genoegzaam in een regte lijn met die kaap. Ze worden gedurig door de zeevarenden gezien, die langs de Java kust stevenen, en zijn grootendeels van koraalbanken omgeven. De roovers ontzagen zich niet om hier, zóó digt bij den Javaschen wal, en als onder de rook der hoofdstad van Nederlandsch Indië, met hun buit te naderen. 't Scheen een hunner gewone schuilplaatsen. Althans men zag er toen nog de overblijfselen van een brik die, naar 't zich voordeed, in brand was gestoken. En ook de bekendheid van de roovers met den wal en de weinige inboorlingen, die er zich bevonden, scheen dit aan te duiden. Onder deze laatsten was een

jonge Javaan, die, door zijn innemend voorkomen en het medelijden, dat op zijn gelaat te lezen was, weldra de aandacht van kapitein NOLTE tot zich trok. In een onbewaakt oogenblik, toen de roovers geen acht op hem sloegen, vroeg de Javaan hem:

— „Wie zijt gij?"

— „De gezagvoerder van het schip, waarop wij ons bevinden," was het antwoord.

— „Ik beklaag u, want al wildet gij mijn voorbeeld volgen, al wildet gij, door u tot een hunner medgezellen te laten aannemen, uw lot verzachten, 't zou u geweigerd worden, omdat gij christen zijt."

— „Maar hoe zijt gij dan een dier ellendigen geworden, gij, die mij zoo veel mededoogen bewijst?"

— „Ik zal het u verhalen. Ik bevond mij aan boord van de brik, waarvan gij ginds het wrak nog ziet liggen. Behalve den gezagvoerder BIERMAN, waren er verscheiden Europeanen als passagiers op dien bodem, waaronder vrouwen en kinderen. Ik was bediende bij een hunner. Op zekeren dag werd de brik door verscheiden rooverspraauwen aangevallen. De Europeanen streden met heldenmoed, maar de meesten waren reeds gesneuveld, door het geschut der praauwen, vóór nog de roovers het schip hadden geënterd. De gezagvoerder, ziende dat alles verloren was, haalde een vat kruid op het dek, stak het in brand, en eindigde alzoo met de vrouwen en kinderen zijn leven. Toen kwamen de roovers over, namen het schip, en maakten de weinigen der bemanning, die door de uitbarsting niet gedood waren, tot slaven. Ook ik behoorde onder dat getal."

— „En gij zijt roover geworden?"

— „Ja, om mijn leven te redden, — tot zoo lang het noodig is."

Zes dagen had de „Anna-Maria" nu voor de Boompjes-eilanden gelegen en reeds sedert meer dan vier-en-twintig uur was er bijna geen water meer aan boord. De penglima van Soerabaja, die 't bevel voerde, liet een boot naar den wal gaan, om water te halen. Ze werd met eenige roovers bemand en met vijf man der matrozen van de „Anna-Maria" om te roeijen. Aan wal gekomen, bevalen de roovers dezen laatsten te wachten terwijl zij zelve water gingen halen; maar de gevangenen namen hun kans waar, zetten de boot af, roeiden met alle kracht, en waren gelukkig genoeg te ontvlugten. „Ofschoon 't mij verheugde" zoo schrijft kapitein NOLTE in zijn verhaal, „dat deze mijne lotgenooten op die wijze ontkwa- „men, waren zij toch tevens oorzaak, dat wij dien dag nog geen water „kregen en veel van den brandenden dorst leden." Eindelijk stevenden een paar rooverspraauwen zelve naar den wal, om hunne medgezellen op te zoeken; ze kwamen met hen en met drinkwater terug. Nog drie dagen bragt men door met het vullen der watervaten van de „Anna-Maria" en van de rooverspraauwen. Al dien tijd was het weder stormachtig, en op den derden dag werd het schip door zulke zware buijen uit het Westen en Noordwesten beloopen, dat het zijn anker verloor. Toen bragten de

roovers de „Anna-Maria" weder onder zeil, en stevenden, onder konvooi van drie rooverspraauwen, naar het eiland Biliton.

Kapitein NOLTE laat in zijn verhaal eene mededeeling volgen, die wij belangrijk genoeg vinden, om ze hier woordelijk op te nemen. „Alvorens „verder te gaan" zegt hij, „moet ik hier aanteekenen, dat ik, met de ge„roofde brik de „Anna-Maria" voor de Boompjes-eilanden liggende, ge„zien heb, dat de rooversvaartuigen alhier van het benoodigde voorzien „werden door de visscherspraauwen, die in de bogt van Krawang te huis „behooren. Ik beschouw dit als een nieuw bewijs voor hetgeen ik altoos „beweerd heb, dat, namelijk, alle visscherspraauwen, die zich buiten 't „gezigt van het land begeven, bondgenooten der roovers zijn en met hen „heulen." Zonder nu de waarheid dezer opmerking te willen beweren, gelooven wij toch wel te doen, de aandacht er op te vestigen.

Nimmer werd misschien in rampzaliger toestand eene zeereis in den Archipel gedaan, dan door onze beide ongelukkige slaven aan boord van de „Anna-Maria," naar Biliton bestemd. Zeer slecht weder, hevige regenbuijen, vergezeld van donder en bliksem, zware nu en dan tot een storm zich verheffende winden waren de aanhoudende gezellen van het geroofde schip. Geheel naakt, uitgeteerd door gebrek en elende, slechts in zoo verre gevoed als hoogst noodig was om het leven niet te verliezen, moesten ze aanhoudend op het dek liggen, om in elke omstandigheid, die zich voordeed bij de vaart van het schip, van hen gebruik te maken. Hoe guur en koud de nachten ook waren, 't werd hun niet vergund zich om laag te begeven. Is het te verwonderen, dat ze nadat de „Anna-Maria" eenige dagen reis had, weinig meer naar menschelijke gedaanten, maar naar deerniswaardige geraamten geleken. Hoe ruw en hardvochtig die woestaards ook waren, toch ontmoette de kapitein nu en dan een enkel oog, dat een blik van medelijden op hem scheen te werpen.

— „Neem aan!" riep op zekeren avond eene stem hem toe, en met een werd aan NOLTE een oude rijstzak, van karong gemaakt, toegeworpen.

— „Wat doet gij daar?" riep eene tweede stem van een der roovers, die in de nabijheid zich bevond.

— „Ik ben bang, dat de elendigen misschien van koude en gebrek omkomen, vóór wij Biliton bereikt hebben; en wij hebben hen noodig, om ons in 't bijzetten en bergen der zeilen te helpen. Daarom heb ik hun een karong-zak tot dekking gegeven. Zijn wij er eens, dan mogen ze, wat mij betreft, onmiddellijk een prooi van den duivel worden!"

Gedeeltelijk door het slechte weder, gedeeltelijk door de onbedrevenheid der roovers, verviel de „Anna-Maria," in plaats van Biliton te bereiken, bij de eilanden van Borneo. Bij 't aanbreken van den dag, zag men, dat het schip omgeven was door eene menigte visscherspraauwen, misschien wel vijftig in getal. 't Waren — althans zoo komt het mij uit het verhaal van kapitein NOLTE voor — de zoogenaamde „orang-sekah" of „orang-laut" van Biliton. 't Zijn menschen, die de kusten van dat eiland bewonen. Hun aantal bedraagt 400 of 500 zielen. Ze brengen het grootste gedeelte van hun leven door

aan boord van hunne vaartuigen, die zeer klein zijn en aan een geheel gezin tot verblijf strekken. 't Zijn bekwame duikers en visschers, waartoe zeker veel bijbrengt, dat de schelpdieren en visch hun voorname voedsel uitmaken. Hun bedrijf is de tripang-visscherij en het verzamelen van agar-agar (zeewier); maar meermalen maken zij zich aan zeerooverijen schuldig. Kapitein NOLTE verhaalt, dat die visschers, die op dat vijftigtal praauwen zich bij de „Anna-Maria" bevonden, zeer armoedig waren, terwijl hun levensonderhoud bestond in de visch welke zij zelve vingen, ze zelfs geen zout hadden om en bij te gebruiken, en ze geen zoet water aan boord hadden om te drinken. Bovendien waren ze, volgens hunne opgave, „van Biliton gevlugt, vermits de Europeanen zich op dat eiland hadden nedergezet." Nu is het bekend, dat in het jaar 1822 kapitein MOTTE tot civielen en militairen kommandant van dat eiland werd benoemd, en aldaar een Nederlandsch étáblissement opgrigtte te Tjiroetjoep op de noordwestkust van het eiland. De „orang-laut", bevreesd voor die nederzetting wegens de rooverijen, waaraan zij zich hadden schuldig gemaakt, hadden alzoo de vlugt genomen naar de eilanden bij de zuidwestkust van Borneo, waar de „Anna-Maria" hen aantrof.

Veertien dagen bleef de brik hier liggen; toen begonnen er oostewinden te waaijen, en vervolgden de roovers hunne reis naar Biliton. Waarschijnlijk was het berigt der „orang sekahs" omtrent het Europesche étáblissement te Tjiroetjoep oorzaak, dat de roovers zich niet onmiddellijk naar hunne gewone verblijfplaats op dat eiland durfden begeven. Zij troffen hier verscheiden andere rooverspraauwen aan, die mede op expedities waren uitgeweest, verscheiden vaartuigen op de kusten van Java hadden genomen, en thans zich met hen, die de brik hadden buit gemaakt, weder vereenigden. De geheele vloot bleef nu verscheiden dagen langs de kust van Biliton kruisen; de brik werd tusschen de klippen, bij eene plaats Sitjoe genaamd, gebragt; en ondertusschen werden overal berigten ingewonnen omtrent de veranderingen die er waren voorgevallen en den toestand der plaats, waar ze gewoonlijk hunne geroofde goederen bijeenbragten. Die berigten schenen gunstig te zijn. Althans, nadat de brik tien dagen tusschen de klippen verborgen was geweest, vertrok zij naar Sitjoe.

Het is mij uit het verhaal van kapitein NOLTE niet regt duidelijk, waar Sitjoe gelegen is, gelijk ook in de aanwijzing der volgende plaatsen, waarvan hij spreekt, wel eenige verwarring en onzekerheid schijnt te heerschen. Dit is niet te verwonderen. Immers de roovers zullen wel zoo veel mogelijk hunne toevlugtsoorden voor hem hebben trachten te verbergen, zoodat hij slechts toevallig en ter sluiks het een en ander gewaar werd omtrent de plaatsen, waar hij zich bevond. Sitjoe lag waarschijnlijk op de noordkust van Biliton. Een der distrikten van dat eiland heet Sidjoek; of dit dezelfde naam is, door eene verkeerde spelling van kapitein NOLTE aangeduid, durf ik niet bepalen. Zeker is het, dat Sitjoe digt bij eene rivier gelegen was, waarin de brik gehaald werd.

De lading rijst werd onmiddellijk ontscheept, en de geroofde menschen,

waaronder NOLTE en JAN PIETERS, werden mede aan wal gebragt. Ze moesten, ofschoon uitgeput en krank, aan het lossen van de „Anna-Maria" arbeiden, en hunne elende werd nu aan wal nog veel grooter dan ze aan boord geweest was, want het motief, om nog eenige menschelijkheid jegens hen in acht te nemen ten einde hen in 't leven te houden, was nu geheel geëindigd. Zeer karig werd hun ongekookte rijst, als het eenige voedsel, toegedeeld. 's Nachts moesten ze in de open lucht slapen, en noch dekking noch een enkel kleedingstuk werd hun gegeven. Ze kropen dan naar de nabijgelegen wildernis, staken wat hout in den brand, en trachtten daarmede hunne verkleumde leden te verwarmen. Bij 't aanbreken van den morgen, werden ze onmiddellijk weder naar 't slavenwerk gedreven. Ze moesten van eenen verren afstand water halen en zonder verpoozen, zonder rust, alles verrigten wat hun geboden werd. Ten één ure werd hun een weinig padi gegeven, die ze zelf moesten stampen, schoon maken en koken; en naauwelijks hadden ze met dit karig maal zich gevoed, of ze werden weer aan hunne taak gezet. En dat alles onder gedurige beschimping en mishandeling! En dat alles, zonder eenige hoop op verlossing!

Toen de rijst gelost was, werd zij verdeeld. Een gedeelte, bestaande in 800 zakken, werd aan INTJE OEMAR, een zwager van den koning van Lingga, gezonden; een ander gedeelte werd onder de verschillende penglima's verdeeld; nog een ander gedeelte werd verkocht, en het overblijvende werd in praauwen naar de plaats gezonden, waar het opperhoofd der roovers zijn verblijf hield. In een dezer praauwen, onder 't bevel van den Soerabajaschen penglima, „die," zoo als NOLTE hierbij aanteekent, „gedurende den ganschen tijd onzer gevangenschap onze bevelvoerder of „liever onze beul geweest is," werden ook de kapitein en de stuurman derwaarts overgebragt. Waar dat opperhoofd der roovers eigenlijk zijn verblijf hield, is uit de berigten van NOLTE niet wel op te maken; 't eenige dat er uit blijkt is, dat de vorst of het hoofd of de koning dier plaats RADJA ALI heette; bovendien zou ik uit het verhaal van NOLTE bijna wel als zeker durven stellen, dat deze plaats mede ergens op Biliton gelegen was. Dat men haar tegenwoordig aldaar misschien niet meer aantreft, is geen bewijs tegen onze veronderstelling; want het is bekend, dat de inboorlingen van Biliton niet lang in dezelfde kampong en op dezelfde plaats verblijf houden, maar de kampong verplaatsen, naarmate de verwisseling der ladang's (rijstvelden) dit wenschelijk maakt. Bovendien stond RADJA ALI, ofschoon hij niet het eigenlijke hoofd der roovers was, toch met hen in zeer naauwe aanraking, zoodat het schijnt, dat wij hier aan niets anders dan aan een roovers-établissement hebben te denken, waar de geheele handel bestond in het verkoopen of verruilen der verkochte voorwerpen, en dergelijke vestigingen zijn zelden van langen duur, maar verplaatsen zich veelvuldig.

Het was in den avond van den 19den Mei, weinig dagen nadat ze aldaar waren aangekomen, dat de beide gevangenen voor het hoofd der roovers gebragt werden.

— „Indien gij morgen middag voor vier uur geen 880 ropijen bij mij

brengt, zult gij sterven" riep hij hun, op eenen norschen en ijskouden toon toe. En 't was geen wreede ironie, geen bittere bespotting van de ongelukkigen, die hier naakt, berooid, van alles beroofd voor hem stonden. 't Was de fijne berekening van den hardvochtigen woekeraar, die kans zag om de gevraagde som meester te worden. Immers toevallig bevond zich op dezelfde plaats een zoon van den sulthan van Pontianak. In welk eene verhouding hij tot de roovers stond, wordt niet gemeld, maar wel, dat hij van 't eerste oogenblik, dat hij de gevangenen zag, zijn diep medelijden met die ongelukkigen betuigde. Daarop spekuleerde het hoofd der roovers. Kapitein NOLTE bad den prins van Pontianak, om hem te hulp te komen, en hem de gevraagde som voor te schieten. 't Verzoek werd niet afgeslagen.

— „Ik zal zelf met den rooverhoofdman spreken," was zijne belofte.

Maar 't zij die belofte vergeten werd, 't zij de konferentie tot geene gewenschte resultaten leidde, zeker is het, dat de volgende dag bijna geheel verliep, zonder dat onze vrienden iets vernamen. In welk eene angstige verwachting en koortsachtige spanning zij dien tijd doorbragten, zullen wij niet beschrijven. Daar brak het noodlottige tijdstip aan. Ten vier ure werden ze op nieuw voor den rooverhoofdman gevoerd:

— „Hebt gij het geld?" snaauwde hij op een kwaadaardigen toon hun toe.

— „Wij hebben het niet!"

— „Wat wilt gij dan?"

— „Wij hebben geen wil; wij zijn uwe gevangenen; gij kunt dus naar welbehagen over ons beschikken."

— „Welnu, dan zult gij sterven. Sleept die honden naar het bosch," beval hij aan zijn volk, „wij zullen hen ter dood brengen."

Onmiddellijk sprongen zes, wèl gewapende mannen te voorschijn, ze grepen hen aan, en met den rooverhoofdman aan het hoofd voerden zij hen naar het bosch, dat achter zijne woning lag. Onderweg ontmoette hen een penglima (gezagvoerder) van eene praauw, die te Toboali op het eiland Bangka te huis behoorde. Hij zag het zonderlinge eskorte, twee geheel naakte menschen, die echter genoeg als Europeanen of afstammelingen van Europeanen te herkennen waren, omgeven en voortgesleept door zwaar gewapende inboorlingen. Hij bleef met eenige verwondering staan, en vroeg:

— „Wat wilt gij met deze menschen?"

— „Hen dooden" was het korte antwoord. Maar naauwelijks had hij het ontvangen, of hij snelde naar het hoofd der plaats, RADJA ALI, en deelde hem zijne ontmoeting mede. Na eenige oogenblikken te hebben nagedacht, gaf RADJA ALI aan een zijner volgelingen bevel, om zich naar de aangeduide plaats te spoeden, namens hem bevel te geven, dat de strafoefening moest geschorst worden, en het hoofd der roovers voor hem te brengen. Reeds was de stoet digt bij de noodlottige plek genaderd, waar een einde aan het rampzalig leven der ongelukkigen zou gemaakt worden, toen de afgezondene van RADJA ALI haar bereikte en zijne bevelen overbragt. De rooverhoofdman beval zijne gevangenen en hun geleide te wachten, en volgde den boodschapper naar RADJA ALI.

— „Ik verbied u, uw voornemen te volvoeren," riep deze hem toe. „Indien men deze menschen had willen vermoorden, dan had dit op zee, toen ze genomen werden, althans vóór ze aan wal kwamen, moeten geschieden. Hier, op mijn grondgebied, zal ik dit niet toestaan. Ik heb reeds genoeg ten mijnen laste, en ik weet zeer goed, dat ik grootendeels de schuld draag van 't geen door u en de uwen verrigt wordt. Al wat gij op zee buit maakt, brengt gij herwaarts; wilt gij hier nu ook nog Europeanen vermoorden? Ik verbied het u, want dat zou ongetwijfeld door het Nederlandsche Gouvernement gewroken worden, en op mij zou de straf nederkomen."

— „Uwe bevelen zal ik opvolgen," antwoordde de rooverhoofdman zich buigende, en verwijderde zich.

In welk eene angst ondertusschen de beide ongelukkigen die oogenblikken hadden doorgebragt, zullen wij niet beschrijven. Ze lagen op den grond, bewaakt door hunne beulen, met de plaats in 't gezigt waar men gereed stond, hun bloed te vergieten. De rooverhoofdman keerde eindelijk weder, en liet hen naar hun vorig verblijf terugvoeren; de strafoefening was uitgesteld.

Twee dagen later, op den 22sten Mei, bezocht een schoonzoon van RADJA ALI hen in hunne gevangenis. Hij was zeer eenvoudig, ja, armoedig gekleed, zoodat onze vrienden hem niet kenden, en in hem zulk een aanzienlijk personaadje niet veronderstelden.

— „Zijt gij de gezagvoerder van de „Anna-Maria", vroeg hij aan NOLTE, „van dat schip, dat door de zeeroovers is genomen?"

— „Die ben ik," was het antwoord.

— „Hebt gij lust, met mij naar Toboali te gaan, werwaarts ik mij eerstdaags begeven moet, om mijn broeder af te halen?"

— „Bespot ons niet, in onze elende. Hoe gaarne zouden wij u volgen! Maar wij zijn in de magt van de zeeroovers. Er is maar één middel, om uit hunne handen ontslagen te worden — en dat is geld. Maar geld hebben wij niet. Wij kunnen onze vrijheid dus niet terug koopen."

De gevangenen zwegen. Geen de minste hoop koesterden ze, dat door zulk een, naar 't scheen weinig beduidend, persoon hun verlossing zou worden gebragt. Al was zijn wil ook goed, ze wantrouwden zijne magt, want ook nu nog had hij hun niet gezegd, wie hij was. En toch — reeds den volgenden dag zagen NOLTE en de stuurman hem weder.

— „Gij zijt vrij," riep hij hun toe, „gij zijt buiten het bereik der zeeroovers. Volg mij!"

Nog twijfelden ze aan de waarheid, maar ze volgden hem. Hij bragt hen voor RADJA ALI, en daar vernamen ze, wie hun bevrijder was. In tranen en dankzeggingen barstten ze uit. Onmiddellijk werden ze gevoed en verpleegd. Eene inlandsche kleeding werd hun geschonken, want zoo lang als ze in de magt der zeeroovers waren geweest, hadden ze geheel naakt geloopen. Alles werd door den schoonzoon van RADJA ALI in 't werk gesteld, om hun verligting van hun droevig lot aan te bieden. En

voor welken prijs had deze zich het genot gekocht, van op die wijze twee ongelukkigen aan den dood en de ellende te ontrukken? Voor twee bollen amfioen, die hij voor twee menschenlevens aan den rooverhoofdman had betaald.

Op den 4den Junij werd de dag van hun vertrek bepaald. Maar ze zouden niet naar Toboali gaan, gelijk eerst het plan was. RADJA ALI maakte hun bekend, dat eene Europesche militaire magt bezit had genomen van Tjiroetjoep, op de westkust van Biliton, dáár een fort had opgeworpen, en er thans in bezetting lag. Naar die plaats, als het digtst bij gelegen, werd hunne bestemming vastgesteld. Hun redder en bevrijder, de zoon van RADJA ALI, bragt hen in persoon met een praauw derwaarts over. Ze kwamen er, zonder verdere tegenspoeden en ontmoetingen, den volgenden dag aan, en kapitein MOTTE, die er met het militaire en civiele gezag belast was, ontving hen op eene regt hartelijke wijze en schonk hun alles, wat hen, na het doorgestane leed, en in den verzwakten en ziekelijken toestand, waarin ze zich bevonden, van dienst kon zijn. Bovendien verzochten zij den kommandant, hun uit de gouvernementskas een voorschot in geld te doen, vooral om aan hunnen redder de som terug te geven, die hunne bevrijding hem gekost had.

— „Wat ben ik aan RADJA ALI daarvoor schuldig?" vroeg kapitein NOLTE aan diens schoonzoon.

— „Volstrekt niets!" was het antwoord, „mijn vader verlangt niets van u terug te erlangen. Hij heeft u het leven willen behouden, alleen uit mededoogen en vriendschap; maar hij verzoekt u, het genot, dat deze daad hem schenkt, nu niet te vergallen, door hem te noodzaken het weinige geld terug te nemen, dat hem dat genot heeft gekost."

't Was een antwoord, dat onze vrienden diep heeft getroffen. Op menige bladzijde van het verhaal van NOLTE, dat ik voor mij heb, straalt zijne dankbaarheid jegens zijnen bevrijder door, en 't zou mij zelfs niet verwonderen, dat dit gedeeltelijk de reden is geweest, waarom hij de verblijfplaats van RADJA ALI niet nader heeft aangeduid, ten einde daardoor te voorkomen, dat zijn weldoener in moeijelijkheden geraakte met het gouvernement, wegens zijne verstandhouding met de zeeroovers, die niet ontkend kon worden.

Van Tjiroetjoep vertrok kapitein NOLTE naar Muntok op het eiland Bangka, en van daar stak hij, met de eerste gelegenheid, die zich voordeed, naar Batavia over. Maar zijne woonplaats was Samarang. „Daar-„om" zoo eindigt hij zijn verhaal, „vervolgde ik van Batavia mijne reis „met de partikuliere brik „Jacoba-Ambrosina", gezagvoerder LANGE. In „zee zijnde, was die gezagvoerder genoodzaakt, mij, wegens mijnen „voortdurenden ziekelijken toestand, een gevolg van al mijne wederwaar-„digheden en van al wat ik geleden had, aan wal te zetten, en naar „het hospitaal te Pamalang te laten overvoeren. Na daar twee maan-„den lang geweest te zijn, vertrok ik over land zeer langzaam naar Sa-„marang. Maar ook hier heb ik, tot dit oogenblik, nog geen gezond uur

„ gehad, en naar 't schijnt is mijn gestel, door al de ondervonden mishan-
„ delingen, voor goed ondermijnd."

Ziedaar het verhaal van het lijden van kapitein NOLTE. Ook omtrent het lot, dat zijne brik is te beurt gevallen, deelt hij nog 't een en ander mede. Het hoofd der zeeroovers heeft haar overgegeven, aan INTJE OEMAR, een zwager van den toenmaligen sulthan van Lingga, aan wien, gelijk wij boven reeds verhaalden, mede een gedeelte der lading was afgestaan. Maar zoodra hij vernam, dat eene Nederlandsche militaire bezetting zich te Tjiroetjoep gevestigd had, werd hij bevreesd voor ontdekking en vervolging, en verbrandde het schip, na het ijzer en koper te hebben weggenomen. Dat alles en nog een anker verkocht hij onder anderen aan den zoon van den sulthan van Pontianak, over wien wij boven reeds gesproken hebben. 't Werd door hem in eene praauw geladen, die mede door de roovers te Pakalongan was geroofd. Die zelfde INTJE OEMAR bevond zich, tijdens de gevangenschap van kapitein NOLTE op Biliton, reeds aldaar met tien groote praauwen en eenige kleine vaartuigen. Hij gaf voor, er ter vischvangst van tripang te zijn. Al zijne vaartuigen waren goed gewapend en bemand; op zijn eigen praauw waren een zesponder, vier lilla's en twee donderbussen. Hij beweerde, dat dit alleen geschiedde uit voorzorg tegen de zeeroovers!

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De tegenwoordige grondbelasting in Indië, beschouwd als financiële maatregel, ten einde te doen zien hare uitwerking op het Gouvernement en de volkeren dier gewesten, alsmede op den handel van Groot-Britannië, door JOHN BRIGGS, luitenant-kolonel in het leger van Madras, lid van de Koninklijke Aziatische maatschappij te Bombay en van de Aziatische maatschappij voor aardrijkskunde en statistiek te Parijs. — Uit het Engelsch vertaald en met eene voorrede voorzien door Mr. A. A. VAN VLOTEN. Maastricht 1852.

Onder die onderwerpen, welke ons nog grootendeels onbekend zijn, en bij wier grondige kennis toch zoo wel de bestuurders, als zij die bestuurd worden, zoo wel de schatkist, als zij die deze moeten voeden, het grootste belang hebben, staat wel de grondbelasting op Java boven aan. Wij gelooven niet te veel te wagen, wanneer wij beweren, dat men daaromtrent nog in het blinde rondtast — en dat hieruit twee even nadeelige gevolgen voortvloeijen, namelijk: aan den eenen kant schade voor de financiën van den staat, omdat het totale cijfer der opbrengst bij lange na niet zoo veel bedraagt, als bij de goede werking van een gelijkmatig drukkend belastingstelsel het geval zou zijn; en aan den anderen kant schreeuwende onregtvaardigheden, dewijl de een veel meer betaalt dan de ander, misbruiken, omdat veel van 't geen den staat toekomt in de zak van de hoofden teregtkomt, en kwijning van welvaart, omdat de belasting met haren nasleep op sommige plaatsen niet alleen den geheelen opbrengst van den landbouw verslindt, maar ook de werktuigen die ze voortbrengt. Indien dus ooit in eenige aangelegenheid eene *enquête* noodig was, dan is het in die van het belastingstelsel op Java. „Niets dan eene behoorlijke *enquête* kan ons op den regten weg helpen," zegt de vertaler in de voorrede van het werk, waarmede wij thans onze lezers bekend willen maken, en wij zeggen het hem met volle overtuiging na. „De steeds hangende en „onbesliste vraag, althans in ons vaderland," zoo schrijft hij „omtrent „den waren aard van den grondeigendom in Indië, maakt het dringend „noodzakelijk, dat men het eindelijk omtrent het beginsel eens worde, „waarover men soms met zoo weinig kennis van zaken hoort spreken. „Het komt mij voor, dat, zoolang men niet op de plaats zelve een *grondig* onderzoek omtrent den aard van den landeigendom zal hebben ingesteld, men er in het blinde zal blijven rondtasten."

Bij de vragen, die de heer VAN VLOTEN over het onderwerp opgeeft, en tot wier grondige beantwoording hij eene *enquête* noodig oordeelt, zouden nog velen te voegen zijn. Berust op Java, zoo vraagt hij, het regt

van landeigendom bij den soeverein, of bij de bijzondere ingezetenen of bij de ingezetenen in gemeenten vereenigd? Op welke plaatsen worden deze soorten van eigendom aangetroffen? Komen ze ook vermengd voor? Zijn alle dorps-ingezetenen zonder onderscheid tot den gemeente-eigendom geregtigd, of bepaalt deze zich tot eene zekere klasse van ingezetenen? Behooren de woeste gronden aan den soeverein of aan de dorpen, in welker nabijheid die gronden gelegen zijn? Deze en nog vele dergelijke vragen moeten volstrekt met juistheid beantwoord worden, om twee resultaten te kunnen verkrijgen, die volstrekt verkregen moeten worden, namelijk 1°. de uitbreiding van het partikulier landbezit op uitgebreide schaal, met eerbiediging van verkregen regten en vooral dat van eigendom in den uitgebreidsten zin van het woord; en 2°. de regeling van het belastingstelsel zoodanig, dat het niet meer zij, wat het tegenwoordig is, onzeker in zijnen grondslag, en hoogst onregtvaardig in zijne werking. Ook de heer VAN VLOTEN is hiervan overtuigd. „Vóór zulk eene *enquête* heeft plaats gehad," zegt hij, „valt er niet aan eene hervorming van het stelsel van landrente te denken. Het is niet te loochenen, dat, ofschoon het gezamenlijk bedrag der grondbelasting, in verhouding tot het voortbrengend vermogen van Java, niet overdreven is, de belasting op sommige plaatsen zwaar drukt. De zoogenaamde aanslag is ook meestal geheel willekeurig. De residenten, op zeer weinige uitzonderingen na, zijn er steeds op uit, om de belastingen op te drijven, hetgeen zeer geoorloofd kan zijn, wanneer vaste regels zoo als in Europa tot grondslag liggen, die alle grove willekeur onmogelijk maken, en waar dus het zoogenaamd *opdrijven* in waarheid niets anders is, dan aan den belastingschuldige te doen betalen, hetgeen waarop de staat werkelijk regt heeft. Maar in Indië, zonder voldoende vaste regels, en met dat ligtvaardig veronachtzamen of liever verkrachten van wettelijke bepalingen, wanneer het er op aankomt om belastingen te heffen, en daarbij tegenover eene bevolking zoo gedwee als de Javaansche, is dit opdrijven een ware ramp geworden."

Wij erkennen met den schrijver, dat er waarschijnlijk wel reeds eenige bouwstoffen aanwezig zijn tot beantwoording der vragen, die aan eene dringend noodzakelijke hervorming van het belastingstelsel moet voorafgaan. „Maar," zegt hij zeer juist, „indien zij bestaan is het een administratief geheim, en dan waarschijnlijk onder het stof van die *necropolis* bedolven, welke men op Java algemeene sekretarie noemt." Er zijn in die *necropolis* hoogst gewigtige bescheiden aanwezig — maar ze worden zorgvuldig aan de kennisneming van het publiek onthouden. Alleen eene *enquête* van de Tweede Kamer der Staten Generaal kan ze aan het licht brengen, en zoo dat ligchaam van zijn grondwettig regt geen gebruik maakt, zal niet ligt de hervorming tot stand komen, die de heer VAN VLOTEN, en met hem allen die Indië kennen en door geen vooroordeelen verblind zijn, voor dringend noodzakelijk houdt.

De heer VAN VLOTEN heeft, met het oog op die gewenschte *enquête*, de vertaling van het werk van BRIGGS uitgegeven; „het kan daartoe als eene

uitmuntende inleiding beschouwd worden." Wij gelooven, dat hij gelijk heeft, en wij danken hem voor de moeite aan die vertaling besteed. Een kort overzigt van het werk, dat wij thans laten volgen, zal, vertrouwen wij, onze lezers overtuigen, dat de heer VAN VLOTEN waarheid spreekt, wanneer hij zijne voorrede met de woorden begint: „Zeldzaam is over het behandelde onderwerp een werk in het licht verschenen, hetwelk meer verdiende de aandacht te boeijen, dan dat waarvan ik thans eene vertaling aan mijne landgenooten aanbied. Wanneer men nagaat, dat het op Java bestaande stelsel van grondbelasting (in Britsch Indië, zoowel als op Java, zijn de woorden *landrente*, *landelijke inkomsten* en *grondbelasting*, uitdrukkingen van gelijke beteekenis) zijnen oorsprong ontleent aan een dergelijk stelsel in de Britsche bezittingen en met name in de presidentie van Bombay, zoo zal het niemand verwonderen, dat, om het in onze bezittingen werkend stelsel met kennis van zaken te kunnen beoordeelen, men eerst behoort te weten wat hieromtrent in Britsch Indië regtens is." — In het werk van BRIGGS worden niet alleen de verschillende stelsels van grondbelasting zelve, maar ook het zoo naauw daarmede in verband staande regt van eigendom op den grond, op eene overtuigende en bondige wijze behandeld. De merkwaardige overeenkomst met veel van hetgeen in Nederlandsch Indië wordt aangetroffen, valt terstond in het oog, en de nuttige wenken en waarschuwingen, welke uit de pen van den schrijver zijn gevloeid, verdienen behartiging, ook buiten den kring, welken hij zich had voorgesteld.

Het geheele werk is verdeeld in drie hoofdafdeelingen, waarvan wij thans onzen lezers den korten inhoud zullen mededeelen.

I. De eerste hoofdafdeeling behandelt het belastingstelsel in Britsch Indië, gelijk het zich aldaar ontwikkeld heeft, en zoo als de Europeanen het er aantroffen. Het *eerste* hoofdstuk heeft eene zeer algemeene strekking. Het geeft een geschiedkundig overzigt van de grondbelasting der ouden. Eerst worden de bijbelsche berigten daaromtrent medegedeeld, en de grondbelasting in het oude Egypte en Kanaän beschouwd. Dan worden de grondbelastingen bij de oude Grieken en Romeinen zeer beknopt herinnerd. Daarna die van Oud-Perzië. Van China wordt medegedeeld, dat daar alle landen zijn opgemeten, en niet alleen de uitgestrektheid maar ook de gemiddelde opbrengst van ieder veld in een openbaar register zijn ingeschreven. Een tiende van den oogst wordt er afgezonderd voor den staat, en het overblijvende wordt verdeeld tusschen den landbouwer en den eigenaar volgens overeenkomst. Ook omtrent de grondbelasting in Cochin-China en Siam en in het Burmansche rijk worden korte berigten gegeven. En eindelijk wordt iets over dat zelfde onderwerp onder het leenstelsel in Europa gezegd, hetwelk de vertaler in eene noot te regt als „zeer oppervlakkig en daarom minder juist" karakteriseert.

Maar dit alles is slechts als eene inleiding te beschouwen tot het onderzoek van den landeigendom in Indië, in zoo verre het een voorwerp van belasting is. Daarmede maakt hij in het tweede hoofdstuk een aanvang, door het uiteenzetten van het stelsel van grondbelasting des Hindoe's.

Na eerst een kort overzigt van de burgerlijke instellingen der Hindoe's te hebben gegeven, onderzoekt hij hetgeen schrijvers van naam omtrent de landelijke eigendommen in Hindostan mededeelen. Vele honderden, welligt duizenden jaren, nadat de Hindoe-volkeren bezit van Indië hadden genomen, werden zij op hunne beurt, in het eerste gedeelte der elfde eeuw, door de Mohammedanen overvallen. Van dien tijd tot het begin der achttiende eeuw, gingen de Mohammedanen voort, van het Noorden uit zich te verspreiden. Eene terugwerking had er toen van den kant der Hindoe's plaats, en de magt der Mohammedanen verminderde trapsgewijze, gedurende de geheele laatste eeuw, zoodat op den huidigen dag, slechts eene bloote schaduw van zijn vroeger bestaan nog zigtbaar is in de hoven van den keizer van Delhi, den nizam van Hyderabad, en den koning van Oude. De Mohammedaansche overheersching en wet strekten tot omverwerping der Hindoe-regeringen en, voor een groot deel, ook van hunne instellingen. Daarom heeft de schrijver te regt begrepen, dat men, om eene beschrijving van deze laatste te geven, zich ver in het Zuiden moet verplaatsen, waar de Mohammedanen nimmer zijn doorgedrongen, en dus die instellingen zuiver zijn bewaard. Op die wijze toont hij aan, wat de oorspronkelijke regten van het volk onder hunne eigen vorsten waren. En zoo maakt hij een aanvang met het eiland Ceylon, waar, ofschoon de inwoners voor het grootste gedeelte van het Brahminische geloof zijn, zij evenwel zonder twijfel behooren tot dezelfde klasse van Hindoe's, die het eerst Indië op de oorspronkelijke bewoners veroverden. Daarna beschouwt hij achtereenvolgend het grondgebied van Madras, Tondeimandelum, Kerala-Travancore-Cochin, Malabar, Toeloeva of Canava, Vijaijanagar, de noordelijke Circars, Orissa, de bezittingen van den nizam, de landstreek der Maratten, Raipoethana en Malwa.

De slotsom van het onderzoek tot dus verre komt op het volgende neder: dat de bezitter van het land onder de Hindoe's ook alleen eigenaar was; dat de bijdragen, welke van hem gevorderd werden tot bestrijding der behoeften van den staat, eene soort van belasting op de inkomsten waren, te weten, een beperkt gedeelte van de opbrengst zijner landerijen; dat dit gedeelte was bepaald voor tijden van vrede, maar vatbaar voor verhooging in tijden van oorlog; en dat, onder alle omstandigheden, het een zeker overschot als winst aan den bezitter liet, gelijk staande met eene rente of inkomst. Nimmer maakte de soeverein aanspraak van te zijn eigenaar van den grond, maar alleen eigenaar van de daarop gelegde belasting, welke belasting hij invorderde door plaatselijke ambtenaren, en het bedrag besteedde hij altijd op zoodanige wijze, als zijn gouvernement het raadzaam oordeelde.

In het *derde* Hoofdstuk dezer eerste Hoofdafdeeling, gaat de schrijver over, om aan te toonen, wat de wet en de wijze van toepassing der Mohammedanen waren. Het is een historisch onderzoek, waarvan de uitkomst is, dat ook de Mohammedaansche vorsten nimmer aanspraak gemaakt hebben op den eigendom van eenig gedeelte van den grond, met uitzondering

van woeste gronden of van landen, welke aan hem vervielen bij gebreke van wettige erfgenamen. Nimmer kwam het bij hem op, het eigendomsregt van de bezitters te ontkennen. En dit regt van eigendom bepaalde zich niet tot Mohammedanen alleen, maar strekte zich tot alle onderdanen uit, hetzij Islamieten of Zimmy (ongeloovigen), van ieder Mohammedaansch vorst. „Geen Mohammedaansch vorst” zegt de schrijver, „van wien ik ooit gelezen heb, maakte aanspraak op eenig regt van eigendom op den grond; zijn regt, gelijk dat van de Hindoevorsten, was begrensd tot een gedeelte der opbrengst, dat niet in geld werd aangeslagen, maar geregeld volgens de waarde van den oogst.”

II. De tweede Hoofdafdeeling beschrijft de stelsels van grondbelasting, zoo als het Britsche gouvernement die in Indië heeft ingevoerd. Het *eerste* hoofdstuk handelt over de stelsels van Bengalen; het *tweede* over die van Bombay. Het zou de grenzen, die noodwendig aan het verslag van een boekwerk in dit Tijdschrift moeten gesteld worden, verre overschrijden, indien wij ook slechts een oppervlakkig overzigt van deze drie hoofdstukken wilden geven. Genoeg zij het, dat hier, met eene groote kennis van zaken, eene geschiedkundige verklaring wordt gegeven van de beide hoofdstelsels van grondbelasting in Britsch-Indië, namelijk, het „zemindar-stelsel” en het „ryotwar-stelsel.” In het eerste was de wijze, om de inkomsten te innen, geheel overgelaten aan gaarders, die door distriktshoofden (zemindar's) en eenen openbaren distriktsschrijver bijgestaan, het bedrag regelden, dat elk dorp moest opbrengen, welk bedrag in de openbare schatkist werd gestort. Maar dewijl men daardoor te veel in bijzonderheden trad, werd de zaak van het geheele distrikt eenvoudig met den zemindar geregeld, en aan hem overgelaten om de belasting te heffen, op zoodanige wijze als hem mogelijk was. De magt dezer zemindar's nu is meer en meer door het Engelsche Gouvernement uitgebreid, zoodat zij de eenige tusschenpersonen zijn geworden, als eigenaren der distrikten erkend zijn en aan hen is overgelaten, om met de individuën der bevolking onder hunne bevelen schikkingen te treffen, op zulke voorwaarden als zij zelf goed vinden; in één woord, dat zij geheel en al vrij in hunne handelingen zijn, als zij maar zorgen, dat aan het Gouvernement de verschuldigde som wordt opgebragt. Het „ryotwar-stelsel” rust op een tegenovergesteld beginsel; daarin komen de Gouvernements ambtenaren jaarlijks in onmiddellijke aanraking met de individuën of de landbouwers (ryot). In het ryotwar-stelsel is eene zeer naauwkeurige opname van den grond noodzakelijk. Daarna wordt een aanslag in geld gedaan en de belasting voor goed vastgesteld. Om daartoe te geraken, wordt het bedrag der gezamenlijke belasting van elk dorp gedurende tien jaren naar aanleiding der plaatselijke oorkonden opgemaakt, en een gemiddelde genomen, hetwelk, vergeleken met de gemiddelde hoeveelheid van het bezaaide land, het onzuiver bedrag der grondbelasting geeft, welke daaruit was afgeleid. Als maximum der belasting is 45 ten honderd vastgesteld; maar dien ten gevolge is het noodzakelijk in de minste bijzonderheden van goede en slechte oogsten van elk veld te

treden, ten einde, volgens de omstandigheden, eene afslaging te regtvaardigen. Jaarlijks wordt, in dat stelsel, de aanslag bepaald, die zich tusschen 30 en 40 ten honderd beweegt. De aanslag en het innen is aan ambtenaren „kollekteurs" genaamd opgedragen.

III. In de derde hoofdafdeeling deelt de schrijver zijne beoordeeling mede van de tegenwoordige grondbelasting in Indië, gelijk hij die in de tweede hoofdafdeeling heeft beschreven.

In het *eerste* hoofdstuk geeft hij eene beschouwing der werkelijke gevolgen van het „zemindar-stelsel." Over de voor- en nadeelen van dat stelsel, zoo als het thans bestaat, velt de schrijver het volgende vonnis. Het stelt vast de belasting op het land; het moedigt de uitbreiding der bebouwing aan; het vermeerdert den rijkdom van den zemindar; het maakt de grondbelasting zeker en gemakkelijk in de inning, en het vermindert de uitgaven van het burgerlijk beheer. Van den anderen kant, heeft het in Bengalen de regten der wezenlijke eigenaars vernietigd en ze op ondernemers en pachters overgedragen; het heeft de strekking om talrijke zaakwaarnemers, die allen hunne winsten moeten hebben, tusschen den grondbezitter en het Gouvernement te doen ontstaan; het geeft aanleiding tot groote misbruiken, uit hoofde van de magt aan de zemindars verleend, die maar al te dikwijls de ware eigenaars wegjoegen, door hunne belastingen te verhoogen; het sluit de mogelijkheid uit om regt te verschaffen, omdat de regten van de landbouwers geheel onbepaald zijn; het stelt geheele landgoederen bloot, om te worden verkocht, wegens geringe achterstallen van belasting; het werpt het geheele plaatselijke gemeente-stelsel van het land omver, door aan het volk zijne natuurlijke en erfelijke dorpshoofden te ontnemen; en eindelijk, het is, zoo als het nu is vastgesteld, een inbreuk op de oude gebruiken en instellingen van het volk.

Het *tweede* hoofdstuk geeft eene beschouwing der werkelijke gevolgen van het „rijotwar-stelsel." Op de volgende wijze beschrijft de schrijver de voor- en nadeelen van het stelsel. Het geeft voor, aan ieder bijzonder persoon voor altoos een zeker stuk lands toe te leggen; het geeft voor de belasting op dat land voor altijd binnen zekere grenzen te bepalen; het tracht, volgens omstandigheden, den last van den aanslag te verligten, zonder dien te verhoogen; het beweert den landbouwer te beschermen tegen overbelasting van den kant der ambtenaren van het dorp, wegens het innen der gemeentelasten, en het omschrijft hunne regten. Van den anderen kant, draagt het in vele gevallen den eigendom der landheeren op hunne pachters over, en daar de grens der belasting van 30 tot 40 ten honderd der onzuivere opbrengst, zelfs in graan geheven, bedraagt, neemt het de geheele winst weg; maar genomen tegen een bepaald bedrag in geld, maakt het den last onbestendig, en wanneer de golving zich tegen den landbouwer wendt, eindigt het in zijnen val. Uit den aard zelven der belasting worden kwijtscheldingen noodzakelijk, en een jaarlijksche aanslag opent de deur voor de grootste misbruiken, door gedurig den landbouwer en den ambtenaar van het gouvernement tegenover elkander in eenen

staat van spanning te stellen, waardoor haarkloverij aan de eene zijde en omkoopingen aan de andere te weeg worden gebragt. Het werpt de gevestigde orde in de maatschappij omver, door al de klassen op dezelfde lijn te stellen. Het vereischt een buitensporig getal burgerlijke ambtenaren, en daarbij buitengewone talenten, ijver en braafheid in elken tak, en ten slotte, het is een herhaalde inbreuk op de oude gebruiken en instellingen van het volk.

In het *derde* hoofdstuk wordt een vergelijkend overzigt aangetroffen van de oude en de nieuwe stelsels. Het bestaat eigenlijk in een onderzoek, volgens welke beginselen de Engelschen tot hiertoe gehandeld hebben, en welke de beweegredenen zijn, welke het Engelsche gouvernement er toe drijven, om het tegenwoordige stelsel te handhaven; een stelsel, dat, gedurende de laatste achttien of twintig jaren, zoo krachtig is verdedigd geworden door de wetgevers in Engeland en door sommigen daarbuiten. De uitkomst van dat onderzoek is voor het bestaande stelsel hoogst ongunstig. „Kon het worden aangenomen," zegt de schrijver, „dat het volk van Indië, sedert onheugelijke tijden, onder een stelsel als het onze, bloeijende is geweest, dan zouden wij te vergeefs trachten hunnen toestand te verbeteren; maar ik geloof in gemoede, dat onder geen Gouvernement, welk ook, hetzij Hindoesch of Mohammedaansch, dat de wet eerbiedigde, een enkel stelsel zal worden aangetroffen, dat zoo verwoestend was voor de welvaart van het volk in het algemeen, als datgene waardoor ons bestuur zich heeft gekenmerkt."

Eindelijk deelt de schrijver in een *vierde* hoofdstuk, zijne eigene inzigten mede omtrent de wijze waarop het belastingstelsel in Indië behoort te worden ingerigt. Hoogst gewigtig is ook dit gedeelte van het werk, en hoewel wij ons met veel van hetgeen ons in de vorige hoofdstukken voorkomt, onder anderen met de klaarblijke voorkeur, die hij aan het zemindar-stelsel boven het ryotwar-stelsel geeft, volstrekt niet kunnen vereenigen; hoewel ook de meening van den schrijver omtrent de hervormingen, die in Indiè behooren ingevoerd te worden, veel van de onze verschilt, toch verheugen wij ons dat de heer VAN VLOTEN onze landgenooten, en vooral hen, die invloed uitoefenen op het lot onzer koloniën, in staat heeft gesteld, om dit werk van BRIGG te lezen. Moge de overtuiging er meer en meer door gevestigd worden, dat een grondig onderzoek naar het belastingstelsel in Nederlandsch Indië aan eene hervorming van dat stelsel moet voorafgaan, en dat eene hervorming in dat opzigt op Java nog van vrij wat meer dringende noodzakelijkheid is dan in Britsch Indië.

Varia.

Onlangs ontvingen de landheeren en Europesche inwoners in den omtrek van Salatiga de volgende bekendmaking, gedagteekend van den 29sten April 1852, en onder anderen inhoudende: „art. 1. Dat, bij aankomst „ten hunnen huize, of op hunne landen, van personen, niet in de re„sidentie Soerakarta woonachtig, hiervan binnen den kortst mogelijken „tijd aan het plaatselijk bestuur te Salatiga moet worden kennis gegeven, „op verbeurte eener boete van ƒ 25,00, zoo als bepaald is bij besluit van „den Gouverneur-Generaal van 22 Maart 1827 n°. 2, Staatsblad n°. 7."

Gelijk bekend is, mag geen Europeaan, buiten de residentiën Soerakarta en Djokdjokarta woonachtig, zich naar die beide residentiën begeven, zonder speciale toestemming hem bij kabinets-dispositie van den Gouverneur-Generaal verleend, waartoe hij verpligt is vooraf bij rekest een verzoek te doen. Geen Europeaan mag alzoo, zonder verkregen vergunning, op het gebied dier beide residentiën den voet zetten.

Reist men nu van Samarang naar Salatiga ('t geen onder Samarang behoort), dan moet men noodwendig het grondgebied van Soerakarta betreden; immers is het bekend, dat de gewone postweg voor een gedeelte over dat gebied loopt. Assinan, bij Ambarawa gelegen, Getas nabij Salatiga, Plombong nabij Tingkir, Sesangan nabij Ngampel, Melambong op eenige palen afstands van Bojolali en anderen, zijn zoo vele landen, die allen grondgebied van Soerakarta uitmaken, aan Europeanen verhuurd, in gouvernementslanden geënklaveerd, en niet ver van den grooten postweg gelegen zijn, welke weg dwars over de op Soerakartasch grondgebied gelegen landen Assinan en Ngampel heenloopt. Zonder pas of gouvernements dispositie gaan Europeanen somtijds ongehinderd naar al de opgenoemde landen, zelfs wel eens in gezelschap van den tegenwoordigen assistent-resident van Salatiga. Eigenlijk zou dit in strijd zijn met de zoo even medegedeelde bepaling, maar wij juichen het gaarne toe, dat men daar aan eene liberale uitlegging geeft. Wat wij echter veel liever wilden, is eene finale afschaffing dezer verouderde, geheel en al overbodige en nuttelooze belemmering. Wij zien volstrekt geen reden, waarom in dat opzigt de zoogenaamde vorstenlanden nog in eene exceptionele positie moeten verkeeren, en niet met al de overige residentiën van Java kunnen worden gelijk gesteld. Want wat is nu het geval? Nu geeft juist die liberale toepassing der bepaling aanleiding tot groote onbillijkheden. Immers andere landhuurders, verder op in het Soerakartasche of in Djokdjokarta gevestigd, zijn, omdat de bepaling op hen wordt toegepast, geheel van 't verkeer met personen of goede vrienden buiten die residentiën ver-

stoken. Allen die beoosten de brug van Kenteng wonen, van welke plaats af geene gronden van Soerakarta, met gouvernementsgronden vermengd, langs den grooten postweg liggen, vallen in die kategorie. Als vrienden of magen van Samarang, van Salatiga of van waar ook hen willen bezoeken, moeten ze vooraf te Batavia eene vergunning verzoeken van den Gouverneur-Generaal. Wij zouden verscheiden voorbeelden kunnen aanhalen van de zonderlinge ontmoetingen, die ten gevolge hiervan reeds hebben plaats gehad; van Europeanen, ambtenaren, predikanten, zelfs hooge ambtenaren, die zich naar landhuurders even boven Kenteng gelegen begeven wilden, maar te Salatiga werden afgewezen. Daarentegen wordt aan een Chinees, die op eenig residentiekantoor, waar ook, een pas voor de vorstenlanden verzoekt, zulk een pas onmiddellijk aan hem afgegeven. Hij behoeft van den Gouverneur-Generaal geene vergunning te vragen. Hij gaat naar Soerakarta, maar een Nederlander wordt zonder die vergunning afgewezen.

Zulke onbillijkheden zijn de noodzakelijke gevolgen van bepalingen als die, welke wij zoo even vermeld hebben. Was er eenig nut in deze belemmering gelegen, wij zouden er vrede mede hebben. Maar dat nut bestaat volstrekt niet. Het doel, waarmede men in der tijd het verbod heeft uitgevaardigd, was, omdat vele gelukzoekers in de hoofdplaatsen van Soerakarta en Djokdjokarta kwamen en daar, door bedriegerijen en afzetterijen, de prinsen, hoofden en andere inlanders opligtten. Dat men dit zoo veel mogelijk tracht voor te komen, daarmêe hebben wij niet alleen vrede, maar wij juichen dit zelfs van harte toe. Maar het middel daartoe is slecht gekozen. Men weert op die wijze hen die men weeren wil toch niet uit de vorstenlanden; zij weten wel middelen te vinden, om niet langs Salatiga maar langs binnenwegen hun doel te bereiken. Men belemmert alleen de goeden, die geen kwaad in den zin hebben en daarom langs den grooten postweg en Salatiga reizen. Laat men in Soerakarta en Djokdjokarta eene goede policie houden — men kan dat thans omdat de policie er in handen van het Europesche gezag is overgegaan — laat men dáár op de vreemdelingen toezien en de kwade praktijken verhinderen; maar laat men die beide residentiën niet isoleren en de kommunikatie, het groote vehikel van ontwikkeling en vooruitgang, belemmeren en stremmen.

Wij hopen, dat de Gouverneur-Generaal VAN TWIST, die de bewijzen geeft, dat hij verbeteren en hervormen wil, wanneer hem de noodzakelijkheid daartoe blijkt, en dat hij voor overtuiging vatbaar is, ook de overtuiging van de noodzakelijkheid der afschaffing dier belemmering der kommunikatie zal verkrijgen. Zijne aanstaande komst in de vorstenlanden zal hem daartoe de gelegenheid geven.

Wij lezen in de Javasche Courant van 24 Julij l. l., dat de Minister van Koloniën den *gewezen* algemeenen ontvanger te Samarang M. J. SENN VAN BASEL, die bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 24 Junij

1851, n°. 35, met behoud van aanspraak op pensioen uit 's lands dienst was ontslagen, in het genot van pensioen heeft gesteld.

Men zal zich herinneren, dat de heer SENN VAN BASEL uit 's lands dienst ontslagen is, omdat hij een adres aan den Koning had ingezonden, zonder tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal. Men zal zich herinneren, dat de Minister van Koloniën over dit ontslag menig hard woord in de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft moeten hooren, en dat hij zich gered heeft met een uitvlugt, „dat hij de stukken betrekkelijk dat ontslag nog niet uit Indië ontvangen had," ofschoon de geheele vervolging van den heer VAN BASEL door den Gouverneur-Generaal een gevolg was van eene aanschrijving van den Minister zelven.

Is de zoo even vermelde aankondiging de voldoening, die de Minister aan den heer SENN VAN BASEL verschuldigd is? Is de *gewezen* algemeene ontvanger te Samarang nog altoos *ontslagen* wegens zijne vermetelheid van zich tot den Koning te hebben durven wenden? terwijl de Minister in zijn wetsontwerp op het beleid der regering van N. Indië thans aan alle ingezetenen van Indië het regt wil toekennen, van zich, zonder tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal, niet alleen tot den Koning maar tot de beide kamers der Staten-Generaal en alle overige bevoegde autoriteiten te wenden.

Is de uit 's lands dienst *ontslagen* ambtenaar SENN VAN BASEL thans *eervol* ontslagen, of wil de Minister nog altoos dat epitheton van *eervol* aan den man weigeren, die een adres aan den Koning heeft durven aanbieden?

Wij behoeven onze lezers niet te herinneren, hoe dikwijls wij, onder al de misbruiken die op Java bestaan, ook hebben gewezen op het drukkende voor de bevolking der overdreven, ijdele en bespottelijke eerbewijzen, die men daar aan den Gouverneur-Generaal, aan de hoogere en lagere ambtenaren, ja zelfs aan partikulieren gewoon is aan te bieden. Eene reis van den Opperlandvoogd over het eiland was een plaag, een algemeene volksramp. Niet alleen werden duizenden en duizenden Javanen gedwongen, om hunnen arbeid, hunne akkers, hunne woningen te verlaten, ten einde, dikwijls op vele palen afstand, al de wegen waarlangs de stoet zou trekken te begieten, des avonds ze door flambouwen te verlichten, de poststations te versieren, eerepoorten op te rigten, en soms dagen en nachten achtereen langs de wegen te bivouakeren, om de komst van den Gouverneur-Generaal af te wachten; maar ze werden ook genoodzaakt, om de materialen voor dat alles te leveren, om de rijtuigen en ruiters van paarden te voorzien, om in de pasanggrahans het noodige te bezorgen voor hen, die er gedurende al dien tijd verblijf hielden. En groot waren de misbruiken, waartoe dit laatste weder aanleiding gaf; want de bevolking moest het dubbelde en het driedubbelde leveren van 't geen eigenlijk benoodigd was, omdat ieder tusschenpersoon, die den last tot levering uitvoerde, er iets voor zich zelven bijvoegde. Wij zijn in residentiën geweest, waar de

komst van eenen Gouverneur-Generaal kort op handen was, en wij hebben het kwellende van zulk eene gebeurtenis voor de bevolking aanschouwd.

En niet alleen de komst van eenen Gouvernenr-Generaal, ook het reizen van hoofdambtenaren was hoogst bezwarend voor de bevolking. Ook bij zulk eene gelegenheid werden hun drukkende lasten opgelegd. Zelfs als een resident in de residentiën zijner ambtgenooten zich begaf, ja bij het doortrekken van kontroleurs, bleef het geven van eerbewijzen niet achter.

Onze overtuiging van het verkeerde en schadelijke dezer misbruiken hebben wij meer dan eens onverbloemd en onbevreesd uitgesproken. Menige bladzijde van dit Tijdschrift draagt daarvan de bewijzen. 't Gaf ons dus een streelend gevoel en eene aangename gewaarwording, toen wij uit de Javasche courant van 10 Julij ll. bespeurden, dat onze stem niet die eens roependen in de woestijn is geweest.

De heer VAN TWIST, die op het punt stond eene reis over Java te aanvaarden, heeft dien togt niet tot een volksramp willen maken. Hij is de eerste Gouverneur-Generaal, die, wel met den aan zijne hooge betrekking passenden luister, maar zonder het ten toon spreiden van overdreven praal, zich aan de bevolking wil vertoonen. Hij wil zorgen, dat zijne komst door het goede Javaansche volk gezegend worde. Met onverdeeld genoegen lazen wij een besluit van 2 Julij 1852, n°. 1, waarbij het volgende wordt vastgesteld:

I. Dat bij reizen van den Gouverneur-Generaal en van ambtenaren of officieren van aanzien,

a. Niet meer zal worden verstrekt een gewapend geleide, op niet inlandsche wijze uitgedoscht.

b. Niet meer aan de inlandsche bevolking zal worden opgedragen den grooten rijweg te verlichten en te begieten.

II. Ten aanzien van de reizen van den Gouverneur-Generaal,

a. Dat de Gouverneur-Generaal, reizende, op de grenzen van ieder gewest zal worden ontvangen en verder begeleid door den Europeschen ambtenaar, bekleed met het hoogste gezag; den regent van het bereisd wordende regentschap; en den assistent-resident of kontroleur der afdeeling; de Europesche ambtenaren, gekleed in het vastgestelde kostuum; de inlandsche in de nationale kleederdragt, zonder eenige vreemde bijvoegselen; zullende deze ambtenaren den Gouverneur-Generaal onmiddellijk in twee rijtuigen volgen.

b. Dat het rijtuig, in hetwelk de Gouverneur-Generaal gezeten is, van af de eerste verspanningsplaats tot de tweede, zal worden voorafgegaan door den pateh van het regentschap en 12 dessa'shoofden, allen te paard in de nationale kleederdragt, zonder eenige vreemde bijvoegselen; zullende echter, van af de tweede tot aan de derde verspanningsplaats, de pateh vervangen worden door het betrokken distriktshoofd of door het daarop volgende inlandsche hoofd, met eenen gelijken stoet van vier en twintig dessa'shoofden.

c. Dat alleen het rijtuig, in hetwelk de Gouverneur-Generaal gezeten

is, op deze wijze zal worden begeleid; terwijl de overige rijtuigen van het gevolg zullen nakomen zonder voor- of achterrijders.

d. Dat bij het vertrek van den Gouverneur-Generaal hetzelfde geleide in acht zal worden genomen tot op de grenzen.

III. Dat aan den vice-president en de leden in (van) den raad van Nederlandsch Indië, den bevelhebber der zeemagt, den bevelhebber der landmagt en den president van het Hooge Geregtshof, als door den Koning benoemd zijnde, wanneer zij in dienst reizen, bij aankomst in eenig gewest of bij vertrek uit hetzelve, hetzelfde eerbewijs zal worden verleend; met dit onderscheid evenwel, dat de Europesche ambtenaar, bekleed met het hoogste gewestelijk gezag, zich niet zal begeven naar de grenzen en niet zal begeleiden, en dat het getal vooruitrijdende en volgende dessa's-hoofden zal zijn *zes* in stede van *twaalf.*

Onlangs hebben eenige gepensioneerde ambtenaren zich tot den Koning gewend met eene in ons oog allezins billijke reklame.

Vóór 1835 bestonden er geen beschreven regelen voor het pensioneren van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch Indië. Bij het bepalen van het bedrag van het pensioen, lette men niettemin op de langdurigheid der bewezen diensten; *alle* dienstjaren kwamen in aanmerking, zonder eenige bepaling omtrent den leeftijd, waarin men de dienst was ingetreden. De bepaling van een ouderdom van *zestien* jaren, voorkomende in het Staatsblad voor Nederlandsch Indië van 1825, n°. 47, bevatte slechts een rigtsnoer bij bevordering van zoodanige ambtenaren, waarvan de aanstelling aan de chefs der departementen enz. was overgelaten. Eerst in 1835 (zie het Staatsblad voor Nederlandsch Indië n°. 17), werd een ontwerp-reglement voor het pensioneren van burgerlijke ambtenaren gearresteerd, hetwelk later is vervangen door het reglement, vastgesteld bij 's Konings besluit van den 10den April 1837, n°. 72 (Staatsblad voor Nederlandsch Indië, n°. 50). In beide die reglementen is bepaald, dat de diensten, vóór de bereiking van het *achttiende* jaar bewezen, *niet* onder de dienstjaren worden berekend.

Nu hebben eenige ambtenaren zich wegens deze bepaling onlangs tot den Koning gewend. Zij waren van meening, dat voor ambtenaren, die *na* 1835 in dienst zijn getreden, tegen dien regel geene bedenkingen kunnen bestaan; doch, door den regel toe te passen op ambtenaren, die toen reeds in dienst waren, wordt er een *terugwerkende kracht* aan gegeven. En te meer meenden zij zich daarover bezwaard te mogen gevoelen, dewijl ook van het bedrag der traktementen, *welke zij vóór hun achttiende jaar hebben genoten*, alsnog bij rappel ingevorderd en van het pensioen afgetrokken worden de twee procent, bedoeld bij art. 22 van het reglement. Wat is van deze handelwijze het gevolg? Dat het, in plaats van een voorregt, een wezenlijk bezwaar wordt, den lande vóór het achttiende levensjaar te hebben gediend. Dat zij, die voor hun achttiende jaar in dienst traden,

voor de toen bewezen diensten nu eene soort van boete moeten betalen; waarvan zij, die eerst na hun achttiende jaar begonnen, zijn bevrijd.

In Nederland is het regtvaardige beginsel aangenomen, dat veranderingen in de bepalingen omtrent het pensioneren van ambtenaren niet ten nadeele mogen strekken van ambtenaren, die zich onder eene vorige orde aan de dienst hebben verbonden, gelijk blijkt uit de wet van den 9den Mei 1846 Staatsblad n°. 27. Nu kan er geen de minste reden bestaan, om een ander beginsel te huldigen ten opzigte van ambtenaren, die zich aan de dienst van denzelfden staat hebben toegewijd in zijne Koloniën en Overzeesche bezittingen. Bovendien is hetzelfde beginsel toegepast op het Indische leger, blijkens art. 7 van het Militair pensioenreglement, voorkomende in het Staatsblad voor Nederlandsch Indië van 1849, n°. 8, en aldus luidende: „Onder de dienstjaren, welke bij de regeling van het pensioen of „gagement worden toegerekend, kunnen nimmer worden begrepen: de „diensttijd, welken de militair beneden zijn achttiende jaar heeft volbragt, „wanneer hij reeds jonger in de dienst is aangenomen, in Nederland en in „de Nederlandsche West-Indische bezittingen, op of na den 1sten April „1837, en in Nederlandsch Indië op of na den 1sten December daaraan„volgende. *Aan den militair, die vóór deze tijdstippen beneden den genoemden „leeftijd in de dienst is aangenomen, zal echter de diensttijd worden toege„rekend, sedert het bereiken van zijn zestiende jaar, bijaldien hij dan reeds „in dienst is geweest.*"

Mag er onderscheid worden gemaakt tusschen den militairen en den civielen ambtenaar? tusschen den ambtenaar in het moederland en in Indië? Is dat regtvaardig? Zij, die in Indië vóór 1835 burgerlijke betrekkingen bekleedden, mogten er toen op rekenen, dat *alle* hunne dienstjaren zonder onderscheid, bij het toeleggen van pensioen, in aanmerking zouden komen, en zulks op grond van het bestaande gebruik of van usantiën, die, bij gemis van beschreven bepalingen, steeds als even geldig beschouwd werden.

De adressanten, die deze beschouwingen aan het oordeel van den Koning onderwierpen, hadden allen den lande vóór hun achttiende jaar gediend. Een van hen was, toen hij zijn zestiende jaar bereikte, reeds tweede kommies ter sekretarie der generale direktie van financiën. Aan zoodanige benoeming was destijds stilzwijgend het radikaal van ambtenaar verbonden. Op grond van al die beschouwingen hebben de adressanten den Koning verzocht, om ten dien opzigte in de bestaande verordeningen eene billijke verandering te brengen.

En wat is van dezen stap het gevolg geweest? De Minister van Koloniën, beschikkende op hun adres, heeft hun te kennen gegeven, „dat, „bij de algeheele ontstentenis van vaste regelen omtrent het pensioneren „van burgerlijke Oost-Indische ambtenaren vóór de in werking brenging „van het pensioen-reglement van 1835 (Staatsblad n°. 17), en bij de voor„regten, aan die ambtenaren reeds toegekend boven de Nederlandsche „ambtenaren en die, welke in de West-Indische bezittingen van den Staat

„dienen, niet aannemelijk is geoordeeld hun betoog, dat zij, met ter zijde „stelling van den regel, bij het evengemeld reglement vastgesteld, en bij „dat van 1837 (Staatsblad n°. 50) bevestigd, aanspraak zouden kunnen „maken, om te worden gepensioneerd, ook voor de diensten, welke zij, „vóór het bereiken van hun achttiende jaar, hebben gepresteerd."

Wij veroorlooven ons op deze Ministeriële dispositie enkele aanmerkingen.

Vooreerst. Welk verband is er tusschen de „voorregten aan de Oost-Indische ambtenaren boven anderen toegekend" en het verzoek om aan eene verordening omtrent het pensioneren van ambtenaren geen *terugwerkende* kracht te geven? Indien aan de Oost-Indische ambtenaren zulke groote „voorregten" zijn teegekend, dan zal dit wel op hen van toepassing zijn, die aldaar hooge betrekkingen bekleeden, en aan wie pensioenen van *ƒ* 6,000 tot *ƒ* 12,000 worden toegelegd en somtijds bovendien nog een suikerkontrakt. De mindere ambtenaren deelen in die voorregten niet. Maar moet hun nu daarom het onregt worden aangedaan, dat aan eene bepaling eene terugwerkende kracht ten hunnen nadeele wordt gegeven?

Ten tweede. Verondersteld al eens, dat deze Ministeriële dispositie billijk was, moesten dan ten minste niet de kortingen op hun pensioen van het bedrag der traktementen, *welke zij vóór hun achttiende jaar hebben genoten*, aan de adressanten worden teruggegeven? Of komt het ook al met het beginsel van billijkheid van den Minister overeen, dat men kortingen *voor pensioenen* doet van traktementen voor dienstjaren, waarvoor men *geen pensioen* uitkeert.

Ten derde. Wij vernemen, dat de Minister van Koloniën, het reglement van pensioenen voor burgerlijke ambtenaren aan eene herziening wil onderwerpen. Na het besluit, dat wij hebben medegedeeld, en waarin eene totale beginselloosheid heerscht, zal het te meer noodig zijn, dat niet de Minister alléén deze, voor velen en vooral voor mindere ambtenaren zoo hoogst gewigtige, aangelegenheid regele, maar dat zij aan de goedkeuring der Staten-Generaal onderworpen worde.

In de eerste aflevering van het maandwerk, dat te Batavia wordt uitgegeven onder den titel van *Biang-Lala*, *Indisch leeskabinet tot aangenaam en gezellig onderhoud*, onder redaktie van W. L. RITTER en Mr. L. W. A. TOLLENS, en waarop wij in onze rubriek „Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde" nader willen terugkomen, vinden wij een paar kleine opstellen, die onze aandacht hebben tot zich getrokken. Een daarvan laten wij hieronder volgen.

„Het was een koele achtermiddag, en ik kreeg lust, om eens een weinig te wandelen. Reeds sedert langen tijd hield ik mijn verblijf te A. en was daar in den gezelligen omgang niet onbekend. Ik had mij zelfs aangewend dezelfde wijze van spreken te volgen, die daar in sommige kringen gebezigd wordt. Naauw had ik een der straten ingeslagen, of ik zag mevrouw M. op hare stoep zitten. Ik kraauwde mij achter de ooren en dacht in mij zelven: Jongelief! dat gaat niet, zoo maar met een groet voorbij te slenteren. Ik heb daar ten huize

nog al vriendschap genoten. Zij is ziek en uit de stad geweest. Welstaanshalve dien ik toch naar hare gezondheid te vragen. Ik stapte dus op de stoep, hoezeer ik vooraf wist, iets zonderlings te zullen hooren en mijne lachspieren in bedwang te moeten houden. Het laatste zou mij voorzeker moeite kosten, maar ik waagde het, en beleefd den hoed afnemende, begon ik met den gewonen groet:

„Nawing mefrouw!"

Zij antwoordde even beleefd, maar op een eenigzins slependen toon:

„Nawing meneer!"

Ik. Bagimana mefrouw poenja gezondheid? Sekarang mefrouw soeda baai kombali?

Zij. Ja, meneer R. sekarang God zij gedankt! goewa ada gezond en te freden djoega, pooral sebab goewa poenja anakh, jang bernama Prans, soeda kassie veel satasfaksie sama goewa derie etukasie, jang goewa soeda kassie sama dia, itoe ada senang poor het outerlijk hart. Banjakh outers njang trada bemoei sama dia poenja kroost en kaloe besef sadja verantwoording voor God, bagimana? Boekan gestraft hiernamaals? dan somtijds lain outers poenja manier poor opfoeding terlaloe hart, dan kira baai, kaloe pakei dia poenja anakh onder de tuim, kaloe poetar mata sadja, lantas hielang dia poenja tegenwoordigheid pan heest; goewa poenja manier van opfoeding trada bagitoe, anakh mistie rasa liefde poor dia poenja ouders en ouders mistie rasa hatie poor anakh.

Ik. Ja, betoel mefrouw? Goewa belon gesegend dengan kroost, tetapi kaloe kaloe het God behaagt, goewa dapa anakh, tentoe goewa mauw kassie etukasie, bagimana mefrouw geheven geeft sama Prans.

Zij. Ja, Meneer R. trada bolei bilang bagimana goewa poenja hatie selamanja tarek sama dia. Brapa harie lagie satoe poorbeeld. Goewa sakiet, dan prans sakit djoega, dan dia slaap didalam lain kamer, — habis goewa dengar dia schreeuw schreeuw, — lantas goewa bangon, mau pigie sama dia, tetapie goewa tra bolei djalan, sebab kakie terlaloe swak, habis goewa kruip kruip sadja sampei datang sama Prans, baroe kita orang pal plauuw doewa doewa, dan tingal in die toestand sempei dogtor majoor soeda datang, lantas dia kassi hofmansdroppels en kita orang lantas bijgekomen kombali, tetapie dogtor majoor bilang: Mefrouw, mefrouw wees poorzigtig, kaloe orang ada senuw en sinken koorts bagitoe kras sama djoega mefrouw, 't leven hangt aan een seijen traadje.

Ik. Apa sebab Prans schreeuw bagitoe kras, mefrouw?

Zij. Ja, meneer R. dia tiedor tetapi droom onaangenaam sekalie, taoe? Orang pransman pangil kousimar. Dia mau lees sadja, itoe baai kaloe gesond, maar kaloe baharoe rekompelesent, hersens terlaloe swak lagie, boekan?

Ik. Itoe tentoe mefrouw, tetapie Prans lees barangkalie perkara perkara terlaloe perschrikkelijk.

Zij. Itoe dia. Begrijp — sekarang dia ada lees satoe boek namanja, — namanja — (en zij tikte zich op het voorhoofd als of het boek daaruit moest komen) — namanja, meneer R. toelongla — tentoe tauw djoega; — nantie goewa dadat — orang Hollander pangil, pangil — Neterlandsch misseum — itoe dia namanja! dia soeda lees didalem itoe boek deri satoe skijntoode, astaga perla, goewa djoega soeda lees itoe, maar betoel perschrikkelijk. Tjoba perbeel satoe orang soeda masok di doodkist, dan dia poenja permilie samonja ada menangis poera poera en stort krokodillentranen, bagimana hollandsch spreekwoord bilang. Habis itoe orang jang soeda masoek die dootkist, boekan mattie songgoh songgoh — tjoema skijntood sadja — habis dia bangon kombalie, kaloewar deri doodkist en soeda weergerleven in de harmen van zijn permilie. Nau! sekarang bolei perbeel dia poenja fermontering. Goewa djoega ingat sama itoe perkara, itoe idee! satoe mensch masok di dootkist en belom mattie; trabolei ferheet, ingat sadja, malam, siang, slaap ongerust, tra bolei makan, sampei goewa bitjara sama dogtor majoor, dan habis dia onderzoek goewa poenja toestand, dia bilang lebeh baai Mefrouw piegi di overwal, skep satoe prisse lucht, die overwal klimaat lebeh dingin darie sinie. Selamanja malam mistie pakei satoe wollen deken toeroet meneer dogtor poenja raad, dan goewa soeda tingal doewa boelan di overwal en goewa datang kombali disini soo pris en gezond als ooit te foren.

Ik. Baai, baai berontong mefrouw! en boekan Prans toeroet ke overwal djoega?

Zij. Tentoe en sekarang dia poenja gezondheid laat niets te wenschen over.

Ik. Itoe goewa soeka dengar mefrouw — en genoeg van haar verhaal hebbende, maakte

ik eene buiging en wenschte haar op nieuw toe: "Nawing mefrouw!" waarop het antwoord was "Nawing meneer R. banjak plezier pan avond!"

Haastig stapte ik door, om, te huis komende, deze zamenspraak der vergetelheid te ontrukken, door ze naauwkeurig opteteekenen, en ik geef ze den geachten lezers, in de hoop, hun daardoor een vrolijk oogenblikje te bezorgen.

Niemand, die met Indië bekend is, zal ontkennen, dat hier eene karikatuur, en, zoo gij wilt, eene zeer aardige karikatuur geleverd is van eene klasse van menschen in de Indische maatschappij, die, zoowel door eene zonderlinge wijze van zich uittedrukken, als door voorkomenheid, gulheid en andere goede eigenschappen, zich onderscheidt.

Nu duidt ik het den heer R. volstrekt niet ten kwade, dat hij zijn talent aan de natuurlijke, misschien wel een weinig overdreven, voorstelling dier klasse van menschen heeft beproefd.

Maar er is iets anders. 't Is bekend, dat in Indië niets gedrukt wordt dan met toestemming der regering. Het gouvernement heeft dus toegelaten, dat deze karikatuur het licht mogt zien.

Niemand kan zulk eene vrijgevigheid meer toejuichen dan wij, die de geheele censuur gaarne zouden zien afgeschaft. Maar nu moet de regering ook billijk zijn. Er zijn andere standen in de Indische maatschappij, die eveneens stoffe te over voor karikaturen opleveren. Als gij het talent hebt van den heer R. en gij bevindt u op eene partij bij den Gouverneur-Generaal, of op de monsterpartij, die jaarlijks van gouvernementswege in de Harmonie gegeven wordt, dan bieden die gegalonneerde, in 't goud uitgedoschte en van starren schitterende figuren, die u voor de oogen dwalen, de heerlijkste onderwerpen voor dergelijke schetsen of daguerreotypen. Mogt nu voor het publiceren van zulke schetsen, al zijn 't ook karikaturen, verlof worden gevraagd, dan zou het Gouvernement zeer onbillijk, ja onregtvaardig handelen, wanneer het in dat geval weigerde.

En toch vreezen wij, dat de vergunning niet verleend zou worden!

Blijkens de Javasche Courant van den 3den Julij 1852, n°. 53, zal gedurende de reis van den Gouv.-Generaal naar eenige der residentiën van midden Java, het oudste lid van den raad van N. I. c. s. w. Graaf VAN HOGENDORP, belast blijven met de waarneming van het vice-presidium in de vergaderingen van dien raad en het dagelijksche beheer van zaken worden waargenomen door het lid van dien raad, den staatsraad in buitengewone dienst J. P. C. RULOFFS. Ofschoon wij allezins onze goedkeuring aan dezen maatregel van den Gouv.-Generaal moeten hechten, zoo heeft dit besluit evenwel veel sensatie hier verwekt.

Er ligt toch in opgesloten, dat men het dagelijksch beheer van zaken beter oordeelt in handen van den heer RULOFFS dan in die van den heer VAN HOGENDORP; het is duidelijk dat men die hooge funktiën, al zijn ze ook van tijdelijken aard, den heer V. H. niet toevertrouwt. Gaat men evenwel de loopbaan van den heer V. H. gedurende de laatste jaren van zijn verblijf in Indië na, dan zien wij daarin vele gebeurtenissen, nage-

noeg van denzelfden aard en even grievend als die, welke hij thans heeft ondervonden.

Zoo toch heeft de heer V. H., na den dood van den Gouverneur-Generaal DE EERENS, eenigen tijd het bestuur over N. I. gevoerd, doch dit kort daarop aan den heer MERKUS moeten overgeven.

Onder het bestuur van den heer ROCHUSSEN heeft deze den heer REIJNST, zoo lang mogelijk, terug gehouden van zijn voornemen, om uit de betrekking van vice-president te worden ontslagen, en zulks vooral uit aanmerking dat de heer V. H. alsdan als oudste lid met het vice-presidium zoude moeten belast worden.

Zoo heeft de heer V. H. moeten zien, dat toen hem toch, na de aftreding van den heer REIJNST, het vice-presidium was opgedragen, hij niet alleen daarin niet is bevestigd, maar de heer VAN NES, jonger lid in den raad, tot die hooge waardigheid werd geroepen.

Het wekt een onaangenaam gevoel bij ons op, wanneer wij al die feiten herdenken: 't doet ons leed dat iemand, die zulk eenen belangrijken post in Indië bekleedt, die den naam van V. H. draagt, in weerwil van dit alles toch den lande blijft dienen; doch van den anderen kant kunnen wij onze bevreemding niet ontveinzen, dat het Opperbestuur den heer V. H. voortdurend in die betrekking laat.

Men heeft hier al sedert lang algemeen verteld, dat de heer V. H zijn pensioen zoude verzoeken, reeds sedert geruimen tijd is het gerucht verspreid dat hij zoude repatriëren, doch hiervan ziet men tot dus ver niets gebeuren.

Wij weten zeer goed, dat de heer V. H. vroeger in min gunstige financiële omstandigheden verkeerde, doch, zijn wij wel onderrigt, dan is dit bezwaar, thans ten minste, geheel opgeheven; daarenboven zijn al zijne kinderen goed verzorgd en heeft hij zelf aanspraak op een ruim pensioen.

Doch afgescheiden van dat alles is de verhouding tusschen den heer VAN HOGENDORP en den heer RULOFFS aller zonderlingst, daar toch de laatste in vergaderingen van den raad onder den heer V. H. zit, terwijl hij buiten de vergadering de adviezen van den raad van Indië aanneemt of verwerpt.

Wat ons betreft, het doet ons een streelend genoegen, dat de heer RULOFFS dit blijk van vertrouwen van den heer DUIJMAER VAN TWIST heeft mogen ondervinden. Wij beschouwen het als eene erkenning zijner groote verdiensten jegens Indië, als een maatregel waarbij hulde wordt gedaan aan zijne regtschapenheid.

Wij en velen met ons gelooven daarom ook, dat, wanneer de betrekking van vice-president mogt open vallen, de keus zich ongetwijfeld op den heer R. zal vestigen.

De heer VAN NES, die tot herstel van gezondheid naar Nederland is vertrokken, zal toch wel niet herwaarts terugkeeren. Er is te veel met hem voorgevallen. Men had, afgaande op zijne vroegere publieke geschriften, met grond mogen verwachten, dat hij eene andere gedragtslijn had gevolgd dan hij in Indië heeft aangenomen. Velen hebben

zich in hem vergist; de algemeene opinie heeft zich duidelijk tegen hem verklaard.

En mogt onze verwachting bewaarheid worden, mogten wij spoedig de benoeming van den heer R. tot vice-president vernemen, wij zullen den Minister prijzen, die hem tot die betrekking aan Z. M. den Koning heeft voorgedragen.

BATAVIA, 5 Julij, 1852.

Hier eindigt een artikel, dat wij met de vorige mail van Java ontvingen omtrent eene gebeurtenis, waarover wij ons gedrongen gevoelen, zelven nog eenige woorden in 't midden te brengen. Wij ontvingen het artikel te gelijk met de officiële tijding in de Javasche courant van het feit, dat er in vermeld wordt. Dat feit is te zonderling, dan dat wij het hier niet met de eigen woorden van dat officiële blad zouden mededeelen. De aankondiging van den Algemeenen Sekretaris is gedagteekend van den 3den Julij, en luidt aldus:

„Op daartoe bekomen last, maakt de ondergeteekende bekend, dat, gedurende de reis van den Gouverneur-Generaal naar de residentie Preanger-regentschappen, de assistent-residentie Krawang, de residentiën Samarang, Soerakarta, Djokdjokarta, Kadoe, Bagelen, Banjoemas, Pakalongan, Tagal en Cheribon, bepaald van omstreeks de helft van Julij tot de eerste dagen van Augustus en van de laatste dagen dier maand waarschijnlijk tot in de laatste helft der maand October aanstaande, alle stukken de dienst betreffende zullen worden gerigt aan de Algemeene Sekretarie te Batavia. Zullende het oudste lid van den raad van Indië C. S. W. graaf VAN HOGENDORP belast blijven met de waarneming van het praesidium in de vergaderingen van dien raad, en het dagelijksch beheer van zaken worden waargenomen door het lid van den raad van Nederlandsch Indië, den Staatsraad in buitengewone dienst J. P. C. RULOFFS."

Wij vragen: waarmede heeft een in dienst grijs geworden staatsdienaar deze openlijke miskenning en tentoonstelling verdiend? In eene vorige aflevering hebben wij reeds gesproken over de moeijelijkheden, die ontstaan waren, dewijl men aan den heer VAN HOGENDORP, ook zelfs niet tijdelijk, het bestuur toevertrouwde. Maar ook toen zelfs waren wij op de uitkomst niet voorbereid. Ziedaar de gevolgen van het stelsel van partikuliere belangen te stellen boven het algemeen belang. Men hield zich (ten regte of ten onregte) overtuigd, dat de graaf VAN HOGENDORP niet meer geschikt was voor de hooge betrekking; maar men liet hem die behouden, omdat men begreep, dat dit voor zijne financiële belangen noodig en nuttig was. En waar eindigt men nu mede? Met eenen waardigen man te krenken en te vernederen, en ('t geen nog erger is) met de Indische regering zelve, in haar lid den graaf VAN HOGENDORP, te vernederen en ten toon te stellen. Ziedaar de gevolgen, wanneer een Minister des Konings de zwakheid heeft van persoonlijke belangen boven het staatsbelang te stellen, en

den moed niet bezit, om een ambtenaar tot een eervol ontslag aan den Koning voor te dragen, van wien hij overtuigd is, dat hij ongeschikt voor zijne betrekking is geworden. Ziedaar een nieuw bewijs van de weifeling, de zwakheid en beginselloosheid, die het tegenwoordig Ministerie van Koloniën kenmerken.

Als een voorbeeld van de taktiek, die den schrijver der brochure *Eene waarschuwende stem in de binnenlanden van Java* kenmerkt, is vooral het volgende opmerkelijk.

Na zijne afkeuring te hebben te kennen gegeven van de artikelen over de Chinezen op Java door den heer VAN NES, opgenomén in den vorigen jaargang van dit Tijdschrift, vervolgt hij aldus: „Welnu, naauwelijks was „de kennis van dat betoog (artikel) in Indië verspreid, of de regering „ontving uit verschillende residentiën op Java, zorgwekkende tijdingen ten „aanzien der Chinezen. Troepen zijn in beweging gesteld, ook andere „voorzorgmaatregelen genomen; vele in hechtenisnemingen bewerkstelligd."

't Is onmogelijk, dat de lezer, niet met Java bekend, deze zinsnede leest, zonder in den waan te zijn gebragt, dat die oproerigheid der Chinezen een gevolg is geweest van die artikelen. Wel doet de schrijver het voorkomen, als wilde hij dien indruk, in de volgende zinsnede, weder eenigzins wegnemen. Maar hij weet zeer goed, dat de eerste te krachtig is, dan dat zij door de tweede zou geneutraliseerd worden. En zoo heeft hij zijn doel bereikt; zoo heeft hij den onervaren en onnadenkenden lezer in een valschen waan gebragt, ten einde dien waan als een argument tegen de drukpers te doen gelden.

Sluwheid is de voorname karaktertrek van het boekje, zoo als ze in deze zinsnede vooral aan het licht komt.

Verslag aangaande het eiland Banka,

DOOR

THOMAS HORSFIELD.

Vertaald uit *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, 1848,

DOOR P. J. VETH.

(*Vervolg van* Jaarg. 1851, Deel I, bl. 405 *).

TWEEDE HOOFDSTUK.

MINERALOGISCHE BESCHRIJVING DES EILANDS.

§ 3. *Mineralogische nasporingen in de zuid-oostelijke afdeeling en togt dwars over Banka van Marawang naar Kotta-waringin.*

Mijne mineralogische opmerkingen ten aanzien van Banka's zuid-oostelijke afdeeling bepalen zich tot een klein gedeelte van dat gewest. Ik bezocht hier alleen de distrikten Pangkal Pinang en Djirak [1]).

Ik zal beginnen met de mededeeling mijner opmerkingen, op een togt in zuid-westelijke rigting van de redoute van Pangkal Pinang. In den onmiddellijken omtrek dier plaats is het land laag en alluviaal. De mijnen van Bakong [2]), ten zuid-westen der hoofdplaats, schijnen, naar de talrijke overblijfselen te oordeelen, vroeger zeer uitgestrekt geweest te zijn. De losse steenbrokken, die mij hier in het oog vielen, zijn van gemengden aard, en gemakkelijk terug te brengen tot de vaste zelfstandigheden, die hier voorkomen. Ik vond uitgebreide streken, die uit aderen van rotsen

*) Terwijl ik, na veel te lange tusschenruimte, thans weder dezen arbeid vervolg, neem ik al aanstonds deze gelegenheid te baat tot een paar teregtwijzingen op vroegere aanteekeningen. In noot 9 op § 2 der inleiding (bl. 366) heb ik te onregte *orang-loeboe* voor eene foutieve schrijfwijze in plaats van *orang-koeboe* gehouden; de *orang-loeboe* moeten van de *orang-koeboe* wel onderscheiden worden. In noot 11 op § 2 der inleiding (bl. 368) wist ik het woord *monioe* niet te verklaren; ik houd mij thans overtuigd, dat daarmede de *maniok-wortel* bedoeld is. In noot 7 op § 2 der mineralogische nasporingen (bl. 392) leze men in de uit BURMEISTERS *Geschichte der Schöpfung* vertaalde plaats, in stede van „kali en natron", meer overeenkomstig het Hollandsch spraakgebruik: *potasch en soda.* Bij noot 21 aldaar merk ik op, dat terwijl de benaming *trap* door de geologen in zeer verschillende beteekenis gebruikt wordt, WERNER daaronder alle basaltaardige en in het geheel alle vulkanische gesteenten verstaat, die hij naar zijne voorstelling als van Neptunischen oorsprong hield. Vgl. over de verschillende beteekenissen van het woord *trap* BURMEISTER, t. a. p., S. 250, noot.

1) Vgl. de geographische beschrijving, § 3, blz. 58, 59. De Eng. tekst heeft hier en vervolgens in plaats van *Djirak* weder herhaaldelijk *Tirak*.

2) Djirak ligt, volgens de kaart van COURT (op die van LANGE komt het niet voor), ten Z. W. van Pangkal Pinang en ten Z. O. van Pangkal Mundo. Het vormt den top van een driehoek, waarvan de afstand van Pangkal Pinang tot Pangkal Mundo de basis uitmaakt, maar is van laatstgemelde plaats verder dan van de eerste verwijderd. Blijkens het verband moeten de mijnen van Bakong omstreeks halverwege den afstand tusschen Pangkal Pinang en Djirak gezocht worden.

kwartsbrokken en grof zand bestaande, en gevolgd door eene dikke laag klei, bij afwisseling rood en wit. Deze plek was door talrijke waterleidingen doorsneden, die voor de vroegere werken gediend hadden.

Bij de voortzetting van het onderzoek der velerlei zelfstandigheden, welke in dit uitgestrekt distrikt van vorige werken waren blijven liggen, vond ik groote hoopen van breccia's of amygdaloïden opgestapeld nabij de oude waterleidingen, in en om welke voor 't overige slechts keisteenaardige brokken gevonden worden. Dus bleek het ook in deze mijnen, hoezeer deze stoffen steeds met elkander verbonden voorkomen. De doorgravingen van den grond waren meestal reeds door den weder opgekomen plantengroei bedekt. Op eene plaats vond ik eene dikke laag van keisteenaardige brokken, in klei van eene gele of roode kleur gelegerd. Onder de stoffen, die ik als stalen tot opheldering van de natuur des bodems verzamelde, zal ik slechts de volgende vermelden: 1°. het keiaardig steen uit regelmatige kristallen bestaande, en vaak geneigd om zich in ruiten, pyramiden of parallelogrammen te splitsen, vermeld in de beschrijving der mijnen van Soengi-liat (op den weg naar Rebo, te Lobo-kli enz. [6])); 2°. dezelfde steensoort met daar tusschen liggende veldspaad-deelen van roodachtige kleur, dezelfde tint als boven aan eenige steenbrokken van den Goenong Mankoel is opgemerkt [7]); 3°. brokken van zuiver, vast kwarts; 4°. eene steensoort, geheel afwijkende van alles wat ik elders gevonden had, en bestaande deels uit cylindervormige, deels uit niervormige en onregelmatige stukken, met eene buisvormige uitholling, die van het eene einde tot het andere reikte, en op de breuk het meest gelijkend naar zeer vast en fijn-korrelig zandsteen, terwijl de kleur een naar grijs overhellend rood, doch uitwendig en hier en daar in eenige de massa doorsnijdende lijnen wit was; 5°. amygdaloïden, uit talrijke kwarts-deeltjes bestaande, verbonden door eene okerachtige aarde van bruin-roode kleur en met weinig zamenhang; 6°. vaste en zware breccia's, uit dezelfde bestanddeelen gevormd; 7°. vaste breccia's van groote kwartsbrokken, gelegerd in een geel cement, dat zich op de breuk als oker vertoonde.

Van de mijnen van Krassak vervolgde ik mijnen weg naar Messoe [8]). Het land is hier zeer laag en staat zelfs gedeeltelijk onder water. De mijnen van Messoe zijn verspreid door een distrikt van grooten omvang, dat zich uitstrekt tot aan het strand der zee en slechts weinig boven hare oppervlakte verheven is. Op vele plaatsen zijn hier mijnen ontgonnen, welker strata zich vaak tot aan het strand en waarschijnlijk nog verder uitstrekken.

Zeer in de nabijheid der monding van de rivier van Messoe vond ik de vertikale afgraving eener kort te voren bewerkte mijn. Onder de aarde, die de oppervlakte vormde, volgde een stratum van zand ter dikte van drie voet, en vervolgens een van verschillend gekleurde klei, ter dikte

---

[6]) Zie § 2 der mineralogische nasporingen, blz. 400 vv.
[7]) Zie even te voren, blz. 322.
[8]) Zie de geographische beschrijving, § 3, blz. 59.

van tien voet, aan welks blootgelegd oppervlak nog kwartsdeeltjes en brokken rood-ijzersteen kleefden, die eene zeer karakteristieke proef van hunne ligging in het stratum opleverden. Nabij het benedeneinde dezer afgraving, doch in een ander gedeelte van de mijn, vond ik eene uitgestrekte en dikke laag van zeer zuivere klei, die, uit hare plaats genomen, zich van zelve, overeenkomstig de lijnen, die hare oppervlakte doorsneden, in brokken van rhomboïdalen of pyramidalen vorm met regelmatig begrensde zijden splitste. De kleur was geel, roodachtig of oranje, terwijl zij vettig was op het gevoel, en, op de tong gelegd, sterk er aan bleef kleven. In geen gedeelte des eilands vond ik klei in zulk een kennelijk zuiveren toestand; niet het geringste zanddeeltje was er mede gemengd [9]).

Aan het strand bij de monding der rivier van Messoe bespeurde ik op een afstand het uiteinde van den Goenong Ladi, dat het voorgebergte Oedjong Goenong vormt [10]). Het eiland Pandjang lag bijna regt Oost en talrijke uitstekende rotsen vertoonden zich in die rigting. Sommige waren in de nabijheid van het strand gelegen; die, welke ik onderzocht, bestonden uit zandsteen van verschillenden graad van hardheid; de vastere waren van lijnen doorsneden; eene had zeer groote overeenkomst met de keisteenaardige rots te Kampa [11]), andere waren van een sponsachtig zamenstel en bezaten een zeer geringen graad van digtheid.

De overige mijnen, die ik in de afdeeling Messoe onderzocht, waren op omtrent een paal afstand van het strand gelegen; de werklieden waren op dat oogenblik op nog slechts twee plaatsen aan den arbeid. In eene mijn merkte ik de volgende strata op: 1°. tuinaarde, 6 duim; 2°. zwarte klei, een onregelmatig stratum met eenig zand vermengd, 12 duim; 3°. eene laag van erts, spaarzaam verspreid tusschen keisteenaardige brokken, 18 duim; 4°. zand, deels in witte, deels in roodachtige klei gelegerd, en eene geringe hoeveelheid erts bevattende, omtrent 2 voet; 5°. eindelijk eene laag van zeer zuivere witte klei. Eene tweede mijn vertoonde de volgende lagen: 1°. tuinaarde; 2°. fijn zand met aarde gemengd, en sporen van erts bevattende; 3°. grof zand met kwartsbrokken vermengd, en eene

---

9) De Eng. tekst heeft: „*and* the smallest particle of sand is observed in it," — eene in het oog loopende fout.

10) Dit zou volgens de kaart van COURT, hetzelfde zijn als Tandjong Boenga (zie geogr. beschrijv. § 3, blz. 59, noot 48); doch volgens de kaart van LANGE ligt Tandjong Boenga veel noordelijker, zelfs nog meer noordwaarts dan Pangkal Pinang. In het geheel schijnt het mij onmogelijk wat hier en geogr. beschr. § 3, blz. 59, gezegd wordt over de ligging van Goenong Mankoel, van Goenong Ladi als zijn zuidelijk uiteinde, en van Oedjong Goenong als in de nabijheid van de monding der rivier van Pangkoel gevormd, met de teekening van kust en bergen op de bestaande kaarten overeen te brengen. Het dunkt mij het waarschijnlijkst, dat Oedjong Goenong de kaap is, op de kaart van LANGE door geen bijzonderen naam aangewezen, die tusschen Tandjong Boenga en Tandjong Pojang, in de nabijheid van Selienta, gelegen is, en door COURT met den naam van *T. Selincah* is begiftigd. In allen gevalle strekt zich het gebergte Mankoel (indien het althans hetzelfde is als de berg Manka of Mangkoe van LANGE en Mankop op de kaart van V. DERFELDEN) zeer veel verder zuidwaarts uit dan Goenong Ladi, maar in eene eenigzins westelijke rigting. Het schijnt dat wij hier dus weder een bewijs hebben van HORSFIELDS gebrekkige kennis van de terreingesteldheid in Banka's zuidelijke helft.

11) Zie § 1 der mineralogische nasporingen, blz. 275.

kleine hoeveelheid erts daaronder verspreid; 4°. grove kwartsbrokken, die het voornaamste erts-stratum uitmaakten, ter dikte van 18 duim; 5°. witte klei.

Op eene plaats in de nabijheid dezer mijn merkte ik talrijke kwartsbrokken op, onmiddellijk onder de oppervlakte des bodems, en op eene andere eene groote keisteenaardige rots onder het stratum, waaruit het erts was geligt. In het geheel toonden deze mijnen op eene duidelijke, leerzame en allezins voldoende wijze, hoe het erts in de strata gerangschikt en daaronder verdeeld is. De steenbrokken, aan de waterleidingen verzameld, omvatteden al de verscheidenheden van keisteenaardige rots, die wij reeds beschreven hebben; breccia's waren er slechts in geringe hoeveelheid mede gemengd. Opmerkelijke bijzonderheden zijn alleen, dat de veldspaad dikwijls eene roode kleur had, dat regelmatige rotskristallen zeldzaam waren, maar daarentegen massa's van zuiver doorschijnend kwarts des te overvloediger, en dat sommige losse brokken veldspaad eene zwartachtige kleur vertoonden. De stalen van erts, die ik hier verzamelde, toonen de verschillende vormen en verbindingen, waarin het in de strata gevonden wordt.

Bij deze mijnen eindigde ik mijne mineralogische nasporingen in dat gedeelte van Banka. Alvorens echter tot het verslag mijner nasporingen in de westelijke afdeeling over te gaan, wil ik hier nog de opmerkingen inlasschen, gemaakt op den togt, die mij, nadat ik van mijnen uitstap in de zuidoostelijke afdeeling was teruggekeerd, dwars door de binnenlanden van Banka, van Marawang naar Kotta-waringin voerde [12]).

Wanneer men den omtrek der redoute van Marawang verlaat en zijnen weg in eene westwaartsche rigting vervolgt, vertoonen zich weldra de gewone verschijnselen. Overal waar mijnen bewerkt zijn, worden ook op de oppervlakte keisteenaardige brokken met rood-ijzersteen vermengd gevonden. Doch, wanneer men de mijnen van Tjengal voorbij is, vertoonen zich verschijnselen, die eenigermate van de vroeger opgemerkte verschillen, en het vervolg van den togt door de binnenlanden geeft de bevestiging van de vermoedens, door de mijnen van Tjengal opgewekt. Deze plaats vormt in dit gedeelte des eilands de westelijke grens der strata, die tin-erts bevatten. In de uitgestrekte landstreek van hier tot aan Kotta-waringin en, noordwaarts, tot aan den voet van den berg Maras, heeft men tot hiertoe geene sporen van dat metaal aangetroffen. Ik ben niet in de gelegenheid geweest om het gebergte Maras, het hoogste des eilands, te bezoeken, hetgeen ik te meer moet beklagen, daar nasporingen op dit terrein zeker vruchtbaar in gewigtige uitkomsten voor de ken-

12) Deze weg ligt gedeeltelijk door HORSFIELDS noordelijke, gedeeltelijk door zijne westelijke afdeeling. De mijnen van Tjengal, die hier het eerst vermeld worden, behooren, blijkens het overzigt der mijnen in § 1 van het derde hoofdstuk, nog tot het distrikt Marawang in de noordelijke afdeeling. Daarentegen hebben wij Djerok, de eerstvolgende plaats waarbij het verhaal van dezen reistogt stilstaat, in § 1 der geographische beschrijving, blz. 382, als een onderdeel van het distrikt Kotta-waringin in de westelijke afdeeling leeren kennen.

nis der mineralogische gesteldheid van Banka wezen zouden. De hoogere deelen bestaan wel ongetwijfeld uit graniet, maar het zou van belang zijn de zuidelijke hellingen te onderzoeken, ten einde te bepalen, in hoeverre de meening der inlanders en der Chinezen gegrond is, welke beweren, dat zij geheel van tinerts-strata verstoken zijn. Mogt dit inderdaad zoo bevonden worden, dan verschillen zij van de hellingen van den berg Manoembing, die in hoogte op het Maras-gebergte volgt, en van die van alle andere oorsponkelijke bergen en heuvelen, in onze voorafgaande beschrijving gemeld, daar veelmeer de vruchtbaarste mijnen overal in de rigting naar deze bergen gevonden zijn.

Het Maras-gebergte bestaat uit eene lang uitgestrekte reeks, in twee afgezonderde bergstelsels verdeeld, die ieder een piek hebben van aanmerkelijke verheffing. De rigting is over het geheel van het west-noord-westen naar het oost-zuid-oosten; doch een uitgestrekte lage heuvelenreeks zet zich voort in zuid-oostelijke rigting. De hoeveelheid zijner grootste verheffing kan ik slechts bij gissing bepalen; den berg Manoembing tot maatstaf nemende, zou ik denken, dat zij omstreeks 1500 voet boven het vlak van den oceaan omhoog rijst. [13])

Het voorkomen van de overblijfselen der mijnen van Tjengal is zeer zonderling; de plaatsen, waar zij zijn bewerkt geworden, zijn met vervaarlijk groote brokken breccia van verschillende zamenstelling overvloedig bedekt. Zij bewijzen, dat de mijnwerkers groote aderen van dit steen hebben gevonden in eene stelling, die den overgang vormt tusschen de oorspronkelijke deelen van den berg Betong en de de lage streek, die er ten westen op volgt. Naar de sporen te oordeelen, die ik aan de overgeblevene strata opmerkte, was de ligging van het erts zeer oppervlakkig geweest, gelijk ook de stukken breccia nabij de oppervlakte des bodems opgenomen waren. Die stukken waren van zeer onderscheiden voorkomen, en weken in vorm en zamenstelling af van alle breccia's, die ik tot hiertoe gevonden had; de buitenste deelen bevonden zich doorgaans in een staat van aangevangen ontbinding, maar vaak kon men er het tinerts nog overvloedig aan zien kleven.

De stukken bestonden uit keiaardig steen of ontbonden granietdeelen van verschillende grootte, vereenigd door een cement van het gewone rood-ijzersteen des eilands. De zelfstandigheden op de oppervlakte gevonden zijn: 1°. kwartsdeelen van aanmerkelijke grootte, van dezelfde zamenstelling als de gekristalliseerde rotsen, vroeger gemeld als voorkomende te Lobokli, Marawang en in andere mijnen van dezen omtrek [14]); 2°. kleine en zuiverder kwartsdeelen, regelmatig gekristalliseerd; 3°. veldspaad-deelen van aanmerkelijke verscheidenheid van kleur en gedaante, grootendeels echter van een zwartachtig voorkomen.

---

[13]) Bij deze beschrijving van het Maras-gebergte moeten wij den lezer herinneren, wat over zijne hoogte en het tin, dat hij bevat, in noot 18 op § 2 der geogr. beschrijving (blz. 55) is aangemerkt.

[14]) Zie boven blz. 322 en ald. noot 3.

De oppervlakte is zeer onregelmatig en de breuk vertoont dezelfde stoffen als de oppervlakte, met vele holligheden tusschen beiden, met eene okeraardige zelfstandigheid gevuld; sommige brokken echter waren vaster en bestonden uit kleinere kwartsdeelen. De onregelmatigheid van den vorm, de grofheid der bestanddeelen, in vergelijking met die ik tot dus verre had gevonden, de talrijke holligheden en de okerachtige korst, nevens de vaste deelen van het rood-ijzersteen, die eene donkere kleur behouden hadden, gaven aan de breccia's van Tjengal een bijzonder karakteristiek voorkomen.

Nadat ik den omtrek dezer mijnen verlaten had, stak ik de rivier van Kandis [15]) over bij hare bron, en betrad de uitgestrekte alluviale vlakte, reeds vroeger vermeld [16]), die door de rivier van Marawang en hare takken doorstroomd wordt. Op een afstand bespeurt men eenige kleine verhevenheden, terwijl de weg beurtelings rijst en daalt. Van Tjengal af zijn groote zandsteen-rotsen in overvloed over het land verspreid; uitwendig zijn zij van een grijsachtige kleur, en geteekend met vele regtlijnige strepen, die elkander doorgaans onder schuinsche hoeken kruisen. Daar deze strepen van een harder en digter zelfstandigheid dan de rots zelve zijn, vertoonen zij zich een weinig boven de oppervlakte verheven, waar het steen aan den invloed des weders is blootgesteld geweest. De breuk is wit, afgewisseld met licht-rood en grijs, en vertoont de lijnen, aan de oppervlakte opgemerkt, op dezelfde wijze als de rotsen van Kampa [17]); zij vertoonen zich als een zuivere witte keiaardige zelfstandigheid en zijn zeer smal.

Deze rotsen zijn fijn van nerf en digt van weefsel; waarschijnlijk strekken zij zich ver uit, en de brokken zandsteen, die in de mijnen van Marawang en Pangkal Pinang gevonden worden, zijn er waarschijnlijk van afkomstig. Voorbij deze rotsen merkte ik eene uitgestrekte ader van rood-ijzersteen op, boven de oppervlakte uitstekende, en omtrent drie mijlen verder stak ik de rivier van Marawang over. Op den verderen weg, tot de nabijheid van Djerok [18]), vond ik weinig bijzonders op te merken; de streek was over het geheel laag. Op eene plaats slechts zag ik eene vaste ader van rood-ijzersteen, en op eene andere losse brokken op den weg verspreid; beide waren op de breuk gelijk aan het digter rood-ijzersteen, dat in andere deelen des eilands gevonden wordt.

Eenige mijlen ten oosten van het dorp Djerok ligt een uitgestrekt distrikt, dat gedeeltelijk overstroomd is, en door hetwelk de weg, als naar gewoonte, over gevallen boomen en langs smalle bruggen loopt; dit moeras wordt gevormd door de bronnen der rivier van Djerok [19]), alvorens zij tot éénen stroom te zamen vloeijen. Al het land, hetwelk zich in de centrale deelen des eilands in de rigting van het Maras-gebergte en in die der zuid-oostelijke afdeeling uitstrekt, is van gelijke natuur; er ontspringen daar

---

15) Zie de geographische beschrijving, § 2, blz. 55.
16) Zie § 2 der mineralogische nasporingen, blz. 405.
17) Zie § 1 der mineralogische nasporingen, blz. 275.
18) Zie § 2 der inleiding, blz. 368, en ald. noot 10.
19) Zie § 1 der geogr. beschrijv., blz. 378, en aldaar noot 30.

onderscheidene rivieren, die zich zoowel aan de oost- als aan de westkust ontlasten. In deze centrale distrikten is overal de plantengroei zeer welig en de bodem zwart en vruchtbaar.

Omtrent eene halve mijl ten oosten van Djerok en in het gezigt van het dorp, vond ik op een heuvel, door de inboorlingen Boekit Pungongake [20]) geheeten, een mineralogisch produkt, vroeger door mij nog niet op Banka opgemerkt. Bij het beklimmen van dezen heuvel trok eene steenrots van bijzonderen aard mijne opmerkzaamheid. Zij was in vorm en kleur onderscheiden van alle tot hiertoe opgetelde zelfstandigheden, en vertoonde, waar zij niet omkorst was, regelmatige zijden en hoeken. Nadat ik de aardkorst had weggedaan, bleek het, dat dit steen uit vele afzonderlijke deelen bestond, en toen ik er met den hamer op sloeg, scheidden zich de grootere brokken in kuben, parallelogrammen, rhomben enz., terwijl zich zelfs in de kleinste deelen dezelfde neiging tot splitsing in regelmatige stukken vertoonde. De gansche rots was met talrijke lijnen doorsneden, die het punt der scheiding aanwezen; waar zij door eene nieuwe breuk was opengelegd, vertoonde zij eene zeer vaste zelfstandigheid van zuiver witte of roodachtige kleur, terwijl eenige afgezonderde stukken fraai geteekend en als met figuren beschilderd waren door de verbinding dezer beide kleuren.

Ofschoon het voorkomen van dit steen bij den eersten oogopslag buiten den regel schijnt te zijn, is het toch niet moeijelijk van zijn aanwezen op Banka rekenschap te geven. Dezelfde stof die in de meer primitieve gronden een bestanddeel van het graniet vormt, vertoont zich hier als zuiveren veldspaad, of verbonden met andere stoffen uit de secundaire en alluviale distrikten. Zij is eenigermate gewijzigd door de oorzaken, welke hare tegenwoordige ligging te weeg bragten, en door de vreemde bestanddeelen, waarmede zij vereenigd is; maar haar zamenstel en hoedanigheden laten bij mij geen twijfel over, of zij behoort tot de genoemde klasse. De sterke minerale zuren oefenen er geen werking op.

Deze stof doet zich niet enkel voor bij de bestijging van den heuvel Pungong-ake, maar ook in groote losse brokken op eenigen afstand van den weg in verschillende rigting. Niet slechts vond ik haar op de even beschreven wijze in zuiveren staat; maar ook op denzelfden heuvel met het rood-ijzersteen van den omtrek tot een soort van breccia verbonden. De breuk vertoont hier den veldspaad met zijne bijzondere eigenaardigheden, maar de wijze waarop er het rood-ijzersteen mede verbonden is, vormt menige kennelijke verscheidenheid. In een van deze is het roodijzersteen digt, zwaar, schier glanzig en van een donkerbruine of zwartachtige kleur; in eene andere is het okerachtig, ligt fijn te wrijven en van een licht-roode of geelachtige kleur. Somtijds heb ik de beide verscheidenheden in hetzelfde stuk aangetroffen, en alsdan bragt de breuk van den

[20]) Een vreemde naam, in welken wij, niet wetende wat er van te maken, HORSFIELDS spelling behouden hebben. Is dit ook de berg Djerok der kaart van den heer LANGE, boven in noot 10 op § 2 der inleiding (blz. 368) vermeld?

veldspaad, tusschen de kleuren der andere stoffen heenschemerende, veel bij, om eene zeer schoone massa te vormen. Eenige der veldspaad-brokken zijn doorsneden met smalle strepen van eene zwarte stof van anderen aard, terwijl zich in andere binnen de gewone, witte of roodachtige, massa een mineraal besloten vertoont, dat tot hoorn- of vuursteen nadert. Ook zijn in sommige gevallen stukken zandsteen met de veldspaad-deelen zaamgegroeid [21]).

Op den verderen weg dwars over het eiland vond ik, omstreeks eene halve mijl ten westen van Djerok, in het riviertje Ajer Boelin talrijke steenbrokken, die langen tijd door een waterloop waren geschuurd; hun voorkomen bevestigde mij in mijne meening ten opzigte der op den heuvel Pungong-ake voorkomende zelfstandigheid; waarschijnlijk waren dezen óf van dezelfde óf van eene naburige hoogte afkomstig. Hunne kleur was over het algemeen wit, hunne zijden en hoeken regelmatig, ofschoon hunne afgeronde kanten het bewijs van de kracht des waterloops leverden. Vele stukken waren zeer gelijk aan die, welke ik in de waterleidingen der mijnen gevonden had, en die als veldspaad-brokken hierboven beschreven zijn. Ook vond ik in dit stroompje stukken van zuiver kwarts en van dat bijzonder keiaardig steen, hetwelk met strepen van eene vastere stof doorsneden is.

Den weg naar Kotta-waringin vervolgende, merkte ik op onderscheidene hoogten vaste aderen van rood-ijzersteen op; in eene plaats in het bijzonder had deze stof eene zwartachtige kleur en een buitengewone zwaarte, terwijl zij op de breuk schier met den glans van metaal schitterde. Tusschen een aantal verhevenheden, die echter niet aanmerkelijk zijn, is het land laag en staat hier en daar onder water. Alvorens ik de redoute bereikte, lag mijn weg, gedurende meer dan een mijl ver, door eene streek die geheel en al overstroomd was. Een gordel van alluviaal land van aanmerkelijke lengte strekt zich uit langs het westerstrand des eilands van Tampelang tot Penagan [22]), en wordt, behalve door een aantal andere rivieren, ook door die van Kotta-waringin en van Mundo doorsneden.

§ 4. *Mineralogische nasporingen in de westelijke afdeeling.*

De uitgestrektheid en vorm der westelijke afdeeling zijn reeds in de geographische beschrijving van Banka aangeduid; zij bevat, behalve het westelijk uiteinde, een aanzienlijk deel van het ligchaam des eilands, zich uitstrekkende tot aan de Oostkust. Mijn zoo even beschreven togt dwars over het eiland voerde door deze deelen. Tusschen Kotta-waringin, den eindpaal van dien togt, en Belo ligt eene uitgebreide streek, die woest en ongenaakbaar is. Behalve de noordelijke deelen van het distrikt Tampelang, die zich uitstrekken in de rigting van den heuvel Pandan [23]), is het

21) Het Engelsch heeft hier „amited to,” dat geen zin geeft. Ik lees daarvoor *united to*.
22) Over Tampelang (op de kaart van LANGE *Tampillang*) zie boven § 1 der geogr. beschrijv., blz. 378, over Penagan § 3 der geogr. beschrijv., blz. 60.
23) Op de kaart van den heer LANGE *Panding*. Zie geogr. beschrijv. § 1, blz. 352.

land alluviaal en slechts door eenige rijen van rotsen, waarschijnlijk van secundairen oorsprong, doorkruist. Bij de kapen Tada en Soekal wordt deze alluviale vlakte door de rivier van Djering, eene der grootste des eilands, en die van Soekal [24]) doorsneden.

De berg Manoembing, die met zijn beide aanhangsels de basis vormt van het westelijk schiereiland, is de voornaamste van deze streken. Zijne zuidwaartsche helling strekt zich uit tot aan het strand, deels steil in zee afdalende, deels een smalle landstreek langs het strand vrijlatende. Deze berg komt in zijne gedaante over het algemeen met de andere bergen van Banka vrij wel overeen, maar inzonderheid met den Paré-paré en Penjabang in het noorden [25]) en den Permisang en Pading in de groote zuidoostelijke afdeeling [26]).

Deze berg gelijkt een lang uitgestrekte ruggegraat en rijst trapsgewijze tot een stompen kruin, welks hoogste punt, volgens eene trigonometrische berekening van luitenant HANSON, 967 voet boven het vlak des oceaans verheven is [27]). Zijne rigting is bijna volkomen van het westen naar het oosten, gelijk ook uit de rigting van het westelijk schiereiland zelf is op te maken. De Manoembing bestaat uit een hooger middengedeelte, en twee aanhangsels; dat ten westen noemen de inboorlingen Doelang-Pitja en dat ten oosten Goenong Koekoes [28]).

De Doelang-Pitja strekt zich van het punt zijner vereeniging met den grooten berg met een bijna regelmatig horizontalen rug omtrent eene mijl ver westwaarts uit, en verdeelt zich vervolgens in onderscheidene afgeronde pieken, hooger dan het overige; terwijl hij eindelijk, zich tot het uiteinde des eilands voortzettende, de verschillende punten en voorgebergten vormt, die de kust hier ter plaatse kenmerken. Ten oosten is de Manoembing door onderscheiden lage afgeronde heuvels verbonden met den Koekoes, die zijnen naam bij de inboorlingen waarschijnlijk ontleent van zijnen pyramidalen vorm, die gelijkt naar den puntigen mand, gewoonlijk gebruikt om rijst in te koken [29]). Van den centralen berg en zijne aanhangsels uit verbreiden zich lagere heuvelen-reeksen in alle rigtingen. De gesteldheid van die, welke ik in de nabijheid van Muntok onderzocht, zal beschreven worden na eenige opmerkingen over den grooten berg. De voet van den berg Koekoes strekt zich oostwaarts uit, en is aaneengeschakeld met de lange reeks van lage heuvelen, die hier de centrale deelen des eilands doorsnijden.

Nadat ik de gesteldheid van vele der minder aanzienlijke heuvelen des

[24]) Op de kaart van LANGE heet zij *Soeka*. Zie over haar § 1 der geogr. beschrijv., blz. 379, 381.
[25]) Zie geogr. beschrijv. § 2, blz. 55.
[26]) Zie geogr. beschrijv. § 3, blz. 62.
[27]) De heer LANGE stelt de hoogte op 1560 voet. Zie § 2 der geogr. beschr., noot 18 (blz. 55).
[28]) Vergel. § 1 der geogr. beschrijv., blz. 382.
[29]) *Koekoesan* is in het Javaansch, volgens het Woordenboek van GERICKE en ROORDA, „een van bamboe gevlochten mand, die den vorm heeft van een suikerbrood, en waarin de rijst gedaan wordt, om in een *dandang* (koperen ketel of aarden pot) gekookt te worden." Ik betwijfel echter of *koekoes* zonder het achtervoegsel *an* in dien zin gebruikt wordt. De heer LANGE, bl. 10, noemt dezen heuvel *Kekoekoes*.

eilands in de nabijheid der mijnen had nagegaan, was ik begeerig, bij mijne terugkomst te Muntok, den Manoembing te onderzoeken, wiens voorgebergten ik reeds nabij de mijnen van Rangam had gadegeslagen [30]), zoowel als verschillende rijen van rotsen, die van zijne hellingen naar zee afdalen. In het bestijgen van dezen berg volgen de inwoners twee verschillende wegen. De eene door de vestiging van Darat-lama [31]) leidt naar den Doelang-Pitja; de andere wendt zich oostwaarts en nadert den berg Koekoes. Ik volgde dezen laatsten. Wanneer men de nieuwe vestiging te Muntok voorbij is [32]), rijst het terrein slechts zeer langzaam. Omtrent twee mijlen van het strand zag ik granietrotsen op de oppervlakte, eerst enkele hier en daar verspreid, dan een grooter aantal naarmate men den berg nadert. Ik merkte er verscheidene op van zeer grooten omvang en met regelmatige, tafelvormige zijden, terwijl zij tot boven 30 voet loodregt omhoog stegen; andere waren laag en op de oppervlakte afgerond. In hare bestanddeelen verschillen zij weinig van het graniet, hetwelk elders op het eiland gevonden wordt. De veldspaad heeft zeer het overwigt en de glimmer is daarentegen slechts in zeer geringe hoeveelheid voorhanden. Sommige massa's bevatten aanmerkelijke heeveelheden schorrel in kleine laminae of kristallen, in onregelmatige groepen opeengepakt.

De weg leidt naar de plaats van vereeniging van den grooten berg met zijn oostelijk aanhangsel. Ik merkte op, dat de berg Koekoes en de bovengemelde afgeronde heuvelen [33]) op verschillende plaatsen met groote afzonderlijke rotsen bedekt zijn. In de rivier Soengi Pait, die aan de helling van den berg ontspringt, vond ik een aantal keiaardige steenbrokken, gelijkende naar die, welke gewoonlijk in de waterleidingen der mijnen gevonden worden, en, even als deze, stukken zijn van ontbonden granietrotsen. Het graniet is in deze streek vaak van een zeer losse textuur, en scheidt zich in zijne bestanddeelen bij de aanwending van eene slechts geringe kracht. Is men de rivier Soengi Pait voorbij, dan wordt de helling merkelijk steiler. De weg loopt hier door eene holte, door den afstroomenden waterloop uitgegraven.

De laatste sporen van een pad verdwijnen, wanneer men het vereenigingspunt van den grooten berg met zijne oostelijke voortzetting bereikt heeft. De weg daalt naar de andere zijde af naar de vestiging te Kadoer [34]), aan de noordzijde dezer hoogten gelegen. De inlanders, die den Manoembing bezoeken met het doel om rotan en medicinale of voor huisselijk gebruik geschikte kruiden in te zamelen, zijn genoodzaakt zich, op goed geluk af, een weg door de wildernissen te banen.

Ik klom in westwaartsche rigting een klein eind weegs naar den top op. Dit gedeelte van den berg bestaat geheel uit graniet; de rotsen zijn meestal groot en steil, doch in de tusschenruimten heeft zich een dikke laag tuin-

---

30) Vergelijk § 1 der geogr. beschrijv., blz. 377.
31) Zie § 1 der geogr. beschrijv., blz. 376.
32) Zie wederom de geogr. beschrijv. t. a. p.
33) Het Engelsch heeft hier „hill", maar er is boven van meerdere *heuvelen* gesproken.
34) Zie geogr. beschrijv., § 1, blz. 376.

aarde opgehoopt en is de bodem met een welige vegetatie bedekt. De eenige bijzonderheid, die ik aan de rotsen opmerkte, waren groote hoeveelheden schorrel, in de gedaante van fijne, zeer lange en naaldvormige kristallen, in groepen opeengepakt, en zich vaak op de oppervlakte vertoonende. Somtijds vindt men ook losse brokken, en van deze waren sommige door de inboorlingen naar Muntok gebragt, waar zij, uit hoofde van hunne kleur en voorkomen, mij als stukken van versteende kool werden voorgelegd.

De inboorlingen voeden ten aanzien van dezen berg vele ongerijmde begrippen. De verhalen van personen, die in de nabijheid van den top aan het dwalen zijn geraakt, hebben eene algemeene vrees verwekt om dezen te naderen. Ik bespeurde, dat de personen, die mij vergezelden, ongeneigd waren den togt verder dan tot op een kleinen afstand van het gebruikelijke pad voort te zetten.

Tusschen de hoogere deelen van den Manoembing en zijne voortzettingen, die van uitsluitend primitieve formatie zijn, en de lagere heuvelen, die de zee begrenzen, ligt eene streek die gestratificeerd en van dezelfde gesteldheid is, als de mijndistrikten in andere deelen des eilands. Deze streek omzoomt den geheelen berg als een gordel van zeer afwisselende breedte. Ten oosten aan het uiteinde van den heuvel Koekoes beginnende, bevat zij de mijnen van Belo, die tijdens hare opening en gedurende vele achtereenvolgende jaren een grooten voorraad metaal opleverden, maar thans zijn uitgeput, waarom de mijnwerkers zich naar de strata aan de noordzijde van den berg begeven hebben [35]). Vervolgt men vandaar den weg westwaarts, dan komt men eerst aan de mijnen van Rangam, vervolgens aan die van Soengi Teloek Roebia, Soengi Babi en Soengi Deïng, in de nabijheid der vestiging van Muntok. Nu slingert zich die streek rondom het westeinde van den heuvel Doelang-Pitja, en, de omstreken van Mendjelang, Riang, Biat [36]) en Andjel omvattende, neemt zij eene oostelijke rigting en volgt het beloop van den berg ten noorden tot aan zijn uiteinde. Dit gedeelte bevat de mijnen van Kadoer, Pait-doelang en Menggelam en strekt zich waarschijnlijk noordwaarts uit in de rigting der mijnen van Planas [37]).

Deze gestratificeerde streek is begrensd door eene heuvelenreeks, die ten zuiden alluviaal is. Ik spoorde deze na van Belo af tot aan het uiterste westelijke punt. Ik bespeurde echter dat de tinertsbeddingen zich op verschillende plaatsen tot in den oceaan uitstrekken, en dat de primitieve rotsen op onderscheidene punten door de alluviale heuvelen heendringen, en wel zoo, dat haar zamenhang met de aderen van rood-ijzersteen, breccia, enz., duidelijk in het oog valt.

Na deze algemeene opmerkingen zal ik voortgaan mijne meer bijzondere

---

35) Vgl. hier de Inleiding, § 1, bl. 206, en de geogr. beschrijv., § 1, bl. 377, 378.

36) Het Engelsch heeft *Reang Beat*, als ware dit één naam; doch boven, geogr. beschrijv., § 1, bl. 377, vinden wij Soengi-Riang (d. i. eigenlijk *de rivier van Riang*) en Biat als afzonderlijke plaatsen vermeld.

37) Horsfield schrijft wederom *Palangas*. Zie geogr. beschrijv., § 1, bl. 377.

waarnemingen omtrent de streek ten zuiden van den Manoembing mede te deelen.

Het dorp Belo is gelegen op het westelijk uiteinde van het lage alluviale distrikt, dat zich langs de zuidkust naar den kant van Kotta-waringin uitstrekt, en wordt ten noorden door eene reeks van secundaire heuvelen begrensd, door welke zich onderscheidene aderen van secundaire rotsen van rood-ijzersteen, zandsteen enz., een doortogt banen naar de verst uitstekende punten, zoo als Tandjong Poenei, Tandjong Tada, het eiland Samboeboeang enz. Zoo althans maakte ik op uit de kleur en het voorkomen dezer rotsen, op een togt langs het strand in eene boot door mij waargenomen, daar op dat oogenblik de omstandigheden mij naauwkeuriger onderzoek ontzeiden.

In de nabijheid van Belo vond ik talrijke groote stukken breccia, van de naburige rotsen herwaarts gebragt. Deze bevatteden eene treffende aanwijzing der bijzondere natuur van dit gedeelte des eilands, door de proportioneel grootere hoeveelheid ijzer die zij inhouden. De breuk legt noduli van bruinen oker bloot, begrepen in een vaste stof, uit brokken silex en rood-ijzersteen bestaande.

De oevers der rivier van Belo zijn omzoomd door fraai wit zand, dat men ook kan opmerken langs het strand van hier tot aan de westpunt, en hetwelk het zamenstel der vaste deelen, die de basis van Banka uitmaken, goed karakteriseert.

Tusschen Belo en Penjalin-belo, het eerstvolgende riviertje, wanneer men de kust in westwaartsche rigting volgt, blijft aan den voet van den laagsten bergrug, of van den laagsten trap der elkander opvolgende afhellingen, eene vrij uitgestrekte vlakte over, bedekt met zwarte tuinaarde en met zand, door de riviertjes van de naburige heuvelen afgevoerd; de plantengroei is er zeer welig. Te Penjalin-belo dalen de heuvelen meer regtstreeks naar de zee af. Ook zij zijn met eene dikke laag tuinaarde bedekt, en als men die wegneemt, vertoont zich een geel zand. Op verschillende pnten, waar de uiteinden der heuvelen bij hoogen vloed aan de werking van den oceaan zijn blootgesteld, vertoonen zich dikke en uitgestrekte lagen van zuivere klei. Zij zijn doorgaans van witte kleur, doch fraai met rood geschakeerd, en gelijken naar die welke boven vermeld zijn, als gevonden wordende in de rivier van Kampa en in vele andere deelen des eilands. Sommige deelen der algemeene massa zijn minder zuiver en bevatten een inmengsel van kleine keiaardige deeltjes. Ook liggen losse brokken breccia over het strand verspreid, doch deze schijnen uit hunne oorspronkelijke stelling te zijn weggenomen. De gewone weg tusschen de dorpen Penjalin-belo en Rangam gaat schuins over de alluviale heuvelenreeks, op een half uur afstands van het strand; de zelfstandigheden, die zich op de oppervlakte vertoonen, zijn amygdaloïden in vaste aderen, van welke talrijke brokken zijn losgemaakt en in alle rigtingen over den weg verstrooid liggen. Hare natuur is zeer verscheiden. Sommige zijn vast en bestaan hoofdzakelijk uit de stof van het rood-ijzersteen, met kleine kwarts-

deelen vermengd; andere bestaan uit groote stukken, die slechts los door een okerachtig cement verbonden zijn.

Na eene trapsgewijze afhelling voert de weg door het gestratificeerde distrikt, hetwelk de mijnen van Rangam bevat. Deze behooren tot die soort, welke groote of *kollong*-mijnen genoemd worden [38]). De strata die zich vertoonden in den put, waarin de werklieden laatstelijk aan den arbeid waren geweest, waren van gelijken aard als die der mijnen in de noordelijke afdeeling. Zij bestonden uit afwisselende lagen zand, verschillend gekleurd door de tusschenliggende klei. De zwarte kleistof, die bijna overal in de gestratificeerde distrikten in massa's aanwezig is, was zeer overvloedig. De gesteldheid van het stratum, dat het tinerts bevatte, werd aan den dag gebragt door de zelfstandigheden, die in de waterleidingen waren blijven liggen en onder welke ik de volgende opmerkte: 1°. onvolkomen graniet (*granitello* van SAUSSURE), enkel uit kwarts en schorrel bestaande; het laatste verzameld in bundeltjes van eene menigte naaldvormige kristallen, terwijl het steen veelal van een los zamenstel is en in een staat van aangevangen ontbinding verkeert; 2°. dezelfde stof vermengd met veldspaad, die ontbonden is en zich op de breuk als witte klei vertoont; 3°. volkomen graniet in een staat van ontbinding, gelijkende op eene kleiachtige massa, waarin kwarts en glimmer gelegerd zijn; 4°. onregelmatige massa's van zuiver kwarts; 5°. zuiver gekristalliseerd kwarts; 6°. een bont mengsel van kwarts en veldspaad, overeenkomende met eene dergelijke stof in de waterleidingen van de mijnen der noordelijke afdeeling; 7°. veldspaad in kleine, door wrijving afgeronde massa's; 8°. massa's van klaarblijkelijk zuiveren veldspaad van een witte of roodachtige kleur, die zich ten gevolge van den voortgang der ontbinding als spongieus vertoonen; 9°. vast zandsteen, met aderen van eene witte keiaardige zelfstandigheid doorsneden.

De put die het laatst is bewerkt, ligt in de nabijheid van Rangam. Eene rivier van denzelfden naam ontspringt in de oostelijke voortzetting van den Manoembing en ontlast zich in zee, omtrent een vierde mijl ten westen van het dorp. Tusschen deze en de volgende rivier, Soengi Pait genaamd, daalt eene ader van graniet-rotsen van den Goenong Koekoes zuidwaarts af, en vormt de punt Tandjong Pait geheeten. Op mijne wandelingen klom ik over het uiteinde van een dezer rotsen in de nabijheid van de zee. Het graniet bestond hier hoofdzakelijk uit kwarts en veldspaad; de laatste had, door lang aan het zeewater te zijn blootgesteld, eene gele kleur gekregen; glimmer en schorrel waren op onregelmatige wijze onder de andere bestanddeelen verspreid.

In dezelfde streek tusschen de rivieren van Rangam en Pait, ontdekte ik nabij de afhelling van eenen der heuvelen eene uitgestrekte rotsader van bijzonderen aard. Deze rotssoort moet worden aangemerkt als uit verschillende zelfstandigheden zaamgegroeid. Zij gelijkt eenigermate op de keisteen-

---

[38]) Zie boven § 1 der mineralogische nasporingen, bl. 278, noot 7.

aardige rotsen van Kampa en op het rotsgevaarte van Lampor [39]); maar is toch wezenlijk van beide verschillend.

De basis van het steen, zoo als het zich op de breuk vertoont, bestaat uit eene stof van blaauwachtige kleur, die de natuur van amphihool (*hornblende*) of basalt nabij komt, en door witte aderen van twee andere stoffen doorkruist of doorsneden wordt. De eene is half-doorschijnend, gekristalliseerd en klaarblijkelijk van de natuur van zuiver kwarts; de andere vertoont zich dof of parelkleurig wit en gelijkt naar veldspaad. De breedte dezer aderen is zeer onderscheiden, afwisselend van minder dan een vierde streep tot omstreeks een halven duim; ook is de verdeeling over de blaauwachtige massa hoogst onregelmatig, — in dat opzigt in het oogloopend verschillend van die der aderen, welke de bovengemelde rotsen doorkruisen, — zoodat hier geene figuren hoegenaamd gevormd worden, welker vorm behoorlijk kan worden omschreven.

Deze ader bestaat uit een aantal afzonderlijke rotsen, drie of vier voet boven de oppervlakte uitstekende, en eene ruimte van omtrent 100 ellen (yards) in den omtrek bedekkende. Haar uitwendige vorm is even onregelmatig als haar innerlijk zamenstel. De oppervlakte is gekenmerkt door talrijke diepe uithollingen, daardoor ontstaan, dat de zelfstandigheid van de witte, de geheele massa doorkruisende strepen in wezen is gebleven, terwijl de blaauwachtige massa zelve zich ontbonden heeft. De kleur is over het algemeen wit; sommige deelen zijn omvat door een wand van regelmatig gevormde, doorschijnende rotskristallen, terwijl andere geteekend zijn met strepen en vlekken van een dof melkwit. Op vele plaatsen is de oppervlakte netvormig.

In het zamenstel van dit rotssteen vinden wij verder dezelfde stoffen, die in de oorspronkelijke deelen des eilands het overvloedigst zijn: de witte kruisende strepen vertoonen kwarts en veldspaad, en de blaauwachtige stof, die de massa van het steen vormt, is almede van keisteenaardige natuur.

Bij het vervolgen van den koers wetswaarts strekt zich, op eenige honderden ellen afstands van deze rotsen, eene uitgestrekte ader zandsteen door de lage vlakte uit; zij is van witte kleur en fijnen nerf. Talrijke groote keisteenaardige brokken, gelijkende naar die in de waterleidingen, lagen op eene plaats nabij een beekje opgestapeld; doch niemand dergenen die mij verzelden, was in staat mij met zekerheid te zeggen, of daar al of niet eene mijn was bewerkt geworden. In de rivier Soengi Pait, zoowel als in de andere stroompjes, die de vlakte aan den voet der alluviale heuvelruggen doorkruisen, zijn de losse steenbrokken meestal keisteenaardig, en afkomstig van de ontbonden primitieve rotsen van den Manoembing en zijne voortzettingen.

Tusschen de rivieren Soengi Pait en Soengi Baroe gaat de weg digt bij het strand langs den voet der alluviale heuvelruggen, die zeer steil omhoog rijzen, en, door een weligen plantengroei en een dikke tuinaarde bedekt zijnde, geene gelegenheid verschaffen tot waarnemingen.

---

39) Zie § 1 der mineralogische nasporingen, blz. 275, en § 2, blz. 397.

Op mijn eersten togt van Penjalin-belo naar Muntok, werd mijne opmerkzaamheid nabij dat dorp getrokken door eene bijzondere soort van breccia's, die in haar voorkomen grootelijks verschilden van alle, die ik tot dusverre gezien had. Ik had toenmaals geene gelegenheid om ze met andere te vergelijken, maar na mijne terugkomst te Muntok wijdde ik eenigen tijd aan dat onderzoek. De plaats waar deze breccia's voorkomen, is, voor zooverre ik kan nagaan, bepaald tusschen de rivieren Soengi Baroe en Teloek Roebia [40]), maar uit hoofde van haren tafelvorm worden zij in den omtrek in alle rigtingen vervoerd tot verschillend gebruik, b. v. als bouwsteenen, grafzerken enz. In de evengemelde streek worden zij aangetroffen, deels in vaste stelling aan de zijden van den alluvialen heuvelrug, deels in losse massa's in de lage vlakte tot op de grens van den oceaan. Aan het uiteinde van een der kleinere heuvelruggen, die plotseling bij het strand wordt afgebroken, bedekken zij eene uitgestrekte oppervlakte; hier nam ik de gelegenheid waar, om haar vorm en zamenstel te onderzoeken.

De meeste stukken hebben hier over het geheel een vlakken- of tafelvorm van meer of minder regelmatigheid; sommige hebben een gladde oppervlakte, een gelijkmatige dikte en regelmatige zijden, zoodat zij eenigermate gelijken naar steenplaten, door de kunst gevormd; andere zijn gebogen of conchoidaal. Te midden van deze liggen groote onregelmatige brokken verspreid, afwisselend van de dikte van eenige duimen tot die van onderscheidene voeten. De verscheidenheid van vorm en kleur laat naauwelijks eene bepaalde beschrijving toe, en de losse massa's en platen leveren een schouwspel op, dat bijna grotesk en grillig zou kunnen genoemd worden. De brokken gelijken eenigermate naar de ruwe breccia's van Tjengal, hierboven beschreven; maar zij liggen tevens in grooter aantal bijeen en zijn regelmatiger, terwijl bovendien de kleur zich altijd duidelijk op de oppervlakte vertoont, dewijl zij bij hoog water door de zee bespoeld worden. De grondkleur is helder bruin, gevlekt met wit, geel en grijs van verschillende schakeringen.

Het middel dat deze breccia's bijeenhoudt, of haar cement, is ijzeraardig, maar vermengd met klei en silex in verschillende verhoudingen; het is eene wijziging van het ijzererts, hetwelk een zoo groot gedeelte van de basis van Banka uitmaakt, en in de voorafgaande beschrijvingen rood-ijzersteen is genoemd. Het is doorgaans van donker-bruine kleur, vast, en zelfs waar het zich het zuiverst en meest onvermengd voordoet, bevat het talrijke deeltjes van een fijn keisteenaardig zand. Sommige stukken bestaan geheel uit deze verbinding, terwijl zij in andere het cement vormt, 't welk de stoffen met elkander vereenigt, die in de alluviale heuvelruggen van den omtrek ook los voorkomen.

De meest gewone zelfstandigheden, die deze breccia's helpen zamenstellen, zijn de volgende: 1°. zandsteen van verschillenden graad van fijnheid van korrel, en in kleur en digtheid grootelijks verscheiden; 2°. deelen van de

---

40) Zie § 1 der geogr. beschr., blz. 876, noot 24.

boven beschreven keisteenaardige rotssoort [41]); 3°. ijzersteen van bruine, roode en zwarte kleur, in schier alle vormen, die op het eiland voorkomen; 4°. noduli van klei, dikwijls bestaande uit lagen van afwisselende kleuren; 5°. stukken zuiver kwarts; 6°. noduli van klei en zand, in verschillende graden van digtheid verbonden, op de breuk vaak gelijkende naar de massa's dezer stoffen, gevonden in de mijnen; 7°. een brok graniet, los van de massa der breccia's, maar vereenigd met een stuk zandsteen, het eenige specimen van dien aard, dat mij hier voorkwam.

De losse stukken, die door het cement verbonden waren, waren allen aan de randen afgerond en vertoonden duidelijk de sporen van wrijving; de groote vlakken, platen of massa's, welke de oppervlakte bedekten, waren zeer duurzaam, en bleken in hooge mate ongevoelig te zijn voor de gewone oorzaken, die eene ontbinding der rotsen van dit eiland te weeg brengen. Slechts in eenige weinige gevallen was het cement los en okeraardig. Ik onderzocht één punt aan het uiteinde van den heuvel, hetwelk bestond uit eene laag der losse brokken, die deze breccia's helpen zamenstellen, gelegerd in zuivere klei; vele waren bij gelegenheid door de werking der zee losgescheurd, en lagen over de vlakte verstrooid.

De ruimte, door de hier beschreven steensoort beslagen, strekt zich uit van Soengi Baroe naar Teloek Roebia, maar ik ben niet in staat geweest op alle punten hare verbinding na te gaan met de andere minerale zelfstandigheden des eilands. Nabij het dorp Soengi Baroe merkte ik haar op in voortgezette vaste rotsaderen, die boven de oppervlakte uitstaken. Eene dezer aderen trok inzonderheid mijne aandacht; zij strekte zich langs den afgang van den heuvel naar den oceaan uit, in eene hellende ligging die met den gezigtseinder een hoek vormde van 35 graden. Zij bestond uit een gelijk en regelmatig stratum der stof die het cement van deze breccia's uitmaakt. Het was zeer digt op de breuk en van donkerbruine kleur, en bevatte kleine plekjes silex; de oppervlakte was regelmatig tafelvormig en glad over eene lengte van meer dan 12 voet; met de inwendige deelen was eene andere regelmatige, maar minder vaste laag vereenigd, uit zanden okerdeelen bestaande, en in kleur aan roode baksteenen gelijk.

Aan het uiteinde van dezen alluvialen heuvel viel mij eene uitgestrekte laag in het oog van groote, afgeronde brokken zandsteen en noduli van klei, die op de breuk verschillende kleuren vertoonden. Ik merk dit hier op, omdat ik te voren dezelfde stoffen gezien had in de doorsnede van een heuvel te Fort Nugent [42]), afwisselend met beddingen van het gewone rood-ijzersteen [43]) des eilands.

In dezelfde kuststreek, tusschen de rivieren Soengi Baroe en Teloek Roebia, vinden wij, in verbinding met het zoo even beschreven conglomeraat [44])

---

41) Horsfield voegt hier bij: „t. w. n°. 152 van den beschrijvenden catalogus"; doch deze catalogus is bij zijn verslag niet voorhanden.

42) Zie § 1 der geographische beschrijving, bl. 379, noot 82.

43) Ik heb dit woord naar gissing ingevuld; in het oorspronkelijk ontbreekt hier het zelfstandig naamwoord.

44) Eng. *poudingue*. Vlg. § 2 der mineralogische nasporingen, bl. 392, noot. 7.

het begin van eene zeer uitgestrekte *ijzererts-bedding*. Het is mijn oogmerk hier eenige harer vormen en verscheidenheden te beschrijven, en de stoffen aan te wijzen die haar kruisen of met haar afwisselen, het beloop der kust tot aan het westelijk uiteinde des eilands volgende. De overvloed van ijzer in het cement der breccia's van Soengi Baroe is reeds vermeld; die, welke ik verder op mijnen weg ontmoette, leveren van dien overvloed nog meer in het oog loopende bewijzen. Het ijzer-erts is hier de basis en de deelen van het conglomeraat zijn er slechts in geringe verhouding mede gemengd. De aderen en beddingen van dit laatste en van het ijzererts liggen in de ruimte tusschen de twee rivieren, op een aanmerkelijken afstand westwaarts van Teloek Roebia, op vele plaatsen door en over elkander henen. Het begin dezer bedding van ijzererts is een uitgestrekt stratum in verband met het distrikt der breccia's in het westen. Het vormt hier eene lengte van eenige honderden ellen van het uiteinde des heuvels, die bij hoogen vloed door den oceaan wordt bespoeld, wisselt in hoogte af van 20 tot 30 ellen (yards), en is slechts zeer oppervlakkig met aarde bedekt. Het erts vertoont zich in het stratum in allerlei verschillende vormen, doch het meest in laminae en noduli. Hier en daar zijn de laminae digt en liggen horizontaal of zacht golvend; elders wijken zij in schuinsche rigting van elkander, tusschenkomende ruimten overlatende, die met eene aardachtige zelfstandigheid zijn aangevuld. De kleur is zwart, met verschillende schakeringen in grijs en blaauwachtig overgaande, en de oppervlakte is met gele, okeraardige plekken gevlekt. De dikte der afzonderlijke laminae wisselt af van eenige strepen tot eenige duimen, en zelfs komen dikwijls eenvormige massa's voor; de breuk is half-metaalaardig en vele deelen der laminae zijn met kleine kristallen bedekt.

Aan het benedeneinde van dit stratum strekt zich het erts nagenoeg eene halve mijl in de rigting van het strand uit; terwijl het zich tevens eenige honderden ellen oost- en westwaarts uitbreidt. De oppervlakte, die over het algemeen dezelfde zwarte of blaauwachtige kleur heeft, vertoont hier voornamelijk noduli, van welke sommige eene verbazende grootte hebben. Van buiten vertoonen zij zich als waren zij zamengesteld uit concentrische lagen, maar wanneer men ze van hunne vaste stelling wegneemt, splitsen zij zich in onregelmatige massa's. De breuk is digter, en de kleur heeft den halven metaalglans meer gelijkmatig, dan in de laminae van het hooger gelegen stratum.

Deze ertsen behooren tot de species van zwart-ijzersteen, maar sommige deelen naderen tot de natuur van het leemaardige of moeras-ijzererts [45]). De neiging om regelmatige noduli te vormen (waarvan wij de verschijnselen aan het zuideinde der ertslaag als voorbeelden zullen aanvoeren), is in vele der ertsbrokken van de vlakte beneden klaarblijkelijk, terwijl sommige van de hooger liggende laag als moeras-ijzererts moeten beschouwd worded. Niet ver van het westelijk uiteinde dezer lagen zijn groote rotsen

45) Eng. *bog-iron-ore*.

van rood-ijzersteen over de oppervlakte verspreid. Sommige van deze vertoonen zich als meer of min zniveren bruinen oker; terwijl conglomeraat of zandsteen aan enkele massa's gehecht is. Na eene tusschenruimte van eenige honderden ellen, vertoont zich de voortzetting van het lager stratum weder vóór-, en een weinig ten westen van den mond der rivier Teloek Roebia. Eene vlakte, uitgestrekter dan de zooeven gemelde, is hier met zwart-ijzersteen bedekt; massa's van eene groote verscheidenheid van gedaante liggen er over verspreid; de uitwendige kleur is donkerbruin of zwart, tot blaauw of staal-graauw overhellende. Haar vorm is hoogst onregelmatig, knobbelig of ruw druifvormig; vele plaatsen zijn uitgehold, en gelijken naar gebroken vaatwerk, of allerlei andere zonderlinge gestalten en voorstellingen. Op zekere plaats is eene groote massa, gelijkende naar een boomstronk, met zwart-ijzersteen bekleed; de breuk van onderscheidene stukken, die ik er afsloeg, vertoonde eene plantaardige zelfstandigheid, en sommige deelen waren uitgehold of buisvormig. Het zwart-ijzersteen komt hier zeldzaam zuiver voor, maar is doorgaans vereenigd met de massa's conglomeraat, aan deze streek eigen. De breuk is digt of geteekend met strepen van verschillende kleuren; zij is meestal afgewisseld met kwarts, terwijl er zich ook vaak noduli van oker in vertoonen.

Met dit zwart-ijzersteen is een overvloed van vuursteen (*pyrites*) vermengd. Het vertoont zich in den vorm van noduli op of beneden de oppervlakte. Deze zijn over het algemeen bolvormig, zamengedrukt of niervormig; vaak zijn vele vereenigd en vormen druifvormige massa's. Dikwijls hangen zij aaneen door middel van tusschenliggende stukken kwarts. De breuk vertoont een donkeren, staal-graauwen grond, overspreid met talrijke kleine metaalaardige deeltjes. De meeste der noduli, eenigen tijd bewaard zijnde, ontbinden zich even als andere pyrites; zij barsten op vele plaatsen, en er vertoont zich als eene uitbotting van dunne en fijne kristallen, terwijl eindelijk de geheele massa in stukken valt.

Vele der massa's, die ik ten westen van de monding der rivier van Teloek Roebia onderzocht, kunnen ten voorbeeld strekken van de wijze, waarop het zwart-ijzersteen in conglomeraat overgaat. Het vertoont zich als een cement, dat de verschillende bovengemelde stoffen, maar inzonderheid kwartsdeelen, met elkander verbindt. Sommige der breccia's bestaan uit regelmatig afwisselende, donker gekleurde strepen van verschillende schakeringen; zandsteen en oker worden er in opgemerkt in aanzienlijke verhouding.

Dit distrikt, zamengesteld uit conglomeraat en ijzererts, wordt hier doorsneden door een tak van tinerts-stratum, hetwelk den loop der rivier Teloek Roebia volgt. Aanzienlijke hoeveelheden erts zijn door den stroom de rivier afgevoerd, en door de inboorlingen verzameld, nadat zij zich met het zand langs den oever vermengd hadden. Het einde van dit stratum wordt aangewezen door de zelfstandigheden, die gewoonlijk bij de mijnen voorkomen.

Aan de oostzijde der rivier verzamelde ik op het strand en uit de laag

van zand en klei, waarin het stratum eindigt, de volgende specimina: 1°. graniet, bevattende kleine bundels van schorrel, gelijk aan dat der rotsen van den berg Manoembing; 2°. graniet, in een staat van afscheiding zijner bestanddeelen, overeenkomende met dat in de mijnen te Rangam; 3°. een nodulus, bestaande uit kleine kwarts-kristallen, vereenigd met een brok rood-ijzersteen; 4°. stukken zandsteen van verschillende soorten; 5°. graniet met den veldspaad in een staat van ontbinding en zich als een wit poeder vertoonende op de breuk.

De westzijde der rivier wordt insgelijks begrensd door een dikke laag van klei en zand, overeenkomende met die welke gewoonlijk bij de mijnen gevonden worden, en massa's van conglomeraat (verschillend van het donkerkleurige, ijzeraardige conglomeraat van den omtrek) alsmede kleine stukken graniet en kwarts bevattende.

De streek, die deze rivier van haren oorsprong op den Manoembing af begrenst, is zeer vruchtbaar geweest in tin, waarom hier dan ook vroeger eene talrijke vestiging van Chinezen bestaan heeft, die de strata van tinerts grootendeels hebben uitgeput.

Tusschen de vlakte van zwart-ijzersteen, nabij de rivier Teloek Roebia en de monding van de rivier Muntok-Tawar, vond ik, langs het zeestrand, geene sporen van de groote ijzererts-bedding; maar zij vertoont zich weder op den heuvel van Muntok. Op het hoogste gedeelte van den alluvialen heuvelrug, boven het middengedeelte der stad Muntok en in de nabijheid der rivier-oevers, is onlangs eene vestiging aangelegd ten behoeve van het Gouvernement, en bestaande in verblijven voor den resident en de officieren van het garnizoen, kasernen voor de troepen en andere publieke gebouwen [45]). In de omstreken dezer vestiging besloot ik mijne mineralogische nasporingen op dit eiland. Ik zal hier in de eerste plaats van de sporen van het aanwezen der ijzererts-bedding gewag maken.

De meest gewone vorm, waarin het ijzererts zich hier voordeed, was als rood-ijzersteen; maar in vele gevallen naderde het meer tot de natuur van moeras-ijzersteen, of het ging over tot leemaardig erts of tot zwart-ijzersteen. Deze verscheidenheden kwamen voor in uitgestrekte of aaneengeschakelde reeksen van rotsen, die boven de oppervlakte uitsteken, of met eenige aarde en zand bedekt zijn. Haar zamenstel zal eenigermate blijken uit de hier verzamelde specimina, t. w.: 1°. zwart-ijzersteen, buitengewoon donker op de breuk, en in vele deelen van een halven metaalglans, op de oppervlakte met kleine knobbels bedekt, en zeer wigtig; 2°. moeras-ijzersteen, welks breuk laminae vertoont van onregelmatige ligging, terwijl de tusschenruimten met okerachtige aarde gevuld zijn; 3°. rood-ijzersteen van een prismatischen of rhomboïdalen vorm, waarvan ik hier onderscheidene geheel regelmatige specimina verzamelde (sommige stukken zijn trapezoïdaal); 4°. rood-ijzersteen, welks vorm tot dien van stalaktieten

45) Vgl. § 1 der geographische beschrijving, bl. 376, en wat den tegenwoordigen staat dezer vestiging betreft, LANGE, *het eiland Banka*, bl. 72, met den bijgevoegden platten grond van Muntok.

nadert; 5°. rood-ijzersteen, welks breuk regelmatig geteekend is met afwisselende strepen, deels horizontaal, deels cirkelvormig in concentrische lagen gerangschikt; 6°. rood-ijzersteen, met holligheden op de breuk, die met stoffen van verschillende kleur zijn gevuld; 7°. rood-ijzersteen, naderende tot de natuur van moeras-ijzersteen, gelijk aan het cement der breccia's van Soengi Baroe, donkerkleurig op de breuk en kwartsdeelen bevattende.

De bovengemelde vestiging is gelegen nabij de zuidelijke grens van het gestratificeerde distrikt, dat den berg Manoembing omringt. Talrijke overblijfselen van tinmijnen worden in den omtrek gevonden; deze vertoonen de gewone verschijnselen van verlaten mijnen: eene naakte oppervlakte of een beginnenden plantengroei. Uitgestrekte waterleidingen zijn ook nog voorhanden; de water-voorraad werd verkregen door de talrijke beken, die van den berg Manoembing afstroomen, of van de takken der rivieren Teloek Roebia en Muntok-Tawar. Deze overblijfselen strekken zich uit tot aan de hellingen van den Manoembing. Voorbij het distrikt, in hetwelk de afzonderlijke graniet-rotsen boven de oppervlakte uitsteken met de keisteenaardige zelfstandigheden, die gewoonlijk in de mijnen gevonden worden, verzamelde ik afgeronde brokken rood-ijzersteen. De strata van deze streek, bijzonder de oostwaarts gelegene, zijn zeer rijk geweest in tinerts, en groote hoeveelheden van dat metaal werden vroeger in het distrikt Muntok gewonnen [46]); in het verslag van de mijnen zal ik die plaatsen vermelden, in welke, volgens de mededeelingen der inlanders, nog eenig erts overig is.

Vele der vroegere mijnen waren gelegen aan de oevers der rivier van Muntok-Tawar, en de steenbrokken door den stroom afgevoerd en in den droogen tijd in het bed der rivier verzameld, kunnen eenigermate de gesteldheid der strata verklaren, in welke zij bewerkt werden. Ik zal ze vermelden in de orde der hoeveelheid, waarin zij worden aangetroffen. 1°. Rood-ijzersteen in tafelvormige, of op de oppervlakte op verschillende wijze uitgeholde, dikwijls tot het druifvormige naderende gedaante, en altijd sterke sporen van schuring vertoonende. Ofschoon de vorm wegens de vele holten en cellen, die zich op de oppervlakte bevinden, zeer onregelmatig is, zijn echter de tusschenruimten op de breuk digt en eenkleurig. De oppervlakte geeft somtijds bewijs van eene vermenging van rood- en zwart-ijzersteen. 2°. Stukken zandsteen van verschillende kleur en vastheid. 3°. Stukken kwarts en veldspaad van ontbonden graniet, in verschillende verhouding tot massa's vereenigd. 4°. Kleine stukken graniet. 5°. Kleine stukken zwart-ijzersteen.

Het laatste punt der groote ijzerbedding, hetwelk ik onderzocht, was op den kruin van den alluvialen heuvelrug ten noorden van Muntok, boven het westelijk einde dier plaats. Op den weg van de vestiging derwaarts ging ik verscheidene aderen van rood-ijzersteen en conglomeraat voorbij, over welke ik zoo aanstonds nader spreken zal.

De ijzer-afzetting bestaat hier uit een onmetelijk bed of ophooping van

46) Tegenwoordig is het produkt, dat Muntok aan tin oplevert, het minste van al de mijndistrikten en bedraagt gemiddeld slechts 1500 pikols; zie LANGE, t. a. p. blz, 77.

leemaardig ijzererts, zonder onderscheid zich vertoonend als die soort, welke nodulair ijzersteen, aetitis, arend-steen of geoden genoemd wordt. Dat deel der oppervlakte, hetwelk voor het oog open lag, en hetwelk ik onderzocht, was omtrent 50 ellen in het vierkant en geheel en al met geoden bedekt. Langs eene der zijden was eene gracht gegraven, ter diepte van tien voet, die zich uitsluitend tot dit bed bepaalde. Deze plek was vele jaren te voren door de Sultans van Palembang uitgekozen voor den aanleg van een fort, en aangeduid door den naam van Benting Sariboe [47]). Zij had laatstelijk tot woonplaats verstrekt van den bekenden balling RADEN DJAFAR, die het terrein volkomener geëffend en de gracht geopend had. Deze strekt zich uit in de rigting van het noorden naar het zuiden, en overal waar ik ze onderzocht, bleek zij mij slechts door het bed of de ophooping van geoden gegraven te zijn, welks uitgestrektheid waarschijnlijk veel grooter is, dan de blootgelegde oppervlakte, ofschoon het buiten mijn vermogen lag, die in haren geheelen omvang nategaan.

De afzonderlijke noduli zijn met elkander verbonden door middel eener kleine hoeveelheid tusschenliggende aarde. Hunne grootte is verschillend en wisselt af van één tot drie duimen in diameter. Zij hebben in het algemeen eene neiging tot eene veelzijdige gedaante; veeltijds zijn onderscheidene zijden zeer regelmatig en bepaald. De oppervlakte is glad en bijna glanzig, soms echter ook met putten en holten geteekend. Sommige der noduli zijn bijna volkomen regelmatig. Ik bezit een specimen in hetwelk de twee kortere zijden, een trapezium vormende, regelmatig afgeknot en tafelvormig, de hoeken zeer bepaald, en de tegenoverstaande zijden volkomen evenwijdig zijn. Wanneer men deze noduli breekt, blijken zij eene uitgestrekte holte te bevatten; terwijl de zijden uit verschillende concentrische lagen van verschillende kleuren bestaan. De binnenzijde is glasachtig, glinsterend en bedekt met een grijs poeder; de oppervlakte is zeer oneffen en vertoont dikwijls gebroken bladders. Meestal geven dan ook deze geoden hetzelfde rammelend geluid, dat aan die van andere streken gemeen is. Sommige zijn echter geheel vast. Deze hebben wel denzelfden vorm als de overige, maar gebroken zijnde vertoonen zij zich als eene onafgebroken massa, uit strepen van verschillende schakeringen van bruin en zwart zamengesteld.

Ik had geene gelegenheid de ijzererts-bedding te volgen tot haar westelijk uiteinde; maar het onderzoek van Soengi Baroe tot aan het uiterste westen van Muntok, eene uitgestrektheid van nagenoeg vier mijlen, was voldoende en leerzaam. Ten noorden is zij op vele plaatsen verbonden met den grooten gestratificeerden gordel, die den berg Manoembing omringt. De gesteldheid der breccia's heeft dikwijls overeenkomst met die soort van conglomeraat, die door de Duitsche mijnwerkers met den naam van *roth Todtliegendes* bestempeld wordt.

Mij resten nog slechts eenige weinige opmerkingen over de andere stof-

---

47) Vgl. over deze sterkte § 1 der inleiding, blz. 217, en bij hetgeen hier onmiddellijk volgt, ald. blz. 219.

fen, die ik tusschen Soengi Baroe en Benting Sariboe opmerkte, van welke onderscheidene de tusschenruimte tusschen de groote ijzererts-bedding en de breccia's aanvullen. Vele der tot dusverre medegedeelde opmerkingen werden gemaakt in de nabijheid van het strand, waar de werking van den oceaan de verschillende zelfstandigheden heeft bloot gelegd en daardoor eene voortreffelijke gelegenheid tot waarneming verschaft. De zijden der heuvelen, die zich door deze streek voortschakelen, zijn meestendeels met aarde en zand bedekt, waarboven de aderen der rotsen slechts nu en dan uitsteken. Over de hoogte der heuvelen, eene rigting volgende evenwijdig met de kust, kruiste ik, bijna vlak ten noorden van den mond der rivier van Teloek Roebia, eene ader van breccia's, van de bovengemelde nabij het strand verschillende, naardien in haar zamenstel eene geringere hoeveelheid ijzer bevat was. Eene der rotsen bestond uit kleine stukken kwarts, door een cement van ijzererts tot eene breccia vereenigd, welke op de breuk zich bijna eenvormig bont vertoonde. Eene andere dergelijke ader deed zich voor, omtrent 100 ellen ten westen der rivier; hier bevatte eene soortgelijke algemeene massa aanzienlijke brokken rood-ijzersteen en gelen oker. Nog afwisselender is de breuk in eene derde. Groote massa's kwarts zijn gelegerd in het ijzeraardig cement, en vele van de stukken rood-ijzersteen zijn regelmatig gestreept. Nadat ik een deel van het gestratificeerde distrikt, in de nabijheid der nieuwe vestiging, had doorgewandeld, merkte ik aan de westzijde der rivier van Muntok-Tawar, op den weg naar de Benting Sariboe, talrijke losse stukken conglomeraat op, die, hoezeer onderling zeer verschillend in breuk en zamenstel, zeer op de reeds beschrevene geleken. Waarschijnlijk zijn deze herwaarts gebragt uit de aderen langs de hellingen der heuvels, om te dienen tot omtuiningen voor de redoute, muren rondom de begraafplaatsen, grafzerken en verschillende andere doeleinden. De aderen van rood-ijzersteen, die zich tot aan het bed der rivier uitstrekken, gelijken naar die, welker natuur reeds is gebleken uit de beschrijving der specimina, in de nabijheid der nieuwe vestiging gevonden.

Langs den afgang der heuvels van dit punt naar de stad of de rivier van Muntok, ontdekt men op vele plaatsen, na de aarde te hebben weggenomen, uitgestrekte aderen van zandsteen-rots. Op ééne plek, waar de baan voor een nieuwen weg door eene dezer aderen is getrokken en eene zeer ruime oppervlakte bloot ligt, nam ik de gelegenheid waar, om deze te onderzoeken. De eerste ader besloeg een aanmerkelijke streek aan den voet des heuvels, en ging wat verder oostwaarts in eene andere, dergelijke ader over. De kleur van het steen is zuiver wit en de nerf zeer fijn; het bezit dezelfde neiging om zich te splitsen in figuren met schuinsche hoeken en regelmatige vlakke zijden, als de keisteenaardige rots te Batoe-loekoet nabij Kampa [48]), en het blaauwachtige zandsteen, gevonden op den weg naar Djeboes [49]); maar het cement vereenigt de korrels op eene zeer losse

48) Zóó of Kampak moet men lezen in plaats van *Tampak*, zooals hier de Eng. tekst heeft. Zie § 1 der mineralogische nasporingen, blz. 275.
49) Zie § 1 der mineralogische nasporingen, blz. 277.

wijze. Wanneer men er met een hamer op slaat, scheidt zich de rots bij regelmatige spleten, maar vele stukken brokkelen weg, wanneer zij worden opgenomen. Een wit poeder vertoont zich op de breuk en het cement blijkt leemaardig te wezen. Na verscheidene maanden bewaard te zijn, hebben de hier verzamelde specimina meer hardheid en adhesie verkregen. Langs dezelfde helling, omtrent 30 ellen (yards) lager, in een oostelijke rigting, vond ik eene andere even uitgestrekte ader zandsteen, welks cement door het ijzer-oker dezer streek rood is gekleurd. Het is eveneens doorsneden van spleten, en scheidt zich van zelf in rhomboïdale figuren, vlakken enz. Sommige stukken vertoonen zich in onregelmatige massa's, aan welke de oker gehecht is. Deze zandsteen-aderen beslaan den voet en een deel der helling des heuvels, zich uitstrekkende naar den kant der rivier Teloek Roebia, tot zij zich met het boven beschreven bed van conglomeraat vereenigen.

Ten oosten van de zoo even gemelde aderen vond ik eene dergelijke zelfstandigheid, doch digter en bruin van kleur, gelijkende naar de meergemelde conglomeraat-lagen. In sommige dezer aderen is het leemaardig cement in grooten overvloed aanwezig; en dit gelijkt [50]) naar de klei-massa's, die in verschillende streken des eilands gevonden worden.

De laatste aderen, die in meer onmiddellijk verband staan met de conglomeraat-laag, zijn bijzonder fraai. In enkele deelen is de witte of gele zelfstandigheid van het zandsteen doorsneden met fijne aderen eener stof, die naar het verbindend cement der breccia's gelijkt, en onderscheidene hoeken en figuren vertoonen zich op de breuk; andere zijn reeds tot regelmatige breccia's gevormd, en het witte zandsteen is vereenigd met noduli van zwart-ijzersteen.

---

50) Eng. *these resemble*, ofschoon *cement* in het enkelv. staat. Het werkwoord kan echter, dunkt mij, niet terugslaan op *veins*.

Bijdrage tot de kennis van de zeden en gewoonten der Javanen.

II.

(Vervolg van bl. 280.)

Tijdrekening.

De dag wordt thans nog door de Javanen op de wijs der Boedisten verdeeld (Wawajahan) in tien deelen:

1 Van 5 tot 6 uren in den morgen „bijar raina;" aanduidende, dat de poeasa om 5 uur een aanvang neemt.

2 Van 6 tot 7 uren „schadjoer;" aanduiding van de opgang der zon.

3 Van 7 tot 10 uren „ramé passar;" tijd om naar den passar te gaan

4 Van 10 tot 11 uren „wiesan gawé;" tijd om te gaan rusten.

5 Van 11 tot 12 uren „lingsir wètan;" aanduiding, dat de zon tot het westen zal overgaan.

6 Van 12 tot 1 uren 's middags „tengangé."

7 Van 1 tot 3 uren „lingsir koelon;" aanduiding dat de zon reeds in het westen is overgegaan.

8 Van ½4 tot 5 uren „asar."

9 Van 5 tot ½6 uren „toenggang goenoeng;" aanduiding dat de zon zich achter de bergen begeeft.

10 Van ½6 tot 6 uren „sapoet boemi" of „soeroep srengéngé;" aanduiding dat de zon onder is, maar dat er nog geen duisternis bestaat.

De nacht wordt verdeeld in 7 deelen als:

1 Van 6 tot ½7 uren „soré;" aanduiding van duisternis.

2 Van ½7 tot ½9 uren „sirep laré;" aanduiding om te bidden en dat de kinderen te rust zijn.

3 Van ½9 tot ½12 uren „sirep wong;" aanduiding dat men rust.

4 Van ½12 tot 12 uren „tengah wengi;" aanduiding van middernacht.

5 Van middernacht tot 3 uren „lingsir wengi."

6 Van 3 tot ½5 uren „kloeroek ajam;" dat is: hanengeschrei.

7 Van ½5 tot 5 uren „bedoeg teloe;" dat is: tijd tot ontwaking.

De voorschreven verdeeling van den dag en nacht wordt weder verdeeld in vijf hoofd-waktoe's, welke aan de navolgende Godheden zijn toegewijd, waarvan de rangschikking dagelijks verwisselt, zoodanig dat zij om de vijf dagen dezelfde is:

1 Van schadjoer tot ramé passar, aan de godheid genaamd BATARA GOEROE.

2 Van ramé passar tot lingsir wetan, aan BATARA WISNOE.

3 Van lingsir wetan tot tengange, aan BATARA BRAMA.

4 Van tengange tot lingsir koelon, aan de DEWI ESRI.

5 Van lingsir koelon tot sapoet boemi aan BATÂRÂ KÂLÂ.

De eigenschappen van deze godheden zijn als volgt:

BATÂRÂ GOEROE is gelukkig; WISNOE gelukkig noch ongelukkig; BRÂMÂ is bijzonder ongelukkig; ESRI gelukkig, en KÂLÂ de ongelukkigste van allen.

De Javanen, die eenige vordering in de Mohammedaansche godsdienst gemaakt hebben, waaronder de geestelijkheid voornamelijk gerekend kan worden, gebruiken de tijdsverdeeling der Arabieren op de navolgende wijze:

De dag en nacht worden verdeeld in vijf hoofdwaktoe's of tijdperken, waarin zij godsdienstoefeningen of gebeden „sembaijang" houden. Deze splitsen zij weder in mindere waktoe's of onderdeelen. De hoofdwaktoes zijn toegewijd aan eenige profeten.

1. „Soeboeh", gerekend van 5 tot 12 uren, toegewijd aan den profeet ADAM, en verdeeld in de volgende onderafdeelingen:

van	5	tot	6	uren	genaamd	Marka.
„	6	„	7	„	„	Iesrah.
„	7	„	10	„	„	Lochor.
„	10	„	12	„	„	Oyloe-lah.
„	11	„	½1	„	„	Kara gear.

2. „Loehoer" van ½1 tot ½4 uren, toegewijd aan den profeet IBRAHIM (ABRAHAM).

3. „Asar" van ½4 tot 6 uren, toegewijd aan den profeet JOENOES (JONAS).

4. „Mahrib" van 6 tot 7 uren, naar het bidden „awabem" genaamd, toegewijd aan den profeet NGISÂ (JESUS).

5. „Yssah" of „Ngisâ van 7 tot 5 uren, naar de „sembaijang" of het bidden „Ngisâ westerie" genaamd, toegewijd aan den profeet MOESÂ (MOSES).

De eigenlijke Javasche of Boedistische tijdrekening, welke in voormalige tijden op Java algemeen gebruikt werd, en thans nog bij de minder verlichten, en voornamelijk bij de bevolking in de binnenlanden, in omloop is, is als volgt:

ZEVEN DAGEN.		MÂNGSÂ OF JAARGETIJDEN (MAANDEN) DEELENDE DE ONDERVOLGENDE DAGEN.			JAREN VAN 362 DAGEN.			WIENDOE; OM DE 8 NEVENSTAANDE JAREN TELT MEN 1 WIENDOE JAAR.			Aanmerkingen.
Doorloopend nommer.	NAAM.	Doorloopend nommer.	NAAM.	Naptoe.	Doorloopend nommer.	NAAM.	Naptoe.	Doorloopend nommer.	NAAM.	Naptoe.	
1	Soekrâ, Vrijdag.	1	Kasâ, 32 dag.	5	1	Mimi.	2	1	Karal.	8	Naptoe beteekent de geheime beteekenis van een cijfer, van een letter of van en dag.
2	Toempak, Zaturdag.	2	Karo, 30 „	8	2	Méndâ.	23	2	Paroe.	23	
3	Dité, Zondag.	3	Katigâ, 28 „	12	3	Oerang.	13	3	Sitrâ.	8	
4	Somâ, Maandag.	4	Kapat, 28 „	16	4	Klabang kâlâ-djengking.	4	4	Kertâ.	23	
5	Anggârâ, Dingsdag.	5	Kalimâ, 30 „	20	5	Loewing.	25	5	Perniti.	8	
6	Boedâ, Woensdag.	6	Kanĕm, 32 „	24	6	Joejoe.	15	6	Pernilâ.	23	
7	Rëspati, Donderdag.	7	Kapitoe, 32 „	28	7	Kebo.	6				
		8	Kawoloe, 30 „	30	8	Tjatjing.	26				
		9	Kasângâ, 28 „	28							
		10	Kasapoeloeh, 30 „	30							
		11	Dëstâ, 32 „	32							
		12	Sâdâ, 30 „	30							

De „mangsas" of jaargetijden worden naar de zon geregeld. De beschaafde Javaan heeft een zonnewijzer, waarop zij in de zoo even opgegeven getallen van dagen verdeeld zijn. Volgens hunne waarnemingen stellen zij echter, dat de zon geen vasten loop heeft, en wanneer hierdoor veroorzaakt wordt, dat de door hen bepaalde dagen niet uitkomen, dan veranderen zij de mangsa's in meerder of minder dagen. Aan het eind van het jaargetij „kapat" staat hun telling twee dagen stil en op het einde van het jaargetij „kawoloe" geschiedt dit één dag, hetwelk alzoo drie dagen zijn welke zij niet tellen, door dien de zon alsdan in het Zenith staat en zij gevolgelijk op den zonnewijzer geen schaduw zien.

De jaargetijden komen op de navolgende wijze met onze maanden en de oogsttijden overeen.

„Kasa" is, wanneer de Javanen stellen, dat de vruchten rijp zijn, hetwelk overeenkomt met de maand Augustus.

„Karo", wanneer door het lage zeewater de vischvangst ophoudt.

„Katiga", wanneer het de tijd is van verwisselen der bladen van djatiboomen of de regte tijd van zoutaanmaak, (October).

„Kapat" is de kentering van de oostmoesson, de tijd van het bearbeiden der gronden voor de aardvruchten en plantgewassen; de vischvangst neemt alsdan weder een aanvang, (November).

„Kalima"; regentijd en het uitloopen van alle boomen en plantgewassen; de tijd van zaaijen en planten van alle aardvruchten, (December).

„Kanem", is de tijd wanneer de westen-winden waaijen en de zaadpadi voor de sawah-velden wordt uitgeworpen, (Januarij).

„Kapitoe", de tijd van zwaren regen en wind, van het beplanten van de sawah-velden en het inwinnen der vruchten van de plantgewassen, (Februarij).

„Kawoloe" is de oogsttijd van de onderscheiden aardvruchten, (Maart).

„Kasanga", kentering van de moesson, en de tijd dat de padi van de tagal's of onbewaterde velden gesneden wordt, (April).

„Kasapoeloeh" de tijd, dat men weinig regen en zware oostewinden heeft; de padi, „djitek" genaamd, wordt in deze maand geoogst, (Mei).

„Desta", oogsttijd der sawah-velden; de vruchtboomen bloeijen en de zout-aanmaak neemt een aanvang, (Junij).

„Sada", is de tijd dat men de koudste nachten heeft (Julij).

Om op de wijzen der Boedisten een jaar te bepalen, wordt de Sekannen, eerste dag van het jaar, tot grondslag genomen, als bijv. het jaar begint met:

Dité, zoo wordt het jaar genaamd Dité moertjita of klabang kala djengking en heeft een duizendbeen tot afbeelding; de hoedanigheid van dat jaar wordt gehouden te zijn: zware en daarna ligte regen.

Soma, zoo wordt het jaar Soma werdjit of tjatjing genaamd, en heeft een worm tot afbeelding; de hoedanigheid is: afwisselende middelmatige regen.

Angara, zoo wordt het jaar angara katto of „joejoe" genaamd en heeft een krab tot afbeelding; de hoedanigheid van dat jaar is: zware regen.

Boeda, zoo wordt het jaar boeda maésa of kebo genaamd en heeft een karbouw tot afbeelding; de eigenschap is: afwisselend zware regen.

Respati, zoo wordt het jaar „respati mintoena of mimi genaamd en heeft de visch mimi tot afbeelding; de eigenschap is: middelmatige regen.

Soekra, zoo wordt het jaar „soekra mangkara" of „oerang" genaamd en heeft een garnaal tot afbeelding; de eigenschap is: afwisselende zware en ligte regen.

Toempak, zoo wordt het jaar toempak ménda genaamd en heeft een schaap tot afbeelding; de hoedanigheid is, afwisselende regen.

Als Dité, andermaal op het eerst aanvolgende jaar Dité moertjita komt, zoo wordt het jaar dité of Loewing genaamd en heeft een worm tot afbeelding; de hoedanigheid is: eerst ligte, daarna zware regens.

Om de acht jaren tellen de Javanen een windoejaar, die zich alle acht jaar onderling afwisselen, zoo als dezelve vermeld zijn.

De eigenschappen en derzelver voorspellingen waaraan de Javanen bijzonder veel vertrouwen hechten, zijn de navolgende:

In het windoe-karal-jaar, zal bedrog, verraad en leugen de overhand hebben; de vorst met zijne beambten ondergaat droefheid, doch zijne onderdanen zijn vrolijk en rijk; het geld is gemakkelijk te verdienen, waarvan velen gebruik maken; de wereld is helder en levendig; de oudsten worden ten onder gebragt; de dikke lucht wordt regen, welke de veldgewassen verplettert.

In het koro jaar, zal gewis oorlog voorvallen; er is veel gevaar, onveiligheid en vleijerij, zoo dat de vorst zal verlegen zijn, terwijl hij niet weet hoe zich te gedragen; de onderdanen houden zich naar de leiding, hun door het geld gegeven, zoo dat veel bedrog de aarde beroert.

In het windoe-setra-jaar, zal een zware oorlog voorvallen, zoodanig dat de zee met bloed geverwd is; de dooden en gewonden zullen op de aarde verspreid liggen; de vorst wordt verjaagd; vele zijner onderdanen zullen verstrooid zijn; alles zal verwoest zijn; de rijkdommen en schatten verstrooid en de aarde zal bijna bewegen; kinderen en kleinkinderen zullen van elkander geraken.

In het windoe-kerta-jaar, is alles goed en geregeld; zoo wel de onderdaan als de vorst is gelukkig; doch vele menschen zullen door ziekten sterven, het levensonderhoud zal duur zijn en vele menschen zijn ook slecht van hart en haten de anderen; door luiheid zal er veel kwaad gepleegd worden; andere stellen onbeschaamd hunne deugden ten toon.

In het windoe-perniti-jaar, zullen alle handelingen slagen; de vorst is gelukkig, zijne bevelen worden zorgvuldig nagekomen; het volk zal door zijn werk overvloed verkrijgen en het geheele land is vruchtbaar en het geplante wordt gezegend.

In het windoe-pernila-jaar, weigert het volk zijne diensten aan den vorst; vele grooten zijn wederspannig en oproerig; er zijn vele roovers en boosdoeners, en het bedrog is bijzonder aan dit jaar eigen; de wegen zijn onveilig; de Adjar's (heiligen) en Pandita's komen van de bergen; de grotten breken en de valeijen scheuren.

De tijdrekening welke door de meer verlichte Javanen wordt gevolgd, die reeds eenige kennis hebben verkregen van de Mohammedaansche godsdienst, is de navolgende:

DAGEN.			MAANDEN.				JAREN VAN 363 DAGEN.		
No.	NAAM.	Naptoe.	No.	NAAM.		Naptoe.	No.	NAAM.	Naptoe.
1	Ahad.	5	1	Mocharam,	30 dag.	7	1	Alip.	1
2	Senèn.	4	2	Sapar,	29 »	2	2	Ehé.	5
3	Selasa.	3	3	Rabingoelawal,	30 »	3	3	Djimawal.	3
4	Rebo.	7	4	Rabingoelakir,	29 »	5	4	Djé.	7
5	Kemis.	8	5	Djoemadilawal,	30 »	6	5	Dal.	4
6	Djoemoengah.	6	6	Djoemadilakir,	29 »	1	6	Bé.	2
7	Saptoe.	9	7	Redjep,	30 »	2	7	Wawoe.	6
			8	Saban,	29 »	4	8	Djimakir.	3
			9	Ramelan,	30 »	5			
			10	Sawal,	29 »	7			
			11	Doelkangidah,	30 »	1			
			12	Doelkidjah,	29 »	3			

De eerste dag van een maand kan gevonden worden, door het getal of naptoe, achter die maand en achter het loopende jaar staande, zamen te voegen en als dan te handelen als volgt: bij voorbeeld, men wil de eerste datum van de maand Mocharam van het jaar Alip weten, zoo voegt men de getallen 7 en 1 te zamen, komt 8; van Woensdag (rebo) beginnende te tellen tot acht, dan valt 8 op Woensdag, hetwelk de dag is waarop de eerste valt; men begint altoos te tellen met Woensdag.

De naptoes van de dagen en die der passar-dagen worden ook zeer veel op de navolgende wijze zamen gevoegd, en gebruikt om een gunstig tijdstip te kiezen om vee te koopen, huizen te stichten, schuldenaren te manen of vrienden te gaan bezoeken.

DAGEN DER WEEK.			PASSAR-DAGEN.		
No.	NAAM.	Naptoe.	No.	NAAM.	Naptoe.
1	Ahad.	5	1	Pon.	7
2	Senèn.	4	2	Wagé.	4
3	Selasa.	3	3	Kliwon.	8
4	Rebo.	7	4	Legi.	5
5	Kemis.	8	5	Paing.	9
6	Djoemoengah.	6			
7	Saptoe.	9			

Om een gunstigen dag to berekenen om vee te verkoopen, worden de getallen der naptoe's der dagen en de passar-dag die op den dag valt, bijeen getrokken en vervolgens de woorden; „soekoe," beteekent, dat wat men koopt gestolen wordt of niet voortteelen zal; „watoe," is zeer gun-

stig en in alle opzigten voordeelig; „gadjah," brengt geluk aan; „boota," het vee dat men koopt zal oneenigheid veroorzaken; afloopend geteld tot dat men de voorschreven getallen heeft verkregen; het woord waar op het getal eindigt, beslist de handelingen; op gelijke wijze wordt gehandeld, wanneer de Javaan voornemens is een huis te bouwen; dan worden de navolgende woorden gebruikt: „raga," beteekent, dat het huis geen zegen zal genieten, terwijl daar in dikwijls gestolen zal worden; „grompong," is niet gunstig, want men zal alsdan bij herhaling bedrogen worden; pandita, is zeer gunstig en men zal in alle opzigten gezegend worden „goera," is mede voordeelig.

Wil men een schuldenaar manen of zijne vrienden, op afgelegene plaatsen bezoeken, dan worden door hen op dezelfde wijs, de woorden: embok pangantèn, loenga sandja, senadjanan en oranana gebruikt; „embok panganten," is gunstig, indien men uit eigen verkiezing, met een opgeruimd gemoed vertrekt; „loengasandja," is niet voordeelig, want men slaagt niet in zijn voornemen; „senadjanan," men kan zijn voornemen ten uitvoer brengen, dewijl het geluk vergezelt; „oranana," is zeer schadelijk, want men bekomt geen geld of men ontmoet oneenigheid.

Als de Javaan het voornemen heeft een slechte daad uit te voeren, dan onderzoekt hij welk gedeelte van den dag het voordeeligste is om zijn voornemen ten uitvoer te brengen.

Dag.	Marktdag.	Berekening van een goede dag om iets te verrigten.
Dité, Zondag.	Pon.	Deze dag is goed, om een beestenkraal of stal te bouwen, ook om een schuldenaar te manen;
	Wage.	Goed om een keuken te bouwen, doch slecht om de kost te zoeken;
	Kliwon.	Goed om een huis te bouwen, moeijelijk om de kost te zoeken;
	Legi.	Goed om een pandapa te bouwen, en om vee en goederen in te koopen;
	Paing.	Goed om een keuken te bouwen en om vee in te koopen;
Soma, Maandag.	Pon.	Goed om te handelen, en te planten; een kind op dien dag geboren, wordt door grooten bemind; ook goed om een loemboeng (padi-schuur) te bouwen;
	Wagé.	Goed om een huis te bouwen; alles gelukt, doch is verzeld met boosheid.
	Kliwon.	Goed om een beestenkraal of stal te bouwen, en om een schuld te eischen;
	Legi.	Goed om een keuken te bouwen, doch moeijelijk om eten te zoeken;
	Paing.	Goed om een huis te bouwen, doch moeijelijk om eten te zoeken;
Anggara, Dingsdag.	Pon.	Goed om een pandapa en slaapplaats te bouwen, en om vee of goederen in te koopen;
	Wage.	Goed om een stal of kraal te bouwen; een kind op dien dag geboren, wordt door grooten bemind;
	Kliwon.	Goed om te planten; een kind op dien dag geboren, is rijk en wordt door grooten bemind;
	Legi.	Goed om een huis te bouwen, om schulden te eischen; alles gelukt, doch is vergezeld van boosheid;
	Paing.	Goed om te planten, een stal of kraal te bouwen en om een schuld te eischen:
Boeda, Woensdag.	Pon.	Goed om een keuken te bouwen en om vee en goederen in te koopen.
	Wage.	Goed om te handelen en te planten en vee te koopen; een kind op dien dag geboren wordt door grooten bemind;
	Kliwon.	Goed om een pandapa en slaapplaats op te rigten; een kind op dien dag geboren wordt door grooten bemind;
	Legi.	Goed om een kraal of stal te bouwen; alles gelukt, echter met veel moeijelijkheid;
	Paing.	Goed om te planten en een loemboeng te bouwen; een kind, op dien dag geboren, wordt rijk;

Dag.	Marktdag.	Berekening van een goede dag om iets te verrigten.
Respati, Donderdag.	Pon.	Goed om een pandapa en slaapplaats op te rigten, ook om vee te koopen;
	Wage.	Goed om een stal en kraal te bouwen, om schulden te eischen; alles gelukt wel;
	Kliwon. Legi.	Goed om te planten en een loemboeng te bouwen; een kind op dien dag geboren zal door grooten bemind worden;
	Paing.	Goed om een huis te bouwen; moeijelijk om eten te zoeken; goed teeken voor een geboorte;
Soekra, Vrijdag.	Pon.	Goed om een huis te bouwen, moeijelijk om eten te zoeken;
	Wage.	Goed om een pandapa en slaapplaats op te rigten, ook om vee en goederen te koopen;
	Kliwon.	Goed om een keuken te bouwen, goed om vee of goederen te koopen.
	Legi.	Goed om een pandapa of slaapplaats te bouwen; een kind op dien dag geboren, wordt door grooten bemind;
	Paing.	Goed om te planten en te handelen, ook om vee te koopen;
Toempak, Zaturdag.	Pon.	Goed om te planten; alles gelukt; een kind op dien dag geboren, wordt rijk;
	Wage.	Goed om een huis te bouwen, moeijelijk om eten te zoeken;
	Kliwon.	Goed om een kraal en stal te bouwen, moeijelijk om eten te zoeken.
	Legi.	Goed om een keuken te bouwen en om vee en goederen te koopen;
	Paing.	Goed om een huis te bouwen en om vee en goederen te koopen.

Voorts heeft men een tijdrekening van dertig woekoe's, ingesteld door BATARA GOEROE, die elk een tusschenruimte hebben van zeven dagen; deze tijdrekening dient alleen om de geboorte van kinderen te kenmerken en, naar dat dezelve op een gelukkige of ongelukkige woekoe valt, hun toekomend lot te beoordeelen; hoog- en laagwater, zware wind, drukkende hitte, enz. te berekenen; de oorsprong dezer instelling is, volgens de geschiedenis van WATOE GOENOENG, als volgt:

Legende van Watoe Goenoeng.

Er waren twee goden, een broeder en een zuster; de eerste was de oudste en heette BASA ENDARA en de tweede was DEWI BASA ENDARI genaamd; zij beminden elkander, en in den hemel niet kunnende zamenleven, begaven zij zich naar de aarde, op den GOENOENG ALIT, (kleine berg) waar zij huwden en twee dochters verwekten, de oudste genaamd DEWI SINTA en de jongste DEWI LANDEP; toen deze volwassen waren werden zij door hare ouders verlaten, die weder naar den hemel gingen wonen; zij vervielen in ellende en gaven zich op genoemden berg aan aanhoudend vasten over.

In die tijden leefde er een Pandita, genaamd ARSI GANA, zoon van BATARA TERMOEBOE en kleinzoon van SANG JANG ARSI NARADA; men wilde hem dwingen te trouwen, en daar hij dit niet verkoos, begaf hij zich naar de aarde en vastte aldaar; hij droomde eens, dat hij zich bij DEWI SINTA en LANDEP bevond, en, voor beide eene vurige liefde opvattende, ging hij op reis om haar te zoeken; hij ontmoette de twee zusters op den berg ALIT; nadat zij gezeten waren en een gesprek hadden aangevangen, verklaarde de Pandita zijne liefde, doch de twee zusters toonden dat zij uithoofde van zijne gevorderde jaren, weinig lust in hem hadden.

Daar een man gewis sterker dan eene vrouw is, dwong hij haar ten

huwelijk, hetgeen hem ook gelukte; de twee zusters wisten hem echter met uitstellen op te houden, zoodat hij in een geruimen tijd van haar geene bijslaping kon erlangen; hij zeide tot zijne vrouw SINTA, door een sterk verlangen aangedrongen, „waarde SINTA! als ik maar eens bij u „mag slapen, zal ik dadelijk sterven, doch dan zult gij bij mij een schoonen „zoon hebben, welken gij moet noemen WATOE GOENOENG."

Toen zij op zekeren dag in een vasten slaap lag maakte ARSI GANA hier van gebruik, zonder haar echter te wekken; zij droomde op dat oogenblik dat zij bij BATARA GOEROE lag, waardoor zij schrikkende wakker werd en ten uiterste verwonderd was ARSI GANA bij haar te zien; hij was echter reeds voldaan en verdween in haar ligchaam en DEWI SINTA werd zwanger.

Een andere geschiedenis verhaalt, dat zij door BATARA GOEROE zelven was bezwangerd.

Wat waarheid zij, het is zeker, dat DEWI SINTA na den gewonen tijd van een zoon beviel, die zeer schoon, doch zonder navel en hard van hersenpan was; ingevolge het bevel van ARSI GANA noemde zij het kind WATOE GOENOENG; hij groeide onbegrijpelijk spoedig, en at ongemeen veel rijst, waarvan hij zich geen oogenblik kon onthouden; eens op een dag dat hij wederom zijn moeder om rijst lastig viel, sloeg deze hem uit ongeduld met de rijst-spaan op het hoofd, welke slag een bloedende wond veroorzaakte, waarop hij uit verdriet naar een groot bosch liep, waar hij een geest ontmoette, die hem uit medelijden geneesmiddelen gaf, welke de wond dadelijk deden genezen; WATOE GOENOENG gevoelde daarop een groote honger, en daarom ging hij verder om rijst te zoeken en bedelde bij de desa's rond; toen hij bij de inwoners van Mendang Kamólan ook om rijst vroeg, begonnen deze vijandelijkheden tegen hem, doch konden het niet volhouden, zoodat zij voor zijne overmagt bukten en hem alle te eten gaven.

Hij zette zich ter neder in een bosch, op een plaats genaamd Séla-gringging; door de hoeveelheid van menschen die hem geschenken van spijs bragten, werd dit langzamerhand eene groote stad, genaamd Séla-gringing, waarover hij vorst werd, met den titel: Ratoe Maha radja Watoe Goenoeng.

Er was in die tijden een vorst te Toenggala, genaamd MAHA RADJA BRAMA RADJA, welke reeds bejaard was, en om die reden het bestuur van zijn rijk wilde overgeven aan zijn zoon, RADEN TJITRA BAGA; MAHA RADJA BRAMA RADJA ging vasten op den berg Séla-krenda, met den naam Bagawan ARSI TAMA.

Hij hoorde dat op den berg Lepit twee zeer schoone vrouwen waren, die de levenswijze van een Pandita hadden aangenomen, genaamd DEWI DARA en DEWI DARI; terwijl reeds verscheidene Pandita's haar vergeefs ten huwelijk hadden gevraagd, wilde Bagawan ARSI TAMA mede beproeven, deze vrouwen tot echtgenooten te bekomen; zij weigerden zijn voorslag en om alle dergelijke te vermijden begaven zij zich naar Giling Wesi, en ARSI TAMA volgde haar daarheen.

De MAHA RADJA WATOE GOENOENG droomde eens, dat hij met twee

sterke mannen zat te eten, en twee hemelnymfen (widadari's) tot vrouwen had; toen hij wakker werd, gevoelde hij een hevige liefde voor de twee widadari's; daarom vroeg hij aan zijne rijksgrooten, welke uitlegging aan zijn droom te geven was; een hunner antwoordde: Grootmagtig Vorst! te Giling Wesi bevinden zich wezenlijk twee vrouwen welke als pandita's leven, genaamd DEWI DARA en DEWI DARI, welke door den Vorst van dat land in bewaring worden gehouden; daarop begaf WATOE GOENOENG zich dadelijk naar Giling Wesi, met een magt van drie honderd man; daar komende vond hij den Pandita Bagawan ARSI TAMA, welke tegen het volk van Giling Wesi vocht om hun die vrouwen te ontnemen.

Het volk van het land kon het tegen hem niet volhouden, velen vielen door zijnen arm, de Patih van Giling Wesi werd van al de zijnen verlaten, zoodat hij genoodzaakt was mede te vlugten, op welke vlugt hij den Vorst WATOE GOENOENG kwam te ontmoeten, welken hij vroeg waar hij naar toe wilde? waarop die Vorst antwoordde: ik ga naar Giling Wesi, om twee vrouwen op te zoeken, genaamd DEWI DARA en DEWI DARI, waarvan ik gedroomd heb en die zich hier bevinden.

De Patih gaf hem daarop heimelijk ten antwoord, dat de Vorst van Giling Wesi een openbaar bevel had uitgevaardigd dat wie ARSI TAMA kon dooden, die twee vrouwen tot belooning zoude ontvangen en Vorst te Giling Wesi zoude worden; WATOE GOENOENG aarzelde niet tot die onderneming te besluiten en begaf zich onverwijld in gevecht met ARSI TAMA, hetgeen van beide kanten met ongemeene hevigheid werd volgehouden; ARSI TAMA leed echter de nederlaag door eene hevige vuiststomp van WATOE GOENOENG; doch hij verdween in het ligchaam van dezen laatsten, wien men daarop verzocht ten huize van den Patih te komen uitrusten.

De vorst van Giling Wesi, hoewel sedert een geruimen tijd in bezit van de twee gemelde vrouwen, had van haar noch geene bijslaping genoten; hij hoorde een luid vreugdegejuich en men berigtte hem dat de Patih in den strijd tegen ARSI TAMA was omgekomen; op dit nieuws begaf hij zich, in hevige woede ontstoken, buiten zijn paleis, met het zwaard in de lucht zwaaijende en ARSI TAMA, tot een gevecht uitdagende; WATOE GOENOENG, zijn geschreeuw van verre hoorende, ging derwaarts om den vorst te onderrigten dat ARSI TAMA was gesneuveld; hij had echter den tijd niet dit weinige te zeggen; de vorst van Giling Wesi, hem voor ARSI TAMA houdende, viel hem woedend aan; WATOE GOENOENG onkwetsbaar zijnde, bekwam geene wonden doch gevoelde echter pijn door de toegebragte sabelhouwen, en daardoor in een schrikkelijke toorn ontstoken, greep hij den vorst van Giling Wesi aan en scheidde hem beide armen en beenen van het ligchaam, hetwelk den dood van den vorst ten gevolge had; onmiddellijk deed zich een stem uit den hemel hooren:

„Vorst WATOE GOENOENG! gij hebt mij mishandeld, gij hebt mijn ligchaam op eene wreedaardige wijze mismaakt, en daarom zult gij eens „aan denzelfden dood omkomen als ik; de DEWA TJEMANI zal u dien dood „doen ondergaan."

WATOE GOENOENG werd daarop vorst van Giling Wesi en huwde de twee Dewi's DÅRÅ en DARI; de eerste kreeg na verloop van een jaar twee tweeling-zonen, genaamd RADEN WOEKIR en KOERANTIL; na verloop van nog een jaar twee tweelingen genaamd TALOE en GOEMBREG, weder twee genaamd WARI GALIT en WARI GAGOENG; nog twee genaamd DJOELOENG WANGI en SOENGSANG, twee genaamd GALOENGAN en KOENINGAN; twee genaamd LANGKIR en MANDÅ SIJÅ; twee genaamd DJOELOENG POEDJOED en PAHANG, twee genaamd KOEROE WELOET en MARAKEH, twee genaamd TAMBIR en MEDANGKOENGAN; twee genaamd MAKTAL en WOEJE; twee genaamd MANAIL en PRANG BAKAT, twee genaamd BÅLÅ en WOEGOE, twee genaamd WAJANG en KOELAWOE; en eindelijk een zoon genaamd DOEKOET, uitmakende een getal van 27 zonen, met WATOE GOENOENG en zijne twee vrouwen uitmakende 30 personen.

Een van de middelen waardoor WATOE GOENOENG zijne regering rustig maakte en sterk bevestigde was dat hij zijne zonen en mede-vorsten aan het hoofd van zijne troepen stelde. Hij was ondernemend van aard en sloeg aan zijne rijksgrooten voor, om in den tijd van 40 dagen een ijzeren stad te bouwen; doch hij had dit naauwelijks gezegd of er liet zich eene stem uit den Hemel hooren, welke zeide: dat hij dit zeker niet zoude kunnen uitvoeren, alvorens opregte gebeden ten Hemel aan BATÅRÅ GOEROE te hebben gerigt en na zich eenen geruimen tijd van eten, slapen en de vrouwen te hebben onthouden. Hij voldeed hier aan, en voltooide in minder dan zeven jaren deze ijzeren stad welke zeer fraai was.

Daar hem dit zoo goed gelukt was, werd hij allengskens ondernemender en hoogmoediger en wilde deze ijzeren stad aan de hemelen gelijk maken; daarom had hij 40 mannen die de Goden voorstellen moesten en 40 maagden verbeeldende de Godinnen of Widådari's; hij wilde wolken, regen, enz. maken.

Hij zeide op dien tijd tot zijne zonen en rijksgrooten en andere onder hem staande vorsten: waar hebt gij ooit een vorst gezien die eenigzins mij in almagt evenaart, mij die zoo magtig ben dat ik een Hemel, gelijk aan het paleis van SANG YANG GIRI NÅTÅ (BATÅRÅ GOEROE) in alle zijne heerlijkheid, kan maken?

De geschiedenis zegt wijders dat WATOE GOENOENG eens lag om te slapen en zijne vrouwen, de Dewi's DÅRÅ en DARI, gelastte ongedierte van zijn hoofd te zoeken; zoo zag DÅRÅ het lidteeken van den slag met de rijstspaan, hem door zijne moeder toegebragt; bij zijn ontwaken, vroeg zij den vorst naar de oorzaak van dit lidteeken; hij verhaalde daarop het gebeurde; zoo ontdekte zij, dat zij met haar eigen zoon gehuwd was; daar de Dewi's DÅRÅ en DARI niet anders waren dan de Dewi's SINTÅ en LANDEP.

Deze twee vrouwen waren daarover ten uiterste beschaamd en dachten op een middel om hem te verderven, ten einde hare schande niet zoude openbaar worden; om tot haar doel te geraken zeiden zij beide aan WATOE GOENOENG dat het haar aangenaam zoude zijn dat hij trouwde met

eene Widadari van den hemel, genaamd DEWI SRI SEKANDI; hij voorzag niet dat dit tot zijn verderf moest leiden, en meende dat zij dit deden om den roem van aan de bewoners van den hemel vermaagschapt te zijn; hij nam er dus genoegen in en zich over dezen inval verblijdende, raadpleegde hij er eerst over met zijne zonen en vorsten en rijksgrooten, waarna hij zijn' zoon PRANG BAKAT naar den hemel zond, met een brief, inhoudende een verzoek tot het voorgenomen huwelijk, aan SANG YANG GIRI NATA; in dezen brief stonden twee raadsels, welke WATOE GOENOENG verzocht dat door de gezamenlijke goden zouden geraden worden, het eene luidde aldus: „adikih awoh adakah, adakah awoh adikih," en ten andere gaf hij twee koppen van den vogel emprit om te raden welke van het mannetje en welke van het wijfje was; hij maakte de voorwaarde, dat indien de goden deze raadsels niet konden uitleggen, hij de magt zoude hebben, alle de goden te verdelgen, SANG YANG GIRI NATA op te volgen, de DEWI SRI SAKADIN te huwen, en al de widadari's tot bijwijven te nemen; doch zoo dezelve geraden werden zoude WATOE GOENOENG, alle zijne zonen en rijksgrooten verdelgd en zijn paleis vernietigd worden.

De gezondene verhief zich dus ten hemel. SANG YANG GIRI NATA zat in den hemel met alle overige goden te raadplegen, toen er een groot gedruisch ontstond; SANG YANG NARADA berigtte den oppergod dat de oorzaak hier van was, dat een sterveling met zijne moeder en tante was gehuwd, en eene gelijkenis des hemels, der 40 goden en widadari's enz. gemaakt had en regen kon maken; dat deze gewis de vijand des hemels en der goden zoude worden. Juist op dat oogenblik kwam de zoon van WATOE GOENOENG; SANG YANG NARADA nam zijn brief aan en maakte den oppergod met den inhoud bekend; deze liet BATARA WISNOE roepen, die zich op de aarde op den berg Lepit bevond met zijne vrouw DEWI SRI SEKANDI, omdat BATARA GOEROE haar tot vrouw verlangde, en WISNOE, haar niet willende afstaan, uit den hemel verjaagd was. Hij liet WISNOE zeggen, dat, indien hij WATOE GOENOENG kon ombrengen, alles hem vergeven zoude zijn, en hij en zijne vrouw DEWI SRI SEKANDI ongestoord naar den hemel konden terug keeren. De BATARA WISNOE nam aan hier aan te voldoen, waarop men hem den brief overgaf om de raadselen op te lossen hetwelk hij deed; het eerste raadsel: „adikih awoh adakah" is: „Semangka" of water-meloen, want die vrucht is groot en de plant zeer klein; „adakah awoh adikih" verklaarde hij te zijn de „waringin," waarvan de boom groot en de vrucht klein is. Hij stak een veêrtje in de ooren van de vogelkoppen, en bevond de eene toe, en dus het mannetje te zijn, terwijl de andere, waaruit de veder uit het andere oor uitkwam, het wijfje was.

RADEN PRANG BAKAT, die den brief had gebragt, was verstomd de raadsels opgelost te zien en was hier over zoo beschaamd, dat hij zonder afscheid te nemen terug keerde; hij werd echter door alle goden op een spottenden toon nageroepen. Bij zijn vertrek, gaf SANG YANG NARADA aan alle de goden last, de wapens gereed te houden om naar Giling Wesi te trekken.

WATOE GOENOENG zat in eene algemeene vergadering met zijne zonen, rijksgrooten, enz.; toen kwam RADEN PRANG BAKAT aan en berigtte dat zijn huwelijksverzoek was van de hand gewezen, en de raadsels alle door WISNOE waren opgelost en dat deze hem liet verzoeken, om, als hij wezenlijk SRI SEKANDI ten huwelijk verlangde, dan zelf te komen.

WATOE GOENOENG was hier over ten uiterste vertoornd en zeide „geen vorst wijkt van zijn eensgenomen besluit af en dus verlang ik, meer dan ooit, al de goden des hemels te verdelgen."

Hierdoor ontstond een hevige oorlog, waarbij een groot aantal menschen het leven verloren, zonder dat den goden eenig leed overkwam, daar deze niet konden sterven. BATARA WISNOE kon WATOE GOENOENG niet ombrengen, omdat hij onkwestbaar was. Zekere SEMAR PÉTROEK gaf den raad om iemand te zenden om te spioneeren wat het middel zoude zijn om den vorst te dooden, en wees daartoe aan een persoon die een nabestaande was van den zoon van BATARA WISNOE en WILAWOEK heette, die met de streken des duivels bekend was en geleerd in de kunst van zich te metamorphoseeren; WILAWOEK werd daarop geroepen, maar nam niet aan in de ijzeren stad Giling Wesi te komen, dewijl dezelve omringd was van palisaden van bamboe pring gading, drie rijen selasih, en zwarte kemangi, zoodat iemand die daar passeerde, de reuk van deze twee planten aan zich hield.

BATARA WISNOE zeide deze zwarigheden te zullen verhelpen waarop WILAWOEK de taak op zich nam, onder voorwaarde tot belooning de widadari MAMBANG ten huwelijk te krijgen, hetwelk WISNOE hem mede beloofde.

Hij ging dan op reis, verzeld van een windje, hetwelk WISNOE ten dien einde aan BATARA BAJOE had verzocht; bij zijn aankomst te Giling Wesi, veranderde hij zich in een kleine slang genaamd OELA KISI, waardoor hij ongemerkt in het bed van WATOE GOENOENG sloop.

Aldaar bevonden zich de Dewi's DARA en DARI, welke laatste aan de eerste vroeg welk haar inzigt was, dat zij bij WATOE GOENOENG aandrong om eene widadari tot vrouw te erlangen, waarop zij ten antwoord kreeg dat dit eigenlijk was om zijn ondergang te bewerken, om hare schande, van aan een zoon en neef gehuwd te zijn, te verbergen. Hierop kwam toevallig WATOE GOENOENG binnen, welke naast zijne vrouwen ging liggen en er zich op beroemde, dat de goden niet zoo veel magt hadden om hem ten onder te brengen en dat hij gansch niet van gevoelen was zich over te geven. DEWI DARI was hierover zeer verwonderd en vroeg den vorst: wat dan eigenlijk het geen was, dat zijn dood kon veroorzaken; doch de vorst hield dit zeer geheim en antwoordde „mijne liefste! waarom vraagt „gij mij zaken die ik u niet zeggen kan? Wanneer een man geheime za-„ken, welke hem persoonlijk aangaan, aan eene vrouw openbaart, zullen „de gevolgen slechts nadeelig voor hem zijn! Ik moet ook zeer voorzigtig „zijn, want mijne vijanden, de goden, zijn zeer magtig, en verstaan de „kunst om zich in dieren enz. te veranderen en konden mij dus wel on-„der zoodanig een gedaante beluisteren, hetgeen zeer nadeelig voor mij

„zoude zijn; laat dus niets van hetgeen gij tot mij spreekt of vraagt over „zulke dingen handelen." De beide Dewi's echter, ten uiterste verlangende het te weten, zeiden: „Groote vorst! gij zijt niet beschroomd te zeggen „dat geen der goden zich tegen u durft te meten; zoo gij dan beducht „zijt voor eenige bespieding, hoe kunt gij dit dan zeggen? want dit zoude „gewis hunne woede ontsteken; zoo gij dus ware liefde voor mij hebt en „vertrouwt in mij eene opregte echtgenoote te hebben, zoo zoudt gij mij „zeer veel genoegen doen, mij dit geheim te openbaren, want als ik daar„mede bekend ben, zal mijn hart gerust zijn; want dan kan ik u bijstaan „en bewaken tegen dat kwaad hetwelk uw dood kan veroorzaken en mis„schien daarvoor behoeden."

Door haar lieftallige taal overgehaald, gelijk de mannen meer zich door de vrouwen laten wegslepen, en bewogen door zijne liefde tot haar, bekende WATOE GOENOENG dat zijn dood niet dan door het afslaan van zijne armen en beenen kon veroorzaakt worden; dat zijn ligchaam op een pedati moest worden gelegd en dat wel op een „anggara kasih" of Dingsdag en te gelijk kliwon, op het uur dat de zon boven de aarde staat. Dit vernomen hebbende kroop WILAWOEK, in zijne gedaante van een slang, uit de stad.

WATOE GOENOENG had, door de reuk van de selasih en kemangi, wel bemerkt dat er in de nabijheid een spion was; doch hij had zijn geheim niet willen verborgen houden, omdat hij gevoelde dat hij zijn bepaalden tijd had uitgeleefd.

WILAWOEK berigtte aan BATARA WISNOE, wat hij gehoord had, waarop deze met zijne zonen uittrok om WATOE GOENOENG te bevechten, bij welke gelegenheid hij dan ook sneuvelde met al zijne zonen, rijksgrooten enz.; de Dewi's LANDEP en SINTA (alias DARA en DARI) weenden zeer op de tijding van den dood van haren man en zonen.

Daar zij uit den hemel afkomstig waren, hadden zij een groote magt, en veroorzaakten zij een groot gedruisch en overstrooming in den hemel.

Hierop zond SANG YANG GIRI NATA, den God SANG YANG ARSI NARADA, om die twee Dewi's op te roepen en te vragen, wat de reden van haar geween was, dat haar verzoek zoude bevredigd worden, waarop zij verzochten met alle hare zonen en haren man in den hemel te worden opgenomen. — De oppergod voldeed daaraan en nam elken zondag één ten hemel, volgens hunnen ouderdom; eerst de Dewi's SINTA en LANDEP, daarna de zeven en twintig zonen, en het laatste, WATOE GOENOENG; en daarvan is de tijdrekening van 30 Woekoe's.

WATOE GOENOENG komt het laatste, omdat hij hier als zoon van SINTA wordt beschouwd.

Beschrijving der dertig woekoe's, derzelver beduidenis, enz.; vooral de uitlegging van derzelver attributen.

N°. 1. SINTA	Beteekenis.
de god YANG JAMA DIPATI	schoone, droefgeestige vrouw;
houdt een wimpel in de hand	de god gebieder des doods is geweest;

	Beteekenis.
de voeten in 't water	zware regen;
vóór haar is 't huis	dat is: het huis, de schuur of voorraad verwijdert zich;
de boom kendajakan	deze boom is zeer bladrijk en beduidt; overschaduwen, beschermen;
de kraai	dat is: oud zijnde, behoudt hij het voorkomen van jong, gelijk een kraai; ook doorzigtig: (men zegt dat de kraai voorteekens geeft); daarom is een kind, in deze woekoe geboren, gevreesd, doorzigtig, groot van voornemen, lang jong, godvruchtig, doch arm;
N°. 2.	
LANDEP	in deze woekoe sterven veel schoone vrouwen en vallen vele regens;
de god YANG MAHA DEWA	schoone, moedige god;
de boom kendajakan	beschermend;
de vogel alah kembang	daar deze vogel zeldzaam is, bedoelt men daarmede liefhebberij van den vorst;
vóór is het huis	al zijne rijkdommen of kunde ten toon spreidende;
de achterste voet in het water	in het laatste van deze woekoe heeft men regen; daarom is een kind, in deze woekoe geboren, schoon, een beschermer zijner evenmenschen, lieveling der vorsten, mild, heeft een streng voorkomen, doch is inderdaad goedhartig; deze woekoe is verderfelijk voor de groote visschen, dat is: men moet deze woekoe kiezen om groote visch te vangen.
N°. 3.	
WOEKIR (Berg)	bergbewoner;
de god MAHA JAKTI	heilige of vrome god;
de boom nagasari	fraai en welriekend;
de vogel manjar	deze vogel slaat onophoudelijk (spraakzaam);
vóór is het huis	de goedheid doen gevoelen;
een pot met water beneden	zware regens en gastvrij; daarom is een kind, in deze woekoe geboren, vroom, goed, bemind, spraakzaam, gul en gastvrij; deze woekoe is verderfelijk voor wilde dieren, dat is: als men, bijvoorbeeld, een tijger wil vangen, is deze woekoe goed; ook veel regens.
N°. 4.	
KOERANTIL	ten achteren in manieren, ongemanierd;
de god BATARA ANGSOAR	ondergaat vele moeijelijkheden;

	Beteekenis.
de boom tangan	werkzaam;
vóór is het huis, op zijde liggende	geeft alles weg, zeer mild, verkwistend, omgekeerde kas;
de vogel salindit	omgekeerd, verkeerd handelen, (deze vogel hangt veeltijds met het hoofd naar beneden);
links is het water	zet de goede zaken van de hand;
achter is de wimpel	heeft gedurig moeijelijkheden;
	daarom is het kind, in deze woekoe geboren, altoos vergezeld van moeijelijkheden, verkwistend, begaat altoos verkeerde zaken, verwijdert de goede dingen, is altijd ten achteren en zijne moeijelijkheden hebben geen einde.
N°. 5.	
TOLOE	tegen het einde begint het geluk;
de god BATARA BAJOE.	het hof bedaard in het geven van bevelen;
de vogel brandjangan	's nachts wakende;
de boom wali koekoeh	standvastig;
vóór is het huis	mild, verspillend;
achter is de wimpel	naderhand gelukkig;
	daarom is het kind, in deze woekoe geboren, pas in zijn ouderdom gelukkig, waakt 's nachts, is voorzigtig, vroom; zoo hij zich aan het vasten overgeeft, vindt hij geluk, is standvastig, ondernemend, geacht en gegrond; deze woekoe is nadeelig voor alle schepsels, doch voordeelig voor het plantenrijk.
N°. 6.	
GOEMBREG	veel invloed hebbende op zijn evenmensch;
de god is BATARA TJANDRA	schoon en opregt;
de boom wandara	menschlievende beschermer;
de vogel, een bosch-haan	lieveling van den vorst;
het huis achter	mild;
de linker voet in het water	van voren heet en van achteren koel;
	daarom is een kind, in deze woekoe geboren, lieftallig, opregt, beschermend en door de grooten bemind, en mild, heeft een streng voorkomen, doch is wezenlijk goedhartig; deze woekoe is nadeelig voor de reuzen; men heeft matige winden.
N°. 7.	
WARI GALIT	
de god YANG ASMARA	schoon (YANG ASMARA staat gelijk aan VENUS);
de boom soelastri	welriekend;
de vogel kapodang	eenzelvig;

	Beteekenis.
voor is een tjandi (tombe)	droefgeestig;
	een kind, in deze woekoe geboren, is schoon, doch wispelturig, is eenzelvig, verlegen of droefgeestig;
	deze woekoe is nadeelig voor troepen.

N°. 8.

WARI GAGOENG.	
	moeijelijk te bevredigen;
de god PANTJA RESMI	zoet van taal;
de boom tjemara	zonder schaduw (niet beschermend);
de vogel bètèt (parikit)	diefachtig;
vóór en achter een huis	verdeeldheid van eigendommen;
achter is een wimpel	naderhand gelukkig;
	een kind, in deze woekoe geboren, heeft vele moeijelijke begeerten, is lief van taal, dikwijls nadeelig voor zijne naasten, kan goed voordeel zoeken en geld opzamelen; in zijn ouderdom komt zijn geluk;
	deze woekoe is nadeelig voor kleine visschen en is zeer warm.

N°. 9.

DJOELOENG WANGI.	
	medelijdende;
de god BATARA SAMBOE	goede nabestaande;
de boom tjempaka	welriekend en bemind;
de vogel katilang	liefhebberij der grooten;
de wimpel op schouder	zijne schatten ten toon spreiden;
vóór is een pot met water	mild;
	een kind, in deze woekoe geboren, is geacht en bemind, is toegevend, weet zich vrienden te maken en is lieftallig; als hij dienstbaar is, zal zijn meester hem beminnen en vertrouwen; hij zal daarmede echter te koop loopen, en is mild, doch om gezien te worden;
	deze woekoe is nadeelig voor de wilde dieren, doch goed voor de planten.

N°. 10.

SOENGSANG	
	driftig;
de god BATARA GANA	deze een olifants tromp hebbende, beteekent de kracht;
de boom tangan	moeijelijkheid;
de vogel, een loeri	heeft eene bediening;
het huis is achter omver	verkwistend, de huishouding onderste boven;
	een kind, in deze woekoe geboren, is geen meester van zijn hart, doch sterk van gemoed en werkzaam, hij is echter verkwistend, mild

	Beteekenis.
	en toont geen ongenoegen;
	deze woekoe is nadeelig voor de jongelingschap en warm.
N°. 11.	
GALOENGAN	ongelukkig;
de god YANG KAMA DJAJA,	schoon;
de boom tangan,	moeijelijkheid;
de vogel bidoe (stil) veel gelijkende naar een bebloek,	driftig, onrustig;
een kom met water op den schoot,	stil van levenswijze;
	een kind, in deze woekoe geboren, is ongelukkig, schoon, doch ondergaat vele moeijelijkheden, is onrustig en op zijn gemak gesteld;
	deze woekoe is nadeelig voor alle gewassen, als bamboe, rotan, enz. en ook voor alle menschen en tijgers zeer gevaarlijk.
N°. 12.	
KOENINGAN	gierig, geld-zuchtig;
de god BATARA INDRA,	onafhankelijk;
de boom widjaja koesoema,	ondernemend;
het huis van achter en gesloten,	gierig;
	een kind, in deze woekoe geboren, is goudzuchtig, onbeschaamd, trotsch, eenzelvig en gierig;
	deze woekoe is nadeelig voor alle geboomte.
N°. 13.	
LANGKIR	
de god BATARA KALA,	wreed;
de boom tjamara en ingas,	afstootend of met wien niemand kan verkeeren;
de vogel, een kemphaantje,	is wild;
	een kind, in deze woekoe geboren, is dapper, wreed, onmeêdogend, ondernemend en barsch;
	door vasten kan hij echter goed worden,
	deze woekoe is nadeelig voor oude lieden en voordeelig voor kinderen; groote warmte.
N°. 14.	
MANDA SIJA.	
de god is BATARA BRAMA,	groothartig, driftig;
de boom tamarinde,	koel of bemind;
de vogel hatak bowang,	stevig;
het huis is vóór gesloten,	achterhoudend, gierig;
	daarom is een kind, in deze woekoe geboren,

Beteekenis.

driftig, doch bemind, standvastig, doch vinnig en gierig;
deze woekoe is nadeelig voor middelmatige visschen en verzeld van aangename windjes.

N°. 15.

DJOELOENG POEDJOED.

de god YANG LOERATNA	zwijgend;
de boom Nipa.	nuttig;
de vogel Prit Tjowang.	geloofbaar;
achter is een pot met water.	de uitslag van zijne bevelen zijn liefderijk;

daarom is een kind, in deze woekoe geboren, bedaard en wil zijn toorn niet doen blijken, bemind bij de grooten, goed van hart en spreekt de waarheid, en is bedaard in bevelen; deze woekoe heeft geen huis, dewijl hij geen geld kan bewaren, en onverschillig daaromtrent is; de woekoe is nadeelig voor de schatten en vele dieren zijn ziek.

N°. 16.

PAHANG.

	weinig verwanten;
de God BATARA TANTRA	trotsch;
de boom kandajakan	beschermend;
de vogel tjotjak	spreekt verstandig;
kris in de hand	niet te vertrouwen;
links in het water	koel in zijne bevelen;

een kind, in deze woekoe geboren, heeft weinig verwanten, is verlaten, trotsch, doch beschermd; spreekt veel, doch valsch, beveelt streng, doch zonder gevolgen;
deze woekoe is warm en nadeelig voor de vogels.

N°. 17.

KOEROE WELOET

de God is BATARA WISNOE, gewapend	oorlogzuchtig;
de vogel sesepahan	voorzigtig, vlug;
de boom pari djata	fraai;

daarom is een kind in deze woekoe geboren, dapper en oorlogzuchtig, weet de menschen tot het goede te brengen, is voorzigtig en vlug, schoon, houdt zich aan het vasten; zijne bevelen zijn driftig in het begin, doch zonder gevolg; hij acht geene schatten;
deze woekoe is nadeelig voor kapas en dergelijke gewassen en is mede zeer warm.

N°. 18.	Beteekenis.
MRAKEH	
de God BATARA SOEWERANG,	zijne begeerte onvervuld;
de boom tangoeli,	dus vruchten oneetbaar;
de wimpel omgekeerd,	is omtrent gelukkig;
vóór is het huis,	toont de liefde der goden aan;
	een kind in deze woekoe geboren, kan zijn doel niet bereiken, is vijanden met zijne familie, vraagt niemand zijn raad en is eigenzinnig; zijn geluk moet nog komen en hij toont de goedheden der goden aan iedereen; hier is geen vogel, dewijl hij niet ver kan gaan, zonder een onheil te ontmoeten; hij is de bloem van de paseban; deze woekoe is nadeelig voor de verscheurende dieren en bamboe en is zeer warm.

N°. 19.	
TAMBIR	
BATARA SIWAH	dat is half blaauw en half rood;
de boom oepas	niet beschermend;
het huis is boven	rijk;
de vogel prendjak	spreekt naar verkiezing;
	een kind, in deze woekoe geboren, is bedrieglijk, is ongenaakbaar, trotsch op zijne schatten, kan zich verdraaijen, is jaloersch en driftig; deze woekoe is schadelijk voor de menschen en in dezelve is eene ziekte.

N°. 20.	
MENDANG-KOENGAN	nederig;
de God BATARA BAZOEKI	gelukkig en vroom;
de boom plasa	wild hout;
de vogel peloang	liefhebber van water;
achter is het water.	naderhand vindt men zijne list uit;
	een kind in deze woekoe geboren, is nederig, goed, goedhartig en vroom; hij zondert zich af voor de godsdienst, en is zuiver wanneer hij zich goed gedraagt; hij is eenzelvig, en naderhand vindt men zijne voornemens pas uit; deze woekoe is schadelijk voor de krokodillen en dergelijken en zeer warm.

N°. 21.	
MAKTAL	
de God BATARA SAKRI	die de goeden ter wereld brengt;
de vogel een boschhaan	liefhebberij der grooten;
het huis ligt op een kendil	dit rust op rijkdom;
de boom nagasari	fraai en welriekend;

	Beteekenis.
de wimpel op het huis	rijk;
	daarom is een kind, in deze woekoe geboren, de stamvader van groote ambtenaren, is een gunsteling van zijn heer, heeft overvloed, is overal bemind, is rijk, doch wispelturig.
	deze woekoe is schadelijk voor de wilde dieren en is zeer warm, zonder wind.
N°. 22.	
WOEJÉ	
de God IJANG KOEWÉRA	droefenis;
de boom tal	langlevend;
de vogel kapodang	jaloersch;
de God staat met een bloote kris in de hand	spits van hart;
het huis ligt vóór omver	mild;
	een kind, in deze woekoe geboren, is droevig, leeft lang, is jaloersch, eenzelvig en begeerig, en scherp van hart, mild, medelijdend, doch overschillig voor zich zelven;
	deze woekoe is nadeelig voor de vogels, doch goed voor de planters.
N°. 23.	
MANAIL	
de God TRITRA GATRA	opregt;
de boom tegaran	onnut, zonder werk;
het water is achter	zijn list is bedekt;
bloote piek op den schoot	scherp van hart;
de vogel sasepahan	voorzigtig en sterk;
	daarom is een kind, in deze woekoe geboren, opregt en heeft geen werk; zijn list wordt naderhand ontdekt, hij trekt zich alles aan, en overdenkt alles; hij is verraderlijk;
	deze woekoe is nadeelig voor al het gezaaide.
N°. 24.	
PRANG BAKAT.	
de god BATARA BISMA.	hovaardig;
de boom Kalapa.	overvloed;
de vogel oerang-oerangan	vlug, doch beschroomd;
de voet in het water	de bevelen worden naderhand wreed;
	daarom is een kind, in deze woekoe geboren, niet valsch, doch hovaardig, rijk en vlug en wreed in zijne bevelen;
	deze woekoe is schadelijk voor alle groote boomen.

N°. 25.	Beteekenis.
BALA	troepen ;
BATARI DOERGA	toornig;
de boom tjemara	onbeschermend;
de vogel een boschhaan	gunsteling der grooten ;
het huis is vóór	gebruik maken van zijne schatten;

daarom is een kind in deze woekoe geboren, driftig, arm, slecht, praatzuchtig, doch de gunsteling der grooten, hij stelt zijne schatten ten toon;
deze woekoe is nadeelig voor de Pandita's.

N°. 26.	
WOEGEO	
YANG SINGA DJALMA	trotsch;
de vogel kapodang	jaloersch;
de boom woeni	begeert alles;
het huis is achter gesloten	zeer gierig;

daarom is een kind, in deze woekoe geboren, trotsch en ijdel, op zijne hoede, jaloersch, begeerig en bij erlanging maakt hij er geen gebruik van, is zeer achterhoudend en hoogst gierig;
deze woekoe is nadeelig voor de gevaarlijke visschen; en vele regens.

N°. 27.	
WAJANG	
DE GOD DEWI SRI	rijk;
de vogel, boschhaan	lieveling der vorsten;
de boom tjempaka	bemind;
een pot met water vóór	mild;

daarom is een kind, in deze woekoe geboren, rijk in alles, de gunsteling der grooten en en overal bemind en mild;
deze woekoe is ongunstig voor den zendeling van een vorst en voor het zaaijen en planten; ook is er veel brand.

N°. 28.	
KOELAWOE	grijs;
de KADJANG SADANA	overvloedig;
de boom siwalan	lang levend;
de vogel loeri	lieveling der vorsten;
het huis is vóór	overvloed van alles;
scherpe wapens van achter	naderhand leert men zijn gemoed kennen ;

daarom is een kind, in deze woekoe geboren, rijk, standvastig, leeft lang, is de gunsteling der vorsten, is schoon en heeft overvloed van

Beteekenis.

alles, men leert hem tegen 't laatste kennen; deze woekoe is nadeelig voor iemand die twee vrouwen heeft en men heeft veelal dikke lucht.

N°. 29.

DOEKOET	doekoet;
BATARA SAKRI	houdt veel van uitstellen;
de boom pandan	scherp van taal;
bloote kris vóór	stout in de behandeling der wapens;
het huis is achter	gierig;
de vogel een boschhaan	gunsteling der vorsten;

daarom is een kind, in deze woekoe geboren, nalatig, scherp van taal, dapper, gierig, gunsteling der vorsten, is bemind en rijk; deze woekoe is nadeelig voor pandita's; men heeft regen en goed gewas.

N°. 30.

WATOE GOENOENG	
de goden NAGAGINI en ONTABOGA.	liefde;
de boom Widjaja koesoema.	schoon;
Een vogel goenggek	eenzelvig;
Een groote tombe vóór	droefgeestigheid:

daarom is een kind, in deze woekoe geboren, verliefd van aard, schoon, eenzelvig, houdt van vasten en is droefgeestig; deze woekoe is nadeelig voor alle komenden en men heeft veel zware regens.

(Wordt vervolgd.)

Is er dwang noodig om de Javanen te doen produceren voor den Europeschen handel?

De redaktie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië heeft bij eene vorige gelegenheid te kennen gegeven, dat de brochure, onder den titel van: *Eene waarschuwende stem uit de binnenlanden van Java* onlangs in 't licht gegeven, voor geene aankondiging onder hare gewone rubriek „Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde" vatbaar is, dewijl daarin waarheid en verdichting, valschheid van redenering en juiste gevolgtrekkingen zoodanig zijn onder elkander gemengd, dat bijna elke bladzijde eene teregtwijzing behoeft. Zij heeft daarom beloofd, dat zij gedurig op dit geschrift zal terugkomen. Getrouw aan die belofte heeft zij zich in de voorgaande afleveringen reeds met enkele uitdrukkingen en beweringen van die „Waarschuwende stem" bezig gehouden. Gaarne zou de schrijver van dit artikel haar bij dien arbeid eenigzins behulpzaam zijn. Mogt zij hem dit toestaan, dan stelt hij zich voor thans meer uitvoerig een der grondslagen te beschouwen, waarop de schrijver der brochure zijne redeneringen hoofdzakelijk bouwt.

Dat de dwangkultuur voor Java en zijne bevolking vele noodlottige gevolgen heeft gehad, is in den laatsten tijd door eene menigte feiten en betreurenswaardige gebeurtenissen zoodanig bewezen en boven allen twijfel verheven, dat zelfs de verklaarde voorstanders van dat stelsel, de kultivateurs door dwang quand même, zeer vele dier jammerlijke uitkomsten niet meer kunnen ontkennen. Desniettemin blijven zij volstandig beweren, dat het kultuurstelsel noodzakelijk behouden moet blijven, niet als een stelsel om tot vrijen arbeid te geraken, maar als de normale toestand waartoe de Javaan voor altoos bestemd is. Anders, zeggen zij, zal men het moederland van zijnen kolonialen handel berooven, en zal de schatkist van het onmisbare „batig slot" verstoken worden.

In dien geest sprak de Minister van koloniën, den 14den Maart 1849, in de tweede kamer der Staten-Generaal; in dien geest is ook de brochure *Eene waarschuwende stem uit de binnenlanden van Java* gesteld. Dat geschrift stoort zich niet aan het beweren van anderen, dat het voortgaan op den ingeslagen weg heillooze gevolgen zal hebben. In eenen gemoedelijken en wegslependen stijl worden, met uitstekende behendigheid, de schromelijkste gevolgen in de zwartste kleuren, afgeschilderd, indien men het immer waagde een ander stelsel aantenemen, dan dat hetwelk thans op Java is ingevoerd. 't Kan niet missen, of het moet daarom op de groote menigte,

onkundig in Indische aangelegenheden, en die slechts het oog op de millioenen van het batig slot heeft gevestigd, een diepen indruk maken. En toch is het geschrift even arm aan deugdelijke bewijzen, als rijk aan valsche redeneringen. Wij zullen er enkele voorbeelden van geven.

Het is niet genoeg als bewijs voor de noodzakelijkheid van het behoud van het tegenwoordige koloniale stelsel, wanneer de schrijver wijst op iets dat ieder kent, op de aanzienlijke handelsvloot en de twee honderd en twintig millioen aan waarde, die daarmede naar Nederland zijn overgevoerd. 't Zijn fraaije woorden en niets meer, wanneer de schrijver op de volgende wijze (blz. 6) deklameert: „En Nederland aan den oever van een staatsbankroet; Neder-„land, beladen met een staatsschuld van p. m. twaalf honderd millioen gulden „(nominaal kapitaal); Nederland, dat in zijne staatsbegrooting moet opnemen „bijna veertien millioenen 's jaars aan bijdragen uit de kolonie, alleen om „de balans te vinden tusschen de uitgaven en de ontvangsten van den „Staat in Europa; Nederland, dat, op eene bevolking van ruim drie mil-„lioen zielen, p. m. zesmaal honderd duizend op onderscheidene wijze tijde-„lijk, of meer doorgaande, ondersteunde armen telt; Nederland, dat, bij „de grootste zuinigheid in de staatsuitgaven, zijne belastingen heeft moeten „opvoeren tot een maximum, drukkend voor de ingezetenen van den staat; „Nederland zou, in eenen zoo precairen toestand, die als het ware bij de „geringste verwikkeling den staat met ondergang dreigt, in een tijd-„stip van periculum in mora, aan zulke overwegingen ten offer brengen „eene staatkunde, *waardoor wordt bestendigd het bezit eener kolonie*, welke „in zeventien jaren twee honderd en twintig millioenen naar Nederland „heeft gevoerd, die in wezen heeft geroepen eene koopvaardijvloot, die „geene wedergade kent" enz. enz.

Een oogenblik! een oogenblik! gij galopperende rosinant! Wordt door het tegenwoordig stelsel *het bezit* der kolonie *bestendigd?* Eilieve, waarom levert gij onmiddelijk, na 't geen ge hier op hoogdravenden toon en met vele deklamaties hebt uitgegalmd, het bewijs van het tegendeel, krachtiger dan ik het zou hebben kunnen geven? Ik zal uwe eigene woorden zonder eenige verandering laten volgen:

„Hebben wij, met het oog op den geldelijken nood van Nederland, met „zeker welbehagen vermeld de enorme geldelijke voordeelen, door de kolo-„niale staatkunde van behoud aan den moederstaat verschaft; de nadeelen, „welke onder de werking dier staatkunde aan Java zijn berokkend, mogen „der natie niet onbekend blijven."

En welke zijn die nadeelen? De volgende! 't Zijn niet onze woorden, maar die van den schrijver der brochure, van den verdediger der „kolo-„niale staatkunde van behoud!"

„Waarheid is het, dat rampen de bevolking van Java hebben getroffen. „Velen der ongelukkigen zijn in Midden-Java omgekomen door armoede, „door gebrek aan voedsel. Sommige streken, waar de oogst herhaaldelijk „was mislukt, zijn ontvolkt geweest, en op vele plaatsen is de welvaart „van den Javaan onderdrukt. Men heeft, ten behoeve der kultures, dien-

„sten van hem gevorderd, welke welligt zijne krachten te boven gingen; „men heeft gedurende vele jaren duizenden bij duizenden van menschen, „bij wijze van heerendienst, doen arbeiden, tot de daarstelling van kapi- „tale vestingwerken tegen genot van een loon, buiten alle verhouding tot „hunne behoefte en het verlies van hunnen tijd; de heffingen op de bazars „(markten) zijn overgelaten aan de willekeur der Chinesche pachters, en, „als waren de krachten der bevolking onuitputtelijk, hebben sommige resi- „denten, met het oogmerk van gemak en verfraaijing, diensten en lever- „antiën van de bevolking gevorderd, die den druk van den Javaan, „zonder nut voor den staat, verzwaarden; residentiehuizen als paleizen, „kostbare regentswoningen en kapitale huizen voor de ondergeschikte Eu- „ropesche ambtenaren in de binnenlanden, zijn door de bevolking daarge- „steld, schier zonder genot van eenige belooning. Voegt men bij dit alles, „dat in den aanslag voor de betaling der landrenten en in de regeling „der heerediensten op vele plaatsen onoordeelkundig is te werk gegaan, „en dat vele nuttige werken, die den landbouw van den Javaan bevor- „deren, zijn achterwege gebleven, dan zal men zich een denkbeeld kunnen „vormen van de werking der schadelijke elementen, die geleid hebben tot „verarming van den Javaan over een gedeelte van Java."

Vreesselijke schildering! en dat wel van eenen hartstogtelijken verdediger van het tegenwoordige koloniale stelsel! Ik geef hem het volgende alternatief:

Of al deze verschijnselen zijn het natuurlijk en onafscheidbaar gevolg van het bestaande stelsel, die niet kunnen worden voorgekomen, dan door eene wijziging van het stelsel.

Of ze zijn toe te schrijven aan de fouten en misslagen der mannen, die Indië geregeerd hebben zonder eenige belemmering van eene wetgevende vergadering, zelfstandig, onafhankelijk, autokratisch, despotisch.

De schrijver kiest den tweeden term van dit dilemma. „De rampen, „die Java getroffen hebben, bewijzen niets ten nadeele van de staatkunde „van het behoud, ten nadeele der staatkundige regeringsbeginselen naar „welke Indië is bestuurd, ten nadeele van het vigerend kultuurstelsel."

Welnu, dan is de vreesselijke toestand, waarin, volgens de schildering van den schrijver zelven, een gedeelte der Javaansche bevolking gedompeld is, toe te schrijven aan de heeren BAUD en PAHUD en ROCHUSSEN, onder wier oppermagtig bestuur die toestand is geboren. Dan moet het aan hen geweten worden, dat (het zijn weder de eigen woorden van den schrijver) „men gedurende vele jaren in Indië *misbruik* heeft gemaakt van de krachten „der bevolking, door de gedwongen levering van koelis voor den bouw van „fortifikatiewerken, door het daarstellen van eene reeks van prachtige ge- „bouwen, waarvan sommigen naar paleizen gelijken, door onnoodige ver- „fraaijingen te doen bewerkstelligen." Dan is het aan die heeren te wijten, dat de volgende verschijnselen zich hebben vertoond. „In stede," 't zijn alweder de eigen woorden des schrijvers, „in stede van dien aanplant „(van produkten voor de Europesche markt) met gematigdheid en oordeel

„te regelen naar de krachten der bevolking, naar den aard en gesteldheid „der velden, heeft men, van de invoering van het kultuursysteem af, onophoudelijk als door stoomkracht gedreven, er zich schier uitsluitend op „toegelegd, om de meest mogelijke produkten naar het moederland te „voeren. Beduidend is de overdrijving geweest, waarmede men in deze „is te werk gegaan. De rijstbouw, die den inlander moet voeden, is „daardoor veeltijds veronachtzaamd. Voor sommige kultures genoot en „geniet alsnog de pachter betalingen, onevenredig aan zijnen arbeid, en „niet altijd werd voldoende gezorgd, dat hij de hem aankomende betaling „behoorlijk ontving. Dit alles zijn daadzaken, die niet te loochenen zijn!"

Welk een zware schuld wordt hier op de heeren BAUD, PAHUD, ROCHUSSEN en anderen geworpen! Wel zoekt de schrijver hun absolutie te geven door de volgende tirade: „Nederlanders! laat ons de staatsmannen, die de „hand hebben geleend aan de plaats gehad hebbende overdrijving der kul„tures op Java, ter zake hunner verrigtingen in deze, niet hard vallen; „want de resultaten dier overdrijving hebben gestrekt tot redding van Ne„derland." Maar wij betwijfelen, of iemand, met een minder ruim geweten dan de schrijver, in zulk eene moraal eenige verschooning zal vinden.

En deze beschuldiging dier staatslieden helpt den schrijver volstrekt niet tot bereiking van het doel, waartoe hij ze op hen werpt. Eerst had hij moeten bewijzen, dat de gunstige financiële resultaten, die hij met zoo veel zelfvoldoening heeft vermeld, langs geenen anderen, meer menschelijken, minder barbaarschen weg, waren te verkrijgen — maar dat bewijs blijft hij schuldig.

Nog een ander voorbeeld van het gebrek aan deugdelijke bewijzen en den rijkdom van valsche redeneringen in dit geschrift zullen wij ons veroorloven, vóór wij tot het eigenlijk onderwerp van dit artikel overgaan. De schrijver citeert schrijvers, om zijn beweren te staven. Welke schrijvers? Vreemden! een Franschman, die gedurende eenige dagen 't een en ander van Java gezien heeft; den marine-overste TH. PAGE, die, in de *Revue des deux Mondes* van 1849, eenige lofredenen op de Nederlanders heeft gehouden. Maar welke kracht van bewijs ligt er nu in de woorden van een paar der zake onkundige vreemde reizigers? Wat doet het er toe, dat zij iets ten voordeele van het tegenwoordige stelsel hebben gezegd, 't welk noch op de waarheid, noch op een grondig onderzoek steunt? Hoe zouden zij, voorgelicht door belanghebbenden, in de twee of drie weken welke zij op de hoofdplaatsen van Java verbleven, bij het feestelijk onthaal, dat hun daar te beurt viel, den tijd en de gelegenheid hebben kunnen vinden, om een naauwgezet onderzoek te doen naar de gevolgen, die het kultuurstelsel in de binnenlanden voor zoo veel millioenen inboorlingen heeft gehad? En toch is zulk een onderzoek onmisbaar, om een juist oordeel te vellen over een ingewikkeld stelsel, waaromtrent mannen, die er jaren onder leefden en er hunne studie van maakten, het nog zoo zeer oneens zijn. Aangenaam mag den Nederlander de lof eens vreemden in de ooren klinken; ze moge zijn nationale trots streelen; 't zijn echter in dezen

niet meer dan „Fransche komplimenten," zonder zin of beteekenis, door een gastvrij onthaal uitgelokt. Wilde men er meer waarde aan hechten, dan zouden wij in de andere schaal moeten werpen, wat andere vreemdelingen in tegenovergestelden zin hebben geschreven en waaraan evenmin eenig gewigt te hechten is. (Om maar iets te noemen, het befaamde artikel in de *Edinburgh review. Red.*)

En evenwel betwijfelen wij het niet, of bij al de leegte aan feiten en bewijzen zal veler gemoed door dit geschrift geroerd en voor des schrijvers doel gewonnen worden, daar ook hij, gelijk zoo vele anderen, die zich door naamloosheid schuil houden en daardoor onkwetsbaar zijn, niet aarzelt om *wantrouwen* jegens zijne tegenpartij in te boezemen, haar in een zwart daglicht te plaatsen en hare oogmerken in verdenking te brengen. Zulke middelen zijn met eene goede zaak zoo zeer in strijd, dat men met regt aan hare deugdelijkheid twijfelen zou, al had de schrijver zelf daarvoor niet zeer vele bewijzen bijgebragt. Immers de grondslag, het uitgangspunt, van al zijne redeneringen is, dat de *Javanen ten behoeve van Nederland moeten geëxploiteerd worden*, al moeten zij ook in de ellende omkomen door hem vermeld. En met deze spekulatie op de verachtelijkste der hartstogten, *de schraapzucht*, welke hij het Nederlandsch karakter aanwrijft, hoopt hij zijn doel te bereiken! Doch het lust ons niet de onzedelijkheid der beginselen noch de valsche redeneringen van dit geschrift verder in bijzonderheden aan te wijzen. Evenmin willen wij in beschouwingen treden van hetgeen, volgens menschelijke wijsheid, bij het *behoud* of *het verlaten* van het tegenwoordig stelsel vermoedelijk gebeuren zal. Wij zullen slechts de door zoo velen verminkte geschiedenis van het stelsel van vrijen handel en onbelemmerde produktie gedurende 1818—1823 toelichten, om daaruit met onwederlegbare daadzaken aan te wijzen, dat het *niet dan drogredenen zijn* wanneer deze en andere schrijvers, op grond der uitkomsten van dat tijdperk, beweren:

1.) Dat de Javanen *zonder dwang* veel minder zouden voortbrengen dan tegenwoordig.

2.) Dat het Gouvernement daarbij zijne inkomsten zou zien verminderen.

3.) Dat de aanzienlijke koloniale handel vernietigd zou worden, en de schepen ledig naar het vaderland zouden moeten terug keeren.

Wij zullen de bewijzen voor deze drie stellingen niet ontleenen uit de geschriften der voorstanders van het vrijgevig stelsel van 1818, aan wie men zulke onedele oogmerken toeschrijft, maar ons bepalen tot de officeële verslagen van den handel en de scheepvaart op Java en Madura, en de redevoering van den Minister van Koloniën, uitgesproken den 14 Maart 1849.

Deze bronnen zijn afkomstig van het Gouvernement en moeten dus als zuivere waarheid door de voorstanders van het behoud geëerbiedigd worden.

I. Toen de Kommissarissen Generaal in 1818 in naam des Konings de vrijheid van handel en nijverheid, de ongehinderde beschikking over de produktie en de vestiging van Europeanen, aan onze Indische bezittingen verzekerden, bleven de Preanger-landen daarvan uitgezonderd, en moest de

koffijteelt nog door de ambtenaren bevorderd worden, omdat het weldra bleek, dat de Javaan *niet dadelijk* het belangrijke voordeel begreep voor hem in deze kultuur gelegen; iets waarover zich wel niemand verwonderen zal, die den Javaan in zijne onnoozele onverschilligheid en onkunde aangaande zijne stoffelijke belangen kent. Hij, die van kindsbeen af van ouder tot ouder gewoon was niet dan op bekomen bevel koffij te teelen, kon zich in drie of vier jaren niet tot zelfstandig planter verheffen; daartoe had hij eerst het voorbeeld, de hulp en het kapitaal van Europeanen noodig, onder wier leiding hij dan ook niet achterlijk gebleven, noch onwillig bevonden is, om, tegen eene redelijke belooning van zijnen arbeid, produkten voor de Europesche markt aan te kweeken. Immers, om maar een voorbeeld aan te voeren, toen men bij besluit van 6 Mei 1823 de beginselen in 1818 afgekondigd *facto* weder vernietigde, was er in de vorstenlanden *op gehuurde gronden* zulk eene aanzienlijke hoeveelheid koffij geplant, dat men den oogst daarvan op 200,000 pikols schatte, dat is eene produktie die destijds bijna gelijk stond met die van *het geheele overige deel* van het eiland Java, waaraan de monopolisten *bijna eene eeuw* gearbeid hadden om het zoo ver te brengen *). De vorstenlanden, half zoo groot als de Preanger Regentschappen, waren met *meer* dan eenmaal zoo veel bloeijende koffijtuinen beplant als die Gouvernementslanden, welke nog gestadig, als het schoonste voorbeeld, bij voorkeur door de monopolisten worden aangevoerd. Dat dit de zuivere waarheid is, bewijzen wij door de woorden van een der radikaalste voorstanders der dwangkultuur. De hoofd-inspekteur van financien, later raad van Indië, H. J. VAN DE GRAAFF was, gelijk men weet, de meest geduchte vijand van de beginselen van 1818. Aan hem is hoofdzakelijk de publikatie van 6 Mei 1823 toeteschrijven en men mag dus als zeker stellen, dat hij de *gunstige* resultaten der vrije kultuur wel niet te hoog geschat zal hebben. In zijn berigt aan het Gouvernement omtrent zijn gehouden onderzoek, gedagteekend Batavia 23 Maart 1822, zegt hij woordelijk:

„Onder de veranderde omstandigheden zijn het niet meer stillevende burgers of schamele kooplieden in *die weinige* artikelen, welke van de monopolie van de voormalige O. I. maatschappij waren uitgesloten gebleven, die landen in huur of pacht van de inlandsche vorsten en grooten namen; maar het zijn kooplieden *reeds* van eenige beteekenis en naam, die, ondersteund door vreemde kapitalen, bedreigen om binnen korte jaren een overwigt van *twee maal honderd duizend pikols koffij*, en dus van het meest winstgevend produkt dat het eiland Java oplevert, in den schoot van den Indischen handel te werpen" (welk een ramp, niet waar, lezer?).

Wanneer men in minder dan vijf jaren zulke uitkomsten verkrijgt, dan moet men wel zeer door den monopolie-geest verblind zijn, om uit overtuiging te beweren, dat zonder dwang de Javanen niets noemenswaardigs voor de Europesche markt zouden voortbrengen. Zullen verstandige onbevooroor-

*) Gelijk men weet is de koffijboom door den Gouverneur-Generaal ZWAARDEKROON eerst in 't begin der achttiende eeuw in het groot aangeplant.

deelde lieden die bewering kunnen aannemen, wanneer zij vernemen wat de heeren kommissarissen VAN SEVENHOVEN en MACGILLAVRIJ, belast met de verevening der zaken wegens de verhuurde landerijen in de vorstenlanden, daaromtrent aan het Gouvernement berigtten?

„Intusschen (zeiden zij) zijn wij aan die zelfde goede trouw verschuldigd „*eene zeer belangrijke omstandigheid bekend te maken*, *die wij niet kenden* „toen wij *over de zaak* der verhuurde landerijen *moesten oordeelen*. Zij is „deze: dat in de vorstenlanden de koffijplantagiën zijn aangelegd en wor„den onderhouden, geplukt enz. door *vrijwillige* personen, die dit werk „voor daghuur doen." (Zie dit rapport bij STEYN PARVÉ.)

Is het bij dergelijke *feiten*, *na zulk eene verklaring*, begrijpelijk, hoe de algemeen verspreide meening zoo veel ingang heeft kunnen vinden, dat, bij de *ongehinderde toelating van Europeanen*, met vrijheid om landen te ontginnen en over het produkt naar goedvinden te beschikken, niets noemwaardigs voor de Europesche markt zou voortgebragt worden?

Maar vestigen wij thans het oog op den algemeenen uitvoer in dat tijdvak, waardoor die meening even krachtig weersproken wordt.

In 1822 bedroeg de algemeene uitvoer 24,455,000, en in 1823 24,160,000 ropijen (STEYN PARVÉ *koloniaal monopolie-stelsel* bladz. 83), waarvan de wettige waarde was 120 c. Ned. Courant; volgens dien koers werd de ropij in den handel aangenomen en berekend *). Om de waarde van dien uitvoer met den tegenwoordigen te vergelijken, moet de ropij a 120 c. herleid worden tot de recepis a 95 c. Ned. Courant, ten einde de evenredigheid der waarde van de produktie van *toen* en *thans* te kunnen schatten. 24,307,000 ropijen zijn in 1822/23 gemiddeld uitgevoerd, dat is eene waarde van *f* 30,704,000 recepissen. Het is waarheid, dat deze waarde niet bij uitsluiting op Java werd voortgebragt, doch dit is ook *thans* het geval met het totaal cijfer van den algemeenen uitvoer; daarom kunnen wij den toenmaligen algemeenen uitvoer met dien van 1847 vergelijken en beiden tegen elkander overstellen, zonder dat daardoor in iets wordt te kort gedaan aan het een of ander stelsel.

De ruim dertig millioen waarde in recepissen, zoo even vermeld, waren produkten van een veel geringer getal Javaansche producenten dan tegenwoordig.

Wanneer 6 arbeiders — ieder zal zich die opgaaf uit zijne jeugd herinneren — in een jaar 2000 □ roeden gronds bearbeiden, dan zullen 10 arbeiders in denzelfden tijd 3,333 □ roeden kunnen bewerken, en het produkt zal zijn als 2000 : 3,333. Daar niemand onzer die eenvoudige les zal vergeten zijn, zoo zullen wij die toepassen op de voortbrenging der Javanen in 1822 en 1847. Daartoe behoeven wij ons niet in te laten met den twist over de juistheid der bevolkingsstaten, geleverd door mannen aan wie zulke onedele en heillooze oogmerken te laste worden gelegd; maar kunnen wij ons bepalen tot de schatting van den Kommissaris-Generaal

*) In 1823 ontvingen wij voor onze 100 ropijen *f* 123 Ned. Courant in wissel op Nederland.

DU BUS, de heeren MAIJLAN, KRUSEMAN en andere zaakkundigen, die de bevolking in 1827 op 5 à 6 millioen begrootten.

Wanneer wij nu stellen, dat de bevolking van Java in 1822 *reeds* zes millioen zielen telde, dan zal men moeten erkennen dat deze schatting veeleer te hoog dan te gering is. Wij stellen dus dat 600,000 Javanen voor *f* 30,704,000 recepissen produceerden, d. i. *f* 5,11 per hoofd. In 1847 bedroeg de bevolking, volgens de redevoering van den Minister van Koloniën, *ruim* 10,000,000 zielen en de algemeene uitvoer *f* 59,400,000. Hadden de Javanen nu in dezelfde verhouding van 1822 geproduceerd in rede van 6:10 à *f* 5,11 per hoofd, dan zou de uitvoer slechts *f* 51,100,000 hebben bedragen. De meerdere 8 millioen aan uitvoer-artikelen, die nu werkelijk geleverd zijn, is het voordeel van de dwangkultuur, volgens de *Waarschuwende stem* „door het *misbruik*" van de krachten der bevolking verkregen — en dit is nog wel de schoone zijde der medaille. Wij zullen haar omkeeren door onze vergelijking op denzelfden grondslag voort te zetten en op den invoer *) toe te passen.

Zes millioen Javanen verbruikten in 1823 voor 21 millioen ropijen = 26,500,000 recepissen of *f* 4,41 per hoofd aan invoer-artikelen. Gevolgelijk zullen tien millioen Javanen voor *f* 44,100,000 noodig hebben en ook verbruiken wanneer zij daartoe de ruilmiddelen bezitten. Doch daaraan ontbreekt het blijkbaar, daar volgens opgave van den Minister in 1823 slechts voor eene waarde van 23,600,000 recepissen is ingevoerd geworden. Gevolgelijk is er door de dwangkultuur ruim twintig millioen guldens aan de welvaart der Javanen gedurende eenige jaren onttrokken, en de bloei van den handel en de Nederlandsche nijverheid *met zoo veel* benadeeld, als het verschil is tusschen eenen invoer van 23 en 44 millioen voortbrengselen der Nederlandsche volksvlijt op de Indische markt gezocht en gewild.

Ziet Nederlanders! dat houden de *Waarschuwende stem* en zoo vele anderen, die het zoo opperbest met uwe dierbaarste belangen meenen en met zoo veel welsprekendheid en takt het dwangstelsel verdedigen, u niet voor oogen. Men wijst u alleen op hetgeen *daardoor* van Java wordt uitgevoerd, *maar niet* op het verschil der hoeveelheid voortbrengselen van zes of tien millioen arbeiders. Men herinnert u niet, dat tegenwoordig tien millioen Javanen drie millioen *minder* aan invoer-artikelen verbruiken dan vroeger zes millioen, en welke enorme schade *uwe nijverheid* en *handel* daardoor op Java heeft geleden en nog ondervindt. Voor zulk een gewigtig betoog heeft men niet eene der vele schoone volzinnen over. Integendeel, wanneer men eene vergelijking tusschen de vrije kultuur en den dwang maakt, dan kiest men niet de jaren 1822/23 toen de in- en uitvoer ruim 45,000,000 ropijen, gelijk bijna 57 millioen recepissen, bedroeg, maar men voert de uitkomsten van het ongunstige jaar 1824 aan, zonder u opmerkzaam te maken, dat men het jaar te voren, door de publikatie van 6 Mei 1823, de vrije onderneming, de land-ontginning, de vestiging van Europesche on-

*) De Europeanen, Chinezen en andere natiën zijn ook sedert 1822 aanmerkelijk toegenomen en verbruiken dus *thans* meer van de ingevoerde waarde dan *toen*.

dernemers en kapitaal, met een woord het vertrouwen op de milde beginselen in 1818 afgekondigd, den hartader had afgestoken. Men kiest daartoe het jaar, toen de tarieven enorm waren verhoogd, het krediet zwaar geschokt was en niemand zijn kapitaal aan Java's vruchtbaren bodem durfde toevertrouwen. Verder wijst men u op de volgende jaren 1825—1830, toen het land door oorlog verwoest werd en de produktie stilstond. Zal men zulk eene vergelijking geschikt kunnen noemen om de waarheid te vinden? Is dat niet eene verschalking van het goed geloof der natie?

Neen, wil men weten wat Java voor handel en nijverheid zoude geworden zijn, dan moet men de zaken beschouwen zoo als zij in 1822 en 1823 stonden, toen men, gerust op de publikatie van 1818, zijne kapitalen aan den grond van Java *begon* toe te vertrouwen, toen handel en nijverheid door betere kennis *begonnen* te ontluiken en in vier jaren zoo aanzienlijk waren vooruitgegaan en nog zoo veel meer beloofden, toen er in *dien korten tijd*, alleen in de vorstenlanden, zoo veel koffij was aangeplant als op het geheel overige Java *in eene eeuw* door het monopolie. Toen bedroeg de in- en uitvoer 45,312,000 ropijen = 57,235,000 recepissen, voortgebragt en verbruikt door zes millioen Javanen = 9,54 R. per hoofd. Was dat slechts *zóó*, zonder eenige verbetering, voortgegaan, dan zouden in 1847 de tien millioen Javanen immers voor *f* 95,400,000 geproduceerd en verbruikt hebben. Daarin zijn zij echter sedert 1831 door het dwangstelsel verhinderd; en het gevolg daarvan is geweest, dat de uitvoer, volgens de opgave des ministers, *f* 59,400,000, en de algemeene invoer *f* 23,600,000 bedragen heeft, te zamen *f* 83,000,000, en dus ruim *twaalf millioen minder* dan de uitkomst, onder de ongestoorde werking der beginselen van 1818, bij eene vermeerderde bevolking in rede van 6 : 10, zou zijn geweest, namelijk wanneer *produktie* en nijverheid, op dezelfde hoogte gebleven, door vermeerderd kapitaal enz. in *niets* waren vooruitgegaan.

Is het niet merkwaardig, dat men, vier jaren na de werking van een vrijgevig stelsel, de intrekking daarvan provoceert, omdat de handel „*bedreigd*" werd met een overwigt van tweemaal honderd duizend pikols koffij, als produkt van den *vrijwilligen* arbeid en daghuur der Javanen? Is het niet merkwaardig, dat de maatregelen, door de Indische regering in 1823 genomen, om de vrije industrie te fnuiken, algemeene afkeuring vonden; iets waaromtrent eenstemmigheid bestond bij den Koning, den Minister van Koloniën, den Kommissaris-Generaal DU BUS, den Luitenant-Gouverneur-Generaal DE KOCK, den Raad van Neêrlandsch Indië en zelfs bij de faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij. Door die allen werd de terugkeer tot de beginselen van 1818 aanbevolen en aangeraden. Over de toelating van Europesche ondernemers en de bevordering van landontginning was toen maar eene stem; door allen werd dat doel beoogd (zie hieromtrent de verschillende rapporten en adressen bij STEIJN PARVÉ). Is het nu denkbaar, dat zoowel de Koning als al die hooge autoriteiten zich zoo zeer in de belangen van Nederland en Indië zouden hebben kunnen vergissen, dat men van dien terugkeer zulke nood-

lottige gevolgen zou hebben te wachten als men u daarvan in 1848—1852 voorspelt? Ons dunkt, dat het door ons aangevoerde en niet te ontkennen feit in de vorstenlanden (dat men met eene menigte andere kan vermeerderen) voldoende het tegendeel bewijst. Wij begrijpen niet, hoe men tegen zoo vele bewezen *daadzaken*, als er in het belang der vrije onderneming zijn aangevoerd, nog durft beweren, dat de Javanen niets noemenswaardig voor de Europesche markt zouden voortbrengen; te meer als men bedenkt met hoeveel tegenkanting, belemmering en moeijelijkheden de vrije produktie hier sedert twintig jaar te kampen heeft, en met welke bekrompene middelen zij, uit gebrek aan voldoend kapitaal en krediet, te worstelen heeft gehad.

II. Het tweede punt van bezwaar is, dat het Gouvernement bij eene — natuurlijk *rationele* en *langzame* — opheffing of loslating van het dwangstelsel, een gedeelte van zijne inkomsten zou verliezen en dat er dan geen batig slot zou zijn.

In 1824 — en dat was, zoo als boven is gebleken, geen voordeelig jaar voor handel en nijverheid — waren de landrenten (zie MAYLANS rapport bij STEYN PARVÉ) van 3,259,933 rop. in 1818 tot 5,436,354 rop. gestegen, alzoo eene verhooging in zes jaren van 2,176,420 = 66 pCt. of 11 pCt. in het jaar. Nu zijn 5,436,354 ropijen gelijk aan 6,866,000 recepissen. Bij eene gelijke progressie van 11 pCt. verhooging in het jaar, zouden de landrenten in 1847 gestegen moeten zijn tot ruim 17 millioen, en wat hebben zij werkelijk opgebragt? niet meer dan *f* 10,200,000, dat is eene verhooging van slechts *f* 3,334,000 in 23 jaren = 2 pCt. in het jaar; van welke som nog moet afgetrokken worden *f* 1,200,000 p. m. voor de landrente in Bagelen en Banjoemas ontvangen, alwaar in 1824 geene belasting werd geheven; waardoor de vergelijking tusschen 1824 en 1847 teruggebragt wordt = 6,866,000: 9,000,000. Dat de landrenten dus onder een vrijgevig stelsel veel hooger dan thans zouden gestegen zijn, is aan geen redelijken twijfel onderhevig. Doch wij zullen ons niet tot de landrenten alleen bepalen, maar de geheele som der territoriale inkomsten vergelijken; zij bedroegen in 1824:

Landrente	*f*	5,436,354
Verpachte middelen . . .	-	7,200,000
Ink. en uitg. regten . .	-	2,900,000
Totaal ropijen	*f*	15,536,354 = 19,600,000 recepissen.

In 1847 bedroegen de territoriale inkomsten, volgens den Minister van koloniën 14 Maart 1849,

Landrente	*f*	10,200,000
Verpachte middelen .	-	12,300,000
Ink. en uitg. regten .	-	5,200,000
	f	27,700,000

en dus *méér* in 23 jaren *f* 8,100,000, waarvan echter moet afgetrokken worden hetgeen de nieuwe residentiën daartoe hebben bijgedragen. Nemen wij nu weder in aanmerking, dat zes millioen Javanen in 1824 opbragten *f* 19,600,000, dan zoude, in gelijke verhouding van ieder hoofd, de belasting van tien

millioen Javanen *f* 32,660,000 moeten bedragen, dat is bijna 5 millioen meer dan nu in' s lands kas gevloeid is. En in 1824 hoorde men nergens over drukkende belasting klagen, terwijl men zulks nu van alle kanten verneemt. Wij gelooven dus, dat er niet alleen geen gevaar is voor verminderde inkomsten, bij eventuële opheffing van den dwang, maar dat integendeel veel meer zal kunnen opgebragt worden, wanneer de welvaart onder de Javanen terugkeert. Wij meenen daarom dat men op de volgende wijze behoorde te spreken.

Nederlanders! in 1824 bragten zes millioen Javanen hoofdelijk *f* 3,26 aan territoriale belastingen op. Wanneer zij *thans niet minder* welvarende waren dan *toen*, dan zouden tien millioen Javanen *f* 32,660,000 opbrengen; doch er is p. m. 5 millioen minder ontvangen, hetwelk gij natuurlijk zult vinden, wanneer gij in aanmerking neemt, dat in 1822—1823 de Javanen voor elke *f* 100, die zij voor den uitvoer leverden *f* 86,5 terug ontvingen, terwijl zij tegenwoordig voor elke *f* 100 slechts *f* 40 terug bekomen. Daardoor zijn zij natuurlijk zeer verarmd, en kunnen zij minder tot de belasting bijdragen, zoodat 's lands inkomsten jaarlijks verminderen. In 1851 zijn de territoriale inkomsten van Java geraamd:

Landrenten	*f*	9,000,000
Verpachtingen	-	9.660,000
Ink. en uitg. regten	-	5,500,000
		f 24,160,000

, minus de landrenten van Bagelen en Banjoemas à *f* 1,200,000 in 1824 niet ontvangen en p. m. 2,500,000 aan bazarregten, welke men over 1852 heeft moeten afschaffen. Het resultaat is dus, dat, bij eene aanzienlijke volksvermeerdering en den zoo zeer geroemden vooruitgang in produktie, door dezelfde residentiën p. m. *een* millioen meer zal opgebragt worden dan in 1824; dien ten gevolge is het batig slot eenige millioenen *minder* dan het, onder gunstiger omstandigheden voor de Javanen, had kunnen zijn. Met die verloren millioenen zou de Nederlandsche schuld zeer aanzienlijk verminderd zijn geworden en de Javanen zouden gelukkig en tevreden zijn geweest. Men zou dan geene dier tooneelen van jammer en ellende waargenomen hebben, welke men nu niet heeft kunnen verhinderen, dat ter uwer kennis kwamen, en die zoo zeer afsteken bij den aanzienlijken vooruitgang en voorspoed, waaraan men u wil doen gelooven.

Of nu deze aanzienlijke derving in de som der belasting, en het minder verbruik van Europesche lijnwaden en andere voortbrengselen van de Nederlandsche nijverheid, en de voordeelen door een welvarend land aan den handel en de plaatsing van kapitalen verzekerd, opgewogen worden door de winst die het monopolie heeft behaald, is wel een onderzoek waardig. Maar twijfelachtig schijnt het althans niet, of het *batig slot* zou, onder de onbelemmerde werking der vrijgevige beginselen van 1818, grooter zijn geworden dan tegenwoordig.

III. Het derde punt van bezwaar is, dat er, bij de opheffing van den dwang op Java, geen noemwaardige produkten voor dien handel zouden geteeld wor-

den en de Nederlandsche schepen *ledig* van daar zouden moeten terugkeeren.

Van 1818 tot 1822 zijn, door *vrijwilligen* arbeid in daghuur, door de aanwending van kapitaal en de kennis der ondernemers, bijna zoo veel koffijboomen aangeplant in slechts twee *residentie's* als op het overige, *dertien* maal grootere, deel van Java in eene eeuw door het dwangstelsel was voortgebragt; en sedert 1828 heeft men het, met alle inspanning door dwang en „*misbruik van de krachten der bevolking*," nog niet verder kunnen brengen dan tot eene verdubbeling van het koffijprodukt. Volgens de boven ontwikkelde gronden, zou de vermeerderde bevolking van Java, gesteund door het kapitaal, de kennis en de regeling van Europeanen, door vrijwilligen arbeid en daghuur, p. m. ²/₃ meer dan in 1822/23 voor den uitvoer hebben voortgebragt, als zij daarin door niets ware verhinderd, en dan zou de invoer twintig millioen meer hebben bedragen dan thans. Daaraan valt op een redelijken grond niet meer te twijfelen. Deze vermoedelijke uit- en invoer te zamen nemende, zouden uwe schepen ruim twaalf millioen aan waren meer *over* en *weer* te vervoeren hebben gehad, dan nu voor en na 1847 werkelijk het geval is geweest. Doch wij behoeven geen betwistbare bespiegeling; wij verzoeken u, om de verslagen van handel en scheepvaart te raadplegen. Zij zijn welsprekender dan de overschoone redeneringen van de *Waarschuwende stem*. Gij zult in die verslagen vinden, dat in het jaar 1825 niet meer dan 36 schepen onder onze vlag naar Nederland zijn vertrokken; en in 1832, toen het kultuurstelsel werd ingevoerd en zijne vruchten natuurlijk nog niet voorhanden waren, zijn er, ten gevolge der hernieuwde milde beginselen van het gouvernement, reeds 115 schepen onder onze vlag naar Nederland vertrokken, waaronder er 96 waren die op onze werven zijn gebouwd. Het getal schepen op Java, onder onze vlag bevracht, was dus van 1825—1832 met 11 in het jaar vermeerderd, van welke er 60 = 8,5 's jaars door uwe werven geleverd waren. Het is alzoo eene tastbare onwaarheid, wat de *Waarschuwende stem* bladz. 6 zegt, dat het tegenwoordig stelsel *in wezen heeft geroepen* eene koopvaardijvloot die geene wedergade kent! Neen, de vrije handel, het Nederlandsche kapitaal, nog niet dienstbaar gemaakt aan den monopolie-geest, en de ontwakende spekulatiezucht heeft de Nederlandsche scheepsbouw en de koopvaardijvloot in *wezen geroepen*, en haar in zeven jaren anderhalfmaal verdubbeld. Wat zou de zoo krachtig aangewakkerde ondernemingsgeest in de 15 volgende jaren hebben belet op die baan voort te gaan? Welke redelijke grond kan er aangevoerd worden, om te beweren, dat men de volgende jaren *niet*, als van 1825 tot 1832, zou zijn voortgegaan met 8 à 9 schepen voor den Indischen handel aan te bouwen, waardoor de vloot in 1847 met nog 125 schepen vermeerderd en tot 221 zou geklommen zijn? En wat wijzen ons nu de verslagen werkelijk aan? Dat er in 1847 — 232 en in 1848 — 203 schepen van Java naar Nederland zijn bevracht, dus ongeveer gelijk, doch met dat belangrijk verschil, dat ²/₃ der tegenwoordige scheepsruimte *naar* Java onbenut blijft, omdat het den Javaan, onder het tegenwoordig stelsel, ontbreekt aan de middelen, om voor meer dan 24 millioen in ruil

aan te bieden. Deze winstderving op de uitvracht moet vergoed worden door hoogere vrachten voor de produkten van Java te besteden, waardoor het batig slot in evenredigheid geringer wordt Hoe vele millioenen deze kunstmatige handelsvloot aan de natie heeft gekost, zal eenigzins afgeleid kunnen worden uit het verslag, onlangs door den minister van koloniën over de bezuiniging op de scheepsvrachten gegeven, daar het toch wel van zelf spreekt, dat, bij vrije konkurrentie, die vrachten voor en na 1840 niet hooger zouden geweest zijn dan thans. Al wat daartoe meer is uitgegeven, hebben de ingezetenen als belasting, in het voordeel der scheepsreeders, moeten opbrengen. Had men nu de natuurlijke ontwikkeling van handel en nijverheid op Java niet gestoord, dan zouden de Javanen thans ten minsten even zoo veel als in 1823 voortbrengen en verbruiken, dat is *f* 9,54 in het jaar; dat geeft voor tien millioen zielen, die er volgens den minister in 1847 waren, ruim 95 millioen aan in- en uitvoer. De Javaan zou voor *f* 100 zijner voortbrengselen *f* 86 van de uwen hebben teruggenomen; dat is meer dan het dubbele van hetgeen thans gesleten wordt, en uwe schepen zouden niet gelijk thans voor de helft ledig naar Indië moeten varen.

Nederlanders! zoudt gij wel groote vrees behoeven te koesteren voor het schrikbeeld, dat men u voor de vestiging van ondernemende kolonisten, voor de produktie der Javanen, voor het verlies van het batig slot en voor uwen handel op Java voorhoudt?

Onderzoekt de opgegeven feiten, toetst de beschouwingen aan de ondervinding in andere landen, onder den zegen van vrijheid in handelen verkregen.

Ceylon voerde in 1832 21,440 pikols koffij naar Groot-Brittanje, en in 1848 ruim 244,000 pikols, door middel van vrije produktie en ongehinderde toelating van kolonisten, een vooruitgang in rede van 1:11,3.

Java voerde in 1832 uit 314,000 pikols, in 1848 ruim 781,000 pikols; dat is een vooruitgang, onder *gedwongen* aanplant, in rede van 1:2,5 gedurende hetzelfde tijdvak.

Singapoera had in 1834 eenen handel — uit en invoer — van 13,156,000 sp. m. en in 1844 *f* 60,630,038. Vergelijk nu onzen handel op Indië en zie welke vooruitgang dáár in tien jaren, bijv. van 1840 tot 1850, verkregen is.

EENE STEM UIT DE BINNENLANDEN.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Algemeen verslag en beantwoording van vraagpunten omtrent het zeewezen van den staat, door de Commissie, onder het voorzitterschap van Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden, daartoe, bij beschikking van 14 Februarij 1852 n°. 57, door den Minister van Marine bijeengeroepen. 's Hage 1852.

Mijnheer de redakteur!

Uwe belangstelling in alles wat onze Marine betreft is mij bekend. Zij neemt ongetwijfeld haren oorsprong in de historische herinneringen van 't geen eenmaal onze zeemagt geweest is, in de wetenschap, dat zij ten allen tijde heeft medegewerkt tot roem van het vaderland, maar bovenal in de overtuiging, dat eene goede krachtige marine volstrekt noodig is voor de welvaart en het geluk onzer onschatbare koloniën. Die belangstelling, gevoegd bij de kennis van den toestand waarin zij thans verkeert, gelijk die in den laatsten tijd is bekend geworden, drong u, om tot mij de vraag te rigten: Wat is uw oordeel over het verslag omtrent het zeewezen van den staat, door de daartoe onlangs bijeengeroepen kommissie ingediend?

Die vraag is gewigtig en veelomvattend. Zal ze geheel naar waarde en volledig beantwoord worden, dan zou men niet alleen het geheele boek van nagenoeg tweehonderd bladzijden in al zijne bijzonderheden moeten ontleden en beschouwen, maar ook, waar men in meening van de kommissie verschilt, eigen zienswijze, behoorlijk uitgewerkt, toegelicht en verdedigd, daar tegen overstellen. Zoodanig werk kunt gij echter, wetende welke zware taak bovendien op onze schouders rust, van mij niet verlangd hebben. Uw verlangen bepaalt zich alzoo om, in korte trekken, mijn oordeel te vernemen over de algemeene strekking van het verslag. Ter voldoening aan dien wensch strekken deze weinige regels.

Ofschoon ik gaarne erken, dat de kommissie door de gestelde vragen gebonden was, geeft het verslag toch, naar mijn gevoelen, te veel en te weinig. Als ik zeg, dat het te veel geeft, heb ik vooral de uitvoerige ontwikkeling van bijzonderheden op het oog, die meer onmiddellijk zaken van uitvoering dan van beginselen zijn. Ik verwijs u, tot bewijs, naar de beantwoording der vraagpunten:

6. Wat wordt er vereischt, om, des noodig, op onze scheepshellingen spoedig te kunnen aanbouwen?

7. Wat wordt er vereischt, om, des noodig, het bepaald aantal schepen spoedig te kunnen uitrusten?

8. Welke der tot deze vereischten benoodigde artikelen behooren er doorgaans in de magazijnen aanwezig te zijn?

10. Door welke middelen kan de stand der scheeps-onderofficieren worden verbeterd en verheven?

Deze vier en vele der nog volgende noem ik vragen, waarvan de beantwoording voor den Minister, dien het aangaat, waarde kan hebben, maar die meestal in de toepassing naar de tijdsomstandigheden moet gewijzigd worden.

Als ik zeg, dat het verslag te weinig geeft, dan bedoel ik vooral, dat de cijfers niet genoeg uiteengezet en bewezen zijn, en dat de wenschelijkheid van het behoud der nog bestaande werven, 't welk door de meerderheid der kommissie wordt voorgestaan, niet behoorlijk wordt aangetoond. Op blz. 68 maakt de kommissie er zich van af, door te zeggen: „De „positie en eigendommelijkheden der nog bestaande etablissementen moe„ten, naar men meent, de gedachten aan eenige verdere opheffing of op„ruiming doen vervallen." Wij weten intusschen, dat sedert jaren de uitgebreidheid onzer werven voor velen in den lande, en daaronder bevoegde beoordeelaars, een steen des aanstoots is geweest. Voor velen was er, ook na de suppressie der werf te Rotterdam, nog geene goede verhouding tusschen de talrijkheid dier etablissementen en onze aktieve zeemagt en den aanbouw dien wij daarvoor noodig hebben. Er is meer dan eens, en naar ik meen te regt, beweerd, dat, hoe meer het aanbouwen en uitrusten op één punt vereenigd wordt, men des te voordeeliger en spoediger doeltreffend, goed en goedkoop werk kan leveren. Ik wijs u hierbij op de nota's van de heeren BERGHUIS en ESCHER. De eerste is van oordeel (blz. 157), „dat het verval van het zeewezen ook voor een deel moet worden toege„schreven aan eene omslagtige huishouding, verdeeld over een ook thans „nog onevenredig groot aantal etablissementen en aan het gemis van eene „goede contrôle op het verbruik van het onbewerkte materiëel en op den „arbeid van het werkvolk." Naar de meening van den heer ESCHER, „is „de achteruitgang onzer marine ten deele ook toe te schrijven aan de, „in verhouding tot de aktive zeemagt, te uitgebreide, te kostbare werven. „Daarom drong hij er bij de beraadslagingen op aan, om zoo veel moge„lijk te vereenvoudigen op de etablissementen, en het aldus bespaarde voor „de eigenlijke marine te gebruiken."

Nu ware het in mijn oog wenschelijk geweest, dat de kommissie dit hoogst gewigtige onderwerp, in verband met de hoegrootheid der zeemagt, gelijk ze als noodig door haar is vastgesteld, meer breedvoerig en naauwkeurig had behandeld. Nog eene belangrijke uitkomst zou men daardoor verkregen hebben, namelijk: dat de vraag over het wenschelijke, om bij partikulieren te laten bouwen, eene meening die door sommigen nog altoos met kracht wordt voorgestaan, misschien voor goed zou zijn opgelost. De kommissie is klaarblijkelijk over dit en meer andere onderwerpen, in hare toelichtende memoriën, zeer kort. Misschien heeft de vrees van een al te lijvig boekdeel in 't leven te roepen, dat reeds alleen om die reden door

velen zou worden ter zijde gelegd, tot deze beknoptheid genoopt. Maar misschien ook bevinden zich, in de notulen harer vergaderingen, nog genoeg gegevens, om dit een en ander later in een meer helder daglicht te plaatsen.

Ook de rangschikking der vraagpunten had, naar mijne wijze van zien, eene andere volgorde moeten hebben, zoowel om het geheel meer te doen sluiten, als om de bijzondere onderdeelen voor den lezer meer bevattelijk te doen zijn. Om met een enkel voorbeeld op te helderen, wat ik bedoel. Men had, na vastgesteld te hebben, hoe groot de zeemagt behoort te zijn, onmiddellijk de 9de vraag hebben moeten laten volgen, namelijk: welke vereenvoudigingen en verbeteringen er doelmatig kunnen plaats hebben, ten aanzien der inrigting en van het beheer der marine-etablissementen.'

Nog eene opmerking. Ook de kommissie heeft zich schuldig gemaakt aan eene fout, die men in onze huishouding van staat maar al te veel ontmoet. Ik bedoel haar verlangen en streven naar eene scherpe afscheiding der gelden voor de marine van de algemeene staatskas. Daarbij wordt gedurig stilgestaan; en de sommen voor de zeemagt worden op die wijze voorgesteld en bejegend, als of ze niet uit de algemeene bron voortvloeiden en tot het algemeene nut moesten dienen.

Maar al deze opmerkingen, die ik mij veroorloofd heb, zijn niet van zulk een overwegend belang, dat wij ons niet zouden verheugen in het verschijnen van dit boek. Gaarne zeggen wij den tegenwoordigen Minister van Marine dank, zoowel voor het in het leven roepen der kommissie, als voor de loijale wijze, waarop hij onmiddellijk openbaarheid aan den arbeid der kommissie gegeven heeft. Immers nu is door een negental bevoegde beoordeelaars gekonstateerd, dat onze marine, sedert twintig of dertig jaren, op eene schroomelijke wijze is verwaarloosd. Ja, zoo ver is het thans gekomen, dat men van gevoelen is, dat, indien men op den in den laatsten tijd bewandelden weg voortgaat, de slooping en vernietiging onzer oorlogsmarine nabij is. Het zijn treurige waarheden die de kommissie, in hare geleidende missive aan den Minister, op het papier heeft gesteld. „De hoofdzaak, welke *door* en *boven* alles duidelijk en onmisken- „baar is, en waarvan dan ook de kommissie afzonderlijke en herhaalde „melding wil maken, is de gebiedende noodzakelijkheid, om de hand te „slaan aan het herstel van 's lands zeemagt, wil men die niet weldra ge- „heel vernietigd zien. Is de teruggang, sedert 1828 tot hiertoe, reeds zoo „aanzienlijk geweest, een volgend tijdvak zoude nog treuriger uitkomsten „opleveren, bijaldien men op denzelfden weg bleef voortgaan; dan is de „tijd niet ver meer af, dat wij bijna geene eigenlijke oorlogschepen meer „zullen bezitten, en dat de roemrijke vlag, die eenmaal de schrik van den „vijand en de steun van den bondgenoot was, welke eeuwen lang met „eere op alle zeeën gevoerd werd, slechts nog van onbeduidende oorlogs- „vaartuigen zal wapperen, en Nederland weldra uit de rei der zeemogend- „heden moet worden gewischt. Reeds elders in een publiek betoog van „den open toestand van de Helder en het Nieuwe Diep aan de zeezijde

„is het treffende woord gesproken, dat wij *eigenlijk geene Marine meer heb-*
„*ben.* Mogt daaraan nu nog iets ontbreken, zoo zal het, gaat men voort „op den ingeslagen weg, niet lang meer duren, of dat schokkend woord „zal ten volle bewaarheid worden.”

Ik herhaal het, ’t zijn treurige waarheden; maar verheug u met mij, dat de kommissie den moed heeft gehad, ze onbewimpeld uit te spreken. Zij verdient daarvoor de erkentelijkheid van ieder, die het met de koloniën en het vaderland wel meent. Wij zijn haar dankbaar, „dat ze het beneden „zich heeft geoordeeld, den ellendigen toestand, waartoe de marine ge- „raakt is, te verheelen of te verbloemen; dat zij het tot hare roeping „heeft geacht, de diepe wond te peilen en bloot te leggen.” Op deze wijze worden de belangen van kolonie en Nederland beter gediend, dan door de zaak te bedekken of te vergoelijken. ’t Is de eerste stap, die ons tot eene noodzakelijke hervorming en betere orde van zaken, ook in dezen tak onzer huishouding van staat, kan brengen.

’t Zal sommigen wel niet aangenaam zijn, te vernemen, dat zij tot den droevigen toestand hebben bijgedragen; want onverantwoordelijk is door meer dan een invloedrijk persoon gehandeld. Of door wien is op het materieel geteerd, zonder aan de toekomst te denken? Wie was die minister, die eigendunkelijk de koloniale bijdragen voor de marine tot de helft verminderde en op die wijze alle verhouding verbrak? Wie was die minister, onder wiens bestuur al het volgende plaats greep? „Nimmer zou de in- „lijving (van de koloniale in de Nederlandsche marine) dergelijk verval „der Nederlandsche marine hebben kunnen veroorzaken, ingeval de sub- „sidie, welke de minister van koloniën, in gemeen overleg met den direk- „teur-generaal der marine in 1838 ter som van *ƒ* 2,500,000 had aangenomen, „in der daad verstrekt was. De sterkte van het auxiliair eskader der Ne- „derlandsche marine in Oost-Indië bepaald op 1400 koppen, werd, nadat „te naauwernood de overeenkomst was gesloten, op aanvraag uit Oost-Indië, „vermeerderd tot 2156 koppen. Het departement van marine heeft daaraan „gereedelijk voldaan, zoowel als aan alle aangegane verbindtenissen te dier „zake, maar het departement van koloniën heeft, vermoedelijk gedrongen „door de omstandigheden, de subsidie nooit voldaan zoo als het die voor- „gesteld had. De stukken van dien tijd bewijzen het, dat dit accoord „nimmer tot uitvoering kwam, voor zoo veel de betaling in Nederland „betreft. Hierover werden dan ook al spoedig klagten ingebragt, die met „veel aandrang doch vruchteloos herhaald werden, tot dat in 1840 het „departement van marine bij koloniën werd ingelijfd, overeenkomstig Zijner „Majesteits besluit van 21 Julij van dat jaar, n°. 75.

„De Minister van Koloniën werd toen hoofd van de beide departemen- „ten; van de jaarlijksche subsidie van koloniën aan marine tot een bedrag „van *ƒ* 2,500,000 werd niet meer gewaagd en nimmer iets anders betaald, „dan de kosten in Oost-Indië van het eskader, aan schafting, gedeeltelijke „soldij, reparatiën en eenige hoogst noodige verstrekkingen. Die reparatiën „en verstrekkingen werden daarbij naar de Indische tarieven ten duurste

„berekend, ja zelfs langen tijd allerlei onkosten als aan een partikulier in „rekening gebragt, en eindelijk werd de geheele koloniale bijdrage beperkt „tot ƒ1,200,660, zoo als die tegenwoordig nog verstrekt wordt door kolo-„niën in Oost-Indië, voor het aldaar dienend eskader."

Ik herhaal het, het kan voor den Minister, door wien dit alles tot nadeel der marine geschiedde, niet aangenaam zijn, dat de kommissie zoo ridderlijk voor de waarheid is uitgekomen; maar toch, het moest gezegd worden, al was het alleen, om te doen zien, hoe weinig sympathie de zeemagt bij velen onzer staatslieden heeft gevonden, en welke de waarachtige toestand is, waarin zij daardoor werd gebragt.

Hoogst opmerkelijk is ook hetgeen de kommissie verhaalt omtrent de pogingen die zij in 't werk heeft gesteld, ten einde van den tegenwoordigen Minister van Koloniën eene opgave te ontvangen van hetgeen het departement van koloniën jaarlijks heeft betaald, zoo van kosten voor het auxiliair eskader, als voor eigene marine, vóór de zamensmelting der beide marines. Zij verlangde die opgave dewijl zij meende daardoor tot een geheel ander cijfer te zullen komen, dan de sedert 1840 verstrekte ƒ1,200,000. En wat was het antwoord van den Minister? Dat hij zich niet in staat bevond, aan het verlangen der kommissie gevolg te geven, omdat de bescheiden, hier te lande voorhanden, daartoe niet voldoende waren, terwijl de ontbrekende inlichtingen aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië door hem waren gevraagd. Daarna is evenwel eene opgave van eenige jaren door den Minister ingezonden, welke alhier, in afwachting der uit Indië te ontvangen berigten, was opgemaakt. Maar deze opgave heeft de kommissie, als niet volledig, ter zijde moeten leggen. Nu heeft mij dit gebrek aan kennis van de kosten der marine in Indië zeer verwonderd; maar wat mij nog meer bevreemdt is, dat deze kosten ook niet bij het departement van marine bekend zijn, daar, volgens de bestaande instruktie, de kommandanten der oorlogschepen, die van daar repatriëren, eene rekening der gemaakte onkosten gedurende hun verblijf in Indië moeten opmaken en medebrengen. Uit dit gebrek aan kennis èn bij het ministerie van koloniën èn bij dat van marine, is eenigzins op te maken, hoedanig de kontrôle was, die vroeger over 's lands gelden gehouden werd.

Een tweede belangrijk punt, in het verslag wel kort maar krachtig uiteengezet, is de behoefte der koloniën aan eene goede zeemagt, veel uitgebreider dan er thans gevonden wordt. Zeker hebt gij, even als ik, met genoegen gelezen, hetgeen daaromtrent in de geleidende missive en de memorie van toelichting bij de derde vraag gezegd wordt. Gij zijt het ongetwijfeld, even als ik, met haar eens, wanneer de kommissie vermeent, dat onze zeemagt in staat moet zijn:

1°. den zeeroof, dien grooten kanker aan den Indischen Archipel, met vrucht te beteugelen, zoo niet te vernietigen;

2°. het ontzag voor onzen naam levend en blijvend te houden, onlusten, waar en wanneer die ontstaan, met snelheid te dempen en gestadig

noodzakelijk wordende expeditiën te voorkomen, die, telkens op zwakke schaal ondernomen, daardoor herhaald moeten worden en een bron van ontzagchelijke uitgaven zijn. Het bewustzijn onzer kracht, dadelijk bij de hand, zal opstand voorkomen, gelijk dat van onze zwakheid die zal uitlokken; en

3°. een niet onbelangrijk aandeel te kunnen nemen aan de verdediging van die kostbare bezittingen van den staat, wanneer Engeland, de mogendheid waarvan wij aldaar het meest te vreezen hebben, die sedert hare uitbreiding in Australië nu van meer dan eene zijde onze bezittingen meer en meer nadert, en wier handelsijver geen betoog behoeft, eene expeditie naar Java of eene onzer andere Oost-Indische bezittingen mogt afzenden. Het onderscheppen van transportschepen, oorlogsbehoeften als anderzins, nachtelijke aanvallen op de scheepsmagt zelf, wanneer de expeditie de kust nadert, in een woord, veel zoude daarmede gedaan kunnen worden om den vijand aanmerkelijke schade toe te brengen.

Wat mij betreft, de zienswijze der kommissie, ten opzigte der noodzakelijkheid eener goede en krachtige marine in Indië zoo als die door haar is ontwikkeld, was sedert jaren de mijne. Nog heb ik, gelijk vroeger, de overtuiging, dat de verwezenlijking van het plan der kommissie te dien opzigte de heilrijkste vruchten zal dragen, voor den Indischen Archipel in het algemeen en voor Java en het moederland in het bijzonder.

Ik treed niet in beschouwingen over de meer ondergeschikte vragen en antwoorden. Het zijn, zoo als reeds gezegd is, meest zaken van uitvoering. Er komt veel in voor, waartegen gewigtige bedenkingen zijn in te brengen. Maar dit zou mij te ver heen voeren. Misschien wordt ook veel daarvan nooit verwezenlijkt, en komt het al tot uitvoering, dan nog zal het aanmerkelijke wijziging ondergaan.

Wat de, onder de beantwoording van vraag I, vastgestelde magt betreft, daaromtrent moet ik toch nog het volgende zeggen. Aannemende de wenschelijkheid er van, dan nog geloof ik, dat het, met het oog op den toestand onzer finantiën, wel vooreerst tot de vrome wenschen zal behooren, zoodanige magt te willen scheppen. Immers bij het hoogere cijfer van *f* 1,650,000 op de begrooting zou het niet blijven, daar ik het met den heer BERGHUIS geheel eens ben, dat „voor de juistheid der cijfers van kosten van de nieuwe schepen geen voldoende waarborg te „vinden is, en daardoor het eindcijfer voor minder dan globaal, en bloot„stellende aan teleurstellingen mag gehouden worden"

Ik geloof genoeg gezegd te hebben, om u te overtuigen, dat ik niet in alles met de kommissie instem, maar dat ik mij toch in haar werk verheug. Ik beschouw het als den eersten steen tot den opbouw van een goed geheel, dat is: het doelmatiger besteden der gelden, voor dit departement van algemeen bestuur beschikbaar gesteld, waardoor de marine uit haren gedrukten toestand zal geraken, en Nederland en zijne koloniën groote voordeelen zullen inoogsten.

t.

B. H.

Varia.

Wij lezen in het *algemeen verslag der kommissie voor de zaken der Marine*, benoemd bij besluit van 14 Februarij 1852, nº. 57, eenige hoogst opmerkelijke woorden. Nadat de kommissie verhaald had, dat in 1838 de subsidie, die het Departement van Koloniën aan de Nederlandsche marine zou uitkeeren voor de diensten door de zeemagt in de koloniën te bewijzen, bepaald was op eene som van *f* 2,500,000 's jaars, laat zij daarop volgen:

„Die som is verminderd tot *f* 1,200,000 in den tijd der vereeniging der „beide Departementen onder den Minister van Koloniën, zekerlijk met „het oogmerk om het batig saldo der Oost-Indische kas, hetwelk het Moe„derland zoo zeer behoefde, te vermeerderen; maar zoodanige opdrijving „dier som, ten koste van het onderhoud van het noodzakelijke, is geene „goede oeconomie, maar overal een staatkundige misslag bevonden. Gelijk „men gedwongen wordt de sommen, op de munt voor Nederlandsch Indië „gewonnen, terug te geven, even zoo zal men hetzij nu, hetzij later, al „nadat men tot inzage der *waarheid* komen zal, ook de sommen terug moe„ten geven, die men op de marine zoogenaamd bezuinigd heeft, en met des „te aanmerkelijker nadeel, naar mate men langer wacht."

Ziedaar eene nieuwe bijdrage tot bewijs voor 't geen dezerzijds zoo dikwijls beweerd is. Men heeft de welvaart van Indië, men heeft de geheele toekomst opgeofferd aan de zucht, om tijdelijk groote voordeelen voor de schatkist te trekken. Wat het bestuur der koloniën tot 1848 betreft, wordt dit dan ook niet meer tegengesproken.

Maar is het sedert dien tijd anders geworden? is het nu beter? Wij betwijfelen het, of liever de bewijzen van verandering en verbetering zijn ons nog niet geleverd. De voorstanders van het tegenwoordige koloniale stelsel en de laudatores temporis acti stemmen in dit opzigt met ons overeen. Een hunner voornaamste en meest bekwame woordvoerders zegt: *) „Wat betreft de middelen, om aan Java herstel te verschaffen van het leed, dat schoone eiland berokkend, deze kunnen gemakkelijk gevonden worden zonder omverwerping der koloniale regeringsbeginselen. Nederland, dat zoo vele millioenen van Java bekomen heeft, heeft zich slechts eene betrekkelijk geringe opoffering ten behoeve van Java te getroosten. Eene geldleening van twintig millioenen is voldoende tot herstel van den geldsomloop in de kolonie, het gemis waarvan mede voor den Javaan van zeer schadelijke uitwerking is, en om staking in den geldsomloop voor het vervolg te voorkomen, is slechts noodig, om jaarlijks op Java, doch ten bebehoeve van het moederland, te verkoopen een gedeelte der koloniale pro-

*) Zie *Waarschuwende stem uit de binnenlanden van Java*, blz. 11 en 12.

dukten, die thans alle naar Nederland worden gevoerd, b. v. tot eene geldswaarde van vijf of zes millioenen. Wijders ontheffe men de kolonie gedurende drie jaren van de bijdrage, bekend onder den naam van batig saldo der kolonie, in dier voege, dat, gedurende dat tijdvak, de geldelijke subsidiën der kolonie aan de schatkist in Nederland, zich bepalen tot de som van *f* 9,800,000 's jaars, het aandeel der kolonie in den rentenlast van het moederland. Een voorschot van twintig millioenen, en derving, gedurende drie jaren, van het genot van het zoogenaamd batig saldo der kolonie, hetwelk in de laatste jaren omstreeks vier millioenen 's jaars heeft bedragen, ziedaar al de geldelijke offers, die van den moederstaat zouden behoeven gevorderd te worden, om de wonden te heelen, die aan Java zijn toegebragt."

Ziedaar, hoe de voorstanders van het tegenwoordige koloniale stelsel denken, over de noodzakelijkheid, dat een groot deel van 't geen eene bekrompen, zelfzuchtige en onzedelijke staatkunde Indië heeft afgeperst, door het moederland worde teruggegeven.

Wij gelooven echter, dat er ook thans bij hen overdrijving heerscht, gelijk ze vroeger bij hen heerschte, toen diezelfde staatslieden beweerden, dat op Java een nooit gekende welvaart heerschte, en al die klagten en voorspellingen dezerzijds gedaan van 't geen nu gebeurt, ongegrond waren.

De eenige, die nog niet overtuigd is, dat Java eenigen tijd zal moeten rusten van zijne opofferingen, ten einde te herstellen van zijn leed; de eenige, die meent, dat nieuwe offers van dat eiland kunnen gevergd worden, zoodat het muntwezen door de eigen krachten der kolonie, zonder hulp van 't moederland, kan hersteld worden, is de tegenwoordige minister van kolonien.

De overvoer van troepen, bestemd voor Indië, van Harderwijk naar Amsterdam geschiedt met kagen. Voor 150 man worden er *twee* gebruikt. In het ruim is stroo gespreid. De troepen komen scheep. Op het dek kunnen zij niet blijven; daar is slechts plaats voor de opvarenden. Ze werpen zich neder, ieder op zijn bos stroo.

Er is geen kort trajekt te doen op onbewogen water, maar eene reis over de Zuiderzee. De kaag gaat onder zeil; de wind verheft zich en de zee wordt onstuimig. De wind is tegen en het regent. De luiken moeten digt. 't Wordt nacht. De reis duurt lang. Velen, zoo niet allen, zijn zeeziek. Men verbeelde zich vijf-en-zeventig man in dien toestand, half stikkende door gemis aan zuivere lucht, in de engte en in het duister!

Men komt eindelijk op de plaats der bestemming; de luiken gaan open, — maar 't ziet er deerlijk uit met de lading!

De officieren hebben het niet beter. Zij zijn slechts door een oud zeil of presenning van de manschappen afgezonderd. Willen zij zitten, anders dan op hun strooleger, dan gebruiken zij beurtelings eene omgekeerde puts als die namelijk, in de gegeven omstandigheden, voor omkeering vatbaar is. Men walgt van dit voorproefje der groote reis.

Zelfverloochening is zeker eene edele eigenschap van den soldaat. Dit belet echter niet, dat hij, in een tijd van vrede en voorspoed, en in zijn

eigen land, met regt aanspraak mag maken op goede behandeling en verzorging. Men moge zeggen: de soldaat moet met alles te vreden zijn; de soldaat is eene machine; 't is hem verboden te denken; „une baïonnette qui raisonne, c'est comme un bras qui pense," — en dat alles moge men geestig noemen — het doodt de waarheid niet, die men hooren kan in de kantine „la buvette de la chambre des députés" *).

En deze wijze van troepenverzending, als waren de militairen levend vee, duurt nu meer dan een derde van eene eeuw!

Maar nog ergerlijker zijn de tooneelen, als de overvoer geschiedt naar de reede van Texel, want dan duurt de reis meestal drie of vier dagen — en dan in den winter! Is de reis naar Vlissingen, dan duurt het leed zoo lang, en geschiedt de overvoer met zulk een ellendig vaartuig, dat velen het er niet gezond afbrengen. De militairen zijn wel geene schoothondjes, maar toch ook geen rundvee. En het zijn deze soldaten, die den roem der Hollandsche wapenen in Indië moeten gaan handhaven en de zekerheid van het bezit der kolonie moeten helpen waarborgen!

Waarom hebben zij, die met de zaak bekend zijn, niet reeds sedert lang de aandacht van het ministerie, dat het aangaat, op deze zaak gevestigd? Wij doen dat thans. Zal het wat helpen? Zal het ook nu nog langer zoo blijven? Of zal de openbaarheid verbetering aanbrengen?

Is het niet natuurlijk, onder zulke omstandigheden, bij een ongenoegzaam handgeld, dat de koloniale werving geene Nederlandsche rekruten oplevert, en men de suppletie moet halen van over de grenzen, met dit verderfelijk gevolg, dat het Indisch leger gevaar loopt van op nieuw de toevlugt te worden van allerlei vreemd gespuis.

Er is voor het Indisch leger veel te verbeteren, dat niet valt onder het bereik van zijnen bevelhebber of van het Gouvernement in Indië. Dat men met Harderwijk beginne!

Men heeft ons van Batavia eenige berigten medegedeeld omtrent de zoogenaamde „zendeling werklieden," die door tusschenkomst van den predikant O. G. HELDRING derwaarts zijn gezonden. Wij zullen in de eerste plaats die berigten laten volgen.

„De zendeling werklieden bewonen het landhuis *Kampong Makasar*, op een afstand van vijftien palen (ongeveer vier uren) van de stad. Dat huis is, met het daarbij behoorende erf, door het „Genootschap van in- en uitwendige zending" te Batavia gevestigd, en waartoe de heeren ESSER, KING en anderen behooren, voor eenigen tijd gekocht. De grond dien zij bewerken is niet zeer uitgestrekt en vrij schraal, door gebrek aan water. Om dit laatste te verhelpen, zijn zij bezig met uit het riviertje Tjipinang, dat ten oosten van hun grond loopt, water naar de hoogte te brengen, door middel van zeer eenvoudig zaamgestelde pompen en andere werktuigen. Een hunner is machinist, een ander kleermaker en een derde rijtuigmaker. Zij oefenen echter deze ambachten niet uit, en hebben zich ook

*) La caserne, ou moeurs militaires.

voor het verrigten van werk bij het publiek nog niet aanbevolen. Hunne werkzaamheden bepalen zich tot het aanleggen van een groentetuin op den grond, waarvan wij zoo even spraken, het schoonhouden van huis en erf — en vooral ook in het geven van gratis onderwijs aan de inlanders in den omtrek, die zich daartoe bij hen aanmelden. Dat onderwijs bepaalt zich tot het lezen en schrijven van het Maleisch met Latijnsche karakters en het rekenen. Zij hebben zich daartoe de boeken aangeschaft, die bij het Gouvernement verkrijgbaar zijn en die, als elementair boeken voor de op te rigten inlandsche scholen, door den heer TACO ROORDA en anderen zijn vervaardigd. Bij hunne aankomst kenden zij nog geen Maleisch; thans hebben zij daarin vrij goede vorderingen gemaakt.

„Omtrent hun levenswandel hooren wij hier niets dan goeds. 't Zijn stille, eenvoudige, ordentelijke menschen. Ze laten zich nergens zien, en drijven dit zoo ver, dat zij zelfs de omliggende kampong's nog niet bezocht hadden.

„En toch hebben ze thans vele onaangenaamheden en moeite. Een kwestie, die zij onlangs hadden met de policie te Meester Kornelis, over een mandor van den heer K. hun buurman, die bij hen onderrigt genoot, moet een besluit van het Gouvernement hebben uitgelokt, waarbij hun het geven van onderwijs en 't zendelingwerk op Java wordt verboden, en waarbij hun de buitenbezittingen en speciaal Borneo worden aangewezen als het terrein, waarop zij, des verkiezende, mogen arbeiden. De assistent-resident van Batavia heeft hun dit medegedeeld, en hun tevens, namens het plaatselijk bestuur, gelast, om het geven van onderwijs te staken."

Ziedaar het verhaal, dat wij met de vorige mail ontvingen, omtrent eene nieuwe vervolging van hen, die niet op Java komen, om hun fortuin te maken, maar om de zegeningen van christelijke ontwikkeling en beschaving aan de inboorlingen te brengen. Op deze vervolging doelt waarschijnlijk de heer O. G. HELDRING, wanneer hij in zijn tijdschrift *de Christelijke vereeniging* voor September 1852, het volgende zegt: „De berigten uit Java nemen een hoog ernstig karakter aan. Het zou mij niet verwonderen, dat de Duitsche vrienden van daar verbannen werden, want zij beginnen te evangeliseren. Voorwaar, eene verschrikkelijke misdaad. Heeft dan niet ieder lid der gemeente dezen pligt, dit regt?"

Wij voor ons gelooven niet, dat het tot dit uiterste, tot eene verbanning, zal komen. Wij gronden ons geloof op den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal. Hij is ongetwijfeld verkeerd ingelicht. Er zijn hooge ambtenaren te Batavia, die alles zullen doen voor vreemdelingen, Fransche akteurs bij voorbeeld, maar die zelfs Nederlanders bemoeijelijken en gaarne zouden bannen, zoo ze komen om de inboorlingen te onderwijzen. Dat ligt nu eenmaal zoo in hunnen aard; en 't is natuurlijk, dat die geaardheid invloed heeft op de berigten en voorstellen, die de Gouverneur-Generaal van hen ontvangt. Kende de heer VAN TWIST de zaak, zoo als ze is, dan houden wij ons overtuigd, dat hij eer zou beschermen en ondersteunen, dan verstoren en verwoesten.

In onze aflevering van Julij dezes jaars, hebben wij, als een bewijs der absurditeit om de drukpers in Indië aan banden te leggen, een voorbeeld medegedeeld van de wijze, waarop men toch van hare kracht weet gebruik te maken door de nabijheid van Singapoera. Wij hebben toen over de waarde der bezwaren, door den heer ESCHAUZIER tegen den directeur van finantiën DE VEER ingebragt, ons oordeel opgeschort. Thans gebiedt de billijkheid ons te berigten, dat bij vonnis van het Hooggeregtshof te Batavia van 26 Augustus ll. het Gouvernement is veroordeeld, om de vrachtrekening van den heer ESCHAUZIER, benevens de rente daarop van 11 Mei 1852 tegen 6°/₀ 's jaars, gevallen, te betalen, ongerekend de proceskosten die ook door den staat moeten worden gedragen. Aan den heer ESCHAUZIER is daarop uitbetaald het gelikwideerd bedrag dier rekening groot ƒ4173.66 en de rente van 11 Mei tot 10 September l. l. ad ƒ82

Drie bijzonderheden merken wij op.

Vooreerst. Het Hooggeregtshof heeft op nieuw een schoon bewijs gegeven van onpartijdigheid en onafhankelijkheid tegen over het Gouvernement.

Ten tweede. De heer ESCHAUZIER is, wat den grond zijner grieven betreft, volkomen geregtvaardigd.

Ten derde. De staat is weder het slagtoffer van de verkeerde en laakbare handelwijze van den direkteur van financiën, den heer DE VEER.

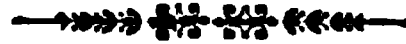
Wij hebben vroeger, in onze aflevering voor Junij l. l., melding gemaakt, dat men te Batavia, een streng onderzoek instelde naar den onverlaat, die aan de redaktie van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* een afschrift had gezonden van het wetenschappelijk rapport van Dr. H. CROOCKEWIT CZ. over de tinmijnen van Malaka.

Thans schijnt men den moed op te geven, om dien schuldige te vinden. Althans men schrijft ons met de laatst ontva'gen mail: „Nadat de aflevering van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indie* voor Junij l.l. te Batavia ontvangen was, is van de algemeene sekretarie een brief aan den Prokureur-Generaal afgegaan, met het verzoek om het onderzoek te staken naar dengene, die het rapport van Dr. CROOCKEWIT aan dat Tijdschrift heeft bezorgd. Men heeft tevens daarbij te kennen gegeven, dat dit noodig werd geacht, omdat men thans den spot met dat onderzoek begon te drijven."

Onder meer belangrijke stukken, die wij met de, eergisteren aangekomen, landmail ontvingen, bevindt zich het Gouvernementsbesluit van 20 Januarij 1850, n°. 7. Dat besluit handelt over een te kort van ƒ46,960.37½ in de kas der residentie Madioen gevonden, en bevat eene nieuwe belangrijke bijdrage voor de kennis van de wijze, waarop 's lands financiën in Indië worden beheerd, en van de verdiensten van sommige warme voorstanders en voorvechters van het tegenwoordige koloniale stelsel.

Plaatsgebrek en tijd verbieden ons, om dit besluit thans mede te deelen. Wij moeten er dus tot de volgende maand mede wachten.

Wij vernemen, dat thans een dagblad te Batavia wordt uitgegeven onder den titel van „de Java-bode." De redakteurs zijn dezelfden als van het verdienstelijke maandwerk „Biang lala," de heeren DE RITTER en TOLLENS. De volgende maand hopen wij ons uitvoeriger met dit laatste geschrift bezig te houden. De „Biang lala" staat onder de censuur van den algemeenen sekretaris, de „Java-bode" onder die van den resident van Batavia. De redaktie moet hierbij zeer veel faciliteit ondervinden. De tijden schijnen ook in dit opzigt veranderd te zijn. Het publiek moet vooral met de „Java-bode zeer zijn ingenomen. Wij hebben er nog slechts een enkel nommer van onder de oogen gehad, 't welk wij met belangstelling lazen.

Bijdrage tot de kennis van de zeden en gewoonten der Javanen.

III.

(*Vervolg van blz.* 367.)

Oudheden en Fabelleer.

Het is mij gebleken dat de onderscheidene merkwaardigheden, bestaande in beelden, grafplaatsen, tempels, enz., welke in deze residentie, als zoovele gedenkstukken van kunst en nationale godsdienstoefening voorkomen, door de Javanen gemeend worden, vervaardigd te zijn door zeer heilige personen of menschen die zich aan het vasten hadden overgegeven, waardoor zij tot een verheven stand geraakten, en dat dezelve daarom door de tegenwoordige inwoners nog als zeer heilig beschouwd en in grooten eerbied gehouden worden. Velen oefenen godsdienst-plegtigheden uit bij deze oudheden; voornamelijk wanneer een Javaan van eene gevaarlijke ziekte genezen, of bevrijd wordt van eene moeijelijke of droevige zaak, doen velen daarvoor een offer, bestaande in een geschenk van bloemen; anderen, die voor een slecht gewas of gebrek aan regen vreezen, begeven zich met hunne buffels naar de gedenkteekenen, waar zij, om een goeden uitslag en voorkoming van rampen, gebeden aanheffen, terwijl zij tevens de belofte doen, tot verdere dankbetuiging maaltijden aan te rigten; bij welke gelegenheid zij hunne trekdieren versieren, en alle mogelijke pracht ten toon stellen. Omtrent deze overblijfselen van vroegere grootheid hebben zij vele oude fabels of godenverdichtselen; weinigen vindt men echter die in deze uitlegging zeer ervaren zijn, en de alles verslindende tijd heeft op de overlevering even als op derzelver gedenkteekenen gewerkt; daar echter in deze residentie nog een aantal overblijfsels van godenverdichtselen bekend zijn en deze tot opheldering kunnen strekken van vele gedenkteekenen, zoo schijnt het mij niet geheel nutteloos toe, ze in het kort mede te deelen, alvorens tot de beschrijving van de hier aanwezige merkwaardigheden en oudheden over te gaan.

De „Déwå's" (goden) en „Widådari's" (godinnen) werden door de Boedoe's in negen klassen verdeeld, namenlijk in negen rangen, waardoor hun magt en gezag bepaald was; daarvan zijn in deze Residentie 88 (46 Déwå's en 42 Widådari's) bekend, en wel: de vorst van alle Déwå's, en zijn broeder, „Patih" of zaakgelastigde van den vorst; daarna 19 Déwå's, welke gerekend worden onder de Déwå's „Nåtåsångå" en in het

rijk der Goden („Soeralaja") woonden; hierop volgen dertien Déwa's, die niet in het rijk der Goden verkeerden, maar gezag over wereldsche zaken hadden; daarna vijf Déwa's, die het gezag hadden over aarde en water; dan zeven Déwa's, die geheel op de aarde van het rijk der Goden waren afgescheiden en voorts twaalf Widadari's, voorkomende in de geschiedenis „Setami," waarna men acht Widadari's had, welke tot het rijk der Goden behoorden en verder veertien, die naar de aarde zijn gedaald, terwijl men nog vier Widadari's had in de Sapta Patala, zevende verdieping der aarde en vier op den bodem der wateren.

De gewone namen der Goden en Godinnen zijn: DÉWA, SANG YANG, BATARA en DÈWI. „Déwa" is eene benaming van iemand, die door de Boedoe's en Wajang geëerd, aangebeden en verheven werd; „Sang yang" is een titel voor de namen van zeer hooge personen; („yang" is gelijk aan „Eyang" grootvader), en beteekent ongeveer: de geëerde, aangebedene; „Batara," beteekent: de verhevenste; „Dèwi" is het vrouwelijk van Déwa en „Widadari's" zijn hemelsche vrouwen of Engelinnen.

De oorsprong der Goden is, volgens de overlevering der Boedoe's van de eerste menschen, ook bij hen ADAM en EVA (door hen HAWA genaamd).

De overlevering zegt, dat ADAM en HAWA, na veertig kinderen te hebben verwekt, verschil hadden, betreffende het aangaan van huwelijken hunner kinderen: ADAM was van gevoelen, dat men de goeden met de kwaden moest vereenigen, waarmede HAWA niet instemde; zij kwamen overeen hunne magt te beproeven; ADAM stelde, dat zijne echtgenoote geen kinderen zonder hem kon verwekken, waartoe hij meende in zich zelf de kracht te bezitten, hetwelk hij bevestigde, daar hij na verloop van negen maanden een zoon verwekte, welke hij den naam van NABI SIS gaf; aan dezen dierbaren zoon werd eene vrouw uit den hemel geschonken, genaamd DEWI SOYLA bij wie hij een zoon verkreeg met name NOERRASA. NABI SIS, den wensch koesterende, om in het bezit van een tweede kind te geraken, wendde zich daartoe dagelijks met gebeden tot den hemel, waar hij verhoord werd door een der Engelinnen, welke hem een zoon, genaamd NOERTJAJA, uit den hemel toezond. Deze NOERTJAJA, zegt de fabel, was van een geheel andere inborst, en weigerde onmiddellijk NABI SIS voor zijn vader te erkennen. en kleefde geheel den duivel aan, met wien hij zich verwantschapte, daar hij van dezen eene zeer schoone vrouw ten huwelijk ontving, met wie hij op last van den duivel naar den berg Djónggring Kentjana vertrok, waar hij door den duivel als vorst bevestigd werd, en alles instelde gelijk het in den hemel was en tevens den naam aannam van SANG YANG MAHA JAKTI, en zijn goddelijke afkomst geheel ontkennende, een godloochenaar werd. De duivel bragt hem vervolgens in een grot of verwulf, dat onder de zee doorliep, waar hij hem een bron aanwees, die door den Pandita KABIB bewaakt werd, waaruit hij hem gelastte eenig drinkwater te nemen: hij en zijne nakomelingen zouden onsterfelijk worden, indien zij daarvan gedronken hadden; hij waarschuwde hem echter voor voornoemden Pandita, daar deze het Opperwezen toegedaan was en hem in het nemen van het drinkwa-

ter zoude verhinderen, indien hij hem niet door list misleidde. Bij zijne aankomst ontmoette hij werkelijk den Pandita, welke hem niet toeliet eenig water te nemen, waardoor zij in een hevig gevecht kwamen, waarbij NOERTJÀJÀ, als de zwakste partij, half dood ter aarde stortte, zich met moeite verwijderde en van het voorgevallene aan den Duivel verslag deed, die hem vervolgens den raad gaf andermaal te beproeven zijn bevel ten uitvoer te brengen, en tot dat einde eenige aarde te nemen, van de plaats waar ADAM het eerst geleefd had; daarmede moest hij zich verweren, terwijl hij niet twijfelde of de Pandita zoude dan bezwijken; NOERTJAJÀ, gaarne zijn nageslacht onsterfelijk willende maken, ging andermaal den last van den Duivel beproeven, en zoodra hij door den Pandita werd aangerand, wierp hij eenige handen vol van gemelde aarde in het aangezigt van den Pandita, welke aarde onmiddellijk in een aantal beesten en duivels veranderde, die den Pandita, binnen weinige oogenblikken zoodanig mishandelden, dat hij bewusteloos ter aarde stortte, waarop NOERTJÀJÀ van het water dronk en onsterfelijk werd; de vrouw van den Pandita, verwonderd over de lange afwezigheid van haar gemaal, begaf zich naar de bron alwaar zij hem bewusteloos ter aarde zag liggen; daar hij echter onsterfelijk was, was zij dadelijk er op bedacht hem zijne pijnen te ontnemen, hetwelk zij deed met een „sibet" (waaijer) die afkomstig van HÀWÀ was, waarna hij de bron andermaal ging bewaken, waar hij voor de tweede maal op dezelfde wijs door NOERTJAJÀ mishandeld werd; NOERTJÀJÀ ziende, dat de beesten gedood en de Pandita hersteld waren door gemelden waaijer, veranderde zich in een jonge krab en begaf zich voor de voeten van des Pandita's vrouw, die door de jongheid van de krab bewogen, dezelve bij de bron bragt en zich toen weder naar den Pandita begaf; inmiddels maakte NOERTJAJÀ zich van eene aanzienlijke hoeveelheid water meester, waarmede hij ontvlugtte en het zijnen afstammelingen te drinken gaf, waardoor zij allen onsterfelijk werden; — op dezen berg verwekte hij een zoon bij zijne echtgenoote, met name NOERNÀSÀ, aan wien hij het rijk Djónggring Selaka gaf.

NOERNÀSÀ kreeg, op aanhoudend verzoek, van den Duivel een zoon, SANG IJANG HENING, ook wel SANG IJANG WENANG genaamd; deze, het gedrag van zijnen vader volgende, huwde niet, maar verzocht aan den Duivel ook het voorregt van zijnen vader te genieten en een zoon uit de natuur te ontvangen; hij verkreeg er een die zeer schoon van gelaat was, en door het geslacht der Duivelen SANG IJANG TOENGGAL genaamd werd; in de overlevering komt hij gewoonlijk voor als SANG IJANG WISÉSA.

De afstammelingen van dezen laatsten zijn door de Boedoe's als goden beschouwd; SANG YANG TOENGGAL regeerde als vorst, maar had nog geen goddelijke magt en werd door de Boedoe's niet aangebeden; hoezeer ongehuwd, verwekte hij door de kracht des duivels, vier zoons, genaamd SANG YANG PANGGAT, SANG YANG POENGGOENG, SANG YANG POEGOEK en BATARA GOEROE; de twee oudsten hebben menigmalen om het rijk hunner voorouderen gevochten, doch SANG YANG TOENGGAL wilde het niet afstaan, dewijl

bij het rijk aan zijn jongsten zoon BATÅRÅ GOEROE toedacht; de twee oudsten hierin geen genoegen nemende en zich willende verzetten werden door hun vader uit het rijk naar de aarde verjaagd, en veranderde SANG YANG POEGOEK in TOGOK en SANG YANG POENGGOENG in SEMAR: twee potsemakers thans nog in de wajang in gebruik. BATÅRÅ GOEROE volgde zijn vader op onder den naam van SANG YANG GIRI NATÅ en kreeg tot patih zijn broeder SANG YANG PANGAT onder den naam van SANG YANG ARSI NARÅDÅ.

Kort na dien tijd was er eene bepaling van de verrigtingen en woonplaatsen der onderscheidene dewå's. Hunne magt strekte zich echter niet verder uit, dan hetgeen betrekking had tot ieders gezag; zij verkregen daartoe de magt van „Batårå"; doch om donder, tooverijen en wonderen te veroorzaken, moesten zij vergunning aan BATÅRÅ GOEROE vragen.

BATÅRÅ GOEROE, of SANG YANG GIRI NATÅ, was de vorst van alle dewå's, de leeraar en aangebedene van de Wajang's en Boedoe's, en werd als zoodanig door zijne voorouders bevestigd. De overlevering zegt, dat hij, onmiddellijk nadat hij zijn verheven rang bekomen had, zijn verlangen te kennen gaf aan eene vrouw gehuwd te worden, waartoe hij zich bij den duivel vervoegde, met dringende beden om eene vrouw uit het rijk der duivelen te ontvangen; hij werd verhoord: de duivelen deden een schoon vrouwenbeeld in zijn rijk verschijnen, genaamd DEWI OEMÅ of DEWI OEMAT. Deze echter verzette zich tegen BATÅRÅ GOEROE, en ontvlugtte hem telkens wanneer hij haar wilde naderen, reden waarom BATÅRÅ GOEROE zich bij zijne voorouders beklaagde en hun de noodzakelijkheid te kennen gaf, dat zij hem in het bezit stelden van vier armen, waardoor hij DEWI OEMÅ aan alle kanten zouden kunnen staande houden; zijne voorouders de noodzakelijkheid inziende, raadpleegden hierover met den duivel, welke hem dadelijk in het bezit van vier armen stelde, opdat hij tevens de magt zou hebben, om gelijktijdig met een zijner armen te besturen het rijk der goden, de verblijfplaats der duivelen, de aarde en de zevende verdieping van de wereld, (de oude en hedendaagsche Javanen verdeelen de aarde en den hemel in zeven verdiepingen, door hun „saptå påtålå" en „saptå åkåså" geheeten), waarover zij hem het gezag gaven ten einde nader door hem geregeld te worden. DEWI OEMÅ, BATÅRÅ GOEROE thans niet langer kunnende ontvlugten, was genoodzaakt, zich aan hem over te geven, waarop BATÅRÅ GOEROE met leedwezen ontwaarde dat zij hermaphrodiet was; daarover in hevige woede ontstoken, ontnam hij haar het mannelijk deel, hetwelk hij met geweld wegwierp, waardoor een hevige wind ontstond, genaamd „tjarattahoen" (waar aan de tegenwoordige Javanen der geringe volksklasse den oorsprong van de windhoozen toeschrijven); daarna trachtte BATÅRÅ GOEROE de huwelijkspligten te volbrengen, waarin hij echter niet slaagde, daar zij zich niet aan hem wilde overgeven, waardoor zijn zaad ter aarde stortte en dadelijk in duivelen veranderde, genaamd „omå pålå" (de Javanen stellen mede dat dit de oorsprong is der huwelijks-oneenigheden); GOEROE hierdoor in gramschap ontstoken, maar echter den wensch koesterende bij haar kinderen te verwekken, be-

gaf zich andermaal naar zijne voorouders, en verzocht om twee koebeesten, één van het mannelijke en één van het vrouwelijke geslacht, ten einde voor hem en zijne echtgenoote te dienen om daarop te rijden, waardoor hij zinnebeeldig wilde aanduiden dat zij boven alles verheven waren; bij de ontvangst noemde GOEROE deze koebeesten Sapi Goemarang en zond het vrouwelijk beest aan DEWI OEMA die, daarmede zeer verheerlijkt, zich niet langer aan hem wilde onttrekken, en hem eene ontmoeting voorsloeg; kort daarna was zij zwanger, in welken staat zij aanhoudend haar verlangen te kennen gaf om lijken en het aas van dieren te eten. GOEROE verbaasd dat eene schoone godin, als DEWI OEMA, zulk een gedrag leidde, verwierp haar uit zijn rijk en zond haar op den berg „Sétra ganda Majoe woekir Pedikan watoe segaeno Loyo"; eene plaats alwaar alle lijken gebragt en veel aas van gedierte gevonden werd en de duivelen zich ophielden. Zij kreeg aldaar van GOEROE het oppergezag over de duivelen en nam den naam DEWI DOERGA aan; op dezen berg beviel zij van een zoon, die door GOEROE, BATARA KALA genaamd en aan DEWI DOERGA toegevoegd werd; hij bestuurde met zijne moeder het rijk der duivelen. GOEROE huwde vervolgens met DEWI BANDONDARI, welke hij op dezelfde wijze als DEWI OEMA, verkreeg; bij deze godin verwekte hij echter geen kinderen; daarom verzocht hij het voorregt zijner voorouderen: eenige kinderen uit de natuur te ontvangen, welke hij noodig had om het heelal te regeren; zoo verschijnen in de overlevering als zijne kinderen de BATARA BRAMA, INDRA, BASOEKI en WISNOE; terwijl men verder aangeteekend vindt, dat er eene plant van zijne voorouders bestond, genaamd „kajoe kastoemba", die zeer fraaije en welriekende bloemen voortbragt; daarom gelastte GOEROE zijn zoon WISNOE om de kastoemba-plant zorgvuldig te bewaken, terwijl hij hem streng verbood, iemand daarvan bloemen te laten plukken. GOEROE, op zekeren tijd bij de kastoemba-plant gekomen, terwijl WISNOE afwezig was, ontdekte twee bloemen, waarvan de eene reeds verwelkt en de andere nog zeer schoon en welriekend was; de laatste nam hij van den boom en verzocht aan zijne voorouders dat de bloem in een zijner kinderen zou veranderen, waaraan zij voldeden; de bloem veranderde in een schoone godin, welke GOEROE den naam van DEWI SRI SEKARDI gaf.

GOEROE, over de schoonheid van deze godin getroffen, wilde haar tot zijne echtgenoote hebben, waartegen zijn broeder SANG YANG ARSI NARADA zich verzette, op grond dat de schoone DEWI SEKARDI, de huwbare jaren nog niet bereikt had; daarom zond GOEROE haar naar SOERIGA om door hem bewaakt te worden. WISNOE, bij zijne terugkomst de bloem missende, begaf zich onmiddellijk naar de omliggende streken om die te zoeken en eindelijk bij BATARA SOERIGA komende, ontwaarde hij DEWI SRI SEKARDI, die hij dadelijk voor de ontvoerde bloem herkende en op dien grond als zijne echtgenoote ontvoerde. GOEROE, hierover ten hoogste misnoegd, veranderde den naam van SOERIGA in SANG YANG SOEMÉRANG tot straf zijner nalatigheid; de naam „soemérang" beteekent *schandvlek*, waardoor hij ten spot van het algemeen werd. GOEROE, vergramd over de voort-

durende teleurstellingen, wilde zich met geene vrouwen meer vereenigen, en ging over tot de regeling van het heelal en de beperking van de magt zijner kinderen en verdere goden, waartoe hij begon met het rijk der goden „SOERALAJA" te noemen, en het te omringen met een steenen muur, waar in slechts ééne opening bleef, waarvoor hij een deur plaatste, genaamd „séla tammantang," die van zelf zich opende en sloot; dezen muur omringde hij met eene onmeetbare diepte, waarvan hij de hel of verblijfplaats der boosdoeners maakte, genaamd „kawah" of „toembroe gaemako tjemani loka"; over deze onpeilbare diepte maakte hij eene brug genaamd „wot sogal ogal agil," die naar het rijk der goden liep en in eene onophoudelijke beweging was en voortdurend ronddraaide, waardoor alle boosdoeners die tot den vorst der goden geroepen werden, in de hel stortten, daar alleen de goden de kracht hadden om zich aan deze ronddraaijende brug vast te houden; daar er echter velen waren, die geene genoegzame misdaden bedreven hadden om in de hel te verkeeren, zoo vervaardigde GOEROE aan het eind van de brug een zandwoestijn of modderpoel (waarover de geleerden het niet eens zijn) genaamd „endoet" of „blek gedaba," die tot voor den ingang van het rijk der goden liep en tot de laatste beproeving diende van allen die over de brug gekomen waren en waarin de geringe boosdoeners tot marteling bleven, terwijl, de goden ongehinderd tot GOEROE kwamen en vervolgens door hem in den hemel (Swargaloka) gezonden werden. Verder regelde GOEROE den hemel in de onderscheidene elementen „kaijangan" geheeten.

Voorts heeft men de navolgende onderscheidene benamingen waaronder BATARA GOEROE in de overleveringen bekend is:

1°. SANG YANG BATARA GOEROE, beteekent: de algemeene, geëerbiedigde, ook: de leeraar der goden (het woord *goeroe* beteekent in het Javaansch leeraar);

2°. SANG YANG GIRINATA; *giri* is: berg; *nata* vorst of gebieder, dat is: vorst der bergen, of van het rijk der goden, dat bij een berg vergeleken wordt;

3°. SANG YANG PRAMÈSTHI GOEROE; leeraar, naar wien alle goden verlangen of van wien zij zich niet kunnen verwijderen;

4°. SANG YANG DJAGATNATA; *djagat:* wereld; vorst of oppergebieder van de wereld of hij die door de wereld als vorst is erkend;

5°. SANG YANG DJAJA TJAMPA; de allerschoonste.

6°. SANG YANG PASOPATI; de schranderste of die nooit verlegen is;

7°. SANG YANG SRI RADJANTIKA; de eeuwige, onwankelbare vorst;

8°. SANG YANG NENEMENI; de welsprekende of waarheid sprekende, die niet dan waarheid spreekt;

9°. SANG YANG NILARANTHA, deze naam werd hem gegeven om dat zijn hals bont was of daarop witte vlakken waren;

10°. SANG YANG RODRA; de alwetende;

11°. SANG YANG ESWARA; de welsprekende (die fijne taal spreekt);

12°. SANG YANG SÉSA of WISÉSA; voor wien alle goden verschijnen, tot het ontvangen van bevelen of als een bewijs van onderdanigheid;

13°. SANG YANG AJOE; de onberispelijke;

14°. SANG YANG SANGKARA; wiens paleis het allerheerlijkst is;

15°. SANG YANG TRILOKASRANA; die alle inwoners van het heelal weldaden bewijst.

SANG YANG ARSI NARADA was zijn patih, die zijne bevelen uitvaardigde; hij woonde te „Soedoek wangsoel" en komt in de overlevering voor, als zeer kort en leelijk; hij kreeg, hoezeer ongehuwd, uit den staat der natuur tien kinderen, genaamd, BATARA SOERJA, BAJOE en GANA benevens SANG YANG JAMA DIPATI, TEMBOEROE, SIWAH, SAMBO, DENDA, YANG TJITRA GATRA en YANG PENDJURUKAN.

Dewas, die behooren onder de „Dewa Nata" en in het rijk der goden „Soeralaja" woonachtig waren;

1°. BATARA BRAMA, zoon van GOEROE, had het gezag over het vuur en verleende de hitte; hij woonde te Poerwa Doeksina en was groot en sterk; hij verwekte ongehuwd, uit den staat der natuur, vijf kinderen: drie zonen, genaamd BRAMA DEWA, TAMA en SOEDARGA, benevens twee dochters DEWI BERMANI en DEWI BERMANI WATI geheeten, welke beide ter aarde gedaald zijn en niet onder de godinnen gerekend worden;

2°. BATARA INDRA, zoon van GOEROE, had het oppertoezigt in den hemel („Swarga Loka"); hij woonde te Soeréndrabowana en was zeer schoon van wezen; hij verwekte twee kinderen: een zoon en eene dochter, SANG YANG BASOE ENDARA en DEWI BASOE ENDARI geheeten, welke beide in het rijk der goden verkeerd hebben;

3°. BATARA BAJOE, zoon van NARADA, had het gezag over de winden; hij woonde te Ambar-ambar en was zeer groot en forsch;

4°. BATARA SOERJA, zoon van NARADA, had het toezigt over de zon; hij woonde te Nispe ramio en was, gelijk zijn broeder, zeer groot en forsch;

5°. BATARA TJANDRA, had het gezag over de maan, woonde te Soemoe wendoe en was zeer schoon;

6°. BATARA DENDA, zoon van NARADA, bestuurde de veroordeelingen; hij woonde te Tjemaniloka en was bijzonder groot en forsch;

7°. BATARA SIWAH, zoon van NARADA, had het gezag over de hel; hij woonde te Badjratiksna en komt in de overlevering voor als half rood en half zwart;

8°. SANG YANG KAMA DJAJA, zoon van den vorst van Ngalengka TJITRABAJA, was van zijne jeugd af zeer leerzaam en had veel verstand, maar weigerde alle wereldsch gezag, waarom BATARA GOEROE besloot, hem zeer schoone paarden en kleederen te geven, waardoor zijn broeder, DASA MOEKA geheeten, op hem zeer vertoornd was en hem bij zekere gelegenheid zeer zware wonden toebragt; GOEROE, hierover bewogen, nam hem in het rijk der goden en gaf hem het gezag over de vermaken des hemels; hij woonde te Sarodja Sita en was schoon van gelaat;

9°. SANG YANG JAMA DIPATI, zoon van NARADA, was belast met het opzamelen en vereenigen der zielen; hij woonde te Grabo ad mo, was wreed van gelaat en groot en forsch van gestalte, als een reus;

10°. SANG YANG TJITRA GADA, deze was de god tot wien een ieder zich vervoegde om een onderzoek of rapport te doen; hij woonde te Dwara Sana en was goed van gelaat;

11°. SANG YANG TJITRA SÉNA was afkomstig van den Pandita Bagawan KALJAT en was herder van zijn ambacht; de vorst van Ngalengka, op zekeren tijd in verlegenheid zijnde over een hevige ziekte, die in zijn rijk heerschte, begaf zich tot hem en gaf zijn wensch te kennen, dat hij zijne kudde vee tot genezing zou brengen, om voor zijn volk te gebruiken, waartegen TJITRA SENA zich verzette, op grond van zijne naauwe verknochtheid aan zijne kudde en tevens dat hij dan geheel zonder bestaan was, waarop de vorst met geweld zijne beesten wilde ontvoeren, waarover zij handgemeen raakten en TJITRA SENA hevig mishandeld werd, waardoor hij in een bitter geween verviel en BATARA GOEROE hem in het rijk der goden nam, hem dezelfde betrekking van TJITRA GADA opdroeg en hem tevens te kennen gaf dat zijne kudde nu tot heil van het menschdom noodig was;

12°. SANG YANG TJITRA GATRA, zoon van NARADA, deze was de geheimschrijver van den vorst der goden, hij woonde te Sandisana en was mede goed van gelaat;

13°. SANG YANG PENSAREKAM als boven;

14°. SANG YANG TEMBOEROE; zoon van NARADA had het gezag over de wot sagal agil agil (de brug die tot het rijk der goden leidde); hij woonde te Doergaroesit en was leelijk van gedaante;

15°. BATARA GANA, was belast met alle boosdoeners in de hel te bewaken en bragt de goden naar den hemel; hij woonde te Madijasana, was groot en forsch en had het aangezigt van een olifant;

16°. SANG YANG SAMEDI, had het toezigt over alle wenschen en gebeden ten hemel, woonde te Tjandi Pawelingan en was schoon van gelaat;

17°. SANG YANG TANGKARO BALE, had het gezag over de deur of ingang van het rijk der goden, woonde te Djong Parie Mano en had eene reuzengedaante;

18°. SANG YANG BALE HOEWATO als voren;

19°. SANG YANG BRAMA KENDALI, had het gezag over alle smederijen, wapens enz. en maakte deze laatsten vergiftigd; hij woonde te Gatto Lomgek en was zeer groot en forsch van gedaante.

Dewa's, buiten het rijk der goden wonende, welke het gezag over de wereldsche zaken hadden.

1°. SANG YANG BAROENA, had het gezag over het uitspansel, woonde te Djamoena en was bijzonder leelijk van gelaat;

2°. SANG YANG SRI GATI, zoon van BATARA WISNOE, had het opzigt over de bloemen, woonde te Poespalaja en was schoon van gelaat;

3°. BATARA TJANDRA bewaakte en nam kennis van alle menschen, woonde te Poerwasekar en was schoon;

6°. SANG YANG SAKRI, als boven;

7°. SANG YANG ANGSOAR, bewaakte de slapende menschen, woonde te Indra-manik en was schoon;

8°. SANG YANG PANTJARESMI, bewaakte de bijslaping der menschen, woonde te Pamoelangsih en was schoon;

9°. SANG YANG GOERITNA, had het gezag over de regen, woonde te Prasni Oepata en was groot en forsch van gedaante.

10°. GOENA DEWA, had het opzigt over alle goede en kwade handelingen, woonde te Madijantara en was schoon;

11°. SANG YANG BISMA, had het gezag over de bergen, woonde te Indrasana en was groot en forsch;

12°. SANG YANG SINGA DJANA, bewaakte en voerde het gezag over alle dieren, woonde te Bana Sienggi, was groot, forsch en had het aangezigt van een tijger.

13°. BATARA GANA, bewaakte alle soorten van vergift der dieren woonde te Garasandi, was schoon en had twee groote slagtanden als een reus.

Dewa's het gezag hebbende over aarde en water:

1°. SANG YANG ONTA BOGA, bewaakte de onderaardsche grond en woonde te Saptapatala en had de gedaante van een groote slang;

2°. SANG YANG ONTA GOMBANG, had het gezag over de zoete wateren, woonde te Gottamanik en had de gedaante van een groote slang;

3°. SANG YANG GANGA PERNALA, had het gezag over de zee, woonde te Poeter Tasik en was groot en forsch van gedaante;

4°. SANG YANG GANGA PERNALA, had het gezag over het in elkâer loopen van het zoete en zoute water; hij woonde te Tirta Djemar en was schoon van gelaat;

5°. SANG YANG BEDAWANG NALA, had het gezag over de groote rivieren, woonde bij de groote rivier te Loeganga; hij had de gedaante van een groote schildpad.

Dewa's welke geheel op de aarde zijn en van den hemel zijn afgescheiden:

1°. BATARA WISNOE; na zijn sterven, herleefde hij in de gedaante van ARDJOENA WIDJAJA, stierf en herleefde wederom in de gedaante van BATARA KRESNA vorst van Dwara-wati;

2°. BATARA BASOEKI, herleefde eerst in LAKSMANA en daarna in BALA DEWA vorst van Madura.

3°. SANG YANG ASMARA, herleefde in MAJARETNA en daarna in ARDJOENA;

4°. MAHA DEWA, herleefde in SAMBA, zoon van den vorst van Dwarawati.

5°. SANG YANG TAMPA HOENA, herleefde in BANGBANG KERTA NADI, daarna in DRADJIT, naderhand INDRADMO later KANGSA en daarna GATOET KATJA.

6°. SANG YANG BASOE ENDARA, is niet herleefd of in eene andere gedaante overgegaan maar, na den dood van zijne vrouw, is hij naar het rijk der goden gekeerd;

7°. BATARA KALA, had het toezigt over alle ongelukken en rampen, woonde op den berg *Pedikan* en had de gedaante van een grooten, forschen reus.

Namen van de Widadari's, voorkomende in de geschiedenis „sestamini."

1. Ling-ling mendana
2. Majang sari
3. Nawang-woelan
4. Nawang-sih
5. Nawang kain
6. Soekasih
7. Soewarti
8. Selastri
9. Soewiskar
10. Warsiki
11. Wardati
12. Madati.

Deze zijn widadari's (vrouwelijke engelen), welke in het rijk der goden waren en alleen als belooning tot echtgenoote werden gegeven.

1. Soepraba
2. Tiloetama
3. Dersa-nala.
4. Praba sini
5. Sri.
6. Toendjoeng biroe
7. Gagar majang.

Woonden in het rijk der goden en deze waren aan ardjoena geschonken, tot belooning voor het ombrengen van zijnen vijand den dewa ditia kawatja. De geschiedenis zegt dat deze Widadari's veertig in getal waren, doch van alle deze namen zijn slechts deze 7 bekend.

8 Ratih; deze is aangenomen door sang yang kama-djaja.

Widadari's, die naar de aarde zijn gedaald:

1. Dewi sri, is herleefd in tjitra wati, daarna in sinta en naderhand in sembadra.

2. Dewi bandan dari, is gehuwd aan dasa moeka.

3. Hendradie.

4. Dewi Tara
5. Dewi tari.

beide gehuwd aan radja soebali.

6. Dewi ragoewati, herleefde in dewi ragoe en huwde dasa-rata.

7. Dewi lasmadari huwde dasa-rata, doch werd door dasa-moeka met geweld ontvoerd.

8. Tampa oeni, herleefde in dewi srinadi.

9. Basoe endari; deze steeg ten hemel na op de aarde tweelingen te hebben ter wereld gebragt, genaamd sinta en landep.

10. Maha dewi, herleefde in dewi pastaka wati en huwde samboe.

11. Dewi oema; zij was in hare jeugd zeer schoon zoodat batara goeroe haar tot vrouw nam; zwanger zijnde, at zij allerhande krengen, enz.; hetgeen haar man haar niet konde doen nalaten, waarom hij haar vervloekte; zij veranderde daarop in eene reuzin, en werd naar de aarde verjaagd, waar zij te Setra ganda majjoe vastte, alwaar zij beviel van een reus genaamd batara kala.

12. Dewi indra naroem, huwde dasa-moeka;

13. Dewi koemalaram, huwde indradjit;

14. Dewi boedroe roemi, huwde eka-laja;

Widadari's, wonende in de Sapta Patala (zevende wereld):

1. DEWI PRAWI, huwde BATARA KRESNA;
2. DEWI NAGA-GINI; huwde SÉNA;
3. DEWI SRENG-GENI WATI, huwde NAKOELA;
4. DEWI NAGA WATI, huwde SADEWA.

Widadari's op den bodem des waters:

1. DEWI GANGGA-WATI, huwde PRABOE DASA MOEKA;
2. DEWI GANGGI HARA, huwde GATOET KATJA;
3. DEWI WANTNOE HARA, huwde ARDJOENA;
4. DEWI WIRATNA;

Omtrent de oudheden dezer residentie, zijn de navolgende levensschetsen en geschiedenissen bij den Inlander bekend.

De namen der beelden, zijn echter bij den gemeenen Inlander niet meer bekend; eenige bekwame en geleerde Javanen hebben dezelve naar hun uiterlijk zoodanig genaamd.

Over BATARA, den oppervorst der goden en SANG YANG TEMBOEROE, de God die met het toezigt belast was van de brug die naar het rijk der goden leidde, hebben wij boven reeds genoeg gezegd.

MARADJA MAÉSA SOERA was vorst van het rijk der reuzen, Kis-kenda dwara geheeten. De geschiedenis zegt dat de vorst MAESA POEROESA, die voor MAESA SOERA, in de gedaante van een buffel regeerde, alle reuzinnen tot zijne vrouwen verlangde te hebben, waarom zij hem ontvlugtten om een zekeren dood te ontgaan, daar voor zijne reusachtige gedaante alles bezweek. Hierover vertoornd doodde hij alle buffels van het mannelijke geslacht en nam alle buffels van het vrouwelijke geslacht om aan zijne dierlijke lusten te voldoen en indien deze mannetjes voortbragten, doodde hij ze, maar de wijfjes nam hij tot bijzitten, ofschoon zij van hem het leven hadden ontvangen. Op zekeren tijd was er echter eene, die zich tegen hem verzette, en hem het onwelvoegelijke onder het oog bragt, dat hij zich met zijne dochters vereenigde, hem vervolgens ontvlugtte en zich in een onderaardsch hol of grot verschuilde, alwaar zij droomde gehuwd te zijn aan den reus MARADJA DJAJA SINGA uit het rijk Pradjantaka, van wien zij zich onmiddellijk zwanger gevoelde en een zoon ter wereld bragt, die de gedaante van een reus en karbouw met gouden horens had; deze deed aan zijne moeder de vraag, waarom hij in een grot geboren was, die hem daarop een verhaal van hare lotgevallen deed, waarop hij in toorn de grot verliet en de omliggende wildernissen en hoogten met zijne horens slechtte, waardoor deze wildernissen in een vlak veld veranderden, waarvan hij vervolgens het rijk Garo séla heeft gemaakt. De vorst van Kis Kenda dwara, van dit voorval verwittigd, begaf zich derwaarts en werd door hem van het leven beroofd, waarop hij met den naam MAESA SOERA het bestuur op zich nam en zich naar de hoofdplaats begaf, alwaar hij gelastte dat alle reuzinnen moesten terugkeeren, waardoor hij weldra twee zeer uitgebreide rijken verkreeg. De historie zegt dat MAESA SOERA alle vereeniging met de reuzinnen of buffels weigerde en nimmer onder den blooten hemel sliep

en op zekeren nacht droomde gehuwd te zijn aan twee widadari's, DEWI TARA en DEWI TARI geheeten, beide kinderen van SANG YANG TEMBOEROE; dat hij bij zijn ontwaken onmiddellijk zijn patih MAESA KOEMBALA met een brief naar SANG YANG NARADA zond, met het verzoek om de twee genoemde widadari's tot vrouwen te erlangen; de patih voldeed aan dezen last en overhandigde een brief aan NARADA die hem overgaf aan SANG YANG TEMBOEROE, met kennisgave dat de vorst MAESA SOERA zijne twee dochters tot vrouwen begeerde. TEMBOEROE weigerde zijne dochters, op grond dat hij van een geheel ander geslacht was en hij zijne kinderen niet wilde doen huwen aan een karbouw of reus, waarop de patih terugkeerde en zijn vorst zulks boodschapte. TEMBOEROE en NARADA voor de gevolgen van 's vorsten woede bevreesd, begaven zich naar het rijk der apen, „lograstina" geheeten, alwaar de aap MARADJA-BALI-NATA regeerde, aan wien zij bijstand verzochten om MAESA SOERA het leven te benemen; deze, met het verzoek der goden verheerlijkt, nam zulks aan en begaf zich naar het rijk Kiskenda Dwara, waar hij MAESA SOERA te Garo Sela vijandelijk aanviel en hem op een moorddadige wijze het leven benam, waarvoor hij tot belooning de twee gemelde widadari's ten huwelijk ontving.

BATARA RAMA, BATARA KRESNA en ARDJOENA WIDJAJA worden door den Javaan voor den God WISNOE gehouden, dien zij meenen in die personen herleefd te zijn.

BATARA WISNOE huwde, gelijk wij in de levenschets van BATARA GOEROE gezien hebben, met DEWI SRI, waarover GOEROE in gramschap ontstak en hem uit het rijk der goden verwijderde naar den berg Ardji Alit, waar hij de levenswijs van een Pandita aannam en bij zijne vrouw een zoon verwekte welke hij den naam gaf van SRI GATI.

WATOE GOENOENG vatte liefde op voor de vrouw van WISNOE, en dit gaf aanleiding dat GOEROE aan WISNOE liet bekend maken, dat, indien hij WATOE GOENOENG het leven kon benemen, hij hem met zijne vrouw tot belooning, weder in het rijk der goden zoude opnemen; WISNOE voldeed hieraan, maar zag echter alleen zijne vrouw naar het rijk der goden gaan, die hem echter getrouw bleef daar zij alle gemeenschap met den Vorst der goden weigerde; WISNOE, over de handelingen van den Oppergod ten hoogste onvergenoegd, begaf zich naar een giftige grot, om aldaar zijn leven te eindigen, waarin hij niet slaagde daar het vergift op hem geene werking had, maar slechts een flaauwte veroorzaakte, waardoor alle zeven verdiepingen der aarde bewogen werden, hetgeen SANG YANG ONTA BOGA die in de gedaante van een slang de „Sapta petala" bewaakte, naar gemelde grot deed gaan om te onderzoeken wat de oorzaak van deze schudding was, waar hij WISNOE in bewusteloozen staat vond liggen, en hem onmiddellijk eenige geneesmiddelen toediende, waardoor hij herstelde; ONTA BOGA nam hem naar zijne woning mede, alwaar WISNOE vervolgens huwde met de dochter van SANG YANG ONTA BOGA, genaamd DEWI PERTIWI.

De vorst van Giling wesi, MANGLIAWAN geheeten, vervoegde zich bij den Oppergod en verzocht hem DEWI SRI ten huwelijk, waarom GOEROE

zijn zoon WISNOE uit het rijk der goden deed komen en hem met genoemden vorst liet vechten, door wien WISNOE gedood werd; WISNOE gaf toen aan DEWI SRI te verstaan dat hij in het ligchaam van DEWI SOERJÅ WATI, echtgenoote van den vorst van het rijk Mahispati, KERTÅ WIRJÅ geheeten, zoude herleven; terwijl DEWI SRI beloofde te zullen nederdalen in het ligchaam van DEWI TJANDRÅ WATI, echtgenoote van den vorst van Toendjoeng-poerå, genaamd DERMÅDJAKÅ. WISNOE herleefde werkelijk en nam den naam aan van ARDJOENÅ WIDJÅJÅ, terwijl DEWI SRI den naam van DEWI TJITRÅ WATI van haren vader verkreeg.

De vader van ARDJOENÅ WIDJÅJÅ, of de vorst van het rijk Mahispati, wilde hem doen huwen met eene dochter van zijn patih, hetwelk ARDJOENÅ weigerde, daar hem het afbeeldsel van DEWI SRI door de goden werd toegezonden waaruit hij opmaakte, dat DEWI SRI, volgens hare belofte, ter aarde was nedergedaald, waarop hij onmiddellijk naar het rijk Toendjoeng-poerå vertrok ten einde haar op te zoeken, waarin hij slaagde, en haar andermaal als zijn wettige vrouw nam, en naar het rijk zijns vaders terugkeerde, waar hij na den dood van vorst KERTÅ WIRJÅ het rijk Mahispati bestuurde tot op zeer hooge jaren, toen hij door ouderdom overleed, waarop de vorst van Ngalengkå, DÅSÅ-MOEKÅ geheeten, DEWI SRI TJITRÅ WATI ten huwelijk vroeg, hetwelk zij van de hand wees en, daar zij zijne vervolgingen vreesde, ontvlugtte zij hem en begaf zich in het ligchaam van RATOE BANDONDARI, echtgenoote van DÅSÅ-MOEKÅ; inmiddels begaf ARDJOENÅ WIDJÅJÅ zich in het ligchaam van RATOE DEWI BAJOE, echtgenoote van den vorst van Mandoera-poerå, genaamd DÅSÅ-RATÅ, in wien hij herleefde als SRI BATÅRÅ RAMÅ.

DEWI SRI TJITRÅ WATI kwam andermaal op de wereld onder den naam van DEWI SINTÅ; DÅSÅ MOEKÅ, niet onkundig van het voorgevallene, had aan zijne echtgenoote de RATOE BANDONDARI, tijdens hare zwangerschap gezegd, dat indien zij van eene dochter beviel, hij deze zeker tot bijzit zoude nemen, waarover de Ratoe hare verbazing te kennen gaf; daar hij echter verzekerde zijn voornemen ten uitvoer te zullen brengen, verviel de Ratoe in een hevige droefheid, tot dat haar broeder ARIÅ WIBISÅNA bij haar kwam, aan wien zij 's vorsten voornemen mededeelde, die daarop verhaalde dat zijne schoonzuster INDRÅ NARONG, mede gehuwd aan DÅSÅ MOEKÅ, bevallen was van een zoon en het hem geschikt voorkwam deze kinderen te verwisselen, waardoor men het voornemen van den vorst zoude voorkomen. — Deze voorslag verblijdde de Ratoe zoodanig dat zij kort daarna beviel van DEWI SRI TJITRÅ WATI, die vervolgens den naam DEWI SRI SINTÅ verkreeg; de Ratoe maakte onmiddellijk gebruik van het voorstel van haren broeder, maar daar zij toch nog vreesde dat de vorst hare handeling zoude bemerken, deed zij hare dochter in een „kendågå" en gaf haar ten prooi der golven, daar zij in de zekere veronderstelling was dat indien de goden besloten hadden haar te redden, zij dan ook wel uit de baren gered zoude worden.

De vorst van het rijk Dwåråwati-prådjå, genaamd MARÅDJÅ ARSI KÅLÅ,

zich op zekeren tijd aan het zeestrand bevindende, ontwaarde een kendaga in zee, die hij, op een zeker vermoeden deed opvisschen en met verwondering zag dat in de kendaga een schoon meisje lag; daar hij geene kinderen had en haar als een geschenk der goden beschouwde, nam hij haar als zijn kind aan en gaf haar den naam van DEWI SINTA en toen de vorst met haar levensgeschiedenis bekend was deed hij haar andermaal huwen met haren voormaligen man, thans genaamd SRI BATARA RAMA; deze ging onmiddellijk na de voltrekking van het huwelijk op reis met het voornemen om naar het rijk Mandoerapoera terug te keeren; onderweg ontmoette hij echter een zeer fraai onbevolkt land, Indrasasana geheeten, hetwelk hem zoo vruchtbaar voorkwam, dat hij zijn voornemen veranderde en met zijn volk aldaar een volkplanting wilde stichten, en zijn vader den vorst DASA-RATA inmiddels over het rijk Mandoera-poera wilde laten regeren.

Terwijl RAMA op zekeren tijd zijne bezigheden uitoefende, werd, bij zijne afwezendheid, zijne vrouw SINTA door DASA-MOEKA ontvoerd; hij had namelijk niet willen gelooven, dat zijne echtgenoote RATOE BANDONDARI werkelijk van een zoon bevallen was, waarom hij haar liet bezweren, dat de zoon welke zij hem had aangeboden, werkelijk zijn zoon was, hetwelk zij deed, op grond, dat hoezeer niet haar zoon het echter de zijne was, waarover de vorst zoodanig verwonderd was, dat hij zich met vleugelen in de wereld begaf om de schoone DEWI SRI op te spooren.

RAMA, ten hoogsten verwonderd over de ontvoering van zijne echtgenoote, daar niemand van zijn gevolg hem eenige inlichting of omstandigheden kon mededeelen, staakte zijn voornemen en zond zijn volk naar zijn vader, om hem van de ontvoering zijner echtgenoote kennis te geven, terwijl hij zich van al zijne onderdanen afzonderde, en zich geheel alleen op reis begaf, en eindelijk in het apenland, Lograstina geheeten, kwam, waar hij den vorst der apen, genaand MARADJA BALI NATA, en zijn broeder, den Patih, SOEGRIWA geheeten, ontmoette, die in vijandschap waren, over de widadari's DEWI TARA en DEWI TARI, die de vorst van SANG YANG TEMBOEROE ten huwelijk had ontvangen voor het ombrengen van MAESA SOERA; de Patih had DEWI TARI tot vrouw begeerd, hetwelk de vorst geweigerd had, waardoor zij in hevigen strijd geweest waren, en de Patih voor den vorst had moeten bukken; daarom verzocht de Patih aan RAMA om bijstand, voorgevende dat de vorst hem zijne wettige vrouw ontnomen had; RAMA voldeed hieraan; MARADJA BALI NATA kwam met hem in eenen hevigen strijd, waarbij hij het leven verloor, en de twee widadari's naar het rijk der goden terug keerden, terwijl RAMA het bestuur over het rijk Lograstina aanvaardde.

Intusschen was aan RAMA, door den vogel DJATAJOE, zoon van den god SANG YANG SRI SERANA, die het bestuur der vogelen had, maar uit het rijk gebannen was geworden, uit hoofde hij met de meeste vrouwen van de andere goden gemeenschap hield, (waarom hij niet onder het getal der goden gerekend wordt) berigt, dat de vorst DASA-MOEKA zijne vrouw had ontvoerd; waarop RAMA zijn goddelijke magt gebruikte, en een weg over de

zee baande, vervolgens den vorst DASA-MOEKA met een aanzienlijke magt van apen ging beoorlogen, het rijk Ngalengka vermeesterde, en zijne vrouw DEWI SINTA terug bekwam, in denzelfden staat waarin zij ontvoerd was geworden, daar zij zich niet aan 's vorsten begeerte had willen overgeven, hem aanhoudend dreigende zich zelve het leven te zullen benemen, indien bij haar met geweld naderde.

RAMA in het rijk Lograstina teruggekeerd, veranderde van hoofdplaats en vestigde zich te Ngajodja-adi-poera, waar SINTA een zeer schoonen zoon baarde, die het bestuur over het rijk zijns vaders aannam, terwijl RAMA te Tjendana Sari, in het rijk Ngajodja-adi-poera gelegen, de levenswijs van een Pandita aannam, welk voorbeeld SINTA navolgde, op de plaats Sela Regoe, mede aldaar gelegen.

De God SANG YANG ASMARA, als de schoonste God, belast met het toezigt over de widadari's, had tijdens DEWI SINTA als SRI in het rijk der Goden verkeerde, reeds eenige liefde voor haar opgevat, doch zijn wensch immer onderdrukt, uit vrees voor den Oppergod en uit schaamte voor WISNOE; daar deze gevoelens bij hem echter nog niet waren uitgedoofd, daalde hij ter aarde en begaf zich in het ligchaam van de echtgenoote van den Vorst van Mantili, RADJA DJANAKA geheeten, en verscheen ter wereld onder den naam van NAJA RETNA, en ging als zoodanig DEWI SRI (DEWI SINTA) opzoeken, welke hij te Sela Regoe ontmoette en een huwelijk voorsloeg, hetwelk DEWI SINTA, door zijne fraaije gestalte opgetogen, niet afsloeg, maar hem naar RAMA zond om diens toestemming te verkrijgen.

RAMA zich aan het Pandita-leven gewijd hebbende, vond er geen zwarigheid in hun verzoek toe te staan, maar verzocht hen om hun huwelijk nog eenigen tijd uit te stellen, daar het hem beter voorkwam dat zij eerst stierven en na hunne herleving zamen huwden; beide verliefden over het voorstel van RAMA verheugd, kwamen met hem over een, dat zij zich gezamenlijk aan de vlammen zouden opofferen, om naderhand te herleven. RAMA en SINTA herleefden in het ligchaam van DEWI OEGRAINI, echtgenoote van den vorst van Mandoera, genaamd BASOE DEWA, en verschenen als broeder en zuster in hunne nieuwe loopbaan, eerstgemelde onder den naam van BATARA KRESNA en laatstgenoemde als DEWI KOENTI, echtgenoote van den vorst van het rijk Ngastina, genaamd MARADJA PANDOE DEWA NATA, van wien hij den naam ARDJOENA verkreeg. KRESNA thans het wereldsche weder toegedaan, koesterde andermaal den wensch een rijk te besturen en liet zijn oog vallen op het rijk Dwara-wati, welk rijk door den vorst NARA-SINGA bestuurd werd; daar dit echter zeer magtig was, raadpleegde hij met ARDJOENA, aan wien hij bijstand verzocht, waarover ARDJOENA met zijnen oom raadpleegde, die aan zijn verzoek voldeed, Dwara-wati vermeesterde en aan KRESNA schonk.

Kort na de geboorte van ARDJOENA overleed de vorst van Ngastina, en daar ARDJOENA, door zijne herleving, vier broeders bekomen had, welke alle zeer jong waren, genaamd PANDAWA: (hetwelk „vijf minderjarige broeders" beteekent), zoo waren zij verpligt het bestuur van hun rijk tot hunne

meerderjarigheid aan een ander toe te vertrouwen, waartoe zich de oom van den overledenen vorst, DESTÂ-RATÂ gebeeten, aanbood; zij vertrouwden hem de regering, onder voorwaarde echter dat wanneer ARDJOENÂ de mannelijke jaren bereikt had, DESTÂ-RATÂ weder afstand van de kroon zoude doen, waaraan hij echter niet voldeed, daar hij na verloop van eenige jaren het rijk aan een van zijn zoons afstond; ARDJOENÂ hierover ten hoogste vertoornd, begaf zich naar KRESNÂ en riep zijn bijstand in; KRESNÂ meldde zich bij den ouden vorst aan, en vermaande hem aan zijne overeenkomst te voldoen, hetwelk dezen zoodanig in gramschap ontstak, dat hij gelastte KRESNÂ in hechtenis te nemen; terwijl men daartoe voorbereidselen maakte, gebruikte KRESNÂ zijne goddelijke magt, en veranderde zijne gedaante in drie hoofden en vier armen, en gaf den vorst de onwelvoegelijkheid van zijn bevel te verstaan, waardoor al de onderdanen van Ngastinâ een goddelijke eerbied voor hem kregen en hem niet durfden aanranden. KRESNA verwijderde zich en viel Ngastina met een aanzienlijke magt aan, waarbij DESTÂ-RATÂ met geheel zijn geslacht verdelgd werd, en ARDJOENÂ de kroon aanvaardde.

BATÂRÂ SIWAH, BATÂRÂ GÂNÂ en BATÂRÂ DOERGÂ hebben wij boven reeds genoegzaam leeren kennen.

Volgens overlevering en bestaande aanteekening van de geschiedenis des lands, is het graf van de POETRI DEWI SWARI het oudste dat men in de landschappen van de residentie Grissé heeft; het wordt thans nog door de inwoners dezer plaats zeer geëerd. De geschiedenis zegt dat de vorst van *Tjermin* of *Gedah*, die de Mohammedaansche godsdienst toegedaan was, eene dochter had, genaamd POETRI SWARI, welke hij voornemens was aan den vorst van Mâdjâpait ten huwelijk aan te bieden; daar echter deze laatste Boedâ (heidensch) was, stelde de vorst van *Tjermin* zich vóór, hem zijne dochter niet ten huwelijk te geven, dan op voorwaarde, dat hij zijne godsdienst zoude omhelzen. De gansche toeleg van dit huwelijk ontstond uit het vurig verlangen van den vorst van Tjermin, om een magtig vorst als dien van Mâdjâpait de godsdienst van MOHAMMED te zien aannemen; hij meende het voorbeeld van den vorst zou waarschijnlijk door zijn volk opgevolgd worden. Met dit plan ging hij scheep, op zeven vaartuigen, waarvan zes te Djênggâlâ aankwamen, en aldaar stapte hij met zijne bloedverwanten en zijn talrijken stoet aan wal; te Léran gekomen, hield men stil, en de vorst zond zijn jongeren broeder SIDIK MOEHAMMAD naar een, bezuiden Léran wonenden, panditâ, genaamd MOELANA MACHFOER, die een neef van den vorst van Tjermin was, wiens vader afstamde van DJENOELABIDIN; hij wordt ook genoemd: MAOELANA MALIK IBRAHIM. Dezen liet hij dan door zijnen broeder roepen; op zijne komst verklaarde de vorst aan zijn neef MAOELANA MACHFOER en aan SIDIK MOEHAMMAD, dat hij voornemens was zijne dochter aan den vorst van Mâdjâpait ten huwelijk aan te bieden; beide keurden zijn voornemen goed; de laatste werd naar Mâdjâpait gezonden, en maakte aan den vorst van het land de komst en de voorslagen van zijn broeder bekend; het voorstel werd aan-

genomen, en de vorst besloot zijnen aanstaanden schoonvader te gemoet te gaan. De vorst van Tjermin was zes dagen te Léran geweest, toen zijn broeder met het goede nieuws aldaar aankwam, waarop hij, met zijn geheel gevolg en veertig priesters van Grissé, opbrak om naar Mådjåpait te reizen; op de grenzen van dit rijk gekomen, ontmoette hij den vorst; beiden begaven zich in de „pasanggrahan" (verblijf voor reizenden); toen gaf de vorst van Tjermin aan dien van Mådjåpait een raadsel op te lossen, bestaande in een „kendåga" (statiedoos), waarin een granaatappel was, welke doos hij hem overhandigde, om de beteekenis daar van op te lossen. De granaatappel heet in het Javaansch „dalimå," welk woord veel overeenkomst heeft met het woord „limå," vijf, waarmede bedoeld zoude worden: de vijf hoofdeischen van de Mohammedaansche godsdienst, als:

1°. Het leeren van de godsdienst;
2°. Het vijf maal in de 24 uren bidden;
3°. Het geven van aalmoezen aan de bedelmonnikken;
4°. Het vasten;
5°. De bedevaart naar Mekka.

Dat de appel in de doos was gedaan beteekende, dat hij die vijf zaken niet onbedachtzaam moest behandelen, maar zorgvuldig in acht nemen en eerbiedigen. De Vorst dacht: „meent men, dat er op Java geen granaatappelen zijn?" Zonder dat hij zich hierover uitliet, merkte de Vorst van Tjermin maar al te wel aan zijne gelaatstrekken wat er in zijn hart omging. Deze ging dus onverwijld, zonder een enkel woord te spreken, weg, en begaf zich terug op reis naar Leran, vergezeld van zijn prachtigen stoet. MALIK IBRAHIM en MAOELANA MACHFOER, welke beide mede goed hadden opgemerkt, wat de Vorst van Tjermin in zijn hart dacht, bleven bij den Vorst van Mådjåpait; deze sirih kaauwende, vond de pinang, die hij at, te bitter, en wilde om dien smaak te verdrijven den granaat-appel eten, dien hij opende en daarin een grooten robijn vond; verstomd op dit onverwacht gezigt, zeide hij tot zijn Patih: „die Vorst van Tjermin moet „wel een geleerd man zijn; ga hem schielijk na en verzoek hem hier „terug te komen; in weinige oogenblikken zal ik u volgen."

MALIK IBRAHIM en MAOELANA MACHFOER meenden invloed op den Vorst van Tjermin te hebben, en boden zich aan om hem te achterhalen; de Vorst van Mådjåpait stond dit toe, zeggende dat hij hen weldra zoude volgen. De twee geestelijken haalden den Vorst in, benoorden den berg Kĕndĕng, ten zuiden van Poelaman; MAOELANA MACHFOER zeide den Vorst dat hij gezonden was om hem te noodigen om terug te keeren, doch deze weigerde den voorslag en vroeg aan MALIK IBRAHIM: „waar ligt Grissé?" Toen hem de rigting dezer plaats gewezen was, weende de Vorst overluid, zoo dat de tranen hem langs de wangen biggelden; MALIK IBRAHIM verzocht de reden van zijne aandoening te mogen weten, waarop de Vorst antwoordde: „weet „dan, o MALIK IBRAHIM! dat die plaats eens de woonplaats van afgunstige „en hebzuchtige menschen zal zijn." Verder bij zekeren onbewoonden, ten oosten gelegen, berg komende, begon de Vorst te glimlagchen en het genoe-

gen was op zijn gelaat te lezen. Toen MALIK IBRAHIM en SAIDIN BAKIDIN hem naar de reden vroegen, zeide de Vorst: „In het vervolg zal hier een magtig „Vorst wonen, welke door het geheele land Java zal geprezen en geëer-„biedigd worden, door de overgroote goedheid van den almagtigen God."

Te Leran teruggekomen, was de vorst daar slechts vier nachten, toen zijn volk door een hevige ziekte werd aangetast, welke velen in het graf sleepte, waaronder vijf broeders, welke aan den vorst van Tjermin verwant waren, (van denzelfden grootvader afstammende) en met hem medegekomen; de oudste was genaamd SAIDIN DJAKPAR, de tweede SAIDIN KARIM, de derde SAIDIN GHARKI, de vierde SARIPOELDJALAL en de vijfde SAIDIN SARAPDIN; de drie eersten hadden de lengte van 12 „gas" (een „gas" is de lengte van den elleboog tot de punt der vingers) en de twee anderen elk 9 gas; van deze schoone menschen stierven eerst de drie eersten en werden te Leran naast elkander begraven; het middenste graf is dat van SAIDIN KARIM en het oostelijke dat van SAIDIN GHARKI; de twee andere broeders stierven ook en werden naast elkander begraven; het westelijkste graf is dat van SAIDIN SARAPDIN, en het oostelijkste dat van SARIPOELDJALAL. De prinses van Tjermin werd mede van de ziekte aangetast; haar vader legde haar hoofd in zijne armen, en smeekte doordrongen van aandoening de goden, hem deze lieveling te laten behouden, en deed de gelofte, indien hij dit geluk had, haar aan den vorst van Madjapait te zullen uithuwelijken; doch zoo deze het Mohammedaansche geloof niet wilde omhelzen, wenschte hij dat zijne dochter dadelijk stierf; weinige oogenblikken hierna was zij een lijk, en werd tusschen de twee graven van hare laatstgenoemde verwanten begraven; al hare vrouwelijke bediendenden stierven mede; men was drie dagen en nachten bezig om steenen uit te houwen te Poelaman, waarmede hare tombe werd opgebouwd; zeven dagen daarna gaf de vorst van Tjermin de graven ter bewaking over aan MALIK IBRAHIM en stak van Djenggala weder in zee. Op zee overleed zijn verwant SARIPOELDJALAL, die met eene nicht van den vorst te Poelomo, bewesten Pelakaran, werd begraven; in het eiland Bawean stierf de vijfde broeder SAIDIN SARAPDIN, die op Bawean werd begraven.

De vorst van Madjapait, dien van Tjermin nagereisd zijnde om hem over te halen, zag, te Djenggala komende, met leedwezen dat hij reeds vertrokken was, waarop hij naar Leran ging om MAOELANA MACHFOER op te zoeken, welke hem berigtte dat de vorst van Tjermin voor drie dagen vertrokken en zijne dochter overleden was, daar de gansche stoet door een groot onheil van ziekte was overvallen, waarop de vorst van Madjapait antwoordde: „hoe kan het mogelijk zijn, dat den vorst van Tjermin zulk „een onheil trof? hij wiens godsdienst zoo veel voortreffelijker dan de „Boedasche is? Het schijnt dat zijne godsdienst hem niet heeft beschermd." Waarop MAOELANA MACHFOER antwoordde: „wel vorst! de reden dat de „vorst van Tjermin zijne dochter aan u wilde ten huwelijk geven, was om „u en uw volk tot zijn geloof te brengen, en dat gij hierin niet hebt toe-„gestaan, heeft het leven van de prinses verkort; het was door God be-

„paald dat zij uwe vrouw niet zou worden." Daarop ging de vorst naar Madjapait terug.

Daar er aan den overwal veel van gesproken werd, dat er eerlang op Java een opregt en goed vorst zoude regeren, en door den in zijn land terug gekomenen vorst van Tjermin bevestigd werd, dat dit op den berg Giri zoude plaats hebben, gingen vele heiligen en geestelijken van die streken naar Java, om dien vorst te dienen, en door hem onderwezen te worden; het duurde zoo lang eer die vorst verscheen, dat velen op Java in dagelijksche verwachting zijn gestorven.

Zie hier het jaartal van de komst van den vorst van Tjermin op Java: tahoen ngidoel, boemi ngoelon of het Javaansche jaar 1313. Op de overeindstaande steen aan het hoofdeind van het graf van de POETRI TJERMIN, is een maan uitgehouwen, hetwelk in zich de woorden uitdrukt „kaja woelan poetri ika (*gelijk de maan was deze prinses*) of in cijfers 1313. Tegen het hoofdeinde is een schuinstaande steen waar op het jaargetal in Arabische letters is geschreven.

Het graf van SECH MOELANA MACHFOER, of anders genaamd MALIK IBRAHIM, is genoegzaam van denzelfden ouderdom als dat van DEWI SWARI; deze was een Arabier en werd, door den vorst van Gedah of Tjermin, met handelswaren naar Java gezonden, om aldaar de inwoners in de Mohammedaansche godsdienst onderwijs te geven. In het jaar 1380 na Christus geboorte, kwam hij in deze landstreek aan en zette zich onder den schijn van handelaar aan het strand ter woon neder, alwaar thans de hoofdplaats of stad Grissé gelegen is; de plegtige wijze waarop hij de Mohammedaansche godsdienst uitoefende, gaf weldra aanleiding aan vele opgezetenen der omliggende desa's, om deze vreemde godsdienst te omhelzen, en hunne woonplaatsen te verlaten om zich met dezen eerbiedwaardigen man te vereenigen; waartoe zij aan het strand een gehucht bouwden, hetwelk zoodanig toenam dat de vorst van Madjapait hier van kennis bekwam en MOELANA MACHFOER tot zich deed komen, bij welke bijeenkomst zij eene onderlinge vriendschapsbetrekking aangingen, waardoor vermelde SECH MOELANA zoodanig in de gunst van den vorst kwam, dat deze hem geheel met zijn vertrouwen vereerde, en hem het gezag over eenige desa's toevertrouwde. Niet lang hierna kwam de vorst van Gedah, gelijk reeds gemeld is, zelf op Java om SECH MOELANA te bezoeken, en zijne dochter aan den vorst van het rijk Madjapait te doen huwen; doch hierin niet slagende vertrok hij weder, in bittere droefheid door het verlies van zijne familie die hem verzeld had, naar zijn land, voornoemden SECH op Java achterlatende, met uitdrukkelijken last al zijne vermogens aan te wenden om de Javanen zijn geloof te doen aannemen. De stad Grissé werd door hem gesticht en bekwam den naam van Garsik of Gressik en hiervan heeft deze landstreek den naam van Grissé gekregen. In het jaar 1417 na CHRISTUS geboorte overleed SECH MOELANA MACHFOER, en werd te Grissé begraven, waar hij door allen, die de Mohammedaansche godsdienst van hem hadden leeren kennen, hooggeacht en betreurd werd.

Het graf van NJAI AGENG (of GEDÉ) PINATIH; deze was afkomstig van Kembodja, een land nabij het eiland Java gelegen, en in leen gegeven aan den Patih van Kembodja, na wiens overlijden de vorst van dat land haar tot vrouw begeerde, waartoe zij niet genegen was en zich naar Java verwijderde om zich tevens in de Mohammedaansche godsdienst verder te oefenen, waarin zij reeds groote vorderingen gemaakt had; in het jaar 1437, was de vorst van het rijk Madjapait in verlegenheid, aan wien het geestelijk bestuur van deze landstreek op te dragen; doch de aankomst van deze vrouw gaf hem aanleiding om haar zijn vertrouwen te schenken, en de uitoefening der Mohammedaansche godsdienst op te dragen, waaraan zij bijzonder wel beantwoordde en de kleine bevolking van de hoofdplaats Grissé aanzienlijk deed vermeerderen, en vele personen tot het Mohammedaansch geloof deed overgaan. Zij nam te Grissé zijnde, den zoon van den Arabier SECH MOELANA ISHAK tot zich en zoogde hem terwijl zij zich met de verdere opvoeding belastte, waarvan zij zich zoo goed kweet, dat hij door zijne verhevene denkbeelden en vergevorderde kennis in de Arabische taal en Mohammedaansche godsdienst tot Soesoehoenan van Giri verheven werd. Zij stierf in het jaar 1431 na de geboorte van Christus, en is te Grissé begraven; aan haar graf wordt door de inwoners dezer stad en voornamelijk door de bruidegoms en bruiden eer bewezen, dewijl deze plaats hare uitbreiding aan haar te danken heeft.

Het graf van den Soesoehoenan PRABOE SATMÀTÀ, vorst van Giri-gadjah. Deze vorst was een zoon van den Arabier SECH MOELANA ISHAK, afkomstig van Balambangan, die bij zijn aankomst op Java dezen zuigeling aan de zorg van NJAI AGENG PINATIH overgaf, die hem zoogde en tot zijn achtste jaar opvoedde, waarna hij onder haar geleide naar Soerabaija ging, om door den Soesoehoenan van Ampel-gading onderwezen te worden; deze deed hem vervolgens met zijne dochter trouwen; twee en veertig jaren oud zijnde, werd hij door zijne verhevene kennis in het Mohammedaansche geloof, door zijn zwager, Soesoehoenan BONANG, zoon van Soesoehoenan AMPELGADING, tot Soesoehoenan te Giri-gadjah, nabij Grissé, verheven, onder goedkeuring van den Sulthan van Demak en alle geestelijken; tijdens zijne regering onderwees hij het volk van Grissé en de omliggende landschappen, die het Mohammedaansche geloof aankleefden; hij overleed, 63 jaren oud, in 1428 of 1463 na CHRISTUS geboorte, nalatende acht kinderen, waarvan één hem opvolgde onder den naam van Soesoehoenan DALEM, die werd opgevolgd door zijn zoon, onder den naam van Soesoehoenan PRAPEN; deze was de laatste vorst van Giri-gadjah, die den titel van Soesoehoenan voerde. De zoon van dezen laatsten volgde zijn vader op, met den titel van PANEMBAHAN; zijn kleinzoon nam den titel van PANGÉRAN aan, dewijl de titel van PANEMBAHAN niet meer gebruikt werd; de kleinzoon van dezen eersten PANGÉRAN gaf zich aan de Europeërs over, zoodat met hem het geslacht der vorsten van Giri-gadjah ophield.

Het graf van den Soesoehoenan PRABOE SATMÀTÀ, vorst van Giri-gadjah,

en de graven van zijne nakomelingen, zijn nog op den berg Giri-gadjah aanwezig, en worden door de inwoners van Grissé, Madura en andere landen, alsmede door andere natiën van het Mohammedaansche geloof die zich te Grissé bevinden, ten hoogste geëerbiedigd en menigvuldige offers, bestaande in bloemen, worden derwaarts gebragt.

Het graf van den Soesoehoenan PRAPEN, vorst van Giri-gadjah: deze was de zoon van Soesoehoenan DALEM en kleinzoon van den Soesoehoenan PRABOE SATMATA, en zette zich te Giri-gadjah neder; kort daarna verkoos hij pandita te worden, om de menschen, die het Mohammedaansche geloof nog niet hadden aangenomen, in deze godsdienst te onderwijzen en dezelve te doen omhelzen; hij schonk dikwijls zijne goddelijke zegeningen aan de boepati's der omliggende landschappen; al de boepati's van het oostelijk gedeelte van Java en Madura, zelfs de Sulthan van Padjang en zijne onderdanen, eerden hem ten hoogste en verzochten zijne zegeningen, die hunne regering langdurig konden maken. Ieder die hem bezocht, gaf hij de noodige spijs, en zekeren KJAI PEMANAHAN, onderdaan van den Sulthan van Padjang, stelde hij op gelijken rang met — en liet hem plaats nemen op de rei van de boepati's, bij gelegenheid dat de Sulthan van Padjang hem met zijn gevolg een bezoek gaf; toen de Sulthan van Padjang de terugreis naar zijne hoofdplaats had aangenomen, maakte PRAPEN aan de boepati's de rede van bovengemelde handelwijs bekend, zeggende, dat hij voorzag, dat de nakomelingen van KJAI PEMANAHAN vorsten op Java zouden worden, hetwelk ook is uitgekomen. Deze SOESOEHOENAN PRAPEN is overleden in het Javaansche jaar 1547 of 1585 na CHRISTUS geboorte, en is begraven te Prapen, waar men nog heden zijn graf met de meeste zorg bewaakt, en waaraan vele Javanen en al de inwoners van Grissé veel eerbied bewijzen en bijgeloof hechten.

De Kris SOERA-ANGOEN-ANGOEN; Soesoehoenan PRAPEN heeft dit wapen laten maken van de kam van den Soesoehoenan RATOE van Giri-gadjah, in het Javaansche jaar 1503 of 1528 na CHRISTUS geboorte; de smid, die dezelve heeft vervaardigd, was van Toeban en genaamd KJAI SOERA. De kris is door Soesoehoenan PRAPEN en na hem door zijne opvolgers, die aldaar geregeerd hebben, gedragen, doch dewijl zijne verdere nakomelingen, welke den titel van Panembahan of Pangéran niet droegen, dit wapen niet durfden gebruiken, is dezelve bij het graf van den laatsten vorst van Giri-gadjah nedergelegd en naderhand door Soesoehoenan MANGKOE RAT van Karta Soera ontvoerd; deze durfde echter de kris niet gebruiken, en zond dezelve naar den berg Giri-gadjah terug, waar dezelve wederom bij het graf van Soesoehoenan PRAPEN is bewaard, gesloten in een ijzeren kist, welk een geschenk van zekeren kolonel JAGER was; de kris is nog in een goeden staat en er wordt thans nog niemand gevonden, die dezelve durft gebruiken, en wanneer men dezelve verlangt te bezigtigen, dan wordt hij onder veel eerbewijzingen en het voorafgaan van gebeden, door een priester uit de scheê getrokken.

De tempel van Giri-gadjah is gesticht door NJAI KABOENAN, kleindochter

uit 12, bamboezen, ter lengte van ruim twee voet, welke regtopstaande in een houten kast geplaatst worden, waar op zeer dunne metalen platen liggen, in maaksel verschillende van de anderen, hierna te omschrijven, en hangen aan koorden ruim drie duim boven de bamboezen. De toonen worden voortgebragt door met houten hamertjes, die met koord omwonden zijn, op de metalen platen te slaan. De platen verschillen om den anderen van toon, en gaan in de hoogte op.

De *gambang kajoe*, is een soort van *staccato*, bestaande uit 17 houten staven of platen van onderscheidene lengte, over een soort van boot geplaatst, die, met beleid met een zeker soort van houten hamer geslagen wordende, aangename, hetzij harde of scherpe toonen voortbrengen; de hoogste en laagste toon van dit instrument verschillen van elkander drie octaven en een groote terts; de tusschentoonen van ieder octaaf van de laagste soort af, zijn de tweede, derde, en zesde toon, terwijl de vierde en vijfde toon en alle de halve toonen ontbreken; (dit is een distinctief karakter van bijna alle Javaansche muziek;) dit instrument wordt dikwijls alleen gespeeld of wel alleen geäccompagneerd door een trom of kleine gong; door herhaling worden verscheidene toonen verlengd, hetgeen eene ongeregeldheid in de maat teweeg brengt, welke het geoefende oor van den muziekkenner beleedigt.

Soeling is een fluit van bamboe gemaakt, die slechts uit vier toonen bestaat, en tot accompagnement van het geheel, ook wel van de gender, rebab en gambang dient en dan niet onaangename toonen geeft.

Bonang, bestaat uit 10 en dikwijls meer metalen ketels, welke op rotan's of touwen geplaatst worden, om hierdoor de schelheid der toonen te bevorderen; zij bevatten een *diatonische* schaal en hebben bijna twee octaven; de toonen verkrijgt men door met twee langwerpige houten met leer of garen omwonden op het metaal te slaan, zoodanig dat men altoos één hooge en één lage toon hoort.

De *saron babon* en *saron peneroes* en *gedemong* zijn elkander gelijk, en verschillen slechts een weinig in schelheid der toonen; het zijn booten waarin ronde gaten of sneden gemaakt zijn, waarop metalen platen door middel van houten pennetjes geplaatst worden, waaromtrent opgemerkt wordt dat de metalen platen van de *saron peneroes* halfcirkelsgewijs gebogen zijn, hetwelk die der *saran babon* minder hebben, terwijl die der *gedemong* genoegzaam geheel plat zijn; zij bevatten mede eene diatonische schaal en hebben bijna twee octaven.

De *gambang kajoe* en de drie laatst beschrevene instrumenten verschillen alleen doordat ze uit een anderen sleutel wordt gespeeld.

De *kĕnong* zijn metalen ketels, even als de bonang, maar meer dan vijfmaal zoo groot en geven zeer zware toonen.

De *gong's* hebben gewoonlijk drie voet middellijn, hangen aan koorden en worden geslagen met hamers van linnen of elastike gom, en zijn het meest muzikaal van alle eentoonige instrumenten; de twee gong's verschillen één toon met elkander.

De *kempoel* is gelijk aan den gong, maar veel kleiner en wordt zelden gebruikt.

De *kèntjer* heeft veel overeenkomst met de cimbaal.

De *kendang* is een trom welke alleen met de open hand of vingers geslagen wordt.

De *ketoek*, is gelijk aan de bonang en kenong, en hangen op koorden om het trillen te bevorderen.

In de *gamelan mentaram*, of *pélog miring* geheeten, zijn de instrumenten grooter, en hebben een zwaarder toon; ook worden hierbij gevoegd de instrumenten: *bedoeg*, *poeksoer*, *bendé*, *bonang peneroes*, *saron bonang* en *kempjang*, terwijl de gendèr niet in de pelog gebruikt wordt.

De *bedoeg* zijn trommen, een groote en een kleine, welke met houten hamers geslagen worden.

De *poeksoer's* zijn twee koperen bekkens, welke door middel van een houten hamer tegen elkander geslagen worden.

De *bendé* is gelijk aan een gong, maar veel kleiner en ze worden op verschillende wijze geslagen.

De *bonang peneroes* is gelijk aan een bonang saron bij de salendro vermeld, maar de metalen ketels zijn een weinig kleiner.

De *saron bonang* is gelijk aan de kenong in de salendro, maar ook een weinig kleiner, waarvan drie metalen ketels in plaats van één op een houten stelling geplaatst worden.

De *kempjang* is gelijk aan de halve maan in het Turksche muziek.

De *bonang* heeft in de pelog somtijds slechts tien, somtijds tot veertien noten.

De *gamelan salendro*, wordt tot accompangement van de „wajang poerwa" gebruikt en de *pélog* of *mentaram*, bij de „wajang gedog" en „kroetjil".

De *gamelan soerabayan* of *soerapringgan* is gelijk aan de *gamelan mentaram*, maar de instrumenten zijn kleiner en de bedoeg, rebab, gender, peneroes, saron bonang en demong worden daarin niet gebruikt.

In de *gamelan kòdòk-ngórèk*, om deszelfs overeenkomst met het gekwaak van kikvorschen aldus geheeten, heeft de bonang 15 nooten en heeft de poeksoer veel overeenkomst met een triangel; de rebab, de gender, de gambang, de soeling, de kendang, de saron, de ketoek, de demong en kentjer worden in dit gamelanspel niet gebruikt; het wordt beschouwd als het oudste, en wordt gebruikt bij plegtige optogten, feestdagen of maaltijden, maar dient nimmer tot accompagnement van de wajang.

In de *tjara bali* of *wangsoel* wordt de rebab, gender, gambang, saron en gedemong niet gebruikt; voor het overige worden in deze gamelan dezelfde instrumenten gebruikt als in de salendro, met uitzondering dat zij evengroot zijn als in de pelog. De *gamelan sekatèn*, welke gelijk is aan de pelog, met uitzondering dat de instrumenten nog grooter en nog zwaarder van toon zijn, wordt alleen door den Vorst gebruikt en wordt zelden gespeeld dan bij groote gelegenheden, en gedurende acht dagen voor het feest Moeloed.

De *gamelan senèn* wordt bij staats- en oorlogs-optogten en bij het tournooi-spel gebruikt, en is het eigenaardige krijgsmuziek van het land, waarbij aan de hoven, behalve de gewone instrumenten nog een bijzonder soort van gong en trompetten worden gevoegd, hetwelk hier echter geen plaats heeft, en de instrumenten alle grooter zijn als in de *gamelan kodokngorek.*

De *gamelan seroenèn* bestaat alleen uit een *selómprèt*, zeker soort van trompet, *kendang*, *kenong* en *kempoel* en wordt het meest bij huwelijksoptogten en feesten bij den geringen Javaan gebruikt en in alle dosa's gevonden.

BIJLAGE I.

NAAMLIJST van de kruiden en planten welke bij de geboorte van een kind aan de moeder worden toegezonden *).

NAMEN DER KRUIDEN.	HOEDANIG DEZELVE VERKREGEN WORDEN.
Koenir.	Wordt voortgeteeld.
Lempoeijang.	id.
Temoe Lawak.	id.
Temoe Giring.	id.
Temoe Ireng.	id.
Temoe Poetih.	id.
Temoe Lati.	id.
Temoe badoer.	id.
Bawang.	id.
Pisang-vruchten.	id.
Dringo.	id.
Patjing.	Wordt in de wildernissen gezocht.
Bajem.	id.
Waloelangan.	id.
Katoembar.	Zeker soort van pitten.
Poela-Sari.	Zekere bast van een boom van den overwal.
Adas.	Zeker soort van pitten.
Minjak Lampor.	Zeker soort van lampolie.

*) Zie blz. 261, r. 19.

(Zie het hoofdst

de onderstaande berekening, waarin wordt aangetoond, met welke
met opgave der woekoe's, welke op die tijdstippen bestaan, en
zelen.
che letters gedrukte woekoe's en het ander jaar de met romeinsche
de nevenstaande namen der windoe-jaren, welke in cursijf en

NAMEN DER MAANDEN.	WAWOE. Namen der week en pasar dagen, benevens de namen der woekoe's.	No. der week en pasar dagen, ben. der woekoe's.	DJIMAKIR. Namen der week en pasar dagen, benevens de namen der woekoe's.	Windoe jaren.
Mocharam.	enen.	6	Djoemoengah.	*Pernila.*
	eliwon.	2	Wage.	
	oeroeweloet.	7	Warigalit.	
	andep.	22	*Woeje.*	
Sapar.	ebo.	1	Ahad.	Perniti.
	aliwon.	2	Wage.	
	aktal.	12	Koeningan.	
	oembreg.	27	*Wajang.*	
Rabingoelawal.	emis.	2	Senen.	
	Vage.	1	Pon.	
	ala.	16	Pahang.	
	joeloengSoengsang	1	*Sinta.*	
Rabingoelakir.	aptoe.	4	Rebo.	*Kerta.*
	Vage.	1	Pon.	
	oekoet.	20	Medangkoengan.	
	Iandasya.	5	*Toloe.*	
Djoemadilawal.	had.	5	Kemis.	
	on.	5	Paing.	
	orantil.	24	Prangbakat.	
	ambir.	9	*Djoeloeng wangi.*	
Djoemadilakir.	alasa.	7	Saptoe.	Setra.
	on.	5	Paing.	
	Varigagoeng.	28	Koelawoe.	
	Ianail.	13	*Langkir.*	
Redjep.	ebo.	1	Ahad.	
	aing.	4	Legi.	
	oeningan.	5	Woekir.	
	Vajang.	18	*Marakeh.*	
Saban.	joemoengah.	3	Selasa.	*Kara.*
	aing.	4	Legi.	
	ahang.	7	Warigalit.	
	inta.	22	*Woeje.*	
Ramelan.	aptoe.	4	Rebo.	
	egi.	3	Keliwon.	
	Iedangkoengan.	11	Galoengan.	
	oloe.	26	*Woegoe.*	
Sawal.	enen.	6	Djoemoengah.	Karal.
	egi.	3	Kaliwon.	
	ala.	15	DjoeloengPoedjoet.	
	joeloengSoengsang	30	*Watoe Goenoeng.*	
Doelkangidah.	elasa.	7	Saptoe.	
	eliwon.	2	Wage.	
	oekoet.	19	Tambir.	
	Iandasya.	4	*Koerantil.*	
Doelkidjah.	emis.	2	Senen.	
	eliwon.	2	Wage.	
	Vockir.	24	Prangbakat.	
	Iarakeh.	9	*Djoeloeng wangi.*	

Aantooning der nummers en namen der week- en pasar dagen, benevens de nummers en namen der woekoe's zoo als dezelve onderling volgen.

Dagen. No.	Dagen. Naam.	Woekoe's. No.	Woekoe's. Naam.
1	Ahad.	1	Sinta.
		2	Landep.
2	Senen.	3	Woekir.
		4	Koerantil.
3	Selasa.	5	Toloe.
		6	Goembreg.
4	Rebo.	7	Wari Galit.
		8	Wari Gagoeng.
5	Kemis.	9	Djoeloeng wangi.
		10	Djoeloeng Soengsang.
6	Djoemoengah	11	Galoengan.
		12	Koeningan.
7	Saptoe.	13	Langkir.
		14	Mandasya.
		15	Djoeloeng Poedjoet.
		16	Pahang.
	Namen Pasaran.	17	Koeroe Weloet.
		18	Marakeh.
		19	Tambir.
1	Pon.	20	Medang Koengan.
		21	Maktal.
2	Wagé.	22	Woeije.
		23	Manail.
		24	Prangbakat.
3	Kliwon.	25	Bala.
		26	Woegoe.
		27	Wajang.
4	Legi.	28	Koelawoe.
		29	Doekoet.
5	Paing.	30	Watoe Goenoeng.

De *gamelan senèn* wordt bij staats- en oorlogs-optogten en bij het tournooi-spel gebruikt, en is het eigenaardige krijgsmuziek van het land, waarbij aan de hoven, behalve de gewone instrumenten nog een bijzonder soort van gong en trompetten worden gevoegd, hetwelk hier echter geen plaats heeft, en de instrumenten alle grooter zijn als in de *gamelan kodok-ngorek.*

De *gamelan seroenèn* bestaat alleen uit een *selómprèt*, zeker soort van trompet, *kendang*, *kenong* en *kempoel* en wordt het meest bij huwelijks-optogten en feesten bij den geringen Javaan gebruikt en in alle desa's gevonden.

BIJLAGE I.

NAAMLIJST van de kruiden en planten welke bij de geboorte van een kind aan de moeder worden toegezonden *).

NAMEN DER KRUIDEN.	HOEDANIG DEZELVE VERKREGEN WORDEN.
Koenir.	Wordt voortgeteeld.
Lempoeijang.	id.
Temoe Lawak.	id.
Temoe Giring.	id.
Temoe Ireng.	id.
Temoe Poetih.	id.
Temoe Lati.	id.
Temoe badoer.	id.
Bawang.	id.
Pisang-vruchten.	id.
Dringo.	id.
Patjing.	Wordt in de wildernissen gezocht.
Bajem.	id.
Waloelangan.	id.
Katcembar.	Zeker soort van pitten.
Poela-Sari.	Zekere bast van een boom van den overwal.
Adas.	Zeker soort van pitten.
Minjak Lampor.	Zeker soort van lampolie.

*) Zie blz. 264, r. 19.

(Zie het hoofdst

de onderstaande berekening, waarin wordt aangetoond, met welke
met opgave der woekoe's, welke op die tijdstippen bestaan, en
selen.
che letters gedrukte woekoe's en het ander jaar de met romeinsche
de nevenstaande namen der windoe-jaren, welke in cursijf en

NAMEN DER MAANDEN.	WAWOE. Namen der week en pasar lagen, benevens de namen der woekoe's.	No. der week en pasar dagen, ben. der woekoe's.	DJIMAKIR. Namen der week en pasar dagen, benevens de namen der woekoe's.	Windoe jaren.
Mocharam.	enen. eliwon. oeroeweloet. *andep.*	6 2 7 22	Djoemoengah. Wage. Warigalit. *Woeje.*	*Pernila.*
Sapar.	ebo. aliwon. aktal. *oembreg.*	1 2 12 27	Ahad. Wage. Koeningan. *Wajang.*	Pernili.
Rabingoelawal.	emis. age. ala. *joeloengSoengsang*	2 1 16 1	Senen. Pon. Pahang. *Sinta.*	
Rabingoelakir.	aptoe. age. oekoet. *ändasyä.*	4 1 20 5	Rebo. Pon. Medangkoengan. *Toloe.*	*Keria.*
Djoemadilawal.	had. on. orantil. *ambir.*	5 5 24 9	Kemis. Paing. Prangbakat. *Djoeloeng wangi.*	
Djoemadilakir.	alasa. on. arigagoeng. *anail.*	7 5 28 13	Saptoe. Paing. Koelawoe. *Langkir.*	Setra.
Redjep.	ebo. aing. oeningan. *ajang.*	1 4 3 18	Ahad. Legi. Wockir. *Marakeh.*	
Saban.	joemoengah. aing. ahang. *inta.*	3 4 7 22	Selasa. Legi. Warigalit. *Woeje.*	*Kara.*
Ramelan.	aptoe. egi. edangkoengan. *oloe.*	4 3 11 26	Rebo. Keliwon. Galoengan. *Woegoe.*	
Sawal.	enen. egi. ala. *joeloengSoengsang*	6 3 15 30	Djoemoengah. Kaliwon. DjoeloengPoedjoet. *Watoe Goenoeng.*	Karal.
Doelkangidah.	elasa. eliwon. oekoet. *andasya.*	7 2 19 4	Saptoe. Wage. Tambir. *Koerantil.*	
Doelkidjah.	emis. eliwon. Vockir. *arukeh.*	2 2 24 9	Senen. Wage. Prangbakat. *Djoeloeng wangi.*	

Aantooning der nummers en namen der week- en pasar dagen, benevens de nummers en namen der woekoe's zoo als dezelve onderling volgen.

Dagen. No.	Dagen. Naam.	Woekoe's. No.	Woekoe's. Naam.
1	Ahad.	1	Sinta.
		2	Landep.
2	Senen.	3	Wockir.
		4	Koerantil.
3	Selasa.	5	Toloe.
		6	Goembreg.
4	Rebo.	7	Wari Galit.
		8	Wari Gagoeng.
5	Kemis.	9	Djoeloeng wangi.
		10	Djoeloeng Soengsang.
6	Djoemoengah	11	Galoengan.
		12	Koeningan.
7	Saptoe.	13	Langkir.
		14	Mandasya.
		15	Djoeloeng Poedjoet.
		16	Pahang.
	Namen Pasaran.	17	Koeroe Weloet.
		18	Marakeh.
		19	Tambir.
1	Pon.	20	Medang Koengan.
		21	Maktal.
2	Wagé.	22	Woeije.
		23	Manail.
		24	Prangbakat.
3	Kliwon.	25	Bala.
		26	Woegoe.
		27	Waijang.
4	Legi.	28	Koelawoe.
		29	Doekoet.
5	Paing.	30	Watoe Goenoeng.

BIJLAGE III.
(*Zie blz.* 415, *reg.* 14.)

NAAMLIJST van de Gamelan-spelen.

NAAM van het soort GAMĔLAN.	NAAM van de MUZIEKSTUKKEN.	GEBRUIK.
1. Sĕnèn.	Gålå gandjoer.	Aan huis van den regent des Maandags of bij het toernootjen.
	Watang Pati.	
2. Kèdòk Ngórèk.	Als boven.	Bij den regent op feestdagen of groote gelegenheden.
3. Tjårå Bali.	Reijongan.	
	Kembang gadoeng.	Als men op de Madureesche manier laat dansen, op groote feesten of maaltijden enz.
	Tabah pisan.	
	Salockat.	
	Djang kenie.	
	Prang babat.	
4. Bonang Rentong.	Oedan Pedjaten.	
	Kidang milar.	
	Ajam sapannak.	
	Oentjoor oentjoor.	dit wordt door boepati's of andere grooten gebruikt.
	Ngembat watang.	
	Lidoeng.	
	Lawoeng.	
	Tropongan.	
	Kebo giro.	
	Seban.	
	Krangéijan.	
	Bahoengan.	
	Mĕndjangan Tjingok.	
5. Saléndro.	Obor.	voor de wajang.
	Pindo gawe.	
	Mĕnjan séto.	
	Bowo rogo.	
	Oedan mas.	
	Galendih.	
	Wongso goenan.	
	Puwie.	
	Gantal wedar.	
	Ajakajakan.	
	Katjak.	
	Goentoor.	
	Mårå Sébå.	
	Bakat.	
	Bantĕn.	
	Bang kang wétan.	
	Kĕbòjong.	
	Titi Pati.	
	Tatoer.	
	Djang weroe.	
	Ramang.	
	Soemrang.	
	Hing Hing.	
	Pakat sari.	
	Tjåndrå.	
	Gajak setro.	
	Teloetoer.	
	Sekalòron.	
	Menjah.	
	Kĕmbang gajam.	
	Bóndan.	
	Gondjing.	
	Bentoeran.	

NAAM van het soort GAMĔLAN.	NAAM van de MUZIEKSTUKKEN.	GEBRUIK.
Salĕndro.	Helo Helo.	Bij tandakken in gebruik.
	Onang Onang.	
	Gambir sanet.	
	Sadrang.	
	Perkoetoet mangoeng.	
	Radjak sentoel.	
	Kadjang tawang.	
	Mandol Mandol.	
	Gandroog mangoe.	
	Erang Erang.	
	Kĕtawang.	
	Sigaran.	
	Poetjoeng Kanginen.	
	Sempoong goenoog.	
	Kĕmbang bĕlang.	
	Lambang-sari.	
	Roedjak Bandil.	
	Mas genondjing.	
	Dora dasih.	Deze worden gespeeld enkel voor vermaak.
	Djangket.	
	Ramit.	
	Mara sandja.	
	Djaja koesoema.	
	Langkeh.	
	Gĕndijĕng.	
	Kadoek manis.	
	Ewo Ewo.	
	Pantang.	
	Moerdaning koeng.	
	Goduk.	
	Soemedang.	
	Dangdang gĕndis.	
	Seng grang.	
	Rumboen.	
	Moentroe.	
6. Mĕntaraman.	Semboeko.	Bij de wajang gĕdog.
	Sarajoeda.	
	Taming gita.	
	Koewoong koewoong.	
	Lagoe Pati.	
	Goela ganti.	
	Soewang sare.	
	Rangoe rangoe.	
	Rangsang.	
	Pengawe.	
	Satrio Djalo.	
	Rantjagan.	
	Ladrang Mentaraman.	
	Babar Lajar.	
	Sawoong galing.	
	Kentroong.	
	Reng-gang.	
	Delewir,	
	Djati kendang.	
	Tjoerook Poepoer.	
	Loenging gadoeng.	
	Randoe kinter.	
	Laro Laro.	
	Glatik moengoep.	
	Sampong kelie.	

NAAM van het soort GAMELAN.	NAAM van de MUZIEKSTUKKEN.	GEBRUIK.
Mentaraman.	Tandjoeng goenoeng.	
	Tenang dampal.	
	Malang malang kendang.	
	Koro nangio.	
	Sambaal.	Worden gespeeld enkel uit vermaak.
	Rembit.	
	Moentap.	
	Soeng kawo.	
	Madja tengah.	
	Semmang.	
	Silir silir.	
	Soekasih.	
	Ketawang selir.	
	Teloetoer srimpi.	
	Teloetoor pélog.	
7. Pélog.	Bremara.	Deze gebruiken de boepati's of andere groote personen.
	Djelagra.	
	Moendook.	
	Layer agoeng Pati.	
	Layer agoeng sala.	
	Gelongaring.	
	Librak.	
	Dora dasih.	
	Sara-Joeda.	
	Malang Malang.	
	Medjemaak.	
	Renteng.	
	Ramboe.	
8. Soerabaijan.	Majat.	Bij de desa-volkeren in gebruik als zij een feest hebben.
	Sambaal.	
	Poetjoeng kangipan.	
	Goobet.	
	Tjelaring.	
	Moentap.	
	Sandar.	
	Semang.	
	Semang Balik.	
	Madja Tengah.	
	Tiba Madja.	
9. Selómprèt.	Saroenèn.	Dit gebruiken de dorpelingen, wanneer zij in de stad komen trouwen.
	Soeroeng Dajoeng.	
	Rantjagan.	

BIJLAGE IV.
(*Zie blz.* 415, *reg.* 14.)

AANWIJZING der instrumenten, waaruit ieder gamelan bestaat:

NAAM van het soort GAMĔLAN.	INSTRUMENTEN.
1. Sĕnèn.	Bĕdoeg of kendang.
	Bonang.
	Poeksoer of kentjer.
	Bĕndé of poedjik.
	Kĕmpoel.
	Kĕnong.
	Gong.
2. Kòdòk Ngórèk.	Als de senen; maar deze is kleiner van instrumenten.
3. Tjara Bali.	Kendang.
	Bonang.
	Kentjer.
	Bĕndé.
	Kĕmpoel.
	Kĕnong.
	Gong.
4. Bonang Renteng.	Kendang.
	Rĕbab (viool).
	Bedoeg.
	Bonang saron.
	Bonang serang.
	Bonang paneroes.
	Soeling (fluit).
	Gambang.
	Ketoek.
	Demoeng zarang.
	Kempoel.
	Kenong.
	Gong.
5. Saléndro.	Kendang.
	Rebab.
	Soeling.
	Gĕndèr.
	Gambang.
	Bonang serang.
	Saron.
	Saron paneroes.
	Kentjer.
	Demoeng.
	Ketoek.
	Kempoel.
	Kenong.
	Gong.
6. Mĕntaraman.	Kendang.
	Rebab.
	Soeling.
	Gambang.
	Tjalĕmpoeng.
	Kentjer.
	Bonang serang.
	Saron.
	Saron paneroes.
	Kenong.
	Gong.
7. Pélog.	Kendang of bedoeg.
	Saron.
	Bonang serang.
	Ketoek.
	Kenong.
	Gong.
8. Soerabaijan.	Als gammelan-pelog, behalve dat de soerabaijan kleiner is.
9. Sélómprèt.	Kendang.
	Kenong.
	Kempoel.
	Trompet.

AANMERKING. Het spel Magalleh wordt door de regenten gebruikt.

Aanteekeningen op de Bijdrage tot de kennis van de zeden en gewoonten der Javanen.

In den loop der maand October werd mij door de Redaktie van dit Tijdschrift gevraagd, eenige Javaansche woorden, enz. in een te plaatsen stuk na te zien; gaarne verklaarde ik mij daartoe bereid; maar ik dacht toen niet, dat dit stuk zoo uitgebreid zou worden en kon, evenmin als de Redaktie, die in haar lofwaardigen ijver om bekend te maken, al wat over Indische zaken een nuttig licht kan verspreiden, het eerste gedeelte reeds ter perse had gebragt, niet vooruit berekenen dat het zooveel moeite zou opleveren; — dat eerste gedeelte moest ik dus op de proef bewerken; vele zaken daarin voorkomende waren mij geheel onbekend; de tijd was kort en eene vergissing deed daarenboven eenige bladzijden ongekorrigeerd afdrukken; — de volgende gedeelten kon ik, althans tusschen mijne andere werkzaamheden in, eenigzins vooruit bewerken; maar ook daarin bleven nog vele gebreken; — het handschrift was zoo vol fouten en soms zoo onduidelijk, dat ik dikwijls moest raden wat er staan moest; voor anderen blijft dan ook alle ruimte over tot gissingen, daar men voor elke medeklinker eene andere kan plaatsen, welke men maar wil; — door de volgende aanteekeningen heb ik getracht dat gebrekkige eenigzins te verhelpen; hier en daar waar ik misschien wat vrij in het veranderen, of waar ik niet zeker was, heb ik de lezing van het handschrift opgegeven. Ik had gemeend nog meer hier uit te weiden over gebruiken enz., en dit stuk, met vroeger over dit onderwerp in 't licht gekomene te vergelijken, maar daartoe ontbrak mij de tijd; trouwens die vergelijking zou niet zooveel opleveren, als men misschien verwachten zou; het schijnt wel dat velen, die over Javaansche zaken geschreven hebben, juist dezelfde bronnen gebruikten; dit stuk is vroeger gebruikt door berigtgevers in dit Tijdschrift, zoo als ik mij herinner dat de heer BUDDINGH zulks dankbaar erkent, maar wat misschien vreemder kan schijnen: deze bladen zijn onderteekend: „Grissée, 25 Junij 1824" en bij RAFFLES, wiens werk zooveel vroeger verscheen, vinden wij uittreksels en letterlijke vertalingen van het hier voorkomende; RAFFLES is niet nageschreven, maar hij (of zijn berigtgever) heeft een onnaauwkeurig gebruik gemaakt van de hier geleverde bron; zoo is b. v. het gezegde over het gebruik van de gamelan seroenen en dat van de gamelan senen (zie bl. 418) bij RAFFLES inééngevloeid; men ziet hier weer uit, hoe weinig men op zijne berigten af kan; maar als men ook leest, dat „dit stuk (bepaaldelijk dat over muziek) is opgemaakt door den ijver van

„den beambten der kontrole van de landrenten en door den onderzoekingslust van inlandsche hoofden", ziet men hoe weinig er is staat te maken op verslagen van ambtenaren. Het belangrijkste ter vergelijking is, voor een gedeelte althans, de verhandeling over zeden en gebruiken van den heer WINTER, in dit Tijdschrift Jaarg. V. — Zooveel is echter zeker, dat dit stuk veel merkwaardigs bevat en zeer geschikt is als bron voor hem, die volledigere en juiste opgaven over dit onderwerp wil doen; daartoe zal men zeker wel dadelijk in staat zijn te Batavia, waar het origineel van dit stuk zich bevindt, en waarbij ook nog staten moeten zijn, die wij hier tot onze spijt missen. — Mijn arbeid zal beloond zijn, als daardoor de ijver van anderen, die door hun verkeer midden onder de Javanen beter in de gelegenheid zijn, wordt opgewekt.

G.

Blz. 258, r. 9 verv. v. b. Joesoop; lees: Joesoep; het h. s. heeft overal: Oesoop; hetgeen hierbij voorgelezen wordt, zal wel zijn uit het 12e Hoofdstuk van den Koran. — r. 17 is zeker eenige verwarring tusschen Jozef en Jakob.

Blz. 258, r. 2 v. o. in de noot: bapa, of liever: bapak, wordt dan gewoonlijk verkort tot: pak.

Blz. 259, r. 7 v. b. tusschen de zeven en tien: Jg. V. I. blz. 706: op hun vijftiende jaar; misschien moet hier gelezen worden: tusschen de vijftien en zeventien jaren, vrg. r. 14.

Blz. 259 r. 20 v. b. in 't h. s. achter: hetwelk: desverkiezende. — r. 27 h. s. goereh, vgl. 263, r. 4 v. o. — r. 33 balig; men schrijft ook: balèk, of: akil balek.

Blz. 259, r. 35 en 36 v. b. het voorloopig huwelijk is godsdienstig en heet: „nikah" of „ningkah;" de hier genoemde vereeniging is het huwelijk volgens Javaansche zeden en heet: „temoe;" het is zeer gewoon, dat tusschen beide een geruimen tijd verloopt. — r. 5 v. o. walie hakim: men zegt ook: walie kakim.

Blz. 260, r. 16 en 26 v. b. nondjok is de benaming van de handeling; de geschenken heeten: „tóndjókkan," vrg. Jg. V. I. bl. 466.

Blz. 260, r. 18 v. b. andjung-adjungan; h. s. andjeeng-andjeengan; dit heet „djagóngan" vrg. Jg. V. I. p. 468; maar de handeling der gasten heet „ngadĕggi" en in de hoogbeleefde taal „andjĕnĕngngi;" „djeneng" wordt ook verkort in „djĕng," en daarvan is misschien het hier voorkomende gevormd, zoo het althans geen fout is.

Blz. 260, r. 20 v. b. „gantang" is mij onbekend: „gantong" is benaming van het uitstellen van het huwelijk om een of andere reden, vrg. Jg. V. I. p. 565.

Blz. 260, r. 22 en 28 v. b. „boewoe;" dit moet waarschijnlijk zijn: „bawah;" vanwaar „bawahan" bruiloft, en „ambawahi," voor iemand een bruiloft geven, beteekenen.

Blz. 260, r. 1 v. o. „salwat," lees „salawat," bidgeld; kawin is huwelijk, verg. RAFFLES Hist I. 355.

Blz. 261, r. 12 v. b. „dastar," lees: „dëstar."

„ „ „ 20 „ „ roewahan, lees: „bawahan;" het h. s. heeft: bouwahan.

Blz. 261, „ 22 groeda; dit schijnt een draagstoel te zijn, in den vorm van een garoeda, een soort van arend of griffoen; verg. RAFFLES Hist. I. p. 356.

Blz. 261, r. 16 v. o. bara kebajang, schijnt te beteekenen: door velen omringd, rondloopen; bajang korook (lees: karoek), beteekent: een bloem tot steun omringen, en zoo: een vorst of, bij een huwelijk, bruid of bruidegom verzellen en omgeven; in 't Woordenb. van GERICKE op „bajang" staat: bajang kari; misschien moet dat zijn: sari, hetgeen ook „bloem" beteekent.

Blz. 261, r. 9 v. o. oendooh (h. s. oendang) mantoe: er schijnt hier eenige verwarring te bestaan; ngoendoeh mantoe, is het afhalen van de bruid naar het ouderlijk huis van den bruidegom, vgl. Jg. V. I. p. 482; „oedjoeng" zijn pligtplegingen, vgl. aldaar p. 478.

Blz. 262, r. 7 v. o. oelook: h. s. houlong, lees: ngoeloek, vgl. Jg. V. I. p. 604; de grondvorm van dit woord is „koeloek."

Blz. 262, r. 2 v. o. adiel, lees: adil; beteekent eenvoudig: regt, vgl. verder Jg. V. I. p. 477.

Blz. 263, r. 2 v. b. hier schijnt weer eenige verwarring te bestaan: randa is een weduwe met, walandjar, zonder kinderen; ook van een vrouw, die door haar man opzettelijk verlaten is; deze woorden behooren misschien bij regel 17.

Blz. 263, r. 11 v. b. roemah gedong; een Malaicisme zoo als er wel meer in dit stuk voorkomen.

Blz. 263, r. 15 v. b. achter: vrouwen, in 't h. s. nog: hetwelk onderling rouleert.

Blz. 263, r. 22 v. b. en verv.: ook hier schijnt eenige verwarring te bestaan; de verslaggever wil van de bruid tot de zwangere vrouw overgaan; en hij is in de war, doordien deze nog altijd bruid en haar man bruidegom heet; de benaming pëngantèn of verkort „ngantèn," die wij gewoonlijk door „bruid" of „bruidegom" vertalen, behoudt de Javaan, tot na de geboorte van 't eerste kind, vgl. Jg. VIII. II. p. 92.

Blz. 263, r. 19 v. o. poepoor (blanketsel). h. s. Papae's blanketsel; „paös is de naam van een smeersel, waarmeê bruid en bruigom op het voorhoofd geschilderd worden; vgl. Jg. V. I, p. 471 en 481.

Blz. 263, r. 18 v. o. genjoe, mij onbekend; misschien: „gëndjé."

„ „ „ 12 v. o. tjëngkir gading: kleine geele kokosnoten; de afbeeldsels daarop gegrift schijnen niet juist altijd dezelfde te zijn, vgl. Jg. V. I, p. 692.

Blz. 263, r. 4. v. o. gorreng: lees: goreng: h. s. goreek vrg. 259, r. 27. — moenari beteekent: de handeling van het geven van rijst, van 't grondwoord „poenar" vgl. Jg. V. I, p. 692; die vereeniging der geslachten schijnt door de twee kleuren beteekend te worden.

Blz. 264, r. 7 v. b. de woorden: telang en wahal zijn mij onbekend.

„ „ „ 20 v. b. adai: lees: adas; zoo heeft ook de hierbij gevoegde tabel; de namen der aldaar voorkomende geschenken kan men, zoo men wil, vinden in GERICKE's Woordenboek en WINTER, Jav. Zamenspr. I. n°. 65; voor „temoe ireng" het h. s. temoe itam; het woord „lampor" ken ik niet; evenmin de in den tekst vermelde „pluta" olie.

Blz. 264, r. 13 v. o. „mandikeel" is mij onbekend maar zal wel behooren bij het binnengaan van den tempel.

Blz. 265, r. 7 v. b. „djassien". eveneens.

„ „ „ 17 v. b. „oosten", zal wel moeten zijn: noorden.

„ 266, „ 3 v. b. „maisan"; in 't. h. s. maijssan (schrijfwijze voor: maéssan, zoo maijsso voor maéssa) in 't Jav. maédjan of médjan. — r. 7 v. b. voor: het uiteinde: lees: de uiteinden.

Blz. 266, r. 17 v. b. noesaal tanah; zulk een maal heet „Soertannah"; het geven van het maal „ngesoertannah".

Blz. 266, r. 21 v. b. apum; lees: apem.

„ „ „ 19 v. o. semloop. h. s. semboop; misschien: sambódja, zooals RAFFLES en CRAWFURD hebben; — Kamoenig, lees: Kamoening.

Blz. 266, r. 13 en 12 v. o. selasseeg, lees: selasih.

„ „ „ 6 v. o. koeroang; lees: Waringin koeroeng; — en dan verder: Den naam van: „koeroeng"; krijgt deze boom, wanneer hij in het midden van de aloen-aloen geplant is, tot aanduiding, enz.

Blz. 267, r. 10 v. b. dit zelfde bijgeloof ten opzigte van den kant, waar de tak afgevallen is; lees: van den kant, waar de tak afgevallen is, hetzelfde bijgeloof.

Blz. 267, r. 18 v. b. soeko-sami; lees: soeka-ramé; zoo als 't h. s. heeft; dit beteekent: levendigheid, drukte geven.[1]

Blz. 267, r. 20 v. b. „wandiro" ken ik niet: misschien wanadri, vervaarlijk bosch.

Blz. 267, r. 24 v. b. siri; lees: sri; de hier gegevene verklaring kan misschien bijdragen tot verklaring van srimenganti, naam van een poort aan den kraton.

Blz. 267, r. 13 v. o. soeka djembar, ruimte gevend, misschien: aan het hart.

Blz. 267, r. 1 v. o. lendjik, is mij onbekend.

„ 268, „ 1 v. b. lees: „lendjik" en „pandapa". — r. 4 v. b. gledig-gan; lees: galédégan. — r. 5 v. b. gamlang; lees: gamelan. — r. 14 en 15 v. b. lees: naga mamangsa. — r. 19 v. b. lees: naga kapoelir. — r. 25 v. b. lees: najaka. — r. 29 v. b. lees: aria. — r. 14 v. o. hof; lees: erf.

Blz. 268 r. 6 v. o. tot blz. 269 r. 24 v. b. massam, en oesoek, zijn mij onbekend; bajook of beijak, misschien: bjok, gewoonlijk: ebjok; dat „maas" (goud) ook: „lijk" beteekent is mij onbekend; — pisang-radja, kloetoek, poeloet, saba tahoen en saba gadja (vgl. WINTER Jav. Zam. I n°. 65); gadja, mij onbekend.

Blz. 269, r. 26 en 27 v. b. nganger; het h. s. heeft: ngangar; lees: anggoer (wijn); de druif heet: woh anggoer; — nganggoer beteekent: geen werk hebben, en zoo misschien: afgezet, ontslagen zijn.

Blz. 270, r. 3 v. b. achter: zamengesteld, heeft het h. s.: genaamd „Sapoe-Djanoort", dit laatste woord is misschien: djantoer, tooveren; „djanoer" beteekent: de jonge bladeren van den kokosboom.

„ „ r. 15 v. b. balak; mij onbekend.

„ „ „ 17 v. b. tjegag lees: tjĕgah.

„ „ „ 14 v. o. roemaijo goeroe: mij onbekend.

Blz. 271, „ 9 v. b. achter Sembajang staat in 't h. s. (gemt. Salas) — vergl. bl. 409.

Blz. 271, r. 13 v. b. kaliwa, lees: kalimah; — dat „doewa" is weer Malaicisme; deze twee Kalimah zijn: „er is geen god dan Allah" en „Mohammed is zijn profeet."

Blz. 271, r. 21 v. b. Voor: lees: Vóór;

„ „ „ 24 v. b. Koela, lees: Koelah.

„ „ „ 13 v. o. voorste, lees: voorganger:

„ „ „ 10 v. o. djoeba, lees djoebah: — sêrban of dêstar.

„ „ „ 9 v. o. sab, misschien; sad, Arab. sjad; tasbei lees: tasbeh.

„ 272, „ 2 v. b. in plaats van: rijst „samoet" geheeten; leze men: (samoet) rijst.

Blz. 272, r. 10 v. b. na gehouden; in 't h. s. nog: genaamd: Sembatang rijaja besar.

Blz. 272, r. 14 v. b. hadji, zoo veel als: doelkidjah.

„ „ „ 15 v. b. anpat; misschien: arapat; naar een berg bij Mekka.

„ „ „ 17 v. b. voor trawie lees: „tarwih" en voor: „witro," „witroe."

Blz. 272, r. 20 v. b. estike; estika of estiska. Arab. van Saqa.

„ „ „ 24 v. b. lees: grahana boelan (boelan is Mal.) en srengéngé.

„ „ „ 18 v. o. lees: In de maand Mocharam, voorspelt eene aardbeving, in den loop van den dag:

Blz. 272, r. 13 v. o. en v. v. Rabingoelawal, — Rabingoelakir, Djoemadilawal, Djoemadilakir.

Blz. 272, r. 8 v. o. lees; aard- en veldvruchten zullen.

„ „ „ 4 v. o. vele kinderen zullen sterven.

Blz. 273, „ 23 v. b. de maand Rabingoelakir; schijnt hier bij 't overschrijven overgeslagen te zijn.

Blz. 273, r. 5 v. o. senèn aldus genaamd, omdat het altijd op Maandag plaats heeft.

Blz. 274, r. 1 v. b. epak; zoo heeft het h. s. duidelijk, ofschoon daar niet op te rekenen is en zoo heeft ook de heer BUDDINGH nageschreven Jg. II p. 247, noot; 't moet waarschijnlijk èpèk zijn.

Blz. 274, r. 4 v. b. wegik is mij onbekend, evenzoo tarangan; blijkbaar is hier weer vergissing: het zadel der grooten en minderen moest een verschillende naam hebben.

Blz. 274, r. 23 v. b. sernamboe of semamboe is mij onbekend; wat aween of ngaween en agem pieken zijn, weet ik niet.

Blz. 274, r. 27 v. b. awinan is mij onbekend. — voor de tegenwoordige statie der Javaansche grooten kan men zien: Staatsblad voor N. I. 1820 n°. 22.

Blz. 275, r. 8 v. b. gloekan is mij onbekend; djagoeran; is: elkaêr met vuisten kloppen.

Blz. 275, r. 24 v. b. tjoekee lees tjoeki. — voor wajang poerwå heeft het h. s. altijd wajang praeno.

Blz. 275, r. 12 v. o. Bimå Soetji, h. s. Rome Saetjee.

Blz. 275, „ 10 v. o. angrene lees: angrèni. — prowelas maroe, kalmendang kadang dewå en wahoe Djåjå begrijp ik niet.

Blz. 275, r. 4 v. o. tusschen „houten" en „poppen" in 't h. s. damar woelan en na beelden: en hiermede vertoont men de geschiedenissen van Java.

Blz. 276, r. 9 v. v. laedraek, misschien talèdèk; badoet is potsemaker, andong is mij niet bekend. — gandung, misschien gĕnding — madjoe ken ik niet. — ngudang lees: ngidoeng, en dit woord moet achter „zingen" staan.

Blz. 276, r. 12 v. o. rabana is mij onbekend, evenzoo praloe raro en baktie Djamal; voor rengonis, lees: rĕngganis, voor kellaak: kĕtoek, voor rabab: rĕbab. voor Salawak, lees: Salawat. zoo ook 277, r. 1

Blz. 277, r. 4 v. b. lawanan h. s. overal: lawatan.

„ „ „ 22 v. b. post lees poot.

„ „ „ 17 v. o. kartå lees kartoe; lima Sampe en Lowak zijn mij onbekend; pedek in GERICKES Woordenboek: kètjèk; gandring, gangsal ganep, („limå sampe" en „gangsal ganep" zullen wel hetzelfde zijn,) lobang, kempjang en bentangan zijn mij onbekend; tjeplek lees kĕplèk.

Blz. 278, r. 21 v. b. jawoepitten, lees: sawoepitten.

„ „ „ 18 v. o. en verv. sauk: h. s. saeek, waarschijnlijk: saékå, maar dit is toch wel verouderd, misschien in Grissée nog in gebruik? — bårå in GERICKE's Woordenboek 100,000,000, wĕndrå 10,000,000† — de drie laatste woorden ken ik niet; — hier staat in 't h. s. nog: Geen gedierte wordt door hen bij getallen geteld, omdat zij zulks, wegens de menigte, voor eene onmogelijkheid houden. † Vgl. CRAWFURD Ind. Arch. I, p. 291 beneden (Holl. vert.)

Blz. 278, r. 3 v. o. en verv. saogs; hs. saogo; misschien sågå; vgl. CRAWFURD I, p. 297 — sa-iting; sĕtèng is een half dubbeltje; samee, misschien: sawi, een touw, gelijk salawe, een streng; „sèkĕt" (vijftig) is toch ook van „ikĕt" (hoofddoek); misschien is van dit „sawi" (of „soewi") gevormd: „sawidak," — saoeang domo begrijp ik niet; satali pitjis; een touw, een snoer pitjis, vgl. CRAWFURD I, p. 301 en 303 — labak; mij onbekend; satak, misschien satali — sakoe, misschien soekoe — limang koepang begrijp ik niet.

Blz. 279, r. 15 v. b. achter: Javanen h. s. ter dezer Residentie.

„ „ „ 15 v. b. 16, lees: 10.

„ „ „ 15 v. o. enteel, lees: tjanteel.

Blz. 279 r. 1 v. o. satjilluk, lees: satjilik.

„ 280, „ 11 v. b. en verv. geding, lees: gèdèng; oewo, tjanggap en radjeek, mij onbekend; rientjie, misschien: rèntjèk.

Blz. 280, r. 19 v. b. en verv. badjak, battak, etter en eenteek zijn mij onbekend.

Blz. 280, r. 13 v. o. boijang; misschien: boejoeng.

„ „ „ 5 v. o. takernja, weer een Malaicisme.

„ „ „ 4 v. o. 1060 zal wel 1960 moeten zijn.

„ 346, „ 3 v. b. en verv. bijar rainå; h. s. Padjar raino; — schadjoer; dit woord, en eens schodjoer, staat zoo duidelijk geschreven, dat ik meende het te moeten laten staan; ofschoon de Javaan het zoo niet kan schrijven; het Arab. woord is *Sahoer* en zoo dan ook in 't Jav.; wie Arabisch kent, weet dat dit woord door drie puntjes boven de *s* en een onder de *h*, schadjoer wordt; — buitendien, geloof ik, dat hier weer verwarring is; Sahoer en Bjar rainå moeten wisselen van plaats; de desåbewoners staan gewoonlijk om 5 uur op, maar in de vasten vroeger, omdat zij daags niet mogen eten; zij staan op met „bedoeg teloe" en dan ontbijten zij (Sahoer) vgl. Javaansche Brieven enz. uitg. door T. ROORDA blz. 359, r. 8 en 9 — ook beneden r. 4 v. o. begint de dag met Sahoer — sapoet boemi; volgens GERICKE's Woordenboek (sapoet lemah bij sapoet), zeker bij vergissing: morgenschemering.

Blz. 347, de onderverdeelingen van de Soeboeh zijn mij onbekend — awabem, mij onbekend. — Yssah, lees: Iså — ngiså westerie mij onbekend.

Blz. 347, r. 12 v. o. Parpe, dit schijnt Kårå te moeten zijn; — hier is dus sprake van een cyclus van 6 Windoe's, zoover ik weet nog nergens vermeld; misschien geeft dit, in verband met de hierbij behoorende tabel, eenig licht over vroeger duistere dagteekeningen; de 6 namen der Windoe's zijn mij onbekend; Karal, ook Karab geschreven; men vergelijke hierbij vooral Jaargang 1850, I, blz. 315 verv.

Blz. 348, r. 13 v. b. Kèså, zal wel eigenlijk Kaså zijn, van *sa* één, even als Karo van ro twee.

Blz. 348, r. 14 v. o. djitek, is mij onbekend.

„ „ „ 10 v. o. Sekannen is mij onbekend; misschien: Sekaten.

„ „ „ 7 v. o. moertjitå h. s. martjeko en blz. 349, r. 10, martjeek.

„ „ „ 4 v. o. werdjit, h. s. wardjietoe.

„ „ „ 2 v. o. katto, is mij onbekend.

Blz. 349, r. 3 v. b. mintoenå h. s. moentano.

„ „ „ 11 v. b. dité of loewing; ik geloof dat „of" weg moet.

Blz. 351, r. 11 v. b. en verv. senadjanan, h. s. Iman Djanan en Semandjanan.

Blz. 352, r. 8 en 9 v. b. hier is blijkbaar wat uitgevallen òf van legi òf van paing; bij Soekrå hebben in 't h. s. de woorden paing en legi van plaats gewisseld; — bij de hierbij behoorende tabel, heb ik alleen op te merken, dat in de kolom van den Windoe-cyclus (de derde van achteren)

in het onderste, nu leêge vakje in 't h. s. staat: numinaija wiedoe; achter Karal, staan onder elkander de woorden „dari taoon" en „sampe id." (weer Malaicisme); evenzoo achter Kara en Setra (h. s. settooro); bij Kerta, staat: „dari taoon 1747 sampe id 1754;" achter perniti: d. t. 1755, s. d. 1762; achter Pernila: d. t. 1763, s. d. 1770.

Blz. 352, r. 19 v. o. voor BASA lees beide malen: BASOE vergl. 399 r. 21.

„ „ „ 9 v. o. lees: TEMBOEROE.

„ 353, „ 13 „ „ Toenggala h. s. Soengala.

„ 355, „ 4 „ b. lees: TOLOE.

„ 356, „ 1 „ „ SEKANDI lees: SEKARDI, reg. 11 emprit, h. s. priet.

„ „ „ 14 „ „ SAKADIN „ SEKARDI en zoo verder overal.

„ 357, „ 12 „ „ PETROEK lees: Pitoetoor; mijne gissing deugt zeker niet, want PETROEK komt voor als een zoon van SEMAR; ik denk dat het woord er geheel uit moet; misschien is het bij de vertaling uit het Javaansch bij vergissing als eigennaam beschouwd, terwijl het beteekent: „gaf raad."

Blz. 358, de drie laatste regels; hier is weer wat uitgevallen; de laatste helft der twee onderste regels moet een regel opschuiven; achter „houdt in de hand," staat niets.

Blz. 359, r. 1 v. o. ANGSOAR ken ik niet, vergel. 400.

„ 363, r. 7 „ b. Loeratna, h. s. goeritnoe; hoe 't wezen moet, weet ik niet, ik denk GOERETNA.

Blz. 365, Tritra misschien Tjitra — Gatra misschien Gotra, vergel. 399, reg. 9.

Blz. 366, WOEGEO lees: WOEGOE. — Kadjang, misschien Sangijang.

„ 393, r. 5 v. o. Boedoe's vergel. aant. op 394, r. 12.

„ „ „ 1 „ „ Natasanga; in de Indische godenleer zijn bekend de Déwawòloe; hier worden er niet negen, maar negentien opgeteld; misschien zijn er later bij- of tusschengekomen; blz. 399 staat alleen Dewa nata.

Blz. 394, r. 6 v. b. Setami of Setamini vgl. 402, r. 1 is mij onbekend.

„ „ „ 12 „ „ Boedoe's; dit woord heb ik in deze en de volgende bladzijden onveranderd gelaten (vroeger in „Boedisten" veranderd) omdat ik het door het geheele stuk zoo vind: of „wajang," eene secte is, of dat men hier aan de tooneelvoorstellingen denken moet, en dus in dien zin, dat die godheden in de Wajang voorkomen, weet ik niet. vergel. blz. 396, reg. 14.

Blz. 394, r. 18 v. o. Soyla, dat zal wel niet goed zijn. — Noerrasa h. s. Norosso.

Blz. 394, r. 10 v. o. Djonggring kentjana h. s. Djankring gentjana.

„ „ „ 7 „ „ Jakti h. s. Djakti.

„ 395 „ 16 „ „ Noernasa. — In een Javaansch handschrift vind ik de opvolging aldus: Adam, Sis, Noertjahja, Noerrasa, Wening, Toenggal.

Blz. 396, r. 4 v. b. TOGOK h. s. Taijak.

„ „ „ 14 „ „ vgl. aant. op 394, r. 12.

„ „ „ 3 „ o. oma pala, is mij niet bekend.

„ 397, r. 12 „ b. watoe segaeno loija, versta ik niet.
„ „ „ 18 „ „ Bandondari, is mij onbekend.
„ 398, „ 6 „ „ séla tammantang, eveneens.
„ „ „ 8 „ „ kawah enzv. h. s. kawo sietoembroe goemako tjemanie loeko en r. 17 endoet enzv. h. s. oendat sublek gedabo; op beide plaatsen heb ik „sie" of „su" veranderd in „of" (of er misschien 't Latijnsche: „sive" gestaan heeft, zou ik niet durven beweren, ofschoon in dit stuk woorden uit allerlei talen voorkomen); RAFFLES heeft (Hist. I. p. 420) Tambraka muka); blek gedaba; vrg. Jg. V. I. p. 23.

Blz. 398, r. 11 v. o. Tjampa, is mij onbekend.
„ „ „ 9 v. o. Radjantika: misschien Radjantaka.
„ „ „ 8 v. o. waarschijnlijk: Nenemenie, van „temen," opregt, h. s. Neeneemanie.

Blz. 399, r. 8 v. b. overal in dit stuk voor Jama dipati: amodipati.
„ „ „ 9 v. b. Gatra misschien Gotra vrgl. 365 — Pandjeereekan ken ik niet vgl. 400 op n°. 13; r. 15 Soedarga h. s. Soendarga; r. 21, lees Basoe Endara en Basoe Endari vrgl. 352 r. 19 v. o. — r. 26 Nispe ramio, begrijp ik niet; evenmin r. 27 Soemoe wendoe; r. 1 v. o. Sita, lees Séta 3 v. o. Grabo admo ken ik niet.

Blz. 400 n°. 12 Gatra, vrgl. 399, r. 9; n°. 13 vgl. 399, r. 9.
„ „ „ 17 Tangkaro misschien Sangkara, stier, in zulken zin wordt ook: bántèng gebruikt; n°. 18 begrijp ik niet.

Blz. 400 r. 13 v. o. Gatto lomgek of longek ken ik niet.
„ „ „ 3 v. o. Sakri, h. s. Soekri.
„ „ „ 2 v. o. Angsoar vrgl. 359, 1 v. o.
„ 401 n°. 9 Goeritna vgl. 363, r. 7; bij 3 en 4 is natuurlijk verwarring.

Blz. 401 r. 12 v. o. Majaretna of Najaretna vgl. 407 in 't midden; — het van Tampo Hoeno gemelde is in de war.

Blz. 402 r. 1 v. b. vgl. 394, r. 6 v. b. — r. 6 kain h. s. kaing, r. 7 v. b. Soekarsih, r. 17 v. b. Probo Semie, r. 25 v. b. vgl. 397, r. 18; r. 13 v. o. lees Srinadi, r. 12 v. o. vgl. 399, r. 21, r. 3 v. o. Naroem of Naroeng vgl. p. 405, r. 12 v. o.

Blz. 403 r. 9 v. b. wantnoe, in 't h. s. niet te lezen, r. 13 v. b. achter „beelden:" zoo als die in gemelden staat vermeld zijn — r. 19 v. b. Maradja; h. s. overal Merodja en voor Maésa altijd Maijso — voor kenda: krendo of krondo of kondo — r. 1 v. o. nimmer, lees: immer.

Blz. 405 r. 7 v. b. Dermadjaka h. s. Dermojoko.
„ „ „ 19 v. o. van hier af voor Sinta, in 't h. s. altijd Sito; r. 12 v. o. Naroeng vlg. 402, r. 3 v. o.

Blz. 407 r. 8 v. b. Njajodja h. s. Ngajukja, r. 20 v. b. vgl. 401, r. 12 v. o.; r. 15 v. o. h. s. Rasso-Dewo, r. 12 v. o. voor Ngastina, h. s. overal: Palestino en voor Desta-rata: Dieto Rato.

Blz. 408 in 't midden: Batara Doerga: lees Batàri Doerga; r. 26 v. o. en verv. Swari, ook Soewari geschreven; van Hogendorp, Tafereelen van

Jav. zeden, blz. 45 vv. Saharie; — Tjermin (spiegel, Kramå, Gedah); ik heb ergens de vernuftige gissing gevonden dat het verbasteringen zouden zijn van Jemen en Djidda in Arabie — Djenggålå h. s. Djoenggalah; — Moelana en Maoelana is even goed — Djenoel abidin; h. s. Djienal abidin, mij onbekend; — Maoelana-Machfoer, wordt hier gezegd ook genoemd te worden Malik Ibrahim; zoo melden ook anderen, maar in dit verhaal komen deze namen van twee personen voor, blz. 409, en weer van een, p. 411, bij RAFFLES hist. II p. 123 heet Machfoer zoon van Ibrahim; — dit stuk is ook gebruikt bij RAFFLES hist. II p. 122—125.

Blz. 409 r. 9 v. o. Poelaman even als later Poelomo, mij onbekend.

„ 410 hier wordt de dood van de twee laatsten tweemaal verhaald; bij RAFFLES vindt men alleen dat ze op reis stierven; Bawean h. s. Baviaan.

Blz. 411 Over de hier en later vermelde jaartallen zal ik maar niet spreken; daarvan is, geloof ik, niets te maken; ook de tjåndra sangkala's laat ik rusten.

Blz. 412, in 't midden: Ishak. h. s. Eskas of Iskar.

„ 413, r. 17 v. o. de kam: anderen: een piek, RAFFLES: een stuk oudijzer. — Ratoe, waarschijnlijk: Praboe Satmåtå.

Blz. 414, in 't midden: voorteeken: zulks beteekent Dladjat; Dradjat, beteekent: verhevene rang — van onder: de vorsten van Dradjat, zijn mij niet bekend, evenmin die van Sendang op de volgende bladzijde.

Blz. 415. Muziek. Dit stuk is ook door RAFFLES, of een zijner berigtgevers, gebruikt (Hist. I 524 vv.); maar vrij onnaauwkeurig; dit stuk is, geloof ik, vrij kompleet; ofschoon nog eenige zaken mij vreemd zijn; zoo als saron babon, bonang en peneroes, bonang peneroes en in Bijlage IV. bonang serang; kempjang, komt in die bijlage niet voor, daarentegen wel: demong zarang of tarang; voor saron peneroes, staat ook peneret en penet; demong en gedemong beide; het eerste is misschien verkorting van 't laatste, zoo als in 't Jav. niet ongewoon is. — Omtrent de Bijlage III., heb ik alleen te zeggen, dat, al had ik gemeend, al die namen te kunnen vinden, ik mij daartoe den tijd niet zou hebben gegund; buiten enkele verbeteringen is het h. s. juist nagedrukt. — het spel Magallen, Bijl. IV. Aanm. is mij onbekend.

Eenige malen is de pepet uitgedrukt door e̊; dit moet natuurlijk zijn ĕ; de lezer gelieve deze en andere dergelijke fouten zelf te verbeteren.

KRATER VAN DEN GOENONG GÈDÉ

Indrukken ontvangen op een togtje in de Bovenlanden van Buitenzorg.

Parkan Salak, den ..... 1852.

. . . .

Sedert drie dagen zit ik hier, in een heerlijk klimaat van 66° tot 76° Fahr., bij de allerliefste familie P. en H., die gij zeker althans bij naam zult kennen, door de vele rampen, die haar aanvankelijk getroffen hebben. Thans zijn zij die smartelijke verliezen wel niet vergeten, maar er heerscht eene kalme rust en tevredenheid. P. heeft een helder hoofd, een edel gemoed en veel geestkracht en activiteit. Hij is een warm vriend van onze beginselen. Maar hij is het niet slechts in theorie; hij brengt ze in praktijk; en hij doet dat op eene zeer voorzigtige en rationele wijze, door opvoeding. De 400 Javanen, die hij in zijne dienst heeft, zijn door hem tot bekwame en ijverige arbeidslieden gevormd. Ik wenschte wel, dat gij de wonderen kondt aanschouwen, die ik hier om mij zie. Voormalige rijstplanters, die niets anders geleerd hadden, heeft hij in weinige maanden tot bekwame teekenaars, schilders, loodpletters, soldeerders, in een woord, tot alle ambachten gevormd, welke hij voor zijne thee-fabriek noodig heeft. Kunt gij eens een theekist van Parkan Salak magtig worden, toon ze dan aan de dompers, en zeg hun, dat al wat zij daar zien door Javanen, in daghuur, geheel vrijwillig, *zonder eenige bemoeijenis van het bestuur* hoe ook genaamd, wordt vervaardigd. Maar neen — toon ze hun niet; want zij zijn onverbeterlijk. Toon ze alleen aan hen, die door hunne vertoogen op een dwaalspoor worden gebragt.

Ik logeer hier met een aartsbehouder. Wij zaten heden nacht ten twee ure nog te diskuteren over ons geliefkoosd onderwerp. Hij beweert, dat, indien men de heerediensten afschaft en door eene hoofdelijke belasting laat vervangen, de Javaan dan des noods zijn gansche rijstprodukt daarvoor zou ten beste geven, en zich liever met wilde kruiden en wortelen in de bosschen zou gaan voeden, dan door vrijwilligen arbeid tegen matig loon, *maar dat hem ter hand wordt gesteld*, zich een onderhoud te verschaffen. Te vergeefs trachtten wij hem, door 't geen hij hier zag, te overtuigen, dat de Javaan, onder eene goede leiding, verbazend veel kan en wil — te vergeefs, want *zijne* ondervinding van dertig jaren had hem geleerd, dat de Javaan liever de koffij aan de boomen laat verteeren, en de tuinen in eene wildernis veranderen, dan ze vrijwillig tot zijn eigen voordeel te onderhouden! Zonder dwang, geen suiker, geen indigo, geen koffij! In een woord het oude liedje van al de oudgasten! . . . . . .

. . . .

PONDOKH GEDEH, den .... 1852.

. . . .

Ik heb het een en ander gezien van Pondokh Gedeh, gelijk gij weet het landgoed van den graaf VAN DEN BOSCH, zoon van wijlen den schepper van het kultuurstelsel. Hij bragt ons onder anderen bij een reuzenwerk, geheel door vrijen arbeid en dagloon tot stand gebragt. Voor de betrekkelijk geringe som van *f* 6000 heeft hij op die wijze, binnen den tijd van drie jaren, een dam gelegd in een ravijn van ongeveer 80 voet diep, waarvan de basis 500 en de kruin 100 voet lengte heeft. Daardoor is een klein riviertje, waarin niet meer dan twee voet kubiek water stond en dat op den bodem van het ravijn stroomde, opgestopt, en nu reeds in een meer veranderd van 26 voet diepte en ten minste een paal lengte, met eene menigte zijtakken. Dit water stelt den graaf VAN DEN BOSCH in staat, veel woeste gronden te ontginnen en vruchtbaar te maken, het rad van een suikerfabrijk in beweging te brengen, het riet in praauwen naar de fabrijk te vervoeren, een overvloed van zoet-water-visch aan de bevolking te verschaffen, en scheeps- of praauw-timmerwerven, op eene hoogte van ongeveer 1300 voet in 't gebergte, te doen aanleggen, waar men vroeger nimmer iets anders dan den ploeg en de gewone gebrekkige ontginning gezien had. Wij voeren het meer over in een vaartuig, door landbouwers vervaardigd, die nimmer een dissel, zaag of schaaf in de hand handen. In roeijers herschapen landbouwers stuwden ons voort.

Zie, dat zijn de wonderen, die het landbezit van Europeanen op Java weet te scheppen; dat zijn de schitterende uitkomsten van vrije onderneming en vrijen arbeid. De landbezitter heeft persoonlijk belang bij de ontwikkeling van zijn land; dat hebben de Gouvernements-ambtenaren niet. De heer VAN DEN BOSCH vormde het grootsche plan, om een meer van bijna een half uur in den omtrek te scheppen. Hij redeneerde waarschijnlijk aldus: „Mijn plan is uitvoerbaar. Maar slaagt het niet — welnu dan zullen mijne arbeiders *f* 6000 verdiend en ik even zooveel verloren hebben. Slaagt het daarentegen, dan zal ik mijn verbruikt kapitaal tien- of twintigvoudig vergroot, en even zooveel aan de welvaart der bevolking hebben toegebragt." Stel daar nu tegenover de Gouvernements-ondernemingen. Hoe vele waterwerken zijn in de laatste twintig jaren geprojekteerd, waardoor millioenen schats ten voordeele van land en volk te verkrijgen waren — maar ze zijn onuitgevoerd gebleven. Eerst begint het met eene menigte plannen, projekten, begrootingen, kommissiën, advisen enz. enz. Daar gaan jaren mede heen — en eindelijk, als men meent dat het ontwerp zijn beslag zal erlangen, is er geen geld — want Nederland eischt zijn batig slot! Zonder al dien omslag en die tallooze belemmeringen, overweegt de landheer zijn ontwerp, berekent de kansen van wèl slagen, keurt het goed — en onmiddellijk maken zijne vrije arbeiders met de uitvoering een aanvang. Binnen weinige dagen hebben ze eene kleine waterleiding naar het gekozen punt gebragt. Gij ziet hen met een scherpe bamboe de eerste klompen aarde los werken, om door het water naar beneden gespoeld te worden.

Op die wijze vormen ze binnen kort een berg, in een ravijn van aanzienlijke diepte. Een oud resident, die geheel Java kent en veel ondervinding bezit, vergezelde ons op dezen togt; hij, de warme voorstander en verdediger van het dwangstelsel, moest verklaren, dat hij nog nergens zulk een kolossaal werk, in zulk een korten tijd en met zulke geringe middelen, had tot stand zien brengen!

. . . .

HERWIJNEN, den .... 1852.

Uit het opschrift van dezen brief zoudt gij denken, dat ik mij plotseling in Gelderland bevind, indien gij niet wist wat hier in de laatste twee jaren is geschied. „Herwijnen" heet eene inrigting op het landgoed Pondokh Gedeh van den graaf VAN DEN BOSCH, tot herinnering van de geboorteplaats zijns beroemden vaders. „Herwijnen" is eene inrigting van opvoeding en onderwijs, geheel door partikuliere krachten in 't leven geroepen. Herwijnen is in vollen bloei. Onlangs was het vakantie. Vele jongelieden, die er hunne opleiding ontvangen, verschenen in de opera te Batavia. Het publiek was getroffen door het frissche en gezonde voorkomen, en de krachtige ligchamelijke ontwikkeling dier jongens; ze zagen er uit als melk en bloed; de mijne is er in één jaar 10 Ned. duimen langer en 20 pond zwaarder geworden. Ik heb eenigen hunner, gedurende die vakantie, bij mij te logeren gehad, en was toen in de gelegenheid, om de uitmuntende wijze van opvoeden, van vorming van verstand en hart, die de jeugd te Herwijnen ten deel valt, te leeren waarderen. Een was er onder, dien ik acht maanden geleden derwaarts had gebragt. Hij was toen, als de meeste kinderen van inlandsche moeders, onordelijk, traag, schuw, met een woord, gelijk gij die arme wezens kent. En nu was de knaap reeds niet meer te herkennen. Net, rein, beleefd en gehoorzaam, werkte hij met vlijt en lust aan de taak, hem gedurende de vakantie opgedragen. Nu reeds kan men met zekerheid voorspellen, dat hij, onder dezelfde leiding, zoo voortgaande, een zeer bruikbaar lid der maatschappij, een zedelijk en beschaafd man zal worden. Drie zijner broeders zijn, van tien tot veertien jaren lang, voor hunne opvoeding in Nederland geweest. De vader heeft meer dan ƒ 40,000 aan hen besteed en geen hunner is tot zijne vreugde teruggekeerd. Wat vreesselijke ramp is niet dat Delftsche radikaal voor Indische ouders! Wat al zuchten en tranen heeft het reeds gekost! Hoe vele verwenschingen zullen er nog op het hoofd van hen geladen worden, die ons dat onheil berokkenden, die het handhaven en bestendigen.

Maar verliezen wij ons niet in ijdele klagten, waarvoor men toch doof schijnt te zijn. Danken wij liever God, dat ons, Indische ouders, thans het middel gegeven is, om onze kinderen onder onze oogen op te leiden en op te voeden; om ze zelven gade te slaan; om hen te zien en in ge stadige wisseling van gedachten met hen te blijven; om den liefdeband, die anders verbroken werd, te behouden en te versterken. Zij zullen ons

nu niet vergeten. Wij zullen voor hen geene vreemde en onbekende wezens zijn, als ze in de ouderlijke woning terugkeeren. Wij zijn niet meer bevreesd, dat wij hen met de kiemen eener doodelijke ziekte, 't gevolg hunner losbandigheid, het eenige geschenk dat ze aan 't vaderland te danken hebben, in de armen zullen sluiten, om hen weldra te zien bezwijken.

Met eenige vrienden bezochten wij Herwijnen. Hoogst tevreden waren wij over 't geen wij gezien hadden van den verdienstelijken direkteur, zijne echtgenoot, en de overige docenten, allen volkomen berekend voor de zware maar schoone taak, die op hunne schouders rust. Vrij en ongedwongen kwamen de jongens ons te gemoet. Men las de vergenoegdheid op ieders gelaat. De onderwijzers gaan meer met hen om als vrienden, dan als gezagvoerders. Herwijnen heeft nu zijn tweede studiejaar met 50 leerlingen geopend. Maar men is er nu reeds ernstig op bedacht, om er grooter uitbreiding aan te geven, omdat zich nog zeer velen hebben aangemeld, die echter wegens plaatsgebrek niet konden worden opgenomen.

BUITENZORG, den ...... 1852.

Ik heb mijn togtje volbragt, en het zelfs nog iets verder uitgestrekt dan ik mij had voorgenomen. Van Pondokh Gedeh begaf ik mij naar Tjipanas, gelijk gij weet een buitenverblijf van den Gouverneur-Generaal, dat echter reeds op het grondgebied van de Preanger-Regentschappen is gelegen. Daar hoorde ik zoo veel van den gemakkelijken weg, die door de zorg van den hortulanus TIJSMAN is aangelegd, om den Panggerango te beklimmen, dat ik mij liet verleiden; om ook dien togt te ondernemen. Ik heb er geen berouw van gehad. De schoonheid en pracht, door de natuur ten toon gespreid, die ik hier bewonderde, waren wel den tijd van vier en twintig uren waardig, dien ik er aan besteedde. Den nacht bragt ik door in een houten huisje, dat op het plateau van den berg is opgeslagen, op een rustbed van mos, onder 't genot eener temperatuur van 40° Fahr. En weet gij welk een prachtig gezigt mijne oogen trof, toen ik 's morgens ontwaakte? 't Was de krater van den Gedeh, die mij op korten afstand, met zijne zuilen en kloven en rookkolommen, aangrijnsde. Ik kan u dat gezigt niet beschrijven; ik voeg hier een kleine schets er van bij, koud en levenloos bij de kracht, den gloed en de woede van 't oorspronkelijke; gij zult ook uit die schets u slechts een flaauw denkbeeld kunnen vormen van de majesteit, die ik bewonderd heb.

Gij bevindt u hier aan den ingang van dat land der bergen, van die heerlijke Preanger-Regentschappen, die eene bevolking van 800,000 zielen voedt, en die er acht millioen zou kunnen bevatten. En welk eene bevolking! Naar ligchaam en ziel ontzenuwd; goedaardig, gedwee, onderworpen, maar zonder veerkracht en leven; ongelukkige wezens, en die zoo hoogst gelukkig konden zijn. Wanneer zal toch eens een Gouverneur-Generaal of een Minister den moed hebben, om eene hervorming in het stelsel van bestuur van dit aardsche paradijs tot stand te brengen, die gemakkelijk is intevoeren, waarvan het nut voor de hand ligt, maar waarvan

het noodlot de verwezenlijking gedurig schijnt te verschuiven. Talloos zijn de misbruiken, die, in deze residentie vooral, plaats grijpen, zwaar is de druk, waaronder de Soendanezen gebukt gaan. Een enkel voorbeeld uit velen, die ik op dezen togt vernam.

't Is u bekend, dat de bevolking der Preanger-regentschappen niet alleen verpligt is, om de koffij tegen *f* 3.50 de pikol van 125 oude ponden in 's lands pakhuizen te leveren, maar tevens om dat produkt langs eenen ellendigen weg, 60 of 70 palen ver, naar de Wijnkoopsbaai, tegen geheel onevenredige prijzen te vervoeren. Daarbij verloor menigeen zijnen buffel, of maakte dat getrouwe en onmisbare lastdier voor altoos onbruikbaar. Nu is het sedert 1840 jaren lang de gewoonte geweest, dat de landlieden, als ze met deze vrachten aan de Wijnkoopsbaai waren aangekomen, in plaats van het al te karig loon in geld, slechts rijst ontvingen. En die rijst werd hun dan tegen *f* 4.00 de pikol aangerekend! Tegen *f* 4.00 de pikol, terwijl ze die in hunne woonplaats voor *f* 1.50 of *f* 2.00 konden koopen. De meesten wilden hunne buffels met deze terugvracht niet belasten — die dieren hadden reeds genoeg geleden, om hen nog met dien last van zoo weinig waarde te bezwaren. Daarom waren ze wel verpligt voor een spotprijs zich van het ontvangen loon, de rijst, te ontdoen. Zoo hadden ze meer aan hunne voeding gedurende de reis verteerd, aan hunne buffels, karren en den verloren arbeid, dan het geheele loon bedroeg. Thans is hier ten minste eene verbetering in gekomen, en ontvangen zij 't weinige dat hun wordt toegelegd, in geld.

. . . .

. . . .

Iets over het radikaal van Indisch ambtenaar.

Sedert het ook voor Neêrlandsch Indië zoo hoogst gewigtige jaar 1848, is er meer geschreven over onze Overzeesche Bezittingen, dan gedurende al den tijd, die daaraan voorafging. Het kan door niemand worden ontkend, tot welke partij in den lande hij ook behoort, dat vele in onze bezittingen bestaande verordeningen of regerings-beginselen eene wijziging vorderen, meer in overeenstemming met den tegenwoordigen geest des tijds en de mildere instellingen, die wij in 't vaderland in den jongsten tijd verkregen hebben. Om dit doel te bevorderen is het de pligt van ieder, om zijne verkregene ondervinding in koloniale aangelegenheden ten algemeenen nutte aan te wenden, en, door het bekend maken zijner denkbeelden, mede te werken om in deze zoo gewigtige zaak de natie en hare vertegenwoordiging voor te lichten. Van zoodanige gevoelens bezield, neem ik thans de vrijheid de algemeene aandacht in te roepen op een onderwerp van koloniaal belang, waarin dringend verandering of voorziening wordt vereischt; omdat de thans van kracht zijnde bepalingen daaromtrent zeer ten nadeele strekken van de ware belangen onzer kostbare bezittingen in den Indischen Archipel, waarvan de bloei, ja, het bestaan van het Moederland geheel afhankelijk is. Dat men toch, zoo lang het tijd is, alle middelen aangrijpe, om die kostbare erfenis onzer kloeke voorvaderen in goeden staat aan de nakomelingschap over te brengen.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat het tot dat einde eene der voornaamste zorgen van de regering behoort uit te maken, om zich zooveel mogelijk te verzekeren van kundige en regtschapen ambtenaren, ten einde het bestuur uit te oefenen over de millioenen inboorlingen dier gewesten, in verband met de belangen van het Moederland. Het oog der regering is dan ook sedert jaren op deze hoogst gewigtige zaak gevestigd geweest; vele besluiten leveren daarvan het bewijs. Of de strekking dier besluiten echter altijd het uitvloeisel zij geweest van op goede gronden steunende beginselen, en of ze in den tegenwoordigen tijd overeenkomstig zij met eene verstandige staatkunde, kan met regt worden betwijfeld. Dit aan te toonen, met bescheidenheid en behoudens beter oordeel, ziedaar het doel van dit artikel.

Te meer is er noodzakelijkheid, om de aandacht op deze aangelegenheid te vestigen, dewijl bij velen de overtuiging bestaat, dat, ingeval men niet overgaat tot eene verandering van zienswijze in dit opzigt, het noodzakelijk gevolg daarvan moet zijn de vervreemding der Europesche ingezetenen van Nederlandsch Indië van het Moederland. Wij zijn van

meening, dat dit onderwerp, door ons ter behandeling gekozen, in alle opzigten de aandacht van het algemeen waardig is; en hopen, door de ontwikkeling der gronden waarop onze redenering steunt, een ieder, die daartoe in staat is, op te wekken ter medewerking van het oogmerk door ons voorop gesteld.

Wij zullen niet lang stilstaan bij het Koninklijk besluit van 4 Maart 1825 n°. 119, waarbij voor het eerst bepalingen werden vastgesteld omtrent de hoedanigheden, vereischt om in 's lands dienst te kunnen opklimmen tot aanzienlijke bedieningen, vermits in dat besluit niets voorkwam, 't welk strijdig is met de billijkheid, en het ieder den weg openliet, die toegerust was met de noodige kundigheden, om tot de hoogste betrekkingen in den staat te kunnen geraken. Men had het, onder de werking van dat besluit, dikwijls slechts aan zich zelven te wijten, ingeval men daarvan werd uitgesloten. Die bepalingen werkten tot het jaar 1838, zonder eenige de minste ontevredenheid op te wekken. Integendeel, men was daarmede in het algemeen zeer ingenomen.

Anders werd het, toen er voorschriften van het opperbestuur in Nederland bij de Indische Regering werden ontvangen, om voor den vervolge niemand ter bekoming van het radikaal van Indisch ambtenaar aan den Koning voor te dragen, dan personen, die eene Europesche opvoeding hadden genoten, en daarvan geheel uit te sluiten die jongelieden, welke geboren waren buiten huwelijk uit inlandsche vrouwen, zelfs wanneer zij in Nederland waren opgevoed. Dat deze maatregel aanleiding gaf tot groote ontevredenheid, weet ieder, die zich destijds op Java bevond. Niet lang duurde het, of de bij het bestuur ontvangen voorschriften verkregen publiciteit, niettegenstaande geheimhouding dringend was aanbevolen door hem, van wien ze waren uitgegaan. Het eerste gevolg daarvan was, dat de Regering werd lastig gevallen met eene groote menigte verzoeken van onderscheiden personen, om het radikaal van ambtenaar te verkrijgen. Maar zij was verpligt, ten gevolge van de ontvangen voorschriften, ze te wijzen van de hand, ingeval de personen niet voldeden aan alle de vereischten daartoe gevorderd. Men vleide zich echter met de hoop, dat het Opperbestuur in het moederland zou overgaan tot het intrekken der gegeven voorschriften, zoodra het bekend zoude zijn geworden met den wrevel, welken ze algemeen hadden veroorzaakt. Maar men bedroog zich. Moeijelijk is het dan ook, den onaangenamen indruk te beschrijven, die in Indië algemeen werd opgewekt, toen, in stede daarvan, werd gepubliceerd het Koninklijk besluit van den 6den December 1842, waarbij de benoeming en rangschikking van de O. I. ambtenaren wordt geregeld. Immers daarbij is bepaald, dat niemand voortaan zal kunnen opklimmen tot eenige aanzienlijke bediening in Indië, zonder de akademie te Delft te hebben bezocht en aldaar een voldoend examen te hebben afgelegd.

Dat dit in Indië verslagenheid te weeg bragt, zal niemand bevreemden, in wiens boezem een hart klopt, dat niet geheel is gesloten voor menschelijk gevoel. Nu toch werd aan de ouders de verpligting opgelegd, om

hunne zonen, indien zij hen bestemden voor 's lands dienst, op jeugdigen leeftijd duizende mijlen afstands van zich te verwijderen. Gij zult zeggen: waarom geven zij, die dit niet willen, hunne kinderen niet eene andere bestemming? Maar welke? vragen wij. Daar het Gouvernement in den regel alles in Indië verrigt, en slechts noode aan partikuliere nijverheid eene plaats geeft, is er bijna geen andere gelegenheid, om iets te verdienen, dan in dienst van den lande. Daarbij komt, dat, uit den aard der zaak, slechts een betrekkelijk gering aantal ouders, uithoofde der hooge kosten, in staat is hunne zonen naar Nederland aan eene akademie te zenden. Voor de rijken is het hard, hunne lievelingen op jeugdigen leeftijd van zich te verwijderen. Maar nog veel meer worden door dezen maatregel die ambtenaren en officieren getroffen, die, met een talrijk kroost gezegend, geene genoegzame middelen bezitten om de kosten, aan het bezoeken der Delftsche akademie verbonden, te kunnen bestrijden. Hun is ten eenenmale alle vooruitzigt benomen, om hunne kinderen eene eervolle plaats in de maatschappij te verzekeren. Toen dan ook in het jaar 1848 op Java de tijding aankwam van de plaats gehad hebbende omwenteling in Frankrijk en de voorgenomen herziening onzer grondwettige instellingen in Nederland, ging alom in de geheele kolonie een kreet op tot afschaffing van deze, men zou bijna kunnen zeggen, met de wetten der menschelijkheid strijdige bepaling.

Tot heden is echter de wensch daartoe onvervuld gebleven, niettegenstaande vele met de belangen van Indië vertrouwde mannen het hunne hebben gedaan, om dat doel te bereiken.

Destijds heeft men evenwel begrepen toch iets te moeten doen, om de ingezetenen van Indië te gemoet te komen in hunne regtmatige grieven. Het Koninklijk besluit van 17 December 1848 is daarvan als het uitvloeisel te beschouwen. De Gouverneur-Generaal van Indië wordt daarbij gemagtigd, om art. 9 van het besluit van 6 December 1842 n°. 59 te beschouwen als bevattende de autorisatie, om, bij wijze van uitzondering, ter benoeming van ambtenaren der eerste en tweede klasse te kunnen voordragen zoodanige bekwame personen, die òf den graad van doctor in de regten hebben verkregen, òf reeds in 's lands dienst werkzaam zijn, zonder het radikaal van Indisch ambtenaar of het diploma der Koninklijke akademie te Delft te bezitten; maar die door hunne kennis, verkregen ondervinding en erkende verdiensten zoodanig uitmunten, dat het toekennen der gezegde benoeming aan hen mag geacht worden evenzeer het belang van 's lands dienst te bevorderen, als eene onderscheiding te zullen daarstellen voor buitengewone bekwaamheden en ambtelijke verdiensten.

Na de bekendmaking van dat besluit zag men met meer moed de toekomst te gemoet, daar men algemeen van oordeel was, dat dit als de voorbode moest worden beschouwd, van de algeheele afschaffing der zoo zeer verfoeide bepalingen betreffende het radikaal van Indisch ambtenaar. Men meende, dat deze finale afschaffing zoude plaats vinden bij gelegenheid der vaststelling door de wetgevende magt in Nederland van het reglement

op het beleid der Regering van Nederlandsch-Indië. Men had verwacht, dat het initiatief daartoe zoude uitgaan van de regering; doch men heeft zich daarin bitter teleurgesteld gevonden, daar in het geheele ontwerp, thans bij de tweede kamer der Staten-Generaal in Nederland aanhangig, niets wordt aangetroffen, waaruit men de gevolgtrekking zoude mogen maken, dat aan den wensch der Indische ouders zal worden te gemoet gekomen.

Niemand is er, die de Delftsche akademie verlangt opgeheven te zien. Hare vernietiging zoude integendeel zeer te betreuren zijn, vermits daardoor onzen landgenooten in het moederland de gelegenheid zoude worden ontnomen, om zich voor hunne aanstaande ambtelijke loopbaan in Indië toe te rusten met de noodige kennis van de taal, zeden en gewoonten van de landen, waar zij bestemd zijn gezag uit te oefenen. 't Geen verlangd wordt is niets anders dan eene wijziging van het besluit des Konings van 6 December 1842. Nu meene men niet, dat zulks onbestaanbaar is met het voortdurend bestaan der akademie te Delft. Immers nog altijd zou men aan het bezoeken dier akademie voorregten kunnen verbinden, waardoor zij gewaarborgd zoude worden tegen vernietiging. Men zou b. v. kunnen bepalen, dat ieder, die ze bezoekt en een voldoend examen aflegt, *regt* zoude hebben, om in Indië te worden geplaatst, en in afwachting daarvan een nonactiviteits tractement zoude genieten. Dat hij echter, na zijne definitieve plaatsing in 's lands dienst, in allen deele zoude gelijk staan met ieder ander ambtenaar; even als zulks het geval is met de officieren, die de militaire akademie te Breda hebben bezocht, en met hen die in de gelederen tot dien rang zijn opgeklommen; en dat hunne bevordering tot hoogere rangen geheel zoude afhangen van hunne meerdere of mindere geschiktheid. Deze voordeelen zouden genoegzaam tot het bezoeken dier akademie uitlokken en haar voortdurend bestaan verzekeren.

Door eenige bewindslieden wordt als argument voor het verpligt bezoeken der Delftsche akademie aangevoerd, dat het niet mogelijk is, zijne kinderen in Indië eene behoorlijke opvoeding te geven. Maar het bewijs van de ongegrondheid dier stelling is sedert eenen geruimen tijd geleverd, daar de regering reeds meermalen zeer verdienstelijke ambtenaren heeft gevonden, onder personen die nimmer Java hadden verlaten. Het is echter in het algemeen waar, dat de op Java opgevoede jongelieden tot dus verre in den regel niet kunnen wedijveren met hen, die het voorregt eener Europesche opvoeding hebben genoten. Maar hiervan valt de schuld geheel op de regering, daar het hare taak is te zorgen, dat de gelegenheid tot het ontvangen van goed onderwijs niet ontbreke.

Ook koestert men de vrees, dat, wanneer men de opvoeding van aanstaande ambtenaren geheel overliet aan de keus der ouders, dit aanleiding zou geven tot vervreemding der in Indië gevestigde Europesche ingezetenen van het moederland. Deze vrees wordt in deze gewesten door niemand gedeeld, die de zaken onbevooroordeeld en met een gezond verstand gadeslaat. Die allen zijn integendeel van oordeel, dat, wanneer er geen verandering komt in den tegenwoordigen stand van zaken, zulks zeer zeker

aanleiding zal geven tot het losmaken van den band, die Indië aan het moederland hecht.

Het vloeit uit den aard der zaak voort, dat, wanneer men door zijnen voogd (en dat is het moederland ten opzigte der kolonie) op eene onbillijke en willekeurige wijze wordt bejegend, dit aanleiding geeft tot verkoeling en weerstreving van zoodanigen voogd. Zal men zich op den duur kunnen schikken in eenen toestand waarin het teederste en heiligste gevoel, de kinderliefde, dagelijks wordt gepijnigd en gemarteld? Niet alleen de menschelijkheid maar ook eene gezonde staatkunde raadt alzoo aan, om voor dat het te laat is te trachten die vervreemding te voorkomen, door het afschaffen van zulke wreede bepalingen.

Ik meen mij te kunnen noemen de tolk der gevoelens van alle ouders die kinderen hebben, wanneer ik verklaar, dat zij de regering erkentelijk zullen zijn en zich gedrongen zullen gevoelen uit dankbaarheid zich aan haar geheel aan te sluiten, wanneer aan de eischen der menschelijkheid wordt gehoor gegeven.

Dat de Indische regering ook doordrongen was van het wenschelijke der afschaffing van de bepalingen omtrent het radikaal, zoo als ze thans nog bestaan, blijkt uit eene voordragt door den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN geheel in dien geest gedaan aan den Minister van Koloniën. Hij wilde de tegenwoordige bepalingen omtrent het radikaal ter zijde stellen, maar met instandhouding tevens van de Koninlijke Akademie te Delft; met dien verstande, dat men aan de jongelieden, die aldaar een voldoend examen zullen hebben afgelegd, een wachtgeld zou verzekeren bij hunne komst in Indië van *f* 150 's maands, en als eerste plaatsing in 's lands dienst eene betrekking, waaraan eene bezoldiging van niet minder dan *f* 200 's maands is verbonden. Daarna zouden zij geheel gelijk staan met andere ambtenaren.

Het rapport daarover door den Gouverneur-Generaal ingediend moet zijn opgemaakt, na den raad van Indië gehoord te hebben. Die raad was eenstemmig van gevoelen, dat de toetreding door het Opperbestuur in Nederland tot die voorstellen zeer wenschelijk was. Dat zelfde door den Gouverneur-Generaal ingezonden rapport moet van veel kennis van zaken getuigen, zoodat de openbaarmaking daarvan door het Ministerie van Koloniën, tot goed begrip van de kwestie omtrent het radikaal van ambtenaar, zeer nuttig zoude zijn; vooral ook door de meerdere waarde, welke daaraan zoude gehecht worden, als zijnde uitgegaan van de regering in Indië, die door velen geacht wordt beter dan ieder ander te kunnen beoordeelen, in hoeverre de afschaffing van het radikaal met eene goede staatkunde is overeen te brengen.

Het is onbegrijpelijk, dat de Minister van Koloniën, na deze voordragt door den Gouverneur-Generaal, geene Koninklijke beschikking in den geest van dat stuk heeft uitgelokt, maar de zaken geheel onveranderd heeft gelaten. Te meer, omdat de heer PAHUD bij ondervinding de bezwaren kent, die aan 't radikaal zijn verbonden. Wij houden het er

daarom voor, dat die staatsman, in deze zoo belangrijke aangelegenheid, niet zijne eigene zienswijze heeft gevolgd, maar zich veeleer heeft gevoegd naar het verlangen van hen, aan wie de tegenwoordige staat van zaken moet worden toegeschreven. Indien dit het geval mogt zijn, dan zou men het te meer moeten betreuren, dewijl het door den heer PAHUD gevolgde advies als dan niet onpartijdig zoude zijn; vermits men toch in het algemeen mag aannemen, dat ieder eene zekere ingenomenheid heeft met zijne eigene denkbeelden.

Maar hoe zich deze zaak ook heeft toegedragen, zeker is het, dat er geene verandering is gekomen, en de bepalingen op het radikaal sterker dan ooit worden gehandhaafd, *dáár, waar men dit goed vindt.* Immers het Koninklijk besluit, waarbij aan de ambtenaren der derde klasse, in Indië aanwezig, de bevoegdheid wordt gegeven om het voor de tweede klasse van ambtenaren bij de akademie te Delft bepaalde examen af te leggen, zal wel niet als eene groote verandering kunnen worden aangemerkt. Of is het niet bijna eene onmogelijkheid voor eenig ambtenaar, om daarvan gebruik te kunnen maken? De buitengewone uitgaven, verbonden aan eene reis naar Nederland, zijn zoo hoog, vooral wanneer men gehuwd is en kinderen heeft, al komt de regering daarin zooveel mogelijk te gemoet, dat slechts zeer weinige ambtenaren daartoe in staat zullen zijn. Maar al komen ze die zwarigheid ook te boven, dan nog zullen ze er voor terugdeinzen, hoe veel geschiktheid zij anders ook mogten bezitten voor 's lands dienst, om op gevorderde jaren zich te wagen aan een examen in vakken, die zij in de praktijk zeer goed kennen, doch waarvan zij de théorie grootendeels zijn vergeten.

Boven is gezegd, dat die bepalingen worden gehandhaafd, wanneer men zulks verkiest te doen; wij bedoelen er mede: wanneer het *bon plaisir* van den Gouverneur-Generaal het goed vindt. Wil hij daarvan, in 't belang van dezen of genen gunsteling, afwijken, niets belet hem zulks, daar hij als dan zoodanig persoon tijdelijk belast met eene betrekking, welke deze niet definitief zoude kunnen bekleeden, bij gebreke van het vereischte radikaal van ambtenaar. Dat dit meermalen is geschied (en nog zeer onlangs) bewijzen de Javasche Couranten. Zoo 't noodig mogt zijn zullen wij namen opgeven.

De bepalingen omtrent het radikaal van ambtenaar zijn, dus niet alleen strijdig met regt en billijkheid, maar bovendien in de handen van den opperlandvoogd een gevaarlijk wapen, dat hem kan dienen om iemand eene plaatsing in 's lands dienst te weigeren, en niet kan beletten, om gunstelingen te benoemen tot ambten, waarvoor het radikaal door de wet wordt gevorderd. Vele voorstanders van het radikaal hebben de zaak waarschijnlijk nimmer van die zijde beschouwd. Wij bevelen hen ten dringendste aan, dit wel in ernstige overweging te willen nemen, daar wij durven zeggen, dat de toekomst van Nederlandsch Indië daarvan grootendeels afhankelijk kan worden geacht.

Men zal zich herinneren, dat den 1sten Mei 1848 de invoering der

nieuwe wetgeving in onze overzeesche bezittingen heeft plaats gehad, hetwelk gepaard ging met eene nieuwe organisatie van het personeel bij de regterlijke magt. Vóór dat tijdstip bevonden zich bereids zes personen bij de justitie geplaatst, zonder in het bezit te zijn van eenig radikaal van ambtenaar. Volgens de bestaande bepalingen konden zij nimmer eenige aanspraak maken op het radikaal van Indisch ambtenaar der 1 kl., welke titel wordt vereischt voor iedere betrekking van eenig aanzien bij de justitie. Vier dier personen waren gepromoveerd in de beide regten, twee er van alleen in het Romeinsche regt. Het toeval wilde, dat de Indische regering van oordeel was, dat zich in Indië geen genoegzaam aantal personen bevond, voorzien van het vereischte radikaal, om de voorgenomene invoering der nieuwe regterlijke organisatie te kunnen doen plaats hebben; ten gevolge daarvan werd aan het opperbestuur in Nederland voorgesteld, om in het belang van 's lands dienst eenige afwijkingen to veroorloven van het koninklijk besluit van 6 December 1842 n°. 59.

Dit voorstel is aangenomen en de Gouverneur-Generaal is, bij 's konings besluit van 3 November 1847 n°. 65, gemagtigd, om *in geval* dat de invoering der nieuwe regterlijke organisatie werd belemmerd door de ontstentenis van een genoegzaam aantal bekwame personen, bezittende het radikaal van ambtenaar der eerste klasse, bij afwijking van het bepaalde bij art. 1 van het besluit van 6 December 1842 n°. 59, te beschouwen als bezittende dat radikaal, niet alleen de zes boven bedoelde personen, maar daarenboven nog twee advokaten *).

De bedoeling van het opperbestuur in Nederland door het uitvaardigen van dat besluit was om te voorkomen, dat de invoering der regterlijke organisatie zoude worden belemmerd door de ontstentenis van personen bezittende het radikaal van Indisch ambtenaar der eerste klasse. De organisatie had plaats. Maar 't blijkt uit de toen gedane benoemingen, dat het gebrek aan ambtenaren, bezittende het radikaal der eerste klasse, niet zoo groot was als men had gedacht; daar toch van de acht personen, welke volgens het aangehaalde koninklijk besluit konden worden beschouwd als bezittende dat radikaal, slechts drie zijn belast geworden met betrekkingen, waarvoor dat radikaal vereischt werd, terwijl aan vier van hen ambten zijn opgedragen, waarvoor dat radikaal niet werd gevorderd, en de achtste persoon op zijn verlangen tot het bekleeden van eenige bediening buiten aanmerking is gelaten.

De bedoeling des Konings, door het nemen van het aangehaald besluit, en de duidelijke bewoordingen daarvan nagaande, is eene tweeledige uitlegging daarvan niet mogelijk. De grootste spitsvondigheid zoude in het zoeken daarvan schipbreuk lijden.

Dat besluit diende alleen om de invoering der nieuwe regterlijke organisatie op 1 Mei 1848 bevorderlijk te zijn. Na dit tijdstip was het geheel

---

*) Zie naamregister voor Nederlandsch Indië voor het jaar 1851 bladz. 124.
REDAKTIE.

van onwaarde voor de daarin genoemde personen, voor zoo ver zij nog niet waren belast geworden met bedieningen, waarvoor het radikaal van Indisch ambtenaar der eerste klasse wordt vereischt. En toch heeft de Indische Regering dit anders begrepen; want zij heeft goedgevonden, alle de in dat besluit genoemde personen nog eenen geruimen tijd daarna te beschouwen als bezittende de hoedanigheid, om hoogere betrekkingen te kunnen vervullen, door hen te benoemen tot ambten waarvoor het radikaal der eerste klasse wordt gevorderd; en zulks niettegenstaande er een voldoend aantal ambtenaren der eerste klasse, afkomstig van de Delftsche akademie, in Indië aanwezig was.

Is zulk eene wijze van handelen billijk en regtvaardig te noemen, en spreken bepalingen, waardoor dergelijke wederregtelijke daden kunnen geschieden, niet hare eigene veroordeeling uit? Op zich zelf beschouwd zijn de bepalingen op het radikaal van ambtenaar reeds ondragelijk; doch wanneer men dagelijks getuige is van afwijkingen daarvan, ten voordeele van dezen of genen gunsteling, dan worden ze nog grievender. Uit de afwijkingen, welke op die wijze plaats hebben, mag men de gevolgtrekking maken, dat de regering het bezoeken der Delftsche akademie niet beschouwt als het eenige of zelfs voorname middel om kundigheden op te doen, maar alleen als een middel om het radikaal van ambtenaar te verkrijgen, daar zij anders zoo ligtvaardig niet zoude afwijken van de bestaande bepalingen.

Het is bevreemdend, dat iets dergelijks kan plaats hebben onder een bestuur, 't welk rekenschap van zijne daden is verschuldigd aan een verantwoordelijken minister. Of strekt de ministeriële verantwoordelijkheid zich niet uit tot zoo veel onregt? In dit geval is aan die veel besproken ministeriële verantwoordelijkheid al zeer weinig waarde te hechten.

Wij hebben met bescheidenheid aangetoond, dat de bepalingen omtrent het radikaal van Indisch ambtenaar in beginsel zijn strijdende tegen eene goede staatkunde en aanleiding geven, in de handen van den autokraat, tot het doen van vele onregtvaardigheden. De billijkheid vordert, dat door de Regering worde hersteld hetgeen zij heeft bedorven, vooral ook ten opzigte van die ambtenaren, die zich reeds in 's lands dienst bevonden in het jaar 1848, zonder bezit van het radikaal van ambtenaar der eerste of tweede klasse, en die ook thans dat radikaal nog niet hebben erlangd; 't liefst door de geheele afschaffing van het radikaal op de wijze zoo als zulks hierboven is voorgesteld. Wil men dit niet dadelijk, dan vordert de regtvaardigheid, dat het lot dier ambtenaren reeds dadelijk door de Regering worde verzekerd, door in het algemeen te bepalen: dat bij voorkomende gelegenheid door den Gouverneur-Generaal kunnen worden beschouwd als bezittende het radikaal van ambtenaar der eerste of tweede klasse, naarmate zij den graad van doctor in de regten al of niet bezitten, alle personen welke in den loop van het jaar 1848 eene aanstelling hebben bekomen in 's lands dienst in Indië, zonder te zijn voorzien van het diploma der akademie te Delft. Als dit besluit spoedig daarna werd opgevolgd door een ander in den geest als wij boven hebben opgegeven, dan zal de gehecht-

heid van de ingezetenen van Indië aan het moederland met nieuwe banden worden versterkt.

Ik maakte in 't voorbijgaan melding van het koninklijk besluit van 17 December 1848 L^{a} B ^{41}, bevattende de magtiging van den Gouverneur-Generaal, tot de voordragt, bij wijze van uitzondering, van ambtenaren der eerste en tweede klasse. Alhoewel dit besluit reeds bijna vier jaren bestond, is daarvan door het Gouvernement nog *nimmer* eenig gebruik gemaakt. Daaruit blijkt, dat er in Indië geene personen aanwezig zijn, die de onderscheiding daarbij bedoeld verdienen, of dat men dat besluit wil beschouwd hebben als niet te bestaan.

Het is evenwel voor de regering van Indië moeijelijk, om ter dier zake eene voordragt te doen aan het opperbestuur in Nederland, wanneer zij daartoe niet in staat wordt gesteld, door de hoofden der Departementen van algemeen of plaatselijk bestuur; daar aan dezen uitsluitend de bevoegdheid kan worden toegekend, om een oordeel te vellen over de bekwaamheden en geschiktheid voor 's lands dienst hunner ondergeschikte ambtenaren. Nimmer is door dezen daartoe eene voordragt aan de regering gedaan. Wij vestigen bij deze gelegenheid hunne aandacht op dat gewigtig besluit, daar wij gelooven, dat het niet van algemeene bekendheid is.

En hiermede vermeent de schrijver zijne taak te hebben vervuld. Hij hoopt, dat met het geschrevene eenig licht zal zijn verspreid over een gewigtig onderwerp van koloniaal belang, waarin dringend voorziening wordt vereischt. Moge het der regering aanleiding geven, om de bestaande grieven weg te nemen!

JAVA, 1852.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Algemeene beschouwingen over koloniale aangelegenheden; door W. L. DE STURLER. Leiden 1852.

De heer DE STURLER meent ook zijn oordeel te moeten te kennen geven over het ontwerp van wet tot vaststelling van het Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, dat thans in de afdeelingen der tweede kamer van de Staten-Generaal is onderzocht. Dat wetsontwerp is, op enkele uitzonderingen na van ondergeschikt belang, geheel hetzelfde als het nu werkende regerings-reglement; eenige zeer goede bepalingen in dit laatste voorkomende, zijn er uit verdwenen; enkele nieuwe artikelen van gering gewigt of van reaktionaire strekking zijn er bijgevoegd; maar overigens treffen wij er volkomen het zelfde stelsel van koloniaal beheer in aan, dat tot dus verre heeft geheerscht. Al wie nu den heer DE STURLER uit zijne vroegere schrifturen kent, zal begrijpen, dat zijn oordeel over die konceptwet hoogst gunstig is. Hij ondersteunt, door zijne wel versneden pen, den Minister, die het voetspoor zijner voorgangers volgt, en het oude, door den heer MACKAIJ onlangs teregt genoemde *verouderde*, koloniale stelsel nu eindelijk tot het zijne heeft gemaakt. Neen, hij gaat nog verder. Hij verwijst naar zijne eigen veelvuldige geschriften; hij deelt er geheele brokstukken uit mede, alléén om aan te toonen, dat men nu eigenlijk zijne raadgevingen volgt; hij bewijst u zonneklaar, dat al de wijsheid, in het ontworpen regeringsreglement nedergelegd, eigenlijk van hem afkomstig is.

„In den tijd, dien wij beleven," zoo begint de heer DE STURLER, „is „de zucht naar omkeering en slooping van alles, wat in onze kolonien „bestaat, zoo algemeen geworden, dat wij ons gedrongen gevoelen, bij „herinnering aan vaak geuite meeningen, de dwaalbegrippen te bestrij„den, die door dagbladen en tijdschriften omtrent Indië worden ver„breid!" 't Is inderdaad een vreeselijke toestand, die hier wordt aangekondigd. De zucht naar omkeering en slooping van *alles*, wat in onze kolonien bestaat, is *algemeen!* 't Is waarlijk om van te huiveren. Eere den moedigen oud-majoor, dat hij ook nu nog den moed niet verliest, maar op die sloopers en verwoesters instormt en ze verplettert met zijn ijzeren pen. Wij, voor ons, bewonderen zijne onvermoeide zucht, om de voorstanders van „ultra-vrijzinnige uitspattingen," die alles willen sloopen en omkeeren, uit te roeijen; om dien „geest van verzet en zucht naar „bandelooze vrijheid, welke sedert die beruchte gebeurtenis (22 Mei 1848) „zich op Java hebben geopenbaard," te bezweren; om „de kankerachtige „verspreiding van radikale begrippen" tegen te gaan — maar, wij moe-

ten het openhartig bekennen, hij doet ons wel een weinig denken aan zekeren held, die tegen een windmolen schermdo.

Ik zal niet lang bij dit boekje stil staan, waarin gij de laatste stuiptrekkingen van een verouderd stelsel en de drogredenen, waardoor men het nog tijdelijk op de been houdt, kunt aanschouwen. Alleen moet ik u ten slotte een proefje geven van de wijze, waarop de heer DE STURLER zich zelven en anderen beoordeelt. „Aan den vurigen wensch ter bevor-„dering van het goede," zoo heet het in de voorrede, „heb ik alle bij-„zondere belangen (!) ten offer gebragt, zonder, ter bevrediging van eer-„zucht (!), naar eene volksgunst te streven, waarbij mijn goede naam „op het spel moest worden gezet." Vooraan op de eerste bladzijde leest gij: „Met voldoening terugziende op de afgelegde loopbaan, en beschermd „tegen elke verdenking van bijoogmerken of eigenbelang (!)." Op blz. 10 ontmoet gij den volgenden volzin: „Met ter zijde stelling van alle bijzon-„dere belangen (!) en alle beschouwingen dienaangaande, zijn wij met onze „overtuiging te rade gegaan." En wat verder: „door geen gunstbejag (!) „gedreven, kan geene omstandigheid ons nopen van beginselen af te wij-„ken." Zoo kunt gij nog menige betuiging van eerlijkheid, belangloosheid enz. van den schrijver vinden. Maar niet zoo gunstig als zich zelven beoordeelt hij hen, die niet van zijne meening zijn. Zij, die vrijheid van drukpers verlangen, doen dat „eeniglijk met het doel, om voldoening te „verschaffen aan vermeende of regtmatige grieven, die door gekrenkte „eerzucht of teleurstelling in materiële begeerten zijn verwekt." Bij de afstemming van de wet tot herstel van het Indische Muntwezen, meent hij „menig blijk van persoonlijken tegenstand te hebben gezien, waaronder het „algemeen belang heeft geleden." Over sommigen van hen, die het Christendom op Java verspreiden, spreekt hij het volgende vonnis uit: door de bekee-„ring voortestaan willen ze zich aangenaam maken bij hen, die, ter goeder „trouw aan de uitbreiding van 's Heilands leer arbeidende, door woord en daad „bewijzen, dat zelfzucht aan hunne bemoeijingen steeds vreemd is gebleven."

De schrijver eindigt met eene krachtige vermaning aan de Staten-Generaal. Als eene kuriositeit zullen wij ze nog mededeelen, en daarmede van dit geschrift afscheid nemen. Immers wij behoeven niet te trachten dit boekje onschadelijk te maken. 't Is onschadelijk in zich zelf; 't zijn oude, versleten, duizendmaal wederlegde stellingen, waarvan de onhoudbaarheid iedereen in 't oog moet springen, die een zelfstandig oordeel heeft. Maar voor dit laatste, voor een zelfstandig oordeel, schijnt de heer DE STURLER dan ook bijzonder bevreesd te zijn, en daarom besluit hij met de volgende „vermaning: „De volksvertegenwoordiger vooral zij op zijne hoede, om „niet te veel aan sierlijke redenering of schoonschijnende woorden te hech-„ten en — hij vergeve mij deze welligt al te vrijmoedige uitdrukking — „hij wachte zich, niet ligtvaardig over alles het oordeel uit te spreken, „ten einde zich niet met eene zware verantwoordelijkheid te beladen, „waarvan bittere teleurstelling het eindelijke gevolg zoude zijn, wanneer „wij met gebonden handen worden overgeleverd."

Varia.

In onze vorige aflevering hebben wij beloofd, het gouvernementsbesluit van 20 Januarij 1850 n°. 7 te zullen mededeelen, handelende over een te kort van *f* 46,960.37½ in de kas der residentie Madioen. Wij hebben het gekarakteriseerd als „ bevattende eene nieuwe belangrijke bijdrage voor de kennis van de wijze, waarop 's lands financiën in Indië worden beheerd, en van de verdiensten van sommige warme voorstanders en voorvechters van het tegenwoordige koloniale stelsel."

Aan deze belofte geven wij thans gevolg. Zie hier het:

N°. 7. Extrakt uit het register der besluiten van den minister van staat G. G. van N. I.

BATAVIA, den 20sten Januarij 1850.

Gelezen:

a. De missive van den resident van Madioen van 28 Julij en 14 Augustus 1849 no. 1147/3 en 1239/3, en van den Directeur-Generaal van financiën van 4 en 28 Augustus 1849 no. 5156 en 5684, verhandeld bij die van den algemeenen Secretaris van 22, 27 en 30 Augustus 1849 no. 2360, 2448 en 2465, blijkens welke stukken, bij de overname van 's lands kas te Madioen den 24 Julij 1849, door den nieuw benoemden secretaris dier residentie N. D. LAMMERS VAN TOORENBURG, uit handen van den tijdelijk met het beheer derzelve belasten kommies op het residentie-bureau aldaar P. PATCHÉ, in die kas is ontdekt eene tekortkomst van *f* 46,960.27½.

Zijnde dien ten gevolge aan den Inspecteur bij de directie der middelen en domeinen H. J. SEVERIN HAESEBROEK een plaatselijk onderzoek opgedragen, met magtiging, om, zulks noodig achtende, den officier van Justitie te Samarang in deze zaak te mengen;

b. de missive van den Directeur-Generaal van financiën van 19 November 1849 n°. 7418 en de overgelegde missives van den Inspecteur bij de directie der middelen en domeinen H. J. SEVERIN HAESEBROEK van 30 October 1849 no. 124 en 7 November 1849 no. 125 houdende verslag van den afloop van het hem opgedragen onderzoek;

Uit welk verslag hoofdzakelijk blijkt:

dat hij verpligt is geweest bij dat onderzoek terug te gaan tot op het einde van het jaar 1847 (zijnde het laatste jaar over hetwelk de kas-verantwoording door de Algemeene Rekenkamer was geëxamineerd), aangezien de opnamen van 's lands kas te Madioen sedert de laatste jaren op eene te onnaauwkeurige wijze zijn bewerkstelligd, om de bij die opname aangewezen saldo's, als destijds werkelijk in de kas aanwezig, te kunnen aannemen;

dat in de administratieve boeken en papieren geene andere abuizen zijn ontdekt, als het verzuim om in uitgaaf te stellen eenige posten, ten gezamenlijke bedrag van *f* 1099.70 met welks bedrag het te kort moet worden verminderd;

dat voorts door wijlen den secretaris en vendumeester Mr. F. C. F. DEELEMAN, in stede van geld, in 's lands kas is gelegd een bon groot *f* 23,842.14, op welken, naar de meest waarschijnlijke berekening, als nog moet worden afbetaald eene som van *f* 2916.62¾, zijnde het bedrag van de uitstaande vorderingen van de vendu-administratie door den ambtenaar DEELEMAN, voor en van wege den secretaris en vendumeester L. VERBOON gevoerd; dat, na aftrek dier beide sommen van *f* 1099.70 en *f* 2916.62¾, welker ontbreken is opgehelderd, van het vroeger bevonden te kort van *f* 46,960.37½ overblijft, een bedrag van *f* 42,944.24¾, welks verdwijnen alleen aan ontvreemding kan worden toegeschreven;

Dat de vorige Secretaris L. VERBOON, die van 15 Julij 1842 tot 21 Februarij 1848, als

kashouder heeft gefungeerd, het beheer dier kas, gedurende bijna al dien tijd, geheel heeft overgelaten aan den klerk J. F. WOLFF.

Dat die klerk, deels met, deels zonder voorkennis van den secretaris L. VERBOON, een aantal misbruiken heeft ingevoerd, zoo als: het inschrijven van toko-schulden op de vendurol; het willekeurig inhouden van vendu- en tokoschulden van de tractementen der ambtenaren en inlandsche hoofden; het verleenen van voorschotten uit 's lands kas aan ambtenaren en hoofden, zonder toestemming, en zelfs tegen den wil van den Resident; het betalen uit 's lands kas van schulden der ambtenaren en hoofden; het ontvangen van pachtpenningen, tegen bewijzen door hem, in stede van den kashouder, geteekend en het verrekenen van gelden, door hem of van zijne zonen op bons van den pachter in leen bekomen, met den pachtschat door dezen verschuldigd;

Dat de klerk J. F. WOLFF, door het maken van grove en aan zijne wettige inkomsten niet geëvenredigde verteringen, bij velen, zijne chefs uitgezonderd, het vermoeden heeft doen ontstaan, dat hij van het in hem gestelde vertrouwen misbruik gemaakt en 's lands gelden ontvreemd heeft;

En dat dit vermoeden versterkt wordt door de overweging dat hij, bij vonnis van den raad van justitie te Samarang van 18 December 1824, bekrachtigd bij arrest van het Hoog Geregtshof van 9 Februarij 1825, ter zake van diefstal van Gouvernements-zout, is veroordeeld tot geeseling en tot confinement voor den tijd van twee jaren; zoodat in zijne eerlijkheid geen vertrouwen kon noch had behooren te worden gesteld;

dat de nalatigheid van den secretaris L. VERBOON, en zijne toestemming tot sommige misbruiken, derhalve zeer waarschijnlijk aanleiding hebben gegeven tot het ontstaan van een tekort in 's lands kas;

dat de vorige secretaris Mr. F. C. F. DEELEMAN, ten gevolge van aanhoudende ziekelijkheid, buiten staat is geweest, om het beheer van 's lands kas zelf te voeren, en dit heeft overgelaten aan den klerk P. F. WOLFF, die zijnen vader J. F. WOLFF bij de kasadministratie had bijgestaan, en hem daarin is opgevolgd in de maand Maart 1848, en dat deze is voortgegaan met het plegen der misbruiken door zijnen vader ingevoerd;

dat ook hij en zijne broeders veel meer geld hebben verteerd, dan hunne wettige inkomsten toelieten, en daartoe waarschijnlijk gelden uit 's lands kas hebben gebezigd, althans in de gelegenheid zijn geweest dit te doen;

dat derhalve het te kort bij 's lands kas, tijdens het beheer van den ambtenaar DEELEMAN, vermoedelijk in niet geringe mate is vergroot;

dat dit te kort, bij de onderscheidene opnamen van 's lands kas in 1848, is kunnen worden bedekt, doordien, tijdens de meeste van die opnamen, aanwezig waren belangrijke sommen aan pachtgelden, nog niet bij de boeken vermeld, daar die gelden veelal bij gedeelten gestort, maar steeds na volledige afbetaling in derzelver geheel werden geboekt.

dat het te kort vóór de maand September 1848, buitendien is verholen kunnen blijven, door het aanwezig zijn in de geldkamer van een gedeelte van het gedeponeerde kopergeld;

dat ook de kommies PATCHÉ, hoewel sedert jaren met het meeste schrijfwerk van financiëelen aard belast, het beheer der kas, na het overlijden van den ambtenaar DEELEMAN aan hem opgedragen, heeft overgelaten aan den klerk P. F. WOLFF, en dat deze laatste, eenige oogenblikken vóór dat de overname der kas, ten overstaan van den nieuw benoemden Secretaris LAMMERS VAN TOORENBURG, den 10 Julij 1849 eenen aanvang nam, in 's lands kas heeft gestort eene som van ƒ3.100 of van 3500, volgens zijn beweren, en dat van den destijds te Madioen aanwezigen koopman J. D. MARCHS op last van den kommies PATCHÉ, doch volgens het beweren van dezen, zonder zijn mede weten;

Dat uit een en ander kan worden afgeleid, dat de klerk P. F. WOLFF en zijne broeders met het te kort bekend waren, en getracht hebben het te bedekken.

Doch dat, zelfs bij niet aanneming van het aangevoerde door J. D. MARCHS en P. F. WOLFF omtrent PATCHÉ en zijne handelingen, er in de tegenstrijdigheid der door hem afgelegde verklaringen, gegronde redenen worden gevonden, om te vermoeden, dat ook het feit van een te kort aan hem niet verborgen was gebleven;

Dat alzoo, nopens de oorzaken van die tekortkomst zeer aannemelijke onderstellingen kunnen worden gemaakt, doch dat dienaangaande geene bewezene daadzaken zijn aan het licht gebragt;

En dat de inspecteur bij de directie der middelen en domeinen uit dien hoofde heeft gemeend, geen gebruik te moeten maken van de hem verleende magtiging, om den officier bij den Raad van Justitie te Samarang in deze zaak te mengen;

Gevende de directeur generaal van financiën, bij de aanbieding van dit verslag en onder beaming van het door den inspecteur verrigte, tevens te kennen, dat, zijns inziens, behalve de onmiddellijk in deze zaak betrokkene personen, ook de gewezen Secretaris der Residentie Madioen L. VERBOON, die door zijne laakbare onverschilligheid en zijn zorgeloos beheer tot het ontstaan van het te kort heeft aanleiding gegeven, het ernstig ongenoegen van het Gouvernement verdient; en dat hij Directeur-Generaal zich bovendien verpligt acht, speciaal de aandacht van het Gouvernement te vestigen op de handelingen van de Residenten, die van af het tijdstip dat de ambtenaar VERBOON als Secretaris van Madioen in functie is getreden (15 Julij 1842, zich in het beheer dier Residentie hebben opgevolgd, en vooral van den Resident VAN HERWERDEN, die, blijkens het verslag van den inspecteur, met verschillende misbruiken en verkeerdheden in het beheer van 's lands kas is bekend geworden, zonder dezelve met klem te hebben tegen gegaan, en alzoo weinig blijken heeft gegeven van eene getrouwe behartiging van 's lands belangen.

c. De missive van den Resident van Madioen van 20 November 1849 L^a S. geheim.

d. De missive van den Directeur-Generaal van Financiën van 1° December 1849 L^a W. geheim en het overgelegd schrijven van den inspecteur bij de directie der middelen en domeinen van 16 November 1849 No. 128, ten geleide van twee reeds vroeger bij extract medegedeelde verklaringen van den gewezen opziener bij de indigo-kultuur, thans aannemer van transporten C. A. VILLENEUVE en J. B. DAVIDSON te Madioen, bevattende onderscheidene bezwaren tegen den gewezen Resident VAN HERWERDEN.

Gezien de consideratiën en het advies van den Procureur Generaal bij het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië van 11 December 1849 No. $^{2401}/_{301}$ en L^a W. $^{1}/_{34}$ geheim, en 12 December 1849 No. $^{2412}/_{303}$/3777, naar aanleiding van de missives van den Algemeenen Secretaris van 26 November en 6 December 1849 No. 3202 en 3287, onder anderen, te kennen gevende:

Dat eene herhaalde lezing en naauwgezette overweging der bescheiden, tot de onderwerpelijke tekortkomst betrekkelijk, ook hem, met den inspecteur en den Directeur-Generaal van gevoelen doen zijn, dat eene regterlijke vervolging onderwerpelijk niet is aan te bevelen, om dat dezelve tot het daarmede beoogde doel, de regterlijke veroordeeling der schuldigen, zeer waarschijnlijk niet zonde leiden;

Doch dat er niettemin zoo vele overtuigende blijken zijn, dat de kommies PATCHÉ en de klerken P. F. en L. C. A. WOLFF zich aan pligtverzaking en verwaarloozing van 's lands belangen hebben schuldig gemaakt, dat zij niet langer in hunne bedieningen kunnen gelaten worden;

En dat evenzeer alle termen bestaan, om aan den vroegeren secretaris van Madioen L. VERBOON 's Gouvernements hoogste ongenoegen te betuigen;

Wordende door den Procureur-Generaal almede opgemerkt;

Dat ook de resident HARTMANN, door zijne handelwijze in deze, niet kan gezegd worden voldaan te hebben aan hetgeen men van hem als hoofd des bestuurs in zijne afdeeling, met opzigt tot 's lands geldelijke belangen, mogt vorderen;

En dat ook zeer waarschijnlijk het bewuste te kort niet zou hebben plaats gevonden, bijaldien de inspecteurs van financiën voldaan hadden aan de verpligting, hun bij art. 9 hunner instructie (Staatsblad 1828, no. 89) opgelegd, om ten minste éénmaal 's jaars over geheel Java en Madura eene inspectie-reis te doen, als wanneer zij ongetwijfeld de verkeerde handelingen en misbruiken in het beheer der kas zouden hebben ontdekt;

De Raad van Nederlandsch Indië gehoord,

Is goedgevonden en verstaan,

Eerstelijk. De missives van den inspecteur bij de directie der middelen en domeinen van 30 October 1849, no. 124 en 7 November 1849, n°. 125, met derzelver bijlagen, te stellen in handen van de Algemeene Rekenkamer, ten einde met het op den 24 Julij 1849 bij 's lands kas te Madioen bevonden te kort van *f* 46,960.37½ of zoo veel meer of minder als blijken zal, te belasten dengenen, of degenen die zij zal vermeenen te behooren.

Ten tweede. Den kommies op het residentie-kantoor te Madioen P. PATCHÉ behoudens zijne verantwoordelijkheid uit die betrekking te ontslaan.

Ten derde. Uit 's lands dienst te ontslaan:

a. P. F. WOLFF, klerk op het residentie-kantoor te Madioen.

b. J. F. WOLFF, gewezen klerk op het residentie-kantoor te Madioen, thans op wachtgeld; Met te kennengave voorts aan den resident van Madioen, dat ook de geëmploijeerde op het residentie-kantoor aldaar L. C. A. WOLFF uit 's Gouvernements dienst moet worden verwijderd.

Ten vierde. Aan den gewezen secretaris der residentie Madioen, thans secretaris van Tagal, L. VERBOON, de ernstige ontevredenheid van het Gouvernement te kennen te geven over de achtelooze wijze, op welke het beheer van 's lands kas te Madioen door hem is gevoerd.

Ten vijfde. Aan den resident van Madioen C. L. HARTMANN, dat, uit het gehouden onderzoek, omtrent het in 's lands kas te Madioen den 24 Julij 1849 bevonden te kort, niet is gebleken, dat door hem is voldaan aan hetgeen van hem als hoofd des bestuurs in zijne afdeeling met opzigt tot 's lands geldelijke belangen mogt worden gevorderd.

Ten zesde. Alhier aan te teekenen, dat de gewezen resident van Madioen J. D. VAN HERWERDEN, thans met verlof in Nederland, na terugkomst in Indië zal worden uitgenoodigd, te dienen van berigt omtrent het beheer van 's lands kas te Madioen, gedurende den tijd dat het toezigt over dat beheer aan hem als hoofd van het plaatselijk bestuur was toevertrouwd, zoo mede omtrent de bezwaren tegen hem aangevoerd in de, door den inspecteur bij de directie der middelen en domeinen overgelegde, verklaringen van C. A. VILLENEUVE en S. B. DAVIDSON.

Ten zevende. De Algemeene Rekenkamer aan te schrijven, om te dienen van consideratiën en advies omtrent de in het rapport van den inspecteur bij de directie der middelen en domeinen betoogde wenschelijkheid om de onderkassen te Ngawie en Ponorogo in de residentie Madioen voortaan te doen beheeren als afzonderlijke kassen.

Ten achtste. Den resident van Madioen aan te schrijven om nopens het gedrag van Radhen SOEMO DI WIRO, onder-collecteur in de afdeeling Ngawie, die gezegd wordt, aan het gebruik van amfioen ten sterkste verslaafd te zijn en algemeen als een lui en slecht voorwerp bekend te staan, een onderzoek in te stellen en deswege te dienen van berigt, consideratie en advies.

Ten negenden. Den Directeur-Generaal van Financiën te doen opmerken het voorkomende in het advies van den Procureur-Generaal bij het Hoog Geregtshof van N. I., dat het ontdekte te kort in 's lands kas te Madioen waarschijnlijk niet zou hebben plaats gevonden, bijaldien de inspecteurs van financiën voldaan hadden aan de verpligting hun opgelegd bij art. 9 hunner instructie (Staatsblad 1828, nº. 39), om ten minste eenmaal 's jaars over geheel Java en Madura eene inspectie-reis te doen.

Accordeert met voors. Register
De Adjunct-Secret. van het Gouvernement
(*w. g.*) J. C. DE LANNOY.

Door de laakbare handelingen van onderscheiden ambtenaren, en daaronder zeer hoog geplaatste personen, heeft alzoo 's lands kas op nieuw een zeer aanzienlijk verlies geleden. Wij bepalen er ons bij, om dit eenvoudig mede te deelen; het aan ieder, die het met de kolonie en het moederland wèl meent, overlatende, om de vraag te beantwoorden, in hoe ver of zulke niet zeer zeldzame uitkomsten door betere voorschriften, maar vooral door een trouwer pligtsvervulling der ambtenaren, aan wie het toezigt is toevertrouwd, kunnen worden voorgekomen.

Een paar bijzonderheden zijn er echter, waarop wij de aandacht moeten vestigen, omdat ze niet onbelangrijk zijn tot waardering der personen, die met zoo veel warmte en hartstogt strijden voor het behoud onzer tegenwoordige koloniale instellingen.

In de eerste plaats vestigen wij daartoe de aandacht op de volgende zinsnede uit het advies van den Prokureur-Generaal bij het Hooggeregtshof, die van meening is: „dat zeer waarschijnlijk het bewuste te kort niet „zou hebben plaats gehad, bij aldien de *Inspekteurs van Financiën* voldaan

„ hadden aan de verpligting, hun bij art. 9 hunner instruktie (*Staatsblad* „ 1828 n°. 39) opgelegd."

Nu raden wij onze lezers aan eens onderzoek te doen, wie in de laatste tien of twaalf jaren die betrekking van *Inspekteur van Financiën* al zoo hebben bekleed. Zij zullen dan op zonderlinge uitkomsten stuiten.

De tweede bijzonderheid, waarop wij opmerkzaam moeten maken, zijn de zinsneden, betrekking hebbende op den heer J. D. VAN HERWERDEN, die zich, sedert zijne terugkomst in 't vaderland in 1848, in 't oog der voorstanders van het tegenwoordige koloniale stelsel, bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt, door menigvuldige geschriften, zoo brochures als couranten-artikelen, allen de strekking hebbende, om dat stelsel te verdedigen.

De bezwaren, tegen dien heer ingebragt, zijn van dien aard, dat de Gouverneur-Generaal den 20 Januarij 1850 besloot, „ dat de gewezen „ resident van Madioen J. D. VAN HERWERDEN, thans met verlof in Neder- „ land, na zijne terugkomst in Indië zou worden uitgenoodigd, om te dienen „ van berigt omtrent het beheer van 's lands kas te Madioen, gedurende den „ tijd dat het toezigt over dat beheer aan hem als hoofd van het plaatselijk „ bestuur was toevertrouwd; zoo mede omtrent de bezwaren tegen hem aan- „ gevoerd in de, door den Inspekteur bij de direktie der middelen en do- „ meinen overgelegde, verklaringen van C. A. VILLENEUVE en S. D. DAVIDSON."

De heer VAN HERWERDEN heeft, volgens het besluit, „weinig blijken gegeven van eene getrouwe behartiging van 's lands belangen," maar is, terwijl hij in Nederland was, begiftigd met de orde van den Nederlandschen leeuw. De heer VAN HERWERDEN is niet naar Indië teruggekeerd, maar eenigen tijd, nadat dit besluit in 't moederland kon bekend zijn, op zijn verzoek gepensioneerd.

Nu twijfelen wij geenzins of de Minister van Koloniën heeft vooraf den heer VAN HERWERDEN met de tegen hem ingebragte bezwaren bekend gemaakt en hem uitgenoodigd, om datgene te doen, waartoe men hem in Indië zou hebben uitgenoodigd, indien hij derwaarts was terug gekeerd.

Wij twijfelen ook geenzins of de heer VAN HERWERDEN zal zich volkomen geregtvaardigd hebben „omtrent het beheer van 's lands kas te Madi- „ oen, gedurende den tijd, dat het toezigt over dat beheer aan hem, als „ het hoofd van het plaatselijk bestuur, was toevertrouwd."

Maar 't is van het uiterste gewigt, dat van dit alles blijke, dewijl er anders eene duisterheid blijft heerschen, die noch voor hem noch voor den Minister van Koloniën voordeelig en nuttig kan zijn. Gaarne zullen wij daarvoor dit ons Tijdschrift openstellen.

Eindelijk vestigen wij de aandacht op het feit, dat jaren lang de administratie van 's lands kas te Madioen, waarin millioenen worden geadministreerd, is gevoerd door een persoon, die „ bij vonnis van den raad van „ justitie te Samarang van 18 December 1824, ter zake van diefstal van „ Gouvernements zout, is veroordeeld tot geesseling en tot confinement „ voor den tijd van twee jaren!!"

Onlangs is de stoomboot „de Hekla," met eenen ambtenaar van Bengkoelen, naar de Pagei-eilanden, langs Sumatra's westkust gelegen, gestevend, naar men zegt met het doel, om bezit te nemen van die eilanden, en om voorts te onderzoeken of zij geschikt zijn voor eene kolonie van gedeporteerden. Men zal zich herinneren, dat de vorige Minister van Justitie het deportatie-stelsel was toegedaan, en dat hij onder anderen in eene der zittingen van de de tweede kamer der Staten-Generaal heeft verklaard, dat hij over die aangelegenheid met den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, voor diens vertrek naar Indië, had gehandeld. Misschien is de togt van de *Hekla* daarvan wel het gevolg.

De voorgenomen tentoonstelling van nijverheid te Batavia vindt veel bijval en medewerking onder het gering aantal van hen, die het gewigt van handel en industrie begrijpen. 't Lijdt geen twijfel meer, of de zaak zal tot stand komen, en, bij de verbeterde gemeenschap in den archipel door stoom, veel bijdragen, om de voortbrengselen dier eilanden te leeren kennen. Daardoor zal de welvaart der ingezetenen van Nederlandsch Indië, te gelijk met die der inlandsche bevolking, aanzienlijk bevorderd worden. 't Is bedroevend te zien, hoe men in 't moederland op eenige duizende gulden voor nuttige uitgaven beknibbelt, terwijl wij in de koloniën onuitputtelijke bronnen van rijkdom bezitten, die in overvloed zouden vloeijen, indien men de belemmeringen slechts wilde opheffen, welke daaraan in den weg zijn gelegd. Maak het verblijf voor Nederlanders in Indië aangenaam, door hun veiligheid te geven van personen en goederen; door hun vrijheden en regten toe te staan, zonder welke geene maatschappij zich ontwikkelen en geen Nederlander leven kan; door het despotisme te doen ophouden en milde instellingen aan dat goede land te geven — doe dat, en Nederlandsche kapitalen, en Nederlandsche jongelieden, en Nederlandsche elementen zullen zich naar Indië verplaatsen, om Indië en Nederland beide gelukkig te maken en naauw aan elkander te verbinden.

De zoo even aangekomen landmail van October l. l. brengt het berigt, dat de Gouverneur-Generaal, uit hoofde van eene ongesteldheid van den heer graaf VAN HOGENDORP, lid en waarnemend vice-president van den raad van Indië, zijne inspektiereis over Java heeft moeten staken, en met spoed naar Batavia terugkeeren. Immers na het vertrek van den heer VAN NES bestaat de raad van Indië uit *vier* leden. Gedurende de afwezigheid van den heer VAN TWIST, was de heer RULOFFS met het dagelijksch beheer van zaken belast. Hij kon derhalve de vergaderingen van den raad uit tijdsgebrek niet bijwonen. De raad bestond alzoo toen slechts uit drie leden, welk getal, door de ziekte van den heer VAN HOGENDORP, tot twee werd verminderd. Nu is de regel „tres faciunt collegium" ook op den raad toepasselijk. Wel heeft de heer RULOFFS, in den eersten tijd

der ongesteldheid van den heer VAN HOGENDORP, ook nog in den raad verscheiden malen gepresideerd, doch dit kon hij, als zijnde steeds belast met de behandeling der dagelijksche zaken van bestuur, niet volhouden. En zoo is de Gouverneur-Generaal wel verpligt geweest, om zijne reis te staken

Wij herinneren bij deze mededeeling, 't geen wij bij eene vroegere gelegenheid gezegd hebben over het opofferen van de belangen van den staat aan partikuliere belangen. Een vice-president van den raad, met een verlofstraktement van *f* 10,000, in Nederland! Een lid van den raad, aan wien men het bestuur niet durft toevertrouwen, omdat hij te oud is! 'En nu een mislukte reis van den Gouverneur-Generaal het gevolg er van!

Uit eene goede bron vernemen wij, dat de raad van Indië zich schriftelijk tot den Gouverneur-Generaal heeft gewend, met het voorstel, om, in plaats van den heer VAN HOGENDORP, provisioneel aan een hoofdambtenaar in den raad zitting te geven. De heer VAN TWIST heeft echter niet willen beslissen, maar de zaak aan den Minister van Koloniën overgelaten. Aan den heer VAN HOGENDORP is een maand verlof toegestaan; hij brengt dien tijd door op het landgoed Soekaradja, een buitenverblijf van den kolonel MENU, digt bij Buitenzorg. De heer RULOFFS moet eene schriftelijke dankbetuiging van den Gouverneur-Generaal hebben ontvangen voor de wijze, waarop hij de zaken, gedurende de afwezigheid van den heer VAN TWIST, heeft bestuurd.

De Minister van Koloniën heeft, bij de diskussiën over het elfde hoofdstuk der begrooting, eenige dagen geleden, de volgende belangrijke woorden gesproken: „Ik verlang hier op den voorgrond te hebben geplaatst, „dat mijne beginselen ten aanzien van het Indisch regeringsreglement *niet* in „strijd zijn met die mijner ambtgenooten, en dat ik mij zal verzetten tegen „iedere poging om mij te dier zake van hen te isoleren. Zonder de behan„deling van de gewigtige vraagstukken, het beleid der regering in Neder„derlandsch Indië betreffende, in het minst te willen vooruitloopen, moet „ik dan ook den heer VAN HOËVELL onder het oog brengen, dat hij zich „ten eenenmale bedriegt, wanneer hij meent, dat ik zulk eene gewigtige „wet, als de hier bedoelde, zou hebben ontworpen en zamengesteld, zon„der vooraf van gedachten te wisselen met de overige leden van het „kabinet. Vóór dat ik met dit allergewigtigst wetsontwerp een aanvang „maakte, heb ik mij verzekerd, dat ten aanzien der beginselen in die wet „vervat, tusschen mijne ambtgenooten en mij *eenstemmigheid* bestond; spe„ciaal is dit het geval met betrekking tot de verantwoordelijkheid van den „Gouverneur-Generaal, de zamenstelling van den Raad van Indië, het „beginsel om de inlandsche bevolking zoo veel mogelijk te laten onder de „leiding van hare eigen hoofden, ja zelfs ten opzigte der drukpers, het „regt van vereeniging en vergadering enz. Indien nu die afgevaardigde „mogt veronderstellen, dat de regeringsbeginselen, welke in de wetsont-

„werpen, betreffende het beleid der regering in de overzeesche bezittingen „zijn uitgedrukt, *alleen van mij* uitgaan, dan vergist hij zich schromelijk; „ik moet er prijs op stellen dit wel te doen uitkomen."

De Minister heeft hier gebruik gemaakt van eene uitmuntende taktiek. Men had hem te kennen gegeven, dat zijne gansche houding in de Kamer, al zijne handelingen en speciaal het ontwerp van wet op het beleid der regering van Nederlandsch Indië bewezen, dat eigenlijk de heer J. C. BAUD, de bekwame verdediger van het oude en verouderde koloniale stelsel, nog Minister is, ofschoon de heer PAHUD met de portefeuille is belast.

Nu antwoordt hij, dat hij *met zijne ambtgenooten* eenstemmig is, ten opzigte van dat wetsontwerp. Hij weet wel, dat de groote meerderheid, de liberale leden der Kamer, niet gaarne het tegenwoordige Ministerie, waarvan de heer THORBECKE de ziel is, zouden willen omverwerpen. Daarom verschanst hij zich achter dat krachtige bolwerk. „Werp mij niet omver, „want dan werpt gij het geheele Ministerie omver!"

Drie opmerkingen.

Vooreerst is deze kunstgreep voor den minister een ongelukkig voorteeken. Twee zijner ambtgenooten, de heeren NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL, en VAN SONSBEECK hebben zich ook zoo trachten te verschansen achter het ministerie; maar toen zij dat deden, was het voor hen le commencement de la fin; 't heeft hen niet gebaat.

Ten tweede. Men moet met de verklaringen en inlichtingen van den Minister van Kolonien altoos voorzigtig zijn, en er vooral niet meer uithalen, dan er in ligt. Als die „eenstemmigheid" eens nader ter toetse zal worden gebragt, zou het wel eens kunnen blijken, dat omtrent diezelfde punten *in dienzelfden zin*, waarin ze bij de overige Ministers aanwezig was, ook eenstemmigheid tusschen den heer PAHUD en mij en de liberale leden der kamer bestaat.

Maar in ieder geval, — en ziedaar de laatste opmerking, — de kunstgreep zal niet baten. Al was het *zóó*, gelijk de Minister schijnt te willen doen gelooven, dat het geheele Ministerie over geheel zijn regeringsreglement eenstemmig dacht, dan nog zou het aannemen daarvan eene onmogelijkheid zijn. Mijn vriend SLOET TOT OLDHUIS heeft het gisteren, bij de diskussie over de conversiewet, als de tolk van velen, in de volgende woorden verklaard: „Sedert de indiening van het regeringsreglement voor „Indië zijn drie nieuwe Ministers opgetreden. Wanneer mogt blijken, dat „zij onvermogend zijn, om eene nieuwe koloniale politiek door den Minis„terraad te doen aannemen — wanneer zij geen bewijs geven, dat zij „deze zaak ernstig ter harte nemen, dan zal een groot gedeelte, grooter „misschien dan de regering zelve vermoedt, van de vrijzinnige leden dezer „Kamer, van hunne zijde het bewijs geven, dat zij hunne zending naar „deze vergadering, hunne roeping als volksvertegenwoordigers anders be„grijpen, dan om hier te dienen tot stemmachines van het Ministerie."